

MELÂMÎLİK VE MELÂMÎLER



Bu eserimi; Türk edebiyatı tarihini kurarak genç-
liğe ilim yollarını gösteren ve çalışma zevkini veren

Şarkiyat bânisi aziz üstadım

Prof. Dr. Köprülüzade M. Fuat B. Ef.
ye ithaf ediyorum.

Türkiye'nin dîmî târihini meydana getirebilmek için, Türkiye'de inkişaf eden muhtelif tarikatlar hakkında etraflı ve sağlam monografiler yazılması birinci şarttır. Umumiyetle islâm tasavvufu tarihini yazabilmek için de çok büyük yardımı olacağı bedihî olan bu cins monografiler, mahdût ve muayyen bir mevzuu bütün teferruatile ihata edebilir. Herhangi bir tarikatın menşei, inkişafı, başlıca şahsiyetleri, âyin ve erkânı, şubeleri, coğrafî tevezzüü, içtiamî te'siri, sair tarikatlarla rabita ve münasebetleri böyle monografiler sayesinde sağlam bir surette tesbit edilmeden, daha umumî mahiyette eserlerin vücade gelmesi imkânsızdır. Avrupa'da islâm tetkikatı henüz okadar ilerlememiş olduğu zamanlarda, tasavvuf tarihine ve tarikalere dair umumî mahiyette bâzı eserler neşredilmişti; halbuki tetkikat ilerledikçe, alelacele meydana getirilen terkibî ve umumî eserler bir tarafa bırakıldı; bir taraftan eski metinlerin neşrine ve tercemesine, diğer taraftan büyük mutasavvıfların şahsiyetleri hakkında, yahut tasavvuf tarihinin muhtelif meselelerine ait monografiler yazılmağa başlandı.

Doğru ve sağlam bir yol takip eden bu tetkikatın henüz başlangıçta olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa Türkler arasında inkişaf eden tarikatler ve büyük Türk sofileri hakkındaki malûmat henüz çok iptidâî bir mahiyettedir. Meselâ «Kalenderiye» tarikati gibi İslâm tasavvufu tarihinin en mühim cereyanlarından biri hakkında henüz hiçbir ciddî tetkik yapılmamıştır; XIV — XV inci asırlarda Anadolu'da büyük bir ehemmiyet kazandığını abiren meydana çıkardığımız (Der İslam. XIX, S. 18 — 26) «Kâzerüniye — İshakiye» tarikatının şimdiye kadar isminden başka bir şeyi bilinmiyordu; XIII üncü asırdan başlayarak Anadolu'da da ehemmiyet kazanan «Hayderiye» tarikatının henüz ismi bile pek malûm değildir . . . Bu gibi misâlleri nâmütenabî uzatmak kabildir. Görülüyor ki bu sahada daha yapılması icap eden birçok mühim işler vardır.

İşte kıymetli talebemden Abdülbaki Bey'in bugün ilim âlemine takdim ederken haklı bir iftihar duyduğum bu mühim eseri, bu derin boşluklardan birini dolduracak mahiyettedir; İslâm tasavvufu tarihinin büyük cereyanları arasında çok dikkata şayan olan ve edebiyat sahasında da mühim

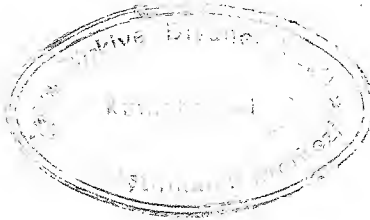
mahsuller vermiş bulunan melâmetiye mesleği, «Ankaralı Hacı Bayram'ı Velî» ile, bilbassa XV inci asırdan itibaren, Türkiye'de büyük bir ehemmiyet kazanmış, ve uğradığı resmî takibat üzerine son asırlarda izi kaybolmak derecesine geldikten sonra, XIX uncu asır ortasında Seyyid Muhammet Nurül'arabî ile tekrar meydana çıkarak İkinci Meşrutiyet devresinde siyâsî sahada da büyük roller oynamıştır. Melâmetiye cereyanının ilk safhası R. Hartmann'ın bu husustaki kıymetli tetkiki sayesinde az çok vuzub ile anlaşılmaktadır. Fakat Türkiye'de meydana çıkan Bayramî Melâmiliği ve bilbassa son devir Melâmiliği, şimdiye kadar Avrupa'da ciddî surette tetkik edilmemişti. Sadık Vicdanî Bey'in «Tomar-ı Turuk-u Aliye»silsilesinde Melâmiliğe tahsis ettiği cüzü'de ikinci ve üçün devir melâmilikleri hakkında verdiği malûmatı istisna edecek olursak, memleketimizde de bu mesele hakkında yazılmış mühim bir şey yoktur denebilir. İşte Abdülbâkî Bey'in eseri bilbassa bu mühim boşluğu doldurmak için yazılmıştır; burada ilk Melâmetiye cereyanı hakkında verilen malûmat daha ziyade bir medhal mahiyetindedir; çünkü, Abdülbâkî Bey, fa'aliyetini en ziyade ikinci ve üçüncü devirler Melâmiliği üzerinde teksif etmesi hususundaki tavsiyemi tamamiyle nazarı itibara almış ve mesaisini büyük bir muvaffakiyetle tamamlamıştır. Eseri tetkik edenler, genç mütetebbiin ne yorulmak bilmez bir fa'aliyetle çalıştığını itirafa mecbur olacaklardır: O, umumiyetle bilinen membalardan başka, şimdiye kadar ilim âlemince isimleri bile bilinmeyen birçok yazma membaları da bin müşkilât ile arayıp bulmuş, ve onlardan büyük bir dikkat ve itina ile istifade ederek yalnız tasavvuf taribini değil, Türk edebiyatı tarihini de şiddetle alâkadar eden bu çok güzel monografiyi meydana getirmiştir. Bize ilk kitabı olarak bu kadar olgun bir eser veren genç müelliften ilim âlemi daha birçok hizmetler bekleyebilir.

KÖPRÜLÜZADE MEHMET FUAT

I

İLK DEVRE MELÂMÎLERİ

MELÂMETÎLER



EBU SÂLİH HMDÛN İBİNİ AHMED İBİNİ AMMÂRÛLKASSAR

ابوصالح حمدون بن احمد بن عمارالقصار

İlk devre melâmîliği «Melâmetiye» unvanile maruftur ve «Şeyh Ebül-kasım Abdülkerim ibni Hevazenül Kuşeyrî هوازن القشيري بن هوازن القشيري» nin risalesinde ve yine Kuşeyrînin muâsırî olan ve Nefehata nazaran «Şeyh Ebülfazl ibni Hasan بن حسن بن الفضل بن شيخ ابوالفضل» isminde birisinin müridi bulunan «Aliyyibni Osman ibni Ebu Aliyyül Gaznevî ابو علي بن عثمان بن ابو علي الغزنوي» [1] nin «Keşfü'l mahcub كشف المحجوب» ismindeki eserinde tasrih edildiği veçhile birinci tabaka ricalinden Nişaburlu «Ebu Sâlih Hamdûn ibni Ahmed ibni Ammârül kassâr» tarafından bir meslek olarak neşredilmiştir.

Ebülkasım Kuşeyrî, risalesinde Hamdûni Kessârî anlatırken «Nişabur Melâmetîleri ondan intişar etmiştir. Sâlimül Bârûsî سالم الباروسي ve Ebu Tû-râbî Nahşebî اوتراب نخشي ile sohpet etti. 271 senesinde öldü,, [2] diyor. Keşfü'l mahcub sahibi de kitabında Melâmîlik hakkında bazı malûmat verdikten sonra Ebu Sâlih Hamdûni kassar hakkında — قدوة اهل ملامت و دادة بيلا — «قدوة اهل ملامت و دادة بيلا» sözleriyle başlayarak şu malûmatı veriyor :

«Meşâyihin kudema ve müteverriânındandı; fıkıh ve ilimde yüksek derecede idi. Süfyânî sevrî سفیان ثوري mezhebine salık ve tarikatta Ebu Tûrâbî Nahşebî müridi idi» [3]

Yine aynı kitabın 14 ücü babında «Kassâriyye قصاريه» den bahsedilirken “Bu tarikin Ebu Sâlih Hamdûni Kassâra mensup bulunduğu ve Hamdûnun büyük âlimlerinden ve bu tarikin (Melâmetin) sâdatından olduğu ve tarikinın Melâmeti neşir ve ızhardan ibaret bulunduğu » tasrih edilmektedir.

Şeyh Ferideddini Attârın Tezkirei evliyası da Hamdûni kassâr hakkın-

[1] “Aliyyibni Osman ibni Ebu Aliyyül gaznevî,, hakkında “Nefehat,, a müracaat.. Mürat molla kütüphanesi No 1302, varak: 156

[2] Kuşeyrî risalesi, 1284 senesi Bolak tab'ı, Sa: 24

[3] Keşfü'l mahcub, Darülfünun kütüphanesi, Sa: 132

da malûmat verirken kuşeyrî ve keşfûl mahcubun beyanatını teyit ve tekit etmektedir. [1]

“Nefehatül üns نَفَحَاتُ الْاِنْس te bu zat hakkında daha fazla malûmat vardır. Nefehata göre de Melâmetîlik, tabakai ûlâ ricâlinden ehli melâmetin şeyh ve imamı olan Ebu Sâlih Hamdûni kassâr tarafından neşredilmiştir. Câmî, Hamdûni Kassârın nam ve şöhretinin İraka kadar gittiğini ve Sehli Testerî سهيل تستري (vefâtı 283) ile Cüneydin جنيد (297) onu methettiklerini; hatta «Eğer Ahmedî mürselden sonra peygamber gelecek olsaydı onlardan (Melâmetîlerden) olurdu» dediklerini kaydediyor. Bundan başka Hamdûnun vefatından sonra şagirtlerinden «Abdullah ibni Menâzil عبد الله بن منازل in tarîkı melâmeti neşretmeğe devam eylediğini de söylüyor. [2]

Bütün bunlardan anlıyoruz ki Melâmetîlik, Hamdûndan evvel de mevcut imiş. Fakat her halde bu gün de bütün tarikatlar erbabının kabul ettiği gibi bir sülûk hali ve bir irfan neş'esinden ibaretmiş. Melâmeti Nişaburda bir meslek halinde neşreden Hamdûni Kassârdır.

Hamdûni Kassâr, zamanının çok büyük ve nâfiz şeyhlerinden olduğu gibi şöhreti de her tarafa yayılmış ve hatta Cüneyd gibi «Seyyidüt tâife سيد الطائفة» addedilen ve umumî bir hürmete mazhar olan bir zat bile kendisini en yüksek ve tazimkâr kelimelerle methetmiştir. Hamdûnun zamanında iktisap ettiği bu şöhret, uzun müddet devam etmiştir. Hatta Câmî bile Nefehatında şeyhin Melâmet hakkında ve mev'iza tarzında söylediği sözleri yazıyor.

[1] Tekiretül evliya تذكرة الاوليا : Ferideddini Attâr فرید الدین عطار .. «Reynold A. Nicholson»un Leyden tap'ı. (1905. 1923 Hierî) Cilt : 1. Sa: 331 - 335. Ferideddini Attâr hakkında Hazînetül Asfiyaya müracaat: Cilt: 2. Sa: 262

[2] Nefehat.. Varak: 29

II

HAMDÛNİ KASSARDAN BAŞKA VE KISMEN ONDAN MUKADDEM MELÂMETİLER

Hamdûni Kassârı Melâmetin ilk nâşir ve mümessili addetmek tamame yanlıştır. Melâmetîlik Hamdundan evvel de mevcuttu. Hambûn, ancak zamanında Melâmîliği neşretmiş ve Nişabur Melâmetîlerinin reis ve mümessili olmuş; bu suretle Melâmetin intişarında mühim bir vazife görmüştür.

Fakat Hamdundan evvel ve sonra daha bir çok Melâmet nâşir ve mümessillerini görmekteyiz.

Ebu Hafsı Haddad (عمرو ابن مسلمه) doğrudan doğruya « شيخ ملامت » [1] lakabile mülakkaptır. 260 dan sonra Nişaburda vefat eden ve « Şeyhulislâm Abdullahı ensârî عبدالله انصاری » ye göre kendi vaktında « Nemunei cihan » olan bu zat Nişabur köylülerindendi. « Ahmed ibni Hudreveyh احمد بن حضرويه » ve Bâyezidi Bıstamî بايزيد بسطامى » rüfekasından ve « Abdullahı Mehdiyyi Bâverdî مهدى باوردي » şagirtlerindendi. « Ebu Osman Hıyrî ابو عثمان حيرى » ve « Şah Şücâi Kirmânî شاه شجاع كرماني » yi yetiştirmiş, bunlardan başka bir çok nüfuzlu müride sâhip olmuştur. Attâr « zamanında onun mertebesine hiç kimse erişmedi. Riyâzat ve kerâmet ve mürüvvetü fütüvvette acip bir mert idi. Kesif ve beyanda tek ve nazisiz bir muallim ve mulakkın olup vasitasız Allah ile idi » diyor. [2]

Mülûk evlâdından olup sofiyâne aba yerine şâhâne kaba giyen ve fakır yoluna bu suretle sâlik olan, tecerrüdün kiske ve rüsüm ile mukayyet olmadığını « Abadan istediğimizi kabada bulduk » sözü ile ifâde eden şah Şücâi Kirmanî (270) [3] de Ebu Hafsın refiklerinden ve Ebu Tûrâbın müsâhiplerindedir.

Ebu Hafsın müritlerinden; sofilerin mürakka' libasını giymeyip kendi

[1] Risâlei Kuşeyriye. Sa : 17 ; Nefehat. Varak : 28

[2] Tezkiretül evliya.. Sa : 322 — 323

[2] Şah Şücâi Kirmânî: Risâlei Kuşeyriye. Sa : 29 ; Nefehat.. Varak : 41

elbisesini ihtiyar eden « Ebu Abdullahıssəcizî ابو عبدالله السجزي » yi, « Ebu Muhammed Haddadül Haccamı ابو محمد حداد الحجاج », « Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammedül Harrazür râzî ابو محمد عبدالله بن محمد الحرازى » yi (310 dan evvel) Melâmetiyenin Bağdatta mümessili bulunan ve Cüneydi Bağdadî ile Ebu Osmanı Hıyrîye de mülâkı olan meşhur « Abdullah ibni Muhammedilmürtaış محمد المرئش » (328) i, Ebu Hafıstan sonra ömrünün nihayetine kadar Ebu Osmanı Hıyrîye müsâhip ve mülâzım olup vefatında Ebu Hafsın yanına defnedilen « Mahfuz ibni Mahmud محفوظ بن محمود » u (343) [1] ve nihayet Melâmette mezhep sahibi addedilen « Bbu İshak İbrahim ibni Yusuf ibni Muhammedüzücâcî ابو اسحق ابراهيم بن يوسف بن محمد الزجاعي » (348) yi sayabiliriz. [2]

Bu suretle Melâmetilerin şeyhi Ebu Hafsın nüfuz ve kudreti tamamen tezahür eder. Bu zatı her halde mühim bir Melâmetî mümessili addetmek zaruretindeyiz.

Melâmet mesleğinde Ebu Hafstan başka refıkı Bâyezidi Bıstamî (261) ve Hamdûnun şeyhi Ebu Tûrâbı Nahşebî ile İbrahimi Edhem ve Hatemi esammın müsahiplerinden bulunan, Ebu Hafs ve Cüneydin akrânından addedilen, hacca giderken Nişaburda Ebu Hafsı, Bıstamda Bâyezidi hasseten ziyaret eden ve Ebu Hafsın tazim ve tevkirine mazhar olan Ahmed ibni Hudreveyh de (240) mühim bir mevki sahibidir.

Ahmet, sofî kisvesile gezmeyip asker libasile tesettür ederek tam bir Melâmetî eri bulunduğunu gerek akvâl ve gerek e'âlile ispat eyledi. Zevcesi Fatma da emir kızlarından olup tarikatta mühim bir mevki sahibi idi. [3]

Ahmed ibni Hudreveyh ; « Ebu Abdullah Muhammed ibni Aliyyüt tirmizî ابو عبدالله محمد بن علي الترمذی » ve « Ebu Behir Muhammed ibni Ömerül verraküt tirmizî ابو بكر محمد بن عمراوراق الترمذی » gibi müritlere malikti. [1]

Hamdûnun şeyhi Ebu Tûrâbı Nahşebî de; Cüneyd akrânından addedilen Ebu Hamzai Horasanî (290), [4] Rey ve Cibal (Kûhistan ve Hemedan) şeyhi olan ve melâmetini tamamen izhar eyliyen Yusuf ibni

[1] Ebu Abdullahıssəcizî.. Nefehat. Varak : 54 ; Ebu Muhammedi haddad.. Nefehat. Varak : 28 ; Ebu Muhammedül Harraz.. Kuşeyrî. Sa : 31 ; Abdullahilmürtaış.. Kuşeyrî. Sa : 34. Nefehat. Varak : 98 ; Mahfuz ibni Mahmut.. Nefehat. Varak : 64 ; İbrahim ibni Yusufüzücâcî.. Nefehat. Varak. 107

[2] Ahmed ibni Hudreveyh.. Kuşeyrî. Sa : 21 ; Tezkiretül evliya. Sa : 288 — 294 Nefehat. varak : 27

[3] Ebu Abdullah Muhammedi Tirmizî.. Kuşeyrî. Sa : 29.. Ebu Bekir Muhammed ibni Ömerül verraküt Tirmizî.. Kuşeyrî. Sa : 29

[4] Ebu Hamzai Horasanî.. Kuşeyrî. Sa : 33.. Tezkiretül Evliya. Sa : 288—294.. Nefehat. Varrk : 34

Huseynür-râzî (303 yahut 304) [1], Bağdatlı «Ebu Abdullah Ahmed ibni Yahyel cellâ بن يحيى الجلا » [2], «Ebu Abdullahil Büsrî ابو عبدالله البسرى» [3], «Aliyyibni Sehlibni Ezheri İsfihânî علي بن سهل بن ازهر اصفهاني» [4] gibi müritlere malik bir şeyhti.

Fakat; Ebu Hafsul Haddad, Bâyezidi Bıstamî ve Ahmed ibni Hudreyiden sonra kesreti müridanile meşhur, melâmeti mümessili olarak Ebu Osmanil Hıyrîyi görüyoruz. Ebu Osman Said ibni İsmailül Hıyrî (290), Reyli olup Şah Sücâ Kirmanînin şagirdidir. Sonra Ebu Hafsı ziyaret edip onun nezdinde kalmış ve kızını almıştır. Vefatından sonra Ebu Hafsa halef olup Nişaburda vefat etmiştir.

Ebu Osmanı Hıyrinin zamanında şöhreti çok büyüktür. Bağdatta Cüneyd, Şamda Ebu Abdullahi Çellâ. Nişaburda Ebu Osmanı Hıyrî, meşayihin en meşhurlarındandı; bu üç şeyhin kâbına hiç kimsenin vâsıl olmadığı söylenirdi.[5]

Esasen biz, Cüneydi Bağdadiyi de bu zümreden addetmekteyiz. Çünkü, Melâmetiye şeyhi Ebu Hafs ve Ebu Hafsın damadı ve halefi Ebu Osman ile hem mertebe addedilmesinden başka meselâ Ebu Osmanın müritlerinden bulunan ve zamanında bütün meşayihin mercii olan «Ebu Amr Muhammed ibni İbrahimüz-zücaî ابو عمرو محمد بن ابراهيم الزجاعي» ve pederi İbrahim ibni Yusuf [6], «Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammedür-râzî ابو محمد عبدالله بن محمد الرازي» (353) [7], Nişabur şeylerinin müteahhirinden addedilen «Aliyyibni Bündar ibnil Hüseyinissayrafî علي بن بندار بن الحسين الصيرفي» (359) [8] ve yine Ebu Osmanın müritlerinden en son vefat eden, anne cihetinden Ebu Abdürrahmanı sülemînin cediti bulunan ve melamette «tariki has,, sahibi olan «Ebu Amr İsmail ibni Nüceyd Ahmedis sülemî ابو عمرو اسماعيل بن نجييد احمد السلمى» (365) [9], Cüneydden de ahzi feyz etmiş kimselerdir. Yine meselâ; Ebu Türab müsahibi Nişaburlu Eb Hamza, Cüneyd akranından addediliyor. Melâmetiyenin Bağdatta hakiki bir mümessili olan ve Ebu Hafsın güzide müritlerinden bulunan Abdullahil mürtaiş, keza Cüneyde mülâkı ve müsahip olmuştur. Cüneydin Hamdûni kassar hakkındaki söz-

[1] Yusufü râzî.. Kuşeyrî. Sa: 29.. Nefehat. Varak: 46—47

[2] Ahmedî Cellâ.. Kuşeyrî. Sa: 26. Nefehat. Varak: 53

[3] Ebu Abdullahil Büsrî.. Kuşeyrî. Sa: 28. Nefehat. Varak: 53

[4] Aliyyi İsfihânî.. Nefehat. Varak: 49

[5] Ebu Osmanül Hıyrî: Kuşeyrî. Tezkirei Evliya. Cilt: 2. Sa: 56—63 Nefehat. Varak: 42

[6] Ebu Amr Muhammedi zücaî.. Kuşeyrî. Sa: 36

[7] Ebu Muhammed Abdullahi razî.. Kuşeyrî. Sa: 37

[8] Aliyyibini Bündari sayrafî.. Kuşeyrî. Nefehat. Varak: 55

[9] Ebu Amr ibni Nüceyd. Kuşeyrî. Sa: 37. Kuşeyrî risalesinde tercemei hâlleri bulunan bu şeyhlere “Nefehat,, ta da mezkûrdur..

lerini de bundan evvelki fasılda zikretmiştik. Bütün bu şevahit, Cüneydin melâmetilerle münasebetinin menfi olmaktan ziyade müspet olmasına delâlet eder.

Ebu Osmanın yukarda Cüneyd münasebetile zikrettiğimiz müritlerinden başka Horasan cevanmertlerinden sayılan «Ebül Hasanissofi Aliy-yibni Ahmedibni sehl سهل بن احمد بن احمد بن الصوق علی بن ابوالحسن الصوق علی» (348) [1], «Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammed ibni Abdürrahmanürrazi ابو محمد عبدالله بن محمد ابوعبدالله بن محمد ابوالحسن الصوق علی بن احمد بن الصوق علی» (353) [2], ve mezhebinden dolâyi Belhten sürülen «Muhammed ibni Fazlül Belhî محمد بن فضل البلخی» (319) [3] ve Ebu Muhammed Abdullahi mürtaişin müridi ve «Sultan Ebu Said ebülhayr ابوالخیر ابوسعيد ابوالخیر» in şeyhi Ebülfazl ibn Hasanı Sarhasînin üstadı «Ebu Nasrı sıraç ابونصر سراج» da Melâmeti erlerindedir. [4] Bu suretle (440) da vefat eden ve zamanında bütün meşayih kendisine hürmete mecbur eyliyen şâir Ebu Said Ebülhayr[5] Melâmet mesleğinde görmekteyiz. Esasen Ebu Said Ebülhayr Melâmeti yalnız şeyh Ebülfazldan almamıştır. Şeyhinin vefatından sonra şeyh Ebu Abdurrahmanıssülemîye de intisap etmiştir. [6]

Zaten bu zamanlarda Melâmet, tamamen intişar etmiştir. Saydığımız zevatın her biri müteaddit kimseleri istihlâf etmekte ve bu suretle mesleğin tevessuuna hizmet eylemekte idiler. Nefehatı ciddî bir surette tetkik edersek bunları birer birer bulmak kabildir. Hatta bunlardan başka «Mirei Nişaburî,, [7] gibi müntesip buldukları şeyhleri bilmediğimiz bir çok melâmetilere de raslayabiliriz. Fakat ispatı müddeaya için bu kadarını kâfi görmekteyiz.

Bu sırada Melâmetin Türkmenler arasında intişarına da şahit olmaktadır. Bütün meşayihin hürmetine mazhar olan Ebu Saidin fevkalâde hürmet ettiği Türkmen şeyhi «Muhammed Maşukı tûsî شیخ محمد معشوق طوسی» nin namaz kılmadığını, böyle olduğu halde «Muhammedi hameviye محمد حمويه» ile Gazâlînin «kıyamette bütün siddikler; keşki toprak olsaydık ta Muhammed Maşuk, bir gün üstümüze basmış bulunsaydı; niyazında bulunacaklar,, dediklerini «Aynül kuzâtı Hemedânî عين القضاة همدانی» rivayetile Nefehat kaydetmektedir [8]

[1] Ebül Hasan Aliy-yibni Ahmed ibni Sehlil büşencî.. Kuşeyrî. Sa : 37. Nefehat. Varak : 108

[2] Abdullahibni Muhammedibni Abdürrahmanürraziyyüssa'râmî.. Nefehat. Varak: 109

[3] Muhammedibni Fazlül Belhî.. Kuşeyrî. Sa : 27. Nefehat. Varak : 66

[4] Ebu Nasrı sıraç.. Nefahat. Varak : 140

[5] Şeyh Ebu Said Ebülhayr. Nefahat. Varak : 149

[6] Nefehatta «Ebu Abdurrahmanıssülemî,, ye müracaat! Varak : 154

[7] Mirei Nişaburî. Nefehat. Varak : 130

[8] Muhammed maşukı tûsî.. Nefahat. Varak : 153 — 154. Türkmen şeyhi Ali Abo, Nefahattaki bir hilâyeye nazaran Maşukı tûsînin arkadaşıdır. Müracaat. Vaark : 154

Bunlardan sonra Melâmeti bir tarikat halinde temsil eden “Kübreviye” tarîkının müessis ve naşiri Necmeddini kübrâyı görüyoruz. Necmeddini kübrâ, bu neşveyi «Ebünnecîbî sühververdî ابو النجيب سهروردی» vasıtasile «Ahmedi gazâlî احمد غزالی» den, Gazâlî, «Ebubekri nessac ابو بكر نساج» dan, orada «Ebu Kasımî gürğânî ابو قاسم كركاني» vesatatile bilhassa Nişabura gelip orada tavattun ve vefat eden ve Ebu Osmanı Hıyrînin yanında metfun bulunan «Ebu Osmanı Magribî ابو عثمان مغربى» ve Cüneydden almıştır. [1]

Necmeddinin tarikatile, babası «Sultanül ulema Bahaeddin Veled سلطان الملاما براه الدين ولد مولانا جلال الدين روى» ve onun sohpet mürşidi «Şemseddini Tebrizî شمس الدين تبريزى» de de bu neş'e mütezahirdir. Meselâ; Eflâkînin Menâkibül ârifinde zikrettiğine göre— ki Nefahat ta bunu aynen nakletmektedir — Mevlânâ kendisini mutasavvıf addetmiyordu. Bir gün, kendisine imamet teklif edildiği vakit «Şeyh Sadreddini konevî شيخ صدرالدين قنوى» (673) yi mürad ederek «من صلى خلف من صلي خلف» (673) «Şeyh Sadreddini konevî شيخ صدرالدين قنوى» (673) yi mürad ederek «Biz abdallarız. Nerde olsa oturur, kalkarız. (kuyut ile mukayyet değiliz demek olacak.) İmamet, ehli tasavvuf ve temkine lâyıktır» diyerek Sadreddine iktidâ etmişti. [1] Hatta bunun için meşayihî mevleviye, diğer tarikatların şeyhleri gibi imamet etmezler; Dergâh ve zaviyelerin ayrıca imamları vardır. Esasen Mevlânâ, Mevlevîliğin şimdiki âyin ve rûsumunu vaz' ve Mevlevîliği bir tarikat hâlinde tesis etmemişti. O, böyle kayıtlardan tamamile uzak bir zattı. Sima'etmesi, vecit ve hâl neticesi idi. Teslik vasıtası aşk ve sohpetten ibaretti. Mevlevî âyin ve âdâbı Sultan Veled tarafından vaz' edilmiştir. Bunun içindir ki Sultan Veled, Mevlevîler indinde «Piri sâni» dir.

İşte bu suretle “Kübreviye,, ve «Mevleviye,, tarikatlarına da neş'e-sini veren Melâmetiliğin Hamdûndan evvel de mevcut ve münteşir bir meslek olduğunu ve Hamdunun silsilesindeki meşâyih'ten başka müte-addit zî nüfuz mümessillere mâlik bulunduğunu izahtan sonra Hamdûni Kassârın silsilesine atfı nazar edebiliriz.

[1] Ebu Osmanı Magribî.. Nefehat. Varak : 42

[1] همچنان از صناید اصحاب منقول است که از نواب پروانه بزکی را عزای عظیم واقع شده بود وکافه افاضل و شیوخ و کبار و مرای مختار انجلیکاه حاضر آمده بودند. تاوقت نماز شام درمعانی و دعا بقی کرم شده بود. بافناق تمام التماس نمودند که خداوندگار آماده کند. فرموده: ما مردم ابدالیم؛ بهر جای که باشدی نشینیم و می خیزیم؛ امامی و ارباب تصوف و تمکین لایق اند. خدمت شیخ صدرالدين را «رحمة الله عليه» اشارت کرد، تا امام جماعت شد و بدو اقتدا کرده فرمود: من صلی خلف امام تقی و کاتما صلی خلف نبی. شیخ تواضع می نموده و بشویر تمام بخدمت می خید..

Eflâkî: Menâkibül Ârifin مناقب العارفين Süleymaniye kütüphanesi. Halet. E. kitaplarından yazma nüsha, No 321. Varak: 131

III

HAMDÛNUN SİLSİLEİ TARİKATI VE KENDİSİNDEN SONRA MELÂMET MÜMESSİLLERİ

Hamdûni kassârın şeyhi Ebu Tûrabı Nahşebînin isminin “Ebu Tûrab Asker ibni Huseyn بن حصين „, olduğunu ve 245 tarihinde vefat ettiğini Risalei kuşeyriyeden ve daha sonraki menba'lardan öğrenmekteyiz.

Keşfül mahcub, bu zatı «امام متوكلان و كزيدة أهل زمان ابو تراب عسكر بن الحسين النسفي رحمه الله» diye kaydediyor. 925 - 927 de Buhâralı Hafız Muhammed isminde biri tarafından yazılan “Ebvâbı seb'e ابواب سبعة „ ismindeki Tezkirei evliyada [1] Ebu tûrâbı Nahşebînin ismi «Asker ibni Huseyn بن الحصين» olarak mukayyettir.

Tibyâni vesâilül hâkayika [2] nazaran Hamdûni Kassârın silsilei tarikati şudur:

Ebu Sâlih Hamdûnül Kassâr ابو صالح حمدون القصار — Ebül Huseyn Sâlim ibni Huseynil Bârusî ابو الحسين سالم بن الحسين الباروسي — Fethibni Aliyyül Mavsîlf — ابو علي فضيل بن عياض الكوفي — Ebu İyazil Kûfî ابو عياض بن منصور بن المعمر اسمى الكوفي — Ebu İyâz ibni Mansur ibni Muammerüssülemyyülkûfî — Ebu Bekr ibni Müslim ibni Abdullahizzeherî ابو بكر بن مسلم بن عبد الله الزهري — Muhammedibni Cübeyrün nevfeli محمد بن جبير النوفلي — Cübeyr ibni Mut'im ibni Nevfelül Kureşî ابو بكر بن مطعم بن نوفل القرشي (Sahabeden) — Muhammed محمد

Hamdûnun Ebu Tûrâbı Nahşebînin müridi olmakla beraber Sâlimül Bârusî ile de sohpet ettiğini Risalei Kuşeyriye ve Nefehattan anlıyoruz. Ebu Tûrâbın 245 ve Hamdûnun 271 tarihlerinde öldükleri ve tezkirelerin umumiyetle Hamdûnun Ebu Tûrâpla da görüştüğünü zikretmelerine nazaran Hamdûnun Ebu Tûrâpla münasebeti muhakkaktır. Risâlei Kuşeyriyeden Ebu Tûrâbın silsilesini çıkarmağa çalıştım. Şu neticeye vâsıl oldum:

Ebu Tûrâb Askeribni Huseynün Nahşebî بن الحسين النخشي —

[1] Bibliyografyaya bak!

[2] Tibyâni vesâilül hâkayık fi beyâni selâsilil tarâik Sılasıl الطرائق في بيان وسائل الحقايق في بيان سلسل الطرائق fi beyâni selâsilil tarâik Bibliyografyaya bak!

Hâtemibni Yusufül asam — خاتم بن يوسف الامم — Ebu Ali Şakîk ibni İbrâhimül Belhî ابوعلی شقیق بن ابراهیم البلخی [1].

Bu zat ta Şeyh Attârın Tezkirei evliyasına göre İbrahim Edhem ابراهیم ادھم den müstahlefitir [2]. Yine Risalei Kuşeyriye, Fuzeyl ibni İyazın İbrahim Edhemle sohbet ettiğini söylüyor. [3]

Şu halde Hamdûnun silsilesi, Ebu Tûrab tarafından da Ebu Ali Fuzeyl ibni İyazül Kûfiye çıkıyor. Esasen İbrahim Edhem'in müridi Şakîki Belhî, Hatemi asamın şeyhidir ve Hatemi asam, bundan evvelki mephasta zikrettiğimiz meşhur Melâmetî Ahmed ibni Hudreviyyenin üstadıdır. Anlaşıyor ki bu silsile, tamamen Melâmetî silsilesidir. Yalnız her iki silsilede de hele Fuzeylden evvel gelenler, şüphelidir ve silsileyi peygambere isâl eden sahabe, ihtimâl silsile mürettepleri tarafından ithal edilmiştir. Mamafî biz vahdeti vücudun ruhu islâm'da bulunduğu, hatta bu felsefenin islâmiyette bulunmadığı iddiasının islâm'dan evvel vahdeti vücudun mevcut olmadığını iddia kadar vahi olduğu kanaatindeyiz. Onun için de bu silsilenin yukarı taraflarını kat'iyetle reddetmiyoruz; yalnız şüpheli görüyoruz. Bu bahsi tatvil mevzuumuzun haricinde bulunduğundan bu kadar bir işaretle geçeceğiz.

Hamdundan sonra Melâmetîlik Tibyanı vesâilül hakâyika nazaran 328 tarihinde vefat eden “şeyh Ebu Ali Muhammed ibni Abdülvehhabüs-sakafî شيخ ابوعلی محمد بن عبد الوهاب الثقفي [4] ve ondan sonra “Abdullah ibni Menâzil عبدالله بن منازل [5] tarafından neşredilmiştir. Abdullah ibni Menâzil, Risalei Kuşeyrîde de

« ابو محمد عبدالله بن منازل رحمه الله ؛ شيخ الملامتية واوحد وقته ؛ صحب حمدون القصار وكان عالماً . كتب الحديث الكثير . مات في نيسابور سنة تسع وعشرين اوثلاثين وثلاثمائة » diye vaktinin vahîdi ve Melâmetîlerin şeyhi olarak kaydedilmektedir. 329 yahut 39 da vefat ettiği bildirilen İbni Menâzilin vefat senesini Hazînetül' asfiya خزينة الاصفيا ve ihtimâl ondan muktebes olan Tibyan 331 olarak kaydediyor. [6]

Zannımıza nazaran bu tarih, hatta 339 tarihi yanlıştır. Çünkü vefatı 329 olarak kabul edilirse Hamdunla aralarında 58 senelik bir fasıla vardır. Hamdûna nihayet 15-20 yaşlarında mülâkı olduğu ve 5-10 sene hizmet ve sohbetinde bulunduğu farzedilirse vefatında 85-90 yaşla-

[1] Ebu Tûrab. Kuşeyrî. Sa: 22. Hâtemi asam. Kuşeyrî. Sa: 20. Şakîki Belhî. Kuşeyrî. Sa: 16. Bunlar hakkında Nefehatta da malûmat vardır.

[2] Tezkirei evliya. Attar. Cilt: 2. Sa: 196 — 202.

[3] Kuşeyrî. Sa: 10

[4] Abdülvehhabüssakafî. Kuşeyrî. Sa: 34. Nefehat. varak: 96

[5] Nefehat. varak: 99. Tezkirei evliya.. Cilt: 2. Sa: 107 - 110.

[6] Hazinetül asfiya.. Cilt: 2. Sa: 194 - 95

rında bulunması icab eder. Esasen bir mürit 15 - 20 yaşında mülâkt olduğu bir şeyhe hiç olmazsa 5 - 10 sene devam etmedikçe o şeyhin neş'e ve irfanını neşredek derecede benimseyemez. Bir asır ve bir asrı metecaviz bir müddet ömür süren kimseler yok değilse de enderdir. Binaenaleyh Abdullah ibni Menâzilin tarihi vefatını 329 olarak kabul etmek lâzımdır.

Hulâsa; Risalei Kuşeyriye ve Nefehattan anlaşıldığına göre 328 tarihinde Nişaburda ölen ve orada tasavvufu neşir ve izhar ederek "İmamül vakt İmamüvnt", lakabile şöhreti ve kadri ilâ edilen, Hamdûn dan mâda Melâmetî Ebu Hafsla da münasebettar bulunan "Ebu Ali Muhammed ibni Abdülvehhabı Sakafî,, ile zamanının vahîdî addedilen muhaddis, aynı zamanda şeyh Attarâ göre vecid ve hâl sahibi Abdullah ibni Menâzil; [1] Ebu Hafs, Hamdûn ve Ebu Osmanı Hıyrî ile bunların rüfekasından sonra melâmeti neşreden iki mühim şahsiyettir.

Tibyani vesâilül hakayık, bu iki zattan sonra melâmetiyenin mümes-sili olarak 340 da vefat eden "Huseyn ibni Muhammed ibni Mûsessüle-miyyünnişâburî موسى السلمى النيشابورى ,, yi, bundan sonra 412 de vefat eden oğlu "Ebu Abdürrahman Muhammed ibni Huseynünişâburî ابو بكر محمد بن احمد بن حمدون الفراء (370)yı ,, lakabile maruf "Ebu İsmail Ahmed ibni Muhammed ibni Hamza Hamza بن حمزه (441) yı ve nihayet 396 da tevellüt ve 481 de 85 yaşında olduğu hâlde vefat eden "Şeyhülislâm Ebu İsmail Abdullah ibni Ebu Mansur Muhammedül ensâriyyül Herevî ابو شيخ الاسلام ,, göstermektedir.

Bu silsiledeki meşayihden Hüseyin ibni Muhammedin, Ebu Aliyyi Sakafî ve Abdullah ibni Menâzil ile sohbet ettiğini Nefehattan anlıyoruz [2]. Oğlu Ebu Abdürrahman Muhammed ibnilhuseynissülemiyyünnişâburî [3] ye gelince:

Risalei Kuşeyriyede meşayih sözlerindeki senetlerden pek çoğunda dahil olması bize mumaileyhin çok maruf ve ihatalı bir şeyh olduğunu anlatıyor. Bu zat «Şibli شبلî»nin müridi olan ve aynı zamanda Melâmetî Ebu Said Ebulhayr ile de münasebeti bulunan "Nasrabâdî نصرآبادى ,, nin mürididir. Bundan başka "Muhiddini Arabî محى الدين عربى ,, Fütühâtın 161 nci bâbında bu şeyhten bahsediyor ve kendisine ruhaniyetile mütecellî olduğunu söylüyor ki Câmî, Nefehatta aynı bahsı farisîye terceme ile zik-

[1] Tezkirei evliya.. Cilt : 2. Sa : 107-110

[2] Huseynibni Muhammed ibni Musessülemî. Nefahat.. varak : 154

[3] Şeyh Ebu Abdürrahmanissülemiyyün Nisâbüri.. Nefehat.. verak : 154

retmektedir. Yine Nefehat, Ebu said Ebulhayrın, Ebülfazlın vefatından sonra bu zattan hırka giydiğini kaydediyor. Ebu Abdürrahmanüssülemî nin melâmete ait bir de risalesi vardır. [1]

Silsiledeki Ebu Bekir ibni Muhammed ibni Ahmed ibni Hamdûnülferrâ nın da Nişaburun büyük ve kudretli şeyhlerinden olduğunun; Ebu Aliyyi sakafî, Abdullah ibni Menâzil, Ebu Bekri Şiblî ve sair bir çok meşayihle sohbet ettiğini Nefehat kaydediyor. Aynı zamanda “Şeyh Amu,, nun “Ben, Ebu Bekri ferrâyı görmeseydım sofî olmazdım,, dediğini de ilâve ediyor ki bu sözden Şeyhulislâm Abdullahı ensârının şeyhi olan ve Şeyh Amu lakabile mülekkap bulunan “Ebu İsmail Ahmed ibni Muhammed ibni Hamza,, nın Ebu Bekri ferrâyâ ne derecede ihlâs ve irâdeti olduğun anlıyoruz.

Nefehat, Şeyhulislâmın Şeyh Amu dan başka Melâmetî şeyhlerle de sohbet ve müvâneseti olduğunu söylüyor. Meselâ; küçükken gördüğü “Ebulkasrı Büstî ابوالقصر بستی ,, yi [2] anlatırken “وى سمدى ملامتى بوده ,, dediğini ve yine küçükken Melâmetî şeyhlerinden “Ebu Ali Keyyâl ابو على كيال ,, i gördüğünü, hatta bunun hakkında «وبرا بكرامات ستايش نتوان كردكه خود ، مه از كرامات بوده » demiş olduğunu Nefehatta okumaktayız [3]. Şeyhulislâm, bunlardan başka Melâmetî “Ahmedi Çeştî احمد چشتى ,, yi ve biraderi Ahmed Abdalı da gör-

[1] Bursalı Tahir bey merhum, gayri matbu “Menakibi şeyh hâce Muhammed Nurül arabî ve beyanı melâmet ve ahvali melâmiyye,, ismindeki kitabının sonlarında 1008 tarihinde Cidde de irihâl eden Gelibolulu Âli efendinin, Hilyetürriçâl tîl aktâbi vennücebâi vel ebdâl «حلية الرجال في الاقطاب والنجباء والابدال» ismindeki eserinden naklen şu satırları yazıyor :

“Amma şeyhi âlimü ârif Ebu Abdürrahman Muhammed ibni Huseyn ibni Muhammed ibni Musa Süleymiyyi Nişaburî رحمه الله عليه risalesinde tariki melâmeti ve bunların ahvalü ahlâku kerâmetini bu vehile beyan buyurmuştur ki :

Taifei melâmiyye, şol mertebeli samiye sâhibleridir ki Hak subhânehu ve teâlâ, bunların bevâtınını kurbu zülfâ ve ünsi ittisâlden envâi kerâmâtla tezyin edüp menzileti âlilerini haktan saklamıştır. Ancak manayi iftirakta olan zevâhirlarını nasa ızhar eylemiştir....

Hilyetürriçâl, Fatih kütüphanesindeki tasavvuf kitaplarından 398 numarada mukayyettir. Aynı satırları ben de gördüm. Âli efendi mezkûr risâlenin ismü resmine dair bir şey yazmamış.

Richard Hartman, Kil darülfünunu kütüphanesindeki 1000—1600 senelerine âit Berlin yazma koleksiyonlarında “Ebu Abdürrahmani sülemî,, nin “Risaletülmelâmetiyye «رسالة الملامتية» isminde bir eserini bulmuş ve buna ait yazdığı mekale, Köprülüzade Cemal bey tarafından türkçeye nakil ve Edebiyat Fakültesi mecmuasında neşredilmiştir.. (6 Mayıs 1340 277 nei sahifeden itibaren.) Âli efendinin bahsettiği eser şüphesiz budur. Hartman müellifin künye ve ismini aynen “Ebu Abdürrahman Muhammed ibnuhuseynissüleymiyyünnisâbüürî,, olarak kayıt ve 412 de vefat ettiğini, sofiiyun hakkında tetkikatta bulunan müverrihlerden olduğunu (Tabakatı vardır), hatta tefsiri de bulunduğunu ilâve eyliyor..

الحقايق في التفسير: للشيخ ابى عبدالرحمن بن الحسين السلمى النيسابورى المتوفى سنة ٤١٢ اثنى عشرة واربعمائة وهو مختصر على لسان التصوف اوله الحمد لله رب العالمين اولاً وآخرأ... Cilt : 1. Sa : 442 .. كشاف الظنون Keşezzunun

[2] Nefehat .. Varak : 168

[3] Nefehat .. Varak : 170

müştür. Bu iki şeyhi de pek çok methediyor ve ikisinin de kendisine çok hürmet ettiklerini söylüyor. Bilhassa Ahmedi Çeşti hakkında "Tarîkı melâmette ondan daha kavî ve tamam hiç bir kimseyi görmedim. Onun mensupları da böyle idiler. Halktan ihtiraz etmezlerdi ve bâtında cihanın seyyitleri idiler., diyor. [1]

Şeyhulislâm, her hâl ve kali ile takva ve azimet erbabından olduğunu ve hatta Vahdeti vücut felnefesinde « همه اوست » dan ziyade « همه از اوست » u kail bulunduğunu ızhar eylemiştir. Buna nazaran Melâmeti olması pek muhtemel değildir. Esasen kendisi de Melâmeti şeyhlerinden bahsederken bu mesleğe daima hariçten baktığını gösteriyor. Mamafi Melâmetiyleden değilse biln hiç olmazsa Melâmetiye muhibbi idi. Şeyh Amunun Melâmetilîği de şüphelidir.

"Ebu Abdürrahman Muhammed ibnil Huseynissülemî, nin « رسالة الملأمية » sinde, tibyanda zikredilenlerden başka Ebu Hafsül haddad, Ahmed ibini Hamdân (311), Abdullahıl murtais ibni Muhammedünnisâburî, Ebu Osmanül Hıyrî gibi bizim ikinci mephasta zikrettiğimiz zevattan bazılarına da tesâeüf etmekteyiz.

Risâlede Ebu Hafsın "Öyle insanlar vardır ki batinen hak ile münasebetlerinde esrarı ilâhiyeyi muhafazaya son derece itina ederler. Kurbeti ilâhiye âit hallerini ifşa ederlerse bundan dolayı kendilerini levmederler. İnsanlara yalnız fena cihetlerini gösterip iyiliklerini gizlerler. Bu hâlde o derece ileri giderler ki onları, gördükleri hâllerinden dolâyı nâs levmettiği gibi kendileri de bizzat batınlarından insanları haberdar etmedikleri için şahıslarına karşı ta'n ve levimde hulunurlar....., deyip sonunda "İşte ehlulmelâmenin tariki budur., diyerek mesleğini ve bu mesleğin hususiyetlerini tasrih etmiş olduğunu görmekteyiz.. [2]

Kisâlede Ebu Hafsın bir kaç sözü daha var. Bundan başka Hartman, "Bâyezidi bistamî, Ebu Hafsül haddâd, Hamdûn; risâlede 10 defadan ziyade tekrar edildiği için melâmetliğin hakiki tipleri olduğu, münakaşası caiz olmyan bir keyfiyettir., [3] diyor.

Bütün bu mulahazattan anlıyabiliriz ki daha üçüncü asrın bidayetlerinde intişar etmiş bulunan Melâmet, günden güne tevessu' ederek niha-yet beşinci asırda Horasan ve bütün Türkistan da müteaddit mümessillere, şeyhlere malik bir meslek hâline gelmiştir. Neş'esini bilhassa teessüs eden muhtelif tarikatlara verdikten maada «Kübreviyye کبرویه» gibi ayrıca birşûbe-ve bunun vasıtasile Mevlevîlik gibi büyük bir tarikat meydana getirmiş olan Melâmetilik; Abdalîk, Kalenderlik gibi bir çok Bâtınî mezhep ve

[1] Nefehat.. Varak : 170

[2] Hartmanın makalesinden telhisan (Edebiyyat Fakültesi 6 Mayıs 340 Sahife:280)

[3] Aynı makale.. (sa : 290)

mesleklerinin zuhurunda da müessir olmuştur. Bâtınî meslekler erbabı bu, çok meşhur ve münteşir mesleğin kisvesine bürünmüşler ve gizlenen hallerini Melâmet muktezası olarak göstermeğe başlamışlardır.

İkinci mebhaste Mirei Nişâbüî, Türkmen Ali Abo ve Muhammed Maşuku bilmünasebe zikretmiştik. Bunlardan başka Şeyh Süleymanî Türkmânî, Şeyh Aliyyi Kürdî, Kadibülbânı Mavsîlî « قضيب البان موصلي » ve Şeyh Reyhan da şayanı nazar sîmalardır. Ramazanda alenen oruç yiyen ve namaz kılmıyan, böyle olduğu hâlde zâhir uleması tarafıdan kendisine fevkalâde hürmet edilen Şeyh Süleymanî Türkmânî, Şamda 714 tarihinde vefat etmiştir [1]. Kazibülban lakabile mülakkap Abdullahi Mavsîlî de zavahire riayet etmezmiş. Hatta Abdülkadir Geylani ye, bu zatın namaz kılmadığı söylenince kaili “Onun başı, daîma secdededir,” diyerek susturmuştu. [2] Nefehatta Şeyh Reyhan hakkında da bazı malûmat vardır [3]. Aliyyi Kürdî de Mirei Nişâbüî gibi bir zatmış ve halka edep yerini açar, gösterirmiş. Böyle olduğu hâlde meşhur Şahabeddini Süherverdi (623) bu zatı ziyaret ediyor. [4]

724 tarihinde vefat eden meşhur “Lâl Şehbâz kalender قلندر لال شهباز” de aynen bunlar gibi zavahire ademi riâyeti ile meşhurdur. Hatta Hazinetül asfiya, bunun tercemei hâlini yazarken “Gayet mest ve cezbedar olduğundan şeriat ahkâmile mukayyet değildi ve Melâmetiye tarığını kendisine meslek ittihaz etmişti. Halk nezdinde aşikâr bir surette müs-kırâtı şurp ve eklederdi Melâmetiye tarıkına sâlik olması sebebiyle halk arasında Şehbaz kalender namile şöhret buldu., [5] diyor ve bu suretle de Melâmetîlerin sekizinci asrı hicrî iptidalarında dahi mevcut ve münteşir olduğunu, fakat halk nazarında kalenderîlerle karış-tırıldığını ve Kalenderîlerin şeriat ahkâmı ile mukayyet bulunmadıklarını bildirmiş oluyor. Dokuzuncu asrın nısfı ahirinde yazılmış bulunan Nefehat ta bu iltibasın ref'i için Kalenderîlerle Melâmetîler arasındaki farkı anlatarak o zamandaki Kalenderlerin ahvâlini şöylece bildiriyor

“Onların (Melâmetîlerle Kalenderîlerin) farkı budur ki Melâmetî, bütün nevâfil ve fazâile temessük yolunu arar; Fakat onları halkın nazarından gizler. Kalenderiye ise haddi farâizi aşmaz. (Yalnız farzları edâ ile iktifa eder) ve a'mâlin ihfa ve ızharına mukayyet olmaz. Ama bu zamanda Kalenderî namile mevsüm olan tâife, rıbkai İslâmî boyunların-

[1] Nefehat Varak: 294

[2] » » 298

[3] » » 296

[4] » » 294

[5] Sa: 46 — 47

dan atmışlar ve saydığımız vasıflardan hâli bir hâle gelmişlerdir. Bu isim onlara âriyettir. Hatta onlara (Haşviyye حشوويه) adı verilse daha lâyıktır [1].

Esasen Nefehatül üns, Hamdûni Kassârın tercemei hâlini yazdıktan ve bazı ahvâl ve akvâlini anlattuktan sonra

« شیخ الاسلام گفت کہ همه سیرت و کار ایشان برین قیاس بود . اکنون جماعتی اباحت و تهاون شرع و زندقه صریح ادبی و حرمتی پیش گرفته اند کہ ملامت است ؛ ملامت نہ ان بود کہ کسی بہ بحرمتی شریعت کاری کند تا اورا ملامت کنند . ملامت ان بود کہ درکار حق سبحانه و تعالی از خلق باک ندارد »

diyerek şeriat emirlerini tehvin eden İbâhîlerin Melâmet iddiasında bulunduklarını anlatıyor.

Bu mesrûdat, maruzatımızı teyit edecek bir vesika mahiyetindedir. Çünkü yukarıda Şeyhülislâmın bir çok Melâmetî Şeyhlerle sohbet ettiğini ve bir çoğunu yüksek ve tazimkâr sözlerle methylediğini söylemiştik. Hatta buna binaen Tibyânî vesâilül hakayıkın muma ileyhi Melâmetî silsilesine idhâl ettiğini arzetmiştik. Böyle bir zâtın Melâmetîlik hakkındaki sözleri dikkatî câlıptır. Demek ki daha beşinci asırda Melâmetîlerin içine bir çok İbâhî ve Batınîlerin girmiş bulunduğu ve Melâmetîliğin aslı safvetini kayb etmeğe başladığı bir hakikatı tarihidir.

Melâmetîlik, beşinci asırdan sonra büsbütün Batınîleşmiş ve sekizinci asra kadar bu hâl, günden güne mütezayit bir surette devam etmiştir ki Şehbâz Kalender, tezkirelere Melâmetî olarak geçirilmiş ve Câmî, Kalenderîlik ile Melâmetîliğin farkları hususunda bilhassa ısrar etmiştir.

Yedinci asır evâlinde vefat eden (638) Muhiddini arabînin “Fütûhât,,ında ve dokuzuncu asır ricâlinde olan Seyyîd Şerîfî cürcânî (824)nin “Tari-fât,,ında Melâmetten ve Melâmiyeden uzun uzadıya bahsetmeleri de bize ilk devre Melâmîlerinin, hemen hemen ikinci devre Melâmîleri olan Bayrâmî Melâmîlerinin zuhuruna kadar sürüklenebildiğini ve bu suretle Melâmetin unutulmuyarak Bayrâmî Melâmîlerinin az zaman içinde çok mühim bir mevki kazanmalarına sebep olduğunu göstermektedir. Fakat son zamanlarda, yani altıncı asırdan itibaren ilk devrede olduğu gibi mühim bir mevki kazanan ve umumî hürmete mazhar olan bir tek Melâmetî şeyhine tesadüf edemiyoruz. İmâmül vakt aliyî sakafîlerin, âlim ve muhaddis İbni Menâzîllerin, Sâdâtî cihan addedilen Çeştîlerin yerlerini alenen şarap için Kalenderler tutuyor ve kitaplarda zamâne Melâmetîleri zemmedilmeğe başlanıyor. Nihayet, dokuzuncu asrın nısfı ahîrinde Bayrâmî Melâmîleri, ilk devre Melâmîlerinin yerini tutmuş ve Osmanlı türklerinin diyarında zuhur eden bu türk tarikatı pek az bir müddet zarfında bnütü Anadolu ve Rumeliye intişar etmiştir.

[1] Nefehat. « باب القول في معرفة لصوفى والمتصوف والملاحق والفرق بينهم » Varak : 8

IV

SOFİYENİN MELÂMET VE MELÂMİLER HAKKINDA İKİ ZIT TELÂKKİLERİ

Eski zamanlardan beri Melâmet ve Melâmiye, ricâli sofiye arasında iki muhtelif telâkkiye mazhar olmuştur. Yalnız müttehit olan cihet şudur ki: Melâmîleri ve Melâmîliği gerek sofiler, gerek bizzat Melâmîler mutasavvıf addetmemişlerdir.

Meselâ; Keşfül mahcub sahibi, kitabının altıncı babını Melâmete hasredip “Tarikat şeyhlerinin bir kısmı da Melâmeti ihtiyar ettiler. Melâmetin ihlâsı mahabbet hususunda büyük tesiri vardır ve insanı hulûs ve mahabbete götürecek tam bir meşreptir. Ehli hak, bütün âlem içinde halkın Melâmetine mahsus olmuşlardır. Bilhassa bu ümmetin büyükleri ve Rasul ﷺ ki ehli hakkın muktedâ ve imâmı, muhiplerin pişrevi idi; kendisine hakkın burhanı peydâ değilken ve henüz vahyi ilâhîye nâil olmamışken herkesin nezdinde nâmı iyi, kadri yüce idi. Fakat dostluk libası iksâ edilince ona halk, Melâmet dilini açtı. Kimisi Kâhin, kimisi şâir, bazıları mecnun, bir kısmı da kâzip dedi,, [1] sözlerle başlayıp Melâmeti bir az daha methü sena ederek üç kısma ayırıyor:

“Doğru gitmek, kasdetmek, terketmek,, ..

Doğru gitmek Melâmîliği budur ki birisi kendi hâlile meşgul ve dinperver olup şeriata da riâyet eder.

Böyle olduğu hâlde halk, onu levmeder. Bu, halkın ona karşı âdetidir. Halbuki o, bunların cümlesinden fâriğdir,, diyor.

Kasdî olan Melâmetiliği de şöyle anlatıyor:

“Birisi hakkında halkın azîm bir teveccühü zuhur eder ve onların içinde mütemâviz olur; gönlü mansıp ve câha meyleder; tab'ı onların arasında mukayyet kahr. Gönlünü fâriğ edip hak ile meşgul etmeği arzu eder. Tekellüfle halkın levmine mazhar olmak yolunu tutar ve şer'an ziyan vermiyen bazı şeyleri irtikâp eder: bu suretle halk ondan müteneffir olur. Halk arasında bu hâl onun sülûk yolu olup halk ta ondan feragat eyler.,,

Şeriat emirlerini terketmek suretile melâmet ızhar edenleri de üçünn-

[1] Keşfül mahcub., Sa : 59 - 61

cü kısımda kısaca zemmederek “ Terketmek Melâmeti de şudur ki; küfür ve tabîî dalâlet biririsinin yakasına yapışır. Şeriatı ve şeriata mütabaatı terkedip te der ki; bu benim ef’âlim, Melâmetî tarıkının hâlâtındandır. „ sözlerini söylüyor [1].

Keşfül mahcub sahibinin bu taksimi şüphesiz indîdir. Fakat zamanında:ı Melâmîlerin halleri, kendisini bu taksime mecbur etmiştir. Görülüyor ki beşinci asrın nısfı ahîrinde Melâmetîlere ulemâyî rûsûmdan maada mutasavvıfa da şüpheli nazarlarla bakmağa başlamışlardır.

Keşfül mahcub sahibi, bundan sonra melâmet hakkındaki fikir ve telâkkisini şu sözlerle bildiriyor :

“ Ama benim nezdimde Melâmeti istemek, aynı riyâdır ve riyâ aynı nifaktır. Zira mürâî; tekellüfle halkın kendisini makbul görmeleri yoluna sülûk eder; Melâmetî de bunun aksine olarak halkın onu reddetmesi yoluna sâliktir. Her iki guruh ta halkta kalmışlar ve ondan geçmemişlerdir. Biri bu muamele, diğeri o muamele ile zâhirdir. Halbuki dervişin, gönlünden halk sözünü çıkarması lâzımdır. Gönlünü halktan ayırınca bu iki mânadan da fariğ olur ve artık hiç bir şey onun ayağını bağlayamaz.„[2]

Bu beyanattan anlaşılıyor ki Keşfül mahcub sahibi mutasavvıfları Melâmetîlerden evlâ biliyor ve hatta Melâmetîleri derviş bile addetmiyor. Onları henüz vahdete ermemiş olan ve halkla meşgul bulunan bir fırka halinde görüyor.

Nefehatül ünste de الفرق بينهم واللامق والقدير والفرق بينهم serlevhası ile ayrılan babta Melâmetîlik hakkında şu sözleri okumaktayız : “Melâmetiye gelince ; onlar, bir cemaattir ki manayı ihlâsa riâyette ve sıdık kaidesini muhafazada ziyade ceht ibzâlederler. Halkın nazarından tââtı ihfâ ve hayrâtı ketim hususunda mübâlâgayı vacip bilirler. Bu tâife her ne kadar azizülvücut ve şerifül hâl ise de henüz halkın hicabı vücudu, onların nazarından bilküllüye münkeşif olmamıştır.

Bu sebepten tevhit yüzünün müşahedesinden ve tefrid gözünün muayenesinden mahcub kalmışlardır. Zira, bir kimsenin a’mâlî ihfâya ve kendi ahvâlini halkın nazarından setre çalışması halkın vücudunu ve kendi nefisini gördüğünü müş’irdir ki bu hâl, tevhid manasının tahakkukuna mâni’dir. Nefis te agyâr cümlesindedir. Bunlar, henüz kendi hallerine nazar etmektedirler. A’mâl ve ahvâllerinden agyârı ihraç edememişlerdir. Onlarla (Melâmetîlerle) Sofilerin farkı şudur ki; cezbei inâyeti-kadîme, Sofiyyeyi bilküllüye nez’etmiştir ve halk ve Eneyet hicabı, şühut nazarlarından kalkmıştır. Tâât ve hayrâtın sudurunda arada kendilerini

[1] Sa : 61—64

[2] Sa : 65—66

ve halkı görmezler ve halkın enzârının ittilândan emin olup amellerini ihfâ ve hâllerini setir ile mukayyet olmazlar. Eğer vaktin maslahatı, tââtı ızharı mucipse ızhar, ihfâsını muktazi ise ihfâ ederler. Şu hâlde Melâmetiye kesri lâm ile muhlislerdir; Sofiye, fethi lâm ile muhlaslardır « وانا اخلصناهم بخالصة » bunların vasfı hâlidir » [1]

Bir kısım mutasavvıfın reiyye ve telâkkisine terceman olan Keşfül mahcub sahibi ve Camî gibi zevâtın Melâmetiliği Sofiyenin dînunda görmelelerine mukabil diğer bir kısım da Melâmetiliği tariki irfânın en yüksek noktasında görüyor. Şeyhi ekber Muhiddîni Arabî, Seyyid Şerifi Cürcânî, Celvetî şeyhlerinden Üsküdarlı Hâşım baba ve Eşrefi Rûmî, bu zümredendir.

Şeyhul ekber Muhiddîni Arabî, Fütühâtın 23 ncü bâbında Melâmiyenin, velâyetin en yüksek derecesinde olduklarını ve o derecenin fevkinde Nübüvvet derecesinden başka bir derece bulunmadığını ve bu makama velâyette Makamı kurbet denildiğini söylüyor. [2]

Yine Fütühâtın 309 ncü babında «رجال الله تعالى ثلاثة لأربع لهم» deyip sonra her sınıf hakkında şöylece malûmat veriyor:

“Birinci kısımdaki ricâle zühüt ve nevâfil ve zahiri ef’âli mahmudenin umumu galebe etmiş olduğu gibi onlar da bâtınlarını Şâriin zemettiği her mezmun sıfattan tathir etmişlerdir; Bu işledikleri amellerin fevkinde bir şey görmezler. Buldukları makamdan başka ahvâl ve makamâta, ledünnî ve vehbî ilimlere, esrâr ve küşûfâta marifetleri yoktur. İşte bunlar «Ubbad عباد» dir.

İkinci kısım, bunların fevkindedir. Bunlar bütün ef’âli Allah ile görürler. (Allaha nispet ederler) ve şüphesiz ki onların fi’li aslen yoktur. Riyâ da onlardan bilküllüye zâil olmuştur..... Evâmire imtisâlen çalışmak, takva, zühüt, tevekkül ve sâir hususatta Ubbad gibidirler, Böyle olmakla beraber buldukları makamın fevkindeki ahvâl ve makamâtı, ulûm ve esrârı, küşûfât ve kerâmâtı da görür ve onlara erişmeğe gayret ederler. Fakat onlardan bir şeye nâil oldukları vakit kerâmâttan bir şeyle avam içinde zâhir olurlar. Çünkü Allahtan başka bir mevcut görmezler Ahlak ve Fütüvvet ehlidirler. Bu sınıfa «Sofiye» denir. Bunlar üçüncü sınıfa nazaran ruûnet ve nefis sahibleridir; tilmizleri de da’va sahibidirler. Halkın fevkinde bulunurlar ve Allahın kullarına riyasetle zâhir olurlar.,, [3]

[1] Varak 5

[2] اعلم ايديك الله ان هذا الباب يشتمل ذكر عباد الله المسمين باللامية وهم الرجال الذين حلوا من الولاية في النصي درجاتها وما فوقهم الا لدرجة النبوة وهذا يسمى مقام القرية في الولاية وآيتهم من القرآن حور مقصورات في الخيام... (في معرفة الاقطاب المصنوعين واسرار منازل صومهم) Cilt. 1 Bap : 23 Fütühât.. (Mısır tab’ı 1293 Hierî) Sa: 235

[3] Fütühât. Cilt 3. Bap: 309.. Sa: 44-45 Müracaat.

Görülüyor ki bu izâh, keşfîl mahcub ve Nefehâtın izâhının tamamen zıddıdır. Sonra Şeyhi ekber, üçüncü sınıfı; yani Melâmîyeyi “Üçüncü sınıf, öyle ricâldir ki bunlar beş vakit namazın üstüne sünnetlerden başka bir şey tezyit etmezler ve bilinecek zâit bir hâlile temeyyüz etmezler. Sokaklarda gezip nas ile konuşurlar; Allahın halkından hiç biri onlardan birini halk arasında farz bir amel ve mutat sünnetten başka zâit bir şeyle mütemâyiz görmez. Yalnız kalpleri ile nastan infirat edip Allahla bulunurlar. İlimde râsihler olup Allaha ubudiyetlerinden bir lahzâ bile mütezazelil olmazlar;

Kalplerine Rübûbiyet sultanı istilâ ettiği ve onun altında zelil bulundukları için riyâsete tama’ etmezler. Allah, onlara her mavtını ve her mavtının istihkakı olan a’mâl ve ahvâli bildirmiştir; her yerde o yerin iktizasına göre muamelede bulunurlar. Halktan gizlenirler. Onlar hiç şüphesiz seyyitlerine hâlis ve muhlis kullardır. Nâs içinde yemekte, içmekte, uyanıklıkta, uykuda, konuşurken devam üzere efendilerini müşâhede ederler. Sebepleri yerlerine koyarlar ve hikmetini bilirler.

İşte bunlar Melâmîyedir ve ricâlin en yükseği bunlardır. Tilmizlerinde ricâlin en büyükleri olup reculiyet etvârındadırlar » [1] sözleriyle anlatıyor.

Yine aynı bapta (309) “Bu makamın Rasul ve Ebu Bekre ve Hamdûn, Ebu Saîdül harrâz, Bâyezidi bıstamî gibi eski şeyhlerden bu makam ile mütahakkık olanlara ait bulunduğunu,, söyleyip “Bizim hâlimiz de budur. Zamanımızda da bu makamın seyyitleri Ebüssüüd ibniş şibli ابوالسعود » « ابن الشبل », « Abdülkâdirül ceylî عبدالقادر الجبلی » ve « Sâlihul berberî صالح البربري » ilh... dir. Kitap bunları zikre müsait değildir; kâfi gelmez,, [2] diyor. Aynı Bapta “Melâmîye, hakikat hususunda sahih ilim sahipleridir. Yüksek derece ve doğru yol ve hakka yakın menzile erebabı, dünya ve âhirette ancak bunlardır. Mevâtın ilminde ve bu mavtınlardaki muamelâtta yedi-beyzâ bunlarındır. ilmi mevâzîn ve edâyi hukuk eshabı da yine bunlardır. Selmanî Fârisî سلمان فارسی bu makamda bunların kadri en celil olanlarından-

[1] والصنف الثالث رجال لا يزبدون على الصلوة الجس الا الرواب ولا يتبرون المؤمنین المؤدین فرائض الله بحالة زائدة يعرفونها؛ يمشون في الاسواق ويتكلمون مع الناس لا يبصر احد من خلق الله واحدا منهم يتميز من العامة بشي زائد من عمل عقروض اوسنة معادة في العامة. قد انفردوا بقلوبهم مع الله . واسخبن لا يتزلون عن عبوديتهم مع الله طرفة عين . لا يعرفون الرياسة طمعا لاستيلا اربوية على قلوبهم وذلتهم تحتها قد اعلمهم الله بالمواطن وما استحقه من الاعمال والاحوال فهم يعاملون كل موطن بما يستحقه. قد احتجبوا عن خلق واستتراوعنهم بتستر العوائد؛ فانهم عبید خالصون مخلصون لسيدهم؛ مشاهدون اياه على الدوام في اكلهم وشربهم . وحقظهم ونوهم وحديثهم معه في الناس. يضعون الاسباب مواضعها ويعرفون حكمها. فهؤلاء الامامية وهم ارفع الرجال وتلاميذهم اكبر الرجال يتقربون في اطوار الرجولية ..

(في معرفة منزل الملامية من الحضرة المحمدية) Fütuhât. Cilt. 3. Bap: 309

[2] هذا مقام رسول الله و ابى بكر الصديق رضى الله عنه ومن تحقق به من الشيوخ حمدون القصار وابو سعيد الخزاز وابو يزيد البسطامى وهو حالنا وكان في زماننا من سادات هذا المقام ابوالسعود بن الشبل وعبدالقادر الجبلى

Fütuhât: Cilt: 3. Bap: 309 .. Sa: 44

dır ve dünyada bu makam, makamı ilâhîdir,, [1] sözlerini okumaktayız.

Yine Fütuhâtın aynı babında “Sofiye, nas içinde da’valar ve havâtura ve icabâtı duaya ait harikulâde hâlât ile temayüz ederler... Melâmiye ise Allahın halkından birine karşı her hangi bir şeyle temayüz etmezler.

Onlar meçhullerdir. Halleri avam hâlidir.[2] ve “Bu taifenin menzile-tini Allah ızhar etse nas onları ilâh ittihaz ederdi.,, tavsiflerini okuyornz.[3] Fütuhâtın 352 nci babında da “Melâmiye, aynı âdette harkı âdet hâlinde bulunduğundan tavâifin en yükseğidir,, diyor. [4]

Seyyid Şerifi cürcânî de, “Ta’rifat تعريفات,,ında “Melâmiye, bâtınların-da olan ahvâli ızhar etmezler. Kemâli ihlâsın tahkikine çalışırlar.,, Umû-ru, arazı gaybinde — ilmi ilâhîde — takarrur eden mevzi’lerine vaz’eder-ler. İrâde ve ilimleri Haktealânın irâde ve ilmine muhalif olmaz. Esbâbi, nefyi muktazi olan mahalden mada bir yerde nefyetmedikleri gibi ispatı iktiza eden mahalden mada bir mahalde de ispat etmezler. Zira sebebi vâziin nefyettiği mahalden kaldıran, sefih ve sebebin kadrini câhil olur. Yine vâziinin nefyettiği mahalde ispata kalkan şirk ve ilhâda düşer. Melâmiye, haklarında; Benim velilerim, kubbelerimin altındadır. Onları benden başka kimse bilmez; hadîsi kutsîsi vârit olan kimselerdir,,[5] diyor.

İmâmî Şa’rânî de “Elyevakitü vel cevâhir والجواهر البواقيت,, inde Muhid-dîni arabînin bâlâda zikredilen tarifatını aynen zikretmektedir. [6]

Mütaahirinden (Aydoslu) Bursalı İsmâil Hakkı[7] nın Kitabül hitabında Melâmiye hakkında serdettiği beyânât, Üsküdarlı Hâşim babanın [8] divâ-nındaki mensur tavsifat, Eşrefî rumî[9] ve sâir sofî şairlerin Melâmet hakkın-daki şiirleri, hemen hemen Muhiddîni arabînin sözlerinin tekradından ibâret olduğu gibi ilk devre Melâmîlerle daha az alâkadar olduğundan zikredilmei.

- [1] فالملامية هم اصحاب العلم الصحيح في ذلك ، فهم الطبقة العليا و سادات الطريقة المثلى ، والمكانة الزلنى في العبودية الدنيا والعبودية التصوي ، ولهم اليد البيضاء في علم المواطن واهلها وما يستحق ان يعامل به ولهم علم الموازين وادا اُخفق وكان سلمان الفاروسى من اجلمهم قدواً في هذا المقام وهو المقام الالهى في الدنيا .. Cilt : 3.. Ayni Bap . Sa : 47
- [2] والنصوفية تميزون عندالعاملة بالدعاوى وحرق العوائد من الكلام على الخواطر واجابة الدماء والملامية لا يميزون عن احدٍ من خلق الله بشئٍ . فهم الجهولون ؛ حالهم حال العوام . Sa : 46
- [3] وكذلك هذه الطائفة لو ظهرت مكانتهم من الله للناس لاحتدوهم آهة Sa: 46
- [4] وهم اعلى الطوائف فانهم في خرق العادة في عين العادة. Cilt: 3. S. 312
- [5] الملامية وهم الذين ليظهر مما في طوبهم على ظواهرهم وهم يمتدون في تحقيق كمال الاخلاص ويضعون الامود مواضعها فيأقرر في عرضه الغيب فلا يخالف ارادتهم وعامهم ارادة الحق وعامه تعالى ولا يشقون الاسباب الا في محلٍ يقتضى نفيها ولا يشقون الا في محلٍ يقتضى ثبوتها فان من رفع السبب من موضع اثبته واضعه فقد سفه وجهل قدره ومن اعتمد عليه في موضع نفاه فقد اشرك والحد وهو لاه الذين جاء من حقهم اولياتى تحت قباني لايرفهم غيرى..

Ta’rifat.. Matbaai Âmire.(1269 Hicri) Sa: 104-105

[6] Elyevakitü vel cevahir. Cilt: 2. Sa: 93 المجتث الثالث والاربعون

[7] Osmanlı müellifleri.. Cilt : 1. Sa: 28-32 ye müracaat

[8] Osmanlı müellifleri. Cilt : 1.. Sa: 189

[9] « « « 1.. Sa: 17

V

MELÂMETİLİĞE VE TARİHÇESİNE UMUMÎ BİR NAZAR

Melâmetlik hakkında en mevsuk malûmatı Ebu Abdürrahman Muhammed ibnil Huseynis sülemînin “Risâletül melâmetiye” sinde buluyoruz. Bize bu risaleden bahseden M. Hartmana müteşekkirimiz. Ebu Abdürrahman, risalesinde (Erbâbül ulûmi vel ahvâl ارباب العلوم والاحوال) i üç kısma ayırıyor :

«1. — Kur'an ve hadîsir zavâhirinden istinbâtı re'y ile ahkâm ve ihtilâfâtı tespit eden Fukahâ ve din reisleri..

2. — İlmî ilâhî ile mümtâz olup dünya sebepleriyle alâkadar olmıyan, kalpleri tecelligâhı ilâhî bulunan ve envâi kerâmât ile mümtaz olan «Ehlül ma'rife,.. Bunlar, şer'a kat'iyen muhâlefette bulunmadıkları gibi bâtinan da hafâ âleminde müstagraktırlar.

3. — Bâtinan Hak ile bir daha ayrılmamak üzere birleşen “Melâmetiye,, dir ki Allah, bu ittisâlden sonra onların mâhiyetlerini ketmeder; dünyâyâ yalnız iftirak ve şer'a inkıyat gibi zâhirî hallerini izhâr eder. Bu sûretle onlar “Cem'ül cem' جمع الجمع,, hâlinde muhtefidirler.» [1]

Bu takşimden ssnra Melâmet erbabının halâtı hakkında epeyce tafsilât veriyor. Bu tafsilâttan anlıyoruz ki Melâmetî, kerâmâta râğbet etmiyor ve sofiyâne hâlleri izmar ederek yalnız ma'kul ve meşru' ef'âli izhâr ediyor. Hamdûn “Melâmetiye tariki; insanlara karşı her nevi debdebeden — ehli hâl olarak — feragat ve her hangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda mesâi sarfından istinkâf etmektedir,,diyerek bu mesleğin bir hususiyetini irâe eyliyor. (Edebiyat. F. m. 6. Ma. 1340. Sf: 280) Melâmetînin her türlü kayıttan vareste olup Allaha raptı kalp etmesi lâzım; hatta ibâdetten bile zevk almamalı! Çünkü bu zevk, sâliki oraya mukayyet kılar. Tevhid ise kuyudu ref'edip vahdette zevk sâhibi olmaktır. (Sf. 282)

Melâmetiyenin kisvei mahsusaları yoktu. Şeyhleri de va'z ve zikretmek suretile kendilerini izhâr etmezler, bu gibi hâllerden tamamille içtinap ederlerdi. Ebu Hafs, âdi bir işçi elbisesile gezer, avamdan fark edilmezdi.

[1] Muhiddinin de Fütuhâtta nâsı «Ubbad, Sofiye, Melâmiye,, diye üçe ayırarak bu tasnife ıktifa eylediğini görmüştük.

Melâmetin en ziyade husumet ettiği sıfat, riya ve ucüptü. Bu iki sıfatı mahvedebilmek için temayüzden ihtiraz, esâsî bir umde idi. Müellif-i risâle; Hamdûnun, arkadaşılarından AbdülHaccam isminde birine “Adımın Abdülhaccâm olması; Abdullahîl ârif, yahut Abdüzzâhit olmasından daha iyidir., dediğini kaydediyor. Âdeta diye biliriz ki Melâmet; fukaha ve müçtehidînin temayüz ve kibrinin, müteşerrînin riyâsının bir aksül amelidir.

Ebu Abdürrahman, risâlesinde melâmetin 45 umbesinden bahsediyor. [1] Bunların hulâsası şudur ki; Melâmetînin zâhiren ibâdetle tefâhuru şirk, bâtnan hâl ile tefâhuru irtidattır (1). Melâmetî; haktan mada ne zâhîrî, ne de bâtnî keşif ve kerâmetlere ragbet etmez.

Dil ile zikirden bir şey çıkmaz. Kalp, zikri ihmâl ederse dil zikre başlar. Halbuki matlub; kalp, ruh ve sırın zikridir (9). Binaen aleyh; Melâmetî, zikirle de mukayyet değildir. Melâmetî, görünmesi gayri kabili içtinap şeylerden mada (cemaatla namaz gibi) şer'a muvafakatını gizli tutar; insanlara karşı daima iyilikte bulunmağa gayret eder, (17). a'mâlî sâlihadan dolayı bir zevk duyarsa bu zevk ile mücâdelede bulunur (10). Melâmetîye nazaran ubudiyetin iki umdesi vardır: Allaha karşı iftikar, Peygamberi taklit.. (18).

Melâmetî, yalnız kendi nefsile meşguldur (25); setir maksadı ile bile olsa ihvânının noksanına dikkat doğru bir hareket değildir (22); Hatta muztar olanlardan madası için dua etmek bile hoş görülmez (29).

Melâmetî, hubbi gayr timsâlidir; fânî filgayrdır. İhvânının her mükşkiline muavenet eder. Hamdûn “Mü'min, ihvânı için gece kandil, gündüz asâ olmalıdır., demiştir (34). İhvânı için daima muin ve zahîr olan Melâmetî, hiç bir vakıt başkasından yardım istemez ve kimsenin muavenetine arzı ihtiyaç eylemez. Çünkü, kula arzı hacet; muhtaçtan yardım istemektir. Belki yardım istenilen kimse daha ziyâde muztar ve muhtâcî-muavenettir! (42) [2].

*
**

[1] Makaledeki umdelerden hulâsa ettiğimiz sözlerin nihayetlerine numaralarını koyduk.

[2] Melâmetîyeyi zillet ve meskenetle terdif ve halkın levmine maruz olmayı arzu eden bir tâife diye tarif edenler tamamilen yanlırlar. 42 nci umde, bir Melâmetînin kimseye arzı iftikar ve hacet etmediğini gösteriyor. Filvaki yine “Ebu Abdurrahmanı sülemî, Ebu hafsın, birine “ Ticaret et; kazancını tasadduk eyle; sen de muhtaç olduğunu sadaka ile tedarük et; bilâhara ticareti de, tesse'ülü de terkeyle!., dediğini yazıyor ve Nefehat, Hamdûndan sonra Melâmet nâşiri olan İbni menâzilin “ذلل وذل ودهشيد، باشد” “هيج خيرى نيست دران كسى كه ذل كسب وذل سوال وذل ودهشيد، باشد” sözünü kaydediyorsa da yine “Ebu Abdürrahmanı sülemî, risalesinde Hamdûnun Abdullahül-Haccama “Kazanca istinat eyle!., (Sf. 295) ve Ebu hafsın da talebesinden birine “Ticâret ve kisp hayatına sarıl!., dediklerini görüyoruz.

Bu mütenâkız ifadelerden şunu anlıyoruz: kibir, riya, ucüp ve gururu kırmağa çalışan Melâmetîler, ihtimâl bazı sâlikleri bu gayeye erişirmek için tesse'üle sevk ediyorlardı.

Risâlei Kuşeyriye, Keşfülmahcub ve Nefehattaki Melâmetî büyükle-
rinin sözleri de Sülemînin ifâdâtını teyit ediyor.

Meselâ; Hamdûn “Ben, nefsimi Fir’avın nefesine tafdil etmem; çünkü ikisi de nefistir. Fakat gönlümü Fir’avın gönlüne tafdil ederim,, [1] diyor. Anlaşıyor ki Melâmetîler, bir çok müttakiler gibi günakârları tezyif etmiyorlar; bilakis kendileriyle meşgul bulunuyorlar. Ebu türabı Nahşebî “İbâdât içinde havâtır kalbiyeyi islâhtan daha nâfii yoktu,, [2] sözile Melâmetiyenin kesreti ibâdattan ziyâde tezkiyeyi nefse dikkat ettiklerini anlatıyor. Ebül Huseynil Barûsî de “Her nerede ki nûraniyet olmadığı hâlde bir gayret ve içtihat görürsün; bil ki o, bid’atı hafiyedir., [3] diyerek aynı fikri teyit etmektedir.

Hulâsa Melâmetiye, Ebu Abdürrahman Sülemînin dediği gibi yalnız ahvâlde sıtkı, muâmelâtta edebi gözeten [4] ve bu suretle tasavvufu hüsnü ahlaktan ibaret bilen fikir erbabı olmakla beraber vahdet neş’esine mâlik irfan eshâbı idi.

*
* *

Melâmetiyenin zuhuru hicretin ikinci asrının nısfı ahirindedir. İhtimâl Melâmetîlik, bu asrın iptidalarında da mevcuttur. Fakat isimleri tespit edilmemiştir. Onun için kat’i bir şey söyleyemiyoruz. Yalnız şurası muhakkak ki Ebu hafsül haddâd, ilk Melâmetî değildir. Mamafî Melâmetîliğin üçüncü asırda tamamiyle intişar etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu meslek erbabının mütekâsif bir halde toplandığı yerle Horasan ve Mâverâünnehir havalisidir. O asırlarda Mâverâünnehirde Sâmânîler hüküm sürüyor ve şimâlden gelen Türk hücumüne karşı durmağa çalışıyorlardı. Sâmânilerden Ahmed ibni İsmailin kölesi Emiri leşker ve bilahara Horasan vâdisi olan Alp tekin, “Gazne,, de istiklâlini ilân etmiş (352) ve hafitleri Horasanı zaptetmişler ve bilhassa Mahmuda Gaznevî zamanında hudutlarını

Fakat bu, hiç bir vakit umumî ve esâsî bir umde değildi. Eğer böyle olmuş olsaydı Melâmetî şeylerinin ve Melâmetîlerin calibi dikkat ahvâl ve hususiyetlerini kaydeden Kuşeyri, Keşfül mahcub, Nefehat gibi kitaplarda bu halin de mezkûr olması ıktza ederdi. Aatta bunu Melâmetiyenin bir şîârı addederek kesri nefis için tese’ülü ihtiyar ettiklerini muhakkak kaydetmeleri ve bilhassa Sülemînin risâlesinde umdeler arasında bunun da bulunması icap ederdi. Halbuki görüyoruz ki 42 nci umde, bilâkis bu telakkîye zıttır. Esâsen Hamdûn ve İbni menâzil gibi âlim ve muhaddislerin, Abdülvehhâbi sakafî gibi “İmâmül vakt,, olan zevâtın keşkul bedest olarak tese’ül etmeleri de aklen muhâlâtandır.

[1] Nefehat.. Varak: 29

[2] „ „ 25

[3] „ „ 30

[4] „ „ 154

Ceyhuna ve Harizme kadar götürerek bütün bu havaliyi ellerine almışlardı. 389 da Samânîleri tamamen mahveden Kara hanîler, Maverâünnehre hakim oldular.

Melâmetîlik, üçüncü asırdan itibaren Horasanda kuvvetle intişara başlamıştı. Tasavvufun ruha sukûn bahşeden telkinâtı bu siyasî muhitte inkişafa müsâit bir zemin bulmuştur. Ta Ebu hafstan itibâren Melâmetî mümessilleri ekseriyet itibarile Nişabur, Herat ve Kâbillidir. Esasen bu zamanlarda Melâmetin Türkmenler arasında da intişarını biliyoruz. Hatta bunlardan Ali Abo, Muhammed Ma'şuki tûsî, Süleymanı Türkmanî gibi nüfuz sâhibi şeyhlerin hayatlarına âit te oldukça malûmatımız vardır.

Melâmet, dördüncü asrın nihayetlerinde teşekküle başlayan ve beşinci, altıncı asırlarda inkişaf eden ilk tarikatlara da nüfuz etmiş, hatta geniş ve mufrıt vahdet tarafdârı bir çok şeyler bile ya Melâmetîliğe intisap etmişler, yahut ta neş'esini benimsemişlerdir. Bu suretle Melâmet, Necmeddini kübrâ halifesi Bahaeddin Veled vasıtasile Mevlânâyı yetiştirmiş ve Mevlevîliği meydadana getirmişti. Mevlevîlerle Melâmîlerin, ta evâilden beri çok sıkı munasebetleri vardır. Diğer tarikatlar, Melâmîleri umumiyetle tezyif ettikleri hâlde Mevlevîler, Melâmîlerle bağdaşmışlardır.

Mevlânâda ve bilhassa Şemste Melâmet neş'esini görmemek gayri-kabildir. Sultânı dîvânînin hâlâtı, bu neş'enin cezbenâk bir tezahüründen başka bir şey değildir. [1]

Bilâhara Neşâtî Ahmet dede, Cevrî, Nahîfî, Fasîh gibi âlim ve şâirler; Hatta son zamanlarda Peçevî Ahmet dede ve Ebu Bekir dede gibi zevat, Bayrâmî Melâmîlerinin hâlisül akîde birer ihvânı olduğu gibi Nuriye Melâmîliği de (Son devre Melâmîliği) bir çok Mevlevîyi kendisine celp ve cezb etmiştir.

Melâmetîlerin mühim bir merkezleri de Bağdattı. Ahmedi hudreveyh, Cüneyd, Abdullahîl mürtaîş, Ahmed ibni Yahyelcellâ ve müritleri; Bağdadı, Melâmetin graba doğru bir inkişaf merkezi hâline getirmişlerdi. Melâmet, buradan pek kolayca Musul, Halep ve nihayet o asırlarda Bâtınîlerin fa'aliyetlerine sahne olan Suriyeye geçti. Kadîbül bânı Mavsulî, Süleymanî Türkmanî, Şeyh Rislânı Dımışkî, hatta Tibyan sahibinin Rıfâî şubesi olarak gösterdiği Harîriye tarikinin müessisi Ebül Hasan Aliyyül Harîrî, Halep — Suriyede yedinci asırda yaşayan ve kuvvetlerini Melâmetîlikten alan şeyhlerdir. Bunların ahvâline dikkat edersek hepsi, zavâhire karşı lâ-übâlidir. Rakıs ve simaa tarafdar oldukları gibi namaz kılmazlar, Hatta alenen oruç yerlerdi. Şeyh Süleyman ve Kadîbül banın ve bu iki şeyhe ben-

[1] Sultânı dîvânî Mehmet Simâî.. Sefineî Mevlevîyeye müracaat ! Sf: 15 — 60 Mısır tab'ı 1283

ziyen Aliyyi kürdî ve Şeyh Reyhanın hâlâtına evvelce bilmünasebe temas etmiştik. Bunları umumiyetle Melâmetî - Kalenderî; daha doğrusu Bâtınî addedebiliriz. Esasen sekizinci asır iptidalarında ölen Şehbaz lâl kalenderin Melâmetle meşhur olduğunu görmüş ve Câmînin Kalendelle Me-lâmetîliğin farklarında ısrar ve zamanındaki kalenderleri zemmettiğini okumuştuk. Şeyhülislâm Abdullahi Herevînin, zamanındaki Melâmetîler hakkındaki mütaleatı da kaydedilmişti.

Hulâsa — Bâtınî olsun, şeriata mütemessik bulunsun — bir takım Türk tarikatlarının zuhur ve inkişafında Melâmetîlik mühim ve aslî bir âmil olmuş ve hatta zannedirim ki bunun için şimdiye kadar hemen bütün Anadolu halkı; bilhassa kızılbaşlar ve Bektaşiler, her türk velisini Horasandan gelmiş olarak kabul ve Horasan erenlerinden olarak ilân etmişlerdir.[1]

Bâtınî zümrelerinin tedahüle aslî saffetini kaybeden Melâmetîliğin yerini dokuzuncu asrın nısfı ahîrinde İkinci devre, ya'nı Bayrâmî Melâmîliği tutmuş ve Türk ruhundan doğan bu yeni tarikat, ilk Melâmîlerin neş'e ve irfânını tamamilen hamil olarak zuhur etmişti.

Melâmetîlerin şöreti şayiası ve Hacı Bayramın nüfuzu neticesi olarak Bayrâmî Melâmîliği de anlatacağımız veçhile bütün Anadolu ve Rumelide pek az bir müddette intişar edebilmiştir. Bayrâmî melâmîliğinin ilk Melâmetîlere iktifa ettiklerini ileride göreceğiz. Son Melâmîler de Bayrâmî melâmîlerinin peyrevleridirler. Böyle olduğu halde "İgnaz Goldziher,, «Vorlesungen uber der İslam» da Melâmetîyeyi "riya ve haricî tezâhürattan müçtenip, vecit ve istigraka ehemmiyet veren bir zümre,, [2] diye tavsif ettikten sonra "M. Hartman,,a istinâden [3] bunları son Melâmîlerden ayrı bir neş'eye malik gösteriyor ve Bayrâmî melâmîlerine hiç temas etmiyor. Halbuki son Melâmîlerin Bayrâmî melâmîlerinden yegân farkları sülûkü ilmî bir hâle getirmek suretile "İşrâkî الشراقى,, likten bir miktar ayrılmaktan ibarettir. Mamafî son Melâmî halifeleri içinde meratip telkininde bulunmayan ve "Melâmî — Hamzavî,, lere harfiyen peyrev olanlar da yok değildir. Bayrâmî melâmîlerinin ise tekrar edelim ki Melâmetîlerden hemen hiç bir farkları yoktur. Esasen Melâmet, bir tarikat olmaktan ziyade bir neş'e ve hâl olduğundan zühule hiç mahal yoktur:

Melâmetîler de, Bayrâmî Melâmîleri de, Son Melâmîler de aynı neş'eye sahiptirler..

[1] Konyada Mevlânânın türbesinde bile isimleri meçhul dört merkat, Horasan erenlerine âittir.

[2] Sf: 69-168.

[3] İslamische Oryent. Index. III.

14. *Gulâma Muhammed ibni müfti Rahmullahı Lâhurî* — Hazînetül asfiyâ خزنة الاصفيا « Hindistan. Lekno tab'ı. Harici. 1290. » [acemce]
15. *İsmail Hakkı (Bursalı)* — Kitabül hitâb کتاب الخطاب « İstanbul tab'ı. 1292. H. » [Türkçe]
16. *Kâtip çelevi* — Keşfüzzunun كشف الظنون « İstanbul. Âlem matbaası. 1310. H. » [arapça]
17. *Mecdî* — Şakayık شكايق tercemesi « Matbaai Âmire. 1269. H. »
18. *Mehmet (Hâfız)* — Ebvâbı seb'a ابواب سبعة (Tezkiretül evliya) « Buharalı Mehmet Hafız tarafından 927 de yazılmıştır. Müellif, kitabını Nefehatül üns tarzında yazdığını; Nefehattan başka Tezkiretül evliya, Şevâhidün nübüvve, Nüzhetül ervah, Târihi mezarâtı Buhara ve sâir Kitaplardan da istifade ettiğini, kitabını yedi bap, bir hâtime üzerine yazdığı için ismine Ebvâbı seb'a dediğini söylüyor. Sofi şâirlere ayrı bir bap ayırdığı gibi yedinci bapta Buhara ve havalisindeki evliyayı ve Sâmânî hükümdarlarını da zikrediyor. Hâtimedeki Eimmei isnâ aşer اثني عشر den sonraki tarihî hadisat ve vekayii, bilhassa Maveraünnehri mihver ittihaz ederek kaydetmektedir. Yedinci bap ve Hâtime, bu cihetle diğer tezkirelerden ayrı bir hususiyet ve kıymeti kaizdir. Yazma nüshası Fatih kütüphanesinde 2570 numaradadır. Kâtibinin ismi yoktur. İhtimâl müellifin yazmasıdır » [acemce]
19. *Muhiddîni Arabî* — Fütuhâtı mekkiye فتوحات مكية « Mısır. 1293. H. » [arapça]
20. *Sâkip dede* — Sefineî mevleviye سفينة مولويه « Mısır. Vehbiye Matbaası. 1283. H. » [Türkçe]
21. *Seyyid Şerîfi Cür-cânî* — Ta'rifât تعريفات « Matbaai Âmire. 1269. H. » [arapça]
22. *Seyyid Mehmet Kemâleddin (Hariri zade)* — Tibyânı vesâilül hakayık fi beyânı selâsilüt tarâik تبیان ومسائل الحقایق فی بیان - سلاسل الطرائق « Son Melâmî piri Seyyid Muhammed Nurun halifesi olan Hariri zadenin bu eseri üç cilt olup 171 tarikattan bâhistir. Tasavvuf tarihi ve edebiyatı meşgul olanlara kıymetli bir me'haz olabilir. Yegâne yazma nüshası Fatih kütüphanesinde 430, 431, 432 numaralardadır. » [arapça]
23. *Tâhir (Bursalı)* — Menakibi şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nurül arabî ve beyanı Melâmet ve ahvâli Melâmiye مناقب شيخ سيد خواجه محمد نورالمربي و بيان ملامت و احوال ملاميه « Melâmiye hakkında Muhiddin ve sâir sofilerin bazı sözleriyle Muhammed Nurun muhtasar tercemei hâlini ve Seyyidin bazı eserlerinden münthap cümleleri ihtiva eden ve 50 sahife kadar olan bu eser gayri matbudur. Yazma bir nüshası bendedir. » [Türkçe]

TALÎ ME'HAZLAR

24. *Abdullahı rumî*
(Eşref oğlu) — Divan « İstanbul. Muhip Matbaası. 1286. H. » [Türkçe]
25. *Hâşim baba* (Üs-
küdarlı) — Divan « Matbu' » [Türkçe]
26. *Mehmet Ali Aynî* — Hacı Bayrâmı veli « Evkaf matbaası. 1343. H. » [Türkçe]
27. *Muhammed Abdür-
raufi Münâvî* (İ-
mam) — Elkevakibüd dürriyye fi terâcimis sâdetis so-
fiyye الكواكب الدرية في تراجم السادة الصوفية « Yazma nüsha. 1274.
H. Darülfünun k. Hâlis. E. No 6495 » [arapça]
28. *Sadık vicdânî* — Tomârı turuku aliyyeden Melâmilik. « Evkaf matba-
ası. 1340, (1338) » [Türkçe]
29. *Tâceddin Sübkî*
(İmam) — Tabakât « Mısır. Huseyniye matbaası. 1324. H. » [arapça]
30. *Tâhîr* (Bursalı) — Hacı Bayrâmı veli. « Matbu »

ECNEBÎ ME'HAZLAR

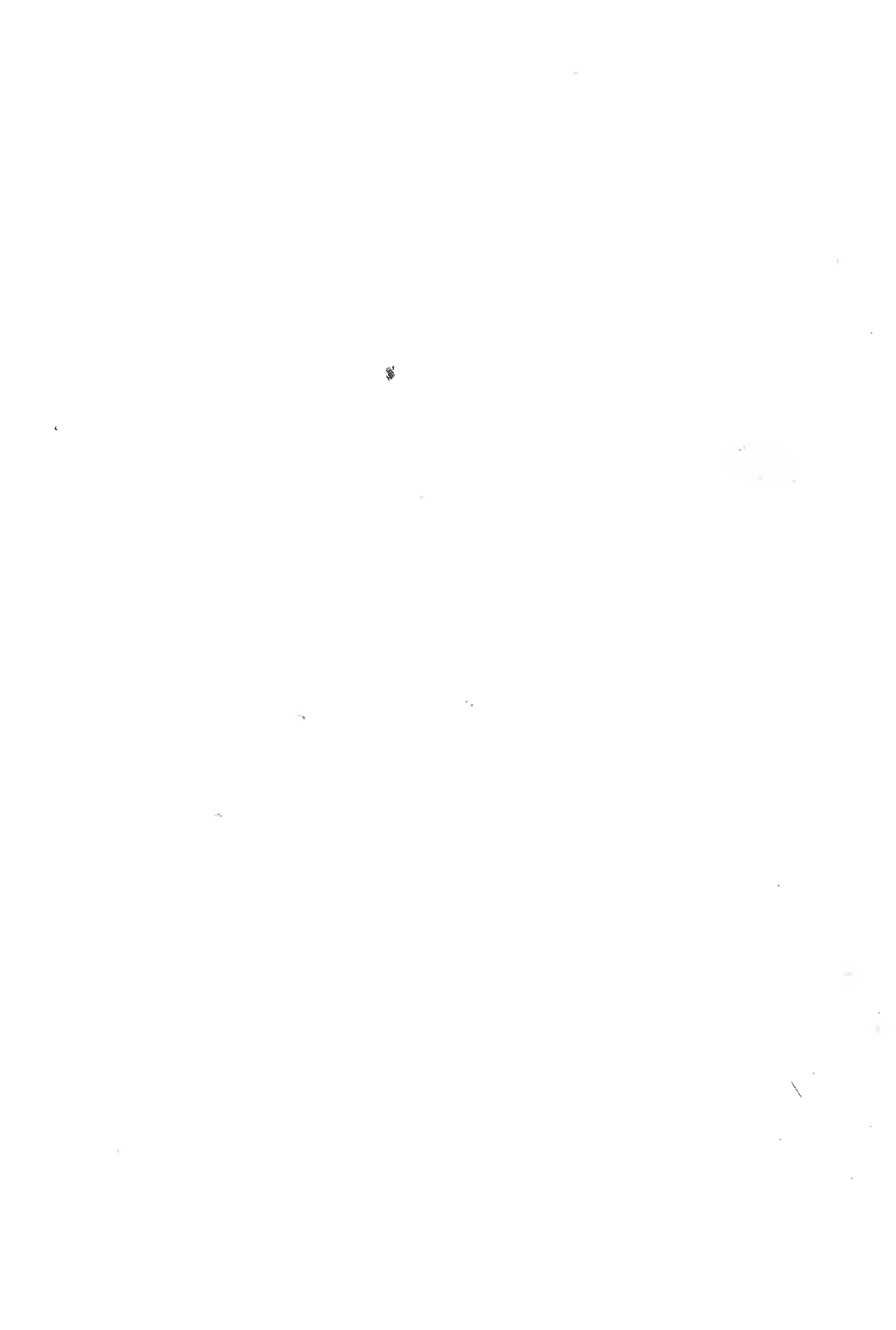
31. *M. Hartman* — Der İslamiche Oryent. « Index. III. »
32. *İgnaz goldziher* — Vorlesungen uber der İslam.



II

İKİNCİ DEVRE MELÂMÎLERİ

BAYRAMÎLER



I

HACI BAYRÂMÎ VELÎ

Bayrâmî Melâmiliği; 753 tarihinde Ankaranın Çubuksuyu kenarında «Sol Fasil» köyünde doğan ve Koyunluca Ahmet isminde birinin oğlu bulunan [1] Hacı Bayrâmî Velînin tesis ettiği Bayrâmîlikten ayrılmış bir tarikattır.

Hacı B. V, Alâeddîni Erdebîlî müritlerinden olup mumaileyhin emir ve işaretile Hoydan Anadoluya hicret eden meşhur Kayserili Hamîdeddin-ibni musanın dervişidir. Hamîdeddin, Bursaya yerleşerek ekmek pişirip çarşıda «Somunlar, Mü'minler;» diye satmağa ve bu suretle geçinmeğe başlamıştı [2]. Bu cihetle halk arasında «Somuncu Baba» ve «Ekmekçi Koca» namlarile şöhrat bulmuştu.

Yıldırım Bâyezit Bursada camii kebiri yaptırdıktan sonra, ilk cuma namazının Emir Sultan (833) tarafından kıldırılmasını tensip etmişti. [3] Halbuki Emir Sultan, ekmekçi kocanın kemâline müncezip bulunduğu cihetle padişaha «Gavsi azam bu şehirde iken bu hizmet bize münasip değildir» diyerek imamet ve hitabeti Ebu Hâmit Hamîdeddine ihâl etti. Hamîdeddin namazı kıldıktan sonra fâtihayı da tefsir ederek o sıralarda fâtihayı tefsir emelinde bulunan molla fenârînin (834) bir çok müşkillerini hal ve mumaileyhi cezbeyledi. [4]

Bu vak'adan sonra Hamîdeddin, halk arasında şöhrat bulmakla bu şöhratten ihtiraz ve bursadan tegayyüp etti.

[1] Silsile nâmei Celvetî: Bursalı İsmail Hakkı. Bursalı Tâhir bey merhum da «Hacı B. V. » ismindeki eserinde (Ankarada Esseyit Abdülkadir ibni Yusüfî İsfihânîye âit vakfiyede 832 tarihinde şahit olmak üzere munderiç olan şu (Kutbül evliya Eşşeyh Elhac Bayram ibni ahmed ibni Mahmudül ankaravî) ibareden de pederi âlîlerinin isminin Ahmet olduğu tezahür ediyor) diyor. Hacı B. V. nin kendisinden küçük olmak üzere Safiyyüddin ve Murat isminde iki de kardeşi vardır.

[2] Semerâtülfuad: Sarı Abdullah (Sa: 231) Sergüzeşt: La'alî zâde Abdüllbakî (Sa:12) Şakayık tercemesi: Meedî (Sa: 74) .

[3] Şeyh Şemseddin Muhammed ibni Aliyyi Hüseyinî Buharî: Bakınız! Şahnayık tercemesi; sa: 76.

[4] Şeyh Şemseddin Muhammed ibni Hamza.. Bakınız! Şakayık tercemesi : sa ; 47-53 . Osmanlı Müellifleri; Cilt: 1. sa; 390-392

Bu sıralarda Hacı Bayrâmı Velî, ankarada melike hatunun bina ettirmiş olduğu kara medresenin müderrisi idi. Hacı Bayrâm da bir çok emsali gibi Hamîdeddinin neş'e ve kemaline âşık olup tarikata intisap ve müderrisliği terketmişti. Hamîdeddinin bursadan tegayyübünden sonra Bayram, şeyhi bırakmamış ve onunla beraber şama ve mekkeye gidip edayi haçtan sonra aksaraya gelmişti.

Ebu Hâmit Hamîdeddin 815 tarihinde vefat ettikten sonra Bayrâmı-Velî ankaraya avdet ve Halvetiyye ile Nakşibendiyyenin mezcinden tahassül eden bayramî tarikatını neşre mübaşeret etmiştir [1].

Hacı bayrâmın neşri tarikata başladığı sıralarda Anadolu'da tasavvuf neş'esi bir çok kimseleri dairei incizabına almıştı.

Muhiddîni arabî, Evhadeddîni kirmânî, Celâeddîni Rumî, Sadreddîni-Konevî gibi sofilerin nüfuzu halk üzerinde kuvvetli bir surette mevcuttu. Bilhassa ebu Hâmit Hamideddinin şöhreti de tamamile yaşıyordu. Bütün bu avamile hacı Bayramın evvelce ulemadan olması ve mühim bir medresede müderrislikte bulunması da inzımam edince bayramîlik az bir müddette intişara başladı. Hz. Murat bazı hasutların iğmazile mukayyet ve mağlul olarak Edirneye getirmiş ve kendisile görüşünce hakkında işittiği sözlerin mahzûn iftira olduğunu anlayıp avdetine müsaade eylemişti. Hacı Bayram, eski camide birkaç kere va'zetmiş [2] ve yolda Gelibolulu yazıcı zâde Mehmedî Bicanı da (855) irşat ve tarikına ithal ederek ankaraya avdet etmiştir. [2] Hacı Bayrâmı Velînin nüfuzu o kadar kuvvetlenmişti ki semeratül fûatta mezkûr olduğu üzere tarafı padişahîden müntesiplerinin hükûmet tekliflerinden muaf addedilmesi emredilmişti. Fakat bu emir, bir çok mukallitlerin de Bayramî tarikine duhulü neticesini vermekle padişah, şeyhten müritlerinin mikdarını sormuş ve Hacı Bayram da garip bir imtihandan sonra «bir buçuk dervişim vardır» diye mektupla cevap vermiştir [4].

[1] Hacı bayrâmı Velînin terbiyelerine من حيث البروز والجمعيه Bâyezid ve Cüneyd, ruhanîyetlerle celli himmet buyurmakla istidadı zâtlarında envai kemâlât bâhire olup camii Nakşibendiyye ve Halvetiyye olmuşlardır.

Cevheretül bidaye ve dürrütün nihaye ودرة البياض ودرة البياض Şârihi Mesnevî Sarı Abdullah.. varak; 132

Ve hacı Bayramı .V. nin terbiyelerine من حيث البروز والجمعيه Bâyezid ve Cüneyd, ruhanîyetleriyle celli himmet buyurmakla istidadı zâtîlerinde bahire ve zahire olup camii Nakşibendiyye ve Halvetiyye olmuşlardır. Sergüzeşt; La'î zade Abdülbakî. Sa; 16

[2] Vaz'ettiği kürsünün üstünde celî hatla (makamı hacı bayrâmı velî) yazılı bulunduğu *bursalı Tahir bey merhum «hacı bayramı velî»* de söylüyor.

[3] Mehmet Bican ve kardeşi Ahmet Bican hakkında bakınız! Şakayik tercemesi. Sa: 127; Osmanlı müellifleri; cilt: 1. Sa; 194

[4] Bir mürtefi mahalde hayme kurup dervişan gelüp ol havalî mâlâmâl oldukça hacı

Hacı Bayrâmı Veli, ankarada ziraatla taayyüş eder ve üç aylarda halktan zekât toplayıp fukarasına tevzi eylerdi.

Yunus tarzında şiiirler de söylerdi. Üc ilâhisi matbudur ki bunların biri aruz vezniledir.

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde,
Bakıcak didar görünür ol şarın kenaresinde!

beytile başlıyan ilâhisi, Yunusun

Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü;
Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu?

beytile başlıyan meşhur şathiyesine benzer. Bursalı Tâhir B. merhumun «Hacı Bayrâmı .V.» sinde ve M. Ali Aynî B. in aynı isimdeki kitabında neşredilen bu ilâhileri Melâmîliğe ait bütün âsârın bir arada bulunması fikrile biz de aynen dercediyoruz; eğer Hacı Bayramın bir divançesi olsaydı oraya müracaatı tavsiye ile geçerdik.

Hiç kimse çeke bilmez güçtür feleğin yayı;
Derdine gönül verme, bir gün götürür yayı.

Oynayu gelür aldar [1] çünkü eli çapüktür;
Bir bunculayın fitne kande bulur arayı?

Çün yüzünü döndürdü bir lahza karar etmez;
Nice seri pay eder, döner ser eder payı!

Bir fani vefasızdır kavline inanma hiç;
Gâh bayı eder yohsul, gâh yohsul eder bayı.

Hayran kamu alimler bu ma'ninin altında :
Kaftan kafa hükmeder bilmez bu muammayı!

Vahittir o vahdette, kesrette kani tefrik?
Hizr ermedi bu sırra, bildirmedir Musayı!

Miskin "Hacı Bayram,, sen dünyaya gönül verme;
Bir ulu imarettir alma başa sevdayı!..

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde;
Bakıcak didar görünür ol şarın kenaresinde!

Bayrâmı .V. teşmiri sâideyn edüp ve desti mübârekine bir tığ tiz alup dervişler; bana irâdet getirenleri bu gün fisebilillah kurban eylesem gerektir deyu salâ ettikte herkes mütereddît olup bilahara ricalden biri ve nisâdan dahi birisi (ع) جان و مال و سر فدا در راه تو (ع) deyu cür'et edüp teslim olduklarında ikisin dahi hayme içine getirüp mukaddemâ bir erkek koyun ihzar etmekle anı kurban edüp haymeden taşra hûni fırâvân revân oldukta (ع) چه شیبی و مریدی این چه قید است (ع) azize sevdâ galebe etmiştir deyu dervişan perakende ve perişan olmakla..... Semerütül füat. Sa; 540

[1] aldamak: aldatmak. Bulur arayı: arayı bulur; arayıp ta bulur.

Nâgihan ol şara vardım, ol şarı yapılır gördüm;
Ben dahi bile yapıldım taşu toprak aresinde!

Ol şardan oklar atılır, gelir çigere batılır;
Ârifler sözü satılır ol şarın bazaresinde!

Şagirtleri taş yonarlar, yonup üstada sunarlar;
Çalabın ismin anarlar o taşın her paresinde!

Bu sözü ârifler anlar, cahiller bilmeyüp tanlar;
"Hacı Bayam," kendi banlar ol şarın menaresinde!

Bu ilâhî, sofiye arasında çok meşhur ve münteşirdir. Bursalı İsmail-Hakkı ve son Melâmîlerin piri Seyyid Muahmmmed Nur tarafından şerh-dilmiştir.

Üçüncü ilâhi de şudur:

Bilmek istersen seni	Can içre ara canı,
Geç canından bul anı;	Sen seni bil, sen seni!
Kim bildi ef'âlini	Ol bildi sıfâtını,
Anda gördü zâtını	Sen seni bil, sen seni!
Görünen sıfâtındır,	Anı gören zâtındır
Gayri ne hâcetindir?	Sen seni bil, sen seni!
Kim ki hayrete vardı,	Nura müstagrağ oldu,
Tevhîdi zâtı buldu;	Sen seni bil, sen seni!
"Bayram," özünü bildi,	Bileni anda buldu,
Bulan ol kendi oldu,	Sen seni bil, sen seni! [1]

Bu üç ilâhiden başka Hacı Bayramın her nasılsa şimdiye kadar neşredilmemiş bir ilâhisi daha vardır ki bu ilâhi, bir çok mecmua ve cönklerde yazılıdır. Hemen bütün tarikat ehli bilir. Mukabelelerde bestesile söylenirdi. Tophanedeki Kadirihâne tekkesine, mezkûr tekkenin şeyhi şâir Şerif Ahmet ef. tarafından 1201 tarihinde vakfedilmiş bulunan ve her halde bu tarihten çok evvel yazılmış olan bir mecmuadan aynen yazıyoruz:

Noldu bu gönlüm, noldu bu gönlüm?	Derdü gamınla doldu bu gönlüm!
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm;	Yanmada derman buldu bu gönlüm!
Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı;	Rengine aşkın cümle boyandı!
Kendide buldu, kendide buldu,	Matlabını hoş buldu bu gönlüm?
Elfakrî fahrî, elfakrî fahrî,	Demedimi ol âlemler fahrî?
Fahrini zikret, fahrini zikret;	Fahrî fenâda buldu bu gönlüm! [2]

[1] Üçüncü kıt'a "Hacı Bayrâmı veli," lerde yok. Biz Lâl'lî zade'nin "Meslekül uşşak," serhinden aldık.

[2] Mezkûr cönkte bu bent yoktur. Fakat gördüğüm bütün nüshalarda vardır.

Sevâdı azam, sevâdı azam ;
Meskeni canan, meskeni canan

Belki oluptur arşı muazzam !
Olsa acep mi şimdi bu gönlüm ?

Bayramım imdi, Bayramım imdi ;
Hamdü senada, hamdü senada [1]

Bayram edersin yar ile şimdi.
Yar ile bayram kıldı bu gönlüm. .

Bu dört ilâhiye nazaran Hacı Bayram, tamamen bir yunus muakkibidir. Sadık Vicdânî B. "Melâmîlik,, ismindeki kitabında La'li zade Abdülbakînin "Sergüzeşt,, inde bizzat, Hacı Bayramın bazı müritlerini Melâmet neşvesile terbiye ve teslik iddiasını tenkid ve adeta reddediyorsa da [2] Hacı Bayramın kendi sözleri Abdülbakî E. yi teyit etmektedir.

Bu dört ilâhinin dördünde de esma ve zikir neş'esi yoktur. Bil'akis vahdet ve aşk neş'esi görünüyor. Hacı Bayram,

Kim bildi ef'âlini	Ol bildi sıfâtını
Anda gördü zâtını	Sen seni bil, sen seni !

Diyerek tevhit ve fenâ makamlarını, Tevhidi ef'âl, Sıfât ve zâtı, ne kadar veciz ve kat'î olarak bildirmektedir. . Hele

Bayram özünü bildi	Bileni anda buldu,
Bulan ol kendi oldu,	Sen seni bil, sen seni !

bendinde yakîn ve vahdet meratibi ne kadar barizdir. Anlaşıyor ki Ömer dede, bu neşveyi bizzat Hacı Bayramdan almıştır. Hacı Bayrâmı velî "833 te Ankarada vefat etmiştir.

Hacı Bayrâmı velinin silsilei tarikâtı:

La'li zada Abdülbakînin «Sergüzeşt» ine nazaran Hacı Bayrâmı velinin silsilei tarikâtı şudur:

Hacı Bayrâmı velî — Hamîdeddîni Aksarayî — Şeyh Şâdiyyi Rûmî — İbrahimül Bısrî — Süleymanı İskenderanî — Hasanı Esterabâdî — Mahmudi Bısrî — Osmanı Rumî — Mahmudi kerhî — Sadeddini Bağdadî — İshakı Harizmî — Süleymanı Buharî — Süleymanı İsfihanî — Ahmedi horasanî — Ebül Hasanı Cürcanî — Şeyh Müsel Bıstamî — İbrahimi Hindistanî — Bâyezidi Bıstamî..

Bâyezidi Bıstamî, ehli turuk indinde İmam Ca'ferüssadıkın ruhaniyetinden müstefiz olmuştur. Bir çok icazetnamelerde Bâyezidin nispeti (عن روحانية جعفر الصادق) diye gösterilmektedir. [3]

[1] Hamdü senalar, hamdü senalar. Nüsha..

[2] Tômanı turukı aliye. Melâmîlik ; Sadık Vicdânî; Sa ; 44

[3] Bazıları, Ebu yezid için sığıarı hâlinde İmam Ca'fere erişmiştir derler ama bairtir.

İmam Ca'ferden sonraki silsileyi de tankatlar berveçhi ati Sıddîkî ve Alevî olarak iki suretle gösteriyorlar:

— İmam Ca'ferüssadık امام جعفرالصادق — İmam Muhammedülbâkır محمد الباقر
— İmam Zeynü'l âbidin Aliyyibni'l Huseyn امام زين العابدين علي بن الحسين — İmam Huseyn ibni Ali امام حسين بن علي — İmam Ayyibni Ebu tâlib ابو طالب — Muhammed محمد ..

— İmam Ca'ferüssadık امام جعفرالصادق — Kasım ibni Muhammed ibni Ebu Bekr ابو بكر محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد .. — Selmâmî Fârisî سلمان فارسی — Ebu Bekr ابو بكر — Muhammed محمد ..

Fakat asıl Bayrâmî silsilesi Erdebil sofleri vasıtasıyledir. Çünkü Hacı Bayrâmı velî, Ebu Hâmit Hamideddini Aksarayîden ahzi feyzetmiştir. Hamideddin ise evvelce yazdığımız veçhile Şakayıkı mo'maniyede ve La'lî-zadenin Sergüzeştinde beyan edildiği gibi Hâce Alâeddin Aliyyi Erdebîlî خواجه علاءالدين على اردبیلی den, yahut İsmail Hakkımın Silsilenâmesindeki tahkiki-ne göre Alâeddinin oğlu Şeyh şah namile maruf Şeyh İbrahimden müshahle etti.

Alâeddini Erdebîlî; babası Sadreddin Musaya, o da babası Ebu İshak Safiyyüddine (735), o da İbrahim zâhidi Geylânîye müntesiptir. [1]

İbrahim zâhidi Geylânîden itibaren Bayrâmîye silsilesi, an'aneyeye nazaran şu suretle teselsül etmektedir:

— İbrahim Zâhidi Geylânî ابراهيم زاهد گیلانی — Cemaleddini Tebrizi جمال الدين تبریزی — Şihabeddin Muhammedi Tebrizî شهاب الدين محمد تبریزی — Rüknüddin Muhammedi-nuhasî ركن الدين محمد نوحاسی — Kutbüddini ebherî قطب الدين ابهری — Ebünnecibi Süher-verdî ابو النجيب سهروردی — Vasiyyüddinül kadî وصی الدين الكذاشی — Muhammedi Bekrîف — Mîmşadı Dineverî محمد دینوری — Mîmşadı Dineverî ممشاد دینوری — Cüneydi Bağdadî جنید بغدادی — Seriyi sakatî سرى سقطی — Marufi Kerhî معروف کرخی — Davudi Tâî داود طائی — Habibi a'cemî حبیب اعجمی — Hasanı Bısrî حسن بصری — Aliyyül Mürteza علی المرتضى — Muhammed محمد ..

*
*
*

Hacı Bayrâmı Velînin halifeleri:

Hacı Bayrâmı Velî vefatından sonra şu halifeleri bırakmıştı:

1— Göynüklü Salâheddini Tavil.

Zira Bâyezidi Bıstamînin tarihi vefatlarında ihtilâf olunup bazılar, ikiyüz otuz dört tarihinde ve bazılar, ikiyüz altmış bir tarihinde vefat etti demişler. İmam Ca'fer ise yüz kırk sekiz tarihinde vefat edip bu takdirece vefatı Bâyezidde kavli evvel üzere vefatları tarihinin bey-ninde seksen altı sene mürur edip Ca'feri sadıka erişmek câiz olur ama kavli sâni üzere yüz on üç sene mürur etmekle mülâkat istib'ad olunup perverde ruhaniyetleri olur.

Cevheretül bidaye: varak; 128

[1] Silsilenâmei Celvetî : Bursalı İsmail Hakkı..

2— İnce Bedreddin.

3— Hamîdeddinle beraber Anadoluya gelip Hacı Bayramdan tekmi-tarikat eden kızılca Bedreddin.

4— Meczip akbıyık Abdullah (akbıyıkta Mihalıçlı bir çoban olan Hızır dede, Ondan da meşhur Üftâde efendi (988), Üftâde efendi-den de bursada Ferhat paşa müderrisi ve küçük mahkeme nâibi koç-hisarlı Mahmut efendi ahzi feyzetmiştir. 1038.

Meşhur Celvetî piri Üsküdarlı Aziz Mahmut Hüdayî, bu zattir) [1].

5— Meşhur Ak Şemseddin

6— Muhammediye sâhibi Mehmet bican.

7— Kardeşi Ahmet Bican.

8— Bursalı Emir Sikkînî (seyyit ömer dede).

Tâhir bey merhum, bunlardan başka Şeyhî Kirmanî, baba Yusüfî aksarayî, Salahaddin, İzzeddin ve molla zeyreği de hacı bayramın halifesi olarak göstermektedir. Baba Nahhasî ve Salahaddin şakayikte de mezkûr ve yine aynı kitapta molla zeyreğin küçükliğünde hacı bayramdan tahsil ettiği masturdur.

[1] Celvetiyye meşayihinden Yakubi afevînin «hediyetüssalikin»i ile İsmail hakkı merhuma nazaran Mak'adı Hızır dede, Ak bıyıkla beraber bizzat Hacı Bayramın dervişidir. Akbıyıkta cezbe, Mak'adı Hızır Dedede ifaza kudreti zuhur edip üftâde ve Aziz Mahmut vasıtasile tarikati Celvetiyye, Hızır dededen zâhir olmuştur.



II

— Melâmî kutüpleri —

MELÂMÎ PİRİ ÖMER DEDE

Hacı Bayrâmı Velinin vefatında yerine hulefâsından göynüklü Ak Şemseddin geçti [1]. Ak Şemseddin ile bıçakçı olduğundan dolâyı Sikkînî lakabile mülakkap bulunan Bursalı Ömer dedenin meşrepleri tamamen birbirinin muhâlifi idi. Ak Şemseddin, âdâp ve rusûmî şeriat ve tarikat ile mukayyet bir şeyhi zâhitti. Ömer dedenin meşrebinde ise melâmet ve cezbe galipti. Bundan dolâyı Hacı Bayramın zamanından beri aralarında «bir miktar bürudet vâki olmakla Hacı Bayram sultan emir Sikkînî ile Ak Şemseddininin mabeynlerini ateşten gayri bir şey temyiz etmez» dermiş [2].

Mahmudi kefevî «ketâip» ismindeki kitabında menkabevî bir hâdiseden bahsetmektedir:

Hacı Bayramın ihtizarı yaklaşınca kendisine kimi halef bırakacağı ve irşat makamına kimi tayin edeceği endişesile dervişler, nezdinde içtima ediyorlar. Ak şemseddin şeyhın yanında oturuyor. Emir Sikkînî de odanın kapısının yanında ayakta duruyor. Hacı Bayram gözlerini açıp «emir; su getir» diyor. Müritler hep sâdâttan olduğundan lâalettayin biri kalkıp bir maşrapa su getiriyor. Şeh, maşrapayı alıp suyu içmiyerek önündeki meyva tabağına döküyor. Sonra yine su istiyor. Müritlerden diğer biri su getiriyorsa da Hacı Bayram yine içmeyip tabağına döküyor. Üçüncü defa olarak su isteyince Ak Şemseddin Emir Sikkînîye su getirmesini söyliyor. Emir suyu getirince Hacı Bayram içerek bakiyyesini muaillehe verip «iç; emniyetî kübraya nâil olasin!» diyor. Emir Sikkînî, artık suyu içiyor. Bu, teslimi sirra işaret addedilmiştir.

Şârihi mesnevî Abdullah efendi, bu vak'aya semeratülfuadında “Emir Sikkînî Bursada mütemekkin iken hacı Bayrâmı velinin intikallerine müteallik bazı işârât vâki olmakla ankaraya azimet eyleyip hikmeti huda hacı Bayram hazretlerini muhtazar bulup mabeynlerinde nice işârât geçtikten sonra dari fenâdan dârı bakaya...», diye işaret ediyor. [3] La'lî zâde Abdülbakî ise sergüzeşinde vak'ayı zikrederken iki defa su getirenin Ak Şemseddin olduğunu ve Hacı Bayramın her iki defada da suyu içmeyip

[1] Şeyh şemseddin Muhammed ibni Hamza; Bakızız! Şakayık tercemesi; sa.; 240-247 Osmanlı Müellifleri. Cilt: 1. sa: 12-15

[2] Semaratülfuat. Sa; 241

[3] Semerutül fuat. Sa; 241

önündeki kiraz tabağına döktüğünü, üçüncü defasında Emir Sikkînînin getirdiği sudan içip bakıyyesini de Emire verdiğini yazıyor.

Hacı Bayrâmın vefatından sonra Ak Şemseddin Beypazarına gidip tavattuna niyet ediyorsa da sergüzeşte göre ahâlisinin taassubundan dolayı oturamayıp Göynüğe geliyor. Emir Sikkînî de esâsen şeyhinin vefatından sonra Göynükte tavattun etmişti.

Meşrepleri muhalif bulunan bu iki şeyhin bir beldede irşat makamında bulunmaları tekrar bâdîi kılûkâl oluyor. Ketâip sahibi balâda naklettiğimiz hikâyeden sonra asıl menkabevî hadiseye şu suretle devam ediyor :

Hacı Bayrâmın vefatından sonra bütün müritler, şeyh Ak Şemseddine tâbî' ve meclisine mülâzım olup ona biat ettiler. Her kuşluk ve akşam vakitlerinde meşçitte oturup ihvanile zikrederdi. Zikirden sonra birbirleriyle musafaha ederler ve müritler, şeyhin elini öperlerdi. Yalnız Emir Sikkînî mescidin bir köşesinde oturup halkai zikre giremezdi. Ak Şemseddin bundan münfail olup bir gün Emir Sikkînîye «halkai zikrimize mülâzemetin lâzımdır, yoksa senden şeyhin tacını alırsız» dedi. Emir « mademki böyledir; yarınki cuma günü namazdan sonra bizim eve gelin. Size hırka ve tacı teslim ederiz. » dedi. Ertesi günü Emir, evinin avlusuna büyük bir ateş yaktırdı. Namazdan sonra Ak Şemseddin ihvanile eve geldiler. Kendisi sırtında hırka, başında taç olduğu hâlde ateşe girdi. Bir müddet sonra ateşten çıkınca hırka ve tacın yandığı, fakat kendisine bir şey olmadığını görüldü. Bu zamandan itibaren kendisinin ve müritlerinin taç ve hırkası yoktur. Bu tarika intisap edenler, oldukları kiske ve hey'eti tebdil etmezler. Bu vak'a günyük ahâlisi beyninde meşhurdur; biz de ahâliden işittik ve hikâyeye ettığımız hâdisenin mahalli vukuunu ve Emir'in kabrini ziyaret ettik... [1]

[1] الشيخ العارف بالله الامير السكيني اخذ الذكر والتلمذة عن الشيخ العارف بالله الحاج بيرام الانقروى و بلغ عنده المناسبات العلية وظهر منه الكرامات السنية حتى انه لما قرب من الاحتضار للشيخ الحاج بيرام واجتمع عنده متوجهين الى ان الشيخ من يخالف مقامه ومن تعينه للارشاد وكان آق شمس الدين يجلس بين الشيخ ولايتدم عليه احد وكان الشيخ الامير السكيني قائماً في آخر الناس ففتح الشيخ الحاج بيرام عينيه وقال امير صوكتور ينى هات المأ فكان المردين سادات

Mahmudi kefevî : Kırım muzafatından Kefelidir. 940 da İstanbula gelmiş ve 954 te Anadolu sadrından mülâzemeteye nâil ve bilâhara molla gürânî medresesine müderris olmuştur. 991 de vefat etmiştir. Şakayık zeyli : Nev'î zade Ataf. Sa ; 273

1341 senesinde neşredilen Bolu sâlnamesinde bu meşhur ve mütevatir menkabe hakkında şöyle muhalif bir kayıt vardır :

«Ak Şemseddin. H. nin namına yapılan ihtifali dinî hey'eti mürettibesi tarafından vaki olan istilâma cevaben Beşiktaşta Yahya. E. dergâhı postnişini merhum Hayrullah. E. Ömer dedenin Ak Şemseddin. H. ile muasır bir kutbû ârif olduklarını ve aralarında şöyle bir vak'a güzeran ettiği bildirilmiştir :

Ak Şemseddinin ilmine nispetle müridanı az, Ömer dedenin noksanı ilmine rağmen çok olmakla dedenin hakkında bazı tarizatta bulunmuş, bunu işiten Ömer dede; demir tabiatlı, bıçak gibi keskin sözlü olmakla tacı ile hırkasını çıkararak;

— Onun hırsını celbeden bu taç ile hırkaya benim reğbetim yoktur. diyerek ateşe atmış ise de müridanı bunların yanmadığını görerek şeyhlerine merbutiyetlerini tezyit etmişlerdir.

Şeyh. E. nin bu rivayeti hiç bir yerde mukayyet olmadığı gibi hiç bir kimse tarafın-

Sarı abdullah, semeratülfuadında bu vak'ayı bir teferrüç mahallinde olmuş gösteriyor. La'îf zade merhum da vak'ayı Semeratül fuatta olduğu gibi nakledip « taç ve hırkayı narı aşk ve cezbede ihrak edip libâsı-avâm ihtiyâr etmekle badelvakia ol tarik müritleri aslında ne günâ libas-ta ise ol tarzı tagyir etmezler. Fukarâyî melâmiye için libâsı mahsus yoktur,, diyor. Gerek sarı abdullah, gerek La'îf zâde, bu vak'adan sonra tarikin ikiye ayrıldığını ve badema ak Şemseddin ile Ömer dedenin arasında bürudet kalmadığını ilâve ediyorlar.

Bu ateşe girmek mes'elesi, menkabelerde bir birine zıddolan şeyh-lerin, büyük zevâtın hayatlarında hemen hemen Ketâibin hikâyesindeki ayniyeti hâiz olarak mevcuttur. Hatta Bektâşî an'anesinde Sarı Saltık menkabesinde de vardır. Yalnız bu menkabenin Ömer dedenin vefatından yarım asrı mütecaviz bir zamandan sonra ağızdan ağza mütedavil bir hâle gelmesi; dedenin oralardaki marufiyetile beraber zamanındaki nüfuzunun kuvvetini ve Ak Şamseddine muarız bulduğunun doğruluğunu isbat etmektedir.

Bursalı Ömer dede 880 tarihinde vefat edip göynükte umumî kabristana defnolunmuştur. Mamur ve mükemmel bir türbesi vardır.

Ayaşlı Binyamın:

Ketâip sahibi; Ömer dede hakkında balâdeki hikâyeyi nakilden sonra « وله خليفة واحدة وهو الشيخ العارف بالله ابن يامين متسكناً بقصبة آياش - بقرب بلدة آقرة ومات فيه من اوائل دولة السلطان سليم بن السلطان بايزيد خان عليه الرحمة والفران في سنة ٩١٨ » diye Ayaşlı Binyamini de zikretmiştir. Müstakim zâde Sadeddin [1] Melâmiyei Şattâriye « ملائمة شطاريه » isimdeki kitabına bu ibareyi aynen aldığı hâlde biraz ilerde yine aynı zatın tarihi vefatını 916 olarak göstermektedir. Ataînin şakayik zeylinde ise tarihi vefatı 926 dır.

Semeratül füada nazaran Ayaşlı Binyamin, bazı isnat cihetile kütahya kalesinde hapsedilmişti. Bu sıralarda Süleymanı kanunî radosu muhasara ettirmişti. Kale, bir türlü zaptedilemiyordu. Süleymanın çuhadarı Binyaminin muhiblerindendi. Padişahı “Hacı Bayrâmı velî tarikinden Ayaşlı

dan da mervi olmiyan şaz bir rivayettir. Ancak naklettığımız meşhur rivayet ve an'anenin tahrif edilmiş bir şeklidir.

Şeyh. E. bu istilâma verdiği cevapla hem tarikatlardaki Melâmî aleyhdarlığını, hem de kendi noksanı ilmini ilâm etmiştir.

Sâlnamede Ömer dedenin türbesinin bir kervan reisi tarafından yaptırıldığı' 307 de de Hazineî hassa tarafından tamir edildiği mukayyettir. « Bolu Sâlnamesi. 1341. Sa ; 632—633 »

[1] Müstakim zade Süleyman Sadettin. Bakınız; Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 168—69

Binyamin, bu kadar zamandır kütahya kalesinde mahpustur. Zannederim ki Radosun fethedilememesine sebep budur diye ikaz ediyor. Süleyman, Binyaminin itlak edilmesini emreliyor. Binyaminin itlak edildiği gün Rados da fethediliyor.

Halbuki Rados 929 senesinde fethedilmiştir. [1] Şu halde semeratül fuadın rivayeti sahih ise Binyaminin 929 da sağ olup mezkûr tarihten sonra vefat ettiği tahakkuk eder.

Melâmîlere nazaran Binyamini Ayaş'den sonra kutüplük makamına meşhur İsmaili maşukînin babası aksaraylı Pir Ali geçmiştir. Binyaminin Ali den başka Şeyh Süleyman isminde bir halifesi daha varmış; fakat Müstakim zâde merhum bunun yalnız ismini zikredip "halleri malûm olmadığından tercemeleri tahririne cesaret olunamadı" diyor. Yalnız Atâin'in şakayık zeylinde Bayrâmî silsilesi zikredilirken bu zatın Bolulu olduğu ve kendisinden sonra yerine oğlu İbrahim'in geçtiği masturdur.

Aksaraylı Pir Ali:

Melâmîlik, bu zatin zamanında bütün şa'şaa ile intişar etmiş ve mu-maileyhten müteaddit zevat ahzi inabe eylemişlerdir. Müstakim ve La'li zadelere nazaran «eğer İbrahim Edhem hazretleri, fakirin zamanında olaydı terki saltanata rıza vermezdik. Kemâle erişip dünya ve âhîret sultanı olurdu. Müridi sadika terki saltanatı dünva lâzım değildir» [2] dermiş. Kendisine bazıları tarafından mehdîlik iddiası isnat edilmişti. İhtimâl Pir Ali, böyle bir iddiada bulunmuştu; fakat her hâlde hükûmete karşı bir kıyama niyeti yoktu. Böyle olmakla beraber istanbuldan ahvalini teftiş emredilmişti. müstakim zade; mahkemede aleyhine şehadet edenlerin birini bir nazarla öldürdüğünü, diğeri de kayederek ağzından levs geldiğini, bunun üzerine takibinden vaz geçildiğini yazmaktadır.

An'aneye nazaran Kanunî Süleyman, Acem seferine giderken Aksaraya uğruyarak Aziz ile görüşmüştü. Hatta padişah «ben mehdîyim ve cennetin dört ırmağı bendedir demişsiniz» deyince cevaben «Padişahım; şimdi zahiren mehdî sizsiniz. Cennetin ırmakları cennete mahsus ise de

[1] Süleyman name : Kara çelebi zade Abdül aziz. . Hammer tercemesi : Ata . . cilt; 5. Sa : 31 — 32

کار کفار جمله کرد نباه
« بفرح المؤمنون بنصر الله »
929

Rados tarihi : Zîver

چیست دنیا؟ از خدا غافل بدن!

فتح ردوس چو کرد ان شه دین
کفت هائف برای ان تاریخ

نیست دنیا نقره و فرزندوزن؛

[2]

insan, âlemi ekberin nümunesi olduğundan ilim, marifet, aşk ve hakikat bu dört ırmak mesabesindedir. Yalnız bizim müradımız kapumuzun önünden geçen tatlı su ve mevcudumuz olan süt ve baldır» demiş ve padişaha su, süt ve bal takdim etmişti. Padişah «hamır ırmağı mesîli olarak her halde bağınız da vardır» diye ta'riz edalı sülde bulununca Pir Ali, Çukadar Pertev paşaya nazar etmiş, Paşa, cezbenâk olup Pir Alinin mürfidi hassı olmuştu. Süleyman da Azize meftun olup hatta seferden avdetinde tekrar Aksaraya uğriyarak İstanbula gelmesini rica etmişse de Pir Ali kabul etmemiş ve Süleyman, hiç olmazsa oğlunun gönderilmesinde ısrar edince «oğlunun ismi İsmaildir. Hak yoluna kurban olmaktan dönmez» diyerek buna razı olmuştu.

Atâinin Şakayık zeyline nazaran pir Ali 934 senesinde vefat etmiştir. [1] Halbuki Aksarayda türbesinin kapusu üstünde âynen şu kitabeyi okumaktayız :

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 اِلَّا اِنْ اَوْلِیَّاءَ اللّٰهِ لَاخَوْفَ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَمْزَنُوْنَ
 اَوْلِیَّائِیْ تَحْتَ قِیَابِیْ لَا یَعْرِفُهُمْ غَیْرِیْ
 اِنْتَدَلَّ مِنْ دَاوَالْقِنَاۗءِ اِلَى دَاوَالْبَقَاۗءِ الْمَرْحُوْمِ یَبِیْرُ عَلٰی بِهَآءِ الدِّیْنِ
 سَنَہٗ
 ۹۳۵

Türbedeki kireçle sıvanmış taş sandukasının baş taşının dış cephe-
 sinde

اِنْتَقَلَ مِنْ دَاوَالْقِنَاۗءِ
 اِلَى دَاوَالْبَقَاۗءِ
 الْمَرْحُوْمِ

iç cephesinde

الْمَغْفُوْر
 السَّعِیْدِ
 الشَّهِیْدِ

ayak taşının iç cephesinde

اِحْتٰجَ اِلَى رَحْمَةِ الْاَلٰهِ
 تَعَالٰی دَرُوْشِ چَلْبِیْ

«Üçüncü satır kırılmıştır; okunamıyor»

dış cephesinde

خَلِیْفَہٗ تَارِیْحٍ مِنْ شَہْرِ
 رُبَیْعِ الْاٰخِرِ فِی مِحْرَةِ النَّبِیِّ
 خَمْسَہٗ وَ ثَلَاثِیْنَ وَ تَسْمَاعَةَ

«Üçüncü satır kırık ise de «خمسۃ» nin «خ» Sı «وثلثین» kelimesinin «و» ile «تسماعۃ» kelimesi okunabiliyor»

cümleleri mahkûktur. Ayak taşındaki kitabenin üçüncü satırı her hâlde

[1] Şakayık zeyli. Sa: 70.. bakınız!

پير علي بهاء الدين

olacaktır. Şu halde «Derviş çelebi pir Ali Bahaeddin Halife» 935 senesi Rebiul ahırında vefat etmiştir. Kitâbedeki «السعيد الشريد» kelimeleri de dikkatli caliptir. Acaba bunun pir Alinin an'anedeki Mehdîlik iddiasile münasebeti varmıdır ve pir Ali, bu iddia, yahut isnat neticesinde şehitmi edilmiştir? Şakayık ve sair kitaplarda bu hususta bir kayıt olınamakla beraber «الشريد» kelimesinin, kitabeye gelişi güzel yazılmıyacağı kanaatindeyiz. [1]

Pir Ali Bahaeddinin 935 te vefat ettiği tahakkuk ettikten sonra artık 940 da İran seferine giden ve 942 de avdet eden Süleyman ile görüşmesi imkânı yoktur. Müstakım zade; Melâmiyei Şattariyede Ahmedî Sârbânın Süleyman ordusunda Sârbân bulunup 940 da İrak seferine giderken Pir Ali ile görüşerek tarikata girdiğini yazıyorsa da, Oğlan şeyh İbrahim. E, Dili dâna kasidesinde; Gaybî, Biatnamesinde Ahmedî Sârbânı İsmailî Ma'şukîye müntesip gösteriyorlar. Binaenaleyh Sârbân Ahmet, bu tarihten evvel bile olsa Pir Ali ile görüşmemiştir.

Tarihlerde Pir Ali Bahaeddin, hatta İsmailî Ma'şukî ve Hamza Bâlîye ait bir şey yok.. Yalnız Peçevî tarihi, Süleyman devri meşayihini zikrederken Aksarayda Şeyh Alâeddin isminde birini kaydediyor. Alâeddin, Muhiddini arabînin Ankâyı mugrîbını şerh ve Süleymanla Konyada görüşeceğini keşfetmiş. Filhakika Süleyman, İrak seferine giderken bu zatla görüşmüş ve Alâeddin, keşfini Süleymana beyan eylemişti. [2]

Bu zatın Şeyh Aliyyi Semerkandî halifesi Hayreddinden müstahlef olup Karamanlı bulunduğunu, muahharen Bursaya hicretle orada vefat ederek Başçı İbrahim bey camiinin kible tarafına defnedildiğini Tâhir beyden öğreniyoruz. [3]

[1] Pir Alinin türbesinde kitabesiz iki tahta sanduka var ki bunların biri oğluna, öbürü zevcesine aittir. Bu rivayete nazaran Pir Alinin İsmailî Ma'şukîden başka bir oğlu daha vardır. Türbe dahilinde diğer bir hizada dört kabir daha var. Mahallî rivayete göre bu mezarları, rûyasında bir hoca keşfetmiş ve gördüğü mahaller kazılınca kemik bulunmuş; bunun üzerine oralarda dört mezar yükseltmişlerdir.

Pir Ali, Aksarayda hâlâ büyük bir şöhrete malik ve hürmete mazhurdur. Hatta türbenin karşısındaki evlerin türbenin önünden geçen caddeye nazır ön cephelelerinde pencere yokmuş. Ev sahipleri bunun sebebini «Bn zatın korkusundan hepimiz titreriz. Bu tekke civarında nice evler yıkıldı, hanümanlar söndü. Eşiğine ayak basarken yüreğimize oynar. Sokağa pencere açmadığımızın sebebi hep budur. Bir evin içinde dünyanın iyi, kötü her türlü hadisatı geçer; işte onları göstermemek, mülevvesatı dahilde bırakmak için pencere açmadık,, sözlerle izah etmişlerdir.

« Pir Alinin türbesi ve mahallî rivayetler hakkında bana malûmat veren ve türbeye ait fotoğrafleri yolıyan kıymetli talebim Aksaraylı Cevdet beye bilhassa teşekkür ederim.»

[2] Peçevî tarihi.. Cilt; 1. Sa; 462

[3] Osmanlı müellifleri.. Cilt; 1. Sa ; 112

La'li zade Sergüzeştinde Pir Alinini ismini "Alâeddin Pir Aliyyi Aksarayî,, olarak kaydetmiştir. Halbuki Pir Alinin ismi yukarda izah ettiğimiz gibi, Alâeddin değil, Bahaeddindir. Mamafi isim ve tarihlerindeki yakınlık Aksaraylı Pir Alinin Süleymanla görüştüğü hakkındaki yanlış kanaatı meydana getirmiş ve yukarda yazdığımız menkabenin icadına sebep olmuştur. Yoksa Süleymanla görüşen Pir Ali Bahaddini Aksarayî değil, Şeyh Alâeddini Aksarayîdir.

Pir Aliden müstahlef zevat :

Şeyh Yakup: (Helvayî baba namile maruftur) Müstakım zâde risalesinde bunun hakkında "gayet kaviyyülhâl kimse idi,, diyor. İstanbulda Şehzade başından vefaya giden yolda Bozdoğan kemerinin methalinde soldaki Bayrâmî tekkesinde metfundur. (Vefatı 997)

Pir Alinin kerime zadesi Şeyh Hasan: Pir Aliye müntesip olup Yakubi helvayîden tekmili süluk etmiş ve Helvayî babanın kızını almıştı. Şeyh Yakubun yerine postnişin olmuştur. Bunun yerine de oğlu şeyh Ahmet geçmiştir.

Nalıncı Mehmet dede.. (?)

Edirneli Pir Ahmet: Sarı Abdullah , bu zatı çocukken gördüğünü ve Pir Alinin Çelebi şeyh namile maruf oğlu İsmaili Maşukîyi istanbula bununla beraber gönderdiğini ve Çelebi şeyhin âkibetini ihvanına evvelce keşfen ve Pir Aliden naklen haber verdiğini "Semeratülfuat,, ve "cevheretül bidâye,, de hikâye etmektedir. Atâî 1000 tarihinde vefat ettiğini yazıyor. Eyupta Zâl paşa camiinin deniz cihetinde bir türbede metfundur.

Edirneli Pir Ahmedin elimizde natemam bir ilâhisi vardır. Tekkeler kapanıncıya kadar bilhassa Rumelide bütün tekkelerde mahsus bestesile söylenirdi. Aynen yazıyoruz :

Hakka giden yol, bu yoldur
Cümlelerin maksudu oldur,

Bilir cümlelerin hâlini
Âşklara verir cemalini

Bir âşık ile dostoldum ;
Citti aklım ben mestoldum

Ahmet uryan gir meydana ;
Affeder bakmaz isyâne

Tevhid eden gör ne kuldur ;
Böyle bir Allahımız var !

Zevâl ermez kemâline ;
Böyle bir Allahımız var !

Bu yolda gayet pestoldum.
Böyle bir Allahımız var !

Terket camı yane, yane !
Böyle bir Allahımız var !

Gerek bu nefeste ve gerek müstakim zadenin melâmiyei şattâriyede suretini dercettiği mektupta [1] Şeyh Ahmet, vahdetin hudutsuz telâk-kilerini ifşadan ziyade takva ve azimet yolunu tavsiye etmektedir. Bu ihtiraz ve kitmana ihtimâl Çelebi şeyhin âkibeti sebep olmuştur.

[1] Sa. 22 - 24. millet kütüphanesi ; tasavvuf : 1051 "yazma nusha,,

Çelebi Şeyh İsmaili Ma'sukî (Oğlan şeyh)

Melâmilere nazaran Pir Aliden sonra kutüplük, oğlu İsmaili Ma'sukîye geçmiştir. Şakayiki no'maniyeye göre 914 tarihinde tevellüt etmiştir. Babasının vefatından altı ay evvel istanbula gelmiş; istanbuldan Edirneye giderek bir müddet oturup tekrar avdet eylemiştir. [1]. Beyazıt ve aya-sofya camilerinde vaz'eder ve vahdeti vücudu ızhar ve ilân eylerdi [2]. Atâî, bazı şathiyatla meşhur olduğunu da kaydediyor. Babası Çelebi-şeyhin Binyamini Ayaşî tarafından İsmail tevsim edilmiş olmasından dolayı şehit olacağını tasrih eder, Fakat «biz hayatımızda gözetiriz. arslan eniğin yedirmez» dermiş.

İsmaili Ma'sukî istanbulda, Edirne'de bir çok mürit peyda etmişti. Bu cemiyet günden güne artıyor ve hatta şakayık zeylinde Atâînin tasrih ettiği veçhile iradet ve ihlâsı asker ve bilhassa sipahîler arasında da intişar ediyordu. Çelebi şeyh, İstanbulda bir sene zarfında havas ve avam tarafından hürmet kazanmış ve pek genç ve güzel bulunduğu için «oğlan şeyh» lakabile şöhrat bulmuştur.

Melâmiler arasında bu güne kadar deveran eden ve babadan oğla, şeyhten müride intikal eden rivayete göre Çelebi şeyh, müritlerine bazen zikretilir ve zikirde «Allah, Allah» yerine «Allahım, Allahım» dedirirmiş. Bu kelimedeki cinas ve iltibas ta âkibetini tacil etmiştir. Sarı Abdullah ve la'li zadeye nazaran padişah mumaileyhe haber gönderip memleketine azimet etmesini ihtar ve bu lüzum ihvanı tarafından da tekrar edilmişse de Çelebi şeyh «ben, âkibetimi biliyorum» diyerek gitmemiş ve nihayet keâml paşa zade fetvasile 935 senesi nihayetinde 12 müridile At meydanında çukur çeşmenin üstünde idam edilmiştir.

Müritlerinden İrakî zade Hasan Efendi meşhedine bir mescit yaptırmış.

[1] Sergüzeşt.. Sa; 27

[2] La'li zade, süleymaniyede de va'zettigini yazıyor. Fakat süleymaniye'nin inşasına 951 de başlanıp 964 te itmam edilmiştir. İsmaili Ma'sukî 935 te idam edildiğinden bu camide va'zetmemiştir. ve bu rivayet büyük bir yanlışlık eseridir. 940 ta vefat eden ibni-kemâlin fetvasile idam edilmesi de bu yanlışlığı ispat etmektedir. Süleymaniye hakkında bakınız; Hadikatül cevami, Cilt; 1. sa; 16-18

[3] Şakayiki no'maniye zeyli, Semeatül füat, Sergüzeşt, melâmiye şattariye, takvimüttevarih..

muştır. Hasan Efendinin iki biraderi olup “üçler,, namile maruf imişler. Bunun için yaptırdığı mescide de “üçler mescidi,, denilmiştir. Mescidin tarihi binası 959 dur. Oğlan şeyhin meşhedini de bir parmaklıkla çevirmiştir. İki biraderi ile beraber kendisi de caminin haziresinde metfunmuş. [1] Mescit yanmış ve irakî Hasan Efendi ile biraderlerinin merkat ve sengi mezarları kaybolmuştur. 1297 de “Hasene binti Ali,, isminde bir kadın, İsmaili Ma’sukûnin meşhedini tecdit ve baş tarafına bir taş dik-tirip aynen kabir gibi yaptırmış ve kenarına demir parmaklık çektirmiştir. Taşın başında beктаşi tacı şekli bulunmasına nazaran Hasene hanımın beктаşi muhibbesi olduğu anlaşılıyor. Kitabesi şudur:

بيك ايگوز سال طقسان يديده
كشفت اولدى بو عمل حق رقيق
قيلدى سعى احيايه اشبو مرقدى
حصنه بنت على حاص طريق
مستقيم زاده دمشق تاونى
اولدى اسماعيل قربان طريق
۹۳۵

tarihi gösteren mısra’, müstakim zade tarafından söylenmiştir. Millet kütüphanesinin pertev paşa kitapları arasında bulunan ve bizzat müstakim zade tarafından yazılan Lâ’lî zadenin âsârını havi 636 numaralı mecmuanın kenarında da bu mısra’ muharrerdir.

Bu meşhet, şimdi Sultan Ahmette Ticaret mektebine nâzır dikili taşın karşısında ve meydanın solunda bulunan bahçenin müntehasındadır.

Oğlan şeyhin cesedi ve başı Rumeli Hisarı sahiline gelmiş ve bir müridi tarafından kayalar mescidine yakın bir mahalle defnedilmiştir [2]. La’lî zade merhum, kayalar mezarlığını aradığı hâlde metfenini bulamadığını yazıyor; müstakim zade de bunu aynen naklediyor. Adaşımızın bulamadığına sebep, mezarlığı aramasıdır. Halbuki Oğlan Şeyh caminin havlusunda metfundur.

Mezar taşındaki kitabesi de aynen budur :

يا هو
طريقت عليّة پيراميه رجائندن
آق سرايلى پير على اقدىنك مخدومى
قطبل عارفين وغوثل واسيلين
شهيد اسماعيل معشوقى
حضر تالرينك روح سعادتالرينه
الله الفاتحه
۹۳۵
سنه

Bilâhara caminin üstarafına bir kadirî tekkesi yapılmış ve bu tekke 1295 te vefat edip İsmaili Ma’sukûnin yanına defnedilen Şeyh Mehmet

[1] Hadîkatül cevami’. Cilt; 1; Sa: 34—35.

[2] « » » 2; Sa: 124—125

Niyazî efendi tarafından imar edilmiştir. Tekkenin imarında Oğlan şeyhin tâşının üstaraına da bir kadirî tacı oyulmuştur. Tacın; Taşın oyularak yapılması, sonradan yapıldığına bir delil olduğu gibi tekkede oturan hanım da ifadesile bizi teyit etti. Mamafi bu taşın İsmaili Ma'sukîye diki-len ilk taş olması çok şüphelidir. Ancak La'î zadenin «bazı ihvan mezar taşını bularak merkadini ziyaret etmişlerdir» demesi ve mezar taşlarının tecdidinde eski taşın şekil ve kitabesinin aynen muhafaza edilmesindeki teamül, bize bu taş ilk taş değilse bile onun nümunesidir kanaatını verebilir.

İsmaili Ma'sukî, vefatından sonra da nüfuzunu kaybetmemiş ve şehâdetile asırlarca kendisini takdis ettirmiştir.

Katlinden sonra yalnız Melâmîler tarafından değil, hemen her kes tarafından zulmen katledildiği ve Metfenine nur indiği [1] söylenmeğe başlanmıştı. Bu dedi kodunun hukûmet ricâlîne kadar isma' edildiğini Ebüs suudun «Oğlan şeyh zulmen katledildi diyenlerin de katledileceğine» dair verdiği fetva ispat etmektedir. [2] La'î zade, İsmaili Ma'sukînin galebe- cezbe ile «Maarifi hakkânî ve esrârı rabbnîyi mutazammın türki eş'ar ve ledünnî güftar» [3] sahibi olduğunu da kaydediyor. Fakat cönklerde hiç bir ilâhisi bulunmadığı gibi Melâmîlerde de mevcut değildir. Süleyma- niye kütüphanesinde Hâlet. E. kitapları arasında 800 numaralı bir me- muada yalnız beş gazeli ile bir mesnevîsi muharrerdir. [4] Bu gazellere nazaran Oğlan şeyhin. lisamı selis ve pürüzsüz, teşbihleri yerinde ve latiftir. Vezin ve kafiyyeye hâkimdir. Şiirlerinde vahdet cezbese mevcuttur. Hiç birinde mahlas zikretmemiştir. Her hâlde şeyhin bir çok şiirleri vardı; fakat maalesef bulunamadı. Mecmuadaki şiirleri kaydediyoruz:

من كلام چلبی سلطان قدس سره

Ey gönül bir derde düş kim anda derman gizlidir;
Gel eriş bir katreye kim anda umman gizlidir.

Terkedüp namü nişanı giy Melâmet hırkasın,
Bu Melâmet hırkasında nice sultan gizlidir.

Tut Hakı bilmek dilersen ehli irşad etegin;
Niceler bilmediler kim böyle erkân gizlidir.

[1] Evliya çelebi seyahatnamesi.. Cilt ; 1. Sa ; 456

[2] Mes'ele: Sabıkan katlolunan Oğlan şeyh dedikleri şahıs zulmen katlolundu diyen Zeyde ne lâzım olur? Elcevap: Anın mezhebinde ise katlolunur. Ebüs suut

Millet. K. «Fetâvâyı Ebüs süut. Sf; 268

Ebüesuuut için bakınız! Şakayık zeyli: Atâî; Sa;183—188. Osmanlı müellifleri; Cilt ; 1 Sa ; 225 — 227

[3] Sergüzeşt. Sf ; 27

[4] Bu mecmua için Bibliyografyaya bakınız!

Değme bir horü hakire hor deyu kılma nazar;
Kalbinin bik küşesinde Arşı Rahman gizlidir.

Bu cihan Derviş nam, oldu hicab ender hicab,
Sen hicab altında kaldın sanma sultan gizlidir..



لاسماعيل معشوقى بن الشيخ پير على افسرايى قدس سره

Gel ey sofî bizi men'eyleme aşku tevellâdan;
Mahabbettir ezelde kısmet olan bize Mevlâdan!

Şarabı aşkile yarin ezelden olmuşam biyhuş;
Ebet ayılmazam andan gönül, geçmez bu sevdadan!

Gel ey aşk oduna yanmış; gönül ayinesin pâket;
Cemâlin göstere canan ki ta kalbi mücellâdan!

Şu dil kim âteşi aşka yanup külli kül olmaya,
Ne bilsün zevkını aşkın, ne duysun hâli şeydadan?

Gönül murgı uçar her dem o dildarın hevasından,
Annın aşkı kanadile geçer arşı muallâdan!

Gönüldür menzili canan, gönüldür vasılı Rahman,
Gönüldür âşıkı sadık değil hali temennadan!

Fırakın narına yandım, yetiş ey Yusüfi Mısrî;
Hicabı hicrünü kaldır ki bu Ya'kubı a'madan!

Senin hüsnündürür ya Rab ki Yusufu eder cilve,
Senin aşkıdürür ya Rab zuhur eden Zelihaden!

Bu gün ey dil temaşa kıl cemâli veçhi cananı;
Şu kim görmez anı bu gün yarın olur o a'madan!

Kamu eşya egerçi kim haber verir cemalinden,
Veli insan olan ismin nişan verir müsemmadan.

Düşüptür derbeder âşık talep eyler dilârayı,
Dilâradır gönül içre haber ister dilâradan!

Çani Ferhad ile şirin, kani Vamık ile Azrâ?
Kani Mecnuni sergerdan? haber ver bâna Leylâdan!

Çü sensin âşıkı ma'suk, çü sensin talibü matlup,
Haber ver gel nedir şahım mürad olan bu gavgadan!



وله

Bahri vahdettir, özün, dil gevheri yekdanesi; [1]
Şem'i imkândır ruhun, cânım anın pervanesi.

Nuri hüsnün pertevine âlem oldu cilvegâh;
Zeyn oluptur anın ile mescidü meyhanesi ..

Suretinde biz ki hakkın suretin gördük iyan,
Men' idemez bizi haktan zahidin efsanesi!

Ehli aşkın gözüne yeksan görünür daima
Ma'bedi abid ile hem rahibin büthanesi ..

Kevseri la'li lebin nuş etmiyen Hızr ise ger
Abı hayvan içse dahi gelmez anın kanesi.

Sırrı ekber sahibidir sırrı meyhanem benim;
Her taraftan cezbeder âşıkları humhanesi ..

Varlığın derdine sofî; ister isen ger ilâç,
Kati nâfidir sana sakimizin peymanesi!

Sat hezaran canım olsa cümlesi sana feda;
Sen yetersin can bana ey canımın cananesi!

❦

وله

Senin hüsnündür ey dilber, bu aşk ehlin eden hayran,
Senin Aşkın şarabıdır ciğerleri eden büryan!

Mezâhirde kamu yüzden cemâlidir salan pertev,
Olur âşık kamu eşya, anıñün hüsnüne hayran .

Senin zâtındürür mescut, ana cümle eder secde,
Mesâcitte eğer âşık, kilisâda eğer rühban .

Senin aşındürür ancak bu âlemde eden cilve;
Gehi âşık, gehi ma'suk, gehi ayık, gehi sekran!

Ne surette zuhur etsen seni ârif bilür şeksiz,
Melâik sureti olsun ve ger perri ve ger insan!

Veli insan gibi mazhar olimaz zâtına hergiz
Ki an suretin üzre çü halkettin edüp ihsan .

[1] Nesimînin

Merhâba ey bahri zâtın gevheri yekdanesi
Şem'i vahdettir cemâlin kün fekân pervanesi.

Veli insan gerek kâmil ki ola sana âyine;
 Değildir sureti insan, ola hem sireti hayvan!
 Hakikat ehline veçhin iyan ender iyan oldu;
 Cemâlin çeşmi münkirden ne gam ettin ise pinhan!
 Şu dil kim duymıya aşkın, şu göz kim görmiye veçhin:
 Biri sengü biri a'ma buna natıkdürür kur'an..
 Tutuptur kûyi gerdunu seraser nalei uşşak,
 Çıkuptur kulleî çerha feganü nalei mestan!
 Senin derdindürür derman bu aşk ehlin belâsına,
 İlac etmez ana hergiz tabib olsa eğer Lokman!
 İçenler camı aşkından geçerler kendü varından
 Kim içerse bu şerbetten anın işi olur âsân..



وله

Kalbin Allah olduğuçün suretin Rahmândır;
 Kim Mükevvîn ismin ey meh, haliki ekvândır.
 Surete nispet mugayir görünür eşya kamu,
 Lâkin ol ma'ni yüzünden cümlesi bir cândır..
 Ayni Hak oldu vücudum, kaçma ey Hak sursti;
 Hak ile Hak olagör, gel vehmi ko, Şeytândır..
 Nûş kıldı çünki ruhum şol şarabı aşkını
 Mest olup yitürdü kendin, baki ol sultândır.
 Kim ki aşk ile vücudun bildi vü buldu bu gün
 Kendü kendözün yitürmedi; ulu sultândır.



وله

Naklolur Şeyh Safîden bu haber:
 Oldu bir nice veli bir yere cem'
 Yalnız şem'ile bu cümle ricâl
 Birisi eyledi birine suâl;
 Kalbi mü'min gibi şem'a acaba
 Pür olup şevki ile cümle cihat,
 Her gece cezbisinin nurü ferî
 Kanden erişti ana bu hâlet,
 Dinledi çünki sözün bildi iyan,
 Sanma bu râzî soran bilmez idi;
 Nereden geldiğünü şem'a ziya
 Şem' söyündü, ziya oldu nihan,
 Ahseni veçhile ol kânu savap,
 Anladınmı acaba ey gafil;

Şâm şehrinde zamanile meğer,
 Yaktılar ortaya bir ruşen sem'.
 Vahdetü kesreti gösterdi misâl.
 Dedi ey mürşidi eşrâfî ricâl;
 Nereden geldi ola nurü ziya?
 Na bedid olur anınla zulûmat.
 yandırır âteşe pervaneleri.
 Nereden oldu bu nuraniyyet?
 Üf dedi şem'i şebistana heman!
 İmtihan olduğunu bildi, dedi:
 Diyeyin şevkin ile şimdi sana;
 Nereye gittüğünü eyle beyan!
 Verdi remz ile suâlîne cevap.
 Ne demek oldu bu emri müşkil?

Nereden nurü ziya buldu vücut ;
 Hele bu râzı biraz söyleyeyin ,
 Yani kim sâliki ferhunde hisâl,
 Sitk ile eylese ruşen ameli
 Doğruluğile bulur Hakka vüsûl,
 Bu fenâ ile bulur canı dürüt,
 Var ise sende eğer akli cemil,
 Sâliki, marifeti zâtü sıfât,

Nereden geldi bu âyâtı şühut ?
 Binde birini beyan eyleyeyin :
 Nari aşk ile yanup şem'misâl
 Berk urur kendüye nuri ezeli ,
 Gayb olur ğaip erenler gibi ol.
 Bu adem olur ana aynı vücut. .
 Rahı Mevlâya yeter şem' delil..
 Kurtarup gandan eder ehli necat.

Eyle] ilmullah ile Hakka niyaz,
 İlm ile ta ki sana keşf ola râz..

Sârbân Ahmet

Ahmedi Sârbân, Şakayik zeyline ve Semeratül fuat, Sergüzeşt ve Melâmiyei şattariyeye nazaran Pir Aliyyi aksarayî halifesidir. Süleyman-Kanunî Irak seferine giderken orduda baş deveci imiş. Atâî, Pir Alinin vefatını, Bayrâmî silsilesini kaydederken 934 olarak kaydettiği hâlde [1] dört beş sahife ilerisinde Ahmedi Sârbânın 940 senesinde Irak seferine giderken Pir Alinin hizmetinde kalarak dünya alâkalarından halâs olduğunu yazıyor.

Oğlan Şeyh İbrahim efendinin Dili Dânâsında ve kasîdei mîmiyesinde İsmailî Ma'şukî halifesi olarak gösterilmektedir. Gaybî de Sohbetnâme ve Biatnâmesinde bunu te'yit eder. İbrahim Efendi ve Gaybî, kendi silsilelerini yazarlarken tabiatile daha ziyade dikkat ve ihtimam gösterecekleri bedihi bulunduğundan şüphesiz bu ikinci rivayet doğrudur. Sârbân Ahmedin Tekir dağ muzafatından "Hayrabolu,, lu olduğu ve İsmailî Ma'şukînin İstanbuldan Edirneye gitmesi ve bu havalide bir çok müride malik olması da bu rivayeti te'kit etmektedir. Bahusus yukarda Süleymanın Pir Ali ile görüşmediğini de söylemiş ve bu baptaki noktai nazarımızı izah etmiştik.

Şeyh Ahmet, 952 tarihinde maskatı re'sinde vefat etmiştir. Şakayik zeyline nazaran "cezbei azîme ile meşhur, meşrebi tevhidi gubarı zendaka ile mütekeddir,, idi.

Namına yapılan tekkenin türbesinde metfundur. Sandukasına dayalı bulunan levhadaki tarihi, Tekirdağı Evkaf müdürü Mustfa. B.E. istinsah edip göndermek lutfunda bulundu. Tarih şudur:

Cenâbı Pîr Ahmet kutbi devranı velâyet kim
Katârı kudsün oldur Sârbânı râh peymâsı

Cenâbı hazreti Sâlihten almış galiba efeyzi
Ki zira Sârbanlık hizmetinin oldur î mâsı.

Güderken kârbânı sâlikânı kâ'bei vasle
Konak yeri olurmuş ol güruha aşk sahrâsı

Kalurmu sâliki gümrah olup hiç tihi hayrette
O sâhip üştürânı himmetin bak varmı hemtâsı ?

Medihan oldu vafsnla "Halim,,in maksadı oldur
Bırakma yarini yolda budur senden temennâsı.

[1] Zeyli şakayik: Atlâî. Cilt: 1. SA: 65-70

Ziyaret eyleyince rihleti sâlin hisab ettim:
« شتربان » Oİdu ol zâtın zehi tarihi ra'nâsı

* * *

« شتربان » Tarihi de « اولدی اسماعیل قربان طریق » tarihi gibi Müstakîm zade tarafından düşürülmüştür. Bu tarih, Millet kütüphânesinde Pertev P. kitaplarından ve La'li zadenin âsârını havi, Müstakim zadenin el yazısıyla muharrer 633 numaralı mecmuada "Sergüzeşt,"in Sârbân Ahmede âit izahatının haşiyesinde mukayyettir. Buna nazaran bâlâdaki manzume, Sârbân Ahmedin hürmetkârlarından biri tarafından — İsmaili Ma'sukînin meşhedindeki taşın kitabesi gibi — mezkûr « شتربان » terkibi tarihîsile tevşih olunarak nazmedilmiştir. Ancak bu terkip, bir fazladır ve 953 senesini göstermektedir. Kaygusuz, Ahmet ve Ahmeî mahlaslarıyla şiirleri vardır.

* * *

Sârbân Ahmedin edebî şahsiyeti:

Sârbân Ahmet, bayrâmî melâmîleri içinde yetişen şâirlerin en kudretlisidir. Üsküdar'da Haşim paşa kütüphanesinde 74 numarada divanı vardır. Divan edebiyatının kasîde, gazel, mesnevî, muhammes, müseddes, terci, müstezat şekillerinde bihakkin muvaffak olmuştur. Yalnız kıt'a, beyt ve rubâileri yok. Her hâlde bu tarzlarda da şiir yazmış, fakat bu şiirler zayi olmuştur. Şiirlerini basit vezinlerle yazdığı gibi mürekkep vezinleri de kullanmıştır.

Lisanı gayet selistir. Zarurî imâleleri pek azdır. Zamanındaki şâirlerin yaptığı gibi manasız sözlerle vezin doldurmağa çalışmaz. Her şiirinde, akîdesini, vahdeti vücut felsefesini telkin eden şâir, bu telkini fevkalâde, şâirâne bir surette icra eder. O kadar ki bir çok ta'lîmî şiirleri bedîî ve garamî bir eser hâline girer. Meselâ şu gazeli müddeâ-mıza bir delil olacak mahiyettedir:

Âhı derunu ehli dilin âşıkane dir;
Nakdi dü ke vni oynamağa âşıkane nedir?

Ta'netme zâhidâ bize kim, manii salâh,
Naklü şarabü şahidü çengü çaganedir...

Simürgi rûhi aşıkane arş ile kürsi hem
Ez kaf ta bekaf cihan âşiyânedir.

Sofi; ri yâ vü zerk ile tesbîhten sakın!
Akın var ise âdeme ol dâmü dânedir..

Şol kim dü ke vni sattı vü bir cür'a eyledi,
Meydânı aşk anındır, o merdi yegânedir...

Dünyaya verme gönlünü kim Haktan alıkor ;
İdrâk erişmez ana, acep kârhânedir !
Terkeyler ise canımı "Ahmet,, acepmidir ?
Kurbî bisâta ârada ol bir behânedir.

Sârbân Ahmedin pek ender olarak tamamen garamî-lâdinî denebilecek şiirleri de vardır:

Canü dilden yine sen pâdişehin bendesiyüz;
Boynumuz kılca beyim, kâkülün efkendesiyüz...
Şebi zülfünde bize Hızır hatın rehber olup
Çeşmi la'lünü gösterdi, ann zindesiyüz..
Görelî gün yüzün aklım dağılıp cem'olmaz,
Zerre zerre o mehin şevki perâkendesiyüz..
Yüzümüz sürmeğe gülşende o serv âyağına
Pâk edüp kalbimizi su gibi cüyendesiyüz !
Şem' ile baş koşuben yanmada' pervane sıfat
Dostum aşk odunun biz dahi pervanesiyüz..
Kaddimi çeng edüben taktı yaşım el kirişin,
« Ahmeda » bezmi gamın biz dahi sâzendesiyüz !

Mamafi; her hâlde tamamen lâdinî denebilecek olan bu gazelde de bir çok tasavvufî remizler vardır. Zannediyorum ki meselâ;

Şebi zülfünde bize Hızır hatın rehber olup
Çeşmei la'lünü gösterdi ann zindesiyüz.

Derken Sârbân Ahmedin, zülüften müradı, zâtın tecelliyât ve şüünü olan sıfâttır ve çeşmei la'lden de vahdet ve vusleti kasdediyor.

Görelî gün yüzün, aklım dağılıp cem' olmaz

mısra ile zâta mazhar olduğunu ifâde ve

Zerre zerre o mehin şevki perakendesiyüz

mısra ile de bu kesret âleminin ârif nazarında bir vahdet mecmuası olduğunu ve her zerrenin, her cüz'ün; onun zuhurundan ibaret olup onun mezâhiri bulunduğunu bildiriyor.

Bu iki gazel de divan edebiyatının çok güzel eserlerinden, âdeta sırf garamî gazellerdir:

Cânâ, lebin hadîsin ettikçe dil rivâyet
Şekker dolar dehânım, şîrindir ol hikâyet..
Hişm ile çekse hançer, sat pare kılsa dilber
Âşık değildir ârif kim eylese şikâyet!

Dêdim; yolunda cânâ, can vermek iptidadır,
 Dêdi; bu râhı aşka kimdir bulan nihâyet?
 Zülfün şebinde kıldım âbı hayatın istek;
 Dil teşnesine irgör şem'i ruhun hidâyet!
 Çün pîri aşkın "Ahmet,, candan gulâmı oldu;
 Keşfi keramet edüp gösterdi çok velâyet..

□

Sünbülü bağı irem, silsilei muyi dost;
 Perdei beytül harem, silsilei muyi dost..
 Gözde, gönülde görür; cismim içinde yürür;
 Boynuma taktı sürür silsilei muyi dost!
 Ol büti simin zaken, husrevi şîrin dehen,
 Menbai mekrü fiten silsilei muyi dost!..
 Ârızı huldî berin, halü hatı huri in,
 Şehperi ruhul emin silsilei muyi dost..
 Kaşları geçrâ imiş, anberi sârâ imiş;
 Leylei esrâ imiş silsilei muyi dost!..
 Ol büti nuşin revan "Ahmed,,i bir gün iyan
 Dara çeker mu keşan silsilei muyi dost..

□

Sârbân Ahmedin bütün şüirlerinde derin bir vukufu ilmî göze çarpıyor. Divan edebiyatının bütün inceliklerine vâkîf.. Meselâ yukardaki gazelerde olduğu gibi o da «şebi zülf, çeşmei lâ'l, şem'i ruh, sünbülü kâkül... ilâ..» gibi mazmunları gayet güzel bir tarzda kullanmıştır. Bütün bunlar, bize anlatıyor ki, Sârbân Ahmet, kendinden evvelki şâirleri tama mile tedkik etmiş âlim bir zattır. Mevlânâ Celâleddîni rumîyi bile okumuş ve onun Divanı kedirindeki meşhur;

شېرو ولی خدا ، شاه سلام عليك ؟
 معدن جودوستخا ، شاه سلام عليك !

matla'lı Eimmei isnâ aşeri methi mutazammın kasfidesine 18 beyitten mürekkep :

Mazharı sırrı huda Şâh selâmün aleyk ;
 Kâşifi kul innema şâh selâmün aleyk !

beytile başlıyan ve Mevlânâ gibi Eimmeyi metheden bir nazîre yazmıştır. Bu nazîrenin 18 beyit olması da şayani dikkattir. Demek ki Sârbân Ahmet, mevlevî an'anesine tamamen vâkîf..

Bir zamanlar Sârbânlık gibi oldukça mühim bir devlet hizmetini de der'uhde edip bilâhara Oğlan şeyhe intisap ende şâirimizin tamamen

ta'limi; fakat bedîî bir tarzda yazılan şu iki gazelini de kaydedip efkârına nakli kelâm edeceğiz :

Ey talib olan âşık seyretmeğe cânânı
Dikkatla temaşa kıl her gördüğün insânı !

Âyînei insanî bil sureti Rahmandır,
Bu âyineye gel bak; gör anda o sultân!

Surette görünmez can ger derse münafıklar;
Sen çağa nazar kıl sun görmek dileyen anı!

Mahbûb temâşâsın men'eyler imiş münkir;
Kör güzlerinin yoktur nuru, göremez anı!

Sen nuri dilâradan göz yumsa nola zahit ?
Huffâş gözü görmez hurşidi dirahşân!

Ben hâtemi la'linden bir zerre haber bulsam
Bir habbe almazdım sat mülki Süleymân..

Esrâr sözün "Ahmet,, keşfeyleme nâdâna;
Hayvâna mahal görme serçeşmei hayvân!



Görmeyen can yusüfun ken'anı bilmez kandedir !
Öz vücudu mısırın sultanı bilmez kandedir !

Cehdedüp tavrı beşerden çıkmıyan tâlip bu gün;
Kaldın isyan içre ol nişânı bilmez kandedir !

Cismü canın sırrını fehmetmiyen âvâreler
Gerçi âşıktır veli cânanı bilmez kandedir !

İçmeyen vuslet şarabın yar elinden dembedem
Benzer ol mâhîye kim ummanı bilmez kandedir !

Sırrı canı bilmeyip seyreyliyen sergeşteler
Devreder devran ile devranı bilmez kandedir!

Mübtelâyı aşk olup cânânesini bilmeyen
Derd ile dermandadır dermanı bilmez kandedir !

Can kulağıle işit "Ahmet,, Muhammed nutkudur;
Kendi nefsin bilmeyen Rahmanı bilmez kandedir!



Sârbân Ahmette Şiiliğe temâyül:

Sârbân Ahmet, on iki imam hakkında fevkalâde bir mahabbet ve ihlâs ızhar etmektedir. Divanında «Ali» hakkında on iki beyitlik bir methiyesi vardır.

Bu methiyeye

Alidir külli şey'in pâdşâhı Alidir Cümle başların külâhı
Alidir Mustafaya yarü hemdem, Alidir dillerin zahmına merhem !

beytile başlıyor. Bir de

Ey şiri hak ki ismi şerifindürür Ali Kevser şarabı sakisidir himmetin eli ;
Evrat edindi ismini her mü'minü veli Selmâna verdi anduğu dem destei güli

يامظهرالعجائب عوناً لنا على
ادعوك كل هم وغم سينجلى

diye başlayan bir müseddesi var ki bunda on iki imâmı methediyor. Bu nazımdan Şiilerin Nâdi Alisinden [1] iktibas olduğu gibi Alinin Selmana sünbül ve gül destesini vermesi de [2] Şîa ve Bektaşîler indinde pek meşhur ve maruf bir menkabe'dir. Mehdî hakkındaki bendinde ;

Çün vakterîşti gün gibi bir gün iyan olur, Kalmaz vücudu zerrece küfrün nihân olur.
İnkâr eden tavâife leykin ziyan olur, Ya'ni İmâm Mehdîi sahip zaman olur..

[1] Peygamber, Uhut gazvesinde yaralanıp eshap dağıldığı vakit Cebrâil gelerek Aliyi çağırmasını ihtar etmiş. Demiş ki

ناد علياً مظهرالعجائب
تجدده عوناً لك في النوائب
كل هم وغم سينجلى
بولايك يا علي يا علي

Peygamber de bu cümlelerle Aliyi çağırmiş. Ali, yetişip küffârı münhezim eylemiş.. Nâdi Ali, Şîi ve Bektaşîlerde meşhur bir duadır ve bunu bir çok ilâvelerle okurlar. Sün-nîlere nazaran Nâdi Ali, bir şüirden ibarettir ve bazılarına göre « Di'bili Huzaî ذئبل خزاعى » nin kelâmıdır. Böyle olmakla beraber Mevlânâ bile

هردم دل ماناد على ميكويد
جان دريدم سينجلى ميكويد
هرموى كه در جميع اعضاء من است
الله ومحمد وعلى ميكويد

diyor. « Nâdi Ali » hakkında « مفتاح الجنان » a [sa : 127] ve Rif'at B. in « مرآة المقاصد في دفع المفاصد » ine müracaat! [sa : 195 - 206]. Nâdi Aliyi Gaybî'nin oğlu Hüseyin Gaybî şerhetmiştir.

[2] Şîi ve Bektaşî an'anesine nazaran Ali bir gün hurma yerken çekirdeklerini Selmâna atıyormuş. Selman "Benim sinnime nisbeten sen daha çocuksun. Benim gibi yaşlı bir adama şu muamelen yakışır mı?," demiş. Ali, "Ey Selman; senmi çocuksun, benmi? sen henüz Mecusî iken hak dini aramağa karar vermiş ve bu uğurda yola düşmüştür. O vakit gençtin. Yolda uyuyup ihtilâm oldun. Uyandığın zaman yol üstündeki nehre yıkanmağa girdin. Bir arslan gelip elbisenin üstüne oturdu. Cenabı haktan istigase ettin. Yüzü nikaplı bir yiğit gelip seni kurtardı; Arslanı koğdu. Sen de ona dere kenarından topladığın bir deste sünbülü hediye ettin. O sünbül destesini görse tanırmısın?," demiş. Selman "tanırım,, deyince Ali, yeninden çiçek destesini çıkarıp Selmana vermiş. Selman, Alinin büyüklüğünü anlayıp söylediği söze nadim olmuş.

Bu menkabe, Agribozlu yemininin «Faziletname» sinde de vardır [Sa: 148 - 149].

يامظهر المعجائب عوناً لنا على
ادعوك كل هم وغم سينجلى

sözleri dikkatli caliptir, Görülüyor ki Sârbân Ahmet, on ikinci imam olan ve on birinci imam Hasanül Askerînin oğlu bulunan Mehdîyi, “Mehdî-muntazar,, olarak kabul ediyor. Halbuki bu, Şîanın bir vasfı mümeyyizi, bir şîârdır. Sarı Abdullah ta on iki imamı tasdik ediyor. Fakat Mehdînin “İmamiyye اماميه,, akîdesince muntazar olduğunu kabul etmiyor, yahut kendisini kabul etmez gibi gösteriyor [1]. Sârbân Ahmet ise bir tercii bendinde;

Oldu imam mehdîi sahip alem
Saçları velleyl, yüzü vedduha;

Dilde komaz zerrece zikri zulem.
Kaşlarının suresi nun velkalem..

Kamet ile zülfü dehanın görüp
Varlığına kim ki mukir olmadı

Tıflı dilin dersi oluptur elem!
Olsun anın menzili çâhî adem!

Zemzemesi «Ahmed» in ey nuri hak

Zikrin eder şamü seher dembedem

diyerek on ikinci imam “Mehdî,, nin hayatta bulunduğunu tasdik ve imamiye akîdesine muvafakat eyliyor. hatta Mehdînin serdapta kaybolmasına

Varlığına kim ki mukir olmadı,
Olsun anın menzili çâhî adem!

Beytinde “çâh,, kelimesile telmih ederek varlık ve adem kelimelerile bir de san’at yapıyor. Hulâsa Sârbân Ahmet, on ikinci imâmı “Mehdî-muntazar,, olarak kabul ediyor. Fakat bu akîde, kutup telâkkisile güç telif edilebilir. Çünkü, İmamiyeye nazaran kutupluk, ancak imama mahsustur. İmamdan başka kimse bu makama tesahup edemez. Kümmelin, nihayet Nâibi imâm olabilirler.

Sofiyenin bir kısmı « Mehdi » yi « Hidâveti Muhammediye » olarak

[1] Sarı Abdullah « Cevhere » sinde, « Semeratülfuad » nda, « Telhisünnesayih » inde umumiyetle 12 imâmın tercemei hâllerini yazar ve « Mehdi » nin gaybetini söyler. Yalnız Sultan Ahmet için yazılan « Telhisünnesayih » inde tasrihen « Mehdi » hakkında « Sâliki meşâliki fenâ ve târiki bigâne vü aşinâ olup lâkin ne keyfiyet ile medhuşî şerabi meykedehafa ve aftabı cemali bi hemtâsî ne haysiyet ile rûpûşî şehâbi ihtifa olduğu nâ ma’lûmi dânâ vü nâbîna ve hâkikatı maceraları hayret efzayi fûhumi ukalâ olmağla taifei imâmiye Hâtem ve « Mehdi » ve Muntazar ve Sahibüzzaman ile mülâkka kılup amma eshabî keşfü vicdan, zebani İkanla refî perdei şekkü gûman edüp bu veçhile tahkiku beyan etmişlerdir ki Mehdîi âhîrzaman âli Muhammedden olup vakti geldikte sulbi pederden rahmî madere güzêr ve dünyaya sefer » diyor. Sarı Abdullahın « Ankayı mugrîb » şerhihde de bu hususta tafsilât vardır. Cerherede Mehdînin gaybetini tasrih ettiği hâlde vefatını söylememektedir..

baki ve daim ; fakat her zaman diğer bir mazhardan zâhir olarak kabul [1]; hatta "Akli küllün ve ilhâmı rabbanînin fenâyî tâm ile zuhurudur," deyerek te'vil de etmişlerdir.[2] Fakat Sârbân Ahmet

Varlığına kim ki mukır olmadı,
Olsun anın menzili çâhı adem.

beytile Hasanül Askerinin oğlu Mehdîyi, Şa'ranî gibi Mehdîi muntazar olarak kabul ediyor. [3]

[1] پس هر دوری ولی قائمست تا قیامت آزمایش دائمست .
پس امام سخی وقائم ان ولیست ؟ خواه از نسل عمر ؟ خواه از علیست
مهدی وهادی ویست ای راه جو ؟ هم نهان وهم نشسته بیش رو !

Mesnevî : Mevlânâ Celâleddîni rumî

[2] و خروج المهدي عبادة من ظهور عقل الكل والروح الاعظم بالفنا اذ لم وفي عصره اتحاد المذاهب وفي هذا المقام قال الشيخ الاكبر والمسك الاذفر :

عقد الخلائق في الاله عقائد
وانا اعتقدت جميع ما اعتقدوه

ولا يوجد في زمانه على الارض كافرًا اصلاً فانه يعد جميع الناس مؤلّياً لانهم على ما قضاه الله يجرّون افعالهم ..
Devrei arşiye : Mısrîi Niyâzî

Mamafî Niyazî, Devrei arşiyesinde «Mehdî» yi enfüse tatbik etmekle âfâktaki vücut ve zuhurunu inkâr etmiyor, Niyazîye göre de «Mehdîi muntazar» hayattadır. Binaenaleyh Hasanül Askerinin oğludur. Bu hususta divanında

من آى وهو غضبان ومهلكنا الامام الهدى المهدي منقذنا	حمداً لآبى على ما انت ملجأنا وليس من سطوة السلطان لى شافعاً
محمد مصطفاه وهو افضلنا	ويعد حمد الاله على النبي الصلوة
انصار دين مبين وكلهم خيرنا	و آله الطيبين وصحبه الطاهرين
سعى اسم نجا الله اقومنا	ثم الصلوة على الولي من هاشم
وسيقه العظيم النفل مقتحننا	ودينه خير دين الله منتصرأ
	و علمه علمنا و حكمه حكمتنا و عدله عدلتنا مقامه مصرنا

sözleriyle Mehdîi kâime arzı tazimat ediyor. Niyazînin divanında diğer mahallerde de Mehdîye işaretler vardır. (Tafsîlât için Seyyid Muhammed Nurun Niyazî şerhine müracaat!)

[3] Şa'ranî, Elyakitü velcevahir veالجواهر البواقيt inin 65 nci babında Mehdînin «Muhammed ibnil Hasanül Askerî محمد بن الحسن العسكري» olduğunu, Hicretin 255 nci senesi, Şa'banın «وهو من اولاد حسن العسكري و ber hayat bulunduğunu ve hâlâ bâkî ve on beşinci gecesi doğduğunu ve مولده عليه السلام ليلة النصف من شعبان سنة خمس وخمسين ومائتين وهو باق الى ان يجتمع بعيسى بن مريم عليه السلام» ibaresile tazvih ve hatta Mısırda meftun olan Şeyh Hasanî İrâkînin Mehdîye Mülâki olduğunu ihbar ve şeyhi Aliyyül havvasın da bu söze muvafakat eylediğini tasrih ve «Fütühât»-ın 366 ncı babında Şeyhi ekberin Mehdîyi anlatırken

«وهو من عترة رسول الله من ولد فاطمة رضی الله عنها جده الحسن بن علی بن ابيطالب و والده حسن العسكري بن الامام علی النقی بن الامام محمد النقی بن الامام موسى الرضا بن الامام موسى الكاظم بن الامام جعفر الصادق بن الامام محمد الباقر بن

var.. Buna mukabil Hulefayı raşidin hakkında ayrıca bir methiye yok..
Yalnız yukarıdaki Tercü bendin mükerrer olan beytinde

İki cihanın güneşi Mustafa
Hemdemidir Çar yarı ba safâ.

sözü var. Bir Dûvazde imamında da

Ebu bekrü Ömer, Osmandır ey can ;
Şeriat tahtı üzre oldular han.

beytile hulefâyi selâseyi zikrediyor. Diğer bir Dûvazde imamda da

Birin Ebu bekir bil, ikincisi Ömerdir ;
Üçüncü yarı Osman, dördüncü Mürtezadır.

beyti mevcuttur. Fakat koca divandaki bu üç beyit, Ali ve eimmeye gösterilen ihlâs ve mahabbetten o kadar hâlî ki insana hemen hemen bunlar da bulunsun diye söylemiş gibi geliyor. Meselâ yukarda bir beytini zikrettiğimiz Dûvazde imam da imam ca'feri Sâdik hakkında :

İlmü amelde âlf, maksudi her mevâlî
Ya'ni İmam Ca'fer kim sadıki safadır.

diyerek Şîa hakkında kullanılan " mevâlî „ sözünü kullanıyor. Aynı manzumede mehdî hakkında da :

Altında esbi nusret, önünce peyki fırsat
Mehdîyi bil hakikat, şek etme pişvadır.

beytini görüyoruz.

Hulâsa Sârbân Ahmet, Alinin vasiyyi rasul, olduğunu ve on iki imâmı kemâlî ihlâs ile tasdik etmektedir. Fakat hulefâyi selâseye teber-rası yok, onları da rasulullah mahrem biliyor. Halîfesi Husameddini ankaravî ye gönderdiği bir mektupta " oğlum mevlâna Husâmül mükerrrem kibeline badesslâm bil'izzi vel'ikram malûm ola ki bu tarik hakka kapu düşüptür; nitekim Çar yarı güzün, hazreti rasullah صلى الله عليه وسلم e mahrem düştüğü gibi.. „ diyor. Mamafih müridânından bazısına gönderdiği bir mektupta " velhasıl sizin ile bizim aramızda olan mahabbet, şol mahabbettir ki hazreti rasulullah صلى الله عليه وسلم ile eshâbı güzün arasında idi. Ol mahabbetullahtır. Buna şek ketüren mutlak kâfirdir. yalancının yüzu kara olsun iki cihanda; hem karadır. Bu mahabbetin husulünden sonra Hâtemül enbiyâ ile ser çeşmei evliyâ nice yıl birlik ettiler. Bu hadisten fehmonsun :

« قال عليه السلام : لحمك لحمي يا علي ، جسمك جسمي يا علي ، دمك دمي يا علي »

diyerek peygamberin mahabbetinin hassatan Alîye âidiyetini de söylüyor.

Esâsen Sârbân Ahmet gibi bütün mükevvenâtı zuhuru ilâhî bilen ve bu vahdet neş'esine bihakkin sâhip olan bir kimse değil hulefaya, hiç kimseye teberra edemez. Şu hâlde şâirimiz, tam bir Şîî değil; fakat imâmet hususunda Şîa akîdesini benimsemiş, şîiliğe meyyâl büyük bir sofîdir.

Kendi hakkındaki efkârı:

Kendisini zamanında irşada memur biliyor ve her şey'in hakikatı kendisinde olduğunu söyleyip âlemi, bîatına davet ediyor. Bir terkibi-bendinde bu akîdesini

Âlemi gaypten nişan menem öş ;	Cümle ecsam içinde can menem öş.
Mazharı kudretim, vücut benim.	Mahzenem, maden ile kân menem öş.
Gül ile gül benem, gülâbîyem ;	Bülbülü nâle vü fegon menem öş.
Bi zeban söylenen sözü bilürem ;	Nâtıkam, nutk ile zeban menem öş.
Zindei cavidanü ruhi beka,	Çeşmei âbi zindegân menem öş.
Mürgi ankaya kûhi kaf oldum ;	Lâ mekân gencine mekân menm öş.

Düri deryayi bi giran menem öş ;
Denizem, katrede nihan menem öş !

Oldum âdem, sıfâtı zâtîyem	Zâtı pâkem veli sıfatîyem.
Nuri müphem benem, vüuda gelüp	Çâr unsurla şeş cihâtîyem.
Ruhi bi rengü gevherî oldum ;	Nuri dâim benem, sebâtîyem..
Dâimüddehr, ömri bi payan	Zindeyem, sanmanuz memâtîyem.
İdi ekberdürür günüm, her gün	Kadre eriştimü beâtîyem..
Zühdü tâât kalmadı şeyhim	Zâkirem, zıkr ile salâtîyem.
Akli kül, nefsi küllü arşi mecîd	Bende ; gel gör ki kâinâtîyem..

Düri deryayi bi giran menem öş ;
Denizem ; katrede nihan menem öş !

bentlerle ve kemali itmi'nan ve iman ile bildiriyor.

Sârbân Ahmet halk şâiri :

Sârbân Ahmet, divan edebiyatında üstat bir şâir olmakla beraber aynı zamanda hece veznini de çok güzel, çok samimî bir tarzda kullanmış ve bu vezinle sofiye akaidinin en ince nikatını şerh ve ifade etmiş bir halk şâiridir. Meselâ ; şu nefesinde ne kadar metânet ve selâset vardır :

Hak yoluna giden gülsün ; Hak keremi vardır bunda,	Yolumuz vuslet yoludur. Bu yol hidayet yoludur.
Bu yolu hot buldu bulan ; Sıratı müstakim olan	Bulmayandır mahrum kalan Bu yol hidayet yoludur.
Bu yoldur Hızır geldiği, Hızır âbı hayvan bulduğu	Gelüben beyan kıldığı Bu yol hidâyet yoludur.
Bu yoldur Ahmede gelen, Gerçeklerden bakî kalan	Cümle yoldan muhtar olan , Bu yol, ol devlet yoludur.
Budur « Kaygusuz » dediği, Muhammed miras koduğu	Âlemin kaydın yediği, Bu yol, ol rahmet yoludur..

İlmi ledün denilen maarifi ilâhiyenin satrû kitabet ve talimü taallüm-den yüksek olduğunu ve kalpten kalbe bir mevhibe ve bir inkişaftan ibaret bulunduğunu da şu ilâhisile anlatmaktadır :

Hak kerem edicek kula Vasfû beyandan ileru	Her demde bir ilm okunur. Kula bir ilim okunur.
Ne harf vardır, ne yazı var, Ne bir anlanur sözü var ;	Ne okunur elfazı var ; Kula bir ilim okunur.
Ne Hızır var, ne hazır var, Ne okunur, ne okur var,	Hemen ortada kadir var. Kula bir ilim okunur.
Gerçekten belli sözünde ; Gerçek evliya yüzünde	Mana okunur özünde Kula bir ilim okunur.
Hak kula edicek yarî « Ahmet » içerden içeri	Her dem gösterir didari ; Kula bir ilim okunur..

Sofiyeye göre Allahın tasarrufâtı insânı kamilden zahir olur. Bu felsefeyi de Sârbân Ahmedin şu ilâhisinde görmekteyiz :

Evliyaya eğri bakma ; Mülke hükmü veren oldur	Keñnü mekân elindedir İki cihan elindedir..
Sen anı şöyle sanursun, Evliyanın sırrı vardır,	Sencileyin bir âdemdir ; Gizli, iyan elindedir.
Hak anı bunda gönderdi Kime diler iman verir,	Kullarını irşat için Kahrü ihsan elindedir.
Hak, zâtîle, sıfâtîle Varlığı Hak varlığıdır,	Tecelli eyledi ana ; Emri sübhan elindedir.
« Kaygusuz Abdal » bu sırrı Bütün âlemlerin hükmü	Okudum, anladım, bildim : Kâmil insân elindedir..

Sârbân Ahmet, hece veznile yazdığı manzumelerinin hepsini «4+4»

takti'li olmak üzere « 8 » heceli yazmıştır. Yalnız bir tanesi « 7 » bir tanesi de « 6+5 » takti'li ve « 11 » hecelidir. Divanında kaydettiklerimizle beraber millî vezinle yazılmış « 18 » manzumesi var. Bu manzumeler; tasannu'dan âri, gayet samimî ve metindir.

Sârbân Ahmedin mektupları :

Sârbân Ahmedin nesri de tekellüfâtı münşiyânenen âzâde, cümleleri kısa, kelimeleri hâlis türkçe, manası vâzih ve samimîdir. Müstakim zâdenin Melâmîyei şattâriyesinde iki mektubunun sureti var. Halifesi Ankaralı Husâmeddine yazdığı mektuptan naklettiğimiz şu satırlar fikrimizi teyit eder : « Ben, salusluk bilmezem ; aşka riyâ katmazam. Aşka riyâ katan kâfirdir. Azizim, şöyle buyurmuştur : lokması gursağımıza düşen yaradılmış yabanda kalmaya ; gönlü yaradan ululuğuna erişe deyu buyurdular. Biz dahi deriz. Sizlerin de bu mahabbetiniz üzerinde hakkınız çoktur. Amma sabıkta nice oyun düşüptür. Allahın inâyeti ve Habibullahın şefaâtı ve nübüvveti ve evliyanın yuce himmeti niceler erişüp mübarek yüzünüzden kerem yurdunu müjde verdiler.

Mevlânâ; şöyle bilesiz; erenler mabeyninde size molla Hudavendgâr hâli verilüptür denildi. Bilirmisi ki oğul- bu hâl sizlerde hâsıl ola; siz dahi zevk ve şevk hâsıl edsiz. Feyzi rabbanî, nuri Muhammedî hâsıl ola. Yuce himmeti evliyâ iznimiz budur ki tenhânızda çokluk oturmayasız ve kaba dervişler ile sohbet edesiz. Zira tarik böyledir ki birbirniz yüzünden marifet söyleyu söyleyu hâl hâsıl olur. Zira hakikatta sizlere ata düştük; sizler dahi hakikatta oğul düştünüz; الولد سر ابيه ; ata daima yerine oğul kaldığın istemezmi? Erde buhul yok, buhulde er yok. Meger Allah, onarmamış ola... Vay ana kim Allahi azîmüştan onarmıya!.....»

Hulâsa Sârbân Ahmet, gerek zamanındaki nüfûzu ve ismâîli Ma'şukînin katlinden sonra melâmîliği öyle nazik bir devirde bütün şa'saasiyle idame ettirmesi ve gerek divan ve halk edebiyatındaki âdeta üstat denebilecek mevkiî noktai nazaraından hiç te ihmâl edilecek bir şahsiyet değildir.

Şârbân Ahmedin meşhur dervişleri

Vizeli Alâeddin efendi. — Evvelce debbağ iken terki san'atla dahili tarikat olan şeyh Gazanfer efendinin mürşididir. 970 te vefat etmiştir. Kabri vizededir.

Gazanfer efendi. — Atâîye göre Gazanfer efendi cezbedâr bir şeyhti. Melâmiyei şattâriyede ümmiliği mukayyettir. Ahvâl ve güftârî şayi' olup Vizeden İstanbula getirilmiş ve hâli teftiş edilip şeyhulislâm Ebüs-süüt Efendiden de istifsâr edilmişti. Atâînin şakayık zeylinde Ebüs-süüt Efendinin cevabı aynen muharrerdir. Hulâsatan “zekât, halâl ve haram hakkında isnat edilen sözler sabit olursa cidden katli lâzımdır. Fakat sabit olmadıkça tevakkuf icab eder. Aynı zamanda hakkında sûi zanda bulunan şeyhlerden ve hüsnü zanda bulunan ulema-dan sorulması da münasıptır. Maarifi, şeriata mutabık ve meşayihî islâmiye sülûküne muvafıkça hakkında riayet bile icab eder. Fakat şer'a mugayirse zendaka ve ilhâdı sabit olur. Esâsen tarikat ve hakikat, şeriatin zübdesidir. Mamafî oğlan şeyh silsilei tarikatına mensuptur deniliyor. Eğer bu doğru ise hayır yoktur. Fakat her ne de olsa bu kîlü kal ile katline hükmedilemez. Yalnız mademki buraya kadar getirilmiş, kendisine irşat davasından fariğ olması ve nefsinî ıslaha meşgul olup reçberlikle tehvinî maişeti lüzumu tenbih ve ihtar edilmelidir., [1] diyor.

Gazanfer efendi 974 te Vizede vefat edip şeyhinin yanına defnedilmişdir. Bâlî efendi ve Saçlı Emir namile meşhur olan ve o zamanın Acem seyyitlerine tebaan saçlarını uzatan Seyyit Osmanı Haşimî, Gazanfer efendiye müntesiptir.

Haşimî Seyyit Osman

İstanbuldan Vizeye gidip evvelâ Alâeddin Efendiye intisap etmiş ve Alâeddinin vefatından sonra Gazanfer Efendiden tekmlî sülûk eyliyerek İstanbula avdet ve Kasım Raşaya bir zâviye yapıp irşada mübaşeret etmişti.

Kendisi “Lemezâtı Hulvî *حلی*”, de ve oradan naklen Müstakim zade merhumun risalesinde mastur olduğu üzere [2] intisabını böyle anlatırımı:

Bir gece rü'yada hazreti Aliyi gürdüm. Altında düldül ve elinde zülfekar vardı. Bana “oğlum; eğer sohbetimizi isçersen Vizeye gel bizi orada bulursun,, dedi. Vizeye giderken yolda Gazanfer Efendiye rast geldim. Bana selâm verib dedi ki; “Ali benim; bu at ta düldül bedelidir., Benim aklımdan “ya zülfekar nered?,, diye geçince hemen tesbihini

[1] Şakayık zeyli. Sa : 87

[2] Lemezâtı Hâlvî.. Melâmiyei Şattâriye. Sa : 48-51

gösterip “işte bu da zülfekar!,” dedi. Tesbih gözüme zülfekar suertinde göründü. Bîhuş oldum...

Bu hikâyeye nazaran intisabı doğrudan doğruya Gezanfer Efendidir. Bu zat ta cezbedâr olup vahdet sırrını izmâr etmediğinden oğlan Şeyh ve Hamza Bey tarikindedir diye aleyhine dedi kodu başlamış ve ancak Halvetî meşâyihinden Nureddin zadeye (981) mülâzemet tarikini ihtiyar ederek başını kurtarabilmiştir [1]. 1003 tarihinde vefat etmiş ve Kasım Paşadaki zâviyesine defnedilmiştir.

Yerine oğlu İbrahim Efendi (1099), ondan sonra da tornnu Gazanferi sanî (1112) geçmiştir. Son Şeyh bulunan M. Süreyya Bey, aynı zamanda bektâşi tarikine de müntesiptir. Müstakim zade merhum, Osman Efendiden müntesip olanlar arasında Paşmakçı Ali dede ve Hamdî Efendi isminde iki zat daha kaydediyorsa da tercemei hâlleri mastur değildir.

Sarı Abdullah; Seyyit Osman Efendi ve Bâli efendiye çocukluğumda mülâki olmuşum. Emirî Efendi “vasatülkame, sabîhulvecih, melihulkıyafe bir azizi zülkerâme ve Bâli Efendi bâlâkad ve kendümgün bir pîri rehnümün idiler,, diyor. [2]

Hasimî Osman E. “Haşimî,, mahlasile şiir de söylemiştir. Şeyh Süreyya B. 1329 da divançesini neşretmişse de divançede mevcut şiirler maalesef tamamile Hâşimî Osmana ait değildir. Üsküdarlı Celvetî Hâşim Babanın şiirleri karıştığı gibi her nasılsa Sârbân Ahmedin şiirleride makta’larındaki “kaygusuz, Ahmet,, mahlasları Hâşimiye inkılâp ederek bu defterceğize girmiştir. Meselâ, Melâmiyei şattâriyede, Sergüzeşte ve çok eski cönklerde, Pertev Paşa kütüphanesindeki sâlifül arz mecmuada Sârbân Ahmedin olarak görülen ve mumaileyhin divanında da bulunan;

Merd isen meydanı aşkta cânü hem cânânı gör ?
[Âşık isen aşk içinde ara bul; sultanı gör!..

matla’lı gazelin son heyti

“Kaygusuz,, الفقرفخرى çün buyordu ol rasul;
Fakr ile fahr edüben gel; küfrü ko, îmânı gör!

şeklinden

Hâşimî, الفقرفخرى
.

şekline girerek divançeye ithâl edilmiştir. Keza Sârbân Ahmedin

Evliyâya eğri bakma; Kevnü mekân elindedir.

matla’lı ilâhîsi de aynı âkibete uğramıştır. Sârbân Ahmedin olarak böy-

[1] Nureddin zade için bakınız. Atâf. Sa : 212-214. Osmanlı müellifleri; Cilt: 1. Sa: 171

[2] Cevhertül bidâye fi dürratinnihâye. varak: 134

le tesbit ettiğim bir kaç meşhur nefes daha var. Binaenaleyh, mezkûr divançeye itimat edilemez. Hıfzı Tevfik, Hamamî zade İhsan ve Hasan Âlî B.E lerin Türk Edebiyatı nûmunelerinde de [1] Sârbân Ahmede ait olan meşhur.

Kak yoluna giden gelsün Yolumuz vuslet yoludur.

İlâhisi bektâşî kaygusuzun [2] olarak kaydedilmiştir.

Hâşimî Osmannın eski bir cönkte gördüğüm bir şi'rini yazıyorum :

Cümle evliya serveri	Pîrim Gazanfer sultandır.
İçlerinde din serveri	Pîrim Gazanfer sultandır.
Arşullahı seyran kılan	Meydanında cevân uran,
Hakka canın kurban kılan,	Pîrim Gazanfer sultandır.
Üçler, yediler önünde	Başü can vermiş yolunda.
Muhammed methi dilinde	Pîrim Gazanfer sultandır.
« Hâşimî » der ey tâliban;	Gece gündüz eylen fegan!
Derdinize derman olan	Pîrim Gazanfer sultandır..

[1] Türk Edebiyatı nûmuneleri. Cilt. 1 Sa : 165

[2] Kaygusuz Abdal; Abdallardan ve Abdal Musânın dervişlerindendir. Kahirede metfundur. « Budalanâme بَدَلَانَمَة » isminde mensur mekalâtı ve büyükçe bir dîvanı vardır. Divanını Topkapıda merhum Abdullah Babanın tekkesinde görmüştüm. Hacı Bektaş kütüphanesinde de varmış. Budalânamesi taş basmasile matbudur.

ANKARLI HUSAMEDDİN

Melâmilere nazaran Ahmedî Sârbânın irşat mevkiine Halîfesi Husameddîni Ankaravî geçmiştir. Bu da cezbedâr bir zat olmakla aleyhine birçok dedi kodular olmuştur. Maskatı re'si bulunan Ankara köylerinden « Kutlu han » da bir cami yaptırmış ve hatta lâ'lî zadeye nazaran cami yapılırken bütün eşraf ameleye yardım etmişlerdi [1]. Bu camide cuma namazlarından sonra zikir ve sohbet edilirdi. Husâmeddinin müritleri; gittikçe çoğalmakla nihayet, İstanbuldan gelen bir emir mucibince ahvâli teftiş edilmek üzere Ankara kalesine hapsedilmiş ve 964 senesinde mahbesinde vefat etmiştir. Kutlu handa yaptırdığı camiın yanına defnedilmiştir.

Müstakim zade risalesine bu zatın bir manzumesile bir mektubunu dercetmiştir. Manzume :

Ey talepkâri hudavdndi kerimü zül atâ ;
Sâdikul kavlü ulüvvül himmetü abdi rızâ !

beytile başlıyor. 12 beyittir. Fakat câlibi dikkat bir şey değildir. Hele Ahmedî Sârbânla hiç kıyas edilemez. Mektup Ahmedî Sârbânın mektubu gibi münakkah, vecîz ve hâlis türkçe cümlelerle yazılmıştır. Bu cihetle şayanı dikkattir. İşte bir kaç cümlesi :

« Hâmili varaka sizlere vusvl buldukta gönül yüzün yere koyup her birinize bîhat ve bikıyâs dualar olunduktan sonra cümlelizden mercudur ki biri birinize âlî nazar edüp her birinizdeki zuhûru keremi hakkın bilesiz. Kendi nefsinizden bilmiyesiz. Bu tarıkı hakka şürû' ettiğimizde dahi ana mensup olan her ne var ise hak bakdığımız yere teslim eyledik.

Beyt :

Nice başlar, nice canlar yola kurbau için geldi ;
Kabul olur ise haktan bulara kutlu bayramdır..

Δnlar dahi lûtfu keremlerinden bizim cümlemiz, yüzümüz karasile götürü varlığını alup yok eylediler. Ve bu yokluk bir cihetten varlık âftâbı ile anın şevki ve mahabbeti ilmü ma'rifeti hâsıl oldu

[1] Sergüzeşt. sa : 33

BOSNALI ŞEYH HAMZA BÂLÎ

Daha Husâmeddîni Ankaravînin zamanında bile cezbesi gâlip bir zattı. «Sergüzeşt» ve «Melâmiyei Şattâriye» de zikredildiğine göre tez-lili nefis için köpekler ve tavukların yemesi için sokaklardaki yalıklara dökülen artık yemekleri yer ve ahbâbına «Riyazattan vaz geçtim; her gün tavuk çorbası içiyorum» diyerek sureti tefâhur gösterir ve ızhâr-neşvei melâmet eylerdi. Bu gibi ahvalinden nâşi şeyhi Husameddin tarafından Hamza tesmiye edilmiş ve «bu hâl; senin şehâdetine sebep olur» denmişti. Husameddinin vefatından sonra maskatı re'si olan Bos-naya gidip irşâda kıyam etmişti; meyhânelere giderek müsteit gördük-lerini «ey oğul; bevli şeytan olan hamrin ne neş'esi olacak? tâib ol; bana gel; sana bâdei hubbi rahman vereyim; nûş eyle ki kıyâmete kadar sekrân olasın» diye kendisine cezbeylermiş [1]. Az zaman zar-fında müridânı tekessür etmiş ve lâ'li zadenin tahkikine nazaran bir kaç bine baliğ olmuştu. Hülâsa; Melâmilere göre bu gibi halâtı istidrâca hamledilmiş, zeyli Şakayika nazaran [2] «şer'i şerife nâmülâyim ahvâli» zuhur etmiş ve anlaşılan Hamza Bâlî de İsmaili ma'şukî gibi sırrı nihân olan vahdeti bütün vuzûhile ızhâr eylemişti. Nihayet Bosna ülemâ ve meşâyihinin «Ümmî bir adamdır; irşâda kadir değildir» diye vuku'bulan şikâyetlerini Bosna kadısı İstanbula yazmış; bunun üzerine şeyh Hamza da merkeze getirilmişti. Ebüssuut E. İstanbul şeyhlerinin bazılarında Hamza Bâlnin halini istifsarla binnetice «Üstadım Fâzlı Rûm İbni Ke-mâl merhum fetvasile katlolunan İsmailin katli zendaka ve ilhâda bina olunmuştu; Şeyh Hamza dahi ol tarikte zındık ise katli meş'rudur» diye fetvâ verdi ve Hamza, Deve oğlu çeşmesi önünde katlolundu.

Hamza Bâlnin katlinde hazır bulunan blatacılardan bir müridî de şeyhinin düştüğünü görünce kendi hançerile kendi buğazını keserek intihar etmiştir (969) [1].

Kâtip çelebi'nin; Takvimüttevarihle (969) senesi vukuatında «مقتولى: ح: ذرية يراى» «..... واتباعه باسيف شريعت» dediğine nazaran Hamza Bâlî ile beraber bir kaç müridi de katledilmiştir. Süleymaniye'nin arkasında bulunan Deve oğlu yokuşundan aşağı inilirken Deve oğlu çeşmesine mülâsık mescidin hazi-

[1] Sergüzeşt. Sa: 37

[2] Atâî: Sa: 70

resinde Hamza Bâlîye âit bir mezar var. Mezar taşında « مرقد » kelimesi varsa da avlu duvarındaki niyaz pençeresinin üstündeki kitâbe mes'eleli hallediyor. Ta'lık yazı ile yazılmış olan bu kitâbeyi aynen naklediyoruz:

طريقت پيراميه رجالندن حسام الدين آقرهوى
 حضرتلرنيك خليفهسى اهل الله كرامدن
 بوستهوى الشيخ خواجه حمزه حضرتلرنيك مرقد
 منوره لريدركندولرى
 مستغرق جذبۀ الهى و مقارن صحتى اولنلر دنى
 في اختيار منجذب اولورلر ايدى بعض حالات
 عجيبيه لرى استدرجه حمل اولنديغندن
 بو مقامده رتبة شهادته نائل ومظهر اولمشلردر
 ورحمة الله عليه

۹۶۹

Anlaşıyor ki burası Hâmza Balînin meşhedidir. « مرقد » kelimesi kitabeyi yazdıranların eseri cehli olsa gerek...

Şehâdetinden sonra Mürîtelerinden bazıları cellatlara bahşış vererek naş'ini alıp Mevlevîhâne kapısından Silivri kapıya giden yolun sağ tarafında caddeye nâzır bir mahalle defnetmişlerdir.

Merkadının yalnız baş tarafında perişan destarlı ince, uzun, dört köşe küçük bir taş vardır. Taşın dört tarafında dâiren mâdâr girift ve harekeli sülüs yazı ile şu yazılar var

قد استقل السعيد الشهيد المصوم المفطور حمزه بالى من دارالفناء الى دارالبقاء

Merkadın etrafına kalın altı taş sütün ve demir parmaklıkla muhkem bir şebeke yapılmıştır; Bu suretle mezar, bir türbe hâline ifrağ edilmiştir: Türbenin yola nâzır olan ayak tarafında üstte beyzî bir taşta şu beyti okumaktayız:

تربة عالية حضرت بالى شهيد
 اثر خير محمد على باشا وحيد

۲۸۱

Bu Mehmet ali P. Sultan Aziz devri ricâlinden ve Âdile Sultanın zevci kapudanı deryâ Mehmet Ali P. dir. Mumaileyh mevlevî muhiplerinden olup o vakitler; Yenikapu Mevlerihanesî post nişni olan Osman Salâhattin dede. E. nin (Vefatı 1304) ihlâs bendelerinden imiş. Dede.E. ekseriya akşam üstleri dergâhtan çıkıp Hamza Bâlînin Merkadına gelir ve burada bir müddet oturmuş. Yine böyle bir ziyâret esasında Mehmet Ali P. Salâhattin dedeye burada mülâki olmakla dede E. Merkadin türbe hâline ifrağını paşaya emretmiş; Bu emir neticesinde de şimdiki türbe meydana gelmiştir. Beyit te Osman Salâhattin dedenidir. [1]

*
*
*

[1] Yenikapı mevlevîhânesi sabık post nişni ve Salâhattin dedenin torunu Darülfünun maullimlerinden Mehmet Abdülbakî B. E. den nakien. Salâhattin dedenin bu türbeyi yaptırtması şayanı nazardır. Çok muhtemeldir ki Seyyid Muhammed nur ile muâsır olan dede

Hamza Bâlinin melâmîler üzerinde nüfuzu fevkalâde olduğu gibi hâdisei katli de lehdâr ve aleyhdâr olmak üzere hemen bütün Osmanlı hey'eti içtimaiyesini iki fırkaya ayırmıştı. Lâ'li zade merhumun ifâdâtına nazaran avamı nas bile bilir bilmez bu dedi koduya iştirâk ediyor ve mahalle kahvelerine kadar her yerde, her tekkede Hamza Bâlî ve Hamzavîler mevzuu bahs oluyordu.

Şeyh Hamzadan sonra (Melâmî) lâfzı (Hamzavî) suretine inkilâp etmiştir. Bu lakap, Melâmîlere yalnız ehâlî tarafından verilmiyordu. Melâmîler de Hamzayı kendilerine pîr ittihâz etmişler ve Hamzavîliği maalîftihar kabul etmişlerdir.

olğna şeyh İbrahim E. nin tarihi vefatı (Levha hâlinde sandukasına dayalıdır)

شیخ ابراهیم افندی منبع فیض وکال
حمزویل سروری بر پیر عالی اهل حال

Beytile başladığı gibi bilhssa İdrîsi muhtefînin cânîşini olan ve 1037 de vefat eden Hacı Kabâyî nin mezar taşında da

حمزویه قطینک بو قبر جنت فالجیه
روسی ایچون اوقو اوچ اخلاص ایله بر فائعه

Beytini okumaktayız.

Melâmîler, Hamza Bâlinin hâtırasını unutmadıkları gibi halk ta yıllarca Hamza ve Hamzavîlerle meşgûl olmuştur.

983 senesinde ismi meçhul kalan birisi

Gizlü gencin lü'lüi lâlâsiyem;
Şöhrei aşkım, cıean kâlâsiyem..

Küntü kenzin remzinin Mevlâsiyem,
Zâtı bahtın allemel esmâsiyem.

Mescidi aşkın imamı olmuşam,
Deyri aşkın hem çelîpâpâşiyem!

Ben ne dersem Hak anı işler heman,
Şöyle benzer; ben anın ağasıyem!

Beyitlerini hâvi bir şiir yazmış; Bu şiir şüyu' buluyr. İstanbul günlerce çal-kanyor; Şâirin aleyhdarlarının başında Sümbülü şeyhi koca Mustafa p. lı

E. de Melâmî olarak ecdâdının isrine iktifa etmiştir. Zâten Harîsî zade ile de münâsebeti var. (Tibyâna müraacaat!) Dedenin ceddi gibi Hamzavî olması da muhtemeldir.

Osman Salâhattin dedeye âit ve İdrîsi muhtefînin meşhur şathiyesine Nakşî dervişlerinden Ali şermî isminde bir zat tarafından yazılan şerhi hâvi bir kitap, Hâlet E. kütüp-hânesindedir. Hülâsa Dede E. nin Melâmîlerle münasebeti muhakkaktır..

Yusuf Sinan E. [1] bulunduğu cihetle biçâre şâir, işin sarpa sardığını anlıyarak « Camîi etvârî şer'a tamamilе mutabık olan Zeyd bir sâlike cevap olarak ben, irâdemi neye sarfedersem Allah anı hâlk eder; Ben anın Abdi hâsiyım me'alinde:

Ben ne dersem Hak anı işler heman;
Şöyle benzer, ben anın ağasiyem.

diye akîdei ehli sünnet velcemaattaki irâdei cüz'iyeyi söylese, yahut İlmî malûma tabi, bulunduğu telmîh etse, yahut insani kâmilî vasfeyleyüp (لا يزال لعبد يتقرب) âyetlerle ve (انى جاعل فى الارض خليفة) (وما سميت اذ سميت) hadisî küdsîsine işâret etse, halâsa mecâl olurmu?

«الله اعلم : الجواب»

Meâlînde bir fetvâ alarak, yahut Sinan .E. nin dediği gibi uydurarak [2] bir mektupla şeyh efendiye göndermiştir. Fakat şeyh E. sâkin olmak şöyle dursun bu cür'ete, hele mektupta Allah ve Peygamberi zikirden sonra « صلى الله عليه وسلم ، جل جلاله ، » cümleleri yazılmamasına büsbütün köpürerek [3] kaleme sarılıp şâirin te'vilâtını red zımında lânetler, bed duâlarla memlu (Tadlîlût te'vil تفضيل التأويل) atlı risalesini yazmıştır. İsmi meçhul kalan bu şâir de her hâlde Hamzavîlerdendir. Fakat acabâ kim?

983 te Melâmîlerin riyasetinde « Hasanî kabâdûz » bulunuyordu. Fakat bu zat Bursada oturuyor. Halbuki Sinan .E. şâirin İstanbulda olduğunu söylüyor. Aynı zamanda Hasanî kabâzdûz, temkin sâhibi bir zat; şiirleri de yok. Mezkûr tarihte İstanbulda yaşayan Hamzavî şâirlerinden; Gazanfer E. ye müntesip Emir Osmânî hâşimî var. Bu zâtın aleyhinde tercemei hâlinde yazdığımız veçhile bir çok dedi kodular olmuş ve Hâşimî, nihayet zâhiren Nureddin zâdeye intisap suretile başını kurtara bilmiştir.

Bu nâzımın kâilinin de Emîr Osmanî Hâşimî olması çok muhtemeldir.

Hamzavîler aleyhine yazılmış rîsalelerden bir tanesini de Süleyma-

[1] Şeyh Ya'kubi keremyanî zâde Yusuf Sinan .E. : Yanyada tevellût ve badehu İstanbulla haricet etmiş; bir müddet sonra Medineye azimetle 989 da orada vefat etmiştir.

Âsârı:

رسالة الحقيقة لطالب الايمان، مناسك حج، تذكرة الحقوقية، تبينه العبي في رؤية النبي
Osmanlı Mü'ellifleri; Cilt 1. S: 200.

[2] Ol nâdâm adimül vicdânın kendu elile yüzü gibi kareleyüp gönderdiği sureti fetvâsıdır ki bilâ kusur naklolundu. Şeyhulislâma iftirâ edüp kast birle bu makulê kizbe ictirâ etmiştir.

تفضيل التأويل . Sa : 6

[3] Ve kaili fâsîdül makalin irsâl ettiği mektubunda Vâcibi zülcelâl zikrettikçe tazimü iclâlê dâl olan elfâzı yazmakta ihmâlî ve Habîbullah صلى الله عليه وسلم dimeyüp salavatta ihlâlî, ahvâlî kitabü şünnette müsâhele ve müsâmahasına şâhittir.

Keza. Sa : 15

niye kütüphanesine mülhak Hâlet E. merhumun kitabları arasında (764) numarada mukayyet mecmuada bulduk.

“Mehmet Amîkî محمد عمیق,, isminde meşâyihden bir zat “Veled,, isminde bir sipahî zadenin kendisine intisap etmişken bilâhara kendi tabirince :

“Tâifei melâhide ve fırkai zendakadan bazı kimesneler ile müsahabet eylemeğin ki Hamzavî demekle meşhurdurlar; خذلهم الله تعالى . sureti Hakta ümmî tâlipleri idlâl اضلال edip akîdelerin fesâda verirler; tarikî Hakka inkâr eylemiş,, olmasından münfailen Sipâhî zadêye hitaben ve her bendi ايه الولد diye başlaması dolayisile (Gazalî غزالی) nin meşhur risâlesini tanzire özenerek bir risâle yazmış .

Bu risâleye nazaran şeyh Hamza, sâliklerine amel ve mücâhede lâzım değildir dermiş ve rû'yayı inkâr edermiş. Veled, “Şeyhim, bana on sekiz bin âlemi koltuğu altında seyran ettirdi,, diyormuş. Bundan maada sâhibi risâle, Şeyh Hamzadan bazı havarik rivayet edildiğini de söylüyor. Fakat bunları istidracâ hamlediyor.

Veled ونفخت فيه من روحي âyetini delil getirerek vahdeti vücut iddia edermiş. Mehmet Amîkî E. vahdeti vücudu da ehli sünnet mezhebine muhâlif olduğunu söyleyerek reddediyor. ايه الولد ; didei insâf ile nazar eyle ki aşk, ne makamda müyesserdir. Yoksa Hamzavîlerin ancak âhı serdi bî dertlerle aşk olmaz,, diyor.

Risâle; 1023 Muharreminde yazılmış. Hamzanın şehâdeti ile tarihi tahrir arasında 53 sene var; buna nazaran Veled, bizzât Hamzaya değil Hamzavîlerden birine ve ihtimâl o vakit makamı irşatta bulunan İdrîsi muhtefiye ve yahut İdrîsi muhtefinin halifelerinden bir şahsa — belki de ismi Hamza olan birine — intisap etmişti.

Biri 983, biri 1023 te Hamzavîler aleyhine yazılan bu iki risâle, bize Hamzavîlerin; Hamza Bâlinin, şehâdetinden sonra da ihtifaya tenezzül etmediklerini göstermektedir. Hamzavîler, toplu bir hâlde bilhassa Bosna taraflarında bulunuyorlardı. Bosna Kadısı Bâlî E. (vefatı 990) bunları teftişe memur olup on iki Hamzavî şeyhi hakkında fetvayı idamını infaz ettirmekle beraber cemiyetlerini perişan edemediğini 1044 de vefat eden Atânin «El'an o semtlerde akîdesi fâsit, boyu uzun, aklı kısa mülhît eksik değildir.» demesinden anlıyoruz. [1]

Hamza Bâlinin “Demir han,,ismindeki oğlundan mütevellit “İbrahim,, atlı bir hafidinin Ömer dede hulefâsından Seyyid Ca'ferden müstahlef Muhammedi Rumîye müntesip olduğun ve “Muhrikatül kulûp fişşevki

liallâmil guyub محرقة القلوب في الشوق لعلام الغيوب ,, isimli bir eseri bulunduğunu “Kâtip Çelebi ,, (Keşfüzzunûn (كشف الظنون) da haber veriyor. [1]

İbrahim ibni Demir ibni Hamza, seyahmış ve nihayet Mısırda vefat etmiş. Seyâhatının sebebi Hamzavîlerin âkibetine oğramaktan ihtirazi olsa gerek.

Hülâsa; Hamzavîler diğer tarikat erbabı gibi Vahdeti Vücudu korkakça kabûl etmemişler; Vahdeti bütün vuzuhile kabul ve hatta ilân eden Vahdet fedâîleri olmuşlardır. Maamafih Hamza B. den sonraki Sâdâtı Melâmiye, bu gibi taşkınlıklardan uzak kalmışlar ve bilhassa Hasanı Kabâdûz, İdrîsi Muhtefî, Lâmekânî Hüseyin E. oğlan Şeyh İbrahim E. şârihi mesnevî Sarı Abdullah E. gibi zâhir ve bâtını mamur kimselerin te'lifkâr şahsiyetleriyle imhâdan kurtulmuşlar ve tariklerini günden güne neşrü tevsî, eylemişlerdir.

[1] محرقة القلوب في الشوق لعلام الغيوب : لابراهيم بن عمر خان بن حمزة البسنوي نزيل مصر المتوفى سنة تسعمائة 900 كان طوفاً بالبلاد واقام بالحرمين ثم توطن بمصر وله عدة رسائل في التصوف وله احوال عجيبة ذكره ابن الجنبلي في درالخبب..

Keşfüzzunun. Cilt : 1. Sa : 392

Osmanlı müellifleri, İbrahimin tarihi vefatını 1026 olarak göstermektedir. İbrahimin Hamzannın torunu olması itibarile bu tarih, daha doğru olsa geretir. Fakat Tahir B. bu tarihi nereden aldığıı bildirmiyor.

Osmanlı müellifleri. Cilt : 1. Sa 17-18

BURSALI HASNI KABÂDÛZ

Buz at ta şeyh Husameddîni Ankaravînin müntesiplerindendir. Hamza Bâlîden sonra Hamzavilerin Riyaseti bu zata intikâl etmiştir. Terzi bulunmakla (Kabâdûz) lakabile iştihâr etmiştir. Bu zatın manzûmeleri yoktur. Ahvâli de tamamen mazbut ve mukayyet değildir. Hâlet E. deki 800 numaralı mucmuada iki mektubu var; bunlara ve şârihi fusûs Abdullah E. ve Hüseyini Lâmekânî gibi zâhîri ve bâtını mamur ülemâdan iki zâtı yetiştirdiğine ve bu ikisinin de Bursalı Terziye bîat eylediklerine bakılırsa şeyhin, kâmil ve mükmmel, fakat Hamza Bâlî gibi coşkun olmayıp temkîn sâhibi bir zât olduğu anlaşılır. Atâî şakayık zeylinde ve kâtip çelevi fezlikesinde mumaileyhin “hem kârfermâyı kârgâhu san’at, hem mütesaddî irşâdı erbabı tarikat,, olduğunu yazıp kakkında “mühdârî mektûm murşidi sâmi, mü’takabi erbabı tariki bayramî idi,, diyorlar. [1]: 1010 senesi nihâyetlerinde vefat etmiştir. Mektuplarından birinin evâhirini yazıyoruz:

(..... Canınızı kendunuzun bilmen: hakkındır, hakkın varlığından-
dır; belki varlığından değil, kendudur. Vücudunuza nazar idesüs. Kendu
vücudunuzdan gönlünüzü ayırmayasız. Muhkem bekâsını istediğünüz
kimesne kendu gönlünüzdedir. Kesrette ve vahdette kendu vücuduna
bakup hiç münfek olmayasız.; kep karındaşlar böylece idesüz!

Böyle olup gönle bakmağı ele getürdükten sonra biri biriniz yanına
geldikte muhkem zevkinüz olur, Erenler fethedivire; varlığını kaldırıp
yokluğunuz müyesser idivire; Haktan gayrı varlığa la’net edüp hak varlı-
ğın kendu vücudumuzda isbat idesüz; Âlem, Nûh tûfânınır; vücudun
Nûhun gemisidir. O gemide bulunmıyan tûfana gark olur; biri birinize
mahabbet edüp muhkem gönlümüze bakasız; ayrılmayasuz kesrette ve
vahdette....

Şiir :

Vücûdun şehrine sal kendözünü;
Gönül nice oluptur âyine bak,

Gicéden rûşen eylê gündüzünü,
Ne ayînedir ânın âyine bak.

[1] Fezlikei Kâtip çelevi: Cilt 1. Sa: 178
Atâî zeyli. Sa: 469.

Sanâ çok türlü diller öğretir ol,
Bu eismü cândır ol canana sûret

Heman tûtî gibi rûşen zebân ol!
Kim ondan öğrenür can ilmi Hikmet..

Senun bilişçüğün kendu canındır. Kendu canınla bilişi gör! Ondan irak düştünüz. Canunuz sizin değildir. Ol belki bizimdür; Hak size talim ettiği vaktin kendu canınız ile ider! Taşradan itmez. İbrete nazar idecek oldur; ma'na bilecek oldur. Dahi biri birinizün canı kendu canınızdür. Kendu canınızı nice seversenüz biri birinizü öyle sevin.

Hikmet nedir; Gâyet sevdiğün nesneye canım dirsüz? Bu söz gelici değildir; Gerçek canındır. Bâkî vesselâm aleddevâm...

الحقير
حسن
لاوجود

ŞEYH HASANIN DERVİŞLERİ

Fusûs şârihi Bosnalı Abdullâh

Bosnalıdır. Mukaddemâtı ulûmu Bosnada tahsil ve İstanbul'a gelip tahsilini tekmiyleyledikten sonra Bursaya giderek Hasanı kabâdûza intisap eylemiştir. 1046 tarihinde Mısır tarikile Edayı haccetmiş ve melâmîliği Arabistanda neşre muvaffak olmuştur.

Hicazdan sonra Şama gelip bir müddet Muhiddîni arabînin türbesi civârında ihtiyri inzivâ eylemiş, nihâyet Konyaya gelerek 1054 te vefat etmiştir.

Vasiyeti mucibince Sadreddîni konevî kabri civarına defnedilmiş ve mezar taşına « هذا قبر غريب الله في ارضه وسماهعبدالله ابو سنوي الرومي البيرامي » yazılmıştır[1]. Bosnalı Abdullâhın Halvetî meşâyihinden ve Şemseddini Sivasî hulefâsından şeyh Abdülmecitten (1049) de ahzi feyzelediğini [2] ve ma'nen şeyh Muhiddîni arabî tarafından terbiye edildiğini Sarı Abdullâh, Cevheresinde kaydeylemektedir [3].

« Tecelliyâtı arâisün nusûs fi manassâtı hikemil fusûs تجليات عرائس النصوص (Fusus şehri), tercemei terşihât ترشيحات arabî fusus في منصات حكم القصوص »

[1] Konyada Sadreddinin türbesindeki mezarlığın taşları askerî inşaatda kullanılmış ve Bosnalı Abdullâhın mezar taşı da maalesef bu suretle kaybolmuştur. Mezarının yeri bile belli değildir.

[2] Abdülmecit için müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt. 1. Sa : 120. Şeyhînin Şakayık zeylinde mufassal tercemei hâli vardır.

[3] Varak : 184.

şerhi ve daha bir çok kitap ve risâleleri vardır. Osmanlı müelliflerinde Tâhir B. merhum, âsârını isimlerle yazmıştır ki 60 tanedir[1].

Lâmekânî Hüseyin E.

Bursalı şeyh Hasandan ahzı tarikat edenlerin biri de (Lâmekânî) mahlasile meşhur olan şeyh Hüseyin dir.

Hüseyini lâmekânî, Peştelidir. Ayvansarâyî « Vefeyât » ında Horpeşteli olarak mukayyet ise de bu kavil, haperi âhât kabilindedir. Davut p. camii civarında Sultan şah mescidinde irşat ile « Dervîşi ehli fenâ hâneberbûş ve hevâyî tecerrütte hem sürûş merdi kâmil, Ârifi ehli dil » [2] Bir zattu. Hörmeti ammeyi kazanmıştı.

« Evliyâ çelebi » de bu şeyhi ziyâret edip sohbetile müşerref olduğunu müftehirane söylemektedir [3]. 1035 tarihinde vefat edip mezkûr camiin avlusuna defedilmiştir. Merkadinin baş ve ayak uçlarında mustatîlî büyük ve kalın yazırsz iki taş vardır: Dervîşlerinden (Husâmî) vefatına şu tarihi söylemiştir:

Derdü dirigu mâtem ol kutbü gavsî âlem
Oldu çü ismi a'zam gözden nihan sad gam..
Ankayı lâmkânî koyup bu âşiyani
Ta kafa gitti canı oldu harîme mahrem..
Tutsun aza vü mâtem hejde hezar âlem;
Cinnü peri vü âdem ger kûhü deştü ger yem..
Kani o sureti Hak, uşşakı hakka eşfak?
Ol sırrı zatı mutlak aslına oldu munzam..
Mahi Rebîi evvel bistü yekinde Hak cel,
Etti türaba münzel yevmi ehatta fefhem!
Ağsânı bâdî tebih soldurdu, soldu çün bih
Ah ey « Husâmî » tarih » عشاقه جمله ماتم »
1035

Dervîşlerinden (Hâdî) de şu tarihi söylemiştir:

Rihletinin Hâdîi miskin dedi tarihini :

« لامکانی عالم بالایه رحلت ایله دی »
1035

*
* *

[1] Bosnalı Abdullah. Osmanlı müellifleri, Cilt. 1. Sa : 43 — 46.

[2] Fezlekei tarih : Kâtip çelebi.. Cilt. 2. Sa : 70.

[3] Evliyâ çelebi seyahatnamesi. Cilt. 1. Sa : 380.

Kâtip çelebi, fezlekesinde [1], müstakim zade risalesinde [2] 1034 senesi evâhirinde vefat ettiğini yazıyorlar. Osmanlı müellifleri de tarihi vefatını 1034 gösteriyor [3]. Fakat yukardaki iki tarih lâmekânî Hüseyin E. nin mektuplarını, iki risalesinin, mürettep divanını ve «İnsânî kâmil»ini havî olan ve bunlardan başka birçok Melâmî ricâlinin mektup ve şiirlerini ihtiva eden 1044 tarihinde (Hasan ibni Mehmet) isminde biri tarafından çok güzel bir ta'lik ile yazılmış mecmuadadır. Bunlardan maada muharrir, mecmuanın bir kenarına ayrıca Hüsni lâmekâninin 1035 senesi Rabûl evvelinin 21 inci gecesi vefât ettiğini de kaydetmiştir. Şu hâlde lâmekânî, 1034 senesi evâhirinde değil; 1035 senesinin 3 üncü ayında ve binaenaleyh nisbeten evâilinde vefat etmiştir.

*
**

Lâmekânî Hüseyin E. ne Sârbân Ahmet gibi ince ve san'atkâr bir şâir ne de oğlan şeyh İbrahim efendi gibi coşkun bir sofdür.

Böyle olmakla beraber ilmü fazlı ve bilhassa şeriata tamamilen mütemessik bulunması ve selâmeti fikrî muhâkemesi dolâyisile zamanının zînüfuz bir şeyhi olmuş; hatta 1003 te idâm edilen üçüncü Mehmedin zamanında iki kere Sadâret mevkiini işgal eden, İran serdarı Ferhat Paşa bile mürîdi olmuştu.

Mezkûr mecmuada Paşaya gönderdiği bir mektup sureti var. Lâmekânî, mektubunda diyor ki: (. . . . İmdi cânım: kendu vaktınızda hakkın menzilin ve mertebesin bilmek budur ki hakkı sevüp istemedüğü ef'âli ve akvâli ve sıfâtı ve zâtı terk eylemektir. İmdi fikreylen, Hazreti hakkın kuluyuz ve severiz dersiz. Hakkın sevmedüğü ef'âlinizden ve sıfâtınızdan ve zâtınızdan Hak aşkına ve Allah mahabbetine neyi terk ettinüz ve neden vazgeldinüz? ol terk edüp vazgeldiğünüz mıkdarı Allah kıtında menziletiniz ve mertebeniz bilesiz. Amma buyursanız ef'âlimizden ve sıfâtımızdan ve zâtımızdan hakkın sevmedüğü nedir? hak سبحانه وتعالى kendu akvâlinde gayri kavli ve kendu ef'âlinde gayri fi'li ve kendu sıfâtından gayri sıfâtı ve kendu zâtından gayri zâtı sevmez. Bu ecelden Hazreti Habîbullah buyururlar « لا يحب الله غير الله » ve dahi hadîsi kutsîde buyurur ki « اذا احببت عبداً كنت له سمعاً وبصراً وهدىً ورجلاً وبى بصر وبى رشكم وبى بطش وبى عشى . . صدق رسول الله » İmdi cânım; Hakkın yoluna ve aşkına kendülüğün ile fi'li terk ettin ise fi'lin Hak fi'li olup ve kendülüğün ile sıfâtı terk ettin ise « تخلقوا باخلاق الله »

[1] Cilt : 2. Sa : 71.

[2] Sa : 57.

[3] Cilt : 1. Sa : 191.

hâsıl olup Hak sıfâtile sıfatlanırsun; ve dahi Hak mahabbetine ve aşkına varlığınız terk ederseniz bu makam, ol deryâyı vahdettir ki kimse nişan vermeyüp akıllar yolda kalup (Cebrâil عليه السلام buyurdu : .. ولودنوت انملة لاحترتت . . .) Bu mektup Lâmekânînin selâmeti muhâkeme ve kuvvei iknâyesine bir delîli tamdır. Müptedî bir sâlike « merâtibi tevhid » i ne güzel ve zâhiri şer'a ne kadar mutabık bir surette telkin diyor.

Lâmekânînin, Melâmîyei Şattâriyede [1] ve Hâlet Efendideki mecmuada « Deveran ve sima' » muterizlerinden Belgıratlı Münir E. ye [2] yazdığı mektup sureti var. Bu mektup ta şeyhin mülâyimâne telkin ve iknâna bir nümunedir. Lâmekânî, mektubunda meâlen « tarikımızda sima' yoksa da sima' ve deveran eden tarikat erbabını da ulema men' tmiyorlar. Hatta bundan müteleziz oluyorlar.; biz de onların sünnetine tebaan men' etmiyoruz. Müritlerin tevâcüt ve vecitlerinin izdiyadına bâis olan umurda müsâmaha lâzımdır. Bu husus peygamberin Habeşe kavminin raksını men' etmediği ve Aşenin seyrettiği, keza bazı sahâbeye neşat verecek söz söyleyince onların kalkıp sima' eyledikleri hâlde men' etmediği de mütevâtiren sabittir. Esâsen bizim men'imizle âdetlerini terketmeyecekleri âşikâr olduğu gibi kendi nefsimizi islâha oğraşmamız da evlâdır. Filvaki sofilerin hepsi vecit tarikile sima' etmiyor ama diğerleri de erbabı vecde müşabehet hasebile sima' ediyorlar. « من تشبه بقوم فهو منهم » hadîsi de bu bapta bir senet olabilir » diyor.

Lâmekânînin Ehlisünnet mezhebine tamamen mütemessik bulunduğunu şu gazelinden anlıyabiliriz.

Her kim ister cânü dilden bize doğru yâr ola ;
Târîki dünyâ vü ukbâ tâlibi didâr ola !

Bekleye kalbini ; Haktan gayriyi fikretmeye ;
Şer'i Ahmetle müzeyyen vârimî îsâr ola !

Hem Hanîfî mezhebü hem Sünnî vü dindâr ola ;
Hem muhibbi âlü sahabi Ahmedî muhtâr olr !

Kim tutarsa « Lâmekân » ın pendü nushun can ile
Râhı Hakta lâcerem ol serverü sâlâr ola !..

İşte Hüseyini Lâmekânî, bu gibi esbaptan dolayı âmmenin mahabbetini celbetmiş ve kendisine ulemâ, şuarâ, hatta vüzerâdan bir çok müritler edinmiştir.

[1] Sa ; 58 - 61

[2] Belgıratlı Münir E. 1029 da Belgırat'ta vefat etmiştir. Osmanlı müellifleri ; cilt : 2,

Hüseyin E. nin dîvanında da muhammesler, müseddesler, terkipler, gazeller, hatta rubaî, kit'a ve beyitler var. Fakat şiir noktai nazarından Sârbân Ahmetten çok sönüktür. Bazı vezin düşüklükleri, zarurî imâleler, tekerrürler de yok değil..

Böyle olmakla beraber samimîdir, derunîdir. Bu gazelinde melâmete sülükünü ve Hasanı Kabâdûza bîatını söylüyor.

Çok meşâyih sohbetin gördüm, sözün gûş eyledim;
Ellerinden hem mahabbet câmını nûş eyledim.

Kalbi nâ şadım bulardan çok tesellîler bulup
Marifet zevkile gerçi cânı serkoş eyledim..

Cevheri manâyi من احبتي احبته
من ورائي سırrımı bu cânı mengûş eyledim.

İki âlem sevgüsün kalbimden ihrac eyleyüp
Mürşidi kâmiliden ayruğun ferâmûs eyledim..

Mürşidim, pîrim Hasan Habaduzi kutbi zaman,
Derdi aşkile bu cânı mestü bîhûş eyledim..

Her ne kim irşâd, Hak etti, hakikat hak ile
Cân kulağına ben anı dürri mengûş eyledim.

"Lâmekânı,, yanduran aşk oduna oldur bu gün,
Ol sebeptendir ki deryâlar gibi cûş eyleüm,,

Lâmekânî'nin bu ilâhisi de çok samimî ve derunî, aynı zamanda çok meşhur ve maruftur. Hangi tarikatta olursa olsun hemen hemen bütün erbabı tarikat bunu bilir. Tekkelerde zikir esnâsında makamı mahsusile okunurdu.

Pâk eyle gönül çeşmesini ta durulunca;
Dik tut gözünü gönlüne; gölün göz olunca!

Efkârı ko, dil destisin ol çeşmeye tutdur;
Ol âbı safâ bahş ile bu desti dolunca..

Çün hak seni derbânı deri hânesi etti;
Dur kapuda; gayri koma ta ânı bulunca!

Şimdi koma kim sonra çıkarması güç olur
Şeytan çerisi hânei kalbe hoyulunca.

Ver âşık evin sâhibine; çık aradan sen;
Bî şek gelür ıssı evine sen savulunca..

Çektim bu cihan içre hezar mihnetü zahmet
Ol pîri huda, mürşidi kâmilî bulanca!

Ey "Lâyi mekânım,, seni ben çok aradım, çok,
Câimda mukim olucağın ta duyulunca!..

Vahdeti vücut felsefesini söyleyen şu güzel rubaisile herkese kendi mertebesine göre söz söylemenin güçlüğüne anlatan beytini de kaydedip mülâhazâtımıza nihâyet vereceğiz.

Rubâî

Bû levhî vücûd üzre ne kim peydâdır Rûşen nazar et; sûreti nakş arâdır.
Deryâyı bu emvaca muhâlif sanmal Emvâcı payâpey yine bû deryâdır..

Btyt

Kılıçtan îtidir, hem kıldan ince Söz anlatmak kamû halka dilince!

* *
* *

Lâmekânînin diger âsârı:

Lâmekânî Hüseyin efendinin divânından başka mesnevî tarzında yazdığı "İnsâm kâmil," isimli manzum bir eseri de vardır ki 537 beyit olup

Şu fasillardan mürekkeptir:

Tevhit ve Na't, Ebu Bekir, Ömer ve Osmana âit üçer beyitlik,
Alîye âit beş beyitlik bir medih, [1] «خطاب انسان کامل، خطاب بطاب از مرشد مشفق، سر عشق»
«بشق کویذکه کوش دار، نصیحت دیگر، مناجات»

serlavhalı parçalar,,

Eser, şu beyitlerle başlıyor;

Zehî sâni'ki hâki âdem eyler; Kefî dâdi siyâhî âlem eyler.
Anın zatından aldı âdi âlem; Anın âdiledir bünyâdı âlem..
Anın cûdundan aldı mestî her mest; Hem andandır felek bâlâ, zemin pest..

Bunlardan mâda (کلشی، جمع الما صله) hadîsini teşrih ve tadviz eden nisfından fazlası arapça iki sahifelik bir risalesi, "vahdetname" «وحدتنامه» isminde vahdeti vücudu şerhü beyan eyliyen yedi sahifelik diğer bir risalesi vardır.

Risaleleri bende vardı, Zikrettiğimiz mecmuada da aynen mevcuttur. Ayvansarâyî "vefeyât," ında dört risalesi olduğu muhareer ise de diger iki risalesine şimdiye kadar tesadüf edemedim. İhtimâl İnsânî kâmil ve dîvânile beraber zikredilmiştiir.

Lâmekânî' nin "hece,, veznile yazılmış hiç bir manzumesine tesadüf etmedik. Melâmî şâirleri arasında bu hususta "bir istisna teşkil ediyor. Âsârı gayri matbu'dur.

[1] Görülüyor ki Lâmekânî de Aliye, diger Halifelerden ziyâde merbut, her Melâmîde bu râbîta mevcuttur. Âdeta bütün melâmîler (مفضلہ) dandır.

HUSAMÎ

Lâmekânî' nin, zamanında kendisine iyi bir muhit yaptığını, ulemâ, şuarâ ve hatta vüzerâdan bir çok müridi bulunduğunu söylemiştik. İşte Hüseyin. E. nin müridi olan Şâirlerden biri (Husamî) dir. Husamînin Hâlet. E. kütüphânesindeki mecmuada bir kaç şi'ri var. Hatta gazellerinden biri Oğlan Şeyh İbrahîm. E. ve Sarı Abdullah tarafından tahmis dilmiştir. Husamî Şeyhinin vefatına da yukarda yazdığımız tarihi söylemiştir. Fakat bu şâirin kim olduğu hakkında mecmuada bir kayıt yok. Râmiz tezkiresinde (Hüsameddîni Uşşakî عشاق حسام الدين) sülâlesinden olan ve kasım paşadaki Uşşakî tekkesi Şeyhi bulunan bir Husamî Ahmet. E. var; fakat bu zat, 1168 de vefat ettiğine nazaran lâmekânî ile arasında tam 133 sene var. Binaenaleyh her halde bizim Husamî bu değildir[1]. Rıza tezkiresinde de Husamî mahlaslı bir Derviş Hasan var. Bu şâir, Edirneli bir gülşenî Dervîşi imiş. Takkecilikle geçinirmiş. [2]. Bağdat fethine şu tarihi söylemiş :

Lafzan ve ma'nen târihi fethi
Dedim «Husâmî» pes bi tavakkuf

Gördüm ki yâran hayli acizde ;
« بغداد آلتدی بيك قرق سكرده »

Mezkûr mecmuanın 1044 te yazılması ve Şâirin 1048 de berhayat bulunması, Hüseyini Lamekânî ile muâsır olması gibi karînelerle mecmuadaki Husâmînin bu, Derviş Hasan olduğuna hükmedebiliriz. Gülşeniliğine gelince ihtimâl evvelce Gülşenî iken bilâhara Melâmî olmuştur. Gülşenîlerin o zamanlar melâmîler gibi mülhit addedilmesinin de ihtimâlî bu tevcihte dahil vardır ve Rıza, Melâmî yerine Gülşenî demiştir.

Guftî, tezkiresinde Husamî hakkında diyor ki :

Anı dervîş Abdii üstâd Eylemiş semti hatta reşki İmâd.

.....

Bu suretle Husâmî'nin hattatlığını da öğrenmekteyiz. Guftî, bu şâir hemşehrisinin evi ve seyyahlarla kalenderlerin dâima bu eve mülâzemetleri ve bilvesîle şâirin meşrebi hakkında şunları yazmaktadır :

Hânei dilkeşü safa teşvîş
Barekâllâh hânei meymûn

Gam perestânı rûma dârül îş!
ki serapâyı tarhı hep mevzun!

[1] Yazma nüsha. Millet. K. Sa : 71

[2] Tezkerei Rıza, İkdâm tab'ı, sa: 31

Olmuş ol hânei hired me'men	Bî nevâyânî âleme mesken!
Anda olmuş harfîi dâire res	Hânkahı vera' künişti heves!
Etmeye merdümânî zühdi meniş	Güftü gûyi namâzı zühdi, horiş!
Eyler anda kalenderânî cihan	Nîm kursi hilâli rûzeyi nan!
Zikrû tesbihi eylemiş hâli	Nâmei eklü şurbi abdâli!

Güftî'nin bu tavsifi de Husâmî'nin Melâmeti hakkındaki yukarıda serdettiğimiz ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Husâmî'nin İbrahim ve Abdullah E. ler tarafından tahmîs edileu gazeli şudur:

Gülşeni cennet dilersen külhanı dünyâyı ko;
 Yâri gül vech ister isen gülşene bakmayı ko!
 Sen, sanâ gel, sendedir yârin, yabanda ârama!
 Bakma aşrğı, yukarû, esfelü alâyı ko!
 Sureti rahmanı gör mir'âtı kalbinde bu gün;
 Münkirin bakma sözüne va'dei ferdâyı ko!
 Hak teâlâ kim muhîti külli şeydir zâtile;
 Zübde sensin, arşi rahman sendedir; eşyâyı ko!
 Çek elin iki cihandan cânını eyle fedâ,
 Tâlîbi didâr isen dünyâyı ko, ukbâyı ko!
 Evliyaulaha uygıl; bakma ehli zâhire;
 Bir alay ehli garaz pür hîle nâ bînâyı ko!
 Ey "Husâmî,, onsekiz bin âlemin esrarına
 Çünkü mazhar düştü gönlün; geç bu huyü hâyı ko!

VA'DÎ:

Bu da lâmekânî Dervişlerinden bir şâirdir. Mezkûr mecmuada gazeli muhammes ve müseddesleri var. Fakat kim olduğu hakkında bir kayıt yok. Şeyhî'nin şakayık zeylinde [1] ve Osmanlı müelliflerinde [2] Bursalı bir Va'dî var ki 1059 da vefat etmiştir.

Tâhir bey merhum, Va'dînin dîvanının Yıldız Kütüphanesine bulunduğunu da ilâve ediyor. Filhakika Yıldız Kütüphanesinde 140 numarada Va'dîye âit bir dîvançe var. Fakat mecmuadaki eş'âr, bu dîvanda bulunmadığı gibi şâir de tasavvuf neş'esi de görünmüyor. Hatta Dîvançenin iptidasındaki üç naitte bile mutasavvifâne sözler yok.

[1] (Ebussuud ابوالسعود) fetâvâsının son babında İbrahîmi Gülşenî ve müritleri ve "Ma'nevî,, hakkındaki fetvalara bakınız! Fetâvâyı Ebussuud: Millet K. (ulûmi şer'îye. № 80, Sahife: 267)

[1] Süleymaniye; Beşir ağa. K. № 479

[2] Cilt:2. Sa: 479

Şeyhî 1094 te vefat eden diğer bir Üsküdarlı Va'dî bildiriyor. Şa-
kayk zeylinde bu Va'dîye âit olan

Dağı dil mihrî ruhunla âşkâr olsun da gör;
Zineti gülzârı faslı nevbahâr olsun da gör!

ve

Geh şîşe, gehi câmî ziyâ güstere sunma;
Sofî çek elin göz göre ateşlere sunma!

matla'lı gazalleri Darülfünun Kütüphanesindeki mezkûr divanda bul-
duk. Şu hâlde Tâhir beyin 1094 te ölen Va'dîyi 1059 da vefat eden
Va'dî zannettiği tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh lâmekânî'nin dervîşi
olan Va'dîyi 1059 da vefat eden Bursalı Va'dî olarak kabul etmemiz
lâzım geliyor. Bu ikinci va'dînin dîvanı bulunursa mes'ele daha iyi
tavazzuh eder. Mecmuadaki bir müseddesini yazıyoruz:

Mahremi hulki Muhammed sırrı şahı kul kefâ; Sâdıkul vâdül emindir mazharı ahdü vefa;
Varisi ilmi ledünnî mecmâi sırrı hafâ; Hafıkayne himmeti âlâları bedrüddücâ;

Hazretî sultan Hüseyini lâmekânî bâsafâ;
Hâkipâyî bende va'dî bînişâni Mustafâ!

Ölmeden evvel ölüp bulmuş hayâtî câvidân; Cümle cevlangâhıdır çarhı berinü âsüman;
Abü gilden resmü sûret pertevin kılmış iyan; Zâtı pâki âlemi gaybî hüviyyette nihan;

Hazretî sultan Hüseyini lâmekânî bâsafâ;
Hâkipâyî bende Va'dî bînişâni Mustafâ!

.....

Evliyâ serçeşmesidir şimdî ol şahı güzîn; Reşkeder kadrî bülendine anın huldî berîn;
Himmetiyle üstüvar olmuşdürür dîni mübîn; Hacı Bayrâmı zamanın yâni şeyhül ârifin;

Hazretî sultan Hüseyini lâmekânî bâsafâ;
Hâkipâyî bende Va'dî bînişâni Mustafâ!

AHMEDİ RÛMÎ :

Bunun da kim olduğunu aradım. Fakat hiç bir tezkirede bulama-
dım. Yalnız Osmanlı Müelliflerinde 1041 de vefat eden Halvetî Şeyhle-
rinden Akhisarlı bir Ahmedi Rumî var. [1] Bilmem o mudur? Berveçhi
âtf bir muhammesini yazıyorum :

Yetiştim bir gürûhi nâciye ehli maânîler; Maarif kişverinde pâdişâhi kâmrânîler;
Kanâat arsasında her biri sâhip kıranîler; Fenâ darında olmuşlar mekânî lâmekânîler;

Bekâ billâha ermişler sivadan küllî fânîler !

Çü gezdim nice yıllar hayret içre kendü halimde; Fenâ bezmine gel deyu hitap erdi hayalimde;
Varûben anda gördüm bunları hîni visalimde; Libâsı fokri fahrî birle mestur olmuş âlemde;

Değildir bunların halîne vâkıf bu cihanîler!

Safâda her biri zevku mahabbet içre işrette; Bulup yarın bugün bunda oturmuş bezmi vuslatte;
Yürürler sûreta gerçi görürsün darı gurbette; Kılup uzlet kamû halkten gezerler kûyi vahdette;

Bulardır tâiri bağı behişt Arş âşyanîler!

Nedir bilmiş bular âhır noliser melceü me'vâ; Bu âlemde karar etmez buların gönlü hiç asla;
İnayet eylemiş lûtfu keremle zâtı bîhemtâl! Erişmişler bugün vash hudâya bîmenü bîmâ;

Göz ayırmaz makamına yarın ehli cinanîler

Karışmışlar bilinmezler bu âlem içre halk ile; Velî arıf görür bilür cemali nuru şevk ile
Sen ey zahit eremezsin bulara tacü delk ile; Buluptur Ahmedî Rûmî buları işbu hulk ile

Kerem kânı, şecaat ehlidir sahip beyânîler!

Bu muhammes, Şeyh Gâlibin mevlevîleri medih zımnında yazdığı meşhur

Bu şeb pertev salup nâgâh âhi subhgâhîler
Açıldı nuri çeşmim; rûşen oldu hep siyâhîler

beyitle başlayan müseddesine ne kadar benzer. Gâlip dedenin Ahmedî Rumînin bu muhammesini okuyup onun tesiri altında kalmış olması bait değildir Zannındayız.

HADÎ:

Lâmekânî dervişleri arasında en kudretli şâir budur. Fakat maalesef tezkirelerde o zamanlarda yaşamış Hâdî isminde bir şâirin mufassalca tercemei hâline tesadüf edemediğim gibi mecmuada da kim olduğuna dâir bir kayıt yoktur. Râmiz, 1140 ta vefat eden Bursalı bir Hadîyi bildiriyorsa da bunun bizim Hâdî olmadığı muhakkaktır. Lâmekânînin vefatına tarih söyliyeni bir zât, mumaillehten sonra 105 sene daha yaşayamaz. [1]

Şeyhî'nin şakayık zeylinde ve Riyâzî (1054) tezkiresinde [2] Edirneli ve Hâdî mahlaslı diğeri bir şâir var. Fakat bu da 1018 de vefat etmiş; binaenaleyh lâmekânîye tarih söyleyemeyeceği tabîi bulunduğundan bu da bizim aradığımız şâir değildir.

[1] Râmiz tezkiresi. Sa. 236

[2] Riyâzî tezkiresi. Millet. K. Yazma nüsha. Vârak : 143

Hülâsa, Lâmekânîlerden Hâdî, tamâmîle meçhulümüz kalmıştır. Lisânındaki metanet, hayalindeki vus'at, vezin ve kafiye hakimiyetteki kudret, dercettiğimiz gazelinden anlaşılabilir :

Tâ ref'i nikab eyledi ol rûyi dilârâ,
 Gülgeşti vücut etmeğe azm eyledi eşyâ..
 Ruhsârı pür envârı cihanbânım ol mâh
 Mir'âtı musaffâda görüp kıldı temâşâ..
 Gören, görünen, gösteren ol olduğu için
 Gayretle heman gayriyi mahveyledi cânâ !
 Bildim ikilik sığmaz imiş vahdet evinde;
 Ben dâhi heman varlığımı eyledim ifnâ..
 Ey pîri hudâ, fazlı hüdâ lutfü kerem kıl;
 „Hâdî” kuluna bir nazar et; ref' ola gavga!

OĞLAN ŞEYH İBRAHİM E.

İbrahim Efendi Halvetî ve Melâmî:

Lâmekânî Hüseyin E. nin dervişleri arasında en mühim ve nâfiz şahsiyet, oğlan Şeyh İbrahim Efendidir.

İbrahim Efendi Egridereli Tüccardan zengin bir zâtn oğludur. Sini-temyize vâsil olunca İstanbula gelip Seyyid Nizamettin [1] hülefasından ve Halvetî meşâyihinden Hakikî zade Şeyh Osman Efendiye (vefatı 1038) intisap etmiş [2] ve meşhur (Dili dâna) kasidesinde:

Tariki Halvetiyye berzahı bir turfa vâdidir;
O vâdiden dahi tahkik edeyim sana icmâlâ:
Hakikî zade şeyh Osman ile çok halvet ettim ben,
Yedî yıl bir mezar içre çekerdim zikr ile esmâ!

diye söylediği veçhile müşarünileyhten yedi sene sülûk görmüş ve bilâ-hara Hakikî zade tarafından Aksaraydaki tekkeye Halife nasbolunmuş-tur. Zamanında tekkesinin “gavsî tekkesi,, namile meşhur olduğunu Müstakim zade yazıyor. [3]

Osmanlı Müellifleri, İbrahim Efendinin Aziz Mahmut Hüdaî (1038)[4] ve Halvetî meşâyihinden Sivaslı Abdül ahat Nurî (1061) [5] ve Hüseyini Lâmekânî'den de ahzi feyzettiğini kavdediyor. Müstakim zade merhum, Şeyhi doğrudan doğruya Lâmekânî müntesiplerinden göstermektedir. Filhakika, İbrahim Efendi, bu meşâyihin hepsine hizmet etmiştir. Fakat mülaki olduğu meşâyihden bilhassa Hüseyini Lâmekânî ve dedesi, Sârban Ahmet dervişlerinden Tap tap Şah Ali, kendisine müessir olmuştur.

[1] Seyyit Nizamettin ve oğlu Seyyit Seyfullah hakkında müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 81-82

[2] Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 58-59. Müstakim zade, Hakikî bey ile (1050) Hakikî zade şeyh Osmanı bir birine karıştırmıştır. Hakikî B. Hüseyini Lâmekânî dervişle-rindedir. Müstakim zadenin ifadesine nazaran şeyhinin yanında metfundur.

Risalei Melâmiyei Şattâriye. Sa: 63-65

[3] Aynı eser. Sa: 65

[4] Osmanlı müellifleri. Cil: 1. Sa: 26:27 Aziz Mahmut Hüdayî için müracaat. Ay-ni eser. Sa: 185-188 Şakayık zeyli: Atâî. Sa: 760

[5] Abdül'ahat Nurî için müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 121. Şeyhî'nin Şakayık zeylinde mufassal tercemei hâli vardır.

Halîfesi (Sun'ullah Gaybî صنع الله غيبى) nin (Sohbetnâme صحبتنامه) si, İbrahim E. nin hayatını, irfan ve telakkıyatını anlamak için çok mühim ve esaslı bir me'hazdır. Orada İbrahim E. nin "silsilei sûriyyemiz, Halvetiyede osmanı hakikî zadeye ve silsilei ma'neviyemiz, ceddîm Şah Aliye müntehidir., sözü mevcuttur. Esâsen (Dili dâna) sında halvetiye sülûkünü âdetâ bir istitrat kabilinden anlatmadan silsilei tarikatını şu suretle bildiriyor:

Füyûzâtı ilâhî bâna ceddîm şâh Alidendir,
O dâhi Sârbân Ahmetten almıştır yedi tûlâ.

O dâhi sırrı Oğlan şeyhten almıştır bi iznillâh
Ki pîr Alînin oğludur o bîmislü o bîhemtâ.

Babâsi pîr Aliyyi Aksarayîden aluptur el,
Cihâna kable oldu ol misâli ka'bei ulyâ..

O dâhi İbni Yaminden erişti zâtı rahmâna
Şebi vuslette vahdet etti -بجان الذي اسرى-

O dâhi sırrı Sikkînîden almıştır hakikâta;
O dâhi Hacı Bayramdan aluptur sırrı âmennâ..

Gaybî de (bîatnâme بيهتنامه) de Hacı bayramdan sonra (anlar Ömeri sikkîne, anlar İbni Yâmîne, anlar Pîr Aliyyi Aksarayîye, anlar İsmâîli Şehide, anlar Sârbân Ahmede, anlar) diye bu hususu teyit ediyor. Şu halde İbrahim Efendinin silsilei tarikatı şudur:

İbrahim Efendi — Tap, tap Şah Ali — Ahmedî Sârbân — İsmailî ma'sukî — Pîr Aliyyi Aksyrâyî — Ayaşlı Binyâmin — sikkînî Ömer dede — Hacı Bayrâmı Velî.

Mamafî dili dâna da tasrih edildiği veçhile Tap, tap Şah Ali [1], Ahmedî Sârbâna mülâki olmakla beraber [2] Ahmedî Sârbân halîfelerinin

[1] Veçhi tesmîye bu idi ki gâh, gâh derunundan zikri kalbîsi «Allah. Allah» sadâsile "tap, tap,, ederdi. Cümle yanında olan eşhâs istima' ederdi.

"Sohbetnâme,,

- [2] Vakıttan bir vakıtta Sârbân Ahmet kitab eyler;
Dedem sem'i kabûl ile kelâmım eder ısga:
Hakikat maşrıki, şemsi hüviyyet pîrim İsmâîl
Ki Oğlan şeyh demekle nâmı olmuştur cihan ârâ.
Ben ol İsmâîlem meydâna kurban olmağa geldim;
Bu suret hil'atın hal' eylerem, cismim olur ifnâ..
Yine bir dahi geldikte okurlar ismim İbrâhîm
Cihanda yine Oğlan şeyhliğile oluram imlâ..

.

"Dili Dâna,,

den Vizeli Alâeddin Efendinin halifesi Gazanfer Efendiye de hizmet ettiği (sohbetnâme) deki «Gazanfer sultan, Ceddim pîridir. Validime, ben senden bürüz edip [3] mecmaul bahreyn جمع البحرين de yedi yol kavuştuğu mahalde ismim semiyi halilullah olup hâlâ keşfü iyan eylediğim esrardan nice esrânî ilâhiye ve hakayıkı rabbanîye izhâr eylesem gerektir buyurdıkları diyârımız halkı içre tevâtüre kariptir,, sözlerinden anlaşılıyor.

Lâmekâniye olan intisabına gelince :

İbrâhîm. E. tasavvufnâme ve Vahdetnâme isimli kitabını lâmekânî Hüseyin. E. nin manevî emrile yazmıştır. Lâmekânîyi (merdi ma'na مردي موع) lakabile telkip ve tevkir ederek diyor ki :

Sülükümde görürün merdi ma'na,	Eder can sem'ine bu sırrı ilka :
Ki ya'ni bu kitâbı tertib idün,	Anı kimse dememiş ola aslâ.
Dahi tertibi cümle ol kitâbın	On iki veçhile olsun müheyâ.
.....
Kitâbı yazmağa bâdî Hüseyindir ;	Nihâyet merdi ma'nîlik mülakkap..

Yine aynı kitabın ikinci babında (Hakikat) 1 anlatırken bir münasebetle

Bu ma'naya muvafık merdi âlem,	Suâl eyler bana ol nuri âzam :
Hakikatta hakikat nicebilir ;	Bu zikir olan kamusu nicebilir !
Cevâbında dedim: ey merdi ma'na ;	Vücudu pâkü cismü camı ma'na !
.....

diye Lâmekânîyi zikretmektedir. 9 ncu bapta da (Seyrû sülûk) ü anlatırken

Sülükümde Rasulullahı gördüm ;	Ayağı tozuna yüzümü sürdüm.
Dedim: ey seyyidi evlâdî âdem;	Nebîler serveri, sultânî hâtem ;
Sülûkü seyr ahvâlin beyan et ;	Hakikat sırrını câna iyan et !
Buyurdu seyyidi evlâdî âdem.	Beyan etsün sana ol merdi âlem.
Durmuş anda gördüm merdi ma'na,	Vücudi pâki olmuş dolu ma'na
Rasul çün ana ya Hüseyin buyurdu ;	Sülûkin hâlini İbrâhîme di !
.....

diye mürşidini tavsif ve tevkir ediyor.

Dîvânında da Lâmekânî hakkında

Ey süren meydânî aşka bâdpâyî himmeti !
Şehsüvâri arsaî irşada it ma'niyyeti ;
Cümdi âliden olur ol şaha iden biati ;
Serveri mülki hidâyet Lâmekânî hazreti !

Bentlerle başlayan ve yedi bentten mürekkep olan müstakil bir met-hiyesi var.

[3]Bürüz hakkında Gaybînin tercemei hâlinde tafsilât vardır..

Vahdetnâme'yi 1020 tarihinde yazdığını kendisi bildirdiğine ve sohbât-nâmeye 1000 târihinde doğduğu mukayyet bulunduğuna nazaran Hüseyini lâmekânîye pek genç iken intisap etmiş ve ihtimâl lâmekânînin vefâtına kadar sohbetlerine mülâzım ve müdâvim olmuştur.

İbrâhîm. E. ve Hamzavî erenleri:

İbrâhîm E. sırasıyla bütün Hamzavî sâdâtını tevkir etmiş ve hatta Hamzavîlerce gavsîyyeti kabul edilen zevâtı o da kabul ve methetmiştir. Meselâ; (İdrîsî muhtefî) den sonra makamına geçen (Hacı Keyvan Kabâî) yi [1] o da (Gavs غوث) ve (vâhidi zamam واحد زمان) bilmektedir.. Dîvânındaki (kasîdei tâiyye) de diyor ki:

Tecellîler cihanü câna asrın vahidindendir;
Cihan halkına andan erişür sırrı füyûziyyât..
Cihan bir lâhza asrın vahidisiz payidar olmaz;
Haberdar ol ki asrın vahididir hatmü hatmiyyât..
Güneş nuru gibi zahirdir asrın vahidi hâlâ;
Görenler gördüler kim ol güneştir aynı ğaybiyyât..
Yüzü şemsi hüviyettir, sözü âyâtı hikmettir;
Ledünnîdir kelâmı, söylemez ahbarı sem'îyyât..
Güzel kavlü güzel fi'lü güzel hulki yurulmuştur;
« Kabayî » suretidir, yokdürür nutkunda şathiyyât..

Hacı Kabâînin vefâtı 1037 olduğuna göre İbrâhîm. E. (kasîdei tâiyye) sini bu târihten evvel yazmıştır. Bu târihten sonra yazıldığı anlaşılan kasîdei Mimiyyede Hacı Bayramdan itibaren Melâmî mümessil-lerini yazarak İdrîsî muhtefîden sonra keyvanı, ya'ni Kabâîyi zikredip

Keyvan gidicek çok kişi da'vayı benlik eyledi;
İsmi mudillim hükmeder bunlarda fettan olmuşam..
Zâtımla âyâtım ile, sırrı kemalâtım ile
İbrahimin sırrında ben sırrı nümâyan olmuşam..
.....

diyor. Bu sözlere nazaran İbrahim. E. Hacı Kaâîden sonra kendinin gavs olduğunu iddia eder gibi görünüyor. Fakat böyle değildir. Kabâîden sonra içlerinde Sarı Addullah. E. de dâhil olduğu hâlde umum Melâmîler tarafından (sâhibi zaman صاحب زمان) ve (Gavs غوث) olara kabul edilen sütçü Beşir Ağayı (şehadeti 1073) İbrahim. E. de kemâlî ihlâs ile kabul etmiştir. Bir mesnevîsinde bu akîde ve imânını Melâmî aktâbını keyvana kadar birer birer sayıp nihayet

[1] Tercemei hâli aşağıda gelecektir.

Burci Keyvada tulû' ettikte ol şemsi kadîm ;
Görmediler niceler ol nuru oldular racîm..

Vechi pâkinde nûmayân oldu sırrı kün fekân,
Cânı pâkinde nihan olmuştı zâtı müsteân.

« Bâ vü Şînü Ya vü Râ » da perde tuttu nuri zât ;
Veçhi İbrahim göründü hallolundu müşkilât !

diye izhâr etmektedir. Son beyitte Beşir Ağa tarafından irşada mezun ve memur olduğuna da işaret vardır. (Dili dâna) da da İdrîsi zikrettikten sonra

Bulardan sonra Hacılık ile dillerde yâd oldum !
Oturdum burci Keyvanda, makamım eyledim Cevzâ.

Vaîdü va'd ile halka Beşîr oldum, nezîr oldum,
Beşîrim, halka bildirdim ; nezîrim مشورلا . .

sözlerle bu akîdeyi teyit ve tekit etmektedir. Sütçü Beşir Ağanın 1073 senesinde şehit olduğuna ve İbrahim. E. nin 1065 te vefat eylediğine nazaran (Gavsiyyet) iddia etmediği; bilâkis bütün ihvanı tarafından (Gavs) olarak kabul edilen kimseleri onun da kabul ettiği tahakkuk ve tavazzuh eder. Aynı zamanda yukarıdaki naklettiğimiz parçalar, bize İbrahim. E. nin Hüseyini lâmekâniden başka (Hacı Kabâf) ve (Beşir Ağa) ya da mülâkî olduğunu bildirir. Hatta dili dâna da

Bin on beştedürür İdrîs ile İbrahimin cem'i ;
Münâfıklar bu sözün sırrına ermediler kat'a.

beytile 1015 târihinde, 15 yaşında iken İdrîsi muhtefî ile de görüştüğünü ifâde ediyor. İdrîsi muhtefî ile görüştikten sonra Lâmekânîye intisabı Lâmekânînin (Kabâdûz) dan sonra İdrîsi Muhtefîden de irşada mezun ve memur olduğunu anlatmaktadır. (Sohbetnâme)de de « İdrîse.E., resmi âlemden geçmiyen mahabbet lezzetin istişmam eyleyemez deyu buyurdular » cümlesile İdrîsin bir sözü nakledilmektedir.

İbrahim .E. nin şarihi fusus Abdullah ve şarihi mesnevî Sarı Abdullah .E. lerle de hususiyeti olduğunu yine sohbetnâmesinden anlamaktayız[1]. Hülâsa İbrahim .E. (Ne Halvetileriz, ne Celvetî! ne Kadirîyiz, ne

[1] Diyaribekirde Rumye şeyhi, Veziri azam kara Muatafa p. meclisinde şarihi fusus Abdî .E. ye mukârin oldukta Abdî .E. nin rüsumî zâhireye itiyatları mutad olmamağın kıyamda bulunmamağla şeyhi mezkûr, şeyhi ekferin kitaplarını tercemeye mukayyet olan kâfir ve mühlit sizmisiniz? diye ta'nû sitemlerini bize nakleylemekte « ya size bir gazap ârız olmadımı? » deyu suâl eylediğimizde « cemîi mezâhirde zuhur, hakkın idüğün ilimden sonra kime gazap olunur? » buyurdular. « Sohbetnâme »

Şarihi mesneî Abdullah .E. Tal'atî .E. ye « Huda, ne itikattadır? » deyu suâl eyledikte Hazreti Pîr (İbrahim .E.) « cevabını biz verelim; cemîi mezâhirde olan mutakadâtı muhtelifedir, itikadı huuâdir » buyurdular. « Sohbetnâme »

Mevlevî! belki erbâbı mahabbetten olan vahtetiyiz.) [2] diyen tam bir Hamzevî — Melâmî dir.

Oğlan şeyh, yahut Olanlar şeyhi:

İbrahim .E. ye ehli tarikin çoğu (Oğlan şeyh) demeyip (Olan) ve daha ziyade (Olanlar şeyhi) derler. Fakat bu lafzın (Oğlan şeyh) olduğunu (şeyhî) nin şakayık zeylinden anlıyoruz [1]. Bundan maada Şeyh, (Dili dâna) sında

Vakıttan bir vaktta Sârbân Ahmet hitâb eyler
Dedem sem'î kabul ile kelâmını eder ısga:

Hakikat maşrıkı şemsi hüviyyet pîrim İsmail
Ki Oğlan şeyh dimekle nâmı olmuştur cihan ârâ;

Ben ol İsmailem, meydâna kurban olmağa geldim,
Bu suret hil'atın hal'eylerem, cismim olur ifnâ.

Yine bir dâhi geldikte okurlar ismim İbrahim,
Cihanda yine Oğlan şeyhliğile oluram imlâ.

.

dediği gibi (Sohbetnâme) de de «sinnimiz altı ve sekiz iken ceddimiz, Piri Hazretlerinin ilâhiyâtından hifzettirirdi. Hatta, bir gün

Vârımı ol Hakka verdim gayri vârim kalmadı

mısrâmı hifzederken; “dediciğim, bu dahi pîrin ilâhisimidir? dedim. Ceddim dahi, Belî oğulcuğum dedikte, acaba kendinin vâri varmı idi ki Hakka verdi! deyu söyledigimde ceddim merhum dahi, bu oğlancık şeyhtir, deyu okşar idi. Oğlan şeyh tesmiyesine bâis ve bâdî budur » sözlerle mes'e-leyi tavzih etmektedir.

Şeyhte (tenâsuh تناسخ) fikri:

(Dili dâna)da Sârbân Ahmedin “İsmaili ma'şukî,, den naklettiği bir sözü nazmedereken

Yine bir dahi geldikte okurlar ismim İbrahim

[1] Zaviyei mezkûrede seccâde nişini hilâfet olup icrâyî âyini tarikata âgâz edip yevmen feyevmen sıyı istihâri âlemgîr ve Oğlan şeyhi dimekle zeban zedi sagîrû kebîri olmuşlar idi.

Tekkesi mahallî zihâm ve mecmai esnâm enâm olmağın ulemâ ve vüzerâ hâzır olup fukarâ ve zuafâ dühule mecâl bulmazlar idi.

Şakayık zeyli: Şeyhi

gibi bir mısra', hele kasîdei tâiyesindeki

Nice yüz kerre yüz bin yıl avâlimden güzere kaldın;
Feleklerde, meleklerde geçirdin nice tesbîhât.

Tabâyî' âlemin gördün, letâfet mülküne erdin,
Ki her zerren bir âlemde ederdi zikri temcidat..

Her uzvun nice yüz bin zerre, her zerren bir âlemde
Gezerdi müfredât içre mürekkeb olmadan zerrât..

Anâsır mülküne düştü yolun terkîbe geldin çün;
Bu terkîb içre hâsıl oldu sâna ilmü idrâkât..

Çü hayvan âleminde hâsıl ettin hissi hayvânî
Hicab oldu mürekkeb; âlemi gayb oldu mefhumât..

Çü câne sureti insânî ihşan eyledi Hâlik;
Tifil oldun, yiğit oldun, kocaldın, erdi teşvişât.

Uyanup kendine gelmek, özünde kendini bulmak
Müyesser olmadı, âhr yerindir mülki hayvânât..

Ne hayvan iptidası galib ise vehmü fikrinde
O hayvan suretinde haşrolursun rûzi mahzurât..

gibi beyânâtı, kasîdei râiyyesindeki

Bu âdem donunu giymeden evvel kangı dondaydın ?
Bu donun hakkını, hükmünü vermezsen seyahattır,

.

Bu âdem suretin cânın bürününce neler çektin;
Yine devre düşersen menzilin esfelde zulmettir.

sözleri Şeyhin (tenâsuh) u kail olduğu hakkında bir zan tevlit edebilecek mahiyettedir. Bu efkâr, Şeyhin hemen hemen her kasîdesinde vardır. Fakat Şeyh, bu sözlerle (tenâsuh) u kail olmuyor.

Umum (Sofiyye), (Ahadiyyeti mutlaka, Zâti baht, Ella taayyün ve Enâmü arba'e) (احاديث مطلقه ، ذات بخت ، اللاتعین) ve sâir isimlerle yâd edilen Allahın, zuhurunda, ya'ni hilkatta bir kavis tahayyül ederler ki buna (Kavsi nüzûl) denir. Bu kavsin meratibi:

Ahadiyyet (واحدیت) , Vâhidiyyet (تعیین اول ، hakikati muhammediyye (حقیقت محمدیه) , Eflâki tis'a (افلاك تسعة) , anâsırı erbaa (عنامر اربعة) , mevâlid (مواليد) , İnsan ve İnsani kâmil dir. Ya'ni; zât, ekmeli zuhuru [olan insana kadar bütün bu (sıfât) merâtibinde mütecellî olur. İnsani kâmil mertebesine gelebilirde (Suud صعود) kavsinde de ikmâl edebilirse matlup elde edilmiş demektir. bu da ancak sülûk ile hâsıl olur. Sülûkte (tevhid

توحيد صفات (فنًا ve fenâ) makamlarını tevhidî ef'âl (توحيد افعال), tevhidî sıfât (توحيد صفات) makamlarını kat', ya'ni zevkan ve şühûden bu makamlarda tahakkuk etmek suretile halk ve hak mertebelerini câmi' olanlar (دائرة الوجود) denilen bu dâireyi ikmâl etmişlerdir. [1]

Binaenaleyh artık İbrahim Efendi gibi

Benim Allahlığım, abdiyyetim ile olur kaim

(Dili Dâna)

diyebilirler. Böyle zevâtın hakikatları badelfefat diger bir kâmilde bürüz eder. Eğer sulûkünü ikmâl etmedise vefatında; tabiri tasavvufiyle bu neş'ei-unsuriyeden melekût âlemine intikalinde, bulunduğu mekâmın melekûtî suretile haşrolur. Bu suretle hemen bütün sofiye, Muhiddinden sonra Berzah ve âhîret âlemini (cesedi misâlf (جسد مثالی) olarak kabul etmişlerdir.[1]

İşte İbrahim Efendi de bunu anlatıyor. Ve anlattığını da (sohbetnâme) de tenâsuhu reddetmekle beyân eyliyor. Sohbetnâmede bu mes'ele hakkında diyor ki:

“Dâna, kendi hakikatına âgâhî tahsil eyleyip berâzihten bir berzâhta alâka Komayıp kevn ile kevnolmak mertebesine nâil olup mazhari âhârda bürüz edip dâna gider, danâ gelir, danâ gelir من دار الى دار، من مظهر الى مظهر المؤمنون لا يموتون؛ بل ينتقلون من دار الى دار، من مظهر الى مظهر ma'nası kati zâhirdir. Pes lisâmı vahdet, neş'ei uhrâya ve dünyadan badelmûfaraka her hangi mazharda bulunursa (âhîret) tabir ederler.

Nitekim bir kimesne ruyada bir esp veya bir har görse anda hulûl ve tenâsuh bulunurmu? O1 mer'î olanlar, kendisinin sıfatı galibesine münâsip suretlerdir. Râînin ayndır.,

Bu hususta sâdâtı sofiyyenin hepsi söz söylemişler ve hatta Niyâzînin Devrei arşiyanesine karşı Üsküdarlı Hâşim baba da manzum bir (Devrei ferşiyeye) yaşamıştır,

[1] Tafsilât için (mısrî)nin (devrei arşiyeye دورة عرشية) sine müracaat.

Mısrî Niyâzî: malatyalıdır. Tahsil için Diyâribekire, Mısra kadar gitmiş, Kadirî olmuş, nihâyet Elmalıda Halvetî Sinânî ümmiye intisap etmiş ve mumaileyhten irşada mezun olmuştur. Şeyhinin vefatından sonra Bursa, Edirne ve İstanbula gelmiş, tekrar Edirneye gidip Sultan Selim camisinde cifre âit bazı şeyler söylemesi üzerine (Rados) a nefyedilmiş, menfadan avdetinde Bursada aynı hâl yine tekerrür eetmekle Limiye sürülmüştü. Limniden avdetinde Edirne'de Sultan Selim camiinde (memuruz) diyerek icraâtı hükûmete müdâhale etmekle tekrar Limniye nefyedilmiş ve 1105 te menfasında vefat etmiştir. Çok koyu ve coşkun bir sofidir.

Mufassal tercemei hâli için Şeyhînin Şakayık zeyline müracaat..

Mısrî Niyâzî. Osmanlı müellifleri. Cilt. 1. Sa:172 — 175

[1] Bu akîde Muhiddinde de vardır. Fütûhâtın 63 neü babında bu hususa âit kâfi izahat mevcuttur.

وكل انسان في البرزخ مهون بكسبه محبوس في صورة اعماله الى ان يبعث يوم القيامة من تلك الصورة في الفسأة الاخرة...

Müracaat. "Cilt. 1; Sf: 396—401.,

Fakat bu mes'eleyi en iyi tavzih eden (Seyyid Muhammedün nûrül-arabiyyül melâmî سید محمد النور العری الملای) dir.

Mumaileyhin tercemei hâlinde bu bahsi tekrar tetkik edeceğiz.

İbrâhîm Efendide Şiîliğe temâyül:

Oğlan Şeyhin kasıdei mîmiyyesinde şâyânî nazar iki beyit var:

Kur'anı ettim içtihad, şer'ile ettim çok fesâd;
Şer'in önün ard eyliyen mezhepte No'man olmuşam!
Geldikte Harûnürreşid oldum İmam Yusuf ile
Hak suretinde çok zaman İblîsü Mervân olmuşam!

Bu iki beyitten vâzihan anlaşılıyor ki şeyh, (No'man ibni Sâbit ve نعمان بن ثابت) (Ebu Yusuf ابو يوسف) a muarızdır. Fakat bu muarızlığa sebep nedir? Acaba bana melâmî urefâsından bir zâtın anlattığı gibi (Ebu Hanife ابو حنیفه) nin (قیاس) delili şer'î addetmesi yüzünden altıncı imam, (Ca'fer ibni Muhammed جعفر بن محمد) ile arasında vukua gelen muarazamı sebep olmuştur?[1]

Hülâsa sebep vâzih değilse de bu beyitler, İbrahim Efendide bir şîa temâyülünü iyânen göstermektedir. Esâsen hemen bütün melâmîlerde bu temayül mevcuttur. Sârbân Ahmette de bunu şiddetle görmüşük. Sarı Abdullah Efendi de hemen her kitabında on iki İmâmı zikretmekte ve tercemei hâllerini yazmaktadır.

İbrahim Efendi sohbetnâmede mezkûr "ilâhî hakikî candır. Ve Muhammedi hakikî yine candır. Aliyyi hakikî, cemîi mezâhirde olan ve mabihil ittihat olandır., sözile Allah, Muhammed, Ali vahdetini terennüm etmiş ve "Ârifî kâinat, bize haktan her ne gelirse âyînemiz Ali Mazharında dahi mevcuttur., sözile de Alînin aynen « şîa شیعة » itikadı gibi

[1] علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن محمد بن حكيم قال قلت لابي الحسن موسى عليه السلام جملة فداك فقها في الدين واغنانا الله بكم عن الناس فقال هبات دموات في ذلك والله هلك من ذلك يا ابن حكيم!
قال ثم قال: لمن الله اباحتفة كان يقول قال علي وملت. قال محمد بن حكيم اهشام بن حكيم والله ماودت الا ان يرخص لي في القياس ..

Ümmehati kütübü şîa olan kütübü erbaadan (kâfi کافی) Ebu Ca'fer Muhammedibni Ya'kubi Küleyni محمد بن كليني ابو جعفر tebriz tab'ı: Sa: 31

«باب ابداع والرأى والمقاييس»

علی بن ابراهیم عن ابيه عن احمد بن عبد الله العقيلي عن عيسى بن عبد الله القرشي، قال دخل ابو حنيفة علي بن ابي عبد الله عليه السلام (امام جعفر بن محمد) فقال له يا ابا حنيفة بلغني انك تقري. قال: نعم قال لا تقس؛ فان اول من قاس ابليس حين قال خلقتني من نار و خلقتة من طين فقاس ما بين النار والطين ولوقاس نورية آدم بنورية. لنار عرف فضل ما بين النرين وصفا احدهما علي الاخر.

Kâfi aynı bap: Sahife: 31—33

mir'âtı Muhammedî ve nefsi Peygamberî olduğunu ızhâr ve bu temayülü âşikâr eylemiştir. [1]

Yalnız şu bilinmelidir ki “melâmî - Hamzaviler,, ehlî tevellâ olmakla beraber hiç bir vakit teberrâda ifrata varmamışlardır. Aliyi vasî kabul etmişler, fakat hulefâyı selâseye de hürmetkâr bulunmuşlardır. Şu hâlde tam Şîf değildirlere. Nitekim tam Sünnî de değildirlere.

Halbuki Bektâşiler, Tevellâ ile beraber Teberrâyı da kabul ederek Sünnîlikten tamamilere ayrılmışlar; fakat te'vîli kabul ettiklerinden “Şîf — İmamî ,, değil, “ Şîf — Bâtınî ,, olmuşlardır.

Melâmîlerde ise arzettiğimiz gibi Teberrâ yoktur. Esâsen Teberrâ, Vahdet telakkisile telif edilemez. Melâmîler keşif ve ilhâm erbabı olduklarından içtihadâ tenezzül ve müçtehidî taklitten vârestedirlere. Hakikî ma'nasile Ali ve Ehli Beyti peygamberlerin sırrına vâris ve sâhip bilip sâir eshaba tafdil eden (Şîfai mufaddile شيفة مفضلة) fırkasının hayrülhalefi olmuşlardır[2].

Ibrahim .E. nin Hurûfilere nazarı:

İbrahim .E. kasîdei mîmyede

Yonns dilinde ma'niler telifü tasnîf eyledim;

Âdım Nesimî eyledim, hem Fazlı yezdân olmuşam..

[1] Benî necran kabilesi Hıristiyan olup islâmî kabul etmedikleri gibi Peygambere vergi vermeğe de razı olmamışlardı. Bunun üzerine آل عمران sûresindeki عيسى yı ve ahvâlini İslâm akîdesine göre bildiren ان الله اصطفىك وطهرتك واطهرك ayetinden itibaren 18 âyet kendilerine teblih edildi. Müteakip âyet „Eğer İsâmın ahvâline âit sahil ilmi mücîp olan bu âyetlerden sonra yine seninle İsâ hususunda muaraza ederlerse sen de onlara; gelin biz oğullarımızı, siz de oğullarınızı; biz kadınlarımızı, siz de kadınlarınızı; biz nefislerimizi, yani kendimizi, siz de nefislerinizi davet edelim; bir araya gelelim; sonra mübâhele edelim, Allahın lânetini yalancı hangi tâife ise o tâifeye isteyelim!” meâlindeki

فمن حاجك فيه من بعد ما جئتك من العلم فعل آملوا ندع ابنائنا وابنائكم ونسائنا و نسايتكم وانفسنا وانفسكم ثم يتوب
فتجعل لمنة الله على الكاذبين

âyeti—ki buna “Mübâhele,, âyeti derler — nâzil oldu. Peygamber mübâheleye Ali, Fatıma, Hasan ve Huseyni götürmüştür. Neticede Hıristiyanlar Mübâheleye cesaret edemeyip vergiyeye râzı oldular. Şîflere, bu âyetteki ابنائنا dan mürat, Hasan ve Hüseyin; نسايتنا dan mürat, Fâtıma; انفسنا dan mürat, Alidir derler. Sâfî tefsiri diyor ki

فكان تأويل قوله عجب ابنائنا الحسن واخيهين ونسائنا فاطمة وانفسنا على بن ابي طالب
tafsilât için mezkûr tefsire ve sâir Şîf tefsirlerine müracaat. tefsiri Sâfî. Sa: 82

[2] (Mufaddile مفضلة) Hazreti Aliyi sâir sahabeyle tafdil edenlerdir. Bunlar diğere ashâbı da hayır ile yâd ederler. Bizzât Sahabe ve Tabiîn içinde bir çokları Aliyi, sâirlerine tafdil ederlerdi.

يشايح المودة (Seyyid Süleymanül Belhî Cilt: 2. Sa: 418-419) da bu hususta kâfi malûmat vardır.

Ahmed ibni Hanbel احمد بن حنبل de Ehli beyt ile hiç bir kimsenin mukayese edilemeyeceğini söylemekle bu fırkaya mütemâyil bulunmuştur. Aynı kitap. Cilt: 1 Sa: 253

beytini yazarak Fazlullahı hurûfîyi de zikrediyor. Yine aynı kasîdede “Ebu Hanîfe „ ve “Ebu Yusuf „u zemmeden ve

Hayyam dilinde söyleyen, dîni tenâsuh eyliyen,
Taptıkta Yonusta denen ma'nîi irfan olmuşam.

beytile Hayyama tariz eden şeyh, Fazlı hurûfîye karşı “Fazlı yezdan „ lakabını vererek âdeta hürmetkâr bulunuyor.

İbrahim. E. gibi bir sofî, hiç şüphe yok ki hurûfîlerin nihâyetsiz hesap ve tevillerine kapılmaz. Buna imkân yoktur. Böyle olduğu hâlde Rıza Tefvik. B. onu karilerine müfrit bir hurûfî olarak takdim ediyor. bu kanaatını da şeyhin hece ile yazılmış dört ilâhîsi ile teyit eyliyor .[1] İlâhileri biz de yazıyoruz :

Âlimim dersin ama âlemden bîhabersin ;
Bu anden, bu nefesten, bu demden bîhabersin !

Söz gelince ama sen eylemişsin kıl gibi ;
Kalbine haktan olan hemdemden bîhabersin..

Bu esrârî duymağa gerçekler nazarında
Ariflerin dediği niamdan bîhabersin !

Dört kitabı okusan nesne bilmiş olmazsın ;
Benim canım ; mâdem ki âdemden bîhabersin !

İbrahimin gönlünün ma'nasın anlamazsan
Erden haktan bilinen keremden bîhabersin !



Hakkın feyzi âleme düpdüzdür anlar isen ;
Bu görünen mevcudat bir yüzdür anlar isen ;

Enbiyanın geldiği, dört kitabın indiği ,
Her lisanın dediği bir sözdür anlar isen ..

Hak veçhini görmeğe gözgü [2] düşmüş âdeme,
Bu âyinede âlem bir tozdur anlar isen.

Ârife bir söz iyan : bozulup bozudulan,
Dost ile bâkî kalan bir gözdür anlar isen..

İbrahimin yüzünden âdem kimdir bilmeğe
Bu muamma bir özge rumuzdur anlar isen !



Dört kitabın şerhettiği heman âdemdir, âdemdir ;
Evvel, âhır, zâhir, bâtın heman âdemdir âdemdir !

Sır içinde nihan olan, cümle şeyde iyan olan,
Her nesnede nişan olan heman âdemdir, âdemdir.

[1] Étude sur religion mystérieuse en L'an 800 "Rıza tevfik,, (Textes Hourouffis : Gibb)

[2] Gözğü : Ayna

Gönüllerde hâzır olan, her işlere kadır olan,
âyinlere zâhir olan heman âdemdir, âdemdir !

Kamu eşyanın âyâtı ; hakikat zâtı, sıfâtı ;
Cenabı Hakkın mir'atı heman âdemdir, âdemdir !

Çerhî felekte devreden, her görünende seyreden ;
İbrahim ; bu zikri eden heman âdemdir !



Dördüncü ilâhi de

Bu ilmin beyanını bir kâmil insandan sor ;
Canım ; can haberini can içinde candan sor !

beytile başlayan ilâhidir ki İbrahim E. nin millî vezinle yazdığı ilâhilerden bir kaçını intihap ederken biz de bilhassa bu güzel ilâhiyi yazdık. Gerek bu ilâhide, gerek Rıza Tefvik B. in yazdığı şu üç ilâhide Hurûfilik nerede ?

Ne 28 harf, ne 32 harf, ne hututu ümmiyye, ne hututu ebiyeye, ne istiva, ne Fazl ; hülâsa, Hurufiliği ispat demeyelim, çok şüpheli bir surette irae edecek hiç bir kelime ve fikir yok.. bilâkis ilimden hakikî mürâdın nefsine âlim olmak bulunduğu, sözle bir şey elde edilemeyeceği, âdemin ulviyeti ! yani bütün sofilerin — Huruflerin garip tevillerinden sarfı nazar edilirse onlar da bu zümreden addedilebilirler — kabul ettikleri akîdeler, bütün vuzuhile görünüyor. Fakat bunlar, kailinin Hurûfilliğini değil, softliğini ispat ve izah eder.

Eğer Rıza Tefvik B. hangi şiirde söz ve yüz kelimelerini görürse şâirinin Hurûflüğünü iddia etmeğe niyet etmişse

Söz hâlbüdi kadri beni âdeme candır,
Söz rabıtai vasıtai âdemiyandır.

.

diye sözün kadri hakkında mutasavvifane bir manzumesi bulunan Yenişehirli Avnî'yi ve

Ruhların hızında zâhir olalı Sivü dü hat
Âdeme talim olan esmâ bilindi bî nokat ;

İstivâyî veçhi âdemden ubur iden bilür
Kim ne yüzden tâ oluptur ümmeti Ahmet vasat.

deyen Yusufu Sineçâk'i (953) [1] Hürûfilikte de çok müstamel « سبع المثاني »
terkibini de kullunarak

Ukdei serrîştei râzı nihânîdir sözüml ;
Silki tesbihi düri seb'al mesânîdir sözüml ..

matlaile başlayan na'tin şâiri mübdii Nef'iyi, hatta

Dört kitabın manası tamamıdır bir Elifte ;
Be dedirsen sen bana be deyicek azarım

Bir Elif tahsil eden münezzehtir âlemden
Endişe iklimine niçin durup gezerim ?

deyen Yunusu niçin Hurûfî şairleri arasında göstermiyor ? Çünkü bunlar Rıza Tevfik B. in fikir ve telakkisine nazaran İbrâhim E. den daha ziyade Hurûfîdirler !!

Bunların Hurûfî olmadıkları muhakkak olmakla beraber biz biraz daha ileriye gidip deyeceğiz ki

Yüzünde Bistü heşt harfi İlâhım,
Acep nakşeylemiştir pâdşâhım.

beytile başlayan gazelin şâiri Seyyid Nizameddin zade Seyfullah ve

Sivü dü harften nişandır dişlerin ;
Dört kitaba tercemandır dişlerin. [1]

deyen Simâî Mehmet E., ve son söylediği gazelde

Sivü dü harfi veçhi âdemde
Okuyup sırrını habîr oldum.

beyti bulunan Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi merhum şeyh Hüseyin Fahreddin (329. H.) dede E. bile Hurûfî değıdirler, bu sözler, bu da bulunsun kailinden söylenmiş sözlürdür. Bu zevatın eserleri, meselâ Seyfullahın dîvânı, hele risaleleri, Yusufu sîneçâkin Cezirei mevleviyesi meydanda.. Hiç birinde Hurûfîlik kokusu yoktur. Hüseyin Fahrî dedenin de şiiirleri mevcuttur. Hepsi âşıkane ve sofıyanedir. Kendisini tanıyanlarda meşrebini pek âlâ bilirler. Efendi merhumda Hurûfîlik tahayyülü, çok vâhî bir hayâldir. Bu zevâtı; Nesîmî, Refîî, Arşî, Muhîtî gibi Hurûfî şâirlerle karşılaştıracak olursak maruzatımız teeyyüt eder.

Bunlar, böyle olunca, dîvânında, Dili Dânasında, Vahdetnâmesinde kat'iyen Hurûfîlik mutekadâtı bulunmıyan İbrahim E. nasıl olur da Hurûfî olur? bütün âsârı içinde Hurûfî sözüne biraz benzıyen şu iki beyti buldum :

Yüzün açsa bu nazmım kâkülün iki bölük etse
Muanber bûyi mûyından erişse cânâ ruh efzâ ;

[1] Esrar tezkiresine müracaat..

İki kaş ortası şakkul kamerdir âşikâr olsa
İki yanında zülfünden yazılmış ma'nîi züfâ! [1]

Fakat, bunlar da Hurûfiyâne değil, şâirânedir. Çünkü eğer Hurûfice söylenseydi şâir, saçı ikiye böler bölmez istivadan ve bu suretle yedi hattın sekiz olarak anâsıra darbedilince 28 hattın 32 olduğundan; ilah... bahse başlardı. Hangi Hurûfî şâiri vardır ki saçı ikiye bölsün de istivâdan bahsetmesin?

Rıza Tevfik B. "Peyâmı sabah,, gazetesinin ilâvei edebiyesinde yine bu münasebetle "Ben, bu gibi eserleri tetebbu' ettiğim zaman şâirin ismine, eseri yazanın şahsiyeti cismaniyesine o kadar ehemmiyet vermem. asıl fikre, felsefeye bakırım" diyor. [2]

Bu beyânâtın birinci şikkı hakikaten doğru.. çünkü İbrahim E. yi, kanunî Süleyman devri ricalinden addettiği gibi [3] Sârbân Ahmedî de, Bektâşî Kaygusuz abdal zannederek "Budalanâme,,yi ve

Yücelerden yüce gördüm Erbapsın sen koca Tanrı!

beytile başlayan ve Şathiyat vadisinde bulunan manzumeyi Sârbân Ahmedî isnat ediyor. [4] Fakat ikinci şikkı yanlış.. Çünkü fikre ve felsefeye bakıldığı, lâkin nüfuz edemediği; Sârbân Ahmedî, İbrahim E. yi ve Gaybîyi Hurûfî addetmesile sabit.

Hûlâsa; İbrahim E. kat'iyen Hurûfî değildir. Fakat ulemayı rüsum ve ekseri ehli turuk gibi Fazlı hurûfiye düşman olmayıp onu da vahdet erenleri arasında görmektedir. Hatta Gaybî, "Sohpetnâme,, de „Hakikati âdem, indettahkik neden ibaret idüğün tahkikinde Fazlı yezdânın bu beyti ranalarını okurlardı :

ماخذای عالم آدم یافتیم ؟
« نخبین آدم ولی کم یافتیم . »

diyerek şeyhin Fazlı Hurûfîden istidlâlde bile bulunduğunu haber veriyor. Hamzavî şeyhlerinden birinin müritlerine "Cavidân,, okuttuğu için tarize uğradığımız da yine Sohpetnâmeden öğrenmekteyiz. Rıza Tevfik B. iyi ki bunu ve Oğlanlar şeyhi dediği Oğlan şeyh İbrahim E. nin kasîdei mîmîyedeki beytini görmemiş.. görseydi Hurûfîliğini ihtimâl yeminle temine kalkardı. Hamzavî — Melâmîlerde de diğer tarikatlerde olduğu gibi Hurûfîliğe mütemâyil kimseler vardır. Fakat İbrahim E. Hurûfî değildir

[1] Dili Dâna

[2] Peyamı sabah; ilavei edebiyeye. N. 35. 8 Mayıs 1330.

[3] Peyamı sabah; ilâvei edebiyeye. N. 29. 31 Mayıs. 1330

[4] Peyamı sabah. İlâvei edebiyeye. N. 35. 8. Ma. 1330

ve Hurûfluk, Bektaşilikte olduğu gibi Melâmîliğin esasî akîdelerinden olmamıştır.

İbrahim E. de şiir :

İbrahim E. yi Sârbân Ahmetle kat'iyen mukayese edemeyiz. Sârbân Ahmedin lisanındaki selâset, yazılarındaki metanet, efkârındaki bedîf zevk İbrahim E. de yoktur.

İbrahim E. de umumî manasile şiir yok değildir. Fakat, o san'attan ziyade fikir ve felsefesine tabî'dir. Yazılarında umumiyetle edebî san'atlara ehemmiyet vermez. Alel'ekser kafiye ile bile mukayyet değildir. Méselâ; "dedi,, ile "buyurdu,, yu; „olacaktır" la "gelecektir,, i; "surî,, ile "fer'î,, yi kafiye yapmaktan çekinmez. Vezne de çok defa hâkim olamayan İbrahim E. de bunları "Vahdetnâme,, sinde itiraf ederek diyor ki :

Celâleddine bir gün bir suhanver
Ne sırdır evliyâullah nazımda,

Suâl idüp dedi ey câna rehber!
Riâyet kafiye etmez nazımda;

Heman ma'naya olurlar mukayyet
Celâleddîn buyurdu ol mahalde:

Olurlar ma'nî hâlle müeyyet!..
Meşâyih söyledüğü şöl mahalde

Cemâli yâri gözlerler hakikat;

O yüzü göricek anlar olur mest..

Anınçün kafiye ile mukayyet
Ne anki kafiye bilmeye anlar;

Değildirler, olupturlar müeyyet.
Bilürler cümlei ilmi o canlar..

Dahi bir kasıtları ol ârifâne
Ki zira sözlerine aalpleri üm

Mürad ederler ola ümmiyan;
Oluptur bil hakikat içre ruhum!

Anlaşıyor ki İbrahim. E. de mevlânâ gibi si'ri efkârını neşir için bir vasıta olarak kullanıyor [1].

İbrahim. E. nin nazımlarının ehemmiyeti, şi'riyeti noktai nazarından değil; tasavvufun bütün esâsâtını, akaidini, en muğlâk nazariyelerini neşri telkin etmesindedir.

Bilhssa, kasîdelerinde vahdeti vücudu, insanı kâmil nazariyesini, devri, hülâsa bütün mu'takadâtı sâfiyyeyi o kadar güzel izah eder ki en az müstait bir kimsenin bile anlamaması adîmül ihtimâldir. Meselâ; kasîdei Tâiyesinde insanın kadrini anlatırken der ki :

Cihannın bâtını fâil oluptur, zâhiri kabil ;
Buların ittihadından doğar eşcarü esmâr-t l!.

شعرچه چہیزاست بمن تاکہ زئم لاف ازو ؟
ہست مہرفن ذکر غیر فنون شعرا ! ..
Mevlânâ Celâleddini Rumi

[1]

Biri esfel, biri âlâ, yerü gök ittihad etti ;
Yerü gökten erişti cümle mahluka gdâiyât..

Gıda şeklinde mer'î oldu âdem sureti evvel ;
Gıdadan hâsıl oldu cümle eşkâlâtü teşkilât..

Bu şekliyyât içinde ahseni takim olup âdem ;
Tufeylî oldu âdem suretinden gayri takvîmât..

Egerçi sureti âdem, bu âlemde zuhur etti.
Hakikat âlem etti âdeme ta'zimü tekrîmât ;

Cihânı bir şecer farzeylesek tohmidürür âdem,
Tohum sâridürür, ol bir tohumdan oldu eşcârât. [1]

Ne cüzdür ol ki oldu külden efsun evvelü âhir ;
Gönülden sureti âlem eder insana tekbîrât!

O cüz bil sırrı âdemdir, cihâna feyzerer andan
Hakikat külle ol cüzden irişür feyzi külliyyât..

Egerçi sureti âdem sana az görünür amma
Velâkin ma'nîi âdemde âlemdir hayâliyyât..

Cihânın zâhiri ekber görünür, bâtını asgar ;
Ki âdem suretâ asgar ; içi kenzi şuûriyyât..

.

Kasîdei râiyesinde de her mevcudun şûûnâtı zâtîyeden ibaret olduğunu ve tecelliâtı ilâhiyenin her sureti ahze müsteit bir heyulâya benzediğini şu beyitlerle anlatıyor:

Hakın ilminde mevcud idi ulviyyâtü süfliyyât ;
İlimden ayne gelür çâr unsur, bahrü ber bir bir..

Vücudî mutlakın şe'ni şûûnundan tecellidir
Ki bir şe'ni nişanı bî nişâna yüz tutar bir bir..

.

Cihânın müstakil kendü vücudile vücudu yok ;
Mümasildir serâba ma sanurlar teşneler bir bir..

Cihan ma'dûm, Hak mevcud.. halk mefkudü hak meşhud ;
Kıdem bârânı katre katre halk üzre yağar bir bir..

Dizilmiş neyde surahlar, saf olmuş muntazır nefha ;
Nefes verdikçe neyzen zâhir olur nağmeler bir bir..

Ganiyyi mutlak idi, gayb idi neyzende çün nağme ;
Göründü ney vücudunda açıldı perdeler bir bir..

[1] İbrahim E. nin halifesi Gaybî, bu (Şecer ve tohum) misalini (Keşfü'l gıtâ كشف الغطاء) sında tevsi ederek çok güzel kullanmıştır.

Nefes neyden göründü; âşkâr etti makamâtı;
Nevâ, Uşşak, Acem, Nigriz, Murabba' oldular bir bir .

Makamat neyzenin ney mazharından ilmi ayn oldu;
Misâlen bir nefeste oldu zinde mürdeler bir bir..

Kasidei mimiyesinde de vücudı mutlakin tecelliyâtına sereyan ve ihatasını hakikaten câzip ve vecdâver bir surette ifade eder:

Surette vü ma'nada ben, esfelde vü a'lâda ben;
Dünyâda vü ukbada ben, gamkîmü şadan olmuşam..

Mülhit denen, zındık denen, kâzip denen, sadık denen;
Taktit denen, tahkik denen, dillerde destan olmuşam..

Cüzde vü küilde zâhirem, kudret benimdir kadirem;
Afv eylerem müc imleri, fazl ile gufran olmuşam..

Gün gibi zâhir olmuşam, her çenge nâzır olmuşam;
Her dilde hâzır olmuşam, nuri çerağan olmuşam..

Zerrâtı âlem her ne var, zâtımla olur âşkâr;
Her mülkü her şehrü diyar, sultanü hakan olmuşam..

Îsâ deminden bu deme seyreyledim demden deme;
Oldum papas, oldum keşiş uzlette rûhbân olmuşam..

Gâhî mürekkep, müfredât, geh ma'denü gâhî nebât,
Gâh meyyitü gâhî hayat, geh nârü nîran olmuşam!

.....

Sözlerindeki ihata ve şümül kuvvetlidir. İsmaili ma'şukîlerin, Hamza Bâlîlerin katleildiği, Husâmeddin ve İdrisi muhtefilerin ukubete uğradığı devirlerde aynı silsileden bulunan ve bu derecede açık sözler söyliylen İbrahim E. nin hürmeti ammeye mazhar olması hakikaten calibi nazardır. Bu hâlde şeyhin kudreti nüfuzunu ve siyasetini; zavâhire güftârile olmasa bile ef'âl ve etvârile tamamen riayetkâr bulunduğunu bildirir. Şeyhin en açık sözlerinde bile tevil imkânı mevcuttur. Meselâ: yukarıda bir kaç beytini yazdığımız kasfdeye

Hak der ki; kenzi mahfiyem, âlemde pinhan olmuşam;
Zâtım münezehtir veli isimle insân olmuşam..

beytile başlar. Binaenaleyh artık istediği gibi söyleyebilir. Çünkü; kail, Haktır. Kendisi yalnız nâkildir. Şeyh, müritlerine de "Vahdete müteallik söz söylemek lâzım geldikte (alâ tarikin nakil على طريق النقل) söyleyin; nakil, küfrolmaz mes'elesine binaen.. Ta ki selâmet olasız!,, [1] diye tenbih

ediyordu. “ Cem’i mahz semtini tutanın tevhidine çingâne tevhidi derler „ [1] sözlerle de zavâhire riâyet lüzumunu tefhim eylerdi.

Divanı:

Divanındaki kasîdeler şunlardır:

Nemudârındürür ey ibni âdem külli meşhûdât;
Tufeylindir yaradılmışta cüz’iyâtü külliyyât.

Beytile başlayan kasîdei tâiye;

Kıdem bahrînin emvâci gelür bir bir, gider bir bir;
Bu çerhin gerdişile devreder şâmü seher bir bir;

Matla’lı kasîdei râiye;

Dü âlem zâhirü bâtın hakikat bir işârettir;
Dili âdemde düm düm çalınan tablı beşârettir..

Beytile iptidar eden keza kasîdei râiye, meşhur kasîdei mîmiyesi ve Dili dâna kasîdesi;

Şûnâtında zâtı zâtını pinhan eder bir bir;
Cemâlin dîdei a’yan ile seyran eder bir bir..

Matla’lı diğer bir kasîdesi:

Bidâyette tasavvuf; sâfi bicân olmağa derler;
Nihâyette gönül tahtında sultan elmağa derler..

Beytile başlayan ve tasavvuf hakkındaki muhtelif ahvâl ve telâkkiyatı cem’eyliyen 26 beyitlik (دو پیان آداب و اسرار تصوف) serlevhalı kıymettar bir kasîde [2]; Melâmî silsilesini cami’ bir mesnevîsi, diğer bir kasîde ve Hüseyni Lâmekânî hakkında

Sad hezârân sipasü hamdü senâ
Hak lisanile hakka subhu mesâ!

Mat’laı methiyesi, 14 beyitlik bir mesnevî...

Gazeliyat ve ilâhiyatı pek azdır. Lâmekânîyi metheden bir murabbaı, diğer bir muhammesle 11 gazeli var. Buna mukabil hece vezniyle yazılmış 16 ilâhisi mevcuttur. İbrahim E. halka halk dilile hitap etmenin faydasını bütün sofî şâirler gibi anlamış ve hatta bunu da bittecrübe

[1] Sohbetnâme.

[2] Bu kasîde M. Ali Aynî B. in “Tasavvuf tarihi,, nde münderiştir. Sa: 185 — 187

müşâhede etmiş olduğundan yalnız kasîdelerini (aruz) ile yazmıştır. Gazel ismini verdiğimiz manzumeler de esâsen birer kasîde parçalarıdır. Dîvan edebiyâtının (Gazel) vasfı bunlara kat'iyen uymaz. 13 beyitlik bir gazelinin bir parçasını yazmakla iktifa edeceğiz:

Dili insânı dânâ hizmetinde pâsbân oldum,
Gönül sîmürgi ankasına kalpte âşiyân oldum.

Gönül âyînesin pâk eyledim gayrin hayâlinden,
Tecelli eyledi, Hak zâhir oldu; ben nihân oldum.

Bu bende ben diyen varlık hakınmış zâhirü bâtın;
Gidicek benliğim benden güneş gibi iyân oldum..

Ne işittim, ne gördümse anımla gördüm, işittim;
Bu görmek, bu işitmekle cihan cismine cân oldum.

Göz oldum cümle gözlerde, öz oldum cümle özlerde;
Söz oldum cümle sözlerde, dile nutku beyân oldum.

.
Bu cismânî cihanda cismimin ismidir "İbrahim,
Dehir âyînesinde, âni dâimdc zamân oldum..

Sohbetnâmede "Bizim kelâmımızı fehme Şeyi ekber, ya Mevlânâ kulağıle istima' lâzımdır,, [1] deyen Şeyh, mecâzî aşka tenezzül etmemiş, hatta hakikatı bile mecaz perdesile örtmemiştir.

O, hakikaten yalnız kendi efkârını neşrü telkine çalışmış vecitli bir sofî ve kendisinin manen bu işe memur olduğuna bihakkin iman etmiş bir (Veli) dir.

Coşkun sözleri zamanımıza kadar unutulmamış ve bilhassa "Dili dânâda varidâtı ilâhiyeden hezar fusus ve fütûhât ve sad reşehât ve nefehât vardır,,[2] diye methettiği (Dili dânâ) kasîdesi, zamanımıza kadar—bilhassa Melâmîlerde—mürşit ve rehberler tarafından müsteit tâliplere okutulmuş, mukaddes bir evrat mecmuası gibi elden ele takbil ve takdislerle dolaşmıştır. [3]

[1] Sohbetnâme

[2] Sohbetnâme

[3] Üsküdar kütüphanesinde, Süleymaniye Millet ve Darülfünun kütüphanelerinde bulunan divan nüshaları nâtamamdır. Bende bulunan eski yazma bir nüsha ile diğer iki yazma nüshayı tevhit ve bu suretle diğerlerine nisbetle oldukça tamam bir nüsha elde ettim. Fakat bunun da noksan olduğu muhakkaktır. Balâdaki kasîde ve gazel sayıları bendeki bu nüshaya göredir,

İbrahim E. de millî vezin :

Hece veznini kullanırken Yonusun tesiri altında kalmıştır. Esasen (Sohbetnâme) de zımnen bunu itiraf ederek diyor ki ;

“Lisânı kadîm üzere mana icra eylemiş (Er Yonus) hazretleridir-
kim bu siyakta bizim suâlimize ki

Derviş dilinde söyleyen	Kim idüğün bilirmüşüm ?
Ya kulağında dinleyen	Kim idüğün bilirmüsün ?

anların

Bu bilimde söyleyen	Kendüsüdür vallahi.
Kulağında dinleyen	Kendüsüdür vallahi
Gördüm iki âdem der ;	Biri benü biri sen ;
Hakikatta sen ben yok,	Kendüsüdür vallahi..

kelâmı muvâfık düşmütür., [1]

İbrahim E. de Yonus gibi lisana, millî vezne ve ahenge hakim olarak yazdığı o küçük manzumelerde tasavvufun en mühim bahislerini kemali muvaffakiyetle söylemiş, en ince nükteleri şerhetmiş ; en müphem nazariyeleri izah eylemiştir. Bu manzumelerde Yonustan bir cihette ayrılıyor ; O da millî vezin dahilinde oldukça mebzul terkip kullanmasıdır. Fakat bu da pek tabî idi. Çünkü o vaktin cereyanı düşünülünce yine Melâmîlerin Ankara, Bursa, İstanbul, Edirne gibi Dîvan edebiyatının tamamen tehakkümünde bulunan mühim merkezlerde millî vezinle ve oldukça halis bir türkçe ile bütün halka hitap etmeleri ve bu hitaplarını büyük bir kütleye—ki içlerinde ulemâdan, meşâyihden, vüzerâdan da pek mühim şahsiyetler bulunuyordu— hürmetle dinletmeleri pek mühim bir iştir.

Anadolunun, Rumelinin Dîvan edebiyatı girmiyen ıssız köylerinde, su başlarında, henüz aşiret halini tamamen terkedemiyen türkmen boyları arasında lâdînî — Garamî ; yahut dînî — tasavvufî [2] halk edebiyatını terennüm etmek çok kolay ve tabî idi. Fakat dîvan edebiyatının tehakkümü altındaki merkezlerde halis türkçeyi ve millî vezni, hatta dîvan edebiyatının yaşadığı saraylardan, dairelerden yetişen bir kütleye hürmetkârâne dinletmek büyük bir muvaffakiyettir. İşte bu muvaffakiyeti bihakkin elde eden ve dîvan edebiyatı ile çarpışan, onun san'at kayıtları ile mukayyet, süslü ve âcemâne edâsına karşı ruhtan doğan halis ve berrak türkçeyi türk vezinle yaşatan ancak Melâmî—Hamzavî erenleridir. Bunun

[1] Sohbetnâme.. Bu ilâhî matbu Yonus divanlarında yoktur..

[2] Dînî—tasavvufî ve mezhebî halk şiirleri, bilhassa Bektaşî ve kızılbaş nefesleridir.

içindir ki melâmî şâirlerini millî edebiyatımızın tekâmül safhalarında ihmâl etmemek muktazidir kanaatındayız.

İbrahim E. nin millî vezinle yazılmış bir kaç ilâhisini kaydediyoruz:

Yaban yerde ne gezersin; gel âdeme er bu deme;
Hayvan gibi ne yellersin; gel âdeme er bu deme!

Nüşhai vahdet âdemdir; nefhai kudret âdemdir;
Âdemden gayri ademdir; gel âdeme, er bu deme!

Âyineî hak âdemdir, görünen yüzde bu demdir.
Her nefes ismi a' zamdır; gel âdeme, er bu deme!

Âdemdir rahmeti rahman, âdemdir gevheri her kân;
Âlem cisimdir, âdem can; gel âdeme, er bu deme;

Âdemdir hakka giden yol; hakkı istersen âdem ol!
Âdeme cümle eşya kul; gel âdeme, er bu deme!

"İbrahim,, sen âdeme gel, kamu müşkilin olur hal;
Âdemi ma'nâdan [1] el al; gel âdeme er bu deme!



Cümle renkler döne döne geldi âdeme boyandı;
Her yüzde seyran eyleyip geldi bu deme dayandı.

Bu demde hak varlığını, sıratı müstakimi bul
Mi'raç kılan bu nefesten hakkın gayriden usandı.

Ehli hakka bu söz iyan, her rengin aslı cevherdir;
Cevher âdem rengin giyüp evvelki redgten utandı.

Cümle şeyde seyran eden, cevhere özün kân eden;
Her zerrede hakkı gören gümansız hakka inandı..

Bir gerçek er "İbrahim" e hep bildüğün unutturup
Yokluk denizine daldırınca suya biraz kandı.



Şeyhim kerem kıl bana, mekânından haber ver!
Ne kânın gevherisin, öz kânından haber ver!

Âlemi kübrâmısın, Âdemi ma'nâmısın? [1]
Kaf dağı, Ankamısın? nişânından haber ver!

Yüzün rahmeti rahman, sözün la'li Bedahşan;
Bihakkı veçhi insan vicdânından haber ver!

[1] Âdemi ma'na: Hüseyini Lâmekânî

Her zaman bir gerçeğin hükmüne mahkûm olmuş ;
Şimdi zaman senindir; zamanından haber ver!

“İbrahim,, var şükreyle, sen Haliki yezdâna;
Tâlîbi aşk olana yezdânından haber ver!



Bu ilmin beyanını bir kâmil insandan sor;
Cânım can haberini can içinde candan sor ;

Yârin ne olacağın bu gün bilmek istersen
Uykuya vardığında gördüğün seyrandan sor !

Yârin zülfü içinde ne başlar oynadığın
Erenler meydanında top ile çevkândan sor !

Geçen hut geçti gitti, geleceği neylersin ?
Her nefesin neş'esin bu demden, bu anden sor

“İbrahim,,in gönlünün geyikliğin [1] bilmeğe
Can ile tâlip isen gel arşı rahmandan sor!



Cana dostun tecellisi geh iyan, geh nihan olur;
Tecellisinde bu cismin aklü can bi nişan olur...

Ârifin gah dolunduğu, geh gönülde bulunduğu
Gönlü inkâr ile dolon münkirlere güman olur.

İnkârı gönlünden gider, budur naktan doğru haber
Karışanlar dervîsâna varlığından uryan olur..

Ne hâlettir ki “İbrahim,, bu varlıkta âciz kamu;
Feylesoflar, Câlînoslar bu hikmette hayran olnr..



İbrahim E. 1065 senesinde vefet etmiş ve İstanbul Aksarayında Cer-
rahpâşa caddesinde (Oğlanlar tekkesi) namile maruf tekkenin türbesine
defnedilmiştir.

Kendisinden sonra şeyh olanlarla tekkeyi imar edenler de mezkûr
türbede metfundur. (Şeyhî) 1065 senesi Rebiülevvelinde vefat etti di-
yorsa da (Gaybî) Sohbetnâmenin nihâyetinde « hazreti İbrahim E.
عظم الله ذكره و فدى الله سره cenaplarının zuhuri âlileri 1000 senesi hicriyesinde
olup 1065 senesinin mahı Rebiulahirının 22 inci çarşamba günü vakti

[1] Geyiklik: genişlik.

subuhta âftâbı hakikatları burci cisimlerinden gurubeyledi,, [1] diyerek tam tarih ve vakti vefatını bildirmektedir. (Şeyhi) İbrahim E. nin vefatına ahbabından Tal'atî Hüseyin E. nin [2]

جنت اولسون مقامك ابراهيم

mısramı tarih olarak söylediğini yazıyor. Mezkûr mısram tamiyeli olması, yahut (ابراهيم) in elifsiz yazılması lâzımdır. Sandukasına dayalı lavhada şu tarih muharrerdir:

شيخ ابراهيم افندی منبع فيض وكمال
 حمزه ويلر سرورى بر پير على اهل حال
 شهرتى اوغلان شيخدر محترم بر رهنا
 وارنجبه انطاق حكمت بيناتى پر مثال
 كل زيارت قيل كمال عشق ابله بو حضرتى
 فيضياب سرى اولسون ملك دل كيتسون ملال
 چيقدى « بو » تاريخ جوهر رحلتى اعلان ايچون
 « مظهر اسرار حقدر عازم دارالنوال »

1065

Bu tarihte senei vefatı ifâde eden mısra'daki noktalı harfler hesaplanır ve (بو) tamiyesi mucibince 2 tarhedilirse (1064) oluyor. tarih, bir vakit dergâhın meşihatında bulunan mülga meclisi meşâyih reisi esbaki ve sâbık Urfa meb'usu Saffet B. tarafından edilen reca üzerine Rûsumat müdürlüğünden mütekait ve (Sefinei evliya) sahibi Hüseyin vassaf B. merhum tarafından söylenmiştir. Sefinei evliya da mısra'

سر حقك مظهريدر عازم دارالنوال

Suretinde muharrerdir ki (cilt: 2 sa: 290) bu suretle vefat senesini tamiye ile tam ifâde eder. Esâsen hacı H. Vassaf bey de (Sefine) de 1065 de vefat ettiğini tasrih eyliyor. Şu halde lavhanın yazılmasında bir yanlışlık olmuş demektir. [3]

[1] Sohbetnâmenin eski bir nüshası Konya Müze kütüphanesinde. Mezkûr nüshada da kaydettiğimiz satırlar aynıdır.

[2] Tal'atî Hüseyin E. 1075 te vefat etmiştir. Tafsilât için Şeyhînin Şakayık zeyline müracaat.

[3] Osmanlı müelliflerinde vefat tarihi yanlış olarak 1066 dır "Cilt . 1. Sf: 26 ,

*
*
*

Âsârı:

Dîvanı.

Dili dâna kasidesi,

Tasavvufnâme ve Vahdetnâme: (Mefâilün Mefâilün faülün) veznile ve bazı yerleri müstesna olarak tamamile mesnevî tarzında yazılmış ta'limî bir eserdir.

Yazıldı bin yigirmi târihinde; Düzüldü saatında, târihinde.

beytinden anlaşıldığı veçhile 1020 de ve henüz 20 yaşında iken Lâmekânî Hüseyin Efendinin emrile yazmıştır.

(بدايت، حقيقت، عارف، ترتيب وجود كون جامع انساني، احوال قلب، آداب صحبت، سروحده، قدرت تصرف اولياء الله، احوال سيروسلك، شهود معنوي، اسرار حكمت، قربت التوبه) Bahisl-rini ayrı baplarda zikrederek 12 bap üzerine yazılmıştır. Tertibinin de Hüseyini Lâmekânî tarafından emredildiği eserde mezkûrdur. Mukaddemede Sultan Ahmet camiinden, vezir Mehmet P. dan bahs ve bunları senâ eder.

Bunlardan başka Tâhir B. merhum (Osmanlı müellifleri) nbe (Müfîbü muhtasar مفيد ومختصر) isimli bir eserinden de bahs ve şu üç deyti mezkûr eserben naklediyor: [1]

Zâtî pâkin قل هو الله احد

Cümle âlem, nuri zâtınla dolu

Âdemi zâtına mir'at eyledin;

Ey sîfâtın, vas'fın !الله الصمد

Cümle âlemden sîfâtındır ulu

Nurunu âdemde âyât eyledin..

Divanı ve bütün âsârı gayrı matbudur.



[1] Cilt. 1. Sf: 27

İbrahim E. nin halifesi Snn'ullah Gaybî

Kütahyalıdır. Tahsili ulumdan sonra İstanbula gelip sohbetnâmede tasrih ettiği veçhile 1059 da İbrahim efendiye intisap etmiş ve şeyhinin vefatına kadar İstanbulda kalmıştır. 1065 senesinde Kütahyaya gidip bina eylediği zaviyede irşada başlamış ve Ruhülhakikasını 1072 de yazdığına nazaran bu seneden sonra vefat etmiştir. Kütahyada Musallada bir türbede mefundur. Ahfâdı ile'an Kütahyada mevcut olup ahali arasında Kızılbaşlıkla müttehemdirler.

Ruhül hakika nın iptidasında kendisini zikrederken "Bu hakiri kesirüt taksir Sun'ullah ibni Ahmed ibni Beşir..., [1] dediğine ve Biatnâmede cediti alâsının kalburcu şeyhi pir Ahmet Efendi olduğunu ve pederi müfti şeyh Ahmet efendinin de son zamanlarda melâmete sâlik olup gaybiye dahi bu yola azimeti vasiyet eylediği musarrah bulunduğuna nazaran eben an ceditin derviş ve şeyh zade olduğu gibi melâmet neş'esini de babasından tevarüs eylemiştir. [2]

1059 dan 1065 senesine kadar İbrahim Efendinin sohbetlerinde bulunmuş ve kendi tabirince şeyhinin "bahri ahadiyyetten vahidiyyete ihraç buyurdıkları kelâmı dürebâr ve güftârî latâfet şiar ve hikmet nisârların bikemâlihi hizü zapta canü dil verip من حفظ فر ومن كتب فر mısdakinca kuvvei hâfızaya itimat olunmayup; العلم صيد و الكتابة قيد fahvasınca kitabetle de kayd ve rapta tekaza düşüp hatıra karar eden kelimâtı kutsiye ve ibârâtı tayyibelerinden bilâ ziyade velâ noksan tahâreti asliyesi üzre,, yazmıştır.

100 küsur sahife kadar olan bu kitap gayet kıymettar bir eserdir. Melâmîlerin akîde ve telakkilerini, İbrahim Efendinin ahvâl ve güftârını bu kitaptan tamamilen anlayabiliriz. Bundan maada (Hasanî Kabâdûz, Husameddin, İdrîsî mühteftî ve şârihi mesnevî Abdullah Efendiye âit te bazı

[1] Kalburcu Beşir E. nin Deveran hakkında bir risalesi vardır. "Darülfünun. Hâlis E. Kütüphanesi No 5148.

[2] Ve vâlidî mâcidimiz müfti şeyh Ahmed Efendi dahi cediti kalburcu şeyhi gibi 20 sene mikdarı erbabı taklidin dâmına giriftâr olup takatı beşerden hariç riyâzâtı şâkkayı irtikâbindan sonra hilâfete mücaz ve silsilenâmelerine mukayyet olmuşken âkîbet, kendilere rahat bahş edecek mertebe marifet hâsil olmayup bilâhare âhır ömürlerinde tariki vahdet semtine azîmet ve himmet buyurmuşlar ve bu fakirlerine dahi ol tarika himmet ve vasiyyet buyurmuşlardır.

malûmat kırpıntılarını mevcuttur. Keşki melâmî dervişlerinden bir kaç tanesi daha böyle sohbetnâmeler yazsaydı!..

Dîvanı müretteptir. Dîvânından müstakil olarak 99 beyitlik bir de „keşfûl gitâ» isimli kasîdesi vardır ki melâmîler arasında „Dili dâna,, kadar meşhur ve muteberdir.

Gaybî, şeyhini bihakkin temsil etmiş bir şahsiyettir. o da şeyhi gibi aruz ve hece vezinleriyle yazı yazmıştır. Aruzâ pek hakim değildir. İmâleleri pek bol.. Fakat kafiyeyle şeyhinden ziyade ehemmiyet vermiştir. Nazmı ancak efkâr ve akaidini neşir ve telkin için yazıyor. Bedîî ve garamî hisleri görünmemektedir.

Aruzla yazdığı şu iki gazelini dercediyoruz:

Hak budur kim vâcibi bizzât oluptur mümkünât;
Sureti mümkünde ızhâr etti kendin aynı zât..

Mümkînâtın her biri âyine oldu kendüye,
Ruyi kesretten cemâlin gösterir der şeş cihât!

Kesreti bu mümkünâtın aynı vahdettir şehâ;
Bahri zâtın aynıdır fehmeyle emvâcî sıfât!..

Aşkî bârî bâis oldu zâtının enivâeına;
Devri dâim ta tecelli üzre ola kâinât ...

Her tecellisi anın zevki cedîd ide atâ
Göstere her ande bir şe'n dâima ol muhdesât!..

Yok tecellisine gayet, emri zira devridir;
Sırrı devri zevkedersen keşfolu hep müşkilât..

Nice bir mürde gezersin cehlile âlemde sen;
Kesbi ruh et nutki “Gaybî,, den içup âbi hayât;



Muktedâmız aşkı haktır, aşkı edindik imâm;
Ânın için oldu her yerde salatımız müdâm!

Aşkî haktır ilmi nâfi'le bize sâlih amel;
Aşkî haktır zikrimizle şuglümüz her suphü şam!..

Hep ibâdâtın hakikat cânı aşkı hakdürür;
Aşkî hak olmayacak olmaz birisi hiç tamam!..

Aşkî inkâr eyliyenler hakkı inkâr eyledi!
Enbiyâ vü evliyâ aşktan alırlar feyzi tam!..

Zahirü bâtın kamu aşk ile kaimdir cihan;
Sureti aşktır bu âlem „Gaybiyâ.” bil vesselâm!

*
**

Keşfül gıtâ :
99 beyittir.

Bir vücuttur cümle eşya, aynı eşyâdır Hudâ;
Hep hüviyyettir görünen, yok hudâdan maada..

matlaiyle başlar. Evvel ve âhırın itibârî olduğunu, hâdisâtın tecelliyâtı ilâhiyeden ibaret bulunduğunu anlatıp hilkat, ya'ni hüviyyetin zuhurunu şu suretle izâh eyler:

Canı âlemden tekaza düştü zâtı aşkına
Ekmeli surette kendu husnünü seyrede ta..

Lâcerem düştü sefer bu iktizâ ola tamam;
Kenzi mahfî fetholup mekşuf ola sırrı amâ.

Âlemi a'la ki arştır, âm menzil eyledi ;
Bulmadı anda mürâdın eyliye zevku safa.

Geçti arştan çıktı kürsiye ede menzil deyn
Anda da bulmadı kendin nice olsun dilküşa ?

Unsuriyyata bu gez geldi yüzünü tuftu ol ;
Anda dâhi yüzünü göstermedi ol dilrübâ !

Kodu anı dâhi geçti, menzilin ettî nebât,
Bulmadı kendini tâ kim ola ol câna gıdâ!

Bulmadı an'arda özün, geldi hayvan mülküne,
Bunda bulsaydı özün pes cânın eylerdi fedâ

Âkibet bunca menâzil geçti kendin bulmadı ;
Geldi insâna göründü ol cemâli canfezâ.

Neş'ei âdemdir ancak nefhaya kabil vücut,
Ruhı hakır ruhi âdem ; dimedimi (روحنا) ?

Bundan sonra âdemin «Cem'iyeti esmâiyye جمعیت اسمائیه» sini, mazhariyeti kübrâsını, berzahiyetini uzun uzadıya şerheder ve nihâyet meyva ve şecer temsiline gelir:

Bir şecer farzedelim baştan başa bu âlemi,
Fehmedelim tâ mürâdımız mürâd üzre dilâ,

Gerçi bu temsîlimiz eb'ad görünür eb'ade
Can ile dilden kabul eyler velâkin akrıbâ..

Bu drahtı âlemin oldu mîsâlen re'si arş
Tahtıdır kürsî vü sâkı oldular yedi semâ.

Nârü bâdü âbü hâk oldu misâlen şahları;
Hem mevâlîdi selâse berkü gül, meyva şehâ..

Dâiye düştü nebâta kendi zâtın görmeğe;
Bâtından koptu nâçâr kuvveti neşvü nemâ.

Geldi hâke, anda dâhi görmedi kendözünü;
Gitti sâka tâ ki ola derdine andan devâ..

Âkibet bunlârı da fevt etti geldi meyveye;
Gördü kehduyi tamamen zâtına etti senâ..

Bildi, buldu, gördü ki kendusini kenduda tâm;
İlm ayna, ayn hakka erdi تاملنا

Çün kemâle ere meyve hatm olur anın işi;
Meyvei âhr tekazasına düşer iştihâ..

Böyledir hâli mürekkep, âkibet fânî olur;
Mâ'nide amma fenâsı oliser aynı beka..

Sureti misliyesinden cilve eyler ol yine;
Devri dâim bu tecelli üzre olur runemâ..

Tenâsuhu kail olmadığını da şu beyitlerle iyanen ve vazihan bildiriyor:

Sanma ân kim tecellisinde tekrar eyliye,
Nev benev her neş'eden eyler tecelli dâimâ.,

Zâtı vâhiitir tecelli eyliyen her neş'ede
Zâti mâ birdir egerçi bi nihâyettir inâ..

Her inânın rengine göre olur ol munsabiğ;
Kabının rengini tutar fil hakika levni mâ..

Müfredât olur mürekkep, hem mürekkep müfredât;
Bu tahavvülde görünür gâh beka vü geh fenâ;

Daha ilerde:

Ham olan puht olmadan yere düşerse nâgihân,
Puht olunca nice bin yıl seyrede ol ham daha..

Puhtenin içi bütündür düşse yere ol dahi:
Yine kendu mislinin aynına düşürür kaza..

Beyitlerle bu âlemde olmayanların tekrar devre düşeceklerini söylüyor. Fakat bu devir, tenâsuh değildir. Misâli suretlerde, ya'ni berzah âleminde olur. Eğer unsuriyat âleminde olsaydı tecelliyâtında ayniyet ve tekerrür olurdu.

Sanma âmi kim tecellisinde tekrâr eyliye
Nev benev her neş'eden eyler tecelli dâimâ..

Beytile, Gaybî, bunu reddediyor. Seyyid Muhammed nur da Fâtiha tefsirinde tenasuhu reddederkeu "Bu mezhepçe tebdili merâtîp ve taay-yünât lâzım gelür,, demektedir. [1]

Hülâsa Sofiye, bu âlemde aslına vâsıl olmyanların vefatından sonra berzah âleminde dünyadaki amellerinin suverile mukayyet olacaklarını, hakikata yusûl müyesser oluncaya kadar misâli olmak şartile suverden suvere devredeceklerini anlatırlarken bu nıkatı iyice tedkik etmiyenler bu sözleri dâimâ Tenâsuha hamletmişlerdir.

Meselâ Rızâ Tevfik B. "Hüseyin Gaybî baba,, adını verdiği [2]

Gaybîden şu

Bu suretler kamu bir bir bozular,
Girû ma'ni denizinde düzülür.

Ne suret huyu kesbettinse bunda
Tamam olunca devri hep gezilür..

Gele gîde olasin çünki insan
Bu sözden gayrisi senden üzülür.

Bu gez bir söz olursun ölmesi yok;
Ebed mülkünde insanlık yazılır..

Gelür gîder heman insan olursun
Nihâyet her libas senden süzülür.

Senin her bir libasın bir meviştir;
Kıdem bahrinde böylece bozular..

Bu zevke erişince kişi "Gaybî,,
Vücutundan deri gibi üzülür..

gazeli Tenâsuhu kail olduğuna bir delil olarak almıştır. [3]

Bendeki Gaybî dîvânında bu nazım yoktur. Maamafih Gaybînin olduğunu kabul ederek tahlil edelim:

Gaybî, bu unsuri suretlerin bozulmasından ya'ni ölümden sonra

[1] رسالة في تفسير الفاتحة

Seyyid M. N. Arabî

[2] Hüseyin, Gaybînin oğlunun adıdır. Bu zât « ناد على » ve Alinin « خطبة البيان » mı şerh-etmiştir. « ناد على » şerhi مرآت الماصد te aynen derecedilmiştir. Gaybînin ismi "Sun'ullah,, tır. Baba lakabı da Rızâ Tevfik B. in tevchidir !..

[3] Textes Houroufis (Gibb)

"Étude sur une religion mystérieuse foudé en L'an 800 de L' hégire.. Sf: 249.,,

ma'na denizinde, maddî olmanın ve ma'nevî bulunan âlemde, Berzahta tekrâr düzüleceğini söylüyor. Bu Tenasuh değildir. Muhiddin de aynı şeyi-
ve [1] « و بعد موته فيرى الاعراض صوراً قائمة بنفسها متجسدة تخاطبه ويخاطبها اجساداً لا يشك فيها . . . »
« فالتعلم ان الله اذا قبض الادواح من هذا الاجساد الطبيعية حيث كانت او العنصرية اودعها صوراً جسدية في مجموع
هذا القرن النوى... » [2]

Yine Gaybî, insanın bunda, ya'ni dünyâda kesbettiği huya göre devrini tamamlayınca, aslına erişinceye kadar bu suretlerde gezeceğini söylüyor. Fakat bu suverin ma'nevî olup bu âleme, tabiri mahsususile unsuriyyât âlemine âit olmadığını

Ne suret huyu kesbettise **bunda**

mısraından sarahaten anlıyoruz. Muhiddin de « كل انسان في البرزخ مرهون بكسبه محبوب في صورة اعماله الى ان يبعث يوم القيامة . . . » [3] diyerek bunu anlatmaktadır.

Nihayet Gaybî, insanın hakikata ereceğini, ebedî bir söz olacağını vücudundan, vehmî ve mukayyet varlığından tecerrüt edeceğini anlatıyor. Muhiddin de C-hennemin hulûdunu münkirdir. Enbiyâ ve şühedânın misâlî suretlerle mukayyet olmayacağını [4] « ومنها ما هي مطلة كارواح الانبياء كلهم وارواح الشهداء... » [4] sözleriyle söyler.

Velhâsıl Gaybî Tenâsuhu kail değildir. İltibâsa düşmemeliyiz. [5] Şeyhinin Tenâsuhu alenen inkâr ve reddettiğini de görmüştük.

Rıza Tevfik B. Gaybînin bizim de yazdığımız

Hak budur kim vâcibi bizzât oluptur mümkünât

.

Gazelile Hurûfî olduğunu ve “Keşfül gıtâ,” da da Hurûfîlik akîdelerini tekrâr ettiğini iddia ediyor. Balâdaki gazeli de bir mecmuada bulunduğunu söyleyerek keşfini anlatıyor. [6]

Gaybînin dîvânı pek nâdir değildir. Anlaşıyor ki dîvânını görme-

[1] Fütûhât. Cilt : 1. Bap : 63. Sf : 397

[2] " " " " " " 400

[3] " " " " " " 401

[4] Fütûhât. Cilt ; 1. Bap : 63. Sf : 400

[5] Amma basarlarında dîdei şuhut ve kalplerinde nuri hikmet olmayan gafil ve anutlar zannü güman ile tahayyülâtı bâtila edüp erbâbı viedanın berezatta olan tahkîkâtını ademî iz'an ile Tenâsuh zannü vehmedüp devrû teselsüle getürmüşlerdir...

La' lî zade Abdülbâkî فصل در بذات روحانيه مبدأ و معاد

[6] "Textes Houroufis,, Gibbe. Sf: 234, 249

mişler. Çünkü mezkûr gazel divândadır. Caybînin gerek bu gazelinde, gerek “Keşfûl gıta,, sında, gerek yine Rızâ Tefvik B. in yazdığı

Таç marifet tacıdır Sanma ğayri таç ola ?

beytile başlıyan ilâhisinde Hurûflilik yoktur.

Esasen Rızâ Tefvik B. de nihâyet Gaybî hakkında “Fakat Hurûfliğin harf ve rakam hesabâtından ve garip garip tevilâtından geçmiş, aslı felsefesine ermiş bir adamdır... “[1] demek mecburiyetinde kalmıştır. Fakat, Gaybînin eriştiği, Hurûflilik felsefesi değil, Soflilik felsefesidir. Artık bu bahsı tatvîl etmiyelim. Son söz olarak tekrâr ediyoruz ki Gaybî, Tenâsuhu kail değildir. Berzah âlemini Sofiye akîdesince anlatıyor ve nihâyet hakikata vâsıl olanların bu âlemden müfâratlarında

Yine kendi mislinin aynına düşürür kazâ

diyerek sırlarının diğer bir mazharda bürüz edeceğini söylüyor. Bürüz da Tenâsuh değildir. kâmilin tahakkuk ettiği hakayktan birile zuhurdur. Binaenaleyh Ârif bir kimse sofiyeye nazaran, vefâtından sonra kendisi «itlak اطلاق» âleminde olduğu hâlde bu unsuriyât âleminde olan diğer bir âriften bâriz ve o ârif, öbürünün ayniyetile zâhir olur.[2]

Hülâsa Tenâsûhî ve Hurufî olmiyan Gaybî, «keşkül gıta» sında sofiye akaidini ve bütün tevhit ve şühut merâtibini izah ve şerh etmektedir.

*
*
*

«Gaybî» de millî vezin:

Gaybî de asıl şahsiyetini millî vezinle yazdığı ilâhilerinde göstermiştir. Yalnız Gaybî, millî vezinle yazdığı şiirlerinde mümkün olduğu kadar arapça ve acemce kelimeler kullanmamış, hele terkiplere hemen hiç yanaşmamıştır. Muhtelif tasavvuf telakkilerini o selis lisan ve pürüzsüz ahengle o kadar güzel izah eder ki... Meselâ şu ilâhîde vahdet, insan ve söz telakkilerini anlatmaktadır. Bir tek terkip yoktur. Yabancı olarak ancak «meâl, târac»; bir de ıstılah olduğundan kullanılması zarurî bulunan “Rübubiyet,, kelimeleri var..

[1] Peyâmı sabah. İlâvei edebiye. № 36. 15. Mayıs. 1330..

[2] واما اليوم بالحقائق الخفية كبروز الياس عليه السلام وهو من بني اسرائيل ارسل الى قرية بملك فانشأ بالحقيرة الادريسية التي كان الياس متحققاً بها وكذا قال النبي صلى الله عليه وسلم ان اليااس هو الادريس ولذا كان صاحب الاحدية يبرزها ارادة الحق تعالى من الحقائق التي تحقق بها ذنباً واخرى ...

Tac marifet tacıdır Taklid ile tok olan	Sanma gayri tac ola! Hakikatta aç ola!
Düşe düşüp aldanma Haktan gayri ne vardır	Düşte aldnıp kalma; Tabire muhtac ola!
Sana âlem görünen Allah birdir vallahi;	Hakikatta Allah tır. Sanma ki bir kaç ola!
Bir ağactır bu âlem Meyvadır maksud olan,	Mevvası olmuş adem; Sanma ki ağaç ola!
Bu âdem meyvasının Sözsüz bu âdem, âlem	Çekirdeği sözüdür. Bir ande tarac ola!
Bu sözlerin meâli Kendi kendin bilene	Kişi kendin bilmektir; Hakikat mirac ola!
Hak denilen özündür; "Gaybî,, özün bilene	Özündeki sözüdür; Rübûbiyet tac ola!



Bu ilâhîsinde de âdemin kutsiyetini izah ediyor:

Âşık özün bilmeğe Hakkı iyan görmeğe	Âdeme gel, âdeme Âdeme gel, âdeme!
Hakka giden doğru yol, Sa'yet seni sende bul,	Senden sana gider ol. Âdeme gel, âdeme!
Âdemdir sırrı kur'an. Âdemdir zâtı suphan;	Âdemdir arşi rahman, Âdeme gel, âdeme!
Anda bulundu cennet Âdem oldu âhîret;	Anda göründü hazret, Âdeme gel, âdeme!
Ol bî nişana nişan, Âdemdir aynı îman;	"Gaybî,, âdemdir heman.. Âdeme gel, âdeme!

Gaybî, bu manzumede de gönülî izah ediyor:

Haktan bize haber verdi erenler: Hakkın cemâlini iyan görenler	Gönüldē iste var hakkı dediler. Gönülde iste var hakkı dediler...
Gönül imiş çünkü hakkın durağı; Ede aşkını hem hakkın yarağı,	Anda yanar imiş zâtın çerağı. Gönülde iste var hakkı dediler.
Maksut olan bu âlemde insandır; Can değildir hakikatı canandır,	İnsan dedikleri gönülde candır. Gönülde iste var hakkı dediler.
Bir noktadır yerden göke bu âlem; Nefahütiden geldi bize gelen dem,	Sıfattır ol, zâttır cânı âdem. Gönülde iste var hakkı dediler.

Gönül eli, hakkın gizli elidir;
"Gaybî,, hakkın yolu gönül yoludur;

Andan haber bilen gerçek velidir.
Gönülde iste var hakkı dediler.

Gaybî hakkındaki sözlermize şu güzel ilâhiyi de derecetmeden hitam veremedik.

Gönül gitti elimden,
Hallak ile bir oldu;

Ele giresi değil!
Artık ölesi değil!

Ol bir ile bir olan,
Böyle sultanlık bulan

Cümle âleme dolan;
kulluk kılası değil!

Erişmeyen vahdete,
Girerse de cennete

Vahdetteki lezzete;
Lezzet bulası değil!

Can eline girmeyen,
Bu surette gülmeyen

Hak varını bulmayan;
Sonra gülesi değil!

İkilğin silmeyen,
"Gaybî,, kendim bilmeyen

Hakkı canda bulmayan,
Rabbim bileşi değil!...

* * *

Âsârı:

Divanı ve keşfül gitâ kasîdesi...

Sohbetnâme: صحبتنامہ 1059 dan 1065 e kadar Oğlan şeyh İbrahim E. nin sohbetinde bulunan Gaybî muma ileyhın kelimâtını zabtetmek suretile bu kitabı meydana getirmiştir. 1067 de yazılan bu mühim eser 100 sahifeyi mütecâvizdir.

Bîatnâme: بیاتنامہ Melâmî mu'takadâtını ve İbrahim Efendinin silsilei tarikatını ihtivâ etmesi itibarile çok ehemmiyetli olan bu risale 14 sahife kadardır.

Tarikulhak fitteveccühil mutlak: طریق الحق في التوجه المطلق Dokuz, on sahifelik bir risaledir. 1071 de yazmıştır. Teveccühün vücudi mutlaka mahabetten ibaret olup bunun da insanı kâmilî sevmekten başka yolu olmadığını izah ve teveccüh hususunda tarikat ehlinin re'ylerini beyandan sonra vahdet mülâhazası olmadan zikrin bihude ve zikirde mürat ancak bu teveccüh, ya'ni mahabbet ve fenâ olduğunu bildirmektedir.

Ruhül hakika: روح الحقيقة Dört sahifelik bir risale ise de melâmetin mebnâsının sohbet ve mahabbet olup zikir, riyâzat mücâhede; deveran gibi rûsum ve kuyuttan âri bulunduğunu göstermesi itibarile mühim bir risaledir. 1072 de yazılmıştır.

Divanı ve bütün âsârı gayri matbudur.

İDRİSİ MUHTEFÎ

Hasanî Kabâdûz dan sonra melâmilerin riyasetine “İdrîsi Muhtefî,, namile meşhur olan Hacı Ali Bey geçmiştir. Tırhalalıdır. Amcası, Süleyman devri Sadrı azamlarından Rüstem Paşanın terzisi imiş. 995 de İlkas seferine giderken Ankara köylerinden Kutlu hana uğrayıp Hüsameddîni Ankaravî ile görmüşler. Hüsameddin, Ali Beyi yanında alikoyup terbiye eylemiş ve terzilîğine telmihan kendisine (İdris) ismini vermiştir.

İdrîsi Muhtefî İstanbula geldikten sonra irşada başlamıştı. Aynı zamanda Filibe, Sofya ve Belgırada gidip gelerek ticaret ve bu suretle kesbi servet eylerdi. Bilahara kendisi Sultan Selim civarında bir konak alıp uzleti ihtiyar eylemişti. Kendi namına hizmetkârları ticaret ederlerdi. Kâtip Çelebinin Fezlekei tarihte tavsifine göre [1] cezbei azîme ile meşhur olduğu gibi asrın bir çok ricâl ve kibârı, meşayih ve ulemanın çoğu kendisine intisap etmişlerdi. Bu hâl bazı meşayihin hasedini celbettiği gibi duyulan şathiyyatı da kilü kâle bâdî olup ahali, hakkında türlü şeyler söylemeğe, vâizler de kürsülerde aleyhine atup tutmağa başlamışlardı. Yalnız bütün kin ve gazap İdrîsi Muhtefîye teveccüh ediyor; fakat kimse İdrîsi Muhtefîyi bilemiyordu. Atâînin tavsifi veçhile

Söyliyenler kendisin bilmez, bilenler söylemez;
Cûylar kim erdi'er deryâyâ hâmûş oldular!

fahvasınca bendeleri de İdrîsin kim olduğunu ketmederlerdi. [2]

İdrîsi Muhtefî mükerreren edayi haccetmiş olduğundan mahallesinde “Hacı Ali Bey,, namile maruf, zühdü salâhı müberhen ve hürmete mazhar bir zâtı. Hatta mahallesi komşularından şeyh Ömer Ef. bir gün Hacı Ali Beye “İdrîsi Muhtefî isminde bir zâtin âlemi idlâl etmekte olduğunu ve hükûmet tarafından derdestine emir ve ferman verildiği hâlde bir türlü elde edilemediğini,, yana yakıla anlatmış. Hacı Ali Bey de “mezkûr şahsın dalâleti hakkında bir ilmi şe'rî husule geldimi? yahut şahsı mezkûr, dalâletini huzurunuzda itiraf ettimi?,, diye sorup “hayır,, cevabını alınca “niçin bir müslûmanın aleyhinde bu kadar şiddet gösteriyorsunuz; beni nasıl bilirsiniz? İdrîsi Muhtefî benim; isimim Ali, lâkabım İdristir. ,, deyince Ömer Efendi istigfar ve Hacı Ali Beyden istihlâl ile ikrar ben-

[1] Cilt; 2 Sa; 373—374

[2] Sa; 602—603

desi olmuştur. [1] Sadrı azam Halil Paşa da İdrîsi Muhtefî' ye müntesip imiş. Hatta Sıvaslı şeyhi İdrîsin şikâyeti üzerine Bursaya nefyettirmişti. Sarı Abdullah Efendi Cevheretül bidayede Fâzılı İznîkî Ali Efendi ile Şeyhülislâm Mustafa Efendinin de Hacı Ali Beyin müridi olduklarını söylüyor.[2] İdrîsi Muhtefî' nin mezuniyetile o zaman müteaddit kalbe bakıcılar varmış; Müstait talipleri birer birer çekip irşat ederlermiş. Melâmîlik bu zamanda fevkalâde intişar etmişti. 46 sene irşat ile meşgul olmuş, bu 46 senenin on dört senesinde Hamzaviye - Melâmîyenin riyâsetinde bulunmuş olduğu hâlde kendisine müntesip olmyanlardan hiç bir kimse İdrîsi Muhtefînin Ali bey olduğunu anlayamamıştı. 1024 senesi rebülevvelinin nihayetinde vefat etmiştir [3]. Kabri, Kasım Paşada tersane arkasından kulaksıza çıkan yokuşun ibtidalarında sağ tarafta müstakil sofa üzerindedir. Müstakim zade merhum, İprîsi muhtefî' nin yanında, taşlarında « قلندر بن حاجی علی » « اسماعیل بن حاجی علی » « سلمان بن حاجی علی » yazılı üç oğlunun metfun bulunduğunu yazıyorsa da bunlardan yalnız ismailin sengi mezarı kalmıştır. Kendi mezarı, resimde görüldüğü veçhile gayet sağlam yapıldığından dün yapılmış gibidir. O civarda "evliya,,olarak maruftur. [4] Atâî zamanında Sahn müderrislerinden bulunan şeyh Sinan zade Mustafa E. atâîye "ben, İdris efendinin vefatında kassam kâtibi idim. Muhallefatını tesbite memur olmuştum. Evinin içi bir mahalle kadar vasi olup içerde hadden ziyâde adam vardı. Cariye ve hizmetçileri bir mahalle halkından

[1] Melâmîyei Şattâriye; Sa; 70—71 Bu vak'a Fezlekei tarihte de mukayyettir. Cilt; 2. Sa: 374.

[2] Varak: 134.

[3] Hediyyetül ihvanda Şemseddîni Sıvası'nın İdrîsi Muhtefî'ye muâriz olduğu, nihâyet Şemseddînin duası icâbet bularak İdrîsi Muhtefî' nin bir sabah, döşeginde katledilmiş olarak bulunduğu kaydı var. Bu yanlış malûmat, Evliyâ Çelebi'de de mevcuttur. Ona göre de İdris, " Şeriattan taş kopardı deyu mahnukan şehit ,, olmuştur. (Cilt: 1, sa : 425) Fakat bunlar temamlle yanlıştır. İdris 1024 te ecelile vefat etmiştir. Millet kütüphanesindeki Hediyyetül ihvan, Ruznamçeci meşhur Fâik E nin nüshasından aynen istinsâh edilmiştir. Fâik . E, bu kitâbın kenarlarına Hamzavilere âit ihtiramkâr hâşiyeler ilâve etmiş, bilhassa bu katil riyâyetini reddetmiştir.

(Evliyâ Çelebi'de Eyupta İdris köşkü namile İdrise âit bir köşk ve bağçe bulunduğu, bilâhara S. Mürat tarafından hedmettirilip mesire hâline ifrağ edildiği hakkında bazı malûmat vardır. Cilt: 1, Sa: 399

[4] Kabrini ararken yanlış yola gitmişim. Bir türlü bulamayordum. kimsenin bileceğine kanaat getirmediğim halde rast geldiğim orta yaşlı bir zattan hacı Ali bey diye sordum. Bilmedi İdrîsi. Muhtefî dedim. " Ha; sen zât arıyorsun ,, deyip mezarının mevkiini tarif etti. Bunun üzerine muhtelif mahallerde bir ihtiyar kadına, birde çocuğa sordum. Onlar da tanıdılar ve tarif ettiler. Hüseyini lâmekânî de o civarda (tez veren hüseyin de de) namıyla tanınıyor. Hamza Balînin, İsmaili maşukinin meşhetlerine, hacı Kabayı efendinin merkadine yakın zamanlara kadar - ve hatta el'an - mum ve kandil yakıldığı da düşünülürse hamzavî - melâmî erenlerinin nüfuz ve maneviyetlerinin derecesi tesiri anlaşılır.

fazla idi. Yalnız elli, altmış tane azat kâadı yazdım. Muhallefatını tahrire bir haftadan ziyade uğraştım. Nihayet başa çıkamıyacağımı anladım da cins cins ayırıp alettahmin yazmağa başladım., demiş, atâî de “ elhak bu mertebe zuhur ile bu gûna ihtifa, kerameti azîme idüğü cayı hâfâ değildir., [1] diyor.

İdrisi Muhtefî' nin bir takım tasvvufî remizleri ihtiva eden şathiyesini buldum, bu siir yonusün

Çıktım erik dalına
Bostan ıssı kakıyıp

Anda yedim üzümü,
Der: ne yersin kozumu ?

tarzında, hatta aynı hece adedile yazılmış bir şeydir. Aynen dercediyoruz :

İş bu deme erince
Nice yavru uçurdum,

Üç gez doğdum âneden
Nice âsiyânenen!

Dört doğurdum anamı
Babam dokuz ayaklı,

Hamil oldum babadan ;
Anlama efsânenen!

On tayaya emzirdim
Kara libas giydirdim;

İki yüzlü bir cocuk;
Gösterdim kâşânenen!

Kaf dağını arkama
Bahri muhiti içtim;

Yüklendim etme aceb;
Kanmadım amma neden?

Altmış arşin minare
Çağruben cihanı

Çıktım anın üstüne;
Doldurdum efsânenen;

Yüz tınaplı bir çadır
Ana tuttum yüzümü

Diktirdim siper içün ;
Doğdum cl kârhânenen!

Fir'avn ile görüşüp
Dedi sözün tutmazam

Biraz nasihat ettim ,
Dönmezem Hâmânenen.

Yedi başlı bir yılan
Sureti hayvan değil

Gördüm ki hâkim olmuş .
Bilmezem amma neden?

Ak sakallı bir avret
Zinet etmiş kendine

Düştü benim peşime,
Lü'lüi dürdânenen..

Yetmiş iki dilice
Çaldım, ağır sadasın

Düdük aldım çarşıdan
Geçti âsimânenen!

Bir top attım maşrıktan
Bu, bir rengin rumuzdur

Geldi düştü mağrıba.
Anlama efsânenen!

Bir mektebe uğradım
Sivri sinek halife

Kuş dilini okurlar;
Hocası pervânenen!

Alâîmi semayı
Bin bıyıklı bir balık

Olta edip sarkıttım;
Çıkardım deryânenen!

Gördüm Nuhun gemisin,	Girdim anın içine;
Buldu'm anda necatı,	Korkmadım tufânenen!
Senin "İdris,, hakikat	Bu rumuzat sözlerin
Anladı insan olan;	Bilmedi hayvaneden !

*
*
*

Osmanlı müellifleri sahibi bu Şathiyenin matlamı yazıp bir çok meşayih tarafından şerhedildiğini de kaydediyor [1]. Fakat hangi şeyler şerhetmişler ve bu şerhler nerededir? Bunları yazmıyor. Yalnız Hacı Hüseyin Vassaf. B. merhum «Sefinesi evliya,, sında Nakşibendî şeyhlerinden L'âlî Şermî. E. nin şerhettiğini kaydediyor. Bu şerh, Süleymaniye kütüphanesinde Nâfiz Paşa kitapları arasında 419 nûmarada muhayyettir. Bu kitap, Yeni Kapu Mevlevihânesi şeyhi Osman Salâhaddin dede E. (1304) ye aittir ve şârihin ismi de Vassaf B. in kaydettiği gibi La'li Şermî değil, "Ali Şermî,,dir. Bu şerh pek muhtasardır. Bundan başka mülga Üsküdar Mevlevihânesi şeyhi, Üsküdar kütüphanesi müdiri Ahmet Remzî B. E. nin yazdığı şerhi de Vassaf B. merhum Sefinesinde aynen yazmıştır. (Cilt. 2; sa: 309) Bunlardan başka bir şerhe tesadüf edemedim [1].

[1] Benim anladığıma nazaran.

« İşbu deme erince * Üç gez doğdum aneden » demekle Ahadiyetten Ervâh, Ervahtan Esâm âlemine nüzulünü ve sülûkünü itmam edip bir çok kimseleri de irşat ettiğini anlatıyor, Yahut dokuz ayaklı baba ve dört ana, E'lâki tis'a ile Anâsıra remzoldüğundan meşhur "Devir,, nazariyesini izah ve Mevâlide nüzulünü îma ediyor. On taya, maruf zâhirî Havassî hams ile bâtuñ Havassî hams olsa gerek.. Bu suretle bir yüzü Hak, diğer yüzü Halk âlemine nâzir olan insan, terbiye ediliyor.

Kaf dağı " Cem'iyyeti esmâiyye جمعيت اسمائيه ,, denilen emâneti kübrâdır ki ârif ve mübelliği insânî kâmindir. Bahri muhit te hakikat deryasıdır. Altmış arşın menareyi anlıyamadım. Hurûfilere (28 + 32 = 60) olduğundan «يس» i bu suretle âdeme tatbik ve İsânın Şamdaki altmış arşın tulündeki ak menareye nüzulünü de böylece te'vil ederler. İhtimâl, İdrîsi muhtefî de buna işaret ediyor. Yüz tınaplı çadır da böyle.. Hurûfilere, 28 harfi bast ederek 72 ye iblağ ederler ki 72 esmâ ve 28 müsemânın mecmuu 100 olur. İnsanın da el ve ayağının mafsalları 28 dir. On parmak ve on tırnak ile 48 eder. El ve ayak âyelerile 50 eder. Aynı veçhile öbür tarafı da 50 ve mecmuu 100 olur ki Mûsanın yüz tınaplı haymesi buna remzdır. Bu hususta " Cavidan nâme ve Cavidan şerhi Dürri yetim,, de Aşk-nâme,, de ve sair Hurûfî kitaplarında tafsilât vardır. (Arşnâmenin تيمه بنت حيمه ميعاد وتعيين bahislerine ve Aşk-nâme nin 5 inci ve bilhassa 6 nı baplarına bakınız.. Sa: 29, 31—32.] Esâsen İdrîsi muhtefî nin kitabımıza dercettiğimiz gazelinde de Hurûfî akidelerine pek vâzuh bir surette tesadüf etmekteyiz.

Fir'avn, hakikatta bu'd ve gayriyetin mümessili olup ma'dum bulunan Mertebeli vehim = Şeytan, Nefs; yedi başlı yılan da nefis merâtibi olsa gerek.. Ak sakallı avret Dünyâdır. Peygambere de Mi'raç gecesi kadın şeklinde temessül etmişti. Yetmiş iki dilli

İdrîsi muhtefî' nin bu şi'ri, emsâli arasında hakikaten şümüllü ve güzeldir.

İdrîsi muhtefî' nin bu şathiyesinden başka bir de şu gazeli mevcuttur:

İktidâ eden salâti dâime etmez kuût

Kiblesi âdemdir anın dembedem evler sücût.

Keşfolup veçhine veçhi ma'nevînin sırları

Yedi hat ام الكتاب oldu ana Haktan şühût.

Görünür veçhi misâli beyti ma'mur zahiren

Mevzii Beytül mukaddes, haşri ervâhi cünût.

Âlemi mutlak, mukayyet menzîlini tayyeder,

Menzili Ruhül kudüstür âlemi sırrı suût.

Câmı kesrette şarâbı vahdeti içen müdâm

Mestü medhûsı Hudâdır anlamaz bûdü nebût.

Bî vuzûdur ol fakih kim mâsivâdan el yumaz,

Hakkı mevhumdur perestiş ettiği andan çi sût?!

Uyma anın kavline zerku riyâdır sözleri,

İçi hannâs ile vesvâs, taşrası nefsi kuyût..

Virdidir قول ; قال ; zikir لايحوز

Dahleder erbâbı hâlâta o hâl ile hasût..

Secde eyler sureti rahmana « İdris » her nefes.

Kiblei tahkike erdi erişip fazlı vedût..

* * *

Gerek bu gazelde, gerek şathiyede „Yedi hat, ام الكتاب sureti rahman, yüz tınaplı çadır,, gibi Hurîfî telakkileri vâzih bir surette görünmektedir, Hele gazelin son mısrandaki “Fazlı vedût,, terkindeki iltibas kabiliyeti ciddiden dikkata şayandır. Fakat bunlarla İdrîsin Hurûfî-

düdük, yetmiş iki millete tefhim olunan sırdır. Şarktan garba top atması ile de zuhur ve butünü anlatıyor. Uğradığı mektep, İrfan mektebi; halife sivri sinek, Rehber; hoca pervane de aşk ile mevhum vücudunu ifnâ edip Hak ile bâkî olan ehli tevhit. Alâimi sema, Hüviyeti n. utlakamın nâsûtî suver ile zuhuru, bin bıyıklı balık ta lâyetenâhî taayyünat ve şüunu olacak.. Nuhun gemisi « مثل اهل بيتي كمثل سفينة نوح من ركبها بغي ومن تخلف عنها غرق » hadîsi mucibince ehli beyte temessük, tevhdî zevkan ve şühûden anlamaktır. Esasen bu gibi şeyler, sâmiin anlayışına göre te'vil edilebileceği için yazılıyor galiba.. Ben de bu kadar anlaya bildim!..

Maruf ve meşhur sofilerin çoğu böyle şathiyât yazmıştır. Mevlânânın

دوش وقت صبحدم در چرخ بالان یافتم
در میان دانه خشخاش سندان یا فتم

matla'lı gazeli de bu kabildendir ki Şemseddîni Sîvâsî tarafından şerhedilmiştir. [İlk Mutasavvıflar. Sa: 333] Son Melâmîlerden de böyle şeyler yazan vardır.

liğini iddia edemeyiz. Oğlan şeyh İbrahim, E. yi anlatırken de bu hususa temas etmiştik. Maamafi, Hurûfiliğin başlı başına yaşayamayıp tarikatlara ve bilhassa Bektâşilik, Mevlevîlik ve Melâmîliğe hulûl ettiği ve Oğlan şeyh İbrahim E. gibi Melâmî büyüklerinin Fazlı Hurûfiye ve Hurûfiliğe karşı hürmetkâr bir lisan kullanmaları nazarı dikkata alınırsa mes'ele tezahür eder. La'î zade merhum da, Beşir ağanın hemşehrileri arasında bir çok Hurûfîlerin de bulunduğunu ve bunların ağâyı ziyaretleri kilü kalı bâdî olduğunu kaydediyor [1]. Fakat bu bir kaç sözle Melâmîlerin tamamile Hurûfî olduklarını iddia, pek fâhiş bir hatâdır. Yalnız tekrar edelim ki Hurûfîlik, diğer tarikatlara olduğu gibi Melâmîliğe de hulûl etmiş ve bunun neticesinde Melâmîler, Hurufîlik akidelerini esâsî bir akîde olarak kabul etmemekle beraber âdemi mufritâne bir surette takdîs eden bu mesleğe nîm mütemâyil bir vaz'iyette kalmışlardır.

* * *

İDRİSİ MUHTEFİDEN EYZALANLAR

Bezci zade Mehmet Muhiddin E.

Konyalıdır. Evvelâ Halvetî iken bilâhara İstanbul'a gelip İdrîsî muhtefîye intisap etmiş ve tekrar memleketine azimet eylemişti. Birinci Ahmet zamanında ikinci defa olarak İstanbul'a gelip o zamanlar Darüsseâde ağası olan Mehmet ağanın Fâtikte Çarşambada yaptırdığı zâviyenin şeyhi o'muştu. İdrîsî muhtefî tarafından kalbe bakıcılık, ya'ni mürşitlik hizmetine tayin edilmişti. 1020 de vefat etmiş ve Üsküdar'da ahababından birinin bağçesine defnedilmiştir [2] .

[1] Sergüşt; Sa: 54

[2] Ayvansarâyî Vefeyât'ında Bezci zadenin defnedildiği mahallin, Hüdâyî şeyhlerinden Şekûrî E. nin tekkesi olduğunu ve bu tekkeye ilk defnedilen zâtn Bezci zade bulunduğunu yazıp; Muhyî'nin *مفتي اليبب* e bir de şerhi vardır; diyor.

Melâmîler, yukarıda yazdığımız gibi bir bağçeye defnedilip oraya bir zâviye yapıldığını söylüyorlar. Bilâharâ Bolu'lu Ahmedî Bayrâmî dervişlerinden Hîmmet E. gelip bu dergâha şeyh olmuştur. Hîmmet E. Bayrâmîyeden « Hîmmetiye » kolunun müessisidir. Vefatı 1095 tedir. Tahmînen 50 sene evvel Tophâne muhâsebecisi Hüsnî E. bu dergâhı tecdit ve i'mar eylemiştir. Hîmmet E. nin mürettep divanı vardır. Yazma divanının " ز " harfinden sonrasını son şeyh olan Hîmmet zadelardan Dr. Abdullah Nâsîh B. nasılsa kaybetmiştir. Hîmmet E. müteşerri' bir zattır. Şiirleri mutavassîanedir. Melâmîlerdeki coşkunluk ve açıklık, bunda görünmüyor, Hece ile yazdığı ilâhiler güzeldir.

Bâdı sabaya sorsunlar;

Canan elleri kandedir?

Bilenler haber versünler;

Canan elleri kandedir?

ve bütün tekkelerde makamı mahsusile okunan

Vakti seherde

Açılır perde;

Düşüğüm yerde

Derman sendendir!

ilâhîrleri meşhurdur. Bir de sülûkten dâhis gayri matbu' mensur risalesi vardır.

“Muhyî,, mahallesile söylenmiş güzel şiirleri vardır. Mustakim zade aruzla yazdığı şu na'ti risalesine dercetmiştir:

Arzet cemâlin göreyim ey mahı taban Mustafâ ;
Ref'et nikabı rûyini şemsi dıraşan Mustafâ !
Hakkın sen oldun mazharı, sensin kamunun rehberî ;
Seni seven olur velî gevherlere kân Mustafâ .
Eren sana erdi Haka, aşk zencirin boyna taka ;
Tâ Hak cemâline baka ey nuri sübhan Mustafâ !
Seninle oldu âftab, gönderdi Hak sana kitap ;
Âşıklara fetholdu bap ey derde derman Mustafâ !
Metheylemek seni muhâl, meddâhın oldu zülcelâl ;
“Muhyî,, kuluna kıl vısâl ey hakka mihman Mustafâ !



Biz de eski, fakat tarihi belli olmıyan bir cönkte [1] bulduğumuz şu güzel na'tini yazıyoruz:

Canımda benim aşkı Hudâ olalı peydâ ;
Mahvoldu derunimde ne kim var ise sevdâ ;
Sayyadı mürâdım edeliden beni saydâ
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ !
Su gibi revan oldu diler kim bula yarî ;
Derdine devalar kıla Allah kıla yarî ;
Terketti bütün aşk ile namus ile ari ;
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ !
Dil zevrakımı zevk ile deryalara saldı ;
Gavvâs oluben aşk ile aşk bahrine daldı ;
Bu dürrü cevâhir özünün kânım buldu ;
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ !
Canan elinin canlarının canı Muhammed ;
Sultan elinin hanlarının hanı Muhammed ;
Ben dertlüye kılsın deyu dermanı Muhammed
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ !
Dâim okuyup canü dilim na'tı Muhammed ;
Gayette safa verdi bana şevki Muhammed ;
Kalbimde tarakki edeli aşkı Muhammed
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ !

Muhyî'nin divanı da mezkûr dergâhta imiş. Fakat Dr. şeyh Nâsîh B. ademi malûmat beyan etti. Ceddinin el yazısı divanını kaybedecek kadar alakasız bulunan Nâsîh B. ihtimâl bu kıymetli divanı da kaybetmiştir. Yahut ta Çapadaki tekkede yanmıştır.

[1] Bu cönk, Molla Mürat kütüphanesi hafızı kütübü Hazmî B. e âittir.

Derd ehli bilir aşkı hakikî ne safâdır ;
Her türlü belâ, cevrü cefâ, aynı vefâdır ;
Fehmetti heman derdine Hak dâri şifadır,
Oldu bu gönül aşk ile bülbül gibi şeydâ!

“Muhyiddin,, uyar meclisi tevkitte hoş âvâz ;
Bülbül gibi gülşende edüp nagmeye âgâz ;
Çün aşkı ilâhîde sana keşf olcak râz
Oldu bu gönül aşk ile bülbül gibi şeydâ!



“Muhyî,, bilhassa Hece vezninde muvaffak olmuş bir şâirdir. Şu ilâhîsi, hemen bütün tarikat ehline bilinir ; Mukabelelerde daima söylenirdi :

Zâhit, bizi ta'neyleme ;	Hak ismin okur dilimiz..
Sakin efsâne söyleme ;	Hazrete varır yolumuz..
Sayılmayız parmak ile ;	Tükenmeyiz kırmak ile ;
Taşramızdan sormak ile	Kimse bilmez ahvâlimiz..
Erenler yolun güderiz ;	Çekilüp Hakka gideriz ;
Gazâyî ekber ederiz,	İmam Alı [1] dir ulumuz !
Erenlerin çoktur yolu ;	Cümlesine dedik belî ;
Gören bizi sanur deli ;	Usludan yeğdir delimiz !
Tevhid eden delî olmaz ;	Allah deyen mahrum kalmaz ;
Her seher açılır solmaz ;	Bahara erer gülümüz !
“Muhyî,, sana olan himmet ;	Âşık isen cana minnet ;
Elif, Allah ; Mim, Muhammed ;	Kisvemizdedir Dâlimiz ! [1]

*
* *

Maalesef bu kıymetli şairin divanının yegâne nüshası, arzettiğimiz gibi kaybolduğundan elimizde bir kaç manzumesinden başka eseri kalmamıştır..

*
* *

TIFLÎ AHMET ÇELEBİ

Tab'ı metin, lisanı selis, üstat bir şâir olan Tıflî, Tırabzonda doğmuştur [1]. Babası Abdülaziz E. isminde bir zattır. Henüz çocuk denecek

[1] İmam Aliyürrûmî: İdrîsi muhtefî ; Hacı Ali B. dir ki İmâm Ali İakabile de anılırdı.

[1] Şeyhî ve Müstakim zade (Tezkiretül Hattâtın), İstanbullu olduğunu söylüyorsa da diğer menba'lar ve bilhassa Safâî, Tırabzon'lu olduğunu kaydediyorlar.

bir yaşta iken tabiatı şîriyesini izhar ettiğinden Tıflî tahallüs etmiştir [2]. Bütün tezkireler, Tıflînin şâirliğini methetmekte müttehittir. Rızâ, bu şâiri “Tâze gû,, lukla tavsif [1] ediyor.

Tıflî, aynı zamanda şâirliğine mürâdif olarak “Şehnâme hanlık,, ve “Meddahlık,, la da meşhurdur.

Safâî, Tıflî hakkında “Ol asrın şuarâyi zevil ihtirâmından, alelhusus Şehnâme hanlıkta ve sergüzeşt naklinde bî nazîri rûzgâr ve meddâhı şîrinkâr ve meclisi belâgatta pehlevânı rûzgârdır,, [2] dediği gibi “Sâlim,, de müstakillen Tıflî’den bahsetmediği hâlde 1120 de vefat eden “Kırmî Mehmed,, in tercemesini yazarken “Tıflî merhum kadar sergüzeşt söyler bir ehli tab’u ma’rifet perver idi,, diyor [3]. Güftî’de tezkiresinde Tıflî’nin şâirliğile beraber meddahlığını ve Şehnâme hanlığını zikretmektedir [4]. Şeyhî, Tıflî’nin “Bî nazîr Şehnâme,, okuduğunu ve “Bazı sergüzeşti olmak üzere muhteri’ ve bedîhî hikâyâtı muhayyele nakl,, ettiğini ve bu suretle Dördüncü Müradın nedim ve manzuru olduğunu söyler. Evliyâ çelebî, Tıflî’nin Şehnâme hanlığını kayt ve boyunun uzunluğundan dolayı kendisine “Leylek Tıfı,, dendiğini ilâve ediyor [5].

Tıflî, aynı zamanda sülüs, nesih, ta’lik ve Acem kırması ta’likte mâhir bir hattattır. Pâdişah ve ricâlî devlete bir çok kitap yazmıştır [6].

Şeyhî ve Safâî; şâirlik, hatttalık ve bilhassa meddahlıkta şöhret bulan Tıflî’nin gümrük ve evkaftan aldığı vazifelerle müreffeh bir hâlde ömür sürdüğünü bildiriyorlar.

Tıflî, 1070 tarihinde vefat etmiştir. Üstat şâirlertimizden Nâilî, vefatına

Tıflî kulunu eyliye ukbada Huda
Maksure nişini huldü magfûri ebed
Târihi vefatını demiş mâderi dehr :
كهواره راحت اولاً طفلى به خد

tarhini söylemiştir. Silivri kapuda Hamza Bâlî’nin civarında defnedildiğini ve taşında akrabasından Nazmî Mehmet E. nin [7] söylediği şu tarihin

[1] Tırabzon Şâirleri “gayri matbu,, : Hamamî zade İhsan B. E.

[2] Sa : 63

[3] Sa : 239 - 240

[4] Sa : 568

[5] Türkiyat mecmuası. Cilt : 1. “Meddahlar : Prof. Dr. Köprülü zade M. Fuat B. E., Sa : 32 - 33 Tırabzon şâirleri : Hamamî zade İhsan B. E.

[6] Cilt : 1 ; Sa : 671

[7] Tuhfetül Hattâtîn. Cilt : 1 ; Sa : 60 - 61.

[8] Nazmî Mehmet. E. Halvetî şeyhleriaden Abbül Ahat Nuri hulefâsındandır. 1065 te Yavaşca Mehmet ağa zaviyesine şeyh olup 1112 de vefat etmiştir. Halyetî şeyhlerinin tercemei hâllerini bildiren معيار الطريق و هدية الإخوان ismindeki eserleri meşhurdur. “Sâlim tezkiresine müracaat! Sa : 672—675.,

mahkûk olduğunu müstakim zade, Risalei Melâmîyesinde bildiriyor:

او استاد یکانه شیخ فن طفلینک ای مولی
 دعاسن زبورلوح زبان خاص و عام ایله
 بوخارستان دنیادن کوچوب عزم ایشدی عقبايه
 میان جنت عدن اکا جای خرام ایله
 رجا ایله جناب حقه نظمی فوشه تاویخ
 دیدم : « کهواره جنتده طفلی به مقام ایله »
 1070

*
 **

Safâî, Tiflînin vefatını 1074 te göstermektedir. “Hammer,,de Tiflînin vefat tarihini 1074 olarak kabul ve “Rieu,, katalogunda bunu teyit ediyorsa da[1] yukarıdaki Nâîlî'nin rubâîsile Nazmî iv ehmet E. nin nazmındaki tarih mısra'ları 1080 senesini gösterdiğinden ve ayrıca Müstakim zade de bunu risalesinds tasrih eylediğinden her hâlde 1070 te öldüğü muhakkaktır.

*
 **

Süleyman Faik E. mecmuasında Tiflî'nin Melâmîliği mukayyet olduğu gibi[2] Müstakim zade de Risalei Melâmîyei şattâriyede İdrîsi muhtefî'ye müntesip bulunduğunu tavzih ve Sarı Abdullah E. nin gece gündüz hem sohbeti olduğunu tasrih eylemekte ve “Beynel ihvan tab'ı şerifleri meşrebi fenaya mâil olduğu malûm,, bulunduğu kaydını da ilâve etmektedir[3].
 Tiflî, divanında

Dağıtmış turrei müşkinini çini cebin üzre;
 Yine bir leşkeri fitne döşenmiş mülki çin içre!

matlaı ile başlayan 10 beyitlik bir kasîde ile Sarı Abdullahın kadrini tebciil ettiği gibi bir sâkînâme ile de Melâmîliğini sarahatla bildirerek silsilesini kaydediyor. Müstakim zade, bu sâkînâmeyi risâlesine almıştır. Sâkînâme şöyle başlıyor:

Ey sâkii turfekâr berhiz; Berhîz eyâ sitize engiz!
 Ey mugbeçe, câmi eyle gerdan; Göster yine mu'ezâtı ihсан!

[1] “Encyclopedie de L' islam,, Tiflî maddesine bakınız!

[2] Meddahân: Sultan Mürâdî râbî' han zamanı devletinde müsâhibi şehriyarî olan Tiflî E. Tarikatı Bayâmîyeden şâiri mâhir olup.....“Meddahlar makalesinde Tiflî'ye âit ehemmiyetli malûmât vardır. Türkiyat mecmuası; Cilt : 1; Sa: 31 - 34. Köprülü zade M. Fuat B.E.,,

[3] Sa: 74

Olsun yine nahli tûra sâni;
Sûzi dili eylesün ziyâde

Yansın bu dirahtı üstühânî!
Envârı tecelliyâtı bâde!

Daha aşağıda âdemın kemâlâtına âit şu beyitleri okumaktamız:

Âdemdir olan cemâle mir'ât,
Âdem, mihrî cihânı candır,
Âdemdir o zâtı pâki kevneyn,

Âdemdir olan mufizi âyât!
Mir'âtı zeminü âsmandır!
Sultânı serfiri kabe kavseyn..

Sonra Peygamberi medih ve sırasıyle Hacı Bayramı velî'ye kadar ve Hacı Bayramdan kendi zamanına kadar Melâmî silsilesini yazıyor. Müstakim zade, İdris hakkında

Müstagrakı nûri zât İdrîs;

Firdevsi tecelliyât idrîs.

Dediğini yazıyorsa da bu beyit, Âtîf E. kütüphanesindeki nüshada [1]

Müstagrakı nûri zât Hâce

Firdevsir tecelliyât Hâce.

şeklinde ve doğrusu da budur. Çünkü; bu beyit. Ankaralı Husâmeddîne âit beyitten sonradır. Husâmeddinden sonra Melâmîlere göre Gavsiyyet Bosnalı Hâce Hamza'ya geçmiştir. Tıflî, bu beyitte Hâce Hamza Bâli'yi zikrettikten sonra İdris hakkında

Kendi mahfî, kemâlî peydâ;
Tâ vasl ola intihâyi râhi;
Şimdi o şehinşehî velâyet,
Gâhî ki eder nühüfte divan
Ol mihrî kerem ki lutfu çoktur,
Ey «Tıflî»i bîmedâr şâd ol;
Ol mazharı kâmilî tecelli;

Can, âşıkı rûyi rûhi yektâ..
Mahfi gerek âşıkı ilâhî!..
Ahabına eylemekte himmet..
Ol devlete evliyâdır erkân.
Bahşâyışinin hisâbı yoktur.
Ey bîdilü bîşî'âr şâd ol!
Bir gün seni de eder teselli..

deyip sonra Melâmete 1050 de vefat edip Lâmekânî Hüseyin E. nin yanına defnedilen Hakîkî B. den intisâb ettiğini de

Üstâdı fakîhdan Hakîkî
Hâhişgeri aşk olup hevesle
Evsafın edüp medârı kurbet
Oldu hüneriyle pâkû tâhir,

Hassâmı suhanveran Hakîkî;
Dil şem'ini yaktı bir nefesle.
Sâhip kerem eyledi mahabbet..
Kalbinde hakikat oldu zâhir.

beyitleri ile bildiriyor. Hakîkî B. Tıflî'nin dediği gibi "Hassâmı suhanve-

ran,, değilse de tabiatı şi'riyesi vardır. Müstakim zade, Risalesinde bir agzelini almıştır [1].

Tıflî, bu sâkînâmeyi her hâlde İdrisi muhtefinin hayatında, ya'ni 1024 senesinden evvel yazmıştır. Şi'rini şöyle bitiriyor:

Ey «Tıflı»i dil bedesti gayret;	Ümmîdini kıl karîni himmet!
Derdi dili zara eyle tedbir,	Ol dest küşayı dergehi pîr!
Ey maşrıki âftâbı tevhîd;	Ey mazharı sırrı sırrı câvîd;
Ey câmii her zuhûri evvel,	Deryayı muhîti nûri kümmel!
Birden bire nûri evliyâ hem	Zâtında göründü tâ beâdem!
«Tıflî» kapunu penâh edindi;	Dîdârını secdegâh edindi;
Bu bendei hî vücudu kul et;	Nâ lâyıq isem de sen kabûl et!
.
Bâkî ki cihanda var hevestir;	Senden bana bir nigâh bestir.
Ben mücrime eyle destgîrî	Nâ bâliğ tut bu abdi pîri!

* * *

Tıflî'nini mürettep divanı vardır [2]. Bir divanının da "British Museum,, da bulunduğunu "Encyclopedie de L' islâm,, dan öğreniyoruz. "Nedim,, de Tıflî'yi okumuş, sevmiş ve şu gazelini tahmis etmiştir:

Meh pertey alur tâbişi vechi hasenimden ;
Cem'iyyeti öğrendi nücüm encümenimden!

Erbâbı füsünü sahare âciz olurlar
Çeşmi siyehi câduyi Hârût fenimden!

Baktıkça benim âyinei rûyime tûtî
Meşki suhan eyler lebi şeker şikenimden!

Hûbânı cihan nâzını âlemde çekermi
Bir kerre alan busemi sîbi zakaninden?

[1] Firkatından âlemi tuttu feganın gel yetiş;
Tende canım kalmadı, rûhi revânım gel yetiş!
Vaktidir can veresin cansızlara hemçün Mesîh
Çâre kıl ey nutku hayyi câyidânım gel yetiş!
Düşmüşem bahri gamın ka'rine gavvâs olmuşam
Dürri vaslın isterem ey bahri kânım gel yetiş!
Çekti girdâbı gamın aldı vücûdum zevrakın;
Kıl meded ey dostı desti Lâmekânım gel yetiş;
Zulmeti zulmi felekten bu «Hakikî» bendeni;
Kurtar ey mihrî cihan sâhip zamanım gel yetiş!

Melâmîyei şattâriye. Sa : 64

[2] Tıflî'nin divanının muhtelif nüshaları hakkında Hamâmî zade İhsan B. E. nin «Tirabzon şâirleri» nde malûmat vardır.

“Tiflî,, bu gazel ol güzelin müntahabıdır
Mecmuai eş'ârı selîsi suhanimden!.. [1]



Şeyhî, Şakayık zeylinde bir kaç gazelile beraber şu gazelini de almıştır:

Dil, kenduyi ol husrevi hûbâna düşürdü;
Bir gevheri pâkîzeyi ummâna düşürdü!

Rahşi emelim aldı inâm dili elden,
Ahır sürerek vâdii hierâna düşürdü!

Ey âşıkı âvâre yetiş kûyi nigâre;
Agyâr o mehpâreyi mestâne düşürdü!

Vasfeyley iken çâhı zenahdânını “Tiflî,, ,
Ruhsârına bir matlai şâhâne düşürdü!



Tiflî hakkındaki mütaleâtımıza Rıza'nın Tezkiresine intihap ettiği şu güzel gazelini de yazarak nihayet veriyoruz:

Vereli bâgda revnak güli âl üstüne gül,
Şehlevendim takınur kırmızı şâl üstüne gül,

Hâsıdır var ise sultânı bahârın gülşen;
Jâle nakdini alur sâl besâl üstüne gül!

Dâmen efşan yetiş ey bülbüli şûrîde yetiş;
Çıktı gülşende seri şâhı nihâl üstüne gül!

Dâglar sinede; dil nâlede.. gûyâ kâdular
Kafesi bülbüli şûrîde mekâl üstüne gül!

Şî'ri üstâddaki gülleri seyret “Tiflî,,
Döktü evrâkını bir âbı zülâl üstüne gül!

ŞEYHÛL İSLÂM MUSTAFA EFEKDÎ (EBÛLMEYAMİN)

953 te tevellüt etmiş, iki kere meşihat makamını işgal eylemiştir. İkinci defasında 1011 de şeyhulislâm olup 1013 te azledilmiş ve o sene vefat etmiştir. Kabri fatih camii haremindedir.[2]

[1] Nedim divanı. (Halil Nihat B. F. nin neşrettirdiği) Sa: 129 — 130. “Lugatçede Tiflî maddesinde şâir hakkında muhtasar malûmat vardır. Sa: 303 — 304. „

[2] İlmiyye salnamesi 1334. Sa: 431-432.

Müstakim zade merhum 1015 tarihinde vefat ettiğini yazıyor.

İZNİKLİ FAZİL ALİ EFENDİ :

Şeyh edebâlî ahfadındandır. Sütlücede ihtiyârî ikamet etmişti. Sultan Ahmede bu zat kılıç kuşatmıştır. Âlim ve fâzıl bir zat olup ^{صعلوكيه} ye şerhi, kaza ve kadere âit risalesi ve sâir âsârı vardır. 1018 de vefat etmiştir[2].

SADRI AZAM HALİL PAŞA :

Birinci Ahmet, birinci Mustafa, ikinci Osman, dördüncü Mürat zamanlarında sadarete bulunmuştur. Son vezaretinde Abazaya ve İrana serdar olup Erzurumda mağlup olmakla gazabı padişahîye uğramış ve İstanbul'a gizlice gelip mensup olduğu Aziz Mahmut Hüdâînin Üsküdar-daki dergâhına sığınıp şeyhin tavassutiyle affedilmiştir. 1040 tarihinde vefat edip Hüdâî tekkesinde yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.

Bu zâtın da İdrîsi muhtefiye intisap etmiş bulunduğunu Abdullah E. den hikâyeten La'li zade merhum, Sergüzeşinde haber veriyor.

HACI HÜSEYN AĞA:

Şârihi Mesnevî Sarı Abdullah E. nin babalığıdır. Sarı Abdullahın Melâmîliğe dühulüne bu zât, vasıta olmuştur. 1040 da vefat edip İdrîsi muhtefinin merkadı civarına defnedilmiştir.

[2] İznıklı Ali E. nin Halvetiyeye de müntesip olduğu " Osmanlı müellifleri „ nde mukayyettir. Cilt : 1; Sa: 116 - 117 .

SARI ABDULLAH

Magrip şehzadelerinden seyyit Mehmet isminde bir zâtin oğludur. Birinci Ahmet zamanında İstanbula hicret etmiştir. 992 senesinde doğan Abdullah E. nin validesi, tercemesi geçen Sadrı azam Halil Paşanın bira-
deri Mehmet Paşanın kızıdır.

Abdullah E. devlet hizmetine girerek Tezkireci oldu. İran harbine iştirak etti. 1037 de Reîsül küttab olan Sarı Abdullah, hâmîsi Sadrı azam Halil Paşa ile beraber azledildi. Halil P. nin vefâtından sonra 1047 de Reîsürrikâb olup Bağdat seferinde Dördüncü Mürada refakat etti. İkinci defa Reîsül küttablık memuriyetini ihraz eden Sarı Abdullah E. 1065 tarihinde siyâsî hayattan çekildi.

Halil P. vasıtasile Aziz Mahmut Hüdâî E. ye, babalığı Hacı Hüseyin ağa vasıtasile de Melâmîliğe intisap etmiştir.

La'li zadenin Sergüzeşinde babasından, o da bizzat Abdullah E. den naklettiğine göre Hüseyin ağa, bir gün Abdullah E. yi alıp kırk çeşmede Peştimalcılar odasına götürmüş. Orada on iki zat, efendiye nazar etmişler; Abdullah E. bîhûş olup bir müddet sonra kendine gelince kalbinde bir nur parlamadığını görmüş; kürkü ile setre çalıştığını gören peştimalcı pîri tebessüm ederek « Örtmeğe hâcet yok; onu her göz görmez. Hemen ibkasına çalış » demiş. Abdullah E. bundan sonra yine Hüseyin ağa vasıtasile Ayasofya camiinden çıkarken İdrîsi muhtefî'ye de mülâkâf olmuştur [1].

Müstakim zade, risâlesinde yine Abdullah E. den naklen sureti intisabını ve İdrîsi muhtefî'yi Ayasofya câmiinden çıkarken görüp nazarile bîhûş olduğunu yukarıdaki gibi hikâyeden sonra Abdullah E. nin nasılsa nefesine uyup zinâ etmekle derunî bir inkibâza düştüğünü ve bu hâli babalığı anlıyarak ihvan huzurunda Abdullah E. ye haddi şer'î ikame edildiğini ve eski safâyı kalbini bu suretle elde ettiğini, fakat kalbindeki nuru bir daha müşahede edemediğini anlatıyor [2].

Bilâhara Sarı Abdullah E. İdrîsi muhtefî'den irşada mezun olup bir çok zevâtı Melâmet neşvesile yetiştirmiştir.

*
*
*

[1] Melâmiyei şattâriye. Sa: 85-86

[2] Sa: 86-87

Sarı Ahdullah, 1071 de vefât etmiştir. Kabri, Topkadudan Maltepeye giden yolda (Harbi umumîde İstanbulda ölen müslüman Fransız askerlerine ait mezarlığın biraz ilerisinde(sağ tarafta müstakil sofa üzerindedir. Baş ve ayak taşları “Melâmî - Hamzavî,, taşdır [1]. Baş taşında ta'lik yazı ile

صرد معنوی شارح مثنوی
سابقاً رئیس الکتاب
حضرت عبدالله افندی
ابن السید محمد روح
شریف لرحیون

ayak taşında keza ta'lik ile

جميع اهل ایمان
ارواحیچون
رضای الله ایچون
الفاقیه

فی صفر سنه ۱۰۷۱

۲۳

yazılıdır [2]

Mezkûr sofada Lâli zadelardan Seyyid Abdullah(1139) Anadolu kadırlarından La'li zade Şeyh Mehmet E. nin damat ve imamı Hıfzı Mehmet Abdülbakî (1165) [3] Melâmî ricalinden ve Seyyid Muhammed Nurun halifelelerinden Mirefte'li Abdullah Hulûsî E. (1302), A'yandan Ârif E. (1295), kezâ Seyyid Muhammed Nurun halifelerinden Hacı Maksud E. (1347) medfundur.

Abdullah E. çiçekciliğe de meraklı bir zat imis. Hatta, birinci İbrahim zamanında “Şükûfe perveran üzerine reis ve mümeyyiz,, nasbolunmuştur. Bu hususta aldığı berat, Melâmîyei şattâriyede aynen muhar-

Melâmî — Hamzavî mezar taşları, Sarı Abdullahın kabrinin resminde görüldüğü veçhile baş, kol ve ayaksız bir gövde şeklindedir. Bu taşlar, Melâmîlerin dünya ve âhireti terkettiklerine, Hakka tamamilere teslim olup varlıklarından geçtiklerine işaretler. Bil'umum tarikat erbâbına nazaran Bayrâmî Melâmîlerine (Hamzavîlere) âit olan bu taşları son Melâmîler de aynen kabul etmişlerdir. Burada Mevlânâ'nın şu güzel beytini yazmadan geçemeyeceğim :

دانی سہاچ چہ بود باوصل او رسیدن؛
اندرفنای مطلق بی یاوسر دویدن!

[2] “Sefînetür rüesâ,, Sarı Abdullahın 1071 Recebinde vefat ettiğini k.ydediyorsa da kitabede 23 Safer yazılıdır ve tabîi doğrusu budur. “Sefînetür rüesâ. Sa: 22,,

[3] Vefeyât: Ayvansarayî. Sa: 148

rerdir [1]. Bu münâsebetle de Nisârî [1] Abdullah E. nin vefatına şu güzel tarihi söylemiştir:

Yazık ser şişei bezmi bahâristânı âlemden
Yine kaldırdı bir zerrin kadeh rindi ecel nâgâh;
Ki ya' ni bâgbânı vahdet Abdullah efendi kim
Dimâğı tab'ına olmuştu bûyi ma'rifet dilhah..
Beşîr olup sabâyi subhgâhi ارجعی nâgâh
Meşâmi rûhunu pür feyzi tebşîr eyliye Allah!
Makamı bâğı cennette تسم الناظرین olsun;
Varınca kurbi Hakka rûhuna îman ola hemrâh..
"Nisârî,, fevti için bâgbânı dil dedi tarih:
« كل نسرین عدن اوله آلہی صاری عبداللہ »

1701

Nâilî de

Vakti rihlette dedim Nâilîyâ târihin:
« وایر عدن اوله روسی صاری عبداللہک »

tarihini söylemiştir.

* *

Sarı Abdullah E. nin tabiatı şi'riyesi de vardır. Hâlet E. kütüphâne-sindeki kıymettar mecmuada üç kasîdesi, bir de Husâmî' nin gazeline yazdığı tahmis mukayyettir. Kasîdelerin biri tasavvuf noktai nazarından çok kıymettardır. 105 beyit olan bu kasîde, Şeyhi ekber Muhiddîni-arabî hakkında plup şöyle başlıyor:

Nefes urdu Hüviyyetten yine enfâsı rahmânî;
Maarif cevherin attı kenâra bahri sübhânî!
Zehî deryâyı mutlak kim ana yok had ile gayet;
Zehî bahrî hüvel hak kim dilin yok haddü pâyânî!

Velâyet hatemi ankayı mugrib şeyhi ekber kim
Hakikat maşrıkının oldürür hurşîdi rahşâni..
Getürmüştür Fusûs içre kelim ezvâkımı cem'a
Ki ayni cem'i Ahmetten onların aldı a'yanı.

[1] Sa: 90 — 92

[2] Nisârî: Dokuzuncu asrın ikinci nısfında yaşamış Siroz'lu bir şairdir (1075). Hafız divanına nazîresî vardır. İstanbulda Mevlevîhane kapusu haricinde medfundur. [Nisârî için Şeyhî'ye, Aşık çelebî, Ahdî, Safâî tezkirelerine ve Osmanlı müelliflerine (Cilt: 2; Sa: 437) bakınız!]

Pes evvel Âdem âtâya cemî esmâyı bilmekte
Velî oğul gibi sen vâris olgıl ey atâ canı;

Pes andan sonra ger Şîs'in olursan ilmîne masdar
Kalup meyte gibi bîşek edersin nefsin (نفس) ruhânî.

Eğer deryâyı tenzihin olursan Nûhi sebbâhı
Edemez ehli teşbîhin zarar bil sana tûfânı...

Çü Ferdîyyet makamında vücudun edesin ifnâ,
Doğa ruhi Muhammedden sâna bir sırrı pinhânî

gibi....

Diğer kasîdesi 48 beyittir. Matları budur :

Beyti ma'mur ister isen sen dili dânyâyı gör;
Mescidi Aksâ dilersen dergehi Mevlâyı gör!

Üçüncü kasîdesi de:

Evlıyadan ey gönül almak dilersen rengü bü
Yokluğile îleru gel varlığından ol berû!

beytile başlıyor. 31 beyittir.

Husâmîye yazdığı tahmisten ilk ve son bendini de yazıyoruz:

Târîki dünyâ olup ey dil kamu sevdâyı ko ;
Gel şarâbı aşkı nûşet bu kuru gavgâyı ko :
ليس في لكون سواه fânî ol, ifnâyı ko ;

Gülşeni cennet dilersen külhana bakmayı ko ;
Yârî gül vech ister isen gülşene bakamı ko ;

Gel sen « Abdullah », çü geldin bu fenâ bâzarına ;
Yokluğa sat kendünü, bakma cihan gülzârına !
Tut mücellâ kalbini mazhar ola envârına ;

Ey « Husâmî » on sekiz bin âlemin esrârına
Çünkü mazhar düştü gönlün geç bu huyü hâyı ko ;

Sarı Abdullah E. nin

Hudâyâ hamdi bî gaye ki lutfu bî nihayettir ;
Salât olsun rasulîne kim ol hatmi risâlettir.

matları ile başlayan ve 105 beyit olan « مسلك المشاق » kasîdesi Melâmîler arasında pek meşhurdur.

*
*
*

Sarı Abdullah E. İdrîsi muhtefînin vefatından sonra Hacı Kabâî'ye

bîat etmiştir. Kabâînin vefatında Sadırazam Halil P. ile seferde idi. Bu seferde Paşa ile beraber Padişahın gazabına uğramışlardı.

Gizlice İstanbul'a gelen Halil P. Aziz Mahmut Hüdâî tekkesine iltica etmiş ve Aziz Mahmut. H. nin şefâatı ile afvedilmiş, Sarı Abdullah E. yi de Koca Mustafa P. şeyhi afvettirmişti. Bundan sonra Sarı Abdullah E. Beşir ağaya da bîat etmiştir. Müstakim zade, risalesinde La'î şeyh Mehmet E. nin el yazısından naklen — Mehmet E. de bizzat Abdullah E. den dinlemiş — bu bîatı şöyle anlatıyor:

Padişahın gazabından korkup gizlice köyden köye İstanbul'a geliyordum. Bir köyde müsâfir kaldığım akşam, yatacağım sıralarda mâbeyn kapusuna bir uşak gelerek hanımın benimle görüşmek istediğini ifade etti. Bizzarur râzı oldum; fakat ev sâhibesinin bir fâhişe olması, yahut tamnmiş olmağım ihtimali ile bî huzur idim. O sırada hanım mâbeyn kapusuna gelip kapu aralığında durarak bana

— Abdullah E; Ben yabancı değilim. Sizi bir kaç kere Efendimizin huzurunda gördüm. Bir şey soracağım. Efendimiz intikal buyurdıkları vakit kendilerindeki emâneti kime teslim ettiler? dedi. Ben, Kabâî E. nin vefatını henüz bilmiyordum. Dedim ki:

— Vefatlarından bile haberim yok. Yerlerine kimin kaîm olduğunu nereden bileceğim! İkimiz de Allahtan hidâyet temenni edip ağlaştık.

İstanbul'a gelip afvedildikten sonra Sâhibi zamanı aramağa başladım. Bir gün müteessirâne Hacı Kabâî E. yi ziyârete gitmiştim. Kabir yanında Beşir ağa'yı bir kaç kişi ile oturlarken buldum. Yüzüne bakınca nazarından cebvelendim ve Gavs olduklarım kalben tasdik ettim. Derhâl gidip elini öptüm. Yanındaki zât

— Abdullah E; pek geç geldin!

dedi. Ben de

— Hamdolsun; hacere, şecere secde ederek gelmedim. Hakikatlarına müteveccih ve kabullerine müterakkip idim.

dedim, Yine o zât

— Fakat bu kadar gecikmek sana yakışmazdı.

deyince Beşir ağa

— Sen sus; bu, zevk işidir [1].

deyip beni kabul ettiler.



Bu menkabe Melâmîlerin ahvâlini hakî olmakla ehemmiyete şayandır.



Mühim eserleri:

Sarı Abdullah efendi hakikaten âlim ve ârif bir zât olup irfan hayatımıza çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Âsârının mühim ve meşhurlarını yazıyoruz:

جوهر بوهر مشئوى (mesnevi şerhi): türkçe ve beş cilttir. Nâtamamdır. 1287 de İstanbul'da tab'edilmiştir.

رجال الغيب : türkçe ve gayri matbu'dur.

مسلك العشاق : (kasîde): türkçedir. La'li zade Abdülbaki efendinin ser-güzeştinin nihâyetine ilâve edilmiştir. La'li zade, bu kasîdeye bir de zeyl yazmıştır.

نمرات الفؤاد في المبدأ والمعاد : türkçedir.

Beş bab bir hâtemeden mürekkeptir. Ahvâli sülûkü, Eimmei isnâ aşeri, hulefâyi râşidini, Nakşiyye, Halvetiyye, Mevleviyye ve sâir tarikat-ların silsilelerini, sofîyye ricâlinin teracimi ahvâlini ve nihâyet Hacı Bay-ram ve Emir Sikkînîden i'tibaren İdrîsi Muhtefî de dâhil olmak üzere gelip geçen melâmî kutuplarının tercemei hallerini havi bir eserdir. 1288 de Matbaai âmirede tab'edilmiştir.

مرآت الاسفياء في صفات ملامية الافقياء : Şeyhi ekberin menakibini ve fütuhâtı mekki-yede melâmet hakkındaki akvalini cami' arabiyülibare, gayri matbu' bir kitaptır.

تلخيص النصاب : Enbiyâ, hulefâyi râşidîn, ahvâli kiyâmet ve haşri hâvi türk-çe bir kitaptır. (نصيحة الملوك ترغيباً لحسن السلوك) namiyle yazmış; Osman zade Tâib tarafından telhis edilerek üçüncü Ahmede takdim edilmiştir. 1283 te Cerîdei havâdis matbaasında tab'edilmiştir.

جوهره لبدايه ودره انتهايه : zâtî ilâhî, rûh, hakikati insâniye, kader, ervâh ve sâireden, hulefâyi râşidîn ve Eimmenin tercemei hâllerinden, Nakşibendî ve Halvetî silsilesinden ve nihâyet Aktabı Melâmiyyeden muhtasaran bah-seden türkçe, gayri matbu' bir kitaptır. Bağdat fethi münasebetiyle Dördüncü Murat namına yazılmıştır.

رساله في مراتب الوجود : ismi meyzuuna dâldir. (Nur Osmaniye kütüphâne-sinde).

دستور الانشا : Mürâselâtını Cevri'ye imlâ ettirmiş, bu suretle bu eser meydana gelmiştir [1].

SARI ABDULLAH E. DEN FEYZALANLAR

— NEŞÂTÎ AHMET DEDE —

Fehîm, Nazîm ve bilhassa Nâilî kadîm gibi cidden üstad ve muktedir şairlerimizin üstadı bulunan Neşâtî Ahmet dede, Edirnelidir. Mahlası evvelce Semendî iken Safaîye göre kendisine Neşâtî mahlasını, takdim ettiği kasideyi fevkalâde tahsin eden asrın Şeyhul'islâmı, sefinei Mevleviyeye göre Mevlana'ya yazdığı bir kasideyi beğenen şeyhi Ağa zade Mehmet dede vermiştir [1]

Tezkirelerimiz, Neşâtînin üstadlığını takdirde müttefiktir. Safaîye nazaran „Asrın şuarasından eş'ârî pâk ve güftarı tabnâk bir şairi sihrâferin” [2], Rızâya göre “ filhakika şuarayı zevil'itibardan olup peyrevi Nef'î olmağın eş'ârî şûhu selis ve güftarı kulûbî ârifana enistir.„ [3] Asım da “Zeyli zübdetül eş'ar„ da Neşâtî hakkında “Neşâtî E. hakka ki üstaddir„ diyor.

Güftî, tezkiresinde « مولاناى اخوت بناه راقم الحروف نشاى » serlevhasıyla Neşâtî hakkında şu sözleri söylüyor :

Rumun ol söz ki hoş bîsâtîdir ;
Etmede tab'ı ma'rîfet şinevi
Etmedi dedi ravîyânı benâm
Bulmadı bir zamanda ruhsatı râh
Âkîbet ol müridi hoş rağbet
Urdu meydanı çerha bî perva
Şimdi meşguli nükte dânidir ;
Noktai şî'rîn etmede her dem
Levhi îrada nazmı hatırsaz ;
Mektebi nazma ol edibi dige
Her sözü gerçi nükteyi cami'

Eseri lehcei Neşâtî'dir.
Mâyei iştihârın Edrinevî..
Tab'ı semti kazaya rağbeti tam.
Zihnine dâğı meyli devletü cah.
Etti Mollâyî rûndan bâat..
Lekedi püşti payi istiğna!
Tab'ı gencinei meanîdir..
Dağ pirayı hoşdilani Acem !
Şah beyti kasîdei i'caz !
Aklı evvel ana sitarei der !
O da Güftî gibi siyeh tali' !

Bundan sonra Rum'da şî'rîn ve şuaranın itibarsızlığından bahis 33 beyit var ki serapa şikâyeti mutazammındır. Nihayet

[1] Sefine, evvelce mahlassız şiir yazdığını ve “henüz mahlasa layık değilim„ diyerek tevazu gösterdiğini söylüyor. Cilt : 2 ; Sa : 96 — 97

[2] Sa : 405

[3] Sa : 100

Olsa meşgulî şivei inşad Şi'ri eyler bu veçhile irad.

deyip Neşâtınin

Cilvei yare aceb ol kadü kametmi kopar ;
Ne bu âşübü fiten yoksa kıyametmi kopar ?

matla'lı gazelini yazarak müddeâsını hakkile ispat ediyor.

Nedim de Neşâtınin hürmetkârıdır. Neşâtınin şu gazelini thamis etmiştir :

Gittin amma ki kodun hasret ile canı bile ;
İstemem sensiz olan sohbeti yaranı bile !

Bâga sensiz varamam çeşmime ateş görünür
Gülü handanı değil servi hıramanı bile !

Sineden derd ile bir ah edeyim kim duysun
Aksine devri felek, mihrî dirâşanı bile !

Devri meclis bana girdâbı beladır sensiz
Meyi rahşanı değil, sağanı gerdanı bile !

Hârî firkatle "Neşâtî,, i hazinin vâ hayf,
Damenî ülfeti çâkoldu, giribanı bile ! [1]



Esrar dedeye nazaran Neşâtî, "Üstadı üstadanı rûm,, dur. Sefineî Mevleviye, ismini bütün tezkirelere muhalif olarak "Neşâtî Süleyman,, diye kayd ve bazı halâtını zikrediyor [2].

"Sima'hanei edep,, sahibi Enver B, Neşâtîyi medhü sena ve bilhassa Nazîm gibi bir şâirin

"Nazîm,, âsâ nola garra olursam hüsni tab'ımla ;
Beğendirdim Neşâtî gibi bir üstada eş'arım !

diye tefahur ettiğini kaydediyor [3].

Faîk Reşat B. merhum da "Eslâf,, ta tagazzülde Neşâtî ile Vecdfiyi

[1] Nedim diyanı. "Halil Nihat B. E. nin tab'ettirdiği nüsha,, Sa: 111

Neşâtî hakkında Mezkûr divanın lugatçesinde bazı malûmat vardır. Sa: 346

[2] Cilt: 2. Sa: 96 — 99

[3] Sima' hanei edep. Neşâtî; Sa: 226 — 229

(1072) en üstad şâirlerden addederek yüzden ziyade şâire hocalık eden Neşâtînin bihakkın şâir olduğunu te'kit ve Nazîmin

Mürşidi ma'ni Neğâtî'i Nizâmî lehce kim
Olmada sâdır zebânî hâmesinden varidât !
Şâiri İsî nefes kim feyzi nutku gösterir
Dehre ihyayı meanîde demadem mu'cizât !

kıt'asile sözlerini te'yit etmektedir [1].

*
* *

Nesâtî, Mevlevilikte Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi Ağa zade Mehmet dede (1063) nin dervişidir. Şeyhinin vefatından sonra Konyaya gitmiştir. Kubbei hadrâ hakkında söylediği

زهى كنبدي كاشى بؤنيد ;
Eylemiş üssi esâsında tekellûf üstad !

matla'lı kasîdesi cidden güzeldir. Rüşdî (Edirneli ; 1105) nin

اولى يمتله نشاطى مولوى به راهبر

mısraının gösterdiği 1081 senesinde Edirne Mevlevîhânesine şeyh olmuş ve 1085 tarihinde vefat ederek mezkûr dergâhın türbesine defnedilmiştir. Vefâtına Nazîm

روح نشاطى ايلدى صدربقاده جايقاه

Fasîh

نشاطى كيتمكاه ايلدى محزون احبابى

Nâbî de

نشاطى كتدى دورانك

mısra'larını tarih düşürmüşlerdir.

*
* *

Neşâtî, dervişlikten evvel Sarı Abdullah E. Reisülküttâb iken Kesedarlığı hizmetinde bulunmuştur. Bu suretle Melâmet neşvesini Şârihi Mesnevîden almıştır. Müstakim zade, Neşâtîyi Sarı Abdullah mensupları arasında zikretmektedir.



Neşâtının *درويه قواعد ادبیه* ve *حلیه ادبیه* isimli manzum iki küçük eseri ve dîvanı vardır [1]. Hilyei enbiyâsı 1312 senesinde Âlem matbaasında Şeyh Vasfî merhumun küçük bir mukaddimesile tab'edilmiştir.

Neşâtının iki gazelile iki rubâîsini yazıyoruz ki bunlar; karihasının vüs'atına, lisana tasarrufuna, hayâlinin inceliğine, hülâsa hakikaten üstâd bir şâir bulunduğuna delildir :

Meclise sâkii gölçehre ki câm âver olur;
Rûhî Cem' den dili rindâna peyâm âver olur!

Etse gülzâra güzer bâdı sabâ küyundan
Çemenin raks künan hâki kıyâm âver olur!

Gamze, tîrin hedefi câna ki pürtâb eyler,
Nâz, dâmen bemiyan âna sihâm âver olur!

Selbedüp aklı geçen nâmü nişan kaydından
Defteri aşka Mecnun gibi nâm âver olur!

Kâmi dünyâyı "Meşâtî,, gibi nâçiz gören
Devleti aşka her veçhile kâm âver olur!



Şevkiz ki demi bülbüli şeydâda nihânız;
Hûnuz ki dili goncei ra'nâda nihânız!

Biz cismi nizâr üzre döküp dânei eşki
Çün riştei can gevheri ma'nâda nihânız!

Olsak nola bînâmü nişan şöhrei âlem?
Biz dil gibi bir turfa muammâda nihânız!

Mahrem yine her hâlimize bâdı sabâdır ;
Dâim şikeni zülfi dilârâda nihânız!

[1] Neşâtının kendi el yazısı divânı, Millet kütüphanesi müzesinde 519 numaradadır.

Bu divanda 3 na't, 1 mi'râciye 1 mersiye, 1 kubbei hadrayı tavsif yollu Mevlânâyâ medhiye 12 tane de kasîde vardır, Kasîdeler şu zevâta âittir :

S. Mehmet, S. İbrahim, S.î Mürat, kaimmakam P., Nişancı Abdî P., Reis Şamî zâde, İsmetî E. 3 kasîde Girit fâtihî Ahmet P. ya, 2 kaside de Müsâhip Mustafa P. ya âit..

Divanında şu harfler eksiktir :

ث، ج، ح، د، ذ، ص، ض، ظ، ع، غ، ف.

97 gazeli, 9 rubâîsi vardır. 66 sahîfe olan bu divan 19. S. boyunda, 12. S. eninde ve mücellettir.

Hem gül gibi rengîni ma'ni ile zâhir,
Hem neş'e gibi hâleti sahbâda nihânız !

Geh hâme gibi şekve tırâzı gamı aşkız,
Geh nâl gibi hâmei şekvâda nihânız!

Ettik o kadar ref'i taayyün ki "Neşâtî" ;
Âyinei pürtâbı mücellâda nihânız !



Aşk ehli odur ki bakmayıp dünyâya
Efzun ola şevki âlemi ma'nâyâ!
Sevdayi vatanla durmayup bir yerde
Çün katrei ebr azmede deryâyâ!



Nezzarei hüsnünde ki medhûşuz biz,
Hayretle serefkende vü bîhûşuz biz!
Olsak ne kadar aşk ile sat pâre çü gül
Çün gonçe, dehen beste vü hâmûşuz biz!

CEVRÎ

Cevrî de Mevlevî olmakla beraber “Şârihi Mesnevî,, ye intisab edenlerdendir. Safâiye göre “Maarifi cüz'îye ve külliye de mâhir bir şâir,, [1] olduğu gibi Rizaya göre de „Perverişi güftei zebanı tâze olup emtiai eş'ârî dilpezîri bî endâzedir. Bir şâiri sihirsazdır ki elinde kasabı kilki nadire perdazı, nîzei meydanı belagat olup kasabüssbakı i'cazır,, [2]. Cevrînin Esrar tezkiresinden ve diger tezkirelerden, gayet güzel ta'lik yazan seriulkalem bir hattat olduğunu öğrenmekte olduğumuz gibi Şeyhîden de yalnız şiiir ve hatta değil, ekseri ulûmü fûnunda mâhir bir şâir olduğunu anlıyoruz [3]. Esasen bu vukufu ilmîsi şiiirlerinden anlaşılacaktır.

Faik Reşat B. merhum, Cevrînin hakkında “Müşarün ileyh ulüvvi his, lutfi tabîiyet, selâseti beyan cihetleriyle Nâilfyi andırır,, [4] demekle tamamilen hakikate terceman olmuştur.

Cevrî, kitap yazmakla geçinirdi. 6 mesnevî yazmıştır [5]. Üçüncü Selim, Şeyh Galibe Cevrînin yazdığı bir Mesnevî hediye etmekle, Şeyhin

Bana Sultan Selîmi kâmvir kâmi cihan verdi ;
Bütûn dünya değer bir genci hası râygân verdi !

matlaile başlayan teşekkürü mutazammın kasîdesi de Cevrî hattının çok makbûl olduğunu ispat eder.

Müstakim zade vefatına ait bir vak'a kaydediyor :

Cevrî, rahatsızlığını Sarı Abdullaha haber veriyor. Vefatından sonra mahallesi halkı, kendisi ile ademi ülfetlerinden hakkında sûi zan eshabından olmakla cenazesine gelmiyorlar. Ev halkı, iztirapta iken Sarı Abdullah ; yirmi, otuz ihvânile gelip cenazesini bizzat

[1] Sa : 86

[2] Sa : 23

[3] Merhumu merhum, ilmü maarif ile malûm, ekseri fûnunda mahir, hoş nüvislikte ve hüsnü kitabette akramı nadir idi.

Şakayık zeyli : Şeyhî.

[4] Eslâf. Sa : 80

[5] Esrar tezkiresi bir çok Mesnevî yazdığını kayt ; Sima' hanei edep, yazdığı Mesnevîlerin adedini 6 olarak tahdit ediyor. Sa: 31 — 32

gasil ve namazını dahi kendisi kılıp "Eğri kapu,, hâricine defnediyor; kabrinin yerini düzletiyorlar. Bilâhara baş ve ayak taraflarına birer servi dikiliyor. Müstakim zade merhum, "kabri mestur olduğundan ancak ihvanın malumüdur,, diyor [1]. Bu vak'a, hele kabrin düzlenip belirsiz bir hâle getirilmesi, halkın Cevrîye aleyhtar, binâenaleyh Cevrînin de akayidi sofiyeyi ketim hususunda mübâlâtsiz olduğu kanaatını uyandıran kuvvetli bir delildir. Vefatı 1065 tedir.

جوری بی ممنون لطف ایدہ جناب کردگار

ve

ایله یارب جوری به فردوس اعلا ده مکان

Mısra'ları vefatına tarih olarak söylenmiştir.

Âsârı:

حل تحقیقات : Mesnevîden 40 beyit intihab edip her beyti beş beyitle şerhetmişfir. 1057 tarihinde yazmıştır. kitabın ismi, tahrir tarihidir; matbudur.

عین الفيوض Yusufi sineçâk (953) in جزیره مشنوی sine şerhtir. 1057 de yazılmıştır. Keza kitabın ismi yazıldığı seneyi göstermektedir. Matbu'dur.

حلیه چهار یادکرین : Matbudur. «کلمات چهار یار لطیف» mısranın gösterdiği 1040 senesinde yazılmıştır.

ترجمه حال حافظ شیرازی : Matbu'dur.

ملحه : Aslen yazıcı zade Salâhaddin'in olup Cevrînin islâh ettiği manzum bir kitaptır. Tabîi ve cevvi hâdiselerden bir sene zarfında vukua gelecek ahvâli istihraça çalışan bu kitap ta matbu'dur.

Mürettep divanı: Gayri matbudur [2]

*

**

Divanında 19 beyitten mürekkep Sarı Abdullah E. nin tavsifini mutazammın bir kıt'a vardır. İlk beyitleri şunlardır :

Ey ki endîşei irfânü kemâlinde hîred

Eylemez rûhi Mesîhi suhanı mahremi râz!

[1] Melâmiyei şattâriye. Sa: 106

[2] Cevrînin cönk tarzında eski yazma bir divanı Millet kütüphanesinde 103 numaradadır. Aynı kütüphanede 104 numaradaki divan, yeni istinsah edilmiştir. Eski yazma 19. S. tul ve 9,7. S. arzında olup 75 sahifedir. Muhteviyatı :

1 na't, Mevlânâya 1 medhiye, Pâdişahlara ve asrın ricaline âit 20 kasîde, 5 Terkibi bend, 6 kıt'a, 199 gazel, kitaplarına ve Abdullah E. nin Mesnevî şerhile دستورالانشا sına tarih.. Divanında noksan olan harfler şunlardır:

Cevheri zâtını Hah üzre beyân eylemeğe
 Nâtıka zemzemei acz ile eyler âgâz..
 Der idi gevherei cevheri âyînei can
 Aklın idrâkine göstersen eğer rûyi cevaz.
 Câmei dânişine İâyihai kudsî zeyl,
 Dâmeni fitnatına sânihai râz truz..



Mesnevî şârihi Abdullah E. ye âit diğeri bir kıt'ası var ki son beyti şerhin itmamı tarihini havîdir. Cevrî, bu kıt'asında da Abdullah E. ye hulûs ve iradetini şu beyitlerle izhar ediyor :

Olanlar lûtfi hakla mazharı feyzi ol üstadın
 Bakılsa her biri mecmûai esrarı kudrettir.
 O feyzin mazharından biri Abdullah Efendidir ;
 Ki isti'dâd ile üstâdi eshâbı tarikattır



Muhammed nûru kim olmuştur ânımla dü âlem pür ;
 Fûrûzân oldu kalbimde benim من حيث لا يشعرون ..

Beytile başlıyan na'ti çok meşhurdur. Cevrînin iki gazelinı yazıyoruz :

Biz ki hâli dili bin derd ile izhâr ederiz ;
 Gamzeni muztaribü çeşmini bîmâr ederiz !

Söyledirse bize efsânei dilden gamzen ;
 Çeşmi mestânei pür hâbını bîdar ederiz !

Çeşmi mestinle olan zevkimizi bildirsek
 Zühdü sâgar bekefi kûçei hammâr ederiz !

Eylesek keşmikeşi turrai pürtâbını yâd
 Aklı teblerzei sevdâya giriftâr ederiz !

Neşvei mestii câmi lebini nakletsek
 Aşkî hem meşrebi uşşâkı heveskâr ederiz !

Bizi eylemse gubârı hatı la'lin hayran
 Cur'adâmı kadehi mahzeni esrâr ederiz !

Dili "Cevrî,, gibi etsek hevesi bezmi cünun ;
 Bâdemiz hikmetü sâkîmizi hüşyâr ederiz !



Şivei hüsnüm, mahabbettir giriftârim benim ;
 Fitnei aşkım, hevestir vâlehi kârim benim !

Nâz sermestim, serîrim hâbgâhı gemzedir ;
Çeşmi bibâki tegafüldür nigehdârım benim !

Ol behiştî hikmetim sırrı lebi hûnâb ile
Âbi rûyi kevseri ma'nidir enhârım benim !

Çeşmei derdim, mahabbet teşnedir bir katreme ;
Şu'lerîzi sûzi dildir çeşmi hunbârım benim !

Nahveti aklım ki vermem zerrece aşka vücut ;
Hem yine bin akli meftun eyler atvârım benim ;

Himmeti fakrû fenâyım kim demi tecrîd ile
Nâmü kâmi bî vücut etmektir âsârım benim !

„Cevrî” i İsi beyânım nüktei canbahş ile
Rûhi ma'nâya gıdadır zevki güftârım benim !

Mustafa Resmî E:

Sarı Abdullahın oğludur. Tahsili ulûmdan sonra cebeciler kâtibi olmuş, 1060 da memuren bulunduğu Morada vefat etmiştir. Mürettep divanı vardır. [1]

Hüseyin dede :

Işık Hüseyin dede [2] namiyle meşhur ve koca Mustafa Paşa tekkesinde hücre nişin imiş. Muammerînden olan dede, Koca Mustafa Paşa şeyhi Nurettin efendiyi, pederinin hayatında iken neşvei melâmetle terbiye edermiş. Hatta bir kere, şeyh efendi oğlunu arayıp, dedenin hücresinde olduğunu anlayınca “Artık bu tekeeden usûlü esmâ gitti, aşk ve mahabbet dadandı,, demiş.

Beşir ağanın zamanına kadar yaşamış ve ağaya biat eylemiş olduğunu müstakim zade merhum, Abdülbâkî efendinin hattı destiyle yazılmış bir mecmuada gördüğünü söyleyip dedenin beşir ağanın himmet ve nazariyle “zât,, tecellisine mazhar otduğuna dâir Lâ'li zadenin yazdığı bir menkabeyi naklediyor [3].

La'li Şeyh Mehmet:

İstanbuldudur. İlmîyye tarikine mensup olup Mekke ve İstanbul kadırlıklarında bulunmuş; bilâhara azil ve Kıbrısa nefyedilmiş, 1119 da men-

[1] Tezkerei sâfaî.

[2] Işık, alevilere denir. “ışık tabîrini evvel Hacı Bektaşî Velî vaz'etmiş; hakikatından hâbîr olmayanlar zulmette ve özün den agâh olanlar nûri hakla aydınlıkta olmak münasebetiyle..., İbrahim E. (sohdetnâme).

[3] Melâmîyei şattâriye. Sa : 118-119

fâsında vefat eylemiştir. Şarihi Mesnevî Sarı Abdullahın kerîme zadesidir. Şârihi Mesnevîden maada Mekkede şeyh Mehmet Miyâni Ma'sum halifesi Ahmedî Yekdest, Nakşibendî şeyhi mürad' a da intisab etmiştir. La'li zade merhum, Beşir ağa ve Seyyid Hâşim ve Seyyid Ali efendilere de mülâki olduğunu Sergüzeştinde bildiriyor. [1].

LA'LÎ ZADE ABDÛLBAKÎ

La'li Şeyh Mehmet efendinin oğlu ve şârihi Mesnevînin hafidinin mahdumudur. 1266 da vefat eden Nakşibendî şeyh Mürada intisap etmişti. Sadrı'azam şehit Ali paşaya muallim olmuş, Mora hezimetinde paşanın şehadetinden sonra Limniye nefyedilmişse de Mürat E. o sıralarda Bursada bulunmakla, AbdÛlbakî E nin menfâsının Bursaya tebdilini rica etmiş ve tarafı hükûmetten ricası is'af edilmiştir. Mürat E. AbdÛlbakî E. Bursaya gelmeden İstanbula avdet etmiş, bir kaç sene sonra da La'li zâde affedilmiştir. Bilâhara İstanbul kadısı, bir müddet sonra Anadolu kazaskeri olmuş; nihayet Eyyupta bir ev alıp ziyâretine gelen ihvân ile sohbet ederek asûde bir hayat geçirmeğe başlamıştır. 1165 de vefat ederek Eyyupta Yahya E. tekkesinin karşısında yaptırdığı mektep ve kalenderhanenin bahçesine defnedilmiştir.

Kendisinin kendi vefatına evvelce şu tarihi söylediği meşhurdur. Kabrinin önündeki pencerenin üstüne hakkedilmiştir:

قلبه «ابن رياض الجنة» الهام ابتدى حق
حب ذاتى دعوت ابتدى روحى بزم وصلته
ديرلر ارباب محبت رحلم تاريخنى
لعلى زاده سيد عبدالباقى كيردى جنته

Bu kıt'adaki «ابن رياض الجنة» terkibile dördüncü mısra 1153 senesini göstermektedir. Millet kütüphanesinde Pertev Paşa kitapları arasında 636 numarada mukayyet ve La'li zadenin âsârını muhtevi bir mecmua vardır. Bu mecmuayı 1189-1190 tarihinde Müstakim zade merhum yazmış. Mecmuada balâdaki tarih AbdÛlbakî efendinin Eyyuba nakline âit olarak gösterilip “kabri üzre pencere balâsına resmolundu; tarihi rihlet değildir,, kaydı da ilâve ediliyor ki doğrusu da budur. Aynı mecmuanın üstünde Müstakim zadenin şu hatırasını okuyoruz:

«Garâibdendir ki şevval on dokuzunda sebt günü salâtı zuhurdan sonra cemaatla Eyyupta cenazesi namazını edâ ve kıyam ve tekbîrât esnasında bu fakirin kalbine sânih olan mısra tarihi rihletleri olmuştur ki budur :

کلشن جنته کلبن اوله لعلی زاده»

1159

* *

La'li zade merhum Seyyid Ali Efendiye mülakî olmuş ve küçükken babası tarafından Seyyid Hâşim Efendiye de götürülmüştür. “Dokuz aylık süt emer bir çocuktum; fakat suret ve şemâli tamamiyle aklımda kaldı. Bu ancak Seyyid Hâşim Efendinin bir kerâmetidir.,” diyor [1]. Esasen Abdülbâkî Efendiyi kablemilât tevsim eden de Syyid Hâşim Efendidir [2]. Müstakim zade risalesinde yedi, sekiz yaşında iken babasıyla beraber bir bayram günü ziyaretine gidip duasını aldıklarını yazıyorsa da bilâhara da Efendiye devam ettiği cenazesinde bulunması ve esnayı namazda bilbedâhe tarih söylemesiyle sâbittir. Yukarda söylediğimiz mecmuaya Efendinin sergüzeştini, Zülfetüttemkin tercemesini, Meslekülüşşak şerhini, Mebde'ü maad, Risâletül ünsiye ve Risâletül müradiyesini yazmıştır. Bütün bunlar, La'li zadenin, Müstakim zade Sadeddin Efendiye fevkalade müessir bir şahsiyet olduğunu ve ihtimâl de mürşidi bulunduğunu gösteren kuvvetli delillerdir.

* *

La'li zade “yetim,, mahlasıyla şiir de söylerdi. Şiirleri mütavassîtâne fakat lisanı selistir. Meslkül Uşşak şehrinde bir na'tini yazıyoruz :

Vücutun mebdei bahri hüviyyet ya rasulallah ;
Zuhurun sureti mir'âtı vahdet ya rasulallah !

Cemâlin surei rahmânı fûrkani hakikattur,
Kemâlinle mükemmeldir risâlet ya rasulallah !

Sen ol hurşîdi enversin ki zerrâti avâlim hep
Senin nûrunla buldu hüsnî suret ya rasulallah !

Edüp mi'râcı cismânî استوى على العرش استوى oldun ;
Bilindi sırrı mâ evhâda hikmet ya rasulallah !

Lisânındır kalem, nûni dehâna levhî nutk üzre
Muharrer oldu kur'an âyet âyet ya rasulallah !

Dedin الفقر فخرى ; fakr, zâtını mütemmimdir ;
Duyuldu nolduğun, ettin işâret ya rasulallah !

„Yetîm” e râhı aşkında hidâyet eyle sultânım ;
Dahi ruzi cezâda kıl şefâat ya rasulallah !

* *

[1] Melâmîyyei şattariye Sa: 110

[2] Aynı nusha. Sa. 109

Aşârı :

سرکذشت : Çok mühim bir eserdir. Ceddi şârihi Mesnevî Sarı Abdullah E. den sonra kendi zamanına kadar gelen melâmî ricalini ve ahvali tarikati ancak bu eserden anlayabiliyoruz. Matbu'dur.

مسلك العشاق : ذیل قصیده مسلك العشاق : Sarı Abdullah E. nin kasîdesine zeyldir. 47 beyttir. Bu kasîdede melâmî silsilesini de yazar. Sergüzeştin nihâyetinde tab' edilmiştir.

شرح قصیده مسلك العشاق : Büyükçe bir eserdir. gayri mat'budur.

مراتب اربعین ظهور انسانی، جامعیت انسان، جبر و اختیار، عالم امر، شروط ذکر، حضرات خمس، اطوار سبعة . . . gibi mebahisi havîdir. Nakşîye neş'esini cami bir kitaptır. میداومعاد

Bunlardan maada Gazalînin kimyâyî seadetini, Abdülkerîmi Ceylînin رسالة الانسية çerhînin زبدة التمكن، الانسان الكامل ismili kitaplarını, Hâce ya'kubi gibi mebahisi havîdir. Bunlardan başka daha bir kaç küçük risâlesi vardır. رسالة المراديه

HACI BAYRAM KABAYÎ

Melâmilere nazaran İdrîsi Muhtefî'den sonra "Gavsîyyet,, Hacı kabâyî'ye geçmiştir. Mumaileyh, an aslın gürcü olup top kapıda takkeci camiinin bânisi Melâmî ricâlinden arakiyeci İbrahim çavuşun azatlı kölelerindendi. İsmi Keyvan iken Melâmîler tarafından «Hacı Bayram» ismi verildiği gibi [1] Sandal bedestanında elbisecilik ile meşgul olduğundan «Kabâyî,, lakabile de şöhret bulmuştu.

La'lf zade, kabâyî' E. nin meşrebinin takvâ ve azîmet üzere bulunduğu cihetle halk ile ihtilattan müçtenip olduğunu ve tâliplerin irşadına Bayrâmiyeden Bezci zadeyi tayin eylediğini bildiriyor [2].

Bu Bezci zade, İdrîsi Muhtefînin halifesi Muhiddin (Muhyî) değildir. Çünkü Muhyî 1020 de vefat etmiştir. Ruznamçeci Süleyman Fâik E. (1254) "Hediyetül ihvân,,a yazdığı haşiyede bu zatın Bayramiyeden ve yine Bezci zadelerden Şeyh Muhiddin Emin E. olduğunu tasrih etmektedir [1].

Kabâyî E. 1037 tarihinde vefat edip Takkeci camiinin karşı tarafında, caddeye yakın bir mahalle defnedilmiştir. Baş taşında Sülüs yazı ile aynen

لااله الاالله محمد رسول الله
المرحوم المغفور الحاجي بيرام
ترك ايدوب بو فاني چون ايلدى عزم بقا
اجيوب ايدوب عزاسن اهل دلار جمع اولوب
ديديلر تاريخني روحنه رحمت دائما

۱۳۰۷

[1] Sergüzeşt . Sa: 50

[2] " " 49

[1] Millet kütüphanesindeki 1290 tarihinde yazılan "Hediyetül ihvan", Bu hâşiyeli nüshadan aynen istinsah edilmiştir.

Süleyman Fâik E. için müracaat! Sicilli Osmanî. Cilt: 3; Sa: 98

ayak taşında keza Sülüsle

كل شيئي هالك الا وجهه له الحكم
واليه ترجعون اواخر رجب المرجب
لسنة سبع و ثلثين والف

yazılıdır. Merkadin etrafındaki parmaklığın ön tarafına mülâsık bir taşta-
da Ta'lik ile yazılmış şu beyti okumaktayız:

جزويه قطبتك بو قبر جنت فايحه
روحي ايجون اوقو اوج اخلاص ايله بر فاتحه



tarih olması iktiza eden « روحنه رحمت دائمة » cümlesi senei vefatı ifâde etmi-
yor. bilâhara kabâyî E. nin merkadinin arka tarafında aynı kabâyî E. nin
merkadi gibi bir merkat buldum. Bu merkadin baş taşında

کاتب منشور دیوان شه عالیجناب
ترك ايدوب بو قانی چون ایلدی عزم بقا
.....
.....

yazılı . . Bu zat 968 sesinde vefat etmiş. Esasen « روحنه رحمت دائمة » cümlesi
de tamamile bu seneyi gösteriyor. Şu hâlde anlaşılıyorki kabâyî E. nin
taşına, Yalnız ilk mısramı hazif ve yerine gayri mevzun المرعوم المغفور الحاجی بیرام
cümlesini ilâve ederek aynen bu kitabeyi yazdırmışlardır.

BEŞİR AĞA

Kabâyî E. den sonra Melâmî — Hamzâvî riyâseti, Beşir ağaya intikal etmiştir. Beşir ağa, sarayda bostancılar ocağı hademesindenmiş. Genç yaşında kendisine bir şeyh aramağa başlamış, nihayet İdrîsi Muhtefî'nin rehberlerinden olan bir berberi bulmuş ve bu suretle İdrîsi Muhtefî ile Hacı Kabâî'ye mülâki olmuştur.

İdrîsi Muhtefî'nin vefatından sonra tekaüt olup Hacı Kabâyî'nin evine yakın bir ev almıştı. Her sabah Hacı Kabâî'yi evinden alıp Bedestana götürür, akşam üstleri Bedestan kapusunda bekleyip yine evlerine beraber giderler; bu suretle pîrinin sohbet ve himmetinden istifza eylerdi. Hacı Kabâyî; bir gün Bedstana giderken yolda «Kara oğlan; tâifeyi sana sipâriş edelim» demiş; dönüşte evine girerken tekrar «Tâyifeyi sana emânet ettik; evinde bana teveccüh eyle!» sözlerini söylemiş.. Bir müddet sonra Beşir ağa, bütün mahlukatın kendisine secde ettiğini görüyor; kendisine gelince şeyhinin evinden ağlamak sesleri duyup intikal ettiğini ve «Gavsıyyet»in kendisine geçtiğini anlıyor [1].

Beşir ağanın Silivri'ye yakın bir yerde bir çiftliği varmış. Yazın oraya gider, kışın İstanbul'da oturur; çiftliğinden getirdiği ineklerin südünü satırmış. «Sütçü Beşir ağa» telkibine sebep budur. Kendisi fevkalâde nâfiz olduğu gibi Koniçe'li bulunduğundan yeniçeri ocağının erkânı da hemşehirlileri idi.

Müstakim zade'nin risalesindeki bir hikâyeden anlaşıldığına öğre züvvârı o kadar fazla idi ki huzuruna ancak nöbtle girile biliyordu [2].

Bundan maada İskenderiye'den gelen bir çok Bektâşî ve Hurûfî arnavutlar da hemşerisi olmak münasebetile konağında müsafir oluyorlardı [3]. Bu gibi halât, hakkında sui zannı bâdî olduğu gibi bilhassa tarikat şeyhlerinin hasedini de celbediyordu. «Ümmî» liği de şeyh efendilere vesîlei taarruz olup hakkındaki dedi kodu büyüye büyüye devlet ricâline kadar aksetti.

Nihâyet Dördüncü Mehmed'in Edirne'ye ve Sadrı azam Köprülü zade

[1] Melâmiyei Şattâriye. Sa: 129

[2] Melâmiyei Şatîariye. Sa: 131

[3] Sergüzeşt. Sa: 54

Fâzıl Ahmet Paşanın Avusturya seferine hareketleri esnasında halkı tedhiş ve iskât için Şeyhulislâm Sun'î zadenin fetvasile Fener bağçe'de 90 yaşını mütecâviz bulunduğu hâlde Fener dâhilinde ihnak edilmiş ve cesedi denize atılmıştır. Kendisile beraber 40 müridi de boğulmuştur (1073).

Hamzaviler, bu kırk kişinin Beşir ağanın katlinin ertesi günü « Bâbı fetvâ » ya gidip « Beşir ağanın itikadında bulduklarını; binaen aleyh kendilerinin de pîrleri gibi îdam edilmelerini, îdâm edilmedikleri takdirde pîrlerinin zulmen şehit edildiğinin sâbit olacağını » ifâde etmelerile, bunların koyverilmesi, hakikaten Ağanın katlinin gayri meşru' bulunduğunu kadul etmek olacağından, Ağa gibi Fenerde boğdurulduklarını mütevâtîr bir rivâyet hâlinde söylerler ve ilel an Fenere çıkmazlar. Şayet giderlerse ancak methalden ziyâret ve Beşir ağanın ruhaniyetine teveccüh edip dönerler. Bu akîde, diğer tarikat erbabında da vardır. Anlaşıyor ki Beşir ağa bütün tarikat ehline nazif olmuştur.

La'li zade merhum, Sergüzeşt'inde « Sadefi şarifleri bahre ilka olundu, Sonra bulunmamakla kabri pür nûrları deryâyı rahmet olmuştur » [1] diyor. Müstakim zade, İsmâîli Ma'sukî'ye « اولدى اسماعيل قربان طريق », Hamza Bâlî'ye « طريق مستقيم » tarihlerini söylediği gibi, Beşir ağanın katline de « قتل البشير » ter-kibini tarih düşürmüştür [2].

Beşir ağanın katli, Hamzevîleri fevkalâde incittiği gibi 90 yaşını geç-ğin bir ihtiyarın, ertesi günü de kırk kişinin îdâmı ahaliye fena bir te'sir yapmıştı. Sadrı azam, kabahatı Sun'î zadeye yükleyip mumaileyhi azil ve yerine Minkarî zade Yahya E. yi Şeyhulislâm tayin ettirerek kendisini tebriyeye çalışmıştı [3].

Maamafih bu vak'a, Hamzavîleri iyice sarsmış ve Beşir ağa'dan sonra ihtifâya mecbur olmuşlardır.

*
* *

Beşir Ağa, zamanında Melâmîliği fevkalâde ilerletmiş ve Abdülbaki E. nin Sergüzeşt'te yazdığına nazaran iktiza etmedikçe kimseye rehberlik hizmetini ihale etmez ve tâliplerin kalbine bizzat bakarmış. Lâ'li zade bu hususâtı beyan ettikten sonra « Zamanı şeriflerinde bir müstait, mahrum kalmamıştır » kaydini de ilâve eyliyor [4]

Lâ'li ve Müstakim zadeler, risalelerinde Beşir ağanın bir mektubunu

[1] Sa : 55

[2] Bu tarihler, Müstakim zadenin yazısı'ne muharrer La'li zade'nin âsârını havî mecmua-da Sergüzeşt'in kenarlarına hâşiye olarak kaydedilmiştir. «Millet. K. Pertev P. Mecmua. 636»

[3] Sergüzeşt. Sa : 55 — 56.

[4] Sa : 50 — 51

dercediyorlar [1]. Bu mektup, Beşir ağanın denildiği kadar ümmî olmayıp, bil'akis irşada muktedir ve zamanın icâbâtını müdrîk bir zat olduğunu ispat ettiği cihetle biz de aynen dercediyoruz:

« هو الفياض [2] ؟ باسمه سبحانه وتعالى . »

Vâsilânı nûri lika, âşîkânı sırrı Enbiyâ vü Evliyâ ve tâlibânı vash Hudâ!

Nedir hâliniz? Her biriniz tenhânızda kendi vücudunuzdan istiğfâr idüp mahabbetullahâ sa'yü gûşîş eyleyüp nûri zâtı pâki lâ yezâl ile mütecellî olurmısınız?

Ef'âlü akvâlden şer'i şerîf üzre hareket eylemenizi isterim. Zinhâr, zinhar; hilâfî şer'i şerîf kendi za'mınız ile söz söylemeyesiz! Şeriat, şeriat, yine şeriat!..

Kavilde ve fiilde zâhirinizi şeriat ile ârâste ve bâtınınızı nûri mahabbet ile pîrâste eyleyüp rûhânî ve nûrânî olmak gereksiz! Bir birinize mülâkî olduğunuzda tenezzül ve mahabbetinizden sonra ahkâmı şeriat ve âdâbı tarikat muktezasınca ma'nâya delâlet eden kelimât tekellüm eyleyüp malâya'nî söz söylemeyesiz! Yüzbin söz bir pula değmez. Kelâm, ma'nâ yolu bilinmek ve bulunmak içündür. Câna necât, ma'nâ iledir; söz ile necât bulunmaz..

Yolunuzu candan izleyüp ma'nâya vusûl için Cenâbı Rabbül âlemîn huzurunda teveccühi tâm ile müteveccih olup bîhâsıl kelimattan feragat eyleyesiz! ma'rifet zannedüp sattüğünüz kelimâttan zarar terettüp eyledüğün bilmezmişiz?

Haramdan perhîz eyleyüp devre müteallik kelimâtı min ba'din lisânınıza getürmeyesiz! Her kim mütenebbih olmaz ise ve hilâfî şer'i şerîf hareket eder ise bizden değildir. Lisânı kesilmek gerek!..

Ve tenezzülü dil ile idüp secde misâli yer ve diz öpmiyesiz; rızâm yoktur. Musâfahayı ehli şer' kabul eder. Tenezzül, gönülden olur. Birlik içündür; والسلام على من اتبع الهدى ..

خادم الفقراء

Beşir

[1] Sergüzeşt. Sa: 51 — 53. Melâmiyei Şattariye. Sa: 130 -- 131

[2] Matbu' Sergüzeşt'te mektup هو الفياض diye başlıyor.

BURSALI SEYYİD HAŞİM

La'lî ve Mü-takim zadelerin tahkikine nazaran Beşir ağa'nın makamına Bursalı Seyyid Hâşim E. geçmiştir.

Bu zât, «Kitman» a ziyâdesile riâyetkâr olup kimse ile tarikata dâir sohbet etmediği gibi ihvânın cem'iyet ve sohbetine de müsaade etmemiştir. La'lî zade, pederinden naklen Seyyid Hâşim E. nin fevkalâde ibrâm ve ısrardan sonra yalnız Gedâyî Ali E. ye [1] Seyyid Ali E. nin kalbine bakmağa mezuniyet vermiş olduğunu söylüyor ve bu ihtifânın neticesinde tariki Melâmette killet zuhurunu ve hatta bir çok ihvânın Hâşim E. nin Kutbiyetinde yakın tahsilinden mahrum kaldıklarını haber veriyor.

1088 senesi Ramazanının Kadir gecesinde vefat etmiştir.

La'lî zade, babası La'lî Mehmet E. den Hâşim E. nin vefâtı hakkında şöyle bir menkabe naklediyor:

1088 senesi Ramazanının kadir gecesî, La'lî Mehmet E. Hâşim E. de müsâfirmiş. İftardan ve teravihten sonra bir müddet sohbet ediyorlar. Sabaha karşı Hâşim E. hareme gidiyor. Biraz sonra Hâşim E. nin zevcesi harem kapusuna gelip:

— Aman Mehmet E yetiş; efendi vefat ediyor.

diyor. La'lî Mehmet E. hareme geçiyor ve Hâşim E. yi hâleti nezi'de buluyor. *يس* okuyacağı sırada Hâşim E. *الله* deyip teslimi rûh ediyor.

La'lî Mehmet E. çok müteessir olup:

— Efendim; makamınızı kime terkettiniz ve bizi kime bıraktınız? diye ağlamağa başlıyor. O sırada “Seyyid Ali'ye varın!..” diye bir ses duyuyor. Ertesi günü cenaze merasiminde La'lî Mehmet E. Seyyid Ali E. ye dikkat ve mahabbetle bakınca Ali E. Mehmet E. nin keşfini anlıyarak durduğu yeri değiştirmek suretile Mehmet E. nin nazarından kaçıyor ve bu suretle hâlin ifşa edilmemesini istediğini anlatıyor [2].

Hâşim E. Edirne kapusu haricinde Emir Buhârî câmiî karşısında caddeye nâzır bir mahalle defnedilmiştir. Baş taşında Ta'lik yazı ile.

سید عالی نسب ہاشم محمد کان فضل
قدره ایروب عزم فردوس اولدی اکه لایحه
روح قدسیله او شب پروازعلین ایدوب

[1] Gedâyî Ali E, müderrisîn ve şuarâdandır. 1094 te vefat etmiştir. Millet; Pertev P. K. Mecmua: 636

[2] Sergüzeşt. 1175 senesinde yazılmış nüsha. Millet. K. № 1052

خاطريه ايكي تاريخ اولدى فيضى سانحه
 كوچدى چون هاشم افندى انى رب العالمين
 همجوار ايده حبيب اكرمه الفاتحه

۱۰۸۸

beyitleri mahkûktur. Son beytin her iki mısraı da ayrı ayrı, tam olarak vefat senesini ifâde eder [1].

[1] Bu tarihin Şakayıkın «ذیل الذیل» ini yazan Şeyhî'nin babası ve Emir Buhârî tekkesi şeyhi olup 1102 de vefat eden Sımkeş zade Feyzi E. nin olduğunu Müstakim zadenin mecmuasının kenarındaki «کفته سیمکش زاده شیخ فیضی افندی» haşiyesinden anlıyoruz.

ŞEYULİSLAM PAŞMAKÇI ZADE SEYYİD ALİ E.

Seyyid Hâşim E. nin yegâne müridi olduğundan Melâmîlere nazaran Hâşim E. den sonra “Gavsıyyet,,e bu zât geçmiştir. Ali E. Hâşim E. den ziyade Kitmâna riâyetkâr olmuş, hatta eskiden görüştüğü âşık ve sâdık ihvânile bile tevhide âit bir şey konuşmamağa başlamıştır. La’lî zade “Peder merhum ile görüşür dört beş pîr âşık vardı. Encâmı neye varacaktır? Müstait tâlîpler görürüz. Efendimiz cümlesini zâhiren reddederler. Fakirler mahrum kalıyorlar; diye teessüf ederlerdi,, diyor [1].

Melâmîlerin “Seyyid Ali sultan,, dedikleri Paşmakçı zade Ali E. hiç kimseyi irşâda mezun etmemiştir. Kendisini bu derece gizlemesi âdetâ insana şüphe veriyor. Acaba yıllarca medreselerde ulûmu zahireyi tahsil eden, saray ve ekâbir konaklarında ömür süren ve nihâyet kendisini ulûmu zâhire ikna’ ve itma’ edemediğinden Melâmîliğe giren bu Hoca E. hakikaten Melâmîliğe inanmış mı idi ve Hâşim E. acaba Sârban Ahmetler, İdrîsi Mhtefiler gibi bu Şeyhulislâmı teshir edebilmiş mi idi?..

Üçüncü Ahmet devrinde 1124 senesi Muharreminin dördüncü günü vefat eden Seyyid Ali E. vasiyeti mücibince Edirne Kapusu mezarlığında Şehit Beşir ağanın dâmâdı Osman ağanın yanına defnedilmekle zihinlere tebâdürü pek tabîî olan bu şupheyi kökünden izâle etmiştir.

Melâmî Şeyhulislâm, hayatında hem mevkiini sıyânet için, hem de artık Melâmîlerin kan dökmelerini tecviz etmediğinden ihvânını himâye için “Takiyye تقيية,,ye fevkalâde riâyet ettiği halde vefatında bu kitmana lüzum görmemiş ve pîrinin dâmâdı Osman ağanın yanına defnini vasiyet eyliyerek ihlâsî akîdesini izhâr eylemiştir.

Medfeni, Edirne kapusu mezarlığında Emir Buhârî câmiine giden yolun sağ tarafında, biraz içerde taş parmaklıklarla çevrilmiş, üstü açık bir türbe hâlidir. Osman ağanın solunda medfundur. Ağanın sengi mezârında

هو الخلاق الباقي هذا قبر قطب العارفين

وزبدة الواصلين الى الله تعالى مرحوم

[1] Sergüzeşt. Yazma nüsha.. “Buraları Mutbu’ Sergüzeşt’te yoektur.,,

ومبرور الدارج الى اعلى المدارج ربه
الغفور الشيخ الحاج عثمان روحيجون

فاتحه

kitabesi mahkûktur. La'lî zâde, Hacı Osman ağayı "Meczubi itâhî,, diye tavsîf ediyorsa da zannederiz ki bu cezbe, İsmâîli Ma'şûkî ve Hamza Bâlî'nin cezbesi gibi olacak.. Yalnız cezbe kelimesinin ma'nasındaki ilti-bâs, ağayı kayın pederinin âkibetinden kurtaracağı için âdetâ bil'iltizâm kullanılmış bir kelime.. Başka suretle olsaydı, koca bir Şeyhulislâm, bu zata bu derecede merbut olamazdı.

Seyyid Ali E. nin baş taşında Şâir Rahîmî tarafından yazılan şu güzel tarih mahkûktur: [1]

ينه برسروى ييقدى تندباد دهر بدمشاق
دل احبابى سوز حيرتيله ايلدى احراق
روان پاكنى مسند نشين قرب ايدى خلاق
جيبينده نجات پرتوى ايلر ايدى اشراق
سزادر وصف ذاتين ايلسه آرايش نهطاق
ايدوب شوق خطاب ارجى به وارينى انفاق
« بقابه كوچدى السيد على اول مفتى آفاق »

دريغا دوحة سبزىن نماى آل هاشمدن
كه اعنى رحلت ايدوب حضرت مفتى دين پرور
مقامى بزم جنتده جوار اصفيا اولسون
حقيقت اوزره سالك اولمش ايدى اثر اجداده
ايدوب حل قرص مهرى كلك زرتقىش دبير چرخ
كفن بردوش اولدى ره نور دكعبه وصلت
يكانه ذاتى كتد كده دينلدى فوتنه تاريخ:

الفاتحه ۱۱۲۴

Türbe dahilinde Osman ağadan ve Ali E. den başka Ali E. nin iki zevcesi ve oğlu ile Paşmakçı zâdelerden Seyyid Mehmet ve seyyid Ahmet isminde iki zât medfundur. Şeyhî merhum, Efendi için "Mecmaul bahreyni şeriat ve hakikat ve mevredün nehreyni ilmü ma'rifet,, dediği gibi şeyh Mürâdî Nakşibendî'ye mürid olduğunu da söylüyor.

La'lî zâed de Osman ağanın yanına defnini vasiyet ve vasiyeti mucibince hareket, halkın dedi kodusunu mucip olup her kesin söylediği lâflarla isti'dadını ızhâr eylediğini haber veriyor.

[1] Bu tarihin Şâir Rahîmî'ye âidiyetini Müstakim zadenin mecmuasındaki hâşiyesinden anlıyoruz..

SADRIAZAM ŞEHİT ALİ PAŞA

La'li zade, Seyyid Ali E. den sonra Sadriazam Şehit Ali Paşanın "Aavs,, olduğunu söylüyor. Paşa da Seyvit Ali E. gibi kitmâna riâyette mübalagakâr imiş ve La'li zadenin kavlince "Tâlibâmı butûn üzere terbiye,, edermiş. Anadolu'dan çocukken İstanbul'a gelerek saraya intisab eden İkinci Mustafa zamanında sırasile Rikâbdâr, Çukadar ve Vezir olan Paşa Üçüncü Ahmet zamanında Kapudan İbrahim Paşa'nın yerine Sadriazam olmuştur.

Osman zade Tâip, Nâbî, Nedîm, Sâmî gibi üstad şâirlerimizi himaye etmek suretiyle irfan hayatımıza da hizmet eden Paşa [1] Mora'da 1128 senesi şa'ban ayının 17 inci çarşamba günü "Varadin,, muharebesinde münhezim olan orduyu teşci maksadiyle kılıcını çekip düşmana hücum etmiş ve altına isabet eden bir kurşun ile şehit olmuştur. Belgrat kalesi dâhilinde Süleymaniye Camii haziresine kanlı esvabiyle defnedilmiştir.

*
**

Müverrih Raşit E. tarihinde Paşayı tenkid ederken "bu kadar taklîbi evrakı kütübi tasavvuf ederken yine her cemalin bir celâli ve her şevkin bir melâli olduğunu idrâk itmeyüp....., sözleriyle başlayıp gururunu ve dâima avâkıbı düşünerek henüz Mora'da iken senei âtiyede Körfez üzerine sefer edilmesi için levâzım ve mühimmat tedarüküne başladığını söylüyor [2].

İhtimâl o vakıtlar harbe girmemiz, yanlış bir düşünce neticesiydi. Fakat zikredilen eysâf, nekayis midir? Tarihî bir intikad, salâhî yetimiz

[1] Osman zade Tâip için müracaat: "Osman zade Tâip. Ali Ganip Bf. Türkiyat mecmuası; Cilt: 2; Sa: 103-129. Taib'in Şehit Ali P. ya yazdığı kasîde ve mazhar olduğu iltifat, bu makalede masturdur. Sa: 106-107

Nabî'nin Şehit Ali P. ya iki kasidesi, bir de atiyesine mukabil "Kasidei duaiyye,, sı, vezaretine bir, yaptırdığı kasra 4 tarihi vardır.

Sami'nin Paşâ hakkında beş kasidesiyle iki tarihi, Nedim'in de keza Ali P. yı medhi mutazammın üç güzel kasidesi mevcuttur.

[2] Raşit Tarihi; Cilt: 4; Sa: 266-267

haricinde ise de askerın, ordu; ağırlıklarını yağma ederek kaçtığı ve bu firarda kumandanların müşterek bulunduğu o deveirlerde Paşanın hareketi, neticesiz olsa bile, büyük bir fedakârlık ve mertlik eseridir. Bu da, her halde yeisten ziyade kalp kuvvetinden ve nefse itimattan ileri gelir. Fakat ne fayda ki tefessuh eden içtimâî bünye, Ali P. gibi şehitlerin kanlarının dökülmesiyle salâh kesbedecek dereceyi çoktan geçmişti. Bunun delili de Raşid'in salifül'arz mütaleatıdır.

La'lî zade merhum Ali Paşaya خاتم الاقطاب الدولة العلمية lakabını veriyor.

*
* *

La'lî zade Seyyit Abdülbâkî, Sadrı âzam Şehit Ali Paşa'nın muallimi idi ve Paşa'nın tasavvufa merak ve Melâmîliğe intisabında her halde mühim bir âmil olmuştur. Paşanın şehadetinden sonra bazı Melâmî'ler kutbiyyetin, ihvan arasında, Paşanın yegâne hemdem ve hemsohbeti olan Abdülbâkî E. ye intikal ettiğine zahip olmuşlar. Maamafih Abdülbakî Ef. "Bu abdi hakir hizmeti şeriflerinde bulunmakla, bazı nâdanlar, bu fakire müteveccih olup itikadı bâtula giriftâr olmakla bu fakirin kalbinde bir mertebe sekalet ve cehalet zuhur eyledi ki نعوذ بالله تعالى ile'an kedûreti eserinden halâs olamadım.,, diye bu zan ve ziâbın izâle ve " بالله العظيم و بالله الكريم " hâlâ sâhib vakti bilmem. Teveccühüm hakikatlarıdır, [1] söziyle kutbu bilmediğini anlatıyor. Ondan sonra kutub olan kimsenin kendi mazhariyetinde şüphesi olmayacağını, efrât mertebesine vasil olanların onu tasdik edeceklerini ve kutbun اولو العلم şehâdetiyle, yahut bir tecelli ile de anlaşılacağını uzun uzadıya izâh edip kutub ve sâhib zaman hangi diyarda ise, o diyarda halk arasında vifak ve mahabbet ve hüsni hulk olacağı gibi padişahlarında da adâlet bulunacağı, İstanbul ve Rûm diyarında ise fisku fücür ve zulmü cehalet ve ademi mahabbet zahir olmakla kutbun bu diyarda olmadığı zannını izhar ediyor ve nihayet Cenabı hakka sâhib vaktın kendisine bildirilmesine âit bir buçuk sahife kadar gayet suzişli bir dua ile sözlerine hitam veriyor [2].

[1] Matbu' Sergüzeşt'te bu son kısımlar yoktur. Yazma nüshaların hepsinde mevcuttur.

[2] Bu son kısım matbu' Sergüzeşt'te vardır. Sa: 62.

III

BAYRÂMÎ MELÂMİLİĞİNİN TARİHÇESİ

İkinci devre Melâmîliğinin son mümessillerine geldik. Bu bahsi bitirmeden evvel Bayrâmî Melâmîliğinin zuhur ve intişarındaki avâmili kaydederek bu mesleki umumî bir surette son devirlerine kadar telhis etmek isteriz.

Anadoluda Ssfilîğin inkişâfı

Anadolu Selçûkîlerinin irfana olan iştiaqları, hatta Bizanslılarla sıhriyet kesbedecek kadar sıkı temasları sebebiyle ulemâyı rûsûmun hiç bir vakit hoş görmediği resme, mûsikiye, bedfî hayata karşı müsaadekâr davranmaları ve aynı zamanda Konya ve Sivas surlarının üzerine Şeh-name'den beyitler hakkettirecek derecede Acem harsına temayülleri Anadolu'yu âdetâ serbest bir mantıka hâline getirmişti. Mogol istilâsı da Anadolu'ya bir çok sôfilerin hicretini mucip olmuştu. Bütün bu avâmil neticesinde Anadolu'da Tasavvuf, yerleşmeğe ve mühim merkezlerde hânkah'larteessüs etmeğe başlamıştı.

Anadolu'ya gelen sôfiler arasında Evhadeddini Kirmanî (609) Mu-hiddini Aarbî (937), Necmeddin Dâye (654), Mevlâna Celaleddini Rûmî (672) Fahreddini İrakî (688)... gibi büyük ve mühim şahsiyetlerle beraber İnanın Melâhide-Bâtıniyye guruhuna da tesadüf etmekteyiz. Esasen bu devirlerde Anadolu ile temasta bulunan Suriye'de Batnîlik yerleşmişti. İslâm akaidine karşı eski İran ruhunun, İran dininin bir aksül'ameli olan Batnîliğin telkinatı, câhil halk arasında cayi kabul bulabildiği gibi henüz eski Türk hayatının sazlı, âkengli bir temadisi olan aşîrî hayatı terketmemiş bulunan Türkmen'ler de islâmiyetin mukayyet düsturlarına ittiba'dan ziyade serbest Batnî akidelerine mütemayil bulunuyorlardı.

Bâbâî isyanında Türkmenlerin cansiparane harpleri ve bil'âhara Burak babalar ve Mevlânâ'nın nüfuziyle oynayacak derecede kuvvet kesbedip saraya kadar dühul edebilen Bızago'lar, işte bu ikinci kısımdandır. Bâbâîliğin bir temadisi olan Bektâşîlik ve tamamıyla Bâtınî - Alevî oldukları tercemanları [1] ve âyinlerinin Bektâşîlerle hemen hemen aynı

[1] Bektâşî ve Ahîlerde mürettep, müsecca' yahut manzum duâlara terceman derler.

olmasıyle ve Fütüvvetname'lerdeki Ali bendeliğiyle sabit bulunan Ahîlik, Bâtınîlerin dînî vahdetini kâfil iki büyük tarikatt.

Anadolu'ya Sofiliğin en ziyade İran, Türkistan ve bilhassa Horasan'dan geldiği muhakkaktır. Hatta Horasan diyârından gelen erenlerin hâtırısı, halk arasında "Horasan erleri, erenleri," sözünü daima tekrar edilen kudsî bir terkip haline getirdiği gibi hemen her velî de. "Horasandan gelmiştir.," kaydiyle tescil edilmiştir. Horasanın mütekâsif Melâmetîler ülkesi bulunduğunu ve Ehli Melâmetin beşinci ve altıncı asırlarda Batınlaşmış bir kütle olduğunu da nazardan dûr tutmamak icap eder.

Hulâsa; artık Mevlânayı sinesine alan Anadolu'da Salâhaddîni zerkûbi Konevî, Sadreddîni Konevî, Çelebi Husameddin, Sultan Veled gibi bir çok meşâyih yetiştirmeğe başlamış, nisbeten Acem harsini benimsiyen bu Sofilere mukabil âdetâ Ahmet yesevî'nin bir muakkibi olan, fakat onun gibi takva ve azîmet yolunda gitmeyip vahdeti vücudun geniş telâkkîlerini sâf türkçe bir lisanla ve millî vezinle terennüm eden; nüfûzu, Mevlânâ derecesinde yüksek görülen Yonus Emre [1] gibi bir sôfi hâlk şâiri ve Yonusun te'siri altında yetişen birçok Bektaşî — Kızılbaş şâirleri türemiştir. Yonusun tam bir mukallit ve mümessili olarak 874 te ölen Abdullah Eşrefi Rumi'yi ve nihayet Mısrî Niyâzi'yi gösterebiliriz.

Bunlar muayyen bir iş yapılacağı vakit okunur. Tıraş tercemanı, Çerağ tercemanı, yüz yıkama terce... gibi.

Bektâşîlerde Nesîmî'nin şu iki tuyuğu Çerağ tercemanı olarak okunur :

Şem'i tevfiği hidayettir yüzün	Sureti Haktan kinayettir yüzün.
Bîbidâyet, bînihâyettir yüzün	Hem nihâyet, hem bidâyettir yüzün.



Sureti Haktan işarettir yüzün	Ehli tevhîde beşarettir yüzün.
Haccü ihramü ziyarettir yüzün	Cümle eşyadan ibarettir yüzün



Bir de nümüne olarak mensur, Çerağ tercemanı yazıyoruz :

"Çerâğı rûşen, fahri dervîşan, demi âlîşan, pîri pîran, Şahî Horâsan کمال امام محمد ، برجال محمد ، حسن وشاه حسین علی را صلوات

[1] Halk rivayetlerine nazaran Yonus, Mevlânâ'ya « Mesnevi'yi sen mi yazdın? » diye sormuş. «Evet» cevâbını alınca «Uzun yazmışsın. Ben olsam kısaca :

Ete, kemîge büründüm;
Yonus diye görüdüüm!

derdim» demiş. Yine halk rivâyetlerine göre gûya Mevlânâ, Yonusu kasederek «Merâtibi maneviyede nereye vardımca bu Türkmen hocası önüme çıktı.» demiştir. Bu rivâyetler, doğru olmamakla berâber, halk nzarında Yonus'un Mevlânâ ile hem'iyar, hatta Mevlânâya fâik görüldüğünü isbat etmektedir.

Hülâsa, Anadolu, altıncı ve yedinci asırlarda tamamen bir Tasavvuf muhiti haline gelmiştir. Yedinci asır, Selçukîlerin izmihlâl devresidir. Bu asırda Anadolu, bir fetret devresi geçirmekte idi. Selçukîlerin hakimiyeti Mogol hücumuyla yıkılmıştı. Ümreâ arasındaki veraset kavgaları da bu şurîşe munzam olmuştu. Daimî mücadeleler, âsâyîşi, binnetice refâhı mahvetmiştir. Yer yer kurulan hükûmetçiklerin arasında daimî bir cidâl vardı. Nihayet Osmanlı hükûmeti, Anadolu'nun siyasî vahdetini temin edecek derecede bir nüfuz kazanmıştı. Fakat bu vahdet, tamamiyle tahakkuk etmeden Tîmur istilâsı ve bu istilâyı Şehzadeler kagası tâkip etti [1].

*
* *

Bayramiliğin zuhuru:

İşte bu fetret silsilesini müteâkıptı ki Hacı Bayrâmı Velî, Bayrâmî tarikatını tesis ediyordu. Anadolu'ya İnan ve Hârizmden, Maveraün nehir-den, hattâ Bizans'tan gelen «Dînî - Felsefî ve Mezhebî» fikirler, ulemayı şerîata kadar nüfuz etmiş ve artık oldukça serbest düşünceli âlimlere medresenin dar kanâatları kâfi gelmemeğe başlamıştı. Bundan maada Anadolu'nun vaz'iyeti, Abbâsîlerin orta ve bilhassa son devrelerinde Orta Asyanın vaz'iyetine çok müşabihti. Mücadelelerden bıkan, refahsızlıktan ezilen halkın bütün hâdisatı, Allâhın takdir ve tecellisi olarak kabûl, hayır ve şerri, zulüm ve adli nisbî ve i'tibârî addeden, hatta şer ve zulmün vehimden doğduğu, binaenaleyh ademîyyül'asıl bulunduğu telâkkîsinde bulunan tasvvufa meyledeceği tabîi bir keyfiyetti. Herkes, maddî hayatta bulamadığı saadeti, cezbe ve huzur âleminde arıyordu.

Sofilerin Halk üzerindeki nüfuzlarından istifâde için hükümdarlar da Sofilere mütemâyil bulunuyorlar ve hatta samîmî olarak onların manevî-yetlerinden himmet bekliyorlardı.

Osmanlı Hükûmeti daha ilk kuruluşunda medresenin yanı başında bir tekke tesis etmiş ve Dursun fakihle beraber bir şeyhin - Edebâli - nüfuzuna tâbi olmuştu. Bayrâmî tarikatının pek az bir zamanda intişâr etmiş olduğunu görmekteyiz. Bunda arzettiğimiz gibi muhitin tesiriyle beraber Hacı Bayramın oldukça maruf bir âlim olması ve medreseden tekke muhitine geçmiş bulunması da müessirdir.

Esasen Hacı Bayramın merkezi fa'âliyeti olan Ankara da yıllarca

[1] Bu kısma ait tafsilât için Prof. Köprülü zade Fuat Bf. nin «Anadoluda İslâmîyet», «Türkiye Tarihi Dînsî» isimindeki eserleriyle yine mumaileyhin «Türk Edebiyatında ilk Mutasarrıflar» kitabının «Yonus Emreye kadar Anadolu Türk Edebiyatı» bahsine ve bilhassa bu bahsin «Tasavvuf cereyânı» kısmına müracaat.

Ahîlere merkez vazifesini görmüş bir şehirdi. Hacı Bayram, ilmü fazliyle Ak Şemseddin gibi âlimleri kendisine cezbediyor, aynı zamanda Yonus gibi millî vezinle ve sâf türkçe ilâhiler söyleyerek halkı da teshir eyliyordu.

*
* *

Bayrâmî Melâmîğinin zuhuru ve tarihçesi

Hacı Bayrâm Veli'nin vefâtını müteakip (873) zuhur eden Bayrâmî Melâmîliği, Ömer Dedenin, Ak Şemseddin gibi zahirî ilimlerde râsih bir şeyhe ademi inkiyadı ve halefi Ayaşlı Binyamin'in Kütahya kalesinde mahbusiyeti gibi bazı ahvâl dolayısıyla hemen nazarı dikkatî celbetmiş ve herkes bu yeni tarikatla âlakadar olmağa başlamıştı.

Melâmîler, diğer tarikatlar müntesipleri gibi vahdeti vücudu ihtirazla kabul etmiyorlardı. Hele İmamı Rabbânî ve Alâüddevle gibi "vahdeti şühud,, olarak te'vile tenezzül etmiyerek bu felsefede Muhiddini Arabî'ye ittiba' ve bunu ilân ve ızhar ediyorlardı. Diğer tarikatlarda uzun müddet esma ve riyâzata devamdan sonra ihtirazla açılan bu sır Melâmî sülûkünün iptidasiydi. Bunun için erbabı irfan ve hatta tarikat şeyhleri bile bu mesleke sâlik olmağa başlamıştı.

Melâmîliğin Pir Aliyyi Aksarâyî devrinde Orta Anadolu, İstanbul ve Edirne havalisine yayılmış ve İsmaili Ma'suki'nin zamanında asker arasına da girerek bilhassa Rumelide tamamiyle intişar etmiş olduğunu görüyoruz.

Esasen Edirne, Deli orman, Siroz havâlisindeki halk, vahdeti vucut akîdesini ve sofilik telakkilerini Bedreddini Sîmâvî (823) den beri biliyorlardı. Bedreddinin uyandırdığı bu fikir, oralarda tamamiyle sönmemiştir [1].

Şehzadelerin cidalleri ve bunun neticesinde idarî müvazenesizlik, bu diyar ehalisini Bedreddinin mutedil iştirâk fikrine ve müfrit vahdet telakkisine bendetmişti. Binaenaleyh melâmîliği pek çabuk benimsediler ve Rumeli, mütekâsif bir Melâmî diyârı oldu.

La'î zade, Melâmîliğin Sipâhî askerleri arasında intişarını haber veriyor. Bunun sebebini de biz şöyle buluyoruz:

O devirlerde askerin kutsî bir merbutiyeti olması mübrem bir zaruret olarak görülüyordu. Hatta üçüncü Selim bile Nizamı cedîdi tesis ederken bu askeri Mevlevîlik nüfuzuna idhâli düşünmüş ve Bektâşîlere

[1] Simavne kadısı oğlu Bedreddin : M. Şerefettin B f. bakımız : Sa : 68 - 74

karşı Mevlevîleri iltizam etmişti. Bu da bize bu fikrin muahhar devirlere kadar yaşadığını gösterir.

Yeniçeriler, kendilerini Bektâşilige merbut addediyorlar. Sipâhîlerle aralarında daha o zamanlarda bile bir rekabet başlamıştı. İşte bu rekabettir ki Sipâhîleri Melâmîliğe sevketti.

Melâmîliğin az zamanda inkişaf ve intişarı ve bilhassa asker arasına da girmesi, ulema ve tarikat müntesiplerini, hatta evliyayı umûru bu yeni meslekin şiddetle aleyhine döndürmüş ve nihayet Aksaraylı Pîr Ali Bahaddinin oğlu Oğlan Şeyh, on iki müridile İstanbulda idam edilmişti. Fakat Çelebi şeyhin ve bendelerinin idamı, esaslı umdesi“Vahdeti vücud,, olan Melâmîliğin intişarını men' edeceği yerde bil'akis teşdid etmiş ve aklı ersin ermesin her kesin alâkasını celbeylemiştir.

İsmaili Ma'şukûnün idamına kadar yürüyen Melâmî aleyhdarlığı ihtimâl, Melâmîliği söndürebilirdi. Fakat halefi, Sârbân Ahmed'in o kadar telîfkâr bir ruhu ve o kadar kuvvetli bir ma'neviyet ve nüfuzu vardı ki İbni Kemâl fetvasıyla idam edilen ve bu suretle ilhâdı gerek Müteşerria ve gerek Sofiye nazarında sabit olan bir zatin halifesi bulunduğu halde şeyhinden tevarüs ettiği irşad vazifesini meharet ve kudretle ifa etmiş ve her türlü ihtimale karşı İstanbula gelmiyerek Melâmîleri memleketi olan Hayrebolu'dan idare eylemişti. Vizeli Alâeddin vasıtasıyla Gazanfer Ef. gibi nüfuzlu bir zat yetiştirip Emir Osmanı Hâşimî'yi ve Bayrâmilerin “Hâşimiye,, kolunu — ki bu kol, son zamanlara kadar mevcuttu — meydana çıkararak Ahmedî Sârbân, bu güne kadar unutulmayan ve eskimeyen, Melâmîler arasında vecit ve şevk ile okunan saf türkçe şiirleriyle halk arasında da Melâmî hâkimiyetini günden güne kuvvetlendirerek yerine Ankaralı Hüsâmeddini bırakıp vefat etti.

Hüsâmeddin zamanında Melâmîlik Rumeliye tamamiyle yayılmış ve Hamza Bâlf vasıtasıyla bilhassa Bosna' havalisi hemen hemen ikinci bir merkez olmuş, tarikat; nüfuzunu Belğrat serhatlerine kadar tevsi' eylemişti. Bu sıralarda Hamza B. vak'ası meydana gelmişti. Bu artık “Hamzavî,, namını alan Melâmîlerin aleyhine ulemâ ve mutasavvıfların birinciden daha müthiş ikinci bir hareketleridir.

Hamza Bâlf'nin şehadetinden sonra o vakıtki Melâmî mümessili Hasanı kabâdüz'un aynen Sârbân Ahmet gibi İstanbula gelmiyerek tarikat ahvalini Bursadan mürâkaba ve ihvânını oradan idare ettiğini; bu suretle de hem kendini hem de ihvanını siyanet eylediğini görüyoruz.

Hasanı Kabâdüz, Melâmîliğe Şarihi Fusûs Abdullah ef. ve lâmekânî Hüseyin ef. gibi iki zâtı kazandırarak birincisi vasıtasıyla tarikati Arabistan'a kadar neşretmiş, ikincisi Vasıtasıyla de şâir, hatta vezirlerden mürekkep bir ihlâs kitlesi meydana getirmişti.

Kabâdûz'dan sonra Melâmîliğin riyasetine geçen İdrîsi Muhtefî zamanında Melâmîlik en parlak devresini idrâk ediyor. İznıklı Fazıl Ali Bey, Şârihi mesnevî Sarı Abdullah E. şâir Tıflî gibi âlim ve fâzil zevattan maada asrın şeyhül'islâm ve sadriazamı bile İmâm Ali'nin (Hacı Ali Bey, İdrîsi Muhtefî) müridi olmuş, bir çok meşâyih te Melemîliğe intisap eylemişti. Diğer taraftan oğlan şeyh İbrâhim ef. bütün erbabi turuk ve meşâyih'e karşı bilâ perva Melâmîliğini izhar ediyor ve Gaybî gibi bir zâtı yetiştiriyordu. Sarı Abdullah ef. nin Mesnevî şâirliği, Neşatî dede ve Cevrî gibi Mevlevileri de Melâmet silkine idhal eylemişti.

Melâmîlik, artık son zirvei kemâlinde idi. Bundan sonra her kesin İdrîsi Muhtefî ayarında bir şahıs arayacağı, fakat bunun pek güç bulunabileceği bedihî idi. Maamafih Hacı Ali Beyin şöhretiyle Hacı Keyvan Kabayî (Bayram) ve Beşir ağaların zamanları da oldukça şaşaalı geçmiş; fakat bu iki zatın zamanında Melâmîlik, daha ziyade avam arasında intişar eylemişti.

Erbabı şeriat ve tarikat tarafından Hamzaviliğe son darbe, Beşir ağa ve kırk bendesinin idamile urulmuştur. Bu vak'adan sonra Melâmîliği birden bire sukut etmiş görüyoruz. Bundan da anlaşılıyor ki İdrîsi Muhtefî'den sonra Melâmî mümessilleri ancak onun nam ve şöhretiyle iş görebilmişlerdir. Fakat bu anî sukutun sebebi nedir? Acaba Beşir ağanın halefi Seyyid Hâşim ef. Sârbân Ahmet ve terzi Hasan gibi memleketine — Bursa — çekilip ihvanını oradan idare edemezmiydi? İhtimâl, zaman, buna, müsait değildi ve ihtifaya bir lüzumu kat'î vardı. Maamafi gerek Beşir ağanın damadı Osman ağa ve gerek Hâşim ef. her halde bir kaç adam yetiştirmişlerdi.

Burada zahiren küçük, fakat manen pek büyük ve mühim bir noktaya işaret edeceğim.

Her tarikat erbabı, kendi şeyhini kutup yapar. Melâmî tabirince "Berzahiyeye,, de kutup o kadar boldur ki bir asırda yaşamış nice kutuplar vardır. Her müridin şeyhi Gavstir ve tekke mezarlıkları Gavs ve kutup taşlarıyla doludur.

Buna mukabil Beşir ağanın şehâdetine kadar Melâmîlerde kuvvetli bir fikir ittihadı görmekteyiz. Melâmîlerin her devirde bir kutupları var. Herkes ona merbut.. İbrahim ef, Lâmekânî Hüseyin ef, Hatta Şarihi Fusûs Abdullah ef, Şarihi Mesnevî gibi çok mühim ve âlim adamlar bile zamanlarındaki Melâmî mümessilini — velev ümmi olsun — halisâne tasdik ederler. Vehmü hayâle ve yahut gurura kapılarak Gavsîyyet iddiasında bulunmıyorlar. Yetiştirdikleri ihvanları da bu pâyeyi onlara vermiyor. İrşada mezuniyet, ancak Melâmî mümessili tarafından veriliyor. Buna saydığımız zevatın âsârı ve mezar taşları şahittir.

Hâlbuki Beşir ağadan sonra bu umumî ve sâbit kaideye muhalif bir sey göze çarpıyor:

Beşir ağanın damadı Hacı Osman ağanın mezar taşında:

« قطب العارفين وزبدة الواصلين الى الله مرحوم ومبرور الدارج الى اعلى المدارج »

ibaresini okumaktayız. Halbuki o asırda Lâ'li zade merhum ve şâir Rahîmî, kutbiyetin [1] Seyyit Hâşim efendide olduğunu söylüyorlar.

Bu, zannederim ki Melâmîlerde, umumî olmasa bile hafif bir fikir teşettütüne alâmettir. Esâsen Lâ'li zade pederinden naklen bir çok ihvanın Hâşim ef. nin “kutbiye inde yakın tahsilinden mahrum,, kaldıklarını söylüyor [2]. Her hâlde bu teşettüte Hâşim ef. nin fevkalhat ihtifâsı sebep olmuştur.

Hâşim ef. den sonra Melâmî mümessilliği, birbirini ta'kîben bir şeyhülislâmla bir sadrıázama intikal ediyor. Bunlar da tabiatile hem asrın icabatından, hem de mevkilerinin ehemmiyetinden dolayı kendilerini ketme mecbur olmuşlar ve tarikat umuriyle iştiğal edememişlerdir. Nihayet bütün bu avâmilin tesirile Lâ'li zade, şehit Ali paşadan sonra bir kutup gösteremiyor. Yalnız bazı Melâmîlerin kendisini bu pâyeye irtika ettirdiklerini anlatması, bazılarının da başkalarını kutup tanıdıklarına bir delildir. Fakat tarikat yine devam etmektedir.

Lâ'li zade Abdülbâkî ef. kutbiyeti kabul etmemekle beraber Melâmîliğin devamında mühim bir âmil olmuştur. 1153 tarihinde me'muriyet hayatından çekilip Eyyuba naklinden sonra, vefatına, Ya'ni 1159 tarihine kadar Lâ'li zadenin evi, ihvanı tarikin kudsî bir matafı olmuş, asrının bir çok ulemâ ve meşayih, Efendiyi daima ziyaret etmişlerdir. Bundan maada Abdülbâkî ef. bu inzivâ hayatında bir çok eserler yazmış, bilhassa “Sergüzeşt,,i ile [3] Melâmîliğin tarih ve mahiyetini tesbît ve ahlâfa yadigâr etmiştir.

Lâ'li zade'den başka, Seyyit Hâşim ef. nin bendelerinden Habeşî zade Abdürrahîm ef. (şâir Rahîmî) de Melâmîliğin devamını temin eden mühim bir şahsiyettir.

Rahîmî, Halep vâlisi Mustafa Pasa'nın oğlu olmakla Habeşî zade namile maruftur. Silâhtar İbrâhim Paşanın divan kitâbetinde bulunmuş, sadrıázam Şehit Alî Paşanın zamânında Mâliye tezkireciliği, Cizye muhasipliği gibi mühim hizmetleri ifâ etmiştir. Nevşehirli Damât İbrâhim Paşanın sadaretinde baş tezkireci olup vefatına kadar bu hizmette kalmıştı [4].

[1] “Meslekül işrak الاشراق,, kasidesi.

[2] Sergüzeşt : yazma nüsha.

[3] Abdülbakî Ef. Sergüzeştü 1154 te yazmıştır.

[4] Habeşî zade Rahîmî hakkında müracaat !

Safâî tezkiresi ; Sa : 150 ; Râmiz tezkiresi ; Sa : 112-113. Sicillî osmanî ; cilt : 3 ; Sa : 98

Süleyman Faik ef., mecmuasında asrındaki bir çok zevâtı muhtelif vesilelerle zemmettiği hâlde Rahimî hakkında çok sitâyîşkâr bir lisan kullanıyor.

Rahimî'nin Bayramî meşâyihinden olduğunu tasrih eden Faik ef. mumaileyhin ahlâkını gösteren şu satırları da ilâve ediyor :

“Mervîdir ki tezkireci iken külli yevmin Babîâlîde olan odasına geldiği ânde iki rik'at hâcet namazı kılıp akıbinde ol gün kalemiyle katlü salp buyrıldı yazılmamasını niyâzü dua eder imiş. Vakiâ iki def'ada yirmi seneye karîp müddet tezkireciliğinde zuhûr eden katlü salp buyrıldılarını küçük tezkire bulunan yazıp kenduye tahrîri teklif olunmamış, ya'ni o misillü buyrıldı zuhurunda Habeşî zade, ya gelmemiş ya evliyayı umurdan birinin yanında, yahut yazı ve namaz ve abdest gibi meşguliyyette bulunmuş olarak duâsı karîni kabul olmuş *عليه الرحمة*. [1]

Rahimî, Şeyhülislâm Seyyit Ali ef. nin zamanında, Sarı Abdullah ef. nin “Meslekül'uşşak,, kasidesini 86 beyitle tanzîr edereke silsilei biat ve inâbetini Peygamberden Hacı Bayramı Veli'ye kadar îsâl ettikten sonra aynen Lâ'îf zade gibi şu suretle teselsül ettiriyor:

Ömeri Sikkînî — Binyâmîni Ayaşî — Pîr Aliyyi Aksarâyî — İsmâ-
li Ma'sûkî — Sârbân Ahmet — Husameddîni Ankaravî — Hamza Bâ-
lî — İdrîsi Muhtefî (İmam Aliyyirrûmî) — Hacı Kabayî — Beşir ağa
—Hâşim Ef.

Rahimî “Meslekül işrak,, ismini verdiği bu kasîdeye

Serâpâyî cihan pür feyzi nûri rabbi izzettir ;
Ki işrak eyliyen âlemlere hurşîdi vahdettir.

matlaiyle başlayıp silsilei Melâmîyeyi berveçhi bâlâ kayt ve Hâşim E.
den sonra

Seâdetle hirâmân oldu kurbi hazrete anlar ;
Bu tâci sahibine verdiler çünkim emânettî .
.....
Dilâ ; ankayı kafı cem'i cem'ü gaybi gaybolsan
Talebkârı nişânı olma kim aynı ibâdettir..
Hakikatta odur zillî ilâhî, âna aklermez ;
Nice idrâkolor ol kim sitare puşî ismettir.

V. S.

Beyitleriyle sahip vakti medhediyor. Fakat ismini zikretmiyor. Bun-

[1] Süleyman Faik Ef. mecmuası ; Darülfünun, K. Halis ef. N: 2660. Süleyman Faik ef. için bakınız. Sicillî osmanî ; Cilt : 3 . Sa : 98

dan anlaşılıyor ki kasîde, Lâ'li zade merhumun meslekül'uşşak zeylinden evvel ve Seyyit Ali E. nin hayatında yazılmıştır.

Rahîmî, Melâmî olmakla beraber Koca Mustafa Pş. şeyhi Nureddin Ef. ye de muhip imiş. Esasen bu Nureddin Ef. neşvei melâmeti Işık Hüseyin Dede'den ahzetmiş ve hatta ihvanını da bu yolda yetiştirmiş muhlis bir Hamzavî bendesi, fakat zâhiren Sünbülî şeyhi idi [1].

Rahîmî Ef. 1140 tarihinde vefat etmiştir. Seyyit Vehbî, vefatına «حبشی زاده رحیمی بیکه جنت اوله جا» mısramı tarih düşürmüştür [2].

Müstakim zade merhum, Melâmiyei şattâriyesinde Rahîmî'den feyzalan bir kaç zatı haber veriyor [2]. Bunlardan biri reisülküttâp Dilâver ağa zade Ömer Ef. diğeri de ihvan arasında Emir Halil Ağa lâkabiyle yâdedilen Seyyit Halil Ağadır.

Dilâver Ağa zâde Ömer Vahîd Ef. Teşrifatçılık, Mâliye tezkireciliği, Piyade mukabeleciliği, Sipah kâtipliği, Başmuhasebecilik gibi mühim hizmetlerde bulunmuştu. Nihayet 1172 Şevvâlinde Sadrı âzam Rağîd Pş. nın kalem arkadaşı olmakla mumaileyh tarafından hukuka riayeten Reisülküttâp nasbedildi. Memuriyetinin kırkıncı günü vefat etti. Sinni 70i müteceviz olan bu zâtın “şâir ve idarei kelâma kadir,, olduğunu Sicilli Osmanî'den öğreniyoruz. Hadikatülvüzerâya da bir zeyil yazmıştır. [3]

Halil Ağa'ya gelince bu zat “Serdengeçti,, ağalığından mütekait olup Yenikapu mevlevîhanesine yakın bulunan evinde otururdu. Evine bir çok ihvan ve meşâyih gelirdi. Hatta haftada muayyen bir gün kara Mustafa Pş. şeyhi Mureddin Ef. (Vefatı: 1160) [4] ihvanile gelir, Habeşî zâde Rahîmî ve Yeni kapı mevlevîhânesi şeyhi Peçevî Ahmet Dede [5] Ef. de(Vefatı: 1137) gelerek toplanırlar, sohbet ederlermiş. Kesreti mürîdâniyle ve ilmü fazlıyle meşhur olduğu gibi aynı zamanda üstat bir şâir bulunan Peçevî (Ârifî) Ahmet dedenin bile bu meclise devâmı, Halil Ağanın ehemmiyetimi anlatır [6].

Kâtip ve tarihi tahriri ma'lûm olmıyan ve bilâhara “Mehmet Emi-

[1] Melâmiyei şattariye; Sa: 118

[2] Ayvansaray Vefeyât'ında Rahîmî'nin vefatına رحلة العاشقين terkininin tarih düşürüldüğü mezkûrdur. Sa: 158.

[3] Sa: 139—141

Sicilli Osmanî; Cilt: 3; Sa: 591-592

[4] كچدی توحيد ايله نوالدين قطب واصلين

1160

“Neylî,,

[5] Peçevî Ahmet Dede için bakınız: Fatin tezkirsi; Sa: 255-256. Sima'hanei edep ve Zıya Bf. merhumun Yenikapı mevlevîhanesinde de Peçevî Ahmet Dede hakkında malûmat vardır.

[6] Melâmiyei şattariye; Sa: 140

nül Fuhuliyyün Nakşibendiyyül Hâlidî,, isminde bir zâta yine meçhul bir tarihte intikal eden, sonra Baygın İsmail Ef. isminde bir Melâmî tarafından 1335 rumîde Mahallebici zade Bursalı Yağlıkçı Sabri B. e geçen ve el'an mumaileyhte bulunan bir mecmuada "Tarîki Melâmîyyei Bayramiyyeden Hâce Halil Ef. nin nutki âlileri,, serlevhası altında 4 manzume vardır.

Bu manzumelerin Emir Halil Ağaya ait bulunduğunu zannediyorum. Hâce kelimesinde işkâli mucip bir şey yoktur. Çünkü Hamzaviler mürşitlerinin çoğuna bu lâkabı vermişlerdir. Meselâ Hamza Bâli'ye "Hace Hamza,, İdrîsi Muhtefî'ye "Hace Aliyyürûmî,, de denir. Şu hâlde Halil ağa'ya da "Hace Halil,, lâkabını vermişlerdir. Esâsen Hamzavilerden başka bir Halil Ef. nin mevcut olmaması da bu zannı yakîn dereccesine îsâl eder [1] Haül Ağanın bu dört manzumesinin dördü de aruz veznile yazılmıştır. Biri Mesnevî tarzında olup 56 beyittir.

Hâce Halil ağanın iki şi'rini yazıyorum :

Her nefeste zikri hak tevfi ki rahmandır bize ;
Âyeti ذكراً كثيراً emri kur'andır bize !

Her ibâdet kim bulunur zikri tesbîhi hudâ ;
Zikri haktır cümlesi hep hükmi kur'andır bize ;

Zikri Mevlâyî celili kadri hasretmek neden ?
Her nefeste zikri kalbî râhi erkândır bize.

Zikri inkâr eyler ise münkiri şeytânî kör ;
İnsü cinden buluna bak hangi şeytandır bize !

Çün Habîbullah buyurdu zikr efdaldır deyu ;
Her kelâmı ol Habîbin ayni burhandır bize !

Enbiyâlar serverinin kavlü fi'line bu gün
İktidâ vü ittiba' hem dinü imandır bize..

[1] Bu mecmuanın muhteviyâtı İstanbul Şehremaneti Mektupçusu Osman Ef. tarafından bildirildi. Bilâhara istediğim risaleleri mezkûr mecmuadan istinsah edip göndermek lutfunda da bulundular. Kendilerine bilhassa teşekkür ederim.

Mecmuada [Azîzi Neseffî'nin مقصد اقصیٰ و وحدت وجود ve مقصد اقصیٰ risaleleriyle hakikî Osman Ef. nin "İrşadname,, si, Şemsettin Ef. isminde bir zatın tasavvuf üstâhlarına ait küçük bir risalesiyle Sarı Abdullah Ef. nin Tuhtetü'l'uşşak risalesi, Oğlan şeyh İbrâhim Ef. nin mekalatı, lâmekânî Hüseyin Ef. nin evvelce bulamadığımız dördüncü risâlesi, فقر hakkında müellifi meçhul bir risâlecik ile امر او زمین حقیقت isimli keza müellifi meçhul, fakat şivesine nazaran Âzerî olduğu kuvvetle muhtemel bir zâta ait dört sahifelik bir risale, Vizeli Alaeddin E. nin 16 beyitlik bir manzumesi, ترشحات, Sarban Ahmet ve Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin bir çok şiirleri, Hâce Halil Ef. nin metinde arzettiğimiz dört manzumesi] vardır.

İkinci devre Melâmîlerinin nihayetindeki ilavemizde bizi alâkadar eden bahislerini yazacağız.

Nuri مازاغ البصر sultanının âşıkları
 Sine suzan, dîde giryan cümle ihvandır bize.
 Burcu Ahm't matlamdan doğdu envârî şühût ;
 Burcu وجه الله cihetsiz zevki vicdandır bize.
 İsmi zâtın devresinden sâkî bâkî heman
 Sunduğunca hamri aşkı hâli sekrandır bize !
 Cum'ai uşşâka can attıkça âşıklar müdâm ;
 Hem melâik, hem' halâyık cümle hayrandır bize !
 Mektebi irfâna gel, al zevki irfandan sebak
 Veçhi dildârı kıraat dersi irfandır bize !
 Enfüsü âfâka bak hep nûri vahdet müncelî ;
 Sûrei Nurdan münevver ilmü ikandır bize..
 Âşıkandır cemâlî kâ'besin etmek tavâf
 Hacci ekber ; bil bu hacdır, cam kurbandır bize !
 Nuri vahdet doğdu, kesret zulmeti etti firâr ;
 Nuri شكر الله ، حمد الله sat hezarandır bize !
 Cem'i cemde cem'ile cem'ul ceme ettik uruç ;
 Cem'i كل يوم شأن rü'yet keşfü iz'andır bize !
 Tahdîsi ni'met, birü (Birr) in'âmı Hak bitmez Halil ;
 Çün Melâmetle nihan ol isri pîrandır bize !.



Hudâ hakkı bırakmam hiç bu râhî ;
 Gönül buldu bu rah içre o mâhî ;
 Bizi methet diler zemmet kemâhi,
 Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !
 Atar hoca müdam sengi melâmî ;
 Selâm vermez kesip bizden kelâmî ;
 Gerekse ver, gerek verme selâmî ;
 Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !
 Rasulullah çekip bunca melâmet ;
 Cemî eshap çekip bunca melâmet,
 Kamu uşşak çeke gelmiş melâmet ;
 Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !
 Senin aşkın kime düşse ilâhî
 Denür mecnun ve ya zındık melâbî !
 Seni sevmek imiş cürmü günâhî,
 Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !
 Atarlarsa bunun gibi nice taş,
 Bilür âşık gelen tasa tutar baş ;
 Habîbullah sünnetidir bu kardaş ;
 Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî !

Halil ağa 1134 tarihinde vefat etmiştir.

Rahîmî den feyzalanlardan biri de mumâileyhin havassı eshâbından olduğundan “Habeşî zade,, lakabıyla anılan “Zaim Ali ağa” dır. Bu zâtın evi de ihvan ve meşâyihin bir ziyâretgâhı idi. Hatta Yeni kapu Mevlevihânesi şeyhi. “Seyyit Ebu Bekir dede Ef.” de (Vefati: 1189) defeatla Ali ağanın ziyaretine gittiğini Müstakim zade’ye söylemiştir [1].

Müstakim yade merhumun bize bu sohbetleri ve müdâvim bulunları kat’iyetle haber verdiğine nazaran her hâlde kendisi de müdâvimlerdendi.

Zaim Ali ağa 1178 tarihinde vefat etmiştir.

Melâmî — Hamzavîlerin “Rehber,, dedikleri irşada me’mur zevâtın ancak “mürşid” ya’ni “Gavs,, tarafından me’zun olması meşrut olduğundan Rahîmî’ nin de her hâlde “Kalbe bakıcı,, bulunduğu, binâenaleyh Hamzavîlerin 1128 de şehit olan Ali P. dan sonra yine bir zâtı “Gavs,, tanıdıkları muhakkaktır.

Rahîmî’ den ahzi feyzeden ve ehemniyetlerine binâen isimleri malûm bulunan ve asırlarının en meşhur şeyhlerini bile ayaklarına getirecek ve onlara melâmet neşvesini verebilecek derecede nâfiz olan “Dilâver ağa zâde Ömer ef. Emir Halil ve Zaim Ali agalar,, ın da bu mesleki devam ettirdikleri şüphesizdir.

Seyyit Abdülkadirî Belhî’nin mahdumu Seyyit Muhtar bey efendinin lutfettikleri malûmata ve gösterdikleri “Şecere,, ye nazaran Şehit Ali P. dan sonra Hamzavî — Melâmî silsilesi şudur:

Şeyh Abbas ef. — Hâfız Ali ef. — İbrahim Bâbâyi Velî — Seyyit Bekrür Reşat ef. — Seyyit Abdülkadirî Belhî...

Seyyit Muhtar bey efendiden, bu zevâtın tercemei hâllerini reca etmişim. İbrahim Bâbâyi velî ve Seyyit Bekrür Reşat ef. hakkında, cevâbî mektuplarında kâfî ma’lûmât vermek lutfunda bulundular. Fakat Abbas ve Hâfız Ali Ef. ler hakkında “Diğer zevâtın da tercemei hâlleri var idi. Muhtasar olsa da kifâyet ederdi. Fakat ne yapayım ki Sima’ hâne mühürlendiği zaman kütüphânedeki mahfuzâtım miyânında mahfuz kaldı,, diyorlar. Yalnız bu zevâtın tarihi vefatları “Şecere,, de mukayyettir.

Şeyh Abbas Ef. 1220 târihinde vefat etmiştir. Hafız Ali Ef. de 1247 târihinde İstanbul’da vefat etmiştir. Hasekî Nisâ hastahânesinin karşısında tramvay caddesine giden iki yolun telâkî noktasındaki evin bağçesinde medfundur.

[1] Melâmiyei şattâriye; Sa: 140

Seyyit Ebu Bekir dede için bakınız!

Yeni kapu Mevlevihânesi: M. Ziyâ Bf. Sa: 142-143

İbrahim Bâbâyi Velî:

Bu zât, Fatih'te Atpazarı civarında Kırk çeşmedeki "Peştemalcılar," hanında otururdu. Esasen bu han, İdrîsi Muhtefî'nin zamanındanberi Hamzavîlerin âdeta bir teşkilât merkezi idi. Hatta, Sarı Abdullah ta Melâmete bu handa intisap etmişti.

İbrahim baba, hemen hemen hürriyete kadar memleketimizde sönük bir tarzda devam eden esnaf teşkilâtı mucibince Peştemalcılar esnafının mürşit ve kâhyası idi.

Peştemalcılar hanında kırk peştemalcı ustası bulunur ve aralarındaki an'aneye fartı riâyette bu adedin kırkı tecâvüz etmemesine riâyet ederlerdi. İşte bu kırk kisi, Hamzavî ricâlini temsil eden rehberlerdi. İçlerinden birisi vefat edince Eğri kapu civârındaki İvaz Ef. camiine yakın bir yerde kâin, diğer Peştemalcı hanından müsteit bir zatı aralarına olarak 40 adedini bu suretle doldururlardı.

İvaz Ef. hanındaki peştemalcıların mürebbîsi de Hacı Hüseyin dede isminde ihtiyar bir zattı.

Seyyit Muhtar B. E. mektubunda Hüseyin dede'ye mülâkî ve iltifât ve nevâzişine mazhar olduğunu anlatıp Dede'nin az söyliyeni, hafif hafif gülen uzun boylu, zaif bir zât bulunduğunu, sûr üstünde kâin ve Halîce nâzır bir hânede ikamet ettiğini, 90 yaşını müteceviz olduğu hâlde 1305 tarihinde vefat edip Seyyit Abdülkadir Ef. tarafından Şeyh Mürat tekkesine getirilerek hazîreye defnedildiğini söylüyor ve "Kitâbei senği mezârını bizzât babam yazarak hâkkettirmişti," diyor.

İbrahim bâbâyi Velî, 1264 senesinde İstanbul'da vefat edip Ramazan Ef. türbesi civarına defnedilmiştir.

İbrahim baba' dan sonra Hamzavîlik riyâsetine "Seyyit Bekrür Reşat Ef. „ geçmiştir.

Seyyit Bekir Reşat Ef. :

Aslen Mora'lıdır. Oradan İstirumça'ya gelmiş ve Hüseyin Pş. nin hususî kâtipliğinde bulunmuştur. Muhtar Bf. "Hangi Hüseyin Pş. olduğunu bilmiyorum," diyorlar. Bu Hüseyin Pş. her halde Mora muhacirlerinden Abdülkerim Efendinin oğlu olup Tırhala mutasarrıflığında; Yanya, Girit, Selânik valiliklerinde bulunan, bilâhıra 1285 te Zaptiye müşiri olan Hüseyin Pş. olacak [1].

Bekir Reşat Ef. Üsküp, Manastır, İşkodra, Selânik vilâyetlerinde bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra İstanbul'a hicret etmiş ve meşhur İhtisap ağası Hüseyin B. in [1] kâhyası olmuştur. Hüseyin B. in 1387 de vefatından

[1] Hüseyin Hüsni Pş., Seyyit Muhammet Nur'un da muhlislerindedir, Sicilli Osmânî bilhassa « Dervişlere muhip » olduğunu kaydediyor..

sonra Fatih'te Boyacıkapısındaki konağında inzivayı ihtiyar eden Bekir Reşat Ef. 1292 Rabiülevvelinde vefat etmiş ve Edirnekapısı'nda Şeyhülislâm Paşmakçı zade Seyyit Ali Ef. ye yakın bir mahalle (Şâir Bakî'nin mezarının karşısına) defnedilmiştir. Sengi mezarının kitabesi şudur [2]:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 اللّٰهُ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالٰی
 جَمِیْعُ مُؤْمِنِیْنَ وَ مُؤْمِنٰتِهِ
 وَ سَیِّدُ بَکْرِ الرَّشَادِ بْنِ
 حَاجِیِّ حَسَنِیْنَ قَوْلِیْنِهِ
 رَحْمَتِ اَبِیْهِ بِحَرْمَةِ الْقَاتِحِ
 ۱۲۹۲
 سَنَه
 لَیْلَهٗ خَمِیْسَ سَاعَتِ ۶ دَقِیْقَهٗ ۱۲
 نَمَتَهٗ اَمِیْنِ اَبِیْی
 †

[1] İhtisap ağası Hüseyin Hasip B. , Valide^oSultan kethudası Tahir Pş. nin oğludur. Ticaret nezareti, Posta nezareti ve müteaddit def'alar İhtisap nezaretinde bulunan ve 1274 te Şehremini unvanile yine İhtisaba memur olan Hüseyin B. , Abdülaziz'in validesine kethüda olmuş ve daha bir çok hizmetlerde bulunarak 1287 Şsvvalinde vafat etmiştir. Eyyupta medfundur.

Sicili Osmanî ; Cilt: 2 ; Sa : 228—229.

[2] S. Muhtar Bf. Hamzavî mezar taşları hakkında bizim malûmatımızı teyiden şu izahatı verdiler:

Evvelce Hamzavî taşları; kolsuz, ayaksız, başsız bir şekli mahsusta (Sarı Abdullah Ef.nin fotoğrafta görülen mezar taşı şeklinde) olduğu gibi « فاتحه » dan sonra « fenâ » ya alâmet ve

« لا موجود الا هو » yahut « هو الله الذي لا اله الا هو » ya işaret olunmak üzere



» ve yahut



» işaretleri konurmuş. [Hakîkaten İdrîsî Muhtefî'nin merkadi civarındaki

Hamzavî taşlarının bir çoğunda bu işaretler bulunduğu gibi son Melâmîlerden Tarsus tekkesi şeyhi Abdül kerim Ef. nin mezar taşında da bu işaret mevcuttur.] Üstüvanî taş, yalnız Aktab'a mahsus addedilirmiş. Bilâhara bazan yine Hamzavî taşlarının şekli muhafaza edilmekle beraber bu işaretler konmamağa başlanmış ve Hamzavîliğe delil olarak kitabelerin « اللّٰهُ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالٰی » yahut « حَقِّ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالٰی » kelimelerile başlayıp hulâsaten « Cemii mu'minîn ve mu'minata ve... kuluna rahmet eyliye » maaliinde bir yazıyı ihtiva etmesi takarrur etmiş ve el'an devam etmekte bulunmuştur.

Müstakim zade Süleyman Sadettin Ef. nin [Zeyrek, Soğuk kuyu medresesi haziresinde medfundur] kitabesi de « اللّٰهُ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالٰی » ile başlar. (Müracaat: Tuhtetülhattâtin; Sa: 15) Mumailayhin Hamzavîler'e şiddeti merbutiyeti düşünülürse Hamzavîliği bu suretle de teyyüt ve tahakkuk etmiş olur.

Seyyit Abdülkadirî Belhî :

Asıl ismi “Gulâmi Kadir,, olan Abdülkadir Ef. 1255 te Belh’in Kunduz şehri mülhakatından “Hânkah,, ta doğmuştur. Babası شایع الموده sâhibi Seyyit Süleyman Ef. dir. Cetleri Burhaneddin Kılıç ve Şah Hasan’la Şah Hüseyin’in Belh’te hükümdarlık ettikleri mervidir.

İbnül’emin Mahmut Kemal Bf. “Son Asır Türk Şairleri,, ismindeki eserinin birinci cildinde [1] mumaileyhi, sülalei siddîkiyyeden olmak üzere gösteriyorsa da Abdülkadir Ef. شایع المحکم ismindeki kitabında:

« بیان بعضی مناقب و اوصاف پدر بزرگوارم اعفی حضرت شیخ سید سلیمان العقی القندوزی الحاقاهی قدس سره که از آجله سادات حسینیه آندو از سلاله طاهره... »
tadat ettiği gibi bir mesnevî ile de şeceresini tesbit eyliyerek Sâdatı Hüseyniye’den olduğunu bildiriyor [2].

Bu mesneviye nazaran şeceresi şudur:

Abdülkadir — Seyyit Süleyman — Seyyit İbrahim Hâce Kelân — Seyyit Baba -- Seyyit İbrahim — Seyyit Muhammet Ma’ruf — Seyyit Tursun Bâkî — Seyyit Gulâmeddin — Seyyit Nâsîrüddin — Seyyit Cemâleddin — Seyyit Burhâneddin Kılıç — Seyyit Kemaleddin — Şah hasan — Şah Hüseyin — Seyyit Muhammet — Seyyit Ahmet — Seyyit Abdullah — Seyyit Abdullahi Mufaddil — Seyyit Ubeydullah — Seyyit Tâlip — Seyyit Ahmedi A’rec — Seyyit Ahmet — Seyyit Muselmüberka’ — İmâm Muhammedüt-

[1] Sa; 26-27

[2] Bu mensur mekaleden şunları öğreniyoruz; Seyyit Abdülkadir Ef. nin pederi Seyyit Süleyman Ef, 1264 Şa’banının altıncı perşembe günü, validesi Bibi Saide 1311 senesinde İstanbul’da vefat etmişlerdir. Şeyh Mürat tekkesinde medfundurlar.

Diğer âile efrâdının isimlerini, tarih ve mahalli viladetleriyle medfenlerini şu suretle bildiriyor:

Erkek kardeşleri:

Muhammet Bahaeddin Bâbülhak

Seyyit Burhâneddin Kılıç

Seyyit Ahmet Sait; 1283 İstanbul ; Eyyupta medfundur.

Seyyit Muhammet Ali; 1388; Şeyh Mürat Tekkesinde medfundur.

Kız kardeşleri:

Bibi Sâcide; 1262; Urfa.

Ayhan Bibi; 1383; İstanbul, Topkapı’da medfundur.

Fâtıma; 1306; İstanbul; Şeyh Mürat tekkesinde medfundur.

Seyyit Burhaneddin Kılıç’ın validesi Bibi Seyyide 1384 te İstanbulda vefat edip mezkûr tekke haziresine defnedilmiştir.

takî — İmâm Aliyyürrıza — İmâm Müselkâzım — İmâm Câ'ferüssâdık — İmâm Muhammedülbâkir — İmâm Ali Zeynül'âbidin — İmâm Huseyn — İmâm Aliyyibni EbuTâlib — Muhammed (Mustafa).



Farırsî ve Arabîyi Belh'te tahsil eden Seyyit Abdülkadir Ef, ahval ve âsâyişin tezebzübünden müteessiren üç yüzü mütecâviz mürüdiyle 1272 de vatanından hicret eden babasıyle beraber İnan'a, bâdehu Irak tarikile Anadolu'ya geçip 1276 da Konya'ya gelmiştir. Konya'da Şeyhi Ekber'in bazı asâarını istinsah ile meşgul olmuş 1180 de yine pederile beraber Bursa'ya ve sonra Abdülaziz'in babasını daveti üzerine İstanbul'a gelmişlerdir. İstanbul'da icar bedeli Padişah tarafından verilmek üzere Sülûklü'de bir konağa müsafir edilmişler, bir müddet sonra Üsküdar'a geçip bir kaç sene de orada oturmuşlardır. 1284 te Eyyup nişancısındaki Şeyh mürat tekkesi, Feyzullah Ef. nin veftiyle inhilâl etmiş ve meşihatı Seyyit Süleyman Ef. ye tevcih edilmiştir. Süleyman efendinin 1294 te vefatı üzerine mezkûr tekkeye Şeyh tayin edilmiş olan Seyyit Abdülkadir Ef. 1441 recebinin 27 inci perşembe gecesi vefat etmiş ve tekkenin haziresine defnedilmişti.



Babasından Nakşibendî icazeti alan Seyyit Abdülkadir Ef İstanbul'da Seyyit Bekir Reşat ef. den de "Hamzaviye,, ye intisap eylemiştir. Sureti intisabı hakkında konyalı Muallim Arif Ef. den şu menkabeyi işittim :

Seyyit Abdülkadir Ef. Konyada iken rü'yasında Bekir Reşat Ef. yi görmüş. Bekir Reşat Ef. Abdülkadir Ef. ye "Ma'nen kendisini terbiyeye memur olduğunu, zaman fevtetmeden İstanbul'a gelmesini,, söylemiş. Bu rü'ya, bir kaç gece alettevâli tekerrür etmekle nihayet, babasına söylemiş. Hatta Konyadan hicretlerine de bu rü'ya sebep olmuş. Bursa'ya geldikleri vakıt Bekir Reşat Ef. tekrar görünmekle beraber Abdülaziz de Süleyman Ef. yi İstanbul'a davet etmiş. Bu suretle İstanbul'a gelen Abdülkadir Ef. babasıyle beraber evini bilmedikleri Bekir Ef. yi bulmak için yola düşmüşler.

Abdülkadir Ef. "Ben, efendimi bulurum,, deyip kalbî mahabbetini rehber ittihaz ederek Fatihe doğru yürümeğe başlamış; babası da kendisine refakat etmiş. Nihayet Bekir Ef. nin konağının kapusna gclince ma'nevî bir cezbe ile Abdülkadir Ef. kapuya teveccüh etmekle beraber kapu da hemen açılmış ve Bekir Ef. baba, oğlu kadim iki âşinâ gibi

karşılıyıp rü'yayı tahkik ve o gün Seyyit Abdülkadir Ef. nin kalbine bakıp kendisini vahdet neşesile sermest eylemiş.. Abdülkadir Ef. vefatına kadar Hamzaviye ricaliyle sohbet etmkle beraber rehberlik hizmetiyle bir çok kimseleri de Hamzavîliğe idhal etmiştir.



Âsârı:

ذاسرارالتوحيد

Fârisîdir, Mesnevî tarzında yazılan bu eser

جانها از ذات توشد درعیان	ای توهستی اندرون جان نهان
قطرها باشد زامواج صفات	موجها باشد صفات بحر ذات
چونکه شداز قطره ذات راری	این وجود قطرها شد عالی
چون صفات کشت اندر حکم ذات	این عوالم جمله در حکم صفات
.

Beyitleriyle başlar. Muhtasar bir eserdir,

Seyyit Abdülkadir Ef. nin ihvanından Selânik valısı Mehmet Nazım Pş. tarafından aynı vezinde nazmen terceme edilmiş ve 1331 senesinde Şems matbaasında tab'ettirilmişdir. Pş. nin tercemesi şu beyitle başlıyor:

Ey vücudi pâki can içre nihan
Zatı bîhemtâsi canlarda iyan

ذکنوزالعارفین فی اسرارالتوحيد

Esrarı tevhitte bir ciltte bulunan bu kitap 296 sahifedir. Mesnevî tarzında ve Fûrs lisaniyle yazılmıştır. Tasavvufa âit ve müteaddit babları havi olup şöyle başlar:

کهجان وعقل راباجسم کرد بند	بکویم حمد رب ان خداوند
زجان وعقل وتن خودرا عیان کرد	بجان وعقل را این جسم تن کرد
که صنع و قدرتش شدزین روایی	که تن را بهر جان کرد آشنایی
.

nihayetinde

جمله ایات این شد از خدا
پنج هزار و چهار صد پنجاه و سه

beytinde musarrah olduğu veçhile 5453 beyittir.

kitapta

هزارو سیصدو هم بیست و یک بود

که بدآش اول ماه رجب بود

beytile başliyan 5 beyitlik istitrada nazaran 1321 recebinde yazmağa başlayıp Ramazan bayramından sonra bir sene taahhura oğramış, nihayet yine bir bayramda başlayıp

ختماش شده ادر ساعتی سعد
بشدا تمام این از فضل باری

شب پنجشنبه بیست و هفت ذوالقعد
که سیصد بیست و دو بعد از هزارى

beyitlerinin müeddâsı mucibince 1322 Zilkadesinde bitmiştir.

و کلشن اسرار

Fârisidir. 501 sahifedir. Baplara tesâdüf etmeyen sahifelerde On beşer bevit vardır. Şöyle başlar:

که جزاونیست، هرچه هست، آنست
ز جودش صنع و قدرت شد هویدا
بغیر از هستی اش هستی نهان است
بذات او مظاهری شد صفاتش

بنام ان خدا وند جهان است
ز قدرت شد جهان و صنع پیدا
که از هستی او عالم عیان است
جهان و جمله شد از جود ذاتش

Mahdumları Seyyit Mnhtar Bf. deki nüsha

قدتم هذا الكتاب بعون الله تعالى دفعةً خامسةً بيد ناظمه و منشييه السيد
غلام القادری المشهور بعبدالقادر

ketebesine nazaran beşinci nüshasıdır. Bu nüshanın istinsahını 1322 zilka'desinin 21 inde bitirmiştir.

و ینایع الحکم

644 sahifedir. Baplara tesâdüf etmeyen sahifelerde on dokuzar beyit vardır. Bu kitap ta Fârisidir. Şöyle başlar:

از تو پیدا کشت نقش ماسوا
جمله اشیا سر بر آورد از عدم
خواستی این قدرتت کرد دعیان
آفریدی اسما نها وزمین

آفرین ای افرین جان خدا
موج دل شد قدرت صنعت بهم
قدرت صنعت بذات بود نهان
قدرت صنعت بجمودت شد آفرین

.

آدم خاکی بعالم جان بود جان و جانان حضرت یزدان بود
اسم اعظم آدم خاکی بود جز ز آدم اسم اعظم کی بود

Nihayetindeki

دوم ذی القعدة بود بد ا کتابش بشعبان المعظم شد ختامش
هزار و سیصد و تاریخ پیست است ز شعبان المعظم پیست و هفت است

beyitlerine' nazaran 1319 zilka'desinin ikinci günü başlayıp 1320 şa'banının 27 inci günü bitirmiştir.

Muhtar Bf. deki aslî ve müellifin hattı destiyle muharrer nüsha 1324 zilka'desinde tebyiz edilmiştir.



«سنوحات آئینه، شمس و رخشان، ینده bunlardân başka «Ssn asır Türk şâirleri,» nde bunlardân başka «سنوحات آئینه، شمس و رخشان،» isimli Fârisî eserleri bulunduğu mezkûr ise de bunlardan yalnız «شمس و رخشان» 1 evvelce görmüştüm. Öbürleri mahdumlarında yoktur.



Abdülkadir Ef.nin bu eserlerden başka Türkçe, Farsça ve Çagatayca eş'ârını havî „Dîvanı Belhî” isminde bir de mürettep ve muazzam dîvânı vardır. Şiirde Belhî ve Kadiri Belhî tahallüs eden Abdülkadir Ef. nin eş'arı, şiir noktai nazarından değil, tasavvuf noktai nazarından çok kıymetlidir. Tasavvufun de kayık ve esrarını vuzuh ile anlatan son asrın en büyük sâfî şâiri hiç şüphesiz ki bu zattır. Dîvandan bir Fârisî, iki Türkçe manzumeyi kaydediyoruz:

از خلق و جهان تویی هویدا این خلق و جهان ز تست پیدا
از خلق و جهان بجز تو کس نیست با خلق و جهان تو باشی مولی
عالم همگی ظهورش از تست از تو بظهور و با توشیدا
عالم همه از تو در عیان است حاجت بیان نباشد اصلا
«بلخی» که یکی مظاهر تست از مظهر بلخ تو هویدا

Avâlim cümlesidir zillî esmâ
Sıfâtından zuhura geldi ekvan;
Müsemmâsına mazhar oldu Âdem;
Bu mazhar oldu vechi zâta mir'ât;
Ki âdem mazharı zâtı hudâdır;

Ki zâhir oldu esmâdan müsemmâ.
Bulardan oldu zâhir sırrı esmâ..
Bu âdem oldu camî'cümle esmâ..
Bu mir'attan ki zât oldu hüveydâ.
Ki kadrini anın Hak kıldı i'lâ..

Merâtîp âdeme buldu nihâyet; Nihayetten bidâyet oldu peydâl
Bidâyetle nihâyet ortasında Tamamı halku âlemdir serâpâ..

Bidayette nihayet oldu mahfi
Bu mahfide bidâyet oldu ahfâl



Niyazî'ye Nazîre :

Ârifi billah olanlar aşka eyler iktidâ ;
Muktedâsı aşk olanlar oldu hakka intihâ..
Ârifi hak olsa âdem aşk anın yaridir ;
Aşk eğer hemrâh olursa olur ana rehnemâ..
Aşkı haktan gayrisi uşşâka olmadı kabul ;
Aşkı haktan gayrisi uşşâka oldu mâsivâ..
Aşkı veçhi yârdan gayrisidir dilde keder ;
Hânei dilden süpür ger olsa dilde mâsivâ..
Veçhi gayri yâre kim âşıklar etmez iltifât ;
İltifât eyleser her kim bulamaz zerre safâ..
Yârden bî behre olmuşlar bilin dîvânedir ;
Her kim ol dîvâne oldu akl ana etmez vefâ..
Cevri aşka sabredenler ârifi dânâ olur
Ârifi dânâ olana cevredir râhi Hüdâ!..
Aşk ,bir nâri şererdir, mâsivâyî harkeder ;
Masivâ her ne olursa harkedüp eyler hebâ !
«Kadiri Belhî» Hudânın aşkıdan olma cüdâ ;
Aşkı hak olsa dilinde sana haktandır atâ..



Hamzavîliğin bu şeceredeki zevattan başka daha birçok ârif ve kâmil müntesiplerini de biliyoruz. Meselâ 1151 tarihinde vefat edip Topkapu kabristanında Maltepe'ye giden yolun sol tarafında Sarı Abdullah Ef. nin mezarına yakın bir mahalle defnedilen şâir Nahîfî'nin mezar taşı Hamzavî taşı olduğu gibi esâsen Nahîfî, Mevlevîler arasında da Melâmetle meşhurdur [1].

1111 de vefat eden ve Galata Mevlevîhanesi hazîresinde "Esrar dede,"

[1] Nahîfî için müracaat! Sâlim tezkiresi: Sa: 655—660. Fatin tezkiresi; Sa: 400.

ile yan yana medfun bulunan Fasîh Ahmet dede de Melâmî ricâlinden addedilmekte olduğu gibi taşının şekli de yine Melâmî — Hamzavî taşları şeklindedir [1].

Şeyh Galib'in

Üfâtdei râhi ser bülendî Ya'ni pederim Reşid Efendi
Dil zâviyesinde münzevîdir Serbâzü muhibbi Mevlevîdir.

beyitleriyle başlayan ifâdesinden anlaşıldığı veçhile Hüsnü aşk'taki Mi'râciyenin yazılmasına ve edebiyatımızın hakikaten bir şah eseri olan "Hüsnü aşk,, in itmamına vesile olan babası Mustafa Reşit Ef. de Melâmî-Hamzavî kibârındandır.

Galata Mevlevîhânesinde Şârih Rusuhî türbesinin arka kapusunun önünde medfun olan Reşit Ef. nin mezar taşı, dolama destarlı bir sikkeyi haiz olup kitâbesi aynen şudur:

هو الحى الباقى
غلطه مولو ليخا به سنده پوست
نشين ارشاد ايكن ارتحال داريقا ايدن
جنتم كان و فردوس آشيان شيخ غالب
قدس سره حضرتلرينك والد ماجد لرى
كبار محققين ملاميه دن عارف بالله
مصطفى رشيد افندى حضرتلرينك
مرقد منوره لر يدر
سنه ١٢١٦

Galib'in babası, Yenikapu Mevlevîhanesi şeyhi Seyyit Ebu Bekir dede'nin oğlu Seyyit Ali Nutkî dede (1189) ye müntesiptir. Seyyit Ebu Bekir Ef. nin Habeşî zade Zaim Ali ağa'ya ihlâs ve irâdetini evvelce yazmıştı. Seyyit Ali Nutkî dede vè biraderi Nâsır Abdülbâkî (1236) dedelerin de Melâmet neşvesini pederlerinden tevârüs ettikleri kabul edilirse Ebu Bekir Ef. nin torunu Osman Salahaddin (1304) dede'nin Hamza Bâlî'ye merbutiyeti, kabrini türbe hâline ifraga delâleti, İdrîsi Muhtefî'nin meşhur şathiyesine âit şerh'in yegâne nüshasının kitapları arasında bulunması gibi Hamzaviye'ye meyil ve mahabbetini gösteren hususât, kolayca izah edilebilir.

[*] Fasîh için Sâlim tezkiresinde oldukça mufassal izahât ve bilhassa meşrebî hakkında malûmat mevcuttur. Sa: 530—541. Yenikapu Mevlevîhânesi sahibi Ziyâ B. de Faşih'i Melâmî ricâlinden addetmektedir. Yeni kapu mevlevîhanesi; 145 inci sahifinin haşiyesine bakınız!

Diğer taraftan müessisliği Emir Osmânî Haşimî'ye atfedilen Bayrâmî-ye'nin Hâşimiye kolundan gelen ve bilhassa kasım paşadaki Hâşimî tekkesinde postnişin olan şeyhlerin de tâlipleri zâhiren Bayrâmî, fakat bâ-tınan Hamzavî neşvesiyle terbiye ve teslik ettiğini Süleyman Faik Ef. nin "Hediyetül ihvân" a yazdığı hâşiyeden anlamaktayız.

Hülâsa; Hamzavîlik, Beşir ağa'nın şehâdetinden sonra tamamıyla gizli bir hâlde devam etmiştir. Hatta 1239 da vefat eden Çerkeş'li şeyh Mustafa Ef. ye Melâmîliğin mahiyeti İkinci Mahmut tarafından sorulmuş olacak ki Şeyh, cevâbî mektubunda meratibi tevhide yazdıktan sonra "Sofiyeden Melâmîyyun hazaratı avâmı nâs indinde ve mahcubîn kı-tında hasbezzâhir şeriata muhâlif akvâl ve ef'âl ve etvar ile görünür ise dahi lâkin tahkik ve tedkik olunsa kat'an ve katibeten serimu şeriati Ahmediyeye muhâlefetleri yoktur. Ancak tabayij şerifelerinde sirru ihfâ mahabbeti merkûz olmağın mahcubîn indinde zâhiren şeriata muhâlif, hakikatta muvafik akvâl ve ef'âl ve etvâr ile nefislerin mestur ve mahfi kılurlar. Zâtında bu fırkai mestûrîn kâmillerdir; mükemmler değildirlere. Zîra tâlibi tasfiye olanları şekkü şüpheye ilka ederler. Mürşidiyet, şekkü şüpheye ilka etmek değildir. . . . ,” deyip mektubun son taraflarında şeriat ahkâmına riyayet etmiyenlerden “ Tasavvuf dûr ve ma'rifeti hak anlardan mehcûr,, olduğunu söyleyerek ulemâ ile meşâyihin arasındaki nizam nizâ lafzî olduğunu, hakikatta ittihâdı ma'nevî bulunduğunu, be-yan ediyor [1].

Çerkeşli şeyh, bu mektubunda “Melâmîye ,, hakkında aynen Nefahat ve keşfûl mahcub sâhiplerinin ifâdelerini tekrar ediyor. Fakat acaba hakiki kanaati böylemidir; Yoksa mektubun Padişaha gönderilmesi mi şeyhi bu suretle ifâdei mekale mecdur etmiştir? Burasını bilmeyiz. yalnız şeyh, Melâmîleri hürmetkâr bir lisanla anlatıp zimnen iltizam ediyor.

Bu son arzettiğimiz vesîkalar da Hamzavîliğin son zamanlarda bile oldukça münteşir bulunduğunu müdellel bir surette ispat eder.

Seyyit Muhammet Nur'un 13 üncü asrın ikinci nisfında Melâmîliği Hamzavîlikten farklı bir surette, fakat aynı neşve ile neşre başladığı zaman, bilhassa Rumelideki Hamzavîlerin bir çoğu bu zatı kutup olarak kabul etmişlerdi. İşte bu suretle kuvvet kazanan Seyyit Muhammet Nur, pek az bir zamanda “Nuriye Melâmîliği,, deyebileceğimiz üçüncü devre Melâmîliğini neşredebilmiştir.

Fakat bilhassa İstanbul'da bulunan Hamzavîlerin bir kısmı da ileride göreceğimiz veçhile “sülûk ” u İshrâkîlikten çıkaran ve Vahdet neşvesini

[1] Bu mektup bir risâle tarzında yazılmış olup bir buçuk sahife kadardır. Hamza Bâlî'nin tercemei hâlinde zikri geçen Halvetî Ya'kub Ef. zade Yusuf Ef. nin تنبيه العبي و تعذيبه ve risâleleriyle bir arada olarak tab'edilmiştir.

tahakkuka pek o kadar ehemmiyet vermiyerek ilmî bir hâle getiren son Melâmîliği kabul etmemişler ve son Melâmîleri “kavvâl ve sözü çok, özü yok bir zümre,, hâlinde görerek [1] Hamzavîliğe sâdık kalmışlar, tamamiyle gizli bir hâlde mesleklerini idâme etmişlerdir

Bu suretle “Melâmî — Hamzavî” mesleği ilk Melâmîlerin irfanını ve telakkilerini hâiz olarak Hacı Bayramdan zamanımıza kadar devam etmiştir.

.

[1] Bu görüş, hakikaten doğrudur. Son Melâmîlerin ekserisi, câhil oldukları hâlde Fusus'u ve sâir tasavvuf kitaplarını âdetâ ezberlemiş adamlardır. Bu ezber cümle ve ıstı-lâhlarla önlerine gelenle muaraza ve mücâdele ederler. Her biri arşü ferşi olan ve zan-larınca ihyâ ve imâteye kadir bulunan biree lâhtır. Söyledikleri şîirlerin nûmunelerini de üçüncü kısımda göreceğiz.

IV

MELAMİLİK

Melâmilik ve diğer tarikatlarla münasebeti :

Bayrâmî Melâmîliği, Bayramiye tarikatından ayrılmıştır. Fakat Melâmet, ehli turuk nazarında ayrıca bir tarikat olmayıp bir neş'e ve hâldir ki her tarikte bu hâle mâlik kimseler yetişmiştir. Meselâ; Mevlevîlikten Sultani dîvânî Simâî Mehmet Ef. (935) mükemmel bir Melâmet mumessili olduğu gibi yine bu sebeptendir ki Mevlevî meşayihinden Yenişehir'li Hacı Hasan Nazif dede Ef. [1] Melâmîlikle meşhurdur.

[1] Hacı Hasan Nazif dede Ef. Mora' yenişehir'li muhaddis Hacı Halil Ef. nin oğludur. 1208de doğmuş ve tahsilini ikmâlden sonra 61 yaşına kadar Yenişehir'de Horasânî Aziz Ef. medresesinde müderrislikte bulunmuştur. Medresenin yanına bir Mevlevîhâne yapmış ve 1269 ta Hemdem Sait Çelebî tarafından hilâfete nâil olarak mezkûr tekkeye şeyholmuş 1270 te Beşiktaş Mevlevîhânesine şeyh tayin edilmiş ve 1278 de vefat etmiştir.

Maçka'da bulunan Mevlevîhane, oraya Askerî depo yapılmak üzere Çerâgân sarayının mahalline; saray yapılırken oradan da Bahâriye'ye nakledilmiş; dedenin bekayâyi izâmı da bir yerden bir yere gezmiş, durmuştur. Son Mevlevî meşayihi arasında Melâmet ve Aleviyeyle meşhurdur. Sülûke âit matbu' bir eseri ve gayri matbu' dîvanı vardır. Şiirleri gayet metindir. Hakikaten Melâmet neşvesi, eş'arında zâhirdir. Meselâ bir gazelindeki

Zevki kudümü nâyü safâyi sima'ile
Tîri niyâzi arşa atan Mevlevîleriz.
Deryâyı zâtı mevci sıfâtiyle bir görüp
Mecrâyı kesreti kapatan Mevlevîleriz.

beyitleri bu neş'eyi bildirdiği gibi Alevîliği de
Zâhidâ hakkıçün ol şâhın ki cûdi ekmeli;
Ahmedi Muhtara vah'yetti kitâbı münzeli.
matlaıyla başlayan ve bentleri

لااله الا هو الله العلي المنجلى
لاي الا محمد لافتي الا على

beyti olan meşhur müseddesinde vâzihan görülür. Bu şi'rinde

Milletim ehli hakikat; hâlıkım, rabbim Hudâ;
Mezhebim râhi mahabbet, şartı îmânım fedâl
Kiblem ebrûyi Muhammed'dir, imâmım Mürtezâ;
Dîni islâm âşikârâdır, ne lâzım ihtifa?

Maamafih Ömer dede'nin Bayramiye tarikatından Bayramî melâmîliğini tesis eylediğini biliyoruz. Yalnız biz de bu mesleğe (Melâmî - Hamzavî) maruf tabiriyle tarikat demek doğru olamaz zannıdayız.

Malûmdur ki tarikatların bir tarzı tesliki, evrat ve ezkârı mahsusası olur. Hatta Mevlevîlik gibi sâliklerini esmâ ile teslik etmediğinden dolayı Melâmîliğe en yakın bulunan bir tarikatta bile yine İsmi celâl ve âyînî sima', mukabele mevcuttur [1]. Esasen bu mevcudiyettir ki Mevlevîliği bir tarikat hâline getirmiştir. Bektaşîlerde de esmâ yoksa da Salavatnâme, Nâdi Ali, Gülbank ve tercemanlar gibi evrâdı mahsusası; derecatı muhtelif ve bu derecatın — Muhiplik, dervişlik, mücerretlik, babalık ve halifelik — ayrı ayrı âyinleri vardır. Bunlardan maada tarikatlarda şeyhlik ve halifelik merasimi mahsusası ile tefviz ve icazetnâme ile teyit edilir; Hân-kâh ve zaviyeleri, mukabelelerde bulunan muhiplerden maada bu müesseselerde hizmet eden ve adeta târiki dünyalar gibi ekseriyetle mücerret bulunan — Mevlevîlik, bektasîlik — dervişleri vardır ki bu dervişler, tarikatta kıdem sahibi kimselerdir. Meselâ Mevlevîlerde dervişliğe ikrar verip binbir gün çileyi ikmâl eden, diğer tarikatlarda Esmâyı tekmil edip dervişlik biatı veren canlardır.

لااله الا هو الله العلي المنجلى
لأبي الامجد لافتي الا على

diyecek derecede vecitli bir Ali bendesidir.

1329 da vefat eden oğlu Hüseyin Fahreddin dede Ff. de pederininin meşrebine sâlik, fakat pederinden daha temkinli bir zât idi. Bir gazelindeki

Yâr, kendin görmeğe âyine icâd eylemiş
Sûreti icâdı âlemden bu ma'nâdır garaz

beytiyle diğer bir gazelindeki

سيودو harfi veçhi âdemde
Okuyup sırrına habîr oldum.
Fahredersen becâdır ey Fahrî;
Pîrimin sâyesinde pîr oldum..

beyti ve

ترکیب شد آب و آتش و خاک و هوا؛
آدم بوجود آمد ازین چار اشیا .
فخری بهوای این چهارم پیدا
الله و محمد و علی مولانا..

Rubâîsi meşrebine delildir.

Hüseyin Fahreddin dede Ef. nin tercemei hâli; ilmî, edebî hayatı, musikideki üstâtlığı hakkında "Nevsâli Osmanî,, de mufassal malûmat vardır.

"Sene 1327. So: 271 — 283,,

[1] Mevlevîlikteki âyîn, bizzat Mevlânâ tarafından değil, oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi târafından vaz'edilmiştir.

Melâmî — Hamzavî'lere gelince ; bunların hânkâh ve zaviyeleri olmadığı gibi — yalnız Oğlan şeyh, Emir Osmanı Haşimî, Nureddinzade gibi zahiren diğer bir tarikattan müstahlef bulunanlar müstesna — ricali de tekke hazirelerinde ve türbelerde medfun olmayıp umumî kabristanlarda defnedilmişlerdir. Mukabele, Esmâ ve riyazat, âyîn ve resmi kabul de yoktur. Kisvei mahsusalarının bulunmadığını da evvelce söylemiştik.

Hakikî Bey, "İrşadnâme," sinde bu hususta şöyle diyor :

"Mürşit, ol mürşit değildir ki ilmi zahir ile elfaz düzenmiş ola ve sûretini tacü hırka ile ve misvâkü taylasan ile ârâste edüp zerku riyâ ve cübbe vü ridâ ile pîrâste etmiş ola !

Anıñün dakınuptur taylasânı

Ki disünler fülânibni fülâni ;

Fitillenürse taramaz sakalın

Ki disünler unutmuş kendü hâlin!

Ve bu makule kimse makamı irşada kadem basmadı. Belki bunlar dairei irşaddan bîrudur. Pes böyle olunca bunlara irşâd haramdır. Zira suretperest ve mukallitlerdir. Ehli ma'nâ ve ehli tahkikin sırrından bîhaberlerdir., Hakikî B. bu sözlerden sonra böyle kîsve ile mukayyet olan şeyhlerin *تغيير الشكل لاجل الاكل* fahvasınca bir sürü yalancı bulduklarını, ve *الكذاب ليس من امة* hadîsi mubicince bunların çok aşağı bir derekede olduklarını anlatıp "İmdi sûretâ ilmi zâhir ile ârâste ve hırkavü taç ile pîrâste olan şeyhi ehli kisveye aldanma! Aşkı ilâhî tahsil etmeğe bir mürşidi kâmil ve batın ilmiyle şamil ola; bulmak gerek » diyor.

Melâmetî'ler de kisveye riayetkâr değillerdi. Birinci bahiste bu hususa ait kâfi malûmat vermiştik. Hamzavîler de bu isre harfiyen iktifa etmişlerdir.

Melâmîliğe dühül:

Bu meseleğe girmek için mukannen bir zaman ve mekân olmadığı gibi muayyen âdap ve rüsûm da yoktur. Meselâ Sarı Abdullah Ef. Melâmîliğe Peştemalcılar hanında dahil olmuştur. Agyardan hâlî bir mahalde üç beş Melâmî erinin huzurunda "Kalbe bakıcı," tabir edilen ve umum Nelâmî mümessili (Gavs) tarafından irşada mezun bulunan bir zat, talibin kalbine nazar eder ki tarikata dühül bundan ibarettir.

La'li zade Sergüzeşt'in « بيان مشرب و روش ملاميون قدس الله اسراوهم و اضاء انوارهم » faslında (Talibi sâdıkı Aşkullah olanların kalbine bakılıb tariki reşada irşad ve kabulden sonra tahliyei derun ile me'mur olor ki ana "gönül bekleme," tabir ederler...) [1] diyor. Yine Sergüzeşt'te Sarı Abdullah

[1] Sa : 66.

Ef. nin intisabı bahsinden anlaşıldığına göre “Kalbe bakıcı — Rehber,, tarikata sülûk edecek kimseyi huzuruna oturtup ne istediğini soruyor. O da “Hakkı isterim,, cevabını verince “Hakkı isteyen Haktan başka şeyi gönlünden çıkarır. Sen de kalbinden her şeyi çıkar!,, diyor. Ve bu tenbih ve nazarla talip teveccühü taallüm etmiş ve tarikata kabul edilmiş oluyor [1].

Melâmî — Hamzavîler, tarikata sülûk edecek kimseyi uzun müddet iştîyak içinde beklettikten sonra aldıkları ve bu intizar müddeti içinde talibi feyzolan âşık bir pir taraftan kabul edilmesi için hakîkaten yanıp yakıldığı cihetle bu feyzi nazar, Abdullah Ef. gibi bir çoklarını bîhûş edebilirdi. Esâsen talip, kabul edilinceye kadar görüştüğü kimselerden “feyzi nazar,, hakkında lâzım gelen telkinatı tamamile almış bulunurdu. Binaenaleyh bu telkinlerin neticesiz kalmıyacağı da şüphesizdi. Hakîkî Bey de “İrşadnâme,, sinde tarikata duhûl âdabını şu suretle anlatıyor:

“Ve ehli tarikattan bir kimse bir talibi tarikata getirüp irşad eylerse ol kimesne ol talibe rehber olmuş olur. Pes ol rehber farzı vacip ve emri mühimdir ki talibi, hak üzere terbiye edüp evvelâ dünya ve ahiret ve mafihadan cemîi mürâdın ve arzuların munkatı’ edüp lezzatı nefsanîyye ve hissiyeden geçüre! ta kim Cenabı Hakka yüz tutmağa isti’dadbirle bin canü dil ile ve hezâr iştîyak ile kalbini mürşidden yana döndüre. Canın ve başın itikadı pakü sıdkile mürşide teslim edüp kendisini aradan çıkardıktan sonra bu ikrar üzere rehber olan kimesne gerektir ki talibe teveccühi Hak etmesini taallüm ettire; ta kim nuri feyzi ilâhî tâlibin gönlüne pertev salup tecellî ide,, [2].

Hülâsa Hamzavîlerin başlıca bir ayin ve resmi kabulleri, tövbe ve zikir telkinleri yoktur. Gaybî “Biatnâme,, sinde Peygamberin Eshaba Hudeybiye biatında zikir telkin etmediğini, belki sahabeyi hakîkatı biata davet eylediğini, hakîkatı biatın da kemali mahabbetten ibaret bulunduğunu söyleyip salikin malını, tenini ve canını mürşide feda etmesi lüzumunu anlatıyor [3]. Ve “İmdi hangi derviş şeyhini bu üç suretle severse biatlı olur ve biatı بيمعة الرضوان dir, eğer sureta şeyhin elini eline almadıysa da...,, diyerek bu hususu, âyat ve ahâdis ile isbata çalışıyor. Bundan da anlaşılıyor ki Hamzavî’ler, diğer tarikatlarda esasî bir umde olan el tutmağa bile aldırış etmiyorlar! Onlarca mürîdin mürşide mahabbeti ve mürşidin

[1] Sa : 44,

[2] La’lî zade Sergüzeştinde bu bahsi hemen aynen yazıyor. Şa : 129.

[3] Benim azizim; kemali mertebe aşku mahabbet, kibar yanında mayei vahdet olan aynı biat idüğün tahkik anladınsa şüphe edinme kim zâtî pâkin sana inayet ve hidaiyeti yar olup zamane suretperestlerinin dam ve tuzagına giriftar olmadan kurtuldun.

Gaybi; Biatname.

müride feyzi nazarı ve onu kalben kabulü, tarikata intisabın hakikatıdır; maadası rüsûm ve kuyuttan ibaret olup rüsûm ve kuyudu ref' tariki tevâhidin esaası bulunduğundan bihude ve külfettir; hatta belki de sâliki matluba vusûlden alkoyan şeylerdir. Bunun içindir ki Hamzaviler, diğer tarikat erbabını "Mukallidin, Berzahîye ve ehli sûret,, sözleriyle tavsif ediliyorlar [1]. Oğlan şeyh İbrahim Ef. de Sohbetnâme'de mezkûr olduğu üzere Melâmet ehlini rüsûmi tarikattan âzâde ehli vahdet olarak vasfeyliyor [2].

Melâmîlikte usuli teslik ve zikir

Melâmîlikte zikir ve evrat yoktur. La'li zade merhum, bunu Sergüzeştinde balâda zikrettiğimiz fasılda "mahsus evrat ve ezkâr yoktur. Mürşit, Müridin istidadına bakar, bihasebil istidat terbiye eder,, diye tasrih ettiği gibi yine aynı fasılda „keşfü kerâmât ve kesreti ibâdet istemezler. Ferâiz ve sünen edâsiyle iktifa ve sureti avâmi mü'mininde suretnümâ ve tenhâlarında cezbei ilâhî iktizası her ne ise ana göre ibadâtü taât, sa'yü içtihat ederler. Zaman ve evkata mahsus ve muayyen nevâfil ve evratları yoktur,, diyor. Gaybî'de "Ruhul hakika روح الحقیقه ,, sında "imdi benim azizim, agâh ol ki tarikamızın mebnâsı mahabbet ve resmü âyînimizin muktezâsı sohbet, netice ve gayeti ma'rifettir. İptidâi hâlde mahabbette fenâ ve esnâyi hâlde sohbe mülâzemette vefâ ve intihâyi hâlde ma'rifette bekâ.....,, lüzumunu bildirerek melâmî sulûkünü gayet güzel ve veciz bir tarzda anlatıyor ve "sair tariklerde olan riyâziyâtı şakka ve mücâhedâtı bedeniyye ve kesreti evradü ezkâr ve deverâna ısrar üzere itibar, tarikimizin esâsı ve resmi âyînimizin mebnâsı değildir. Zira cemii a'mâlin kemâli, eshabını cennete ve cennet içinde rif'ate nâil eylemektir. Amma aşku mahabbetin meâli, erbâbını ma'rifete ve nuri ma'rifetle rü'yete ve vahdete vâsil eylemektir,, diyerek melâmetin gayesini izâh ve bu suretle Bîatnâmedeki "anınçün bu taife bizim tarikimizin iptidâsı, sâir tarikin intihâsıdır buyururlar,,sözünü teyit ve tekit eyliyor. Mürşidi, İbrahim E. de "esmâ ve riyâzât ve mücâhedei bedeniye ve sâir a'mâli zâhire ile hakka vuslet, bir mûri zaîfe binip kûhi kafa azimet eyleyip ankayı

[1] Bu babta umde ve asli usûl ve esası kül oldur ki bu tariki muhakkıkini, tariki mukallididîne kıyas eylemiyesin.

Gaybî; Bîatname.

Anınçün Berzahîyenin her kese nisbet hareket ve deveran eylemeleri ârifi billâh kıtında aynı noksandır.

Gaybî; Aynı eser.

[2] Ne Halvetîleriz, ne Celvetî.. Ne Kadirîyüz, ne Mevlevî.. Belki erbabı mahabbetten olan Vahdetîyüz; Vahdetî ki cemii turukta âyînü üslûp celbi mahabbettendir.

"Oğlan şeyh İbrahim Ef.,
Gaybî; Sohbetname.

bulmağa benzer; amma mahabbet ve fenâ ile hudaya tâlibiyet, peri ankaya râkîp olup kafa teveccühe benzer., „ابن الترابي الترابي“ [1] sözleriyle bu akîdeyi izhar eyler.

Sulûkleri, Mürşide mahabbet ve ihvan ile sohbetten ibaret olan Melâmî - Hamzavîle e nazaran zikir, kalbin ve cemii a'zânın zikridir ki bu da [2] yine Vahdetten gafil olmamak, söylerken, yürürken....kâffeî ef'âlin haktan sâdır olduğun ve kendi de dahil olduğu hâlde bütün mevcudatın kakkın vücudundan ibaret bulunduğun ârif olmaktır. Bu suretle sâlik, Hakta fanî olur ve binnetice قاتبة ı zevkeder ki sulûk bundan ibarettir Bayrâmî Melâmîleri, bu hâle, yani gafletten içtinap ve huzur hâline “Gönül bekleme., diyorlar, muahhar Melâmîler, “zikri dâim ذكر دائم,, ta'bir ediyorlar. Maamafih, Melâmîler, bazen Cehrî zikir de yaparlarmış. Oğlan şeyhin an'atenen âkıbetini tâcil eden sureti zikri, tercemei hâlinde yazmıştık. La'li zade Sergüzeşte “zikri cehrî nâdir olur. Zira ecnebi huzurunda zikri cehrî etmezle., diyerek bazan zikri cehrî de yapıldığını söylüyor.

Hülâsaten doğru söylemek iktizâ ederse Melâmîler hikmeti kadîmenin heyûlası gibi her sureti ahzeden, fakat, hiç bir suretle mukayyet olmayan kimselerdir. Maamafih unutmamalıyız ki bunların vasfı mütemâyizleri kayıtsızlıktır.

Melâmîlerde kerâmet:

Kerâmet, tarikatların hiç birinde makbul değildir.

Ricâlî sofiye, keşfü kerâmeti mel'abei sibyan, tabiri mahsusiyle “hayzi ricâl., addederler. Böyle olmakla beraber bütün erbâbı turuk şeyhlerinin kerâmetlerini nakli kâfi görmiyerek kitaplarını da bunlarla doldurmuşlardır. Kerâmetten en ziyade muhteriz meslek Melâmet mesleğidir. Bazılarının dedikleri gibi bu ihtiraz, kerâmetin izharından dolayı nefse bir ucüp gelmesi ihtimâlından değil; bilakis keşfü kerâmetin, Melâmîliğin gayesiyle tebayününden ileri gelir. Melâmetin gayesi irfan ve vusuldur; erbâbı keşiften olmak değildir, La'li zade melâmîyyunun ahvalini anlatırken“takdiri hudada hubbi ilâhîden nasipleri her ne ise anın zuhuruna müterakkıp olurlar. Keşfü keramet ve kesreti ibâdat istemezler., [3] diyerek bu noktayı tavzih eylemişti. Filvaki diğer

[1] Sohbetnâme.

[2] Buna zikri mahabbet ve zikri ma'rifet derler.

Biatnâme.

Her nefeste hâzır bulunup nefesinden agâh isen cümle zikrolur; her ne dersin de! Eğer nefesinden bîhaber isen zâkir değilsin, gerek Hay de, gerek Hu de!.. Sohbetnâme

[3] Sergüzeşt Sa: 69

tarikat pirlerine ve meşayihine isnat edilen beş vakti ka'bede kılmak, suda yürümek, kayaları ezme, yağurmak, havada uçmak, tayyı zaman, tayyı mekan insilâh ve sâire gibi her şeyhte aynı tarzda vku bulan kerâmet, Melâmî ricâlîne atfediliyor. Elimizdeki Melâmî kitapları bunlardan bahsetmiyor. Bilakis onların feyzinden, nazarlarıyle talipleri gaşyet-tiklerinden, irfanlarından bâhis. Bu suretle Melâmîler, kerâmâtı suriyeye kat'iyen ehemmiyet vermeyip kerâmâtı ilmiyeye râğbet gösteriyorlar. Hatta İbrahim E. nin sohbetnâmede "Hasan Kabâdûz sohbetlerine mü-lâzınlardan bir ârife suâl etmişler ki keşfü kerâmeti suriyeye müteallik azîzi mezburedan ne gördünüz ve ne işittiniz? cevabında buyurmuşlar ki ol evfakı akli hastan akhı Hasın hilâfı bir nesne görmedim ve işitmedim,, ve yine „her çent ki acaip ve garaip seyri mürat eylesek kendimize nazar ederiz dediği mezkûrdur. Yine sohbetnâmede İbrahim E. nin "kerâmet, dânanın hak ile mütehakkık olmasıdır. Faraza anın yüzünden bir kudret ve harika ve keşfi surî misilû hâlât zuhur eylese de kendinin alâkası yoktur,, sözle ini okumaktayız. Yine aynı kitapta İbrahim E. havada uçmak, suda yüzmek gibi şeylerin hayvanata âit olup hayvanatın kendi mazhariyetlerinde kerâmat sahibi olduklarını söylediği gibi cemii mahlukatın kutba biâtını da "yani andan dirlik bulup anı arzu ve mahabbet edeler ki filhakika biât ol mahabbetten ibarettir,, diyerek tevil ediyor.

Filvaki sarı Aptullah E. İdrîsi muhtefinini bir nazariyle bayılıyor. Kalbinde lemean eden bir nur görüyor, Kabâî E. nin kutbiyetini bir tecelli ile anlıyor, keza Hâşim E. nin intikallerinden sonra La'li Mehmet E. nin kulağına „Seyyit Aliye varın!,, sesi geliyor, Beşir ağa, kabâî E. nin intikallerinde bütün mahlukatın kendisine secde ettiğini görüyor ve denize attırdığı paraları oturduğu minderin köşe yastığı altından çıkarıyor [1].

[1] Melâmî erlerine atfedilen kerâmet ve bunların mastur olduğu kitaplar şunlardır:

1 — Emir sikkînînin ve Pir Ali E. nin kerâmetleri "semeratülfuat, sergüzeşt ve Melâmîyei Şattariye' de masturdur,,

2 — Abdullah E. nin nuri kalbîsi. "sergüzeşt ve Melâmîyei Şattariyede,,

3 — Hâşim E. nin vefatından sonra La'li şeyh Mehmet E. nin kulağına gelen ses "sergüzeşt ve Melâmîyei Şattariyededir,,

4 — Bunlardan maada Işık Hüseyn dedeye zât tecellisini (Melâmîyei Şattariyye. sa: 118) Abdülbâkî E. den, Beşir ağanın intisap ve kabâî E. den sonra kutbiyete nailiyetini de Beşir ağadan rivayeten yalnız Müstakim zade yazıyor.

Beşir ağanın denize atılan paraları itasını da; (birisi mumaileyhe intisap için müracaat ediyor. Ağa evindeki sekiz kese akçaya Sarayburnundan denize atmasını emrediyor. Adamcağız, canı yanarak bu emri infaz ile ağanın huzuruna gidiyor. Beşir ağa "attın ama kalbinden dünya mahabbetini çıkarmadın,, deyip keseleri suları akararak yastığın altından birer

Fakat bütün bunlar - ilk ve son kerâmet müstesna - diğer pîrlerin kerâmetlerine nisbeten birer tecelliden ibârettir. Yalnız Beşir ağa'nın son kerâmetiyle ilk Melâmî kerâmeti diğer tarikatlarda mervî olan kerâmetlere benzer. Fakat urefâyî Melâmîye ilk kerâmeti de "aşk ve mahabbet ateşinde kisvesini, ya'ni nâmü nişanını, surî varlığını mahvetti ve bu suretle yalnız hakikati kaldı. Rûsûmu kuyuttan feragat eyledi,, tarzında tevîl ederler.

Binnetîce şunu arzedelim ki kalen dâimâ keşfü kerâmete aleyhdar bulunan Melâmîlerin kitaplarında da fazla bir kerâmete tesâdüf edemiyoruz ki bu da onların bir vasfı fârikadır.

Melâmîlikte Şîliğe temayül:

Ehli beyte mahabbet dolâyisile Şîlik her tarikata şuûrî, gayri şuûrî girmiştir. Hatta Sofiyeden bir kısmı, doğrudan doğruya Şîa mezhebine intimâ eylemiştir. Meselâ Attâr, bu cümledendir [1]. Yalnız alelumûm tarikatlar — İrandaki tarikatlardan maada (Ni' metf, Hâksârî gibi) — zâhiren ehli sünnet akidesine sâliktir. Fakat bu da kabili inkâr değildir ki İran ve Türkistan'da zuhur eden tarikat müessisleri, muhitlerinin tesiriyle kurdukları yola dâimâ "Hubbi Ali ve Ehli beyt,,i bir rûkni esâsî olarak vaz'etmişlerdir. Harizm' diyârından yetişen ve bir İsmâîlî oğlundan [2] — Şemsi Tebrîzî — feyzalan Mevlânânın tesis ettiği Mevlevîlik ve doğrudan doğruya « Şîî — Bâtınî» esasları üzerine kurulan ve sâlike ilk telkinde mezhebinin "Ca'ferî,, [3] olduğunu bildiren Bektâşîlik gibi...

Bazı tarikatlarda ise bu Ehli beyte mahabbet neş'esi, muhitlerinden ziyâde pîrlerinin Alevî, Seyyit bulunmasından ileri gelmiştir. Buna "Rifâî,, liği delil gösterebiliriz. Maamafih her tarikatta Ehli beyte mahabbet suretinde bir Şîlik temâyülü varsa da hiç biri tamamen Şîî değildir. Yalnız bundan Bektâşîleri müstesnâ tutmalıyız.

Böyle olmakla beraber bu sözümüzle tarikatlarda tamamiyle Şîliğe mütemessik kimseler yoktur demiyoruz. Yalnız şurası unutulmamalı ki

birer çıkararak o zâta veriyor. Sa 132-133 yalnız Müstakim zade "vasılı rûtbei tahkiktir,, kaydile yazmaktadır.

Metinde söylediğimiz gibi bu kerametlerden Emir Sikkînî'ye atfedileniyle Beşir ağaya isnat edilen son kerâmetten başkası "fezî nazar ve tecelli,, ye âit olup tamamiyle hârika denemeyecek şeylerdir. Hülâsa, ne de olsa beş asra karîp bir müddette bu kadar zevâta atfedilen bu bir kaç keramet yine azdır. Başka tarikatlarda yalnız tarikat pîrine atfedilen harikalar bile, hem de hepsi hakikaten aklı fikri yakacak derecede azametli olduğu hâlde bu kerâmetlerin yekûnundan fazadılır.

[1] İlk Mutasavvıflar. 172 nci sahifeye müracaat.

[2] bu kayıt Fuat B. in Türk Edebiyatı tarihinde görülmüştür.

[3] Bektâşîler, bildiğimiz «Ca'ferî — İmâmî» mezhebinden değildirler. Onlar, hâlis Bâtınî oldukları hâlde bu Ca'ferîliği bir Bâtınîlik sûtresi olarak kabul etmişlerdir.

vahdeti vücudu hakkiyle kavrayan bir sâlik, teberrâda bulunamayacağından tam bir “Şî — İmâmî,, olamaz. Ancak “Mufaddıla مفضلہ,, dan olabilir. Halbuki esâsen hemen bütün kendini bilen tarikat erbabı Mufaddıla'dandır.

Melâmîlere gelince; bu hususta fazla ısrâr etmiyeceğiz. Ahmedi Şarbân ve Oğlan şeyh İbrahim Ef. yi anlatırken bu bahse âit epeyce malûmât vermiştik.

Bütün Melâmî silsilelerine nazaran “Sırrı Hüviyyet,, Muhammed'den doğrudan doğruya Ali'ye geçmiştir. Hakikî Bey, “İrşadnâme” sinde Kutbun, her zamanda ancak bir kişi olduğunu, “Lût ve İbrahim,, “Mûsâ ve Hârûn,, “Yahyâ ye İsâ” gibi bir zamanda bulunan Peygamberlerin de ancak bir tanesinin sırâ sâhip bulunduğunu, onun için Lût'un İbrahime Hârûn'un Mûsâ'ya, Yahyâ'nın İsâ'ya imân ettiklerini anlatıp diyor ki “İmdi cümlesine tecelli eyliyen ol sâhip nübüvvetin ve sâhip sırrın nurudur. Zira Kutbiyeti Hak anıdır. Cümlelerin müracaatı ve ihtiyacı anıdır ve cümlelerin müşkili anıyla hallolunur ve ana muhâlefet, Hazreti Rasûle muhalefettir ve cümle Enbiyâ ve Evliyâ'ya muhâlefet eylemektir. Zira anda olan nûri zâtı ilâhî, hazreti Rasûlde ve cümle Enbiyâ ve Evliyâ' da olan nurdur ki zâtı Haktan mütecellidir ve ol nûri zâtı ak a nübüvvet ve velâyet mertebesini kat'edip cümle Enbiyâ ve Evliyâ, vücudî vâhit olmuşlardır. Ol sebepten Rasûl صلى الله عليه وسلم İmâm Ali' hakkında «اَنَا وَعَلِيٌّ مِنْ نَوْ وَاحِدٍ» der ve bu ittihâdî ma'neviyelerinden haber verip şaibei şüphe komamışlardır.,

La'î zade Abdüllbakî bu hususta daha vazîh malûmat veriyor. Vasîlik ve Halîfeliğin Kutbiyet gibi, Peygamberden sonra Ali' ye âit olduğu hâlde her nasılsa Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın da o makamda bulunmalarından bahsederken bu üçünün Halîfe olmalarının vârisi Muhammedî ve Gavs olduklarına delil olmadığını, maamafih bunlara “gâsıp,, nazariyle de bakılmamasını izah sâdedinde diyor ki:

“Yevmi Sakife'den ekseri zikrû rivâyet olunup müreccehât olmakla icma' vukuiyle cümle Eshâp Ebu Bekire bîat edip “Halîfei Rasulullah,, tesmiye eylediler. Kezâlik Hazreti Aliyyi Vasiyyi Nebî hakkında dahi hafî ve celî işâreti hilâfet, kesret üzeredir; cümleye malûm.. Bu mes'eleden nûri velâyet ve mahabbet ile münevver ve cezbei ilâhiyye ve mevhibei tarikat ile mutahhar olan kulûbi ârifin ve derrâkei âşîkîn için ihsan ve itâ buyurulan sırru hikmet oldur ki Hilâfet iki nevidir. Bir nev'i Hilâfeti nübüvvet ve şeriattır ki ana Hilâfeti zâhire ıtlak olunur., [1]

Abdüllbakî Ef. bundan sonra Ebu Bekir, Ömer, Osman'ın ve sâir

Halîfelerin hilâfetini bu kısma idhâl edip ikinci kısım Hilâfet hakkında şu sözleri söylüyor:

« Ve hilâfetin ikinci nev'i Hilâfeti velâyettir; Hilâfeti bâtına dahi ıtlak olunur. Bu hilâfet, havassı mü'minin içündür. Nasbu tayini tarafı Haktan dır. Ulemâi zâhir, bu hilâfeti ispat sadedinde olmayıp belki ekseri lüzumu yoktur deyu inkâr ederler. Kimi dahi ahkâmı şeriatın âmmeye lâzım değildir derler. İlmi tarikattır; ispatı ehli tarikat vazifesidir derler; ne ıkrar ve ne inkâr ederler. Lâkin ehli keşfü tahkiku yakın ve cümle zümrei ârifîn ve sâlikîn, belki cümle cümhuri ukalâ ve ulemâi muhakkıkın indinde aklen ve naklen ve şühuden hilâfeti bâtınanın vücudu lüzumu hilâfeti zâhirenden ziyâde ebyen ve elzem ve azhardır. انا مدينة العلم وعلى بابها hadîsi şerifi ve hilâfete dâlle olan işârâtı latife, hilâfet ve ma'rifete delâlet eylediğini ulûmi hakikat ve âdâbı tarikat Hazreti Ali رضي الله عنه dan münteşir olduğu müeyyit ve hilâfeti zâhîrenin dördüncü rütbe zuhuru bu ma'nâyı müek-kittir., [1]

Görülüyor ki Ali, Peygamberden sonra Nübüvveti Muhammediyenin vilâyetinin sâhibi ve Hakikatı Muhammediye'nin mazharıdır. Öbür Halîfelerin hilâfeti, ancak zâhirî bir riyâsetten başka bir şey değildir.

Melâmî — Hamzaviler, aynı zamanda „ ائمة اثنى عشر“ i de tasdik ederler. Sârbân Ahmed'in şüirlerinden bahsederken On iki imâma gösterdiği ihlâs ve mahabbeti söylemiştik. Sarı Abdullah Ef. nin hemen bütün eserlerinde On iki imâmın isim ve tercemei hâllerinin bulunması dâ bunu ayrıca teyit eder. Gaybî'de risâlelerinde Ali'nin ismine dâimâ عليه السلام cümlesini terdif eylemektedir. [1].

Hülâsa; „Melâmî — Hamzavî,„ ler, tam ma'nasiyle „مفضلته عليه السلام“ dan olup „شيعه اولى“ ya hayrülhaleftirler.

Melâmîlikte dünyâyâ nazar :

Melâmîler; dünyayı Mevlâna'nın

نیست دنیا نقره و فرزند وزن ؟
چيست دنیا ؟ از خدا غافل بدن !

beytinin müeddâsına tevfikân Hak'tan gâflet olarak telâkki etmekte bu-

[1] Mebdeü meâd ; Varak : 101—102.

[1] Muamafih Ehli beytten birinin ismine عليه السلام kelimesinin terdifi, yalnız Hamzavilere âit değildir. Bu, her tarikatta vardır.

Gaybî, her risalesinde Ali'ye عليه السلام dediği gibi hassatan „Bîatnâme,„ sinde silsilesini zikrettikten sonra ولسائر الاوليا الاصفيا ووجهه ولسائر الاوليا الاصفيا كرم الله وجهه ولسائر الاوليا الاصفيا كرم الله وجهه cümlesini yapıyor.

lunduklarından bu meslekte diğer tarikatlarda olduğu gibi çile, riyazat ve şâir vesâil ile dünyayı terketmek yoktur.

La'li zade bu tarikata sülûk eden her şahsın "الكاسب حبيب الله" mucihince meşâğili dünyeviyyeden bir kârı meş'rua meşgul,, [1] olması lüzumunun "sergüzeştte kayt ve sonra,, Menziline geldikte vizri kesreti kalbinden ref' için dergâhı hakka teveccüh ve niyazü tevacüt "eylemesini de tenbih ediyor. Esasen Dünyâyı "Zuhuri ilâhî ve aynı hüvviyet,, bilen Melâmîlerin dünyâyı terketmelerine ihtimâl verilemez. La'li zade aynı kitapta "Pes imdi الكاسب حبيب الله fahvasınca kesbi halâl makamatin evlâsı olduğu mukarrerdir,, [2] dedikten sonra "Tevekkül توكل,, ü esbaba mübâşeret ve o esbabı maksuda vusul için müsebbibe raptı kalp olarak tefsir ve "Âşık ve Sâdiklar, esbaba mübâşeret ettikleri لاجل المقصود degildir; belki müsebbibe übudiyeti mahza içündür,, [3] ve "pes imdi mümkün oldukça liveçhillâh bir güne kesbile takayyüd gerektir,, [4] sözleriyle bu fikri tekrar tekrar tekit etmektedir.

Yine aynı eserin aynı bâbında (Sergüzeşt: Kisbi maaş beyanındadır) nihayetlere doğru tenbellik edip bir işle meşgul olmyanları zem ve "اوليائى تحت قبلك... hadîsi kutsîsi "Evlîyâdan her biri bir hizmet ve işle meşgul olup o iş onlara perde olur. O işle kendilerini setrederler. Basi-ret sahiplerinden başkaları onları bilemez,, [5] suretinde tefsir ediyor.

Lâ'lizade, bu bapta, tariki hakka sülûk edenlerin ya tevekkül, yahut tevekkülle beraber kisip suretlerinde bulduklarını, fakat sırf tevekkülün ehli fenâdan gayrisine caiz olmadığını söylüyor. Bundan anlaşılıyor ki Ehli fenâ, cezbe sahipleridir. Esâsen bu gibi kimseler bir işle oğraşamaz ki... Fakat kisbi halâlin, makamatin en yükseği olduğunu ve esbaba mübâşeretin mahzı ubudiyet bulunduğunu, Hülâsa لوجه الله bir işle tekayyüt lüzumunu söyleyen La'li zade merhum, ehli fenânın tevekkülü sırfında ısrar etmiyor. Belki de bunu bir noksan telakki ediyor. Çünkü sülûkta "Mahvü fenâ محو وفنا eseri kemâl degildir. "Sahv صحو,, a erişen, bu suretle kesrette vahdeti ve vahdette kesreti görebilen kimselerdir ki "Kümmelîn كملين,, addebilirler. Hülâsa; Melâmet, sa'yü ameli tavsiye ve takdis eder; diger tarikatlarda olduğu gibi terki bir vesilei vuslat telakki etmez [6].

Melâmîler, en küçüklerinden en büyüklerine varıncaya kadar hayatlarında bu fikirlerini tatbik ve izhar etmiş kimselerdir. Meselâ; aktâbı

[1] Sa: 120

[2] Sa: 122

[3] Sa: 122

[4] Sa: 123

[5] Sa: 123

[6] Sa: 122

Melâmîyeden Ankaralı Husameddin, ziraatla meşgul olan ve cami yap-
tıracak derecede servete malik bulunan bir zattı, Bursalı Hasanı Kabâ-
bûz, isminden de anlaşıldığı veçhile terzilikle müştâgildi. İdrîsî muhtefî ;
Filibe, Sofya ve Belgrada kadar gidip gelerek ve bilâhara adamlarını
göndererek ticaret eden, bu suretle asrının zenginlerinden madut bulunan
bir tacirdi. Kabaî Ef. Bedestandaki dükkânında elbise satardı. Beşir
ağa da müteaddit çiftliklere mâlik bir zattı. Hatta Melâmîlerin içinde
Sadrı azamlık, Şeyhülislâmlık; Reisül küttablık gibi mühim Hükümet man-
sıplarında bulunan kimseler bile vardır. Bunlar, halis Melâmî bendesi
oldukları hâlde terki dünyâyâ râğbet etmemişlerdir. Bendeleri üzerinde
fevkalâde nâfiz bulunduğu ve bir işaretiyle değil mallarını, canlarını bile
terke hazır, binlerce zevâtın maneviyetlerine hakim buldukları hâlde
hiç bir Melâmî gavsî, kendisine bir zaviye kurup nüzuratla geçinmeğe
tenezzül etmemiş — oğlan Şeyh İbrahim E. Nureddin zade... gibi tekke
şeyhleri müstesnâdır. Çünkü bunlar esasen Melâmetlerini, tarikat kisvesiyle
gizliyen kimselerdi; Binaenaleyh, bir işle meşgul olmamaları hususunda
mazurdurlar — bilâkis arzettiğimiz gibi her biri bir işle maîşetini temin
ederek bendelerine nümunei imtisâl olmuşlardır.

Artık pek tabîidir ki böyle bir meslekte diğer tarikatlardaki Selman
etmek [1], Hakkullah istemek gibi şeyler bulunamaz.

Melâmî — Hamzavîlikte teşkilât ve şeriata mütabaat :

Bütün tarikat erbabında mevcut olan “Gavs,, akîdesi, Melâmî —Ham-
zavî”lerde çok kuvvetlidir. Hamzavî rehberlerinin “Gavs ve kutup,, adde-
dilen Hamzaviye mümessilinden mezun olmaları şarttır. Aksi takdirde
irşatta bulunmazlar. Çünkü irşat esasen Cavs’in hakkıdır. Gavs, Varisi
Muhammedî’dir. Hakikî Bey “İrşadnâme,, de bu hususu anlatırken şöyle
diyor:

“Hak سبحانه و تعالیٰ cemîi enbiyâ ve evliyaya ol nuri hakîkatı Muhamme-
diyye ile bir kuvvei kudsiyye vermiştir ki gayri kimseye vermemiştir ve
cemîi ulûmi evvelînü âhirîn ol nur ile bunlara münkeşif olur. Yerlerde
ve göklerde ve yer ile gök mâbeyninde olan cemîi eşyânın ilmîne ve
hakîkatına olunur ile âlim olurlar. Ve ol nûr ile on sekiz bin âlem üzerine
feyzresan olmağa ve cemîi mahlûkâtın müşkillerin halletmeğe ve Hazreti
Hakka ulaştırmağa sâhip kudret ve sâhip dâvet olurlar. Halkı Hakka
dâvet eylemek ve tâlipleri irşad etmek onların hakkıdır. Anlardan gayriye
irşad haramdır. Meğer anların emri ve icazetiyle ola. Erenler ve cümle

[1] Selman etmek, tarikatlarda tezlili nefsetmek için keşkûl bedest olarak ve bazan
ilâhiler söyleyerek dilenmeğe derler.

veliler ol mazhari Nuri Hakikatı Muhammediyye olan sahip feyz ve sahip irşadın irşadiyle perveriş bulup kimseyi irşad eylemek lâzım gelse onun emri ve icâzetiyle ederler. Cümlesi ona mutî' ve münkâd olmuşlardır. Zîrâ cemî müntehîler anın kıtında müptededir. Cemii müridan ve sâlikân ol hazret kıtında mahvi vücûdi mutlak ve müstehlektir. Ve bu yolda ehli sülûk olan ihvânın kemâli budur ki fena ihtiyar edüp eğer yüzünden nice bin kerâmâtı âliye ve vilâyâtı ma'neviye zâhir olsa dahî yüzünde nice bin tâlibü muhip tarîki Hakka gelüp feyze erişüp cezbe ve vâsıl olsa hiç bir nesnede kenduye asla vücut vermeyüp ol dergâhta cümlesinden kendi nefsinin hakîr bile موتوا قبل ان تموتوا menziline erişüp muktezâyı beşeriyetten halâs bulmağa liyâkat hasıl ede. Zîra nazarı feyzü hıkmî ve feyzi bastu kuvvetü kudret olan, mürşidi kâmindir., [1]

Bu usûl tarîkatın intişarına mümkün meretebe mâni olmuş sayılabilirse de hakîkatta mesleğin intizamını ve ihvânın râbitasını tamâmiyle temin etmiş olduğundan çok uzun müddet ve hatta zamanımıza kadar mını bâdi olmuştur.

Ahmet Sârbanın on ikinci imam Mehdî'nin hayatta bulunduğunu kail olduğunu görmüştük. Sarı Abdullah Ef.de de bu akide pek vâzih değilsen de mübhem bir surette görünüyor. Son Hamzevilerden Seyyit Abdülkadir Ef. de babası Seyyit Süleyman Ef. ye iktifâ ederek şîirlerinde bu akîdeyi bâriz bir sûrette izhâr ediyör [2].

Bu akîdenin Gavs akîdesiyle telifi bir az güçtür. Fakat Mehdî'yi hayatta addedenler, her hâlde Gavs'i imâm Nâibi olarak kabûl ederek bu iki nazariyeyi telif imkânını bulurlar.

Hamzavilerde câri olan bu sıkı merkezîyet usulünün tabîî netîcesi olarak çok kuvvetli teşkilâta şâhit olmaktayız.

Hakîkî B. in "İrşâd nâme,, sinden ve La'li zâdenin" "Sergüzeşt,, inden anladığımız göre şer'î cürüm ve kabâhatların cezalarını bile aralarında veriyorlar ve hükûmete katıyen müracaat etmiyorlardı. Hakîkî B. bu hususta diyor ki: "Tarîkat ehlinde bir kimesnenin şer'î şeriften ve tarîkatı müniften taşra muhâlif dahli ve ameli sâdir olursa ol kişiyi red ve amelin kabul etmiyeler ve eğer ol kişi kendü cürmüne ve artık ol günâhı etmemesine rücu edüp tevbe ve istiğfâr ederse ve evvelki menzilin ve

[1] Bu mebahis "Sergüzeşt,, te aynen vardır. Sa: 128 - 129.

[2] Seyyit Abdülkadir Ef.nin Mehdî'yi kâim ve muntazar bildiği ve hayatta olarak kabûl ettiği muhakkaktır. Merhum Fazlullah Rahîmînin كراؤ حقیقت taki Abdülkadir Ef.nin mahfâsiyle münderiç fârisî şîirlerine ve Düvazde imâm'larına bakınız! Cilt: 2; Sa: 39-47 «بنا بیع الموده» de 70 nci bapın 96 ncı babın nihayetine kadar olan kısım, Hasanül Askerî'nin oğlu 12 inci imâm Mehdî'nin kaim ve muntazar olduğunu bildiren Hadîs ve Haberlere hasredilmiştir.

mekânın isteyüp yolun talebederse ol zamanda Ehli Hakka lâzım olur ki ihtiyarlar ana yol göstere ve tarika çekerler. Her ne emrederlerse itâat edüp kabûl ederse ve Allâhın emrine ve Rasûlün kavline ve evliyânın tarikatına — Ehli Hakka malûmdur — ana göre ne ise cezasın çektüreler. Andan sonra kabûl edüp evvelki gibi mahabbet üzere olalar. Ve eğer ol kişi inâd edüp Hakkı kabûl etmese yine reddedeler. Madem ki kendu cürmüne kendu muterif olup kendû yolun talep edüp ettüğü işe peşiman olmayınca kimesnenin şefaâtiyle yol vermiyeler., [1]

Hakîkî B. bu bahsin bir az aşağısında söz arasında Hamzevî'likte mücrimlere verilen cezâlardan bir kaçını da şu suretle anlatıyor:

“Gelüp girû yolun talep ederse ol zamanda kâidei tarikat üzere lâzım gelen cezâsını bildireler ve yol göstereler. Ana göre her ne ise emre itâat edüp râzî olursa وان اسأمت فلها ان احسنتم احسنتم لانفسكم وان اسأمت فلها ان احسنتم احسنتم हुkmünü yerine getürüp Hakkı icrâ ederler yani eğer had urmak lâzım ise had uralar. Ve eğer hizmete koşup karakolluğa komak lâzım ise koyalar ve eğer kazan kaynadup terceman akçasını almak lâzım ise alalar [2]. Muhasselî kelâm her kişinin cürmüne göre her ne cezâ lâzım ise mürşidi kâmile ve ehli tarika malûmdur. Mürşit emriyle ona göre cezasın çektireler ve tarika koyalar.,”

La'lî zâde de “Ah, dirigâ ki zamânımız butûn iktizâ atmeğin elhâletü hâzihi terbiyeti zâhire bilküllüye metrukedir.,”

hazretleri vaktına gelince âdâbı tarikat değil, ahkâmı şeriâtı garra bile cemiyeti fukarâda icra olunup Kuzat ve Hukkâma müracaat olunmaz imiş. Hududi şer'iyye haddi kazif ve haddi şürp gibiler bilcümle mecmâi fukarâda emri Sâhip zaman ile olup.,, [3] sözleriyle bunu teyit ediyor.

Bu bize Hamzâvîlerin aralarındaki tesânüt ve vahdeti, ve ancak merkezî idâre yüzünden husûle gelen teşkilattaki kuvveti göstermek itibariyle ehemmiyete çok şayandır. Müstakim zâde merhum, Sarı Abdullah E. ye de gençliğinde böyle bir mecliste zinâ haddinin ikame edildiğini rivâyet etmektedir.

[1] Sergüzeşt Sa: 112

[2] Bu mebâhis “Sergüzeşt., in طریقت اهل محبت و ملامت اynen vardır. Sa: 109-115

[3] Kara kolluğa koymak , hapsetmektir. Peştamalçılar hanımın zemin katındaki bir odası uzun müddet Hamzâvîlere Hapishane vazifesini gürmüştür. Bu hapishanede Hamzâvî mücrimleri tekrar yola gelebilmek için müddeti mahbusiyetlerini istekleriyle geçirirlerdi.

Terceman akçası her hangi bir cürüm mukabilinde verilen paradır. Kazan kaynatmakta kurban kesmektir. Terceman tabiri Bektaşî ve Kızılbaşlarda da vardia. Hatta Bektaşî ve Kızılbaş îtirafı zünûp âyinine (görölmek, hizmet görme, baş okutmak) okunan duâda “Canım kurban, tenim terceman., cümleleri vardır.

Terceman Bektaşîlerde aynı zamanda mürettep ve bâzen manzum dualara da denir.

Bu yoldan düşmek ve reddedilmek, Bektâşilerin düşkünlüğüne benziyorsa da Haddi zinâ, Haddi kazif, Haddi şürbi hamr..... ve Hamzavîlerin vahdeti vücudun mufrit taraftarları buldukları hâlde evamiri şer'iyeye tamamiyle riayetkâr bulunmaları, bu müşâbehetteki sûi zannı ref'etmektedir.

Esasen Hamzavîler, mufrit vahdetçi oldukları hâlde Bâtınıyeye meyletmemişler ve tevhidi «جمع مع الفرق» görmüşlerdir. Hatta İbrahim E. Sohbetnâmede «Cem'i mahz semtini tutanın tevhidinde çingâne tevhidi derler,, söziyle evâmire riâyet lüzumunu ifâde ediyor.

Sarban Ahmet, Husâmeddini Ankaravî, Hasanı Kabâdûz ve Beşir ağa gibi zevatın ihvanlarına yolladıkları mektuplarda şerîata mugayir hiç bir şey yoktur. Bilakis, hepsi şeriatı iltizam etmiş ve hatta Beşir ağa «Şeriat, şeriat, yine şeriat!...», diye bu rûkni esasîyi tekit eylemiştir.

Bunları «Takiyye تقيية», ye hamledemeyiz. Eğer Hamzavîler, takiyye ehli olsalardı vahdeti vücudu da işâa etmezlardı. Namazın ve sâir a'mâlin her hâlde bâtınî hakikatları bulunduğuna da kaillerdi, fakat zavâhire dokunulmamak şartıyla!...

Sofiye indinde maruf bir hikâyeye vardır: Mansur «انا الحق» diye âlemi velveleye saldığı sıralarda geceleri beşyüz rik'at nâfile namaz kılarmış. «انا الحق» dediği hâlde kime namaz kıldığı sorulunca «Ya, zatıma inkiyat etmeyeyim mi? demiş. İşete Melâmî — Hamzavîler de her hâlde bunun gibi a'mâl ve ahkâmı, sıfâtın z- ta inkiyadı olarak kabul etmişler ve tabiri safiyanesiyle «Edebi Muhammedî,, ye tecâvüz etmemişlerdir. Onların ukubete oğramaları, Vahdet sırrını ifşalarından ileri geliyordu. Esasen, daha serbest yürüyerek evâmiri şer'iyeye riayet etmediklerini iddiâ etsek bile bu iddiayı tevsik edecek bir vesîka bulamayız. Halbuki, riâyetkâr olduklarına ait bu kadar delâil ve vesâik var; Hakikî B. in irşadnâmesi, Sarı Abdullah Ef. nin, La,li ve Müstakim zadenin eserleri, Hamzavî aktâbının mektupları gibi...

Binaenaleyh melâmî — hamzavîlerin şerîata münkat bulduklarını kabul, bizim için bir zaruretîr.

*
* *

Bütün bu mesrûdattan tamamiye anlaşılıyorki Hamzavîlik — Melâmîlik her türlü, tarîkat kuyudundan âzâde, yalnız mürşide mahabbet ve kalbî râbita ile tefekkür ve sohbet üzerine müesses bir irfan ve âdetâ diğer tarîkatlara karşı bir aksül'amel yoludur. Bayrâmî Melâmîleri, verdiğimiz izâhattan da anlaşıldığı vechile ilk Melametîlerin meslek ve meşreblerine

tamamiyle tevârüs; Binaenaleyh Muhiddin'in "Fütûhat,, taki tarif ve tavsiflerine istihkak kesbetmişlerdir [1].

Diğer tarikatlarda da uzun müddet riyâzat ve mücâhede neticesinde sâlike yavaş yavaş vahdet sırrı açılır ve bu neşveye sahip olan, bu sırrı zevkeden kimse, Tabîatiyle her şeyi hoş görmeğe, her kese hoş bakmağa başlar ve gayenin bu olduğnu anladıktan sonra artık rüsûm ve kuyût ile mukayyet olmamağa ve âdetâ bu rüsûma istihfafla bakmağa başlar. Halbuki tarikatların intihâsı olan bu hâl, Melâmîler'in — Gaybî'nin dediği gibi — iptidâsı idi. Onun içindir ki bu mesleğe, diğer tarikatlardan da bir çok urefâ, hattâ Bezci zâde, Nureddin zâde, Sîmkesî Feyzî Ef. Lalî Mehmet Ef. gibi bir çok maruf şeyhler bile dâhil olmuşlardı.

Melâmîlerle en ziyâde uyuşan, kaynaşan Mevlevîlerdir. Bunun sebebi de vazıhtır. Mevlevîlerde esmâ yoktur. Zikir, yalnız bir miktar İsmi celâlden ibârettir. Haftadan haftaya yapılan Sima' ise zâhirî bir tevacüt resminden [2] başka bir şey değildir. Gerek muhiplerin, Gerek dervişlerin sülûkü sohbetlerdir. Her şahıs şeyh ve halife olması meşrut bulunmayan kemâl sâhibi bir Mevlevî dedesine raptı kalbeder ve onun sohbetiyle neşevi vahdet tahsiline çalışır [3]. Mevlevîlik bu cihetle Melâ-

[١] فنهم رضى الله عنهم الملامية وقد يقولون الملامية وهى لغة ضعيفة وهم سادات اهل طريق الله واكثرهم وسيد العالم فيهم وهم منهم وهو محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وهم الحكماء الذين وضعوا الامور مواضعها واحكموها وامسروا الاسباب فى اماكنها ونفوها فى المواضع التى ينبغى ان تنقى عنها ولا اخلوا بشئ مما رتبته الله فى خلقه على حسب مراتبه مما تقتضيه الدار الاولى تركوه لادار الاولى وما تقتضيه الدار الاخرة تركوه لادار الآخرة

فتلامذة الملامية الصادقون يتقبلون فى اطوار الرجولية و تلامذة غيرهم يتقبلون فى اطوار الرعونات النفسية فاللامية مجهولة اقدارهم لا يعرفهم الا سيدهم الذى حياهم وخصمهم بهذا المقام ولا عدد يحصرهم بل يزيدون ويتقصون.. الباب الثالث والسبعون فى معرفة عدد ما يحصل من الاسرار للمشاهد عند المقابلة والانحراف وعلى كم يخرف من المقابلة فى ذلك

Cilt: 2, Sa: 21

[1] Tevacüt, vecit tahsili için yapılan halâttır. Mukabele ve Sima' da tevâcüt resmindendir.

1 Son Mevlevî dedelerinden olup İstanbulda çayırli medresede bir çok talip ve sâliklere Farisî, Arabî (Fusus, Futuhat, Mesnevî, Zevra ve Havrâ) okutan Mesnevî han Esat dede; kesretî müridana malikti. Hacı Hüseyin Vessaf B. E., Fusus şarihi —İstanbul pssta işleri müdür muavini— Avnî B. E. gibi birçok zevat yetiştirmiştir. 329 senesinde mesnevihanı bulunduğu Kasımpaşa mevlevihanesinde vefat ve dergâhın haziresine defnedilmiştir. Tasavvufta rüşuh sâhibi olan dedenin divanı ve birçok gayri matbu' asarı vardır. Hacı Hüseyin Vessâf B.E. merhumun «Sefineî evliya» sında mufassalca terceme hâli vardır.

mîliğe en yakın bir tarikat olduğundan Neşatî, Cevrî, hatta Nahîfî gibi Mevlevî şâirleri, Peçevî Ahmet ve Seyyit Ebu Bekir dedeler gibi zi nüfuz mevlevî şeyhleri melâmîliğe intisap etmişlerdir.

Melâmîlikte avamı bağliyan esma, âyîn ve zikir gibi şeyler bulunmadığından ve yalnız felsefe ve irfan bulunduğundan bu mesleği İstanbul, Edirne, Bursa gibi merkezlerde tevessü etmiş görmekteyiz. Merkezlerde ulemâ ve urefa, bu mesleğe girince, körü körüne bunların mukallidi bulunan avam da intisap etmiş, fakat Melâmîlik daima dediğimiz gibi merkezlere münhasır kalarak hiçbir vakit kasaba ve köylere kadar intişar edememiştir. Halbuki diğer tarikatlar dairei intisaplarına daha ziyade avamı almışlar ve meselâ Nakşîlik, hassatan şark vilâyetlerinde köylere kadar yayılmıştır. Çünkü bu tarika müntesip bulunan bir köylü amali diniyeden maada bazı nevâfil ve zikirle müştâğildir; esâsen başka birşey beklemez ve onu tarika bağliyan da bu zikirdir.

Nakşîlikle Melâmîlik arasında yaptığımız bu mukayeseyi Bektaşîlerle Kızılbaşlar arasında da yapabiliriz. İkisi de bâtınî olan bu iki tarikattan birincisinde biraz irfan olduğundan merkezlerde tevessu' etmiş; Kızıl başlıksa daha ziyade Türkmen ve kürt aşiretleri arasında intişar edip babadan oğla ve âileye intikal ederek bir tarikattan ziyade bir zümre haline gelmiştir [1].

Hülâsa Türk dîyarında ve Türk ruhundan doğan Melâmî — Hamza-vîlik; Türk irfan âlemine birçok âlim ve fâzıl zevatı yetiştiren, millî Türk edebiyatına ruhî ve samimî birçok şâirler ihdâ eden bütün tarikatları cami' bir meslekten ibarettir.

[1] Bektaşîlik te Rumelide, hassatan Arnavutlar arasında zümrevî bir mezhep halindedir.

Arnavutlukta Bektaşî oğlu büyüyünce muhakkak Bektaşîliğe intisap eder ve bu suretle Bektaşîler, içlerine hariçten nâdiren girilen bir zümredir.

İLAVE

Kitabımızın tab'ından evvel ve tam sırasında elimize geçmiyen bâzı vesîkalarından ilâveten bahsetmek zaruretindeyiz :

I. — Bundan evvelki mebhasta arzettiğimiz Mehmet Emînül Fuhûlî'ye ait mecmuada Hacı Bayramı Veli'nin olan ve kitabımızın 36-37 inci sahifesinde münderiç bulunan ilâhînin tamamını bulduk. Aynen yazıyoruz :

Noldu bu gön lüm, noldu bu gönlüm ?
Derdü gamile doldu bu gönlüm.
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm ;
Derdine derman buldu bu gönlüm ;



Yan ey gönül yan, yan ey gönül yan ;
Yanmadan oldu derdine derman ;
Pervâne gibi, pervâne gibi
Şem'ine aşkın yandı bu gönlüm !



Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı,
Rengine aşkın cümle boyandı.
Kendude buldu, kendude buldu,
Maksudunu hoş buldu bu gönlüm.

Sevâdı âzam, sevâdı âzam ;
Belki oluptur Arşu muazzam,
Meskeni cânan, meskeni cânan.
Olsa acep mi şimdi bu gönlüm ?



Seyri billahtır, seyri billahtır ;
الله تیر ، فنا فی الله تیر ;
Âyinesinde, âyinesinde
Gerdi sivâyı buldu bu gönlüm ;



الفقر فخري ، الفقر فخري ;
Dimedi mi ol âlemler fahri ?



Fahrini zikrin, fahrini zikrin.
Mahvü fenâda buldu bu gönlüm.



Bayrâmî imdi, Bayrâmî imdi
Bayram edersin yâr ile şimdi !
Hamdû senada, hamdû senada.
Bayram edüptür yâr ile gönlüm.

Mecmuada Hacı Bayram'a ait şu gazel de vardır :

Benim maksudum âlemde değıldir lâkin illâ Hu ;
Bu benim derdime derman değıldir lâkin illâ Hu !

Değıldir hûrîvü gilman, ne Cennet, köşkü ne rıdvân,
Bu benim gönlüme sultan değıldir lâkin illâ Hu

Anın nakşi hayâlinden cihan bir zerre olmuştur ;
Nazar etsen o zerreden görünmez lâkin illâ Hu !

A Bayrâmî ; eğer idrâk edersen sen bu âlemde,
Bu sırrın sırrına kimse erişmez lâkin illâ Hû !

II. — Mecmuada Sârban Ahmed'in ihvânından Vîze'li Alâeddin Ef. ye ait şu şîre tesâdüf ediyoruz :

Bil Eliften maksat oldur oİasin Allah ile
Bâ Teberrükler kılâsın Bâi بِسْمِ اللّٰهِ ile.
Tâ Tilâvet eyle didi vahdeti zât bulasın
Sa Sebat ol dinin üzre avni عَوْنِ اللّٰهِ ile
Cim Der cismin ile Hakka ibâdet ede gör;
Hâ Dedi ruhanî haccet sen de فَضْلِ اللّٰهِ ile
Hî Halleden key sakın mülki vücûdun bâğını;
Dal Dedi devlet erişe sana نَصْرِ اللّٰهِ ile
Zâl Zillettir, mezellet eyle dâim nefsini
Râ Rivâyettir bilürsün ilmi عِلْمِ اللّٰهِ ile
Zâ Zemanın sakla gör, gafletle b'ir dem geçmesün.
Sîn Sırdır kim eresin emni اَمْنِ اللّٰهِ ile.
Şin Der şekten sakın kim seni mağbun etmesün
Sâd Dedi tâ saydedesin ol هِمَامِ اللّٰهِ ile
Zat Ziya bulur onun hüsnü cemaline eren
Tâ Tahâret masivâdan eyle طَهْرِ اللّٰهِ ile
Zâ Zulümdür kim bilürsün nefsiine zulmeyleme
Ayn İnayettir bulâsın ânı لَطْفِ اللّٰهِ ile
Gayn Ganîmettir sana çün bu ömür sermâyesi
Fâ Firaktır sonu bunun ola بِسْمِ اللّٰهِ ile.
Kaf Kurbi Kabe kavseyndir bilen bildi anı
Kâf Kifayet eyler ana olsa عَشْقِ اللّٰهِ ile
Lâm (okunamamıştır) düşüptür zâtını bilmekliğe

Mîm Der ki mülki zatsın garkı غرق الله ile.
 Nûn Der kim neyleyesin mahvi mutlak olasın.
 Vâv Der kim aslolasın sen de وصل الله ile
 Hâ Hidâyettir bilürsün değme başa konmadı
 Lâmelif Der kim gelin peyrev olun Allah ile
 Ey gönül vahdet kohusun almak istersen eğer
 Yi Derkim yar olagör yari قطب الله ile
 Âşıkı şurîde yârim söyleten dosttur beni
 Sözüümü hatmeylemişim bil ki ختم الله ile.

III. — Ayvansarâyî „Vefeyat” ında Hüseyini Lâmekânî'nin dört risâlesi olduğunu kaydetmektedir. Biz divânından, İnsanı kâmil ve Vahdetnâ me'siyle «كل شيء يرجع الى اصله» hadîsini şerheden ve yarısından ziyadesi arapça olan üç sahîfelik küçük bir risâlesinden başka eserini bulamadığımızdan mumâileyhin tercemei hâlinde Ayvansarâyî'nin divânını da ayrıca risâlelerle berâber saydığı ihtimâlini serdetmiştik.

Bu mecmuada (مقالات لامكاني افندی قدس سره العالی) serlevhasıyla üç sahîfelik müstakil bir risâlesi daha var. Binâenaleyh, Vefeyat sâhibinin dediği gibi Lâmekânî'nin — divânından maada — dört tâne de risâlesi vardır. Belki daha başka risaleleri de mevcuttur; fakat şimdilik ancak bu dört risaleyi bulabildik.

Mecmuadaki bu risâle de (كل شيء يرجع الى اصله) hadîsini şerh (fasıl ve vâsıl) dan, (Mülk ve Melekût) âlemlerinden bahseder. Risâleden şu şözlere yazıyoruz :

“Aslın fer'i cezbinin manası يحبهم hükmüdür. Fer'in asla müncezip olması وحبونه iktizâsıdır. Ya'ni cemâli hakîkînin kendü cemâline cem'an ve tafsilen meylidir. Nitekim Hâce Abdullahil Ensârî buyurur.

يحبهم وحبونه چه اقرار است
 بزیر پرده مکر خویشرا خریدار است

Sahip cemâlin âyineye mahabbeti kendü cemâlin müşahede ettiği içündür. Cezbû incizap vahdeti hakîkiyenin butunu zuhurundan ve Hazreti Hakkın eşya için kayyumluğundan ve kesretin ba'zına vusulünden kinayettir. Hakîkatta şü'ni zâtîyenin zuhuru mahabbet iktiza eden اعراف sırrıdır.

Bizi meftûn eder cezbîn
 Sen olmuşsun ana tâlip

Seni meczubeder gözgün
 Velî sensin ana matlup

İmdi her kande ki bir âyine kodular; ol âyinedeki cemâli görücü bir göz dahi koydılar; tâ ki asıl fer'i cezbedüp ana müncezip ola!

Fasıl, kesretten ibârettir. Bu takdirce Vasil, kesretin vahdette butunudur. Fasıl, vahdette kesretin zuhurudur. Zaman, hükema kıtında Feleki atlas hareketi mikdarına derler. Amma ehli tahkik kıtında âni dâimden ibarettir İstilâhlarında ana zamânı muzaf derler. Nitekim رسول الله عليه السلام buyururlar: ليس عند ربك صباح ولا مساءً Zamânın asıl ve bâtını dahi derler Ezel ve ebet, ol âni dâimde munderiç oldugiyçün. Zîrâ yaratılmış, bir ağaç misâlinedir. Hazreti حبيب الله ol ağâcın yemişidir. Ağâç, hut hakîkatta yemişin tohumdandır ki çekirdeğidir ve çekirdek yine yemiştendir. Ol Hazreti Hilâfetle müşerref olan sâhibüz zaman ve sâhibülvakt ve sâhibülhâl ki برزخية كبرى ile mütehakkık olup hakayıkı esyâya muttali olan Kutbi zaman Hazretleri hükmi zamandan ve mâzî ve müstakbel tasarrufundan hariç olup âni dâimde oldugiyçün zamanda tayyü neşrile, mekânda kabzû bastile tasarruf eder. Hakîkatta vücudi vâhidin bâtınına, ki vahdettir' Vasil derler ve zâhirine, ki kesrettir, Fasıl itibar ederler. Şey'i vâhidini bâtını ile zâhiri arasında tahallül ve müruri zaman tasavvur olunmaz. Aynı mevcudun zâhiri ile batınını zaman fasletmez. Her şey'in zâhirine Âlemi mülk ve batınına Âlemi melekût derler. Zira Melekût, ol nesnedir ki şey, anın ile kaimdir والله اعلم بالصواب ,,

IV. — Mecmuada “ مقالات ابراهيم افندي قدس سره السامى ” serievhasıyla Oğlan şeyh'in dört sahifelik bir risalesi var. O da yine aynı hadîsi şerhetmektedir.

Üç sahifelik “ رساله در بيان فقر ” serlevhalı bir risale ile “ أسرار زمين حقيقت ” isimli dört sahifelik diğeri bir risale de bu mecmuanın muhteviyatından ise de bu iki risalenin müellifleri meçhûldür. Son risalede ilkbahara “ yaz,, yaza « yay,, dendiğine ve bazı cümlelerin tertip şekline nazaran müellifin Âzerî olduğunu zannediyorum.

Risale, zemini kıyamet ve haşrin, yevmül'cemî ve faslın hakîkatta âdemden ibaret olduğunu bildirip “ تعريف انسان كامل ، در بيان بروج ” fasıllarını havidir. Bu fasıllarda on iki burcu, yedi seyyâreyi, dört meleği insana tatbik ediyor. Şu satırları naklediyorum :

« Âdem dört vech üzerine gelür, geçer. Evvelimci oğlanlıktır ki üç ay bahara müşabihtir. İkinci yiğitlik, üç ay yaza müşabihtir. Üçüncü kırıgıllıktır ki üç ay güze müşabihtir. Dördüncü pirlilik ki üç ay kışa müşabihtir Âlemde kış şeriat gibidir, yaz tarikat gibidir; yay hakikat gibidir; güz ma'rifet gibidir. Âdem dahi bu vech üzerine gelür geçer. Ana rahmi şeriat, cihana gelmek tarikat, cihanda durmak hakikat, cihandan geçmek mârifet gibidir. Her âdem ki anadan doğar, kuvve atadandır; evvel eline gelür, suya maildir. İkinci oğlancık ki olur,

kuvvet ayağına gelür; hake maildir. Üçüncü cevan olur; kuvvet beline gelür, ateşe maildir. Dördüncü pir olur; kuvvet diline gelür; yeke maildir,,

V.— Mecmuadaki en mühim risale, Hakikî B. in “İrşadnâme,, sidir. Mecmuanın ilk sahifesindeki fihristinde «رسالة ارشادنامه لحقیق عثمان افندی البیرامی قدس سره العالی» kaydı var. Her halde bu fihristi yazan, Hakikî B. le Hakikî zade Osman Ef. yi birbirine karıştırmış olacak. Çünkü müellif, risalenin sonunda kendisini “Sözümüz burada tamam olup bu Risâlei İrşadnâme, târihi hicreti Rasulden Bin dokuzuncu yılında telif edüp okuyup dinliyen canlara rehber olup ilmi nâfi’ ve ameli sâlih müyesser ola!

Mercudur ki bu Hakikî biçâreyi dahi duâyî hayırdan unutmayalar!,, sözleriyle takdim ediyor. Şu hâlde risale, Hakikî zadenin değil, bizzat Hakikî’nindir.

Hakikî B; Tıflî Ahmet çelebî’nin de rehberidir. Kitabımızın 133 üncü sahifesinde Tıflî’nin, silsilesini bildiren “sakînâme,, de bu zatı

Üstâdı fakihdan Hakikî ;	Hassânı suhanveran Hakikî
Hâhişgeri aşkolup hevesle,	Dil şem’ini yaktı bir nefesle
Evsâfın edüp medârı kurbet	Sâhip kerem eyledi mahabbet..
Oldu hüneriyle pâkû tâhir,	Kalbinde hakikat oldu zâhir.

sözleriyle methü tevkir ettiğini kaydetmiştik. Tıflî, bu zatın “Hassanı suhanveran,, ya’ni şâir olduğunu kayıt ve teyit, Müstakim zade’de “Melâmiyei şâttariye,, sinde bunu tekrar edip 134 üncü şahifenin hâşiyesine dercettiğimiz gazeliyle tekit etmektedir.

Müstakim zade’ye nazaran Hakikî’ B; Lâmekânî’den feyzalanlardan-
dır. 1050 de vefat edip Lâmekânî Hüseyin Ef. nin yanına defnedilmiştir.

Hakikî zade şeyh Osman’a gelince; bu zat, Halvetiyeden olup Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin Halvetî şeyhidir. 1037 tarihinde vefat etmiştir. Bu iki zatın baba oğul olduğunu kabul edersek — ki bu ihtimâl çok kuvvetlidir — oğlu, babasından 13 sene evvel vefat etmiş demektir. Risale, 1009 da yazılmış olduğundan Hakikî’ B. bu risaleyi vefatından 41 sene evvel, binaenaleyh mümkün mertebe genç iken yazmış oluyor.

“İrşadnâme,, 39 sahifelik bir risaledir. Bap ve fasıllara ayrılmamıştır. “Hakikatı Muhammediye, Hakikatı insaniye, ismi cemâl ve celâle mazhar olmak suretile kâinatın zahirî iki muhalif veçhüzere devri, câhil ve kâmil mürşit, Melâmetin âdâbı, tâlibin gönülden düşmesi, tekrar yola gelmesi için verilen cezalar, kutup, irşadın kutbun hakkı olduğu ve rehberlerin kutuptan müstefit oldukları,, mümkün olduğu kadar tafsilen ve selis, sâde bir lisanla yazılmıştır.

Şimdilik Melâmîlik — Hamzaviliğin mutakadâtını ve billhassa teşkilâtını bildiren en eski ve aslı kitap budur.

Müstakim zade', Hakikî'yi Lâmekânî müridi gösterdiği hâlde Hakikî bu risalede "Ve sultanı eyliyâ, kaimmekamı Mustafa, sırrı Hudâ, nakdi Aliyyül mürtezâ buyururlar ki: Hakikatte bu âlemin devri iki çerh üzerindedir. Bir çerh, sağına devreder ve bir çerh, soluna devreder. Sağına devreden, çerhi maşrıktır ve soluna devreden çerhi mağrıptır. Ol sebeple burcu maşrık, mahalli nûri tecellidir ve burci mağrıp mahallü makam-zulümâtı kül vakı' olup burci maşrık ismi cemâle ve burci mağrıp, ismi celâle mazhar düşmüştür ve cemî eşyâ ki var, bu iki burcun mazharıdır. Pes maşrık burcuna düşen anlardır ki Hakikatı Mnhammediyeye mazhar düşen mürşidi kâmile erişüp ve ana irâdet getirüp emrine teslim olup feyzi hakka vasıl olmuş ola! Ol feyzi Hakla cemîi mâsivallahtan tasfiye-kıllup ve tezkiyei nefsedüp, diye İdrîsi Muhtefî'nin âlemde hidayet ve dalâlete düşenlerin ahvalini ve Hakkın cemâl ve celâl üzere tecellisini tafsîl eden uzunca bir mekalesini yazmaktadır. Aynı sözleri Sarı Abdullah Ef. "Semerâtülfuâd,, ında aynı bahsi anlatırken İdrîsi Muhtefî'nin olarak kaydetmektedir. La'lî zade'de "Sergüzeşt,, inde yine bu mekaleyi cedit Sarı Abdullah Ef. nin Semerâtül fuadından naklediyor [1]. Şu hâlde Hâkikî B. İdrîsi Muhtefî'nin bendelerinden ve Tiflî'nin rehberi olduğu cihetle mumaileyh tarafından "kalbe bakıcılık - irşat,, hizmetine mazhar olanlardandır.

[1] Semerâtül fuât; Sa : 16 — 17. Sergüzeşt; Sa : 71 — 73.

Oğlan şeyh İbrahim Ef. de bu iki çerh mes'elesini bir mesnevîsinde şu suretle anlatır:

Âlemü âdemde zâhir zâtı bîhemtâdürür ;

Bu ikisinde dahi zâtiyle müstesnâdürür !

İki burc üzere iki çerh devrederler suphu şâm ;

Bu iki burc devrinin hükmündedir âlem tamâm !,

Biri maşrık burucudur, birisi mağrıp burucudur ;

Birisi nuri hidâyet, biri zulmet burucudur !

Çerhi maşrık devreder dâim yemininden yana ;

Çerhi mağrıp devreder dâim yesârından yana.

Kim ki maşrık burcunun çerhinde devreyler tamâm ;

Maşrıkı şemsi hakikat ol kişidir ey hümâm..

Kim ki maşrık burcunun Çerhinde sergerdandürür ;

Devreder zîri felekte vâlihü hayrandürür..

Bil ki maşrık denilen bilgil dili dânadürür ;

Sureti kaf ol kişinin ma'nisi ankadürür.

.

Yalnız burada şayanı nazar bir nokta var:

Kitap 1009 da yazıldığı hâlde İdrîsi Muhtefî, kitapta “Sultanı evliyâ, kaimmakamı Mustafâ, sırrı Hudâ, nakdi Aliyyül mürtezâ” ya’ni İdrîsi Muhtefî’ kutup ve gavs olarak gösterilmekte... Halbuki Hamza Balî’den sonra Gavsîyetin Hasanı Kabâdûz’a intikali ve mumaileyhin 1010 tarihinde vefat ettiği düşünülürse Hakikî’nin bu tevcihi, teemmülü mucip bir keyfiyettir. Acaba Hamza Bâlî’den sonra ekseri Hamzavîler, İdrîsi muhtefî’-yi mi Gavs tanımışlardır?

La’lî zade “Sergüzeşt,, te “Hasanı Kabadûz,, u hiç zikretmiyor ve gavsîyetin Hamza Bâlî’den doğrudan doğruya İdrîsi Muhtefî’ye geçtiğini söylüyor. Fakat İdrîs’in “46 sene kâmil merkezi dairei irşat,, [1] olduğunu kaydeden La’lî zade’nin kavlini kabul edersek Hamza B. in şehâdetinden itibaren İdrîsi Muhtefî’nin vefatına kadar 55 senelik bir fâsıla vardır. Bunun 46 senesini tayyedersek meydana 9 senelik bir fâsıla çıkıyor. 9 sene Hamzavîliği kim idare etti?

Seyyit Abdülkadir Ef.nin şeceresinde de [2] İdrîsi Muhtefî’ile Hamza B. arasında Terzi Hasanın ismi yok.. Acaba Hamzavîlik, Hamza B.in şehadetinden sonra 9 senelik bir fetret devrimi geçirdi; Yoksa İdrîs 46 değil 55 senemi Hamzaviye riyasetinde bulundu; yahut ta Hasanı kabâdûz’un vefatı 1010 tarihinden evvel midir?

Atâî’ ve Kâtip Çelebi’, Hasanı Kabâdûz’u “Mühdârî sırrı mektum mürşidi sâmi, mutakadî erbâbı tariki Bayrâmî,, olarak vesfediyorlar. Oğlan Şeyh İbrahim Ef. de kasîdei mîmiyede

Hem Hamzadır zannettiler zatım, sıfatım mazharı;
Kimi Kabâduza kıyas ettiği kaftan olmuşam!

Sandı niceler kim beni İdrîste zâhir olmuşam;
Bu zevkte İdrîs suretin ya’ni ki gîran olmuşam!

beyitlerle şecereyi itmam ediyor. Bu noktai nazardan Hasanı Kabâdûz’un vefat tarihini 978 e irca iktiza eder. Kaydedilen vefat tarihlerine itimadın câiz olmadığını kitabımızın müteaddit mahallerinde gördük. Pîr Ali’nin 934 senesinin sonlarında vefat ettiği müttefikân bildirildiği hâlde 935 Rabiul evvelinde vefat ettiği merkadindeki kitabeden anlaşıldı. Ahmet Sârbânî 940 ta, 935 te vefat eden Pîr Ali ile görüşürmekte bütün kitaplar, hatta “Osmanlı müellifler,,i bile ittifak ediyorlar. Lâmekânî Hüseyin Ef.nin 1034 senesi evâhırında vefat ettiği bildirildiği hâlde, vefat tarihleri 1035 i ifade ettiği gibi bir tanesi 1035 senesinin Rabiul evvelinin 21 inci

[1] Sergüzeşt , Sa: 41.

[2] Mahtumları S. Muhtar B. Ef. bu şecerenin suretini vermek lutfunda bulundular.

Pazar günü vefat ettiğini bile tasrihan kaydediyor. Hülâsa bu hususta muâsır şuarânın söyledikleri tarihlerle mezar taşlarına müracaat daha doğrudur. Fakat biz, maalesef, Hasanı Kabadûz hakkında söylenmiş bir vefat tarihi bulamadığımız gibi Bursa'da medfun olan mumaiylehin mezarını da müracaat ettiğim zevat bulamadılar. Hakikî B. "İrşadnâme,, nin sonlarında «Amma zikrolanan ehli nârla ehli nûrun hikâyesi ehli tarikat kavlince tafsil üzere «Silsilenâme» atlı bir risâlemizde beyan olunmuştur. Anı ele getirüp yazan ve okuyan tâliplere silsilei tarikat ve ahvali hakikat malûm ola!» diyerek diğer bir risalesi olduğunu söylüyor. Bu risâle bulunursa bu nokta tavazzuh edecektir.

*
**

"İrşadnâme,,; Semerâtül fuâd ve bilhassa Sergüzeşt'e pek mühim bir me'haz vazifesini görmüştür. Gariptir ki La'lî zade "İrşadnâme,, den satır satır, cümleleini değiştirmeden sahifeler dolusu yazı aldığı hâlde Hakikî B. den ve risalesinden bahsetmemiştir.

"Sergüzeşt,, te «بيان مشرب وروش ملاميون قدس الله امرارهم واضاء اتوارهم» faslında mürşidin evsâfı ve mürşitsiz sülûk da'vasının butlânı hususunda "İrşadnâme,, den aynen alınmış cümleler vardır. «آداب طريقت اهل محبت واملات» faslında yoldan düşmek bahsi aynen ve hatta tafsilen "İrşadnâme,, de mevcuttur.

İrşadın yalnız Gavs'e ait olup rehberlerin bu hususta kendilerine varlık vermemeleri lüzûmunu hakî olan "Ve bu yolda ehli sülûk olan ihvânın kemali budur ki; fenâ ihtiyâr edüp eğer yüzünden nice bin kerâmâtı âliye ve vilâyâtı ma'neviye zâhir olsa, dahi yüzünden nice bin tâlip ve muhip dahi tariki hakka gelüp ve feyze erişüp cezbeyle vasıl olsa hiç bir nesnede kenduye asla vücut vermeyüp ol dergâhta cümlesinden kendi nefsinin hakir bile; موتوا قبل ان تموتوا menziline erişüp muktezâyı beşeriyetten halas bulmağa liyakat hâsıl ede ,, satırları aynen Següzeşte vardır [1]. Mürşidin, ya'ni Gavs'in kuvvet ve kudreti hakkında söylenen "Dahi bilmek gerektir ki mürşidin hudret eli ve sırrı her yerde hâzırdır. Eğer cihânın dört köşesinde ,, satırları da keza aynen ve harfiyyen Sergüzeşte alınmıştır [2].

Hakikî B. "İrşadnâme,, yi, isim tasrih edilmediğine nazaran kendisinin olduğu anlaşılın bazı beyit ve kıt'alarla tevşih ettiği gibi Nesîmî ve Sârbân Ahmet'ten de bazı beyitlerle istişhat eder. Hülâsa bu mühim eserin bulunması kitabımızın son bahsini tamamıyla tenvîr etmiştir. Eğer "Silsilenâme,, de bulunursa «Melâmî — Hamzavî» silsilesindeki şüpheli nokta

[1] Sa: 128 — 129

[1] Sa: 131

tavazzuh edecek ve bu suretle Melâmet hakkındaki malûmatınızda hiç bir noksan kalmıyacaktır deyebiliriz.

VI.— Yine bu mecmuada Sârbân Ahmed'in müteaddit şiirleri içinde şöyle bir şiir de var:

Olduk fenâ ender fenâ;	Sanman bizi var ehliyüz!
Meşhudumuz Haktır bizim;	Biz ehli dîdâr ehliyüz..
Hak varlığıdır vârimiz;	Anınladır bâzârımız;
Oldur bizim ezkârımız;	Şimdi biz ol kâr ehliyüz!
Haktır bize veren sebak;	Can gözünü aç, sen de bak!
Günden iyan dîdârî hak;	Mahzeni esrâr ehliyüz!
Pir Ali sultan pîrimiz;	Muhammed Ali sırrımız;
Nuri Hudâdır nurumuz;	Esrârî envâr ehliyüz!
“ Kaygusuz „ [1] der şâhi cihan;	Başu kaba, teni uryan
Bizimdir âyeti kur'an	Biz vaslu dîdâr ehliyüz!

İhtimâl bu ilâhideki “Pir Ali sultan pîrimiz” mısramı görenler, Sârbân Ahmed'in Aksaraylı Pir Ali Ef. ye müntesip olduğu hakkındaki menkabeyi hatırlarlar. Fakat Sârbân Ahmed'in Pir Ali Bahaettine mülâki olmadığını ispat etmiştik. Oğlan şeyh İbrahim Ef. “ Dili Dâna „ sında; Gaybî, “ Bîatnâme,, sinde, Rahîmî “ Meslekül işrak,, ında Melâmî silsilesini yazarlarken Sârbân Ahmed'i doğrudan doğruya ismâîli Ma'sûkî'ye müntesip olarak gösteriyorlar. Seyyit Abdülkadir Ef. nin şeceresi de bunu müeyyittir. Bu hususta evvelce verdiğimiz malûmatı tekrar etmiyeceğiz. Ahmet Sârbân, babası Pir Ali, sağken İstanbul'a gelip, oradan Edirneye giden ve bir müddet o civarda oturan İsmâîli Ma'sûkî'nin mürit ve ikrar bendesidir. Fakat malûmdur ki Melâmîlerde Mürşit ve pîr “ Gavs,, tır. Gasvtan irşada mezun olanlar “Rehber,, dir. Binaenaleyh henüz Pir Ali' hayatta iken Melâmete intisap eden Sârbân Ahmed'in ve sâir Melâmîlerin pîr ve mürşidi “Pîr Ali’,, dir; Rehberi İsmâîli Ma'sûkî'dir. Şu hâlde Sarban Ahmed'in

Pîr Ali sultan pîrimiz	Muhammed, Ali sırrımız ;
Nûri Hudadır nûrumuz;	Esrârî envâr ehliyüz !

demesi tam yerindedir ve bundan başka bir şey ifâde etmez. İsmâîli Ma'sûkî, ancak babasının vefatından sonra “Pîr ve Mürşit,, olmuştur. Ondan sonra da Melâmîlere nazaran Gavsîyet, Sârbân Ahmed'e geçmiştir.

[1] İstanbul Tütün inhisarı müfettişlerinden Fahrî B. Ef. de bulunan ve Sârbân Ahmet neslinden Sabrî Ef. ye ait mecmuadan istinsah edilmiş olan mecmuada bu şi'r in makta'ında “ Ahmedî,, mâhlası vardır.

VII. — Gaybî'nin olduğu rivayet edilen bir risâle daha bulduk. Kütahya'da bu risâle fevkalâde meşhurmuş. Hemen her evde bulunurmuş [1].

Bu risâle

Hudâ, rabbim benim hakka Muhammed'dir resulullah

mısrâiyle başladığından "Hudâ rabbim kitabı,, diye anılıyor ve yine bu sebepten Kütahya'da Gaybî'ye "Hudâ rabbim sultan,, diyorlar. Türbesi de keza "Hudâ rabbim sultan türbesi,, diye meşhurdur.

Gaybî'nin bu risâleyi yazması hakkında şöyle bir menkabe mevcuttur:

"Gaybî'ye Kütahya hocaları "Şîî,, diyorlar ve halk ta Râfızî ve Kızılbaş olduğunu söyleyerek hayatında dâima aleyhinde bulunuyorlar. Nihâyet Gaybî'de bu isnadı reddetmek için bu risaleyi yazıyor ve son beytini yazdığı zaman vefat ediyor. Halk, Gaybî'yi ölü bir hâlde, risaleyi de bir tarafta bulunca Gaybî'nin kadrini anlayıp aleyhinde bulduklarına peşiman ve nâdim oluyorlar.,,

Maamafih el'an Gaybî'nin sülâlesi mevcut olup bu sülâle, evvelce de arzettiğimiz veçhile Kütahya'da Şîîlik ve Kızılbaşlıkla müttehemdir.

Risâle, 46 beyittir. Şöyle başlıyor:

Huda rabbim benim hakka Muhammed'dir Rasulullah;
Henî İslâm dînidir dînim, kitabımdır kelâmullah..

Amelde Bu Hanîfe mezhebim, hem itikadımdır;
Oluptur Ehli sünnet velcemaat mezhebim vallah..

Dahi zürriyyetim Âdem, Muhammed' milletim dânem;
İbâdet etmeğe kiblem olur her yerde Beytullah!

Risâlede Allah'ın Sıfatı zâtiye ve sübutiyesi, Melâike ve 4 Mukarrep melek, 114 kitap ve bunların indiği Peyğamberler, kabir, kabirde münkereynin suali, İslâmın şartları, namazın şartları, namazın rükünleri, gusül, abdest ve teyemmümü anlatıyor. Nihayet, müellif

Muhammed Mustafa'nın ettiği tebliği ahkâmı
Kabul ettim ve tasdik eyledim Âmentü billâh..

Dilimdeki olan ikrarü kalbimde olan tasdik
Senin hıfzın, amânında emânet ola ya Allah!

beyitleriyle sözlerine nihâyet veriyor.

[1] Bu risâlenin eski bir nüshasını bulup göndermek ve mahalli rivayetleri bildirmek lutfunda bulunan Balıkesir Muallim. M Beden terbiyesi muallimi arkadaşım Kütahya'lı Celâl Sıtkı B. Ef. ye teşekkür ederim.

Bu şiir “Marifetname,, sahibi İbrahim Hakkı'nın olup mezkûr kitapta münderiçtir [1] ve aslen 116 beyittir. Şu halde bu menkabe Kütahya'da çok muahhar bir zamanda vücut bulmuştur [2]. Maamafih melamîlikteki Şiflik temayüllerini bir halk rivayeti şeklinde ayrıca teyit etmekte olduğundan hiç te kıymetsiz değildir.

[1] Sa. 263 - 266.

[2] İbrahim Hakkı, 1186 da vefat etmiştir.

Osmanlı müellifleri'ne bakınız : Cilt 1, Sa. 33 - 36.

BİBLİYOGRAFYA

1. *Abdülâziz* (Kara Çelebizade) — Süleymannâme. «Bulak tab'ı. 1284. H.» [Türkçe].
2. — Sergüzeşt. «Matbu'; 1175 senesinde yazılan nüsha. Millet. K. № 1052, 1053» [Türkçe]
3. — Hediyetülmüştak fi şerhi meslekil uşşak «هدية المشتاق في شرح مسلك العشاق»; «La'lizade'nin divançesini havi eski yazma mecmua. Millet. K. Tasavvuf. № 1023» [Türkçe]
4. *Abdülbâkî* (Lâ'lizade) — Mebdeü mead. مبدأو معاد «Müstakim zade'nin el yazısı mecmua; Millet. Pertev Pş. K. № 636. 1161 de ya'ni Abdülbâkî'nin vefâtından iki sene sonra; Derviş Mehmedibni Mülûki; tarafından yazılan mecmua. Süleymâniye. Halet Ef. K. № 231. [Türkçe]
5. — Künûzül'ârifin ve esrarüttevhid. سنوز العارفين واسرار - التوحيد «Kendi el yazısıyla 22 Zilhicce 1322 de yazılan ve mahdumları S. Muhtar Bf. de bulunan nüsha» [Manzum, Acemce]
6. *Abdülkâdirî* — Gülşeni esrar كلشن أسرار «Kendi el yazısıyla 21 Zilka'de 1332 de yazılan beşinci nüsha; mahdumları S. Muhtar Bf. de.» [Manzum, Acemce]
7. *Belhî* (Gulâmı Kadir) — Yenâbülhikem بنابيع الحكم «Kendi el yazısıyla 26 Zilka'de 1324 te yazılan nüsha; mahdumları S. Muhtar Bf. de.» [Manzum, acemce]
8. — Divânü Belhî ديوان بلخي «Mahdumları S. Muhtar Bf. deki nüsha.»
9. *Abdülmecit* (Ferişteh Oğlu) — Aşknâme عشقنامه «İstanbul; Taş basması; Tabı târihi belli değildir» [Türkçe]
10. — Semerâtülfuâd ثمرات الفؤاد «Matbaai âmire; 1288 [Türkçe]
11. — Cevheretülbidâye fi dürrretinnihâye في جوهرة البدايه «Dere el-nihâye» 1178 de Seyyit Mehmet Hasip tarafından yazılan nüsha; Millet K. № 858.» Dördüncü Murad'a Bağdât fethi münasebetiyle takdim edilmiş olan bu kitabın mukaddemesinde pâdişâha tebriki mutazammın bir sitâyişten sonra «جوهرة» ve «درة» serlevhalarıyla şu bahisleri yazmıştır: Ruh, hilkat, hakîkati insâniye, kader, irâde ve meşîyyet, Âdem ve Havva, fırkai nâciye

- Abdullah (sarı)* } ve firakı dâlle, mahabbet ve cezbe, çâr yâr, Üveysülkaranî, Eimmei isnâ aşar, Eimmei erbaa, Nakşibendî ve Halvetî silsileler, ilmi zâhir ve bâtın, Melâmîyyei Bayrâmîyye silsilesi. [Türkçe]
12. — Telhisünnesâyih تلخيص النصائح « 1283 Şa'ban, Cerîdei havâdis matbaası. » [Türkçe]
13. — Elyevâkîtü velcevâhir fi beyanı âkâidil'ekâbir. *Abdülvehhâdî* اليواقيت والجواهر في بيان عقائد الاكابر « Mısır tab'ı; 1277. H. » [Arapça]
14. *Şa'rânî (îmâm)* — Kitabülcevâhiri veddürer والدرر « Mısır tab'ı; 1276. H. » [Arapça]
15. *Ali Canip* — Türkiyat mecmuası ; ikinci cilt. « Reîsi Şâirân Osman zade Ahmet Tâip » Sa : 103 - 129.
16. *Ali Enver* — Sima'hânei edep سهامخانه ادب « Âlem matbaası ; 1309. H. » [Türkçe]
17. *Ali Şermî (Seyyit, Nakşî)* — Şerhi şathiyyat « Yenikapı mevlevihânesi şeyhlerinden Osman Safâhaddin Dede'nin kitaplarından olan bu yazma ve küçük eser, Süleymaniyyeye mülhak Nâfîz Pş. kütüphânesinde, 419 numarada mukayyettir. » [Türkçe]
18. *Aliyyülâlâ (Mîr, Seyyit)* — Arşnâmei ilâhî عرشنامه الہی «Konya Müze Kütüphânesinde 983/143 numarada mukayyet mecmua.» [Acemce]
19. *Ali Urfî* — Terceme ve şerhi mebedü mead ترجمه و شرح مبدأ و معاد «Seyyit Muhammet Nur'un arapça mead ismindeki risâlesinin, hulefâsından Ali Urfî Ef. tarafından Türkçeye terceme ve şerhi.» Bendeki yazma nüsha.
20. *Ahdî (Bâdâdî)* — Gülşeni şuarâ گلشن شعرا «24 Şevvâl 1014 te yazılmış olan nüsha; Millet. K. № 774» [Türkçe]
21. *Ahmet Rif'at* — Mir'atül mekasid fi def'ilmefâsid مرآت المقاصد في دفع المفاسد «1293. H. Vezir hanı İbrahim Ef. matbaasında taş basmasıyle tab'edilmiştir» [Türkçe]
22. *Amîkî Mehmet* — Hamzavîler aleyhine yazılmış bir risâle. «1013 te Abdullahibni Mustafa tarafından fena bir yazı ile yazılan bu mecmuada تبيين النبي ve sâir risaleler de vardır. Hâlet Ef. № 764 [Türkçe]
23. *Ahmet Remzi (Üsküdar kütüphanesi müdürü, mülga Üsküdar mevlevihânesi şeyhi)* — Miftâhülkütüp ve esâmî müellifin fihristi «İstanbul 1928-1346» [Türkçe]
24. *Âsım Mehmet (Kadi asker)* — Zeyli zübde «1121 de Mehmet Emin Mansurî zade tarafından yazılan nüsha. Darülfünun ; Rıza Pş. № 778»

25. *Âşık Çelebi* — Meşâirüş şuarâ «Millet K. Müzesinde 772 numarada müzehhep ve musavver nüsha.»
26. *Atâî (Nev'izade)* — Hadâikuhakayik fi tekmeletiş şakayik حدائق الحقائق في تكملة الشكايك (Şakayiki no'maniye zeyli) «2 Cilt; Matbaai âmire. 1286.»
27. *Cevrî İbrahim* — Dîvan « yazılış tarihi ve kâtibi malûm olmyan cönk tarzında eski bir nüsha. Millet. K. №103» [Türkçe]
28. *Derviş Mahmut (Helvacı zade)* — Lemezâtı Hulvî « Gayri matbu'dur. 1256 Şa'banının 15 inde Abdürrahim Hıfzî kadirî tarafından yazılan nüsha. Millet. K. №1100» [Türkçe]
29. *Ebüssuut (İmaded-din)* — Fetâvâyı Ebüssuud «Gayri matbu'. Millet. K. №80. Bu yazma nüsha, nihayetindeki sahifelerde kitap sahibinin akrâbâsına, evlâdına âit velâdet, vefat, zıfâf tarihlerinin 10 uncu asrın evâhirini ve 11 inci asır iptidalarını gös-termesine nazaran 10 uncu asrı hicrîde, binaenaleyh mü-ellifin zamanına çok yakın bir vakıtta yazılmıştır.» [Türkçe]
30. *Esrar Mehmet de-de* — Esrar tezkiresi « Süleymaniye, Hâlet Ef. K. № 109 Sinop'lu Derviş Hüseyin hattıyla 1211 senesinde yazılmış-tır.» [Türkçe]
31. *Evlîyâ Çelebi (Der-viş Mehmedibni Zillî)* — Evliyâ çelebi seyahatnâmesi « 8 cilt; İkdâm matba-ası; 1317. 9 uncu cildi gayri matbu' olup Süleymaniye mülhak Beşir ağa kütüphanesindedir.» [Türkçe]
32. *Faik (Ruznamçe-ci)* — Mecmua. «Darülfünun K. Hâlis Ef. №2260 [Türkçe]
33. *Faik Reşat* — Eslâf « İstanbul; Âlem matbaası. 1311.» [Türkçe]
34. *Fâizî (Kafzade)* — Zübdetüleş'âr زبدة الأشعار «1033 te Mustafa bin Mercan tarafından yazılan nüsha. Darülfünun; Rıza Pş. K. №301»
35. *Fazlullahı Hurûfî (Fazlı yezdan)* — Cavidannâme «Katibi ve yazı iş tarihi belli olmyan bendeki yazma» [Acemcedir]
36. *Fatin (Davut)* — Hâtemetül eş'âr خاتمة الأشعار «1269 senesine kadar gelen şuarânın muhtasar tercemei hâllerini havîdir. İstihkâm alayları Litografya destgâhında 1271 senesinde tab' edilmiştir.» [Türkçe]
37. *Fuat (Köprülü- zade; M.)* — Türkiye tarihi «İstanbul; Kanaat kütüphanesi neşriyatından. 1923.» [Türkçe]
38. *Fuat (Köprülü- zade; M.)* — Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar «Matbaai âmire. 1911.» [Türkçe]
39. *Fuat (Köprülü- zade; M.)* — Türkiye tarihi dinisi «Mülkiye mektebi matbaasında taş basmasıyle matbu' 1926-1927» [Türkçe]

40. *Fuat* (Köprül-
41. üzade; M.)
42. — Türk edebiyatı tarihi «1928.Devlet matbaası.» [Türkçe]
43. — Türkiyat mecmuası «Birinci cilt; Matbaai âmire; 1925.
— Türkiyat mecmuası »İkinci cilt; Devlet matbaası; 1928.
44. — Divan «Gayri matbu'dur. Yazma bir nüshası bendedir;
diğer nâtamam nüsha da Millet kütüphanesinde mevcuttur.»
[Türkçe]
45. — Keşfülgitâ كشف الغطاء kasidesi «Gayri matbu' 99 beyitlik
bir kasidedir. Bir nüshası bendedir.»
46. *Gaybi* (Sun'ul-
lah)
47. — Bîatnâme بعتنامہ «Bîatin tarikatlardaki merâsim ve bilhassa
zikir telkini ile mukayyet olmadığını ve hakikatı biatin
mürşide mahabbetten ibaret bulunduğunu anlatan ve Me-
lâmî — Hamzavî silsilesini gösteren 14 sahife gayri matbu'
bir eserdir. Yazma bir nüshası bendedir.»
48. — Sshbetnâme صحبتنامہ «Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin 1059
dan vefatına kadar, ya'ni 1065 tarihine kadar sohbetinde
bulunan halifesi Gaybî tarafından zaptedilen tasavvufî
sözlerini cami' 100 küsur sahifelik bir kitaptır. Gayri mat-
bu' olan bu mühim eserin yazma bir nüshası bendedir.
113 sahifelik eski bir yazma da Konya; Müze kütüphanê-
sinde 931 numaradadır.»
49. *Güftî Ali* (Edirne-
li)
50. — Tarikul Hak fitteveccühilmutlak طريق الحق في التوجه المطابق
«Teveccüh ve mürakabadan bâhis 10 sahifelik bir risaledir.
Gayri matbu' olan bu kitabın yazma bir nüshası bendedir.»
51. *Hafız Hüseyin*
(Ayvansarayî)
52. *Hakikî Bey*
- Ruhül hakika روح الحقيقة «Melâmetin mebnâsının sohbet
ve mahabbetten ibâret olduğunu hakî 3 sahifelik muhtasar,
fakat çok mühim olan bu gayri matbu' risalenin bir nü-
shası bendedir.»
- Teşrifâtüş şuarâ تشریفات الشعر « bazı şuarânın tercemei
hâllerini müzah tarzında ve manzum olarak kaydetmiştir.
Gayri matbu'dur. Darülfünun; Rıza Pş. K. № 2351.»
- Vefeyât « Seyyit Ahmedi Tebrîzî hattıyla 1334 senesinde
yazılmış nüsha. Dârülfünun; Hâlis Ef. K. №7001.» [Türkçe]
— Hadikatülcevâmî' حديقة الجوامع «2 cilt; Matbaai âmire;
1281. H.» [Türkçe]
— İrşadnâme ارشادنامہ « Kâtibi ve yazılış tarihi malûm olmi-
yan; üstündeki كاشف الغطاء الى لطف ربه المبدى محمد
امين الفجولى اللفشبتدى الخالدى عفى عنه ربه الصمدى
kaydıdan anlaşıldığına göre yine meçhul bir tarihte «Mehmet Emin»
isminde bir Hâlidî dervişine, ondan sonra da yine üstün-
deki kayda nazaran Bursa'lı Baygın İsmail Ef. ye ve onun
vasiyetiyle 1 Mart 1335 te Bursa'lı Mahallebici zade yağ-
lıkçı Sabrî Ef. ye intikal eden ve el'an mumuileyhte bulu-
nan Mecmua,, [Türkçe.. Bu mecmuanın münderecâtı ve
tahminen yazıldığı tarih hakkında kitapta kâfi derecede
malûmat vermiştik.,,

53. *Hasan ibni Mehmet*

— Mecmua. «1044» te, ya'ni Hüseyini Lâmekânî'nin vefatından 8 sene sonra çok güzel bir ta'lik ile yazılan bu mükemmel ve müzehhep mecmuanın metninde Şeyhi ekber' in حلية الإبدال ، الامر المحكم المربوط ، risaleleri; Necmeddîni kübrâ'nın اصول عشره si, Abdullahı belyânî'nin احديه ،Şihabeddî ni sühverdî'nin انوار ، Ruzbihânı baklî'nin كشف الاسرار risalesi, Attar'ın في سرنامه sile divanı, Magribî'nin جام جهان نما risalesi, Magribî divanı, Lâmekânî'nin divanı, كل شيء يرجع الى اصله ، انسان كامل risalesi, Kenarlarında Ebu Medyeni Magribi, Yonus, Nesîmî, Handânî, İsmâîli, Ma'sukî, Ârif, Hâdî, Kemâli Hucendî, Rûhî, İbrahim Ef, Eşrefoğlu, Şâhidî, Şûrî, Va'dî, Husâmî, Sârbân Ahmet, Firâkî, Veysî, Sarı Abdullah ve sâir bir çok şâirlerin müntahap şiir ve ilâhileri; Sârbân Ahmet, Hasanı kabâdûz, Lâmekânî gibi Melâmî- Hamzavî ricâlinin bazı mektupları vardır. Süleymaniye; Hâlet Ef. №800.»

54. *Hasan Çelebi (İbni Hayâlî zade)* — Tezkirei şûarâ «994 te telif edilmiştir. 996 da Derviş Mehmedini Mûrat tarafından yazılan nüsha. Darülfünun; Yıldız № 206. [Türkçe]

55. *Hâşim baba (Üsküdarlı)* — Divan. «Matbu'dur» [Türkçe]

56. *Hıfzı Tevfik, Hamamîzade İhsan, Hasan Âli* — Türk edebiyatı nümuneleri «Devlet matbaası; 1927. [türkçe]

57. *Hüseyin (Lâ-)* — Divan. «53 üncü numaradaki mecmua.» [Türkçe]

58. *mekânî)* — Mekalât. «52 inci numaradaki mecmua.» [Türkçe]

59. — Divan. «Bendeki yazma iki nüsha. 1266 da Ali Rıza tarafından yazılan natamam nüsha; Millet. K. № 6.»

60. *İbrahim (Oğlan şeyh)* — Dili dâna دلانا kasidesi. «Bendeki yazma; Millet. K. № 6.» [Türkçe]

61. — Vahdetnâme وحدتنامه «Bedndeki yazma divanda; Millet. K. № 6.» [Türkçe]

62. *İbrahim (Peçevi)* — Tarihi Peçevî «2 Cilt; 1283. Matbaai âmire.» [Türkçe]

63. *İbrahim Hakkı (Erzurum'lu)* — Ma' rifetnâme «İstanbul ; Ahmet Kâmil matbaası 1330,, [Türkçe]

64. — İlimiye sâlnâmesi «Matbaai âmire. 1334.» [Türkçe]

65. *İbnül' Emin Mahmut Kemâl* — Son asır Türk şâirleri «Birinci cüz; Türk tarih encümeni külliyyatından. İstanbul; Orhaniye matbaası. 1930.» [Türkçe]

66. *İhsan (Hamamîzade)* — Tırabzon şâirleri «Gayri matbu'. Müellifin kütüphanesinde.» [Türkçe]

67. *İsmail Hakkı* (Bursalı) — Silsilenâmei Celvetî سلسلة نامة جلوتى «Celvetî silsilesinden ve bu silsiledeki meşâyihi'nin tercemei hâllerinden bâhis gayri matbu' bir kitaptır. Eski yazma bir nüshası Millet kütüphanesinde 1040 numaradadır.»
68. — Fezlekei tarih «İki cilt. Ceridei havadis matbaası 1287.» [Türkçe]
69. *Kâtip Çelebi* (Hacı Halife) — Keşfüzzunun an esamilkütübü velfünun كشف الظنون عن اسامى الكتب والفنون «İki cilt; İstanbul Âlem matbaası 1310.» [Arapça]
70. — Takvimuttevârih تقويم التواريخ «Millet kütüphanesi. № 128, 129, 130; yazma nüshalar. Bu eser, İbrahim Müteferrika matbaasında tab'edilmiştir.» [Türkçe]
71. *Lâtîfi* — Tezkirei Latîfî «İkdam matbaası 1314.» [Türkçe]
72. *Mecdî* — Şakayıkı no'mâniye tercemesi «2 Cilt; Matbaai âmire, 1269.» [Türkçe]
73. *Mehmet Ali Aynû* — Tasavvuf târihi «İstanbul, Vatan matbaası 1341.» [Türkçe]
74. — Hacı Bayrâmı Velî «Evkaf matbaası 1343.» [Türkçe]
75. *Mehmet Atâ* — Hammer tarihi tercemesi «8 Cilt; Evkaf matbaası 1335» [Türkçe]
76. *Mehmet Süreyya* — Sicilli Osmânî «5 cilt; Matbaai âmire, 1311.» [Türkçe]
77. *Mehmet Süreyya* (Seyyit, Şeyh, Baba) — Hâşimî divançesi «Matbaai bahriye; 1339 - Rumî» [Türkçe]
78. — Mesnevî şerif «1268; İstanbul, Matbaai âmire; Cevrî tarafından bir çok Mesnevî nüshalarının mukabelesiyle yazılan ve 1026 da tahriri hitam bulan yazma nüsha. Süleymaniye. Halet Ef. K.» [Acemce]
79. *Mevlânâ Celâleddin* — Divanı kebir «Eski bir yazma. Halet Ef. K. № 687.» [Acemce]
80. — Külliyyât «Lekhno, 1302.» [Arapça ve Acemce]
81. — Miftahülcinan مفتاح الجنان «Şif'lerin dua ve ziyârât mecmuası; 1317, Bombay.» [Arapça, Acemce]
82. — Risâletün biddevretil arşıyyeti fil'ahkâmilfersiyye رسالة بالدورة المرشيه في لاحكام افرشيه «Dört bap, bir hateme üzerine 1068 de yazılmış olan tahmînen yirmi iki sahîfelik bir kitaptır. Münderecâtı hûlasaten şudur:
- (1) Bütün mevcûdata âit olan devir; burçlar, tasarrufları ve tasarruf müddetleri. -
- (2) İnsana ait olan devir, kıyamet ve haşir..
- (3) Kıyameti kûbranın mukaddemâtiyle eşratı sâatın enfüse tatbiki.

- Mısîri Niyazi* } (4) Kıyameti suğrâ, ya'ni mevî; kıyameti vustâ, ya'ni sâli-
kin mevî irâdî ile mürşidine teslimî nefis ve ülûkü, kı-
yameti küberâ, ya'ni şer'in anlattığı kıyametin tevil ve en-
füse tatbîkî..
«1284 te Ahmet Muştak Baba evlâdından ve ketebeden
Seyyit Mehmet Hâkî tarafından yazılan nüsha.» [Arapça,
bendedir]
83. — Dîvan. «1254-Bulak; 1235- İatnbul» [Türkçe]
84. *Muhammedibni Ab-
dürrasûlil Berzencî*
(Seyyit) — El'işâa fi eşratissâa «الإشاعة في اشراط الساعة» 1076 de Me-
dine' de yazılmıştır. Eşratı sâata ait gayri matbu' bir
eserdir. Üsküdar, Selim ağa k., âkaid. №: 522» [Arapça]
85. *Muhammed ibni
Mürteza (Molla
Feyz)* — Kitâbüssâfi fi tefsîri kelâmullahil vafi «كتاب الصافي
في تفسير كلام الله الوافي» 1286, İnan.» [Arapça]
86. *Muhammedibni
Yakup (Küleynî)* — Usûli kâfi «اصول كافي» Ümmehâtü kütübi Şîa'dan.. Tebrîz.
1311» [Arapça]
87. — Risâle fi tefsîril Fâtiha «رسالة في تفسير الفاتحة» «Fâtiha'nın
tefsîrine âit 3-4 sahifelik bir risâledir. Gayri matbu'
dur. Bir nüshası bendedir.» [Türkçe]
88. *Muhammed Nûr
(Elarabi)* } — Kitâbürrüşât fil Mebdei vel Meâd «كتاب الرشد في المبدأ
والمعاد» Meratibi ilâhiye, Mebde', Meâd ve Bürûzdan bâhis
bir mukaddeme, 2 fasıl, 1 hâtîme üzerine yazılmış muhta-
sar, müfîit bir risâledir. Gayri matbu'dur. Yazma bir nü-
shası bendedir.» [Arapça]
89. — Fütühâtü Mekkiyye «فتوحات مكية» İstanbul Evkaf Müzesin-
de 37 ciltten ibaret Muhiddîn'in kendi el yazısıyla muhar-
rer nüsha.. Bu nüshanın yalnız 9 uncu cildi konya'da iken
kaybolup, yerine yeni bir yazı ile yazılmış diğeri bir cilt
konmuştur. Her cildin ilk sahifelerinde «وقف هذا الكتاب
مع بقية اجزائه الشيخ صدرالدين محمد بن اسحق رضي الله عنه على الزاوية البغية
عند قبره وشرط الواقف الا تخرج منها» kaydına nazaran Sadreddin'in
vakfidir. Hemen her nüshanın evvelinde «انتهت المقابلة
مع النسخة الاولى وهنأها بخط الشيخ رضي الله عنه وصحح كل منها بالآخرى
بحضور شمس الدين ابيه الله تعالى وسمع هذه المجلدة سراج الاجل مجد الدين
ابوبكر بن بندرالتبريزي حالة المقابلة يقرأه محمد بن اسحق بن محمد خادم الشيخ
رضي الله عنه وعن والده وذلك بحلب سنة اربعين سبائة وتم في آخر شوال في السنة
يأزلي المذكورة والمحمد لله والسلام على عباده الذين اصطفى»
nazaran Halep'te Şeyhin hattı destiyle muharrer diğeri bir
nüsha ile mukabele edilmiştir. Matbu' nüsha; Mısır; 1293..»
[Arapça]
90. — Fususül Hikem «فصوص الحكم» İstanbul; 25 Zilka'de; 1287.»
[Arapça]

91. *Muallim Nâci* — Mehmet Muzaffer mecmuası. « İstanbul ; Şirketi mürettibiye matbaası ; 1306.» [Türkçe]
92. *Mustafa* (Çerkeş şeyhi) — İkinci Mahmuda mektup. « تنبيه النبي في و تضييل التأويل » Rûyie ile bir arada olarak 1300 de Tıbbiye matbaasında tab' edilmiştir.» [Türkçe]
93. *Mürtezâ* (Derviş; Bektaşî) — Dürri yetim در بيم [Câvidân جودايي tercemesi] 1048 tarihinde Halil Vahdetî Dede babanın meşîhatı zamanında Derviş Mürtezâ tarafından yazılan bu eser, Câvidannamei kebir'in tam ve yegâne tercemesidir. Kitabın sonunda
 رفته از تاريخ هجرت بدشين وحى و بيم
 شد تمام از لطف حق اين نامه در بيم
 Sat hezar hamdü senâ ile salât olsun ana
 Ol kim ismidir ف ح ي خ نايم!
- kıt'asını okumaktayız. Müellifin el yazısı nüshası, Mülkiye kaymakamlığından mütekait Divrik'li Mehmet Nebî Ef. de idi. Mumaileyhin vefatından sonra elde etmeğe çalışırken Sahatlarda bir Alman tarafından 80 liraya alındığını duydum. Konya müzesi kütüphânesine Konya Posta ve Telgraf baş müdiriyeti makinisti Hüseyin B. tarafından hediye edilen nüsha «الفقيه الحقير السيد محمد نورى ولد آدم وحواله ك قدم آلعبا» tarafından 25 Ramazan 1270 tarihinde istinsâh edilmiştir. Bu kitap 299 bap, 602 sahifedir. 0,21 tul ve 0,13 arzında olup 1039 numarada mukayyettir [Türkçe]
94. *Nâbî* (Yusuf) — Divan. «İstanbul; Şeyh Yahya Ef. matbaası; 1292.» [Türkçe]
95. *Nâzum Pş.* (Mehmet, Selânik valisi) — Esrârüttevhîd tercemesi. «Şems matbaası. 1331.» [Türkçe; Manzum.]
96. *Nazmî Mehmet* (Şeşy) — Hediyetül ihvân «هدية الاخوان» Halvetî silsilesinden ve Halvetî şeyhlerinden bâhis olan bu eser gayri matbu'dur. Ruznamçeci Süleyman Fâik Ef. tarafından kenarına mühim hâşiyeler ilâve edilen nüshadan aynen — Haşiyeleriyle — Seyyit Mehmet Şükrî bin İsmâil tarafından istinsah edilen nüsha. Millet kütüphânesinde 1128 numaradadır. [Türkçe]
97. *Nedim* (Ahmet) — Divan «Halil Nihat B. Ef. nin neşrettiği nüsha. İkbâl kütüphanesi neşriyatından. İstanbul; İkdâm matbaası 1341.» [Türkçe]
98. *Nef'î* (Şair) — Divan. «İstanbul; Ceridei havâdis matbaası 1269.» [Türkçe]
99. *Nesimî* (Seyyit İmâdeddin) — Divan. «İstanbul; 1260.» [Türkçe]

100. *Neşâtî* (Ahmet dede) — Divan. «Kendi el yazması. Millet. K. Müze; № 519.» [Türkçe]
101. — Nevsâli milli «1327 senesine ait» [Türkçe]
102. *Rahimî* (Habeşizade Abdürrahim. Şâir) — Meslekül işrak مسلك الاشراق kasidesi. «Müstakim zade'nin el yazısı mecmua; Millet; Pertev Pş. K. № 636.» [Türkçe]
103. *Ramiz Hüseyin* (Naimzade) — Tezkirei şuarâ. «Darülfünun kütüphanesinde 1346. H. de Zihni isminde bir zat tarafından müellifin el yazmasından istinsah edilen nüsha. № 91.» [Türkçe]
104. *Raşit Mehmet* (Müverrih) — Râşit tarihi. «5 cilt. Matbaai âmire. 1282. Bu kitap İbrahim müteferrika' matbaasında da 1153 te tab'edilmiştir.» [Türkçe]
105. *Resmî Ahmedibni İbrahim* — Sefinetürüesâ سفينة الرؤساء «İstanbul; Takvimhânei âmire matbaası 1269. H.» [Türkçe]
106. *Rıza* (Seyyit) — Tezkirei şuarâ «1000 den 1050 tarihine kadar gelen şâirlerin tercemei hâllerini havîdir. İstanbul; İkdam matbaası 1316.» [Türkçe]
107. *Rıza Tevfik* — Peyâmı sabah gazetesinin ilâvei edebiyeleri. «№ 29. 31 Mart 1330; № 35. 8 Mayıs 1330; № 36. 15 Mayıs 1330.» [Türkçe]
108. *Riyazî Mekmet* — Riyâzüşşuarâ رياض الشعراء «Dîvan kâtiplerinden birinin olup bilâhara 1093 te Seyyit Rahmetullah isminde birine intikal eden ve bu tezkirenin 1018 de telif edildiğine nazaran müellifin hayatında yazılmış olması çok muhtemel bulunan eski bir yazma.. Millet. K. Tarih; №765.» [Türkçe]
109. *Sadık Vicedani* (Ebu Rıdvân) — Tomârı turukı aliyye: Melâmîlik. «Evkaf matbaası; 1338 - 1340.» [Türkçe]
110. *Safâî* — Nuhbetül âsâr min fevâidil eş'âr نوحية الآسار من فوائد الأشعار «1050 den 1082 tarihine kadar gelen şuarânın tercemei hâllerini havîdir. Millet; Tarih; №771. Darülfünun; Yıldız; №7. yeni yazma bir nüsha.» [Türkçe]
111. *Sakıp dede* — Sefinei mevleviye. «3 cilt. Mısır, Vehbiye matbaası. 1288.» [Türkçe]
112. *Sâlim* (Mirzazade Kadiasker) — Tezkirei şuarâ. «1066 dan 1135 tarihine kadar gelen şâirlerin tercemei hâllerini havîdir. İkdam matbaası; 1314.» [Türkçe]
113. *Samî* (Şair) — Divan. «Bulak. 1253.»

120. *Şemseddin Samî*— Kamusül a'lâm. «6 Cilt. 1306 - 1316 İstanbul; Mihran matbaası.» [Türkçe]
121. *Seyhî Mehmet* — Zeylüzzeyl ذيل الزيل (Şakayık zeyli) «Darüsseâde ağası Beşir ağa vakfı. 1285 te محمد ابن المنقش باوقاف الحرمین المحترمين tarafından yazılan çok güzel ve müzehhep nüsha. Süleymaniye; Hâlet Ef. K. № 479.» [Türkçe]
122. *Tahir (Bursalı)* — Hacı Bayrâmı velî «İstanbul; Mahmut B. matbaası. 1331.» [Türkçe]
123. — Osmanlı müellifleri. «4 Cilt. İstanbul; Matbaai âmire. 1333. «1343.» [Türkçe]
124. *Tıflî (Ahmet Çelebi)* — Divan. «Gayri matbu'. Atif Ef. K. №2085; Millet. K. №308.» [Türkçe]
125. — Vilâyetnâme. «1263 te yazılmış bir nüsha. Millet. K. №604.» [Türkçe]
126. *Va'di (Şâir)* — Divan. «Darülfünun; Yıldız. K. №140. Yazma nüsha.» [Türkçe]
127. *Ya'kup (Hüdâî Tekkesi şeyhi)* — Hediyyetüssâlikîn هدية السالكين. «Hüdâyî tekkesi şeyhlerinden Şihâbeddin Ef. nin arapça تحفة السالكين i ile bir arada olarak Bahriye matbaasında 1329 senesinde tab'edilmiştir.» [Türkçe]
128. *Yusuf Sinan(Şeyh Kermiyânizade)* — Tadrîlütte'vîl تدريل التاويل. «1300. H. de Sinan Ef. nin النهي في رؤية النبي ve Çerkeşli Hacı Mustafa Ef. nin İkinci Mahmud'a cevabî mektubiyle bir arada olarak Tıbbiye matbaasında tab'edilmiştir.» [Türkçe]
129. *Yemînî (Agrıboz'lu)* — Faziletname فضيلتنامه. «Manzum; Matbu'.» [Türkçe]
130. *Yonus Emre* — Divan. «Yazma bir nüsha; Millet. K. №616. İstanbul; 1341. Taş basması.» [Türkçe]
131. *Ziyâ (Mehmet; İh; tifâlcî)* — Yeni kapu mevlevihânesi. «İstanbul; 1329.» [Türkçe]
132. *Zîver* — Rados tarihi. «Rados matbaası. 1312» [Türkçe]
133. *Müteaddit Şecere-ler* — Kütüphanelerde ve ellerde

Ecnebî me'hazlar:

134. *E. J. W. Gibb* — Cextes Houroûfis Memorial. «Leyden; 1909 - 1327. 1929.»
135. *W. Bartold* — Orta Asya Türk tarihi «Türkçeye mütercem. Darülfünun Türkiyat Enstitüsü neşriyatından. İstanbul; 1927.»
136. — Encyclopedie de L'islam.

III

ÜÇÜNCÜ DEVRE

MELÂMÎLERİ



I

الحاج سيد محمد نورالعربي الملاي **ELHAC SEYYİD MUHAMMED NURÜL ARABIYYÜL MELÂMÎ**

“MADDÎ VE MA'NEVÎ HAYATI,„

Üçüncü devre Melâmîlerinin pîr ve Mürşidi bulunan ve son asırlarda tasavvuf erbabının ekseriyeti tarafından Kutup ve Gavs olarak kabul edilen “Seyyit Muhammed Nur,„ un tercemei hâli, maddî ve manevî hayatı tamamiyle mazbuttur. Bu hususta evvelâ kendisine müteşekkirdir. Çünkü « منبغ النور في رؤية الرسول » isminde ve bir risale şeklinde kendi tercemei hâlini tesbit etmiştir. Oğlu Şerif Ef. de babasının tercemei hâlini ayrıca bir risale şeklinde yazmış ve Seyyid'in muhtelif safahâtı hayâtini göstermiş olduğu gibi Harîrî zade Kemâleddin'de « بيان وسائل الحقايق في بيان سلاسل الطرائق » de bu hususta kâfi derecede icâlei kalem eylemiştir.

Seyyit Muhammed Nur 1228 hicrîde Mısır'a tabi, “Mahalletül kübrâ” kasabasında doğmuştur [1]. Babası Kudüs' hâricinde bir zâviyesi bulunan ve zürriyetinin kesretleriyle maruf olon “Bedrül velî,„ nin oğlu Kudüs'lü Seyyit İbrahim'dir. Seyyit İbrahim'in Mısır'a niçin ve ne suretle gittiği malûm değildir.

Muhammed Nur'un siyâdet şeceresini بيان ve Bursalı Tâhir B. in “Menâkib,„ i şu suretle kaydetmektedir:

Seyyit Muhammedün Nurül Mısrıyyül Mahallâviyyül Bedriyyül Huseynî — Seyyid İbrahimül Kudsî — Seyyid Bedrül velî — Seyyid Muhammed — Seyyid Yusuf — Seyyid Bedr — Seyyid Ya'kub — Seyyid Mutahhar — Seyyid Sâlim — Seyyid Muhammed — Seyyid Zeyd — Seyyid Ali — Seyyid Hasanül arîzül ekber — Seyyid Zeyd — İmâm Zeynül âbidîn Alî — İmâm Huseyn — İmâm Aliyyibni Ebu Tâlib.

[1] Oğlu Şerif E. risalesinde ve Harîrî zâde Tıbyanında 1222 tarihinde doğduğunu söyliyorsa da kendisinin منبغ النور da « Şene 1245 te Mekkeye gittim; sinnim on yedi idi » dediğine nazaran bizim kaydettiğimiz tarih doğrudur. Tahir B. de مناقب شيخ سيد خواجه محمد « نواب شيخ سيد خواجه محمد » ismindeki gayri matbu eserinde, her hâlde منبغ النور a istinâden 1228 de doğduğunu kabul ediyor.

Dört yaşında babasından yetim kalan Muhammed Nur, üç sene dayısının himâyesinde kalmıştır. Seyyidin dedesi, annesi, babası, dayısı; hatta bu ailenin görüştüğü kimseler bile sofîdir [2]. Bu suretle Muhammed Nur', tasavvuf neş'esini, daha küçükken ailesinden tevarüs etmiştir.

Muhammed Nur', yedi yaşında iken Câmîül ezher'de şeyh Hasanül Kuveysnî ismindeki zattan tahsile başlamıştır. 1255 tarihinden 1244 tarihine kadar şeyh Hasana hizmet ve mumaileyhten tahsili ilmü marifet eden seyyit, yine şeyhinin emrile yanyalı şeyh Ahmet efendi ile beraber yanya'ya gitmiştir [2]. Seyyidin bu yanya seferi her halde bir maksadı mahsustan ziyade tarikatlarda bazı sâliklere verilen seyahat gibi sülûk mukteziyatındandır.

Muhammed Nur', yanya'ba 9 ay oturmuş [3], bu müddet zarfında Nakşibendî şeyhi Yusuf efendiye bîat ve Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir. Bu suretle ma'nen tefeyyüze çalışan seyyit, aynı zamanda tahşilini de ihmâl etmiyerek şeyh Yusuf'un dâmâdı Tal'at efendiden tahsile devam etmiştir.

Dokuz ay sonra şeyh Yusuf'un emrile mekke'ye gitmiş ve edayi haccedip bir sene mekke'de mücâvir kalmıştır. Şerif Efendi evvelâ iskenderiye'ye gittiğini ve sonra haccettiğini söylüyor ve şöyle bir menkabe naklediyor:

Bir akşam pederime bir evham hasıl olup Ali Efendi ile Tal'at Efendinin ilmi zâhirde mütebahhir birer zati âlikadir olduklarını tefekkürle şeyh Yusuf Efendinin ilmi zahiri olmadığı için şeyh Ali Efendi ve Tal'at Efendinin böyle ümmî adama irtibatlarından naşı hayretini mucip olmuş; o akşam ma'nada sabah namazını edâ için tekke'deki camii şerife gitmiş; kapının mukabilinde oturmuş. Yanında da ihvândan birisi oturmuş. Yanında oturan demiş ki; Yusuf Efendi geliyor. Pederim de arkasına bakıp görmüş ki Yusuf Efendi bir koluna Ali Efendi, bir koluna Tal'at Efendi girüp; cemâli de ay bedir olmuş geliyor; Camie girmiş; postuna oturmuş; sabah namazını edâdan sonra âyini Nakşiyeyi icrâ edüp pederim camiden çıkup Yusuf Efendinin iltifâtına mazhar olmağa muntazır olmuş.

[1] «Kenzi mahfi» de bunu izah ederek daha çocukken ebeveyninden ve onların zamanındaki - tabii görüşüp konuştukları - ulemâdan vahdeti vücudu duyup, bu akideyi, bütün âlem bu i'tikattan rücu' etse ve hatta kendisini katil ve ihrakı binnâr ile tehdit etseler dönmeyecek derecede benimsediğini ve sonra Allah lutfedip imâni istidlâlî, şuhudî ve zevkiye eriştiğini anlatıyor.

«اعلموا انى حال صياوتى كنت افداىواى بسماى منهم ومن علمأ زماتهم ان لله تعالى له الوجود والخلق لكل موجود فمازالت هذا التقليد موقناً بحيث لو رجع جميع العالم عن هذا الاعتقاد ولم ارجع عن الذى اعتقدت وان كرهت بالقتل والاحراق بالنار ثم لطف...

[2] Şeyh Ahmet, Bilâhara İstanbul'a avdet ve burada vefat etmiştir. Kabri Sünbül Efendi tekkesinde türbenin karşısındadır. Mezar taşından 1266 da vefat ettiğini anlıyoruz.

[3] Şerif Efendinin risâlesi. Harirî zâde sekiz ay oturduğunu yazıyor.

Yusuf Ff. yine bir koluna Ali Efendi, bir koluna Tal'at Efendi girüp hücrei âlilerine giderken pederim mukabiline gelüp, pederime hitaben; Burhan olmadan iman olmazmı? buyurmuşlar. Pederim de hayasından hiç bir cevap vermemiş. Akebinde ma'nadan uyanmış. Sabah namazı ezanı kulağına girmiş. Der'akap yataktan kalkup, abdest alup, camie gidüp ma'nada oturduğu yerde oturmuş. İhvânından biri de yanında oturmuş. Biraz sonra Yusuf Efendi geliyor denmiş. Hakikaten Yusuf Efendinin bir kolunda Ali Efendi, diğer kolunda Tal'at Efendi hücrei âlilerine götürürlerken mukabiline geldiği vakit; burhan olmadan iman olmazmı? hitabına karşı sükûtle mukabele buyurmuşlar. Yusuf Efendi Ali Efendiye hitaben; mektubu yaz; yarın Mısır'a gidecekler deyu pederim için emretmişler....

Fakat biz seyyid'in tercemei halinde kendi eserini (منتبع الورد في رؤية الرسول) esas ittihaz ediyoruz. Seyyit mezkûr eserde (Mekke'ye gittim. Sene 1240 ve sinnim 17 idi.) diyor. Harirî zade merhum da tibyan'da yanya'ya gittikten sonra «وصحب بهما الشيخ يوسف الفندي العقبيندي في سنة ١٢٤٤ ومكث عنده ثمانية اشهر» diyerek seyyid'in ifadesini tekrar ve teyit ediyor. Şu halde yanya'dan hareket eden Muhammed Nur, doğrudan doğruya mekke'ye gitmiştir. Şerif Efendinin ifadesine nazaran şeyh Yusuf Efendi, seyyid'in hayatında müessir ümmî, fakat zînüfûz bir şahsiyettir. Lâkin seyyid'in kendisi Menbaunnurunda bu şeyhten hiç bahsetmiyor. Yalnız üstadı şeyh Hasanül Kuveysnî, ve bilhassa melâmî derviş Mehmedî mekkî den hürmetle bahsetmektedir. Bundan anlyabiliriz ki şeyh Yusuf Efendi, Muhammed Nur'un üzerinde pek te nâfiz olmamıştır. Esasen bilâhara melâmeti benimsiyen seyyid'in Nakşî tarikatı gibi zevâhire tamamen riâyetkâr olan ve vahdette Müceddidi sâni imâmı Rabbani'nin «همه از اوست» meslekine sülûk ederek çok ihtiyatkâr bulunan bir tarikata sadakatının imkânı yoktur.

Seyyit, mekke'de de boş durmamış, şeyh ابراهيم الشهابي den Halvetiyyei şa'baniyye, üveysiyye ve Ekberiyiye tarikatlarına intisap etmiş ve Şeyh عمر عبدالرسول den de hadîs okumuştur. عبدالرسول kendisinden ahzi tarikat etmek isteyen Muhammed Nura, Mısıra avdet etmesini ve ihtimâl “sözümü tutarmı?,” diye bir imtihan olarak yolda Şâfiî mezhebi mucibince öğle ile ikindi, akşamla yatsı namazlarını cemeylemesini emretmiştir [1]. Muhammed Nur, kendi ta'birince « الامر فوق الادب » deyip bu emri ifâ ve mısra rü'at ey-

[1] Şafiîler seferde salatene vakti ahîrde cem'an kılarlar. İmâmiyye mezhebinde ise cem', her vakit câizdir. Maamafih mezâhibi erbaa mütehidîninden bir çoğu da - bir kısmı özürle, bir kısmı bilâ özür - cem'a cevaz vermişlerdir. «Sahihi Buhârî muhtasarı Tecridi sarîh tercemesi: Ahmet Naim B. Ef. Sa: 399-401 Metin ve haşiyelere müracaat!»

lemiş ve « سيدنا ومولانا الشيخ حسن القويسنى قدس الله سره » kelimâtiyle tebciil ettiği şeyh Hasana mülâkî olmuştur [1]. Burada sözü kendisine bırakacağız :

“Etmek ve hiyar turşusu ile kuşluk ederlerdi. Ellerin ba'dettakbîl hactan geldin'dedi. Ve imâm Huseyn رضى الله عنه ziyaretin emreylediler. Fakir Câmiül ezherin sokak tarafından olan kapıdan makamı âliye girüp hari-kulâde olmak üzere imâm Huseyn makamlarında bir kimesne görünmez oldu; Bâhusus duhâ vakti kalabalık vakıttır. Baktım ki bir zât makamı âlî mahallinde نور على نور . fakire ilhâm oldu ki bu Habîbullah'tır. Korktum ve huzuruna gittim. Dizini öptüm. Bana dua eyledi ve arkamı meshetti, ba'dehu git dedi. Cami tarafından olan kapıdan camie nazar eyledim; makamı kebir hâlî; asla insan yok; geri döndüm. Mihrapta hazreti risâ-leti bulmadım. Yine sokak tafından olan kapıdan serian çıktım. Makama döndüm. Nâs, dolu; kezalik cami'nâs ile dolu; adet üzere...»

Câmiül ezhere gidince şeyh Hasan kendisine ilmi vehbînin inkişaf ettiğini söyleyip ruma azimetini emrediyor. Muhammed Nur'emre imtisâ-len iskenderiye'den bir gemiye binip evvelâ Antalya'ya çıkıyor. Ana-dolu'nun bazı mahallerini gezerek oradan da hareketle Gelibolu'ya, Gelibolu'dan Selâniğe ve Selânik'ten Serez'e geliyor. Serez'de üç ay kadar küçük medresede müderrislik yapıp (Seyyit Muhammed isminde birisinden icâzetnâme almıştı) oradan Demir hisar, Doyran, Istrumça, Males tarikiyle Koçana'ya gelmiştir. Koçanalılar kendisini Üsküp valisi Hıfzî paşa'nın yaptırdığı medreseye müderris tayin etmişlerdir (1249). Müderris olduğu senenin Ramazanında koçana camiinde kasîdei imâli-ye'yi türkçe şerhederek okutmuştur.

Vâlî Hıfzî paşa [2] henüz yirmi bir yaşında olan bu fâzıl hocayı görmek isteyerek Üskübe dayet etmiş ve Üsküp ulemasile görüşürmüş. Neticede Paşa, seyyidin meftunu olup evlat ve taalukatını, talim etmesi için, kendisine terfikan tekrar koçanaya izam etmiştir. Fakat çocukların anneleri evlatlarından ayrılmağa razı olamamakla paşa, seyyide büsbütün Üsküp'te oturmasını reca etmişse de Seyyit razı olmadığından, nihayet altı ay Koçana' da, altı ay Üsküp'te oturmasına karar verilmiştir.

[1] الشيخ عمر عبدالرسول ، شيخ سيد حسن القويسنى ، شيخ محمد البيلوى عسرافى سيد محمد القويسنى من قويسنا من اعمال المنوفية بمصر ولى مشيخة الجامع الازهر وتوفى ١٢٥٤ هـ . ودفن بالقاهرة مع البيهوى وله تأليف ، منها رسالة فى المواريث وشرح على السلم الاحضرى فى المنطق . . .

[2] Recep paşa zâde Hıfzî paşa :

Seyyit Muhammed Nur'un ilk müntesiplerinden olan Hıfzî paşa, kapıcı başlık ve Üsküp nazırlığı hizmetlerinde bulunmuş ve 1242 de mîrimîran olmuştur. 48 ten sonra İstanbul'da ikameti tensip edilerek vilâyetten azledilmiş ve 1277 de vefat etmiştir. Eyyupta metfundur.

Seyyit, bu zamana kadar tütün içmiyormuş. Hıfzı paşa tütüne alışmasına sebep olmuş. Bunu kendisi anlatırken diyor ki “Hıfzı paşa tütün içmeme sebep oldu. 53 tarihinde keenne ma'nada Medinei Münevvere'ye vardım. Mahmudiye medresesinde abdest alup hareme girerken imam Ömer رضي الله عنه Bâbüsselâm atebesi sağ tarafında otururdu. Abdest almadım. Giru abdest al; dedi. Fakir dahi giru abdest alup sular azamdan akarken Bâbüsselâmdan girmeye şüru'eyledim. Yine; abdestin yok, giru abdest al; dedi. Abdest aldım dedim ise de gazab ile bizi yere yikup arkama iki kere eliyle urdu. Benden kay geldi. Bâbüsselâm önündeki meydan tütün zifiyle birçe birçe doludu. Abdest al; diye tekrar emreyledi....,, Seyyit bundan sonra hareme girmiş; mihrapta sağında Ebubekir ve Ömer; solunda osman ve Alî olduğu hâlde Rasulullahı oturur görmüş. Rasulullah; “çağırın; otursun,, demiş. Ebubekir de eliyle gel diye işaret etmiş. Seyyit “teeddüben hazreti Şâhın - Alî - alt tarafına oturdum. Ebubekir رضي الله عنه neye bu tarafa gelmedin deyince cevap vermeğe haya eyledim. Hazreti Şah bu mecliste taraf yoktur diye cevap verüp Rasulullah tebessüm ettiler. Ve hazreti Şâh ile hafiyen mükâleme ettik,, diyor, Muhammed Nur, bu rü'yadan sonra tütünden vazgeçmiştir.

Yine ayni senede diğer bir rü'yada Rasulullah'tan hırka geydiğini anlatıyor [1]. 1245 senesinde gördüğü diğer bir rü'yada Rasulullah', kendisine üç satır yazı yazıp verdiğini ve Ebubekir'in “tevhîdi ef'âl, tevhîdi sıfât, tevhîdi zât,, diye okuyup makamâtı fenâyı telkin eylediğini bildiriyor. Ve “59 a kadar bu makamâtı selâseye müdâvemet edip zevk eyledim,, diyor.

1255 te Üsküb'e giderek orada tavattun eden ve Nakşibendî şeyhi kazanlı Abdülhâlik Ef. ye intisap eyliyen, seyyit Muhammed Nur' 59 tarihinde hacca niyet ediyor. Şerif Ef. “pederimin niyetini işiden ehıbbadan Kalkandelen, Koçana, İştıp'ten dört yüz yetmiş hacı niyet etmiş ve hizmetinde talebesinden Koçana kasabasından Gradalı hacı Emin'i bile götürmüş, ve Üsküb' ulemasından hacı Nebî Efendi de refakatlarında bulunmuş,, diyor ki bu da bize 1240 tan 59 tarihine kadar o civarlarda tamamiyle iştiâr ettiğini ve bir çok mürit ve muhibbe mâlik olduğunu anlatmaktadır.

Esâsen Anadolu' “diyân rûm,, diye anılırken ve şeyh Hasanı kuveysnî, kendisine rûma azîmeti emreylemişken Seyyit Muhammed Nur'un Antalyadan sonra doğruca Selânik, Üsküb havalisine gelip yerleşmesi

[1] Harirîzâde merhum tibyanında «المحمدية» tarihinde رسول الله من الصفراء والبيضاً وليس الخرفة البيضاء صلى الله عليه وسلم وسنذكر بعض تفاصيله في باب النون انشاء الله تعالى وهذا من اجل التمام التي انتم الله سبحانه وتعالى به على اذ كان بنى . cilt : 1

şâyânı nazardır. Buraları daha Ahmet Sârbân' ve Hamza Bâli'den beri melâmîliğin mütekâsif bir merkezi idi. Meselâ; 1011 de vefat eden İştîp'li Şeyh Abdülkerim'in "sılasında ikamet eyleyüp tarikati melâmet işâatına ağâz,, ettiğini ve Bosna havalisinde melâmîlerin kesretini zeyli şakayikten öğrenmekteyiz.

Bu tarihlerde Hamzavîliğin devam etmekte olduğuna da evvelce arzemiştik. Bunların Anadolu'dan ziyade Rumeli'de buldukları muhakkaktır. Evvelce toplu bir halde buldukları yerler de seyyid'in tavattun etiği mahallerdir. Şu hâlde Muhammed Nur'un fa'âliyetine buraları merkez ittihaz etmesi ve on sene zarfında kendisiyle beraber 470 kişiyi hacca sürükleyecek kadar tanınması, emri mânevîden ziyade bir fikri mahsusun tatbikinden doğan müspat bir neticeyi irâe eder. Bu aynı zamanda mumâileyhi Rum'a yollayan Şeyh Hasesnül Kuveysnî'nin de Melâmetini ispat derecesinde teyit eden bir keyfiyettir. Çünkü Muhammed Nur' bu on sene zarfında kendisine intisap eden kimseleri de nakşî usulince ve esmâ tarikiyle değil; merâtibi selâsei tevhit ve Melâmet neşvesiyle teslik etmiştir [1]. Bu da kendisinin bu yolu Şeyh Hasandan aldığı irâe eder. Şa'bân'ın 14 dünde mekke'ye dâhil olan seyyit', bu ziyarette de hâlâ maneviyâyata teşne olup kendisini mükemmel göremiyor ki Şerif Ef., seyyid'in Nebî Efendiye "bize bu ilmi zâhir kifâyet etmez. Mekkei mükerreme ve beyti şerif, mürşidi kâminden hâlî değildir. Kendimize bir mürşidi kâmil arayıp bulmamıza fursattır dediğini ve nihayet meczup melâmî mekkeli derviş Muhammed'e mülâki olduğunu söliyor. Seyyit', bizzât bu mülâkatını anlatırken şu sözleri söylemektedir: "tavâfı kudüm eyledim ve haremî şerifte otururken bir zât, meczup suretinde yanıma gelüp yanyana oturdu ve gömleğinde, üstünden kehle gezüp gömleğime binecek dereceye gelüp vine döner. Bana dedi ki bizim kehleler terbiyelidir. Gayriye gitmez [2]. İsminiz nedir diye sual ettim. İsmim Mehmet Derviş, ehli mekkeden ve beytükâdî (?) evlâdındandır. 45 tarihinde hacca geldiğin vakit senin ile oturdum ve hatta mavi kürk üzerinde idi. Lâkin hadâseti sinnin vardı; dedi.,,

Şerif Efendiye nazaran Derviş Mehmet vasıtasıyla kazanlı Abdülkâlik

[1] Eski Melâmîlerden naklen..

[2] Muhammed Nur', bu mülakatı — kendisinden dinliyenlerin ifadelerine nazaran — anlatırken Derviş Mehmed'in aynen "Bizim yozlar başka yazıda yazılamaz,, dediğini söylemiş. Eğer bu doğru ise, Derviş Mehmed'in Mekke'li olmadığı muhakkaktır. Yoz, iç Anadolu'da dışından ayrı güdülen koçlara denir. Yazı, Yazılmak ta çayı, otlamak manalarında müstemeldir. Çok muhtemeldir ki Derviş Mehmet', türk olduğu hâlde kendisini, mücavir bulunduğu Mekke'ye mensup olarak takdim etmiş, yahut ta makamı kible ve cem'de bulunduğu remzen "Ehli Mekke'denim,, demiştir. Esâsen Araplarda "Derviş,, tabiri de yoktur.

Efendinin halîfesi Trabzon'lu Şeyh Mustafa Efendiye intisap eylemiştir. Derviş Mehmed'in emriyle bir erbaîn çıkarmış ve bu itikâf esnasında kendisine makamâtı beka, ya'ni « حضره الجميع , جمع » in hazreti Rasullullah'ın ruhâniyeti tarafından uyanık olduğu hâlde telkin edildiğini « Menbaunnur » da zikretmektedir. Edâyi hactan sonra Trabzon'lu Mustafa Ef. den Nakşibendî icâzetnâmesi almış; irşat ve teslike mezun olmuştur. Medine'yi de ziyâ'etten sonra mısır' tarikle Rumeli'ye avdet ederken YenBu'da bir kurban kesip fukarâya etli pilâv pişirmiş, kendisi sâim olup akşam vakti koyunun başı ile iftar etmiştir. Ertesi günü kendisine “Hatm ختم ” makamı olan “Ahadiyyetül cem' احادية الجميع ” [1] makamının telkin edildiğini şöyle hikâye ediyor :

“Gün uykusu uyurken ma'nada Babüsselâmdan dâhil oldum. Rasullullah صلى الله عليه وسلم sureti nuriyyesi - sureti unsuriyesi değil - güneş nurundan daha sâfi şebeke dâhilinden ellerini açup yürü, dedi; Fakir yürüdükte şebeke içine alup kendisine sıktı ve ahadiyetül cem' makamını telkin eyledi,,.

Üsküb'e avdetinde Hıfzı paşanın yerine Servili Selim paşanın [2] vâli olduğunu görmüş. Selim paşa da Hıfzı paşa gibi seyyidin müridi olup mumaileyhten zikri dâim ahzetmiş; hatta seyyide bir medrese yaptırmak istemişse de seyyit' Sinan voyvoda' camiinin ta'mirini emreylemiş ve emri yerine getirilmiştir. Selim paşa bilâhara hâssa müşiri olup istanbula gelmiş ve seyyidi de 1266 da istanbul'a davet etmiştir. Bu davete icabet eden Muhammed Nur', istanbul'da altı ay kadar oturmuş ve bu müddet zarfında istanbul' ulemâ ve meşâyihle temasta bulunmuştur.

Tekrar Üsküb'e giden seyyit', merkezi vilâyetin Üsküb'ten pizren'e nakli üzerine mahalli mezkûra gitmiş ve bu suretle dâimâ avamdan ziyade eâzımla temasta bulunmayı tercih ettiğini izhâr eylemiştir. Anlaşıyor ki seyyit', halk ruhunu pek güzel biliyor ve halkın dâimâ büyüklerle uyacaklarını idrâk ediyordu. Bu, aynı zamanda, benimsediği mesleğin intişar ve taammümü cidden arzu ettiğine bir delildir. Şerif Efendi, risâlesinde seyyidin 1267 senesi rabiulâhırının 15 inci cuma gecesi tevhi-di neşre memur olduğu ve ertesi günü kendisine alay imamı Hamit ve tabur imamı Ali efendilerle tabur kâtabinin ve üç yüzbaşının, daha ertesi günü de İşkodra ulemâs ndan Şa'ban Efendinin bîat ettiğini bildiriyor.

[1] Bu makamât, seyyidin tarzı teslîkinde izah edilecektir.

[2] Servili Selim paşa : Akkâ muhafızlığı, sayda ve maraş valiliklerinde bulunmuştur. 1261 de üsküb vilâyetine tayin 1264 de azledilmiş ve muhtelif tarihlerde kastamoni, konya vilâyetlerinde, Anadolu müşirliğinde, Batum kumandanlığında, hâssa müşirliğinde hizmet edip, 1289 da vefat etmiştir. Üsküdarda metfundur. Cesur, mutekit, müstakim bir zat imiş. Sicilli osmani; cilt 3 sa. 64

1269 da rusya muharebesi başlamış ve Seyyit' tekrar Üsküb'e avdet etmiştir. Yine bu sene kendisine bîat eden müşir çerkes İsmail paşanın[1] davetiyle Manastır'a gitmiş ve üç ay ikameti esnasında ekseriyeti memurinden olan bir zümreye Bedreddin'in «Vâridât واردات» ını okutmuştur ki takriri zaptedilerek « لطائف التجديدات في شرح الواردات » isminde nâtamâm bir şerh olmuştur. 1285 tarihinde üsküb' ve civarında bazı mütassıplar bir arzuhal yapıp seyyid'in neşri ilhâd ettiğini merkeze bildirmişler, Sultan Aziz de tahkikini şeyhulislâm'a irâde etmişse de zaptiye müşiri Hüsnü Paşa [2] Manastır vâliliğind bebulunduğu sıralarda siyyid'le görüşmüş bulunduğundan bu iddianın aslu esası olmadığını söylemiş ve Muhammed Nur'u telgrafla İstanbul'a davet etmiştir. Muhammed Nur', oğlu Şerif Ef. ile beraber İstanbul'a gelmiş ve paşanın konağında müsafir olarak altı ay kalmıştır. Bu müddet zarfında İstanbul ulemâ ve meşayihıyla müshabelerde bulunmuştur. Muhammed Nur'un İstanbul'a seyahatında kendisine oğlunu da terfiki, mumâileyhe fartı mahâbbetiyle beraber, tanınmasını ve bu suretle istediği gibi bir halef bırakmasını da temin gayelerine ma'tuf olsa gerektir.

Üsküb'e avdetinden sonra 1286 da Bosna' valiliğinden mazulen İstanbul'a gelen Topal Osman paşa ile[3] yine zaptiye müşiri Hüsnü paşa, seyyidi tekrar İstanbul'a davet etmişler, seyyid de yine Şerif Ef. ile beraber İstanbul'a gelip beş ay Hüsnü paşaya müsafir olmuştur. Bu üçüncü İstanbul seyahatından sonra yine Üsküb'e azimet eden Muhammed Nur' 1287 de Manastır'da Ruznamçeci Hüsnü beyin oğlunun hitan cemi-

[1] Çerkes İsmail paşa : nezîp mirivalığında bulunmuş; badehu ferik olup Rumeli ordusu erkânî harp reisi olmuş; Çatalca ve tuna muharebelerinde izharı şecaat eylediğinden 1270 te vezârete terfi' edilmiştir. Rumeli ve anadolu orduları müşirliklerinde bulunan İsmail paşa 1276 da zuhur eden Karadağ isyanı üzerine İstanbul'a celbedilmiş; bir kaç gün sonra vefat etmiştir (1277). Sicilli Osmanî; Cilt 1; sa 322-323

[2] Hüseyin Hüsnü Pş. Mora' muhacirlerinden Abdülkerim Ef. nin oğludur. Tırhala' mutasarrıflığında ve muhtelif tarihlerde Yanya, Girit, Selânik, Cezayiri bahri sefit, Bursa valiliklerinde bulunmuş, 1288 de vezâreti ref'edilerek taht muhakemeye alınıp Kıbrıs'a nefyolunmuşsa da 89 da afiv ve itlak edilip sırasıyle Konya, Bursa ve Yanya valiliklerinde hizmet ve son memuriyeti olan Yanya valiliğinde iken 1294 te vefat etmiştir. Zaptiye müşürlüğünde bulunduğ tarih 1285 tir. İlim ve şî're meftun, dervişlere muhip, sarfiyatı ziyade, memuriyetinde şedit, husûsî hayatında cömert imiş. Hamzavî kutbu addedilen Bekir Reşat Ef. nin da Paşanın kâtibi husûsiliğinde bulunduğunu yazmıştk.

Sicilli Osmanî; Cilt: 2 Sa: 177..

[3] Topal Osman Pş. İzmir köylülerinden Hacı Şerif ağa'nın oğludur. İzmit' kaymakamlığında, Karasi, Biga, Kıbrıs mutasarrıflıklarında, Belgrat' muhafızlığında, Bosna' ve Tuna' vilâyetlerinde bulunmuştur. 1286 da Bosna' vilâyetinden azledilip İstanbul'da ikamete memur edilmiş ve 1291 de vefat etmiştir. İdâre usulüne agâh, siyâset umurunda behredâr bir zat imiş..

Sicilli Osmânî; Cilt: 1; Sa: 449.

yetine giderken tikveş'te bir kaç gün müsafir kalmıştır. Bu küçük seyahat çok mühim bir netice vermiş; seyyid Muhammed Nur', Tikveş'te kendisine "kutbiyyet,, makamının verildiğini tebşîr ve izhâr etmiştir. (Cemaziyelâhır 27; salı; saat 10 alaturka) [1] 1288 de tekrar oğluyula İstanbul'a - Şeyhülislâm Molla Beyin davetiyle [2] - gelen Seyyid'e Mirrefte'li Hoca Abdullah Hülûsi Ef, Evkaf müfettişi Hacı Tevfik E, Mısır mollası Kâmil Ef, Şehremini Pazar meydanı Rifâi tekkesi şeyhi Ahmet Sâfi Ef, Mevlevîhane kapusu Tarsus Rifâi tekkesi şeyhi Abdülkerim Ef, Harîrî zade Hoca Kemâleddin Ef, gibi zevât intisap etmişler ve Alay emini Halil Ef. nin evinde mumaileyhten "Seyyidi Şerîf,, in "Vahdeti vücut,, risalesini okumuşlardır [3].

Muhammed Nur'; bu defa İstanbul'da Harîrî zade'nin Boyacıköyündeki yalısında müsafir olmuştur. Bu İstanbul' seyatında bilhassa Seyyit Abdülkadir Ef. yi de ziyaret etmiş ve Şeyh Mürat tekkesinde müteaddit geceler müsafir olmuştur. Esasen bundan evvelki İstanbul' seyahatında da Abdülkadir Ef. yi ziyaret etmişti.

Bu ziyaretlerden maksadı, her hâlde Hamzavîliği temsil etmekte bulunan Seyyit Abdülkadir Ef. yi kendisine bîat ettirmek, bu suretle umum Melâmîler tarafından Gavslığının kabulünü ve Melâmî vahdetini temin etmekte. Hatta muhakkak yine bu maksatla İdarisi Muhtefî'yi de ziyaret etmiş ve "İdrîs'in ruhaniyetiyle görüştüğünü,, söylemiştir. Fakat. Abdülkadir Ef; Muhammed Nur'u alelâde şayanı hürmet bir müsafir gibi kabul etmiş ve Hamzavîlik an'anesine tamamiyle sâdık kalarak Melâmetin esaslarını oldukça tahrîf eden bu yeni pîre bîat etmemiş, bu suretle Hamzavîliğın istiklâl ve devamını temine muvaffak olmuştur.

Hülâsa, kendisine bir çok zevâtı bîat ettiren ve dâimâ galip olan Muhammed Nur', yalnız Hamzavîlik an'anesine ve Hamzavî mümessiline karşı mağlup olmuştu.

İstanbul'dan üsküb'e dönen seyyit, müridi bulunan şeyhülislâmın davetiyle beşinci defa olarak tekrar İstanbul'a gelip beş ay müsafir kalmıştır. 1291 de İstirumça melâmîleri — hemen hemen şehrin bütün seknesi

[1] Seyyit, Tikveş'te kutbiyete tayin edildiği vakit müsafir olduğu evde ikamet ettiği odanın duvarına bu tayin tarihini yazmış. Mezkûr yazı, bir perde ile setredilmiş olup hâlâ Melâmîler tarafından ziyaret edilmektedir. Bunu, ziyaret edenlerden duyduk..

[2] Şeyülislâm Molla Bey (Mir Ahmet Muhtar Ef.): 1222 de doğmuştur. Selânik mollalığında, İstanbul kadılığında, Anadolu kazaskerliğinde bulunmuş ve 1288 de Şeyhülislâm olmuştur. 95 te ikinci defa olarak Şeyhülislâm olan Molla Bey o sene tekrar meşihattan inisâl ederek 1300 de vefat etmiştir. İnadıye'de Hâşim Baba'nın civarına defnedilmiştir.

melâmî olmuştu — seyyidi davet etmişlerdir. Muhammed Nur', bu davete icabet etmiş ve Şerif Efendi, Istrumça'nın havasından ve halkından hoşlandığı için babasına orada kalmalarını teklif etmiş, seyyid de senenin altı ayında üsküp'te altı ayında Istrumça'da ikamete razı olmuştur.

1297 senesinde kendisinde erbabı tasavvufça insilâh denilen hâl vaki' olmuş.. (منوع النود) da bu vak'ayı şu suretle anlatıyor :

“Sene 97; Istrumça'da odamda sultânül'âşikîn ibnülfâriz ابن الفارض قدس سره divanı nazmını alup bakarken kendimden gâip oldum. Müzdelife ve Meş'arülharâm yanında iken cemmi gafır asker taburu gibi üçer üçer, üç tabur kadar makdemle'inde üç zat, sağ taraftaki mekke'de odada bize telkin eden Rasulullah' mıdır derken cemâlin açtı ve yanına vardım. Dedi ki Enbiyâ ihvanımızdır. Anları bildiğini bildirme; deyu emir buyurdular. Biz Arafat canibine ve anlar Müzdelife canibine aktılar. Anlardan birisi bize söylemedi; Ancak, Davut' عليه السلام bana bakup güldü,, [1].

Aynı senede 110 kadar ihvaniyle hacca gitmiş, avdetinde kosva' vilâyetinde arnavut ihtilâli zuhur etmekle ihvanını bu ihtilâle karışmaktan men'ederek kurduğu mesleği, her hangi bir suretle olursa olsun şâibedar etmekten tevakki eylemiştir. 1302 tarihinde tekrar 130 melâmî ihvaniyle hacca gitmişlerdi ki bu seferinde dâmâdı ve halifesi Abdürrahîm Efendi ile torunu hacı kemâl Ef. de beraber bulunmuşlar ve avdette, vapur Süveyş kanalını geçerken vapurda vefat etmiştir. (1303)

Muhammed Nur', Menbaunnur'unda iki rü'ya daha naklediyor: Birinde abdest senedini Rasulullah'tan bizzât ahzettiğini ve Rasulün bir su ile başını üç defa meshettiğini; bilahâra Halebî hâşiyesinde (حلية الناجي) de böyle bir hadîs gördüğünü söylüyor. Diğer rü'yada da kendisinin hazreti Alî olduğunu ve Peygamberin “ehli beytimdensin” dediğini, zevcâtı peygamberinin uhrevî makamâtını gördüğünü naklediyor. Seyyit, ihya ettiği melâmîlğin tamamiyle intişarını ve bir çok zînüfûz eâzımla ulemâ ve meşayih tarafından sadakatla kabul edildiğini gördükten ve bir çok talebeye hocalık ettiği gibi bir çok da halife yetiştirdikten sonra 1305 senesi Cemaziyelâhırının 29 uncu pazartesi gecesi saat 2 raddelerinde

[1] Seyyit, bu suretle Dâvudiyyülmeşreb olduğunu bildiriyor. Erbabı tasavvufa göre her veliyyi kâmil, bir nebînin meşrebindedir. Şeyhi ekber nakşülfûsus ve fususunda davud'u «hikmeti vücudîye» fassında beyan ettiğine nazaran Muhammed Nur', mazharı vücut olduğunu ve dâirei ihâtasından hiç bir şeyin hariç olmadığını ifade etmiştir. Çünkü, vücut, mutlaktır ve her şey vücudun şûin ve taayyünâtından ibarettir.

Bu insilâh vak'sını Şerif Efendi de risâlesinde naklediyor ve «esnâyi insilâhta fakir ile hacı valde — seyyidin 65 yaşından sonra bâkir olarak aldığı zevcesi — bulduk ve beş dakika kakar imtîdat etmiştir» diyor.

Istrumça'da vefat edip peygamber gibi odasında vefat ettiği mahalle defnedilmiştir. [1]

SEYYİT MUHAMMED NUR' UN NAKŞİBENDÎ SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — Trabzon'lu Mustafa Ef. — Kazan'li Abdülhâlik Ef. — Mehmet Niyaz kulu — Molla İdris — Molla Muhammed abd — Hudâ kulu — Ahmedî Mekkî — Habîbullahı Buhârî — Ma'sumi Serhendî — İmâmı Rabbânî Ahmedî Fârûkî — Hâce Muhammet Bakî billah — Hâcegîi Semerkandî — Hâce Derviş Muhammed — Hâce Muhammed zâhidi Bedahşî — Hâce Nâsirüddin Ubeydullah ahrârî Semerkandî — Hâce Ya'kubi çerhî — Hâce Alâeddîni Attâr — Hâce Muhammed Bahâeddîni Nakşibend Ebu Bekr -- Muhammed.

HALVETÎ — ŞA'BANÎ — SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nurül Arabî — İbrahîmüşşemarıkî ابراهيم الشارقي — Abdüllâtîfi Halebî — Mustafa Doğanül Mısıriyyül Edirnevî — Aliyyül atval على الاطول (Karabâşı velî) — Muslihuddîn — İsmâîli Çorumî — Ömerül Fuâdî — Kastamonu'lu Muhiddin — Şeyh Şa'bânî velî Hasanı Bısrî — Aliyyibni Ebu Tâlib — Muhammed.

EKBERİYYE SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — İbrahîmüşşemarıkî ابراهيم الشارقي — Muhammed Ebünnücebâ محمد ابوالنجباء — Aliyyüt tavfi على الطوفى — Abdullahı Şarkavî عبدالله — Mahmudi kürdî محمود كوردى — Muhammed Şemsüddin محمد شمس الدين — Mustafel Bekrî مصطفى البكري — Muhammedül Büdeyrî محمد البدرى — İbrahîmibnil Huseynül Kürdiyyül Medeniyyül Melâmî [2] ابراهيم بن الحسين الكردى المدنى الملاى —

[1] Seyyid'in bir çok risâlelerini havi kalkandelen'li Melâmî Hakkı Efendi tarafından yazılan ve «sandukatülmaarif» ismi verilen yazma nüshadaki kayıt.

[2] Bu zât, ihtimâl Fusus şârihi Bosna'lı Abdullah Ef. ye biât ettikleri bildirilen Arap şeyhlerinden biridir.

Safiyüddîn Ahmedil Medenî صفي الدين احمد المدينى — Ebül mevâhib Ahmedibni Abdül Kuddûs ابوالموهوب احمد بن عبدالقندوس — Aliyyüşşenavî على الشناوى — Abdülvehhabı Şa'rânî عبدالوهاب شعرانى — Zekeriyel Ensarî زكريا الانصارى — Ebülfeth Osmanül Merâgî ابو الفتح عثمان المرغى — İsmâilüzzebeydî اسماعيل الزبيدى — Hasan — Şeyhul ekber Muhammedibni Aliyyibni Muhammed Muhiddîni Arabî على ابن ابوطالب — Aliyyibni Ebu Tâlib Aliyyibni Ebu Tâlib على ابن ابوطالب — Muhammed محمد ..

ÜVEYSIYYE SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — İbrahîmüşşemânkî ابراهيم الشمارقى — Muhammed Ebünnüceba محمد ابوالنجباء — Aliyyit tavfî على الطوفى — Abdullahi Şarkavî عبدالله شارقى — Mahmudi kürdî محمود كوردى — Muhammed Şemsüddînül Hanefî محمد شمس الدين الحنفى — Mustafel Bekrî مصطفى البكرى — Abdül Ganiyyün Nablusî طاهر المدينى — İbrahîmibnil Huseynül Kürdiyyül Medeniyyül Melâmî ابراهيم بن الحسين الكردى المدينى الملامى — Safiyüddîn Ahmedibni Muhammedül Medenî صفي الدين احمد بن محمد المدينى — Nurüddin Aliyyibni Abdül Kuddûs نور الدين على بن عبدالقندوس — Abdül Vehhâbı Şa'rânî عبدالوهاب شعرانى — Ebu Yahya Zekeriyel Ensârî ابو يحيى زكريا الانصارى — Muhammedül Vâsitî محمد الواسطى — Ahmedüz-zâhidî احمد الزاعدى — Hasanı Şebüsterî حسن شيبسترى — Yusuf A'cemî يوسف اعجمى — Mahmudi İsfihânî محمود اصفهانى — Abdüssamedî Şebüsterî عبدالصمد شيبسترى — Necîbüddin Aliyyi Şîrâzî نجيب الدين على شيرازى — Şihâbüddini Sühreverdü Ebünnecîbî شهاب الدين سهرودى — Vasiyyüddînül Kadî وصي الدين القايسى — Muhammedül Bekrî محمد البكرى — Muhammedi Dineverî محمد ديشورى — Mîmşâdî Dineverî ميمشاد ديشورى — Cüneydi Bağdâdî جنيد ابو عمر الاصطاخرى — Ebu Ömerül İstahrî ابو جعفر الحداد — Ebu Ömerül İstahrî ابو اسحق ابراهيم بن ادhem — Şakîki Belhî شقيق بلخى — Ebu İshak İbrahîmibni Edhem ابي اسحق ابراهيم بن ادhem — Musebni Yezidi râî موسى بن يزيد راى — Üveysül Karenî اويس القرنى — Aliyyibni Ebu Tâlib على بن ابوطالب — Muhammed محمد ..

Bu silsileleri, Tarikat pîrleriyle Peygamber' arasındaki esâmîyi hazfederek aynen Tâhir B. in "Menâkibi Şeyh Seyyit Hâce Muhammed Nurül Arabî ve beyânı Melâmet ve ahvâli Melâmîyye,, isimli kitabından aldık, (Sa: 8—14).

Ekberîyye tarikatı, Muhiddîni Arabî'ye mensup bir tarikattır ki Türkiye'de pek intişar edememiş, yalnız Arabistan'a gidenlere münhasır kalmıştır. Üveysiyye tarikatı da Üveysül Karenî'ye mensuptur. Bundan maada mürşitsiz ve kendi kendine merâtibi tevâhibi kat'edenlere de "Üveysî,, denir.

II

SEYYİD'İN ÜZERİNDE MÜESSİR OLAN SOFİLER

Muhiddini arabî ve seyyid Muhammedünnur :

Son asırların en nâfiz sofsisi olan Muhammed Nur'da da bütün softelerde olduğu gibi Muhiddin'in tesiri pek bâriz bir surette görünmektedir.

Kendisinden evvel gelen sofilerden vahdeti vücutta vecd sahibi ve melâmet neş'esini hâiz olanların hepsine karşı tazimkâr olan Muhammed Nur', en ziyade muhiddin'i tevkir etmektedir. Hemen her eserinde Muhiddin'den istişhat eder ve bu büyük vahdet kutbunu hürmetle yadeyley.

Kendi isminin nihâyetine getirdiği "El'arabî,, lakabı da bu tesiri irâe ediyor. Seyyit, Muhiddinin "salâtı feyziye,, sini « مجالى الزهراء على الصلوة الكبرى » namiyle arapça şerhetmiş ve bu şerhe :

هذه الصلوة للشيخ محى الدين ابن عربى
ما جاء بمثلا احدلا شرقى ولا غربى
صلوة شريفة على خير الانام محمد
ما جاء بجلها عالم لا عربى ولا مجمى
فوققى الاله مؤرخاً لحل عقدها
كان حله شرح محمد نور العربى

۱۲۸۳

Tarihini söyliyerek şark ve garpta misli olmiyan ve kendisine gelinceye kadar Arap ve Acemden hiç kimsenin ukdelerini çözemediği bu salâtı şerhetmeğe muvaffak olduğunu müftehirâne beyan eylemiştir.

Seyyit', türkçe (risalei gavsiiye) şerhine başlarken Muhiddini « قال الشيخ الاكبر والمسك الازفر مولانا الغوث الاعظم المتوحش عن غير الله والمستانس بالله مولينا ومولى العارفين ابو عبدالله محى الملة والدين ابن العربى الاندلسى الخاتمى الطائى نفعنا الله بمعرفته واقاض علينا من نقايسه » sözleriyle tebcil etmektedir.

Muhammed Nur'; Muhyiddin'in « نقش القصوص » unu « مرجح النصوص لشرح نقش القصوص » isimli risalesiyle ve « اللهم صل على الذات المطمطم والغيب المطمطم » cümlesiyle başhyan

الحمد لله الذى منح بفضلہ كتاب الواردات
على تطب سلطان البدر الدين ابى الرقاب
كتاب جليل عظيم قدره ومقامه من حقه
ان يكتب بالنور على صفحات السموات
شرحته شرحاً كشف الغطاء عن سره
بمحيط جامع الاسرار والتحقيقات
بجر الحقيقة لابرو لاساحله
تم بحمد الله ذى الفضل والنعمة
توجهت الى السلطان بدر الدين عند تمامه
« فقال لى تاريخه « بك تحقق بالواردات »

1275

Seyyid'in efkârını tamamiyle irâe ettiği için çok mühim olan bu şerhten ayrıca bahsedeceğiz. Muhammed Nur', Mısrî Niyâzî'yi de okutmuş ve müşarünileyhin bazı ilâhilerini şerhetmiştir. Takrirleri zaptedilerek muhtasar bir niyâzî şerhi vücuda gelmiştir. Melâmîlerin hepsi Niyâzî'yi severler. Ve

Oldum İsmail gibi teslimi Hak etti hemin
Bin iki yüz dahi yetmiş beşte bir kurban bana

matla'lı gazelini tahmis ettiği gibi (Divan; İstanbul; 1326. Sa: 78) yine aynı gazele

Zâtı Hak'ta mahremi irfan olan anlar bizi;
İlmi sırda bahri bîpâyân olan anlar bizi!

maltaıyla başlayan bir de nazîre yazmıştır (aynî nüsha; Sa: 74).

Hülâsa bu beyitten mürat zâhiri horluk değildi. Muhammed Nur', Niyâzî dîvanının şerhinde bu beyti şöyle tevîl ediyor:

“Hamzavilerden mürat, Melâmîyei Bayâmiyeden Hamza' namında bir zattır ki mürşidi ehlî tevhid idi. Fusus şârihi Bosna'lı Abdullah' ve Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Ef. ler de bunlardan idi. İstanbul ve Rumeli'de haylüce müritleri vardı. Lâkin İstanbul ulemâsı, gayet müteassıp olduğundan bunları hor görürlerdir. Mısrî Ef. قدس سره o zaman ana göre söylemiştir.”

Melâmîlerden bir zât ta bu beyitteki horluğun, ubudiyet ve zillet makamı olduğunu söyledi. Bu beyti S. Muhtar B. Ef. ye de sordum. Mektuplarında mes'eleyi şu suretle tavzih ediyorlar:

“Zannımca bütün âlemi tarikatu bir behiştî irfâna teşbih buyurmuşlar ve bu cennet içindeki hûr da Hamzavilerdir demişlerdir. Yoksa Niyâzî' dahi o zevk ile zevkyâb olurken, bütün eş'ârında o neş'e mütecellî iken nasıl olurda Hamzaviler aleyhinde bulunur?,”

Bu tevcih, bana da pek uygun geldi. Kuvvetle muhtemeldir ki Niyâzî « Hamzavî hûrdur » demişken bu kelimedeki iltibas, Hamzavî aleyhdarlarına « Hordur » suretinde okutmuş ve neticede Abdülbakî'nin şikâyetini mucip olmuştur. Her hâlde Niyâzî'nin Hamzavilerle münasebeti menfî olmaktan ziyade müsbettir.

beytini hâvî gazeliyle seyyidin tarihi iştilharını 1275 olarak tebşir eylediğine kanidirler.

Muhammed Nur' evrâdı üsbuiyyesinde de mahabbet hususunda icâleî kalem ederken niyâzînin

Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktida ;
Zümrei ehli hakikat aşkı eyler mukteda !
Cümle mevudatü malûmata aşk akdemdürür ;
Zira aşkın evveline bulmadılar ibtidâ !
Hem dahi cümle fenâ buldukta aşk bakı kalır ;
Bu sebepten dediler kim aşka yoktur itiha !

beyitlerini nakletmektedir [1] . Hülâsa Seyyit, Niyâzî'ye de muhiptir.
Muhammed Nur', Hacı Bayrâmı velî'nin meşhur

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde ;
Bakıcak didar görünür ol şarın kenâresinde

beytiyle başlıyan ilâhisini de türkçe şerhetmiş ve « ومنهم اى الكاملين الحاج بايرام ولى وكيله » diye başlayıp bu büyük türk sofisine hürmetini izhâr eylemiştir. Seyyit', bunlardan başka Şeyh Rislânî Dımışkî'nin [1] risalesini türkçe, İbni Meşîş'in [2] salâtım Arapça şerhetmiştir.

Muhammed Nur', zamanındaki büyük sofî Ahmedibni İdrîs'in [1]

[1] وودوم الاربعاء .

[1] Şeyh Rislânî Dımışkî (Şeyh Arslan); vecit sâhibi bir sofî olup Halep civarındaki Türkmenlerdendir. Şam'da tavattun etmiştir. Def ve kaval çaldırarak sima' ve raksettiğinden zamanında ta'nu teşnie uğramıştır. İmâm Sübkî ile muasırdır Şeyhin hangi tarihte vefat ettiğini Şa'rânî, Dairetil maârif ve sair kitaplar yazmıyorlar. Yalnız Münâvî tabakatında 700 den evvel vefat ettiğini kaydediyor. Şeyh Arslan' için bakınız ! "Türkiye tarihi dînîsi : Prof. Köprülü zade Dr. Fuat. Sa: 26 . ,

[2] شيخ محمد عبدالسلام بن مشيش - شيخ أبو الحسن الشاذلي Şâzelî Ebül Hasanüş Şâzelî nin şeyhi olup Magribîdir. Tercemei hâli, Şeyh Zâfir Ef. nin « كتاب الأنوار القدسية في تزيه الطرق العلية » sinde muharrerdir, (Sa: 57-60). İbni Meşîş'e âit Şa'rânî'nin Tabakatında da bazı malûmat vardır.

[1] Ahmedibni İdrîs; Magrip'taki İdrîsî seyyitlerinden olup Fas'a tabî «Arayış» şehrinde doğmuştur. Silsilei tarikati «İbrîz» sahibi meşhur "Abdül Azîzi Debbağ", a (1231) müntehidir. 1213 tarihinde Mısır'a gelmiş, Mısır'dan Mekke'ye gidip 30 sene kadar kalmış, defeatla Medine' ve Tâif'e gidip nihayet 1244 te Yemen' kıt'asına geçmiştir. Yemen'in Sabyâ' karyesinde 9 sene ikamet ve 1253 te rihlet eylemiştir. Ahmedibni İdrîs', evvelâ Şâzelîyeden iken bilâhara "Muhammediye,, tarikatını tesis etmiştir. Bu tarik, esmâya müdâvemetten ziyade sohbet, ihvana ve bil'ummm insanlara hizmet esası üzerine müesses olup evradı, Ahmedibni İdrîs'in salevâtını kıraattan ibarettir. Seyyit Muhammedüs sünûsî, (1274) mumaileyhten ahzı tarikat ettiği gibi S. Abdülhamid'in Yıldız'da yaptırdığı Şâzelî

Salevâtından « اللهم صل على العظمة الذاتية جمعية عيون الحقايق الرحوتية » diye başlayan ikinci Salevâtına da türkçe bir şerh yazmıştır. Bu suretle zamanındaki tasavvuf cereyanını takip etmekte olduğunu ve bu büyük sofiye hürmetini bildiriyor.

Esasen son asırlarda arap diyarında seyyit Ahmed ibni İdris; türk diyarında da kendisinden başka büyük ve şöhrati münteşir söfi yoktu. Her iki söfi de tanınmış tarikatlara istinaden kendilerini tanıtıyorlar ve yeni bir tarikat kuruyorlardı. Ahmedibni İdris, şâzeliyyeden “muhammediye,, tarikatını kuruyor; Seyyit Muhammet Nur’ da türk içtimaî ve edebî hayatında asırlarca nâfiz olan melâmîliği ihya eyliyordu. Çok muhtemeldir ki bu iki kutup, bir diyarda olsaydı kendilerinde olmasa bile ihvanları arasında bir rekabet meydana gelirdi. Nasıl ki Halvetîler ve bayramiyyei şemsiyye müntesipleri, kendilerinden ayrılan melâmîlere (Hamzavîler) karşı daima muâriz ve rakip vaziyetinde kalmışlar ve melâmet aleyhdarlarının ilk safında bulunmuşlardı.

Fakat diyar ayrılığı ve nev’amma mesleklerindeki birlik buna meydan vermedi. Seyyit Ahmedibni İdris’in eserleri bulunmadığından Seyyit Muhammed Nur’dan bahsedip etmediğini bilmiyoruz. Bahsetmesine de pek ihtimâl yoktur. Çünkü Ahmedibni İdris, 9 senedenberi oturduğu yemende 1253 tarihinde vefat ettiği vakit, seyyit üsküpte 25 yaşlarında bir hoca idi. Görüşüklurine de ihtimâl verilemez. Çünkü Ahmedibni İdris, 1213 de mısra geldiği vakit henüz seyyit, dünyaya gelmemişti. 1245 de seyyit, Mekke’ye gittiği vakit Ahmed, bir sene evvel yemen’e gitmiş bulunuyordu. Yalnız seyyit Muhammed Nur’ her hâlde bir sene kadar mısır’da (1213-14) ve 30 sene mekke’de (1214-1244) [1] oturan Ahmedibni İdris’in şöhretini duymuş ve meclubu olmuştu. Şayanı nazar bir nokta daha var: 1259 da 470 kişiyle hacca giden seyyit, meczup derviş Ahmedî mekkîye mülâki olduğu vakit evvelce arzettiğimiz gibi tarikatını sormuş (Muhammedî) cevabını almıştı. Harîrî zâde merhum seyyitten naklen bu mülâkâtı anlatırken

tekkesi şeyhi Zâfir Ef. nin de bu tarikattan hilâfeti vardır. Yemen ulemâ ve sâdâtından ekserisi Ahmedibni İdris’e mürit olmuştur. Sünûsî ihvânı, el’an bu tarikatta olduğu gibi Yemen’deki İdrîsîler de bunlardan ve meşhur İmam İdrîs Ali’de Ahmedibni İdrîs’in neslindedir. Salevâtı 22 kânunu evvel 1314 tarihinde İstanbul’da Mahmut Bey matbaasında mezkûr tarikattan Hacı İsmail Hakkı Ef. tarafından nefis bir surette tab’ettirilmiştir. Bu selevatlar, tamamiyle “Vahdeti vücüt,, felsefesini mu’lin, mustalah, Fakat gayet açık olup müritlere âdetâ vahdeti vücudu telkin eden birer derstir.

Ahmedibni İdrîs’in kelimâtını cami’ ve “İbrîz,, e taklit yollu yazılmış olan « العقد النفيس » في نظم جواهر التدریس. 1315. H. de Bulak matbaasında teb’edilmiştir; sonundaki tercemci hâlde Fas muzafatından Meysûr karyesinde tevellüt ve 1214 te Mekke’ye gidip 14 sene ikamet ettiği mezkûrdur.

[1] « العقد النفيس » e nazaran 1214 te mekke’ye giden seyyit Ahmet, mezkûr beldede 14 sene oturmuştur. Şu halde 1278 de yemene gitmiştir ki bu sene seyyit Muhammed Nur’ doğmuştur.

«واجتمع فيها بالجدوب الملامتى فى طواف القدوم الدرؤيش محمدالمكى رضىالله عنه ومكلم بعض الاسرار وكاشف بئلقنه مقامات التوحيد
« . . الحمدى . . قال : ما طرقتك قال : الحمدى . . » diyor [1]. Seyyidin Menbaunnurundan da bu mülâkatı aynen nakletmiştik. Seyyit Ahmedibni İdris'in neşrettiği tarikatın da (Muhammedî) tarikatı olduğunu biliyoruz. Acaba derviş Muhammedin (Muhammedîyim) demesi, Muhammedî tarikatına mensubiyetini ifade etmezmi; Ve acaba bu zât, Ahmedibni İdris'in halife ve dervişlerinden midir?

Eğer derviş Mehmet, muhammedîyim demekle kuyudî tarikat ve âdâbî rüsûmdan fariğ bulunduğunu ifâde etmemişse ve hakikaten Ahmedibni İdris'in tarikatına mensup ise — bence bu ikinci ihtimâl daha kuvvetli — seyidini, Ahmedibni İdris'in ve tariki teslikinin tesiri altında kalmasına sebep, bu mülakattır deyebiliriz. Maamafih bu nokta maalesef lâykiyle tenevvür ve tavazzuh etmemiştir.

Yalnız şurası muhakkaktır ki Ahmedibni İdris'in tarikaü da kisce ve zikir gibi merâsimden ârî, sohbet ve hizmet esasâtına müpteni bulunduğundan Melâmet neşvesini hâizdir ve seyit Muhammed Nur', Ahmedibni İdrisi, salevatını şerhe başlarken (mürşidi kâmil, mukarrip illallah, halifei bâtin, esseyyit Muhammedibni İdris) sözleriyle tebcil ederek kendisinden evvel gavs tanıdığını izhâr ve âzamî bir derecede bu büyük Magribî sôfi'nin tesiri altında kaldığını aşikâr eylemiştir.

*
*
*

Şayanı dikkattir ki Muhammed Nur'; Muhyiddîni Arabî, şeyh Arslan, Bedrüddîni sîmayî, Mısrîi Niyâzî, seyit Ahmedibni İdris gibi daima müfrit vahdeti vücut nâşirlerinin eserlerini şerhetmiş ve onlara mütemâyil bulunmuştur. Anlaşıyor ki ibtidayî sülûkündenberi bu zeki zâtı ulûmî zâhire ve nakşîlerin mutavassıt vahdeti vücut nazariyelerinin kuyut ve şuruta tabî' irfanı; tatmin edememiş, nihayet her türlü kayıttan vâreste ve bir neş'e ve irfândan ibaret bulunan Melâmeti benimsiyerek nüfûz ve kudretiyle pek az bir zamanda dairei şümûl ve vüs'atına bir çok meşayih ve ulemâyı da almak şartıyla neşretmiştir.

[1] Tıbyanı vesailühakayik; «الروبه»: Cilt, 3, Sa: 214.

III

SEYYİD'İN TASAVVUFÎ FİKİRLERİ

“VÂRİDÂT ŞERHİ,

Âhîret, Melek ve Meâd :

Seyyit Muhammed Nur'un efkârını anlamak itibariyle Vâridât şerhi (لطائف التصحيقات في شرح الواردات) çok mühim bir eserdir. Seyyit' bu eserde “Sultânülmuhakkıkîn,, lakabıyla tebcil ettiği Bedreddîn'in efkârını bazı şârihler gibi ta'dile değil, tavziha çalışmıştır [1]. Bedreddîn'in âhîretin âlemi emir ve melekûtтан ibaret olduğuna dâir «اعلم ان امور الآخرة ليست كازعم الجهال» sözünü Seyyit' “âhîreti zevâl ve fenâya mübeddel olmağa mahkûn bulunan mürekkebâtı ecsâmı unşuriyye âleminden zannederler. Halbuki, bu خالدين فيها «فأما من عالم الامر والقيوم الملكوت لامن عالم الشهادة» sözleriyle şerhedip kavlini de şu sözlerle tavzih eylemektedir :

“Ya'ni, bu kevnü fesât âlemi gibi ecsât ve ecsâm âleminden değildir. Umuri âhîret ruhi izâfîden ibâret olan emir âlemdir. nasıl ki Allah ta; sana ruhtan sorarlarsa ruh, benim Rabbimin emrindedir, de; buyurdu. Gayp ve melekût lafzı da âlemi melekûtun atfı tefsîridir. Ebu Tâlibi

[1] Seyyid'in vâridât şerhi, hulefâsından Ali Urfi' Ef. tarafından türkçeye terceme edildiği gibi 1278 de Manastırlı âbidîn bey isminde muhibbanından birisi tarafından da nazmen terceme edilmiştir. Bu manzum tercemede vezin varsa da lisana tasarruf ve kafiyyeye riayet edilmemiştir; anlaşılıyor ki nâzım, böyle şeylerden bihabermiş.. Bu terceme mesnevî tarzındadır. Bir kaç beytini yazıyoruz :

Vâridâta başka bir şerhi tamam
Anı tedrîs etti hem de serbeser
Nice bir şerhi güzîde kim anı
.....
Kim anı türkiyyeye tebdil ile
Olmasında eyledim çok içtihat ;

Yazdı çün verdi Latâif ana nam;
Koymadı diller içinde vehme yer!
Görmemiş ehli hakayik mislini,
.....
Mesnevî ebyât ile ol terceme
Hepten âşiklar ederler istifâd !!

[2] أممن عالم الجسم المركب العنصرى مصيرة الى الزوال والفتناء وهو مخالف لقوله تعالى خالدين فيها أبدأ

Mekkî رضى الله عنه der ki: Ruh, bedenden mufarekattan sonra rabbini ârif ise ona vâsıl olur ve ona evvelce uruc ettiği gibi yine uruc ederek suverden bir suretle mukayyet olmaz. Belki dilediği gibi her mevtının eşkâliyle görünür. Hazreti Ali efendimiz كرم الله وجهه perde kalksa bile yine benim yakînim artmaz; buyurmuştur. Eğer saîd ise dünyada bulunduğu suretle mukayyet olur.. Fakat bu suret, latiftir. Ve letâfetiyle İliyyîne uruc eder. Amma bu uruc, her kesin ameli ve takvasına göredir. İliyyûn, feleki kamerden Kürsiye kadar olup sûrî sekiz cennet bunlardır. Âriflerin meliki muktedir indindeki mak'adı sıdıkta uruc ettikleri sekiz cennet; Vilâyet, Sıddikiyyet, Kurbet, Hullet, Mahabbet, Hitam, Ubudet ve Ubudiyyet makamlarıdır. Sûrî olan sekiz cennetin kur'anda zikredilmiş isimlei vardır.

Eğer şakî ise ahlakı redfesinin suretiyle mukayyet olur. Huyu gazap ise köpek, haset ise maymun, tama' ise hınzır, kibir ise fil V. S... suretleriyle takayyüt eder ve her tabakanın kur'anda ismi vardır. Fakat bu, unsurî suretlerin inkilâbı ve melekûtî suretlerin bakasından sonradır. Allah da; biz, İbrahîm'e semavatü arzın melekûtunu böylece gösterdik, diyor. Avam, umurî âhireti cisim âlemindedir zannedip; şöyle ki çürümüş kemikleri evvelce inşa ettiği gibi yine ihya eder; âyeti ile cismin fenâsından sonra îadesini istidlâl ve ihticac ettiler. Semavat ve arzı halk eden, onların mislini hakedemezmi? âyetile ve bu hususta sâir âyât ve ehâdis ile delil getirerek îade edilen cisim, evvelki cismin aynıdır; misli değildir, deyip azmı acizden lâyetecezzâ, bir cüz'un bâkî kalacağını, vâdîde habbenin bitmesi gibi kırk gün mâi hayat yağmurundan sonra cismin o cüzü'den tenebbüt edeceğini söylerler. Bunların hepsi za'mı fâsittir. Doğrusu gazâlinin "kimyâyî seâdet,, te zikir ve ibni Sînâ'nın, Celâli devânî'nin sözlerini tahkik eylediği gibidir ki Gelenbevî de bunu ihtiyâr etmiştir. Bütün ehlullah umurî âhiretin âlemi emir ve gaybi melekûtta olup nefsi nâtıkanın, جسم مع الروح olmayıp ruhtan ibâret bulunduğu müttefiktir. Çünkü cisim tebeddül ve tagayyür eder. Halbuki Zeydin zâtı tagayyür etmez ve merkebin değişmesiyle râkibin değişmesi lâzım gelmez Meselâ Zeyd, yirmi sene zarfında tamamiyle değişir ve ondan bâkî hiç bir şey kalmaz. Fakat, zâtı, büyüklüğünde, küçüklüğünde bâkîdir. Şu halde Mead, ruha âittir, cesede değil... ve Ebu Tâlidî Mekkî'nin söylediği gibi teşekkülü ruhanî ile olur. , [1]

[1] التي هي الاجساد والاجسام كما هو في هذا العالم الذي هو عالم الكون والفساد يعني امور الآخرة عالم الامر الذي هو الروح الاضافي كال قال تعالى ويستألونك عن الروح نل الروح من امر ربى ولفظ الغيب والملكوت عطف تفسير لعالم الامر. قال ابوطالب المكي رضى الله عنه: ان الروح بعد المفاخرة ان كانت عارفة بربها واصله اليه عرجت الى ربها كما كانت عرجت اليه ولاتتقيد بصورة من الصور

Yine “İbrâhîm عليه السلام mi’raç gecesi peygambere; ümmetine benden selâm söyle; onlara de ki: Cennet dümdüz bir yerdir; orada dikilmiş ağaç yoktur; ağaçları الله سبحانه والحمد لله والاله الا الله والله اكبر dir. Bu tesbihi çok zikretsinler; dedi. Bundan da anlaşılır ki umuri âhîret; surî cennetlerin ehline zikrettiğimiz gibi hûr ve kusûr sureti hasenesinde teşekkül eden a’mâlî haseneden ve cehennem ehline sûreti seyyiede yılanlar, akrepler şeklinde teşekkül eden a’mâlî seyyieden ibârettir. Şüphe yok ki âlemi berzah ve âlemi âhîrette meânî, suretlerle zâhir olur,, [1] diyerek bu sözleri teyit ediyor.

Cin bahsinde de Bedreddîn’in “cin de böyledir,, sözünü “ya’ni hûr ve kusûr gibidir. Hayâlen tekevvünleri tahakkuk ederse de hissen mevcut değildirler.,” diye şerhedip daha aşağıda “onlar hissi zâhirî ile mahsus olmayıp kuvvei hayaliye ile mahsustur. Çünkü onu ancak kuvyei hayaliye sâhibi görür, diğer hazırun görmez,, diye tekit ediyor[2].

Bedrüddîn’in “Melek ve Rahman, seni hakka tehyiç eden ve İblis ve Şeytan, mâsivâyî hakka götüren şeydir,, ve “seni tezkiye eden kuvvetlerin melâike ve lezzâtı cismâniye ve shehevâta sevkeden kuvvetlerin Şeyâtîndir,, sözlerini de aynen kabul ve “sen, ey gâfil Melâike ve Şeyâtîn ile dolusun,, îkazımı وهي القوى التي تبهتك على التذكية وهي قواك التي تبهتك على الصموات kavliyle şerh ediyor.

Bir az daha ilerde melâikenin kuvvetlerden ibâret olup temessül edince melek tesmiye edileceğini şerh ederken “kuvvâyî enfüsiyyei Mu-

بل تسرح من كل عالم بأشائت من الاشكال بحسب كل موطن. قال سيدنا على كرم الله وجهه:
لو كشف الغطاء ما زدت يقيناً. وان كانت سعيدة

Vâridât şerhi (Bendeki yazma) Sa : 4 - 5

[1] وقال ابراهيم عليه السلام للنبي صلى الله عليه وسلم ليلة المعراج: سلم منى على امتك
وقل لهم ان الجنة قيعان لا غرس فيها وانا غرسها سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله
اكبر فليكثروا من التسبيح فعلم من هذا ان امور الآخرة هي الاعمال الحسنة المتشكلة في
صورة الحسنة لاهل الجنان الصورية من الحور والقصور كما ذكرناه والاعمال السيئة المتشكلة
في صورة السيئة لاهل النار من الحياة والعقارب فان عالم البرزخ والآخرة تظهر فيها المعاني
صوراً

Vâridât şerhi; Sa: 5-6

[2] (كذلك الجن) اى مثل الحور والقصور وغيرها فى كونها متحققة فى الحىال لا
فى الحس... ويظن من رآها انه رآها فى عالم الحس (بل بقوة الحىال) اى بالقوة الحىالية
لانه يراها هو ولا يراها غيرها من الحاضرين..

hammediyye de melâikedir. Çünkü, âfâk, enfüs için bir tafsildir. Cibrîl, Muhammedin aklının âfâkta sureti; İsrâfîl, kalbinin; Mîkâîl, himmetinin; Azrâîl, vehminin; bâkî melâike, hayâlinin; şeytanlar beşeriyetinin; dünyevî ve uhrevî cinler, musavviriyetinin suretleridir. Bunun için amâli hasenenin ervâhı, melâike suretinde tecessüt eder. Haberde varittir ki Peygambere salevat getirilir ve Allah tesbih edilirse salevat ve tesbihin mikdarınca melek halkedilir ve bunlar, salevat getirip ve tesbih edip sevâbını o şahsa verirler. Yine bunu içindir ki ed'îye ve evrâdın havassı vardır. Ervâhı, suveri misâliyede tezâhür edince melâike ve evrâdın huddâmı ismini alır „ diyor[1]. Meleki, tamamiyle kuvvet ve melekûtu, mecmuai kuvâ olarak kabul eden muhammed Nur', tabîddir ki Bedreddin'in "yağmurun her katresi bir melekle iner, o meleğe bir daha hizmet nöbeti gelmez., hadîsinin sureti te'vilini de kabul edecekti. Nitekim aynen kabulden sonra دوح القطرة روح مجادة ظهرت في صورة القطرة (فهي الملك) اي القطرة في الحقيقة ملك اي دوح القطرة روح مجادية في صورة القطرة diyerek bu fikri daha ziyâde tavih eylemektedir.

İrâde ve ihtiyâr:

Bedreddin' esâsen âlemin kîdemini ve hakkın zuhura meyli zâtîsi olduğunu söylemek suretiyle Allahın Müteşerria itikadınca fâili muhtâr olmasını takyit, ya'ni dilediği şeyi dilediği zamanda icat edemeyeceğini, irâdenin istidadı mezahire tâbî' bulunduğunu kabul etmiş oluyordu.

Ayrıca irâdeyi, "Mütekellimîn, cenabı Hak kadiri muhtardır diyerek ihtiyara « صفة الفعل والترك » manasını verdiler. Halbuki, bu sözleyle, Allahın kâfirin küfrünü, zâlimin zulmünü irâde ve ihtiyâr etmiş olduğunu ifâde ettiler ve zulüm ve küfrün meşîyyet ve ihtiyârıyla zuhurunu kabul eylediler „ diyor. Seyyit bunu şu suretle şerh etmektedir:

"Bu itikat, Allaha cebir ve zulüm isnâdını mutazammın bulunduğundan fâsittir. Bu sureti izâh; küfür ve sairenin Allah'ın meşîyyet ve ihtiyariyle olduğunu ve iktizâyî zâtîden ibâret olan isti'dattan gafleti muciptir. Halbuki isti'dat, muktezâyî zâtî olup ilim, ona; irâde, ilme, kudret te irâdeye tâbî'dir. Vücudu tâlip olan isti'dattir. Hakkın iradesi,

[1] فالتقوى الا نفسية الحمديّة ملائكة في الآفاق لان الآفاق تفصيل الا نفس لجبريل صورة عقله صلى الله عليه وسلم واسرائيل صورة قلبه وميكائيل صورة همته وعزرائيل صورة وهمه وباقي الملائكة صورة خياله والشياطين صورة بشريته وباقي الاجنة دنوي واخروي صورة مصورته صلى الله عليه وسلم ومن هذا ان ارواح الاعمال الحسنة تمثل ملائكة كما

isti'dada olan ilmîne mutabıktır ki binnetice o şeyi kudretiyle izhâr eyler.

İtikadı sahih budur ki: küfür ve sâire, abdin isti'dâdına tabî' olan meşîyyetle zâhir olur,, [1].

Seyyit, bu mes'eleyi ayrıca ihtiyâr ve kidemi âleme âit bir türkçe risâlesinde de "elhâsıl ef'âl, meşîyyet ile olup meşîyyet dahi mukteziyâtı meratibi suverdendir ki esbabı dâhile ve esbabı hâricenin husulünde hâsıl olur. İmdi esbabı hârice üçtür:

Biri hazreti ilmiyyede sübût ve vücudu ve biri m'lûmun mümkün olması ve biri tekvinî kabulidir.

Ve esbabı dâhile dahi üçtür:

Biri vücudî Bârî teâlâ ve biri irâdesi ve biri kün kavli şerifidir.

Neticei icat, şu altı sebeple hâsıl olur. Üçü min kibelilfâil, üçü min kibelilkabildir ki şurutı selâseî kıyasa mutabıktır ve sırrı teslîs bupur;

[2] .. كما في الاطائف التصانيفات

ورد انه يخلق من الصلوة على النبي والتسبيح ملائكة بمقدار الحروف ويصلون ويسبحون ويجمعون ثوابها للمصلي والمسبح ولذا كان للدعية والاوراد خواص تظهر من ارواحها وارواحها اذا ظهرت في صورة مثالية يقال لها ملائكة وخدام الاوراد..

Sa: 18

[1] (وما قال المتكلمون من ارادة الله تعالى قادر مختار بالمعنى الذى يعتد انه اراد كفر الكافر وظلم الظالم بمعنى ان الظلم والكفر من مشيته واختياره) وهذا الاعتقاد فاسد لتضمنه الجبر والظلم على الله لانه بمعنى ان الكفر وغيره حاصل من مشية الله واختياره مع غفلة عن الاستعداد الذى هو المقضى التامى فالعلم تابع له والارادة تابعة للعلم والقدرة تابعة للارادة فالطالب للوجود هو الاستعداد وارادة الحق على طبق علمه بالاستعداد واطهر بقدرته فالاعتقاد الصحيح ان الكفر وغيره ظهر بالمشية التابعة للاستعداد من العبد..

Vâridât, şerhi: Sa. 40

Muhyiddini arabî' gerek fusus ve gerek fütûhâtta bunu kabul etmiştir. Meselâ diyor ki: واعلم ان الله تعالى ما كتب الا ما علم ولا علم الا ما شهد من الصور المعلومات على ما هي عليه في انفسها ما يتغير منها وما لا يتغير فيشهدها كلها في حال عدمها على تنوعات تغييراتها الى ما لا يتناهى فلا يوجد الا كما هي عليه في نفسها..

Fütûhât Cilt; 4 Sa: 18

Bu tarzı izâh, ya'ni Allah'ın suveri malûmatı ala mahiye aleyhi bilip ancak o suretle takdir ederek halletmesi Bedreddin'in tarzı izâhını ayındır.

[2] (والمشية من مقتضيات المراتب والصور) من الاحوال المعنوية والصورية (باسباب خارجية وداخلية) فالاسباب الخارجة ثلاثة: الوجود في العلم وامكان المعلوم وقبوله التكويني.. والاسباب الداخلة ثلاثة: وجود الفاعل تعالى وارادته وقول كن.. فهذه ستة لا تحصل نتيجة اليجاد الا بها..

ثلاثة من قبل الفاعل وثلاثة من قبل القابل. على طبق حدود القياس الثلاثة بعد وحد والاوسط التي هي

Sual: Esbap içtima' ettikte meşiyet zarureten münbais olur dediniz ki suduri ef'âl dahi zarurî olur ve ihtiyâra münâfî olup mezhebi hukemâ üzre tevcih olunur.

Cevap: İhtiyâr ile mürad meşiyeti mezkûre değildir ki müstelzimi vücup ola... Belki indettahkik ihtiyâr ile mürad, içtimâi esbâb ile meşiyeti mezkûrenin husûlü indinde masdarın suduri ef'ale ilmidir. Ma'siyet sebebiyle emri ilâhîye muhâlefet olundukta emr bilvâsıtaya muhalefettir. Emri tekvînîye muhalefet değildir. Pes emri meşiyet haysiyetinden hiç bir ehat, işlediği fiilde hakka muhalefet etmemiştir. Muhalefet emr bilvâsıtaya olur. **فانهم**, diye izâh ediyor.

Görülüyor ki seyyit Muhammed Nur', irâde ve ihtiyâr hususunda da Bedreddini sîmâvî'nin fikrini tamamiyle kabul ve hatta esbabı izâh ederek onu itmâm ediyor. Esâsen bu itikat her mevcudu mezâhiri vücûd ve her fi'li, fi'li ilâhî bilen vahdeti vücudun zarurî bir neticesidir.

Hayatı İsâ' :

Bedreddîn'in cümhura muhâlif fikirlerinden biri de hayatı İsâ fikridir. Ona nazaran, İsâ, ruhiyle hay; cesedi unsurîsiyle meyyittir. Fakat Ruhullah olduğundan ruhaniyeti gâliptir ve gâlip olan cihetine nazaran ölmedi deniyor. Cesedi unsurîsiyle ölmemesi muhâldir. Hatta bunu bir keşfiyle de teyit ediyor. Seyyit, dunu da aynen kabul ve şu sözlerle şerh etmektedir :

(İsâ عليه السلام ruhiyle haydır) Çünkü ruha ölüm târî olamaz, (cesedi unsurîsiyle meyyittir) zira ervâh, ulviyyât âlemine uruc edince unsurî ecsâmdan telâttuf eder; çünkü ervâhın ulviyyet âlemine letâfet münasıptir. Zikri tekaddüm ettiği ve anladığım veçhile ecsât, ervâhın mezahiridir ve ruhlar, süflî aleme münasip olarak tecessüt etmişlerdir.

Görmez misin ki âhır zamanda İsâ, evvelce olduğu gibi yine tecessüt

شرط الانتاج فهذا السر الثالث. (فاذا اجتمعت تابعث المشية ضرورة) يعنى كما ان النتيجة مر بوطه بالقياس فالمشية مر بوطه بهذا الاسباب الستة فاذا اجتمعت هذه الاسباب توجهت المشية على خلق المحلوقات بمقتضى الحكمة ولا يجوز الترك واما على مقتضى القدرة يجوز التخلف لكنه بطريق القوة لا الفعل وهذا معنى قوله ضرورة لانه مضطرف فعله تعالى عن ذلك علواً كبيراً..

edip yere iner ve oğlu olur [1]. Mevti, kur'anda; ya İlsâ; ben, seni öldüren ve kendime ref'eyliyen ve kâfirlerin küfriyyatından tathir eden zâtım... Ayetiyle varittir ki bu, anâsır ve tabiattan insilâhtan ibârettir. Hatta urûcundan bu zamana kadar 1850 sene geçtiği hâlde yemeğe ve içmeğe ihtiyacı olmaması da bunu müeyyittir. *ماتلوه وماصلوه ولكن شبه لهم*. âyeti cesedile diri olduğunu isbat etmez. Lâkin talâtuf edip ruhan urûc ettiğini ifade eyler. (Ruhullah olup ruhaniyeti galip bulunduğundan ve ruha mevt târî olamayacağından galibe hükmedilerek ölmedi denirse de bu cesedi unsûfisiyle ölmedi demek değildir. Çünkü bu hâl emri muhâldir.) Ve cesedi unsûfisiyle ölmedi demek cesedinin ölümüne delâlet eden âyete muhaliftir., [2]

Seyyit, bundan sonra Bedreddin'in mevti İlsâ hâkkındaki keşfinin sarîhi kur'ana mutabık olduğunu söyleyerek bilmünâsebe haşri cismânînin ademi imkânını da isbat ediyor ve ehlullahın haşri cismanîyi inkâr etmediklerini, belki ervahı ârifinin bir suretle mukayyet olmayıp melâikede olduğu gibi her suretle teşekkül edebileceğini ve müttakilerin ruhlarının İliyyinde latif suretlerle; eşkiyanın ruhlarının Siccinde huylarına münasip latif suretlerle teşekkül edeceklerini ve ehlullahın ancak unsûfî cesetlerin haşrini inkâr ettiklerini beyan edip "unsuriyyâta baka yoktur. Âhîret ise bâkî ve lâ yezâldir. Ervah tecessüt eder ama anâsır âleminden değil," [1] diyerek cümhurun kail olduğu haşri cismanîyi inkâr ediyor.

[1] Seyyit, İlsâ'nın tekrar tecessüt edip nüzul eyliyeceği mes'alesini mübhem geçiyor. Acaba müradı âlemine geçerken tekrar tecessüdümü? Bu kadar serbest düşünceli ve açık fikirli olan Muhammed Nur', bu derece baîr bir ihtimâl zannediyorum ki inanamaz. Yoksa İlsâ'nın ayniyetini hâiz yeni bir mevludun zuhurununu söylüyor? «evvelce olduğu gibi yine tecessüt eder» kavli, bu son ihtimâl kuvvet vermektedir.

[2] (حى بروحه) لان الارواح لايطرى عليها الموت (ميت بجسده العنصرى) لان الارواح اذا عرجت الى عالم العلوى تطلقت عن جسدها العنصرى لان المناسب للعالم العلوى اللطافة وقد علمت في ماضى ان الاجساد مظاهر الارواح تجسده بها مناسبة للعالم السفلى الاترى ان عيسى عليه السلام تجسد كما كان ونزل في آخر الزمان ويولد له اولاد فموته الوارد في القرآن بقوله يا عيسى انى متوفيك ورافئك الى ومطهرك من الذين كفروا؛ هو الانسلاخ عن العناصر والطبيعة حتى انه ازيد من الف وثمان مائة وخمسين سنة لم يحتاج اكل وشرب واما قوله تعالى وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم فلايدل على ثبوت جسده بل تطلقت وعرج بروحه (لما كان روح الله والروحانية غالبه عليه ولاموت على الروح قالوا انه لم يميت بجسده العنصرى فافهم فهو محال) لان القول بعدم موت جسده العنصرى مخالف للآية الدالة على موت جسده

Âlemin kide mi ve Kiyâmet :

Seyyit Muhammed Nur', "âlem, mutlak olan cins, nevi' ve şahsiyle kadîmdir. Hudusu, zâtî olup zamânî değildir,, sözlerini şöyle şerh ediyor.

"Zira hakayik mec'ûl değildir. Hâdis ve mütegayyir olan ancak vücudi Hakkın tecelli tarihiyle izhâr ettiği bu ahvâldir. (Hudusu, zâtîdir) Hakkın ona takaddümü zâtîsi olduğundan; çünkü hakayik, Hakkın hazreti ceberûtiyyesidir. (Zamanî değildir) riza; zaman hiç bir vakit mevcut olmadı,,[1].

Ayrıca evvelce bahsettiğimiz ihtiyâr ve irâdeden bâhis küçük türkçe risalesinde de « العالم قديم بجنس ونوع وشخص مطلقاً » sözünü "zira cenabı hak sıfâtı sübûtiyesiyle dâim ve bâkîdir. Pes dâim ve bâkî isimleri dahi mazharında lâbü t minel'ezel ile ebed ahkâmını icrâ etmelidir. Amma âlem ki eşyayı mümkin ve a'yânî sâbitedir; ilimde suveri esmadır ve hariçte taayyüni eşyâdır. Aynı zât olduğu itibariyle bu surette âleme dâim ve kadîm i'tibarı zilliyeti sübutiyle Hakkın devâm ve bakası saltanatına müstenittir. Zira cenabı hak ezeli ve ebedî, dâim ve bâkîdir. Pes vücudun zıllı dahi bu vücut ile dâim ve bâkîdir. ذو ظل zâil olamadan, zıl dahi zâil olmaz. Pes cenabı Hak ise lemyezel ve layezâldir. « فانهم وتأمل » suretinde tavzih eyliyor.

Bedreddîn' zuhur ve tecellî ilâhî olması itibariyle âlemin zâtî ilâhî ile kadîm ve bâkî olması hususunda pek ileri giderek (bazı kimseler, zamanı nebi عليه السلام da Deccâl ve kendilerine mefhum olan kıyamete, Dâbbetül'arz ve emsâline mütevakkî' olurlar ve bunların kendi zamanlarında vukuunu beklerlerdi. Bu, kitaplarda meşhur ve mebsuttur. Sonra, müteahhirîn de kendi zamanlarında vukuunu beklediler. Hatta bu bapta kitaplar bile tasnif ettiler. Bazıları bu alâmetlerin hicrî 800 senesinde olacağını tevkî t; bazıları da zuhur edecek şeylerin Mehdî'nin zamanında zâhir olacağını kail olup Mehdî'nin de 700 le 800 arasında zuhur ederek Hâtemülvilâye olacağını beyan ettiler. Halbuki hicretin sekizinci asrını bitirdik. Halâ avâmın tahayyül ettiği olmadı. Binlerce sene bile geçse yine onların za'mettikleri şeyler ve

[1] لان الحقائق ليست بالجعل وإنما الحوادث المتغير هذه الاحوال التي يظهرها الوجود الحق بطريق التجلي (حدوته ذاتي) للتقدم الذاتي للحق تعالى عليه لان الحقائق حضرة الحق الجبروتية (لازماني) لان الزمان لم يكن ثم موجوداً

zannettikleri haşrı ecsât vuku' bulmayacaktır, [1] diyor ve kıyameti "bil ki ekâbir nezdinde kıyamet saltanatı sıfâtın inkırazından ve zâtın zuhurundan ibarettir.

İstersen sen, ölen kimsenin kıyâmeti kopmuştur de; haşır de zikri geçtiği gibi îadei misileir „ diye anlatıyor [2].

Seyyid'in bu husustaki fikrini öğrenmeyi çok isterdik. Fakat seyyit, 1269 da manastır'da üç ay kadar ikameti esnasında varidâtı ancak nisfına; aksamı yakînin nihâyetine ve Bedreddin'in müşâhedâtına kadar takrir edebilmiştir. Zaptedilen bu takrirler, 1275 te kendisinin nazarı tetkikinden geçerek tercemei hâlinde bahsettiğimiz tarihi yazıp cem'etmiştir. Nihâyetini yazmamış; bu kadarını kâfi görmüştür.

Acaba seyyit'de, kıyameti ve Eşrâtı saati Bedreddin ve Mıs îi Niyâzi gibi mi görüyor; yoksa Muhiddin gibi kabul ve aynı zamanda enfüse tatbik ile te'vilmi ediyordu? [3].

[1] بعض الناس في زمان النبي عليه السلام يتوقعون الدجال والقيامة المفهومة لهم ودابة الارض وامثالها ووقوعها في زمانهم وتوقعهم هذا مشهور ومبسوط في الكتب ثم التأخرون توقعوها في زمانهم حتى صنفوا فيها كتباً وبعض منهم وقت بثمانئة وبعضهم وقتها في ظهور المهدي وخاتم الولاية سبعة وثمانئة من زمان النبي عليه السلام ولم يظهر شيء مما قالوا على ما تخيله العوام وبعض على الوف سنون ولا يقع شيء مما زعموا ومن حشر الاجساد على ما زعموا...
[2] اعلم ان القيامة عند الاكابر هي ظهور اذات و انقراض سلطنة الصفات ان شئت فقل من مات فقد قامت قيامته والحشر اعادة المثل كما مر...

[3] Niyâzi, "Devre arşiyye „ sinde Eşrâtı saati tevîl ve enfüse tatbik eder ve der ki « فاعلم ان بنى الاصفر عبارة في الانسان عن ظهور الصفات البهيمية لان اول ما خلق في الانسان هذه الصفات وخروج يأجوج ومأجوج عبارة عن ظهور الصفات الذميمة والافكار الفاسدة تقصيلاً وخروج الدجال عبارة عن ظهور عقل المعاش بكليته وهجوم صفات الدنيوية لانه مظهر حقيقة الدنيا ولهذا كان اعور عينه البيني ونزول عيسى عليه السلام عبارة عن ظهور عقل المعاد بنور اليقين وهو مظهر حقيقة الآخرة فلذلك يقتل الدجال حين ظهر لان بظهور نور اليقين زال ظلمة الجهل والجبن وخروج المهدي عبارة عن ظهور عقل الكل والروح الاعظم ... »

Maamafih; Niyâzi, divanında Mehdî'nin vücudunu da mukir olup hatta onun „kaim“ olduğunu bile söyler. (62 inci sahifenin hâşiyesine müracaat!)

Bu büyük soffin kıyâmet hakkındaki efkârına gelince; ona nazaran kıyamet üçtür: Kıyameti sugra, ölüm; kıyâmeti vustâ, insanın ihtiyârî ölümü, ya'ni mürşide iradesini teslim etmesi; kıyâmeti kübrâ da meşhur kıyâmettir. Bunu şöyle anlatıyor: والقيامة الكبرى هي ظهور الحق بوحدته وقهره الاشياء بازالة تعيناتها ومسمياتها وجعلها منلاشية وهي ان لا يرى في الوجود الا واحد ... »

« وليس معنى قول الشيخ رضى الله تعالى عنه يخرب في الدنيا وينقل الامر الى الآخرة الا هذا . فالدنيا وهم محض لا وجود لها اصلاً في الخارج وهو

Muhammed Nur' "akaidi Nesefiyye,, şerhinde Eşrâtı sâatı, kıyamet ve anvalı kıyameti olduğu gibi kabul ediyor. Fakat bu kitaba itimat edemeyiz. Çünkü bu kitap, hiç şüphemiz yok ki seyvid'in Akaidi asliyesini ihtiva etmiyor. Ulemanın pek çoğu Akaidi Nesefiyyeyi şerhetmişlerdir. Seyyit'de zamanının hakikaten büyük bir âlimi olduğu için bu işre iktifa ve aynı zamanda ulemayı rüsuma karşı ilim ve faziletini isbat maksadiyle İstirumça' camiinde İkinci namazlarını müteakip akaidi şerhetmiş; takriri zaptedilerek elimizdeki risâle meydana gelmiştir Bu risâleyi, Bedreddin'in ihyaul'ulûm ve kimyâyi saâdet hakkında söylediği gibi şeriatla hakikat arasında bir berzah addedebiliriz [1].

Muhammed Nur' bu risâlede haşri cismanîyi de müteşerria'nın kabul ettiği gibi izâh eder. Halbuki Vâridât şerhindeki fikri gayet açık olduğu gibi fâtiha tefsirinde [2], « كتاب الرشاد في المبدأ والمعاد » da [3] ve hemen bu bahse temas eden her eserinde "bedenî misâlî,, yi kabul ve haşri cismanîyi de reddeder.

رؤية الاشياء غير الحق ومعنى الآخرة رؤية الكل في حكم الشيء الواحد وذلك الواحد هو الوجود الحق لا غير هذا «
 diye tevîl ederek Bedreddin gibi müteşerria'nın kıyâmetini inkâr ediyor. "Devrei arşıyye,, nin Hatimesinde de; bunları okuduktan ve anladıktan sonra yine hakikatin zillî olan şeriatı mütabaâtı tavsiye edip kendi sözlerini kabul etmeyenlerin bu akîdeyi de öğrenmek suretiyle istifadeleri olacağını فنعلم اما ما نقلت لك فيما تقدم مما يخالف الشرع ولكن لا يكن اعتقادك عليه فان كل علم يجوز تعلمه حتى التجوم ...» sözleriyle anlatıyor. «Tafsîlât için Devrei arşıyye'ye bakınız !»

[1] احياء العلوم وكيما أسعادة وائتالهما برزخ بين علم التحقيق والتقليد .
 «Vâridât»

[2] مالك يوم الدين ؛ Yevmi kıyamet maliki Allahü teâlâ hazretleridir. Yevmi kıyamet demek yevmi haşir ve neşirdir; evveli mevttir. Haberde vârit olduğu veçhüze من مات فقد من مات فقد mevti ihtiyârî, fenâ fillahtır. Tâifei aliyyenin haşirleri ve neşirleri dünyâda olur. Mevti iztırârîleri dâri fenâdan dâri bakaya irtihalledir ve bu tâife mekân ile mukayyet olmadıkları gibi bir kevn üe dahi mukayyet olmazlar. Kâmilinden olmayanların mevleri ancak iztırârî olur ve anlar iki tâitedir. Biri mü'mini taki ve biri kâfiri şakidir. Mü'mini takînin ba'delmevt ruhu illiyyîn ile mukayyet olur ve kâfiri şakinin ruhu siccîn ile mukayyet olur ve mü'mini taki tecellî cemâlde olur ki.....

[3] فالروح بعد الموت مركبها الوجود الذي هي به مقومة وهو الوجود الخفائي ما كان الميت من اهل الوحدة لم يتقيد في البرزخ ولا في كل عالم بقيد بل يسرح في اي شاء وان كان من الصالحين

اعلم ان الروح تجسد بجسد طبيعي كما لاهل الجنة او بجسد عنصرى كما لاهل النار والجسم الثاني هو عين الاول او مثله قال قوم هو عينه على عدم جواز اعادة المعدوم بعينه وقال قوم الاعداد عن تفريق مع بقاء عظم العجز لا عن عدم وهذا هو الراجح عند المتكلمين واما اهل التحقيق

Muhiddin'de "fusüs,,ta bunu kabul ediyor.

Muhammet Nur, Vâridât şerhinde Bedreddîn'in haşri ecsât hususunda âdeta istitrat kabilinden "Maamafih bir zaman gelip insan nev'inden hiç kimsenin kalmaması; sonra yine babasız, ananız bir insanın topraktan vücuda gelerek mezkûr şahıstan tenâsül tarikiyle bir cinsin hâsıl olması mümkündür,, sözlerini şerh ederken „Şeyhi ekber, fususuta, Allah, âlemi bir ceset gibi yaratıp âdemi ona ruh yaptı. İnsânî kâmil âhirete intikal edince kıyâmet kopar ve imâret, âhirete intikal eder. Peygamber de bu hususta; yer yüzünde Allah, Aallah deyen bir kimse oldukça kıyâmet kopmaz; dedi. Ya'ni kavlen ve şuhûden Allah deyen... Bazı şârihler, Sultanül arifnin müradını anlamadılar. Felâsife ve tabiiyyunun za'mlarına mutabık bir surete hamlettiler. İlâhî: Bizi yakın ile rızıklandır; şeytanların şerrinden sakla.. ولا حول ... ,, [1].

Naksülfusus şehrinde de Muhiddin'in "Allah, insanın nefsinde nefsin nâtıkayı aynı maksut yaptığı gibi âdemi de âlemin maksudu kıldı. Bunun içindir ki dünyâ, âdemin zevâliyle harap olur ve eceliyle imaret, âhirete intikal eder.,, sözlerini şöyle şerh ediyor:

"Görmez misin ki dünyâ, dünyâda insanın bakasıyle bâkîdir. Kâinât onun için tekevvün ve müsahharât ona müsahhar olur. Âdem, âhirete intikal edince semâ temevvüç eder; dağlar yürür: arz parçalanır; yıldızlar dağılır; güneş kararır; imaret, dünyâda olduğu gibi âhirete intikal eder,, [2].

يجمعون بين القولين يقال بعينه بحسب المرتبة وبمثله بحسب الصورة ولا مثل في الحقيقة كل يوم هو في شأن ...
كتاب الرشاد في المبدأ والمعاد (فصل ثانى)

Buradaki "cesedi tabiî ve unsurî ,, tabiri tabiat ve unsuriyyâtın latif suretleri manasındadır. Diğer bir tabirle letâfet ve kesâfetten kinâyedir. Bu hususta evvelce Vâridât şerhinden kâfi derecede delil getirmiştik Halîfesi Ali Urfî Ef. de "Mebede'ü meâd,, tercemesinde bu hususu tavzih ediyor.

Terceme ve şerhi kitâbürrüşâd fil Mebde'i vel meâd.. "Bendeki yazma; Sa: 25 - 26,,

[١] قال الشيخ الأكبر في فصوص الحكم: ان الله خلق العالم كشبح مسوى بلا روح وجعل روحه آدم فاذا انتقل الانسان الكامل الى الآخرة ولم يبق وجذبت الدنيا وسقطت السموات على الارض وانتقلت العمارة الى الآخرة قال النبي صلى الله عليه وسلم لا تقوم الساعة حتى لا يبقى على وجه الارض من يقول الله الله يعني قولاً وشهودياً .. فبعض الشارح ما علم مراد سلطان العارفين فعمله على ما زعم من اقوال الفلاسفة والطبايعين. اللهم ارزقنا اليقين واحفظنا من شر الشياطين؛ ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم..

Vâridât şerhi; Sa. 25.

[٢] (وجعله الله العين المقصودة من العالم كالنفس الناطقة من الشخص الانساني ولهذا يخرب الدنيا يزواله وتنقل العمارة لاجله) الا ترى ان الدنيا باقية مادام الانسان فيها والكائنات تتكون والمستخرات

Bu mesrudattan anlaşılıyor ki Seyyit, muhyiddin gibi kıyâmeti kübrâyı kabul etmektedir; Bu akîde, âlemi, şununâtı zâtîyyeden ibâret ve binaenaleyh Hak ile bâkî addetmeğe münafî değildir. Çünkü seyyide nazaran âlem, mahvolmüyor; belki imâret âhirete intikal ediyor. ta'birî âharla, Nasût ve Şehâdet âlemi, kesâfetini kaybederek Emir ve Melekût oluyor.

Şu hâlde Bedreddîn'in bu husustaki ifadatını seyyitte göremiyoruz. Onun içindir ki bu bahsi şerhederken bir hayli bocaladıktan ve kabahatı şârihlere yükledikten sonra Allaha sığınarak bir bua ile mes'eleyi mübhem bırakıp geçiyor. Seyyit, her hâlde, Eşrâtı sâati da aynen kabul, fakat enfüse de tatbik edecekti. Niyâzî şerhinde Mehdi'nin zuhurundan bahsetmesi de buna delildir.

Seyyit Muhammed Nur'da vahdeti vücüt :

Tasavvufun esâsı olan Vahdeti vücüt, tabiri tasavvufisiyle; gerek mahsûs ve meşhût olan Ayn ve Şehâdet عين وشهادت âleminden, gerek âsâriyle mahsûs, fakat gayri meşhût olan Emir ve Gayb امر وغيب âleminden olsun her mevcudu Vücudi mutlak olan Allah'ın bir şe'n ve taayyünü, bir tecellisi bilmekten ibarettir. Sofiyye'ye nazaran kâinât, zâtı ilâhının sıfât ve esmâsına, ya'ni A'yânî sâbite'ye, istidatlarına göre tecellisi, daha doğrusu Zât'ın mütehâlif sıfatlarla zuhurudur. Şu hâlde hilkat, zuhur ve Hakk'ın zuhurundaki şiddet, butununu badîdir. Ondan başka mevcut yoktur. Mümkînât, Zâtı baht'ın A'yânî sâbite'ye, ya'ni suveri ilmiyyesine tecellişi, Suveri ilmiyye, ya'ni A'yânî sâbite de Zât'ın zuhurudur. Hakiaatta her mevcut, Vücudi mutlakın tecellisiyle mevcuttur, yoksa kendi vücutları itibâriyle düşünülürse mahzı ademdir. Muhiddîn'in « الاعيان ماشدت واجمة لوجود » dediği gibi bu zuhur ve tecelli, Hakka âit ve râci' bulunduğundan A'yân, hakikatta varlık râyahasını koklamamıştır.

Görülüyor ki Sofiyye' vücudi vâcibi ispat, vücudi mümkinini ise adetâ nefy ediyorlar. Onlara göre mümkün, vâcibin tecellisidir. Zâtı itibâriyle her şeyden mutlak ve münezzeh olan Hak, sıfâtı itibâriyle her şeyle

فتسخر فاذا استقل الى الآخرة مارت السماء موراً وسارت الجبال سيراً ودكت الارض دكاً و
انتشرت الكواكب وكورت الشمس وقامت العمارة في الآخرة كما في الدنيا ..

« صرح النقوش لشرح نقش الفصوص »

— فص حكمة آلميه في كلمة آدميه —

mukayyettir. Fakat bu takyit, manayı âmiyânesiyle takyit değildir. Zât'ın mütekabil esmâ ve sıfâtiyle zuhuru ve bu suretle „mezâhiri mümkinе,, ile mukayyet gibi görünmesinden ibarettir.

İlk Sofilerde vahdeti vücud müphemdir. Fakat her halde bunların da vahdeti kail oldukları muhakkaktır. Yalnız Muhyiddini Arabî' bu felsefeyi bütün vüzuhiyle izhâr ve ilân etmiş; ondan sonra Sadrüddin, Mevlâna, Seyyidi Şerif, Celâleddini devanî gibi vecitli sofilerde Şeyhi ekber'e tamamiyle mütabaat etmişlerdir.

Fakat mutasavviflerden Alaüddevle, İmâmı Rabbânî, Muhammed Ma'sum gibi daha ziyâde zâhit ve muhteriz bir kısım, vahdeti vücudu te'vil ve Muhiddîn'in akvalini tevhin ederek ikinci bir vahdet mezhebine sâlik olmuşlardır. Bunlara nazaran „vahdeti vücud,, , „vahdeti şühût,, tan ibârettir ve sâlik sülûkunda öyle bir derece fenâyâ vasil olur ki orada mümkinâtın ve hatta kendinin vücudu da fânî olur. Haktan başka bir şey göremez. Halbuki bu mertebe, sülûkta vusuli icap eden bir makam ise de mertebesi kemâl değildir. Hakikatta mevcut gibi vücud ta kesret üzeredir. Bu makamdan rücu edilince (Sahv صحر) âlemine erişilir ve âlemin, Hakkın vücudiyle mevcut, fakat Haktan ayrı bulunduğu anlaşılır. Sadeddîni, Teftâzânî' Makasidinde, vahdeti vücud mezhebini reddedip mevcudâtın da vücudunu kail, binaenaleyh bu ikinci mesleğe sâliktir. Gelenbevî merhum da Celâl hâşiyesinde Gazalînin „Mişkâtül envar,, da vahdeti vücudu kail olduğunu tanzih ederken bu ikinci mezhebe de temas ve sahibî makasidın muhtarı bulunduğunu beyan eylemiştir [1].

Alâüddevlei semnanî (vefatı 77 yaşında 736) de vahdeti şühûdu kabul ediyor. Şeyh Kemâleddin Abdürrezzâkı kâşî [2]' Alâüddevle'nin „Muhiddîni arabî'nin Hakkı vücudi mutlak bilmesi yanlıştır,, dediğini duyarak mumaileyhe bir mektup gönderiyor. Mektubunda vahdeti vücudu âyât ve ehâdis ile isbat ediyor. Rüknüddin Alâüddevle', o mektubun altına bir cevap yazarak kâşânî'ye iade ediyor. Cevabına «... ثم ذرهم»

[1] ان جماعاً من المتفلسفة و المتصوفة توهبوا ان في الوجود الخاص مع المطلق ايضاً شائبة التركب والاحتياج فذهبوا ان حقيقة الواجب هو مطلق الوجود وانه ليس معنى كليا يتكرر الى الجزئيات بل واحد بالشخص موجود بوجود هو نفسه و اما التكرر في الموجودات بواسطة الاضافات و معنى قولنا الواجب موجود والممكن موجوداته ذوالوجود بمعنى ان له نسبة الى الواجب
Şerhi Makasit (metin) Sa. 73 şerhi makasidın vücud bahsine de müracaat!

[2] Kemâleddin Abdürrezzâkı kâşânî, Nureddin Abdüssamet isminde bir şeyhin mürididir. Ulûmî zâhire ve bâtnayı camî'di. Te'vilâtü kâşânî; istilâhâtü sofiiyye, şerhi fususül hikem, şerhi menâzilüs sâirîn gibi bir çok mühim âsâr-ı vardır ..

âyetiyle başlâyıp vahdeti vücudun vahdeti şuhuttan ibâret bulunduğunu anlatıyor [1].

İmâmî Rabbânî Ahmedi Fârûkî' [2] de vahdette bu ikinci mesleğin sâliklerindedir. Muhiddini arabî'nin vahdeti vücudu makamâtı urucun nihâyeti bilip hatmi vilâyeti bu makama hasrına itiraz ederek "istîlâyi hubbi mahbup vasıtasıyla nazarı âşıkı muhipten mahbubun gayri kalkar ve mahbuptan gayri hiç nesne görünmez. Amma ne an ki nefsül'emr mahbubnn gayri olmaya. Zirâ bu hüküm, muhâlifî hissü aklü şereftir,, diyor [3].

Vahdeti vücudun "bu ahvâlü şuhûd, îşâna tavassuti ahvâlde yüz göstermiştir. Badehu ol makamdan güzer eylemişlerdir. Nitekim, bu fakir kendi ahvâlinden mukaddemâ tahrir eylemişim,, [4] sözleriyle şuhutta tecelli eden bir vahdetten ibâret bulunduğunu bildiriyor.

Yine bir mektubunda [5] Bâyezî't ve Mansur'nn bu tecelli âninde سيجای ve اتالیق dediklerini, fakat bu sözleri "اتالیق ; haktır, ben değilim demektir. Çün kendini görmedi, isbatı gayr dahi eylemedi; ne an ki kendini göre ve ana Hak deye... ol hat küfürdür.,, Diyerek te'vil ediyor. Hatta 16ncı mektupta vahdeti kail olanları üçe ayırıp bir kısmının mütekellimin, diğer kısmının âlemi, hakkın zilli bilen ârifin olduğunu söylüyor ve üçüncü kısımdakilerin âlem için "hariçte asla tahakkuku yoktur. الاعيان ما تمت وايحة الوجود,, dediklerini, fakat bunlar, kâmil olmakla beraber sözlerinin rehnemâyi dalâlet olup bilâhara "fenâdan dolayı böyle görürler; sonra zillet ve ubudiyet makamına erince,, diye bu akideden vazgeçtiklerini tasrih eylemektedir [6].

Diğer bir mektubunda, vahdeti vücudu Muhiddîn'in izhar ettiğini, ondan evvelki meşâyihin sözlerinin vahdeti şuhûda hamlolunabileceğini söylüyor [7]. Başka bir mektubunda da "bu arsada Şeyh ندى سره dir ki gâhi anıla ceng, gâhi sulh vaki olur, sühani ma'rifet ve ırfana bünyâd nihâd olan oldur...,, diye Muhiddîn'in vahdeti vücudu ızhâr edenlerin reisi olduğunu itiraf ve balâdaki kanaati tekrar ediyor [8].

[1] Nefehatta Kemâleddîni kâşanî'nin tercemei hâlinde her iki mektup mevcuttur

[2] Hâce Ahmedi Fârûkî ibnişseyh Abdül ehadüsserhendî : خواجه احمد فاروقى بن الشيخ : عبد الاحد المرهذى Nakşî, Kâdirî, Ceşî'tî dir, Nakşiyye indinde (müceddedî elfi sâni) lakabiyle tekrim edilen bu zat 1034 te mahmumen vefat etmiştir.

[3] Müstakim zâde'nin mektubâtı imâmî Rabbânî tercemesi.

31 inci mektup; cilt : 1 ; Sa. 46 - 48.

[4] Müstakim zâde'nin 31 inci mektubu; Sa: 48 (Cilt : 1)

[5] 43 üncü mektup tercemesi; Cilt : 1 ; Sa. 55.

[6] Aynı kitap. Cilt; 1. Sa: 107 — 108.

[7] Cilt 1. Sa. 209.

[8] Cilt 3. Sa. 74 - 78.

İmâmı Rabbânî'nin oğlu Mehmet Ma'smi Serhendî (1098) de aynı itikattadır. Mektubatının bir çoğunda bu akîdeyi ızhar eder. Meselâ 108 inci mektubunda vahdeti vücudu vahdeti şühût olarak te'vil ve tcellî zâtı, şüündan bir şe'nin tecellisi diye kabul edip bu bapta Alüüd-devlenin bir rubâîsiyle de istiştah eder [1].

Seyyit Muhammed Nurül arabi'ye gelince:

Mumâileyh; vahdet hususunda Muhyiddîn: Mevlâna', Bedreddîn ve sâire gibi vahdeti vücudun müfrit bir mü'min ve mübelligidir. Kat'iyen imâmı Rebbânî' ve peyrevleri gibi vahdeti şühûda tenezzül etmez. Bu onun her eserinin umde ve esâsıdır. Filvaki, vahdeti vücutta Muhiddîn mezhebinde bulunan diğer sofilerden ayrı bir fikri yoksa da diyebiliriz ki bu mes'eleyi diğer meşâyihden daha açık ve daha ihtirazsız olarak ilân etmektedir. İmâmı Rabbânî' gibi o da vahdeti vücudu ayırıyor. Vâri-dât şerhinde „velhâsıl nâs, vahdeti vücutta üç mezhep üzerindedir; birinci meçhep, mezhebi avamdır ki onlara göre bu vücut, hakkın vücudunun gayridir. İkincisi, havas mezhebidir ki onlar da bu vücudu, hakkın vücudunun zıllı addederler. Üçüncü mezhebi asfiyâdır ki bu mezhepte vücut aynı vücudu haktır; zıllı değildir. Bu bil'asâle Seyyidil Mürselin'in makamıdır. O sebepten gölgesi arza düşmedi. Ondan başkaları bu makamda onun kademi üzredir,“ diyor [2].

Muhiddîn'in salati üsbüyyesinin şerhinde من احد اذانت انت [فاو] مدك من احد اذانت انت „بیجاك لاله الا انت [فاو] مدك من احد اذانت انت“ sözlerini şerh ederken “İlâh ve Al-lâh, lügatî arapta müstagrîk demektir. Türkçe kaplamağa derler. Bu mevcudatı zâtî üluhiyetten başka kaplayıcı bir ilâh yoktur. Seni kimse tevhit edemez. Çünkü sen, ezeli sâbıkta ve ebedi lâhıkta sen olduğun gibi bu suverle de zâhir olan sensin. Senden gayri zâhir ve mevcut yoktur. Tahkik üzere senden gayri esni kimse tevhit edemez. Zira sen yani zâtî ehadiyyet, zaten ehad'sın. Hasılı seni senden gayri bir kimse tevhit edemez. Nitekim ehli tahkik buyormuşlardır ki: Hakkı tevhit edemez, illa ehli şirk. Çünkü tevhit eden kimesne bir gayr isbat edüp gayri görmeden neyi tevhit edecek? Bundan münfehim olur ki ben hakkı tevhit ederim; etmem; diyecek olursa şirketmiştir; isneyniyyet olduğu

[1] Mektubatı Mehmet Ma'sum tercemesi: Müstakim zade. Cilt. 2; Sa. 76-77.

[2] والحاصل ان الناس في هذه على ثلاثة مذاهب . . الاول مذهب العوام؛ ان هذا الوجود وجود الحق والثاني مذهب الحواسب؛ ان هذا الوجود ظل وجود الحق والثالث مذهب الاصفيا ان هذا الوجود عين وجود الحق لاطله وهو مقام سيد المرسلين بالاصالة ولذا ما كان يقع ظله على الارض صلى الله عليه وسلم وغيره عليه السلام على قدمه في هذا المقام . .

için,, diyor [1]. Yine aynı bahiste bilmünâsebe “Üluhiyet mertebesi, gerek merâtibi Hakkiyei bâtnai mutlaka ve gerek merâtibi halkiyyei mukayyedeğe şâmil dir ve cemii merâtibi müstagrîktir,, sözlerini okumak-tayız [2].

«لا اله الا انت بك الوجود لك السجود» cümlesini de “vücut seninledir, secde sanadır demek; sen, sana secde edersin demektir,, [3] sözleriyle şerhetmektedir; varidât şerhinde de «انما العارف هو، لا غير» sözünü “zira onun vücudundan başka vücut yoktur. Ancak odur ki zuhur edip suveri hakayikle suretlendi ve bu suretle Hak taalânın vücudiyle hakayiki ilmiyenin suretleri olan eşhas zâhir oldu. Bu zuhurda hulûl ve ittiha yaktır. Çünkü hulûl ve ittihat iki mevcut arasında olur. Sıcak su ile souk suyun ittihadı; yağın süte; suyun nebatata hulûli gibi,, diye şerhediyor [4]. Seyyid'in bu sözlerinde calibi dikkat bir nokta vardır. Mevcudatı hakla o kadar bir addediyor ki sıcak su ile soğuk su, ikisi de su iken bunların teşkil edeceği vahdeti bile bu vahdete teşbihten ihtirâz eyliyor.

Aliyyibni Ebu Tâlib'in «وانت لها المأذنى هونابع وما الخلق في الثمال الاكتلجة» matlaiyle başlıyan şirini şerhederken de şu sözleri söylüyor:

«في الثمال» yani, cemii mahlûkat vücutta zuhûrlarında değillerdir. benzemekte. Eşya vücutta zuhûrlarında değildiler, الاكتلجة, ya'ni ancak kara müşabihtirler. Vücudi müstakilleri yoktur. Hak da böyledir. Eşyanın vücutları vücudi haktır. Müstakil vücutları yoktur. وانت; halbuki sen ya Allah; Hak taalâya hitaptır; لها, ya'ni halkın vücutları ve zuhûratı için المأذنى هونابع; o nâbi' su mesâbesindedin..

«وما الثلج في تعريقنا غير ماء» و غير ان في حكم دعتة الشرايع ya'ni hakikatta ve nefsül'emirde kar, suyun gayri değildir. Ancak su burada hava ile, kar suretinde görünür. Su namı gizli olur ve kar namı zâhir olur. Nefsül'emirde şey'i vâhiitir. Halk, Hakkın zuhûrudur. Her surette cilvege olur. Ol cilveleri halk namına oldu. Halbuki zatından gayri yoktur,, [5].

Muhammed Nur'un her risâlesinde fikri esası vahdettir ve bu hususta delil aramağa hiç hacet yoktur. Hulâsa Seyyit, tarzı teslikinde daha mufassalca anlatılacağı veçhile vahdeti vücudu tarikinın umdesi olarak kabul ve vahdette fnâyi tâmmi, mertebeli kemâl kabul eylemiştir. Bu son

[1] Viridi yevmül ehat. وودوم الاحد.

[2] Keza.

[3] Viridi yevmül isneyn الاثنين

[4] انه لا وجود الا وجود، وانما ظهر وصور بصورالحقايق فظهرت الاشخاص التي هي صورالحقايق

العلمية بوجودالحق تعالى ولا حلول ولا اتحاد لانهما انما يكونان بين موجودين كاتحادالما الحار وحلول

الثلج والماء في النباتات... Vâridât şerhi

[5] Şerhi kelâmî Emiril mü'minin risalesi.

makamı, “bu makamda ne kesret, ne vahdet ve ne lâi hitap sabit olur. Bu makamın lisanı ما رأى الله الله dır,, diye tarif ediyor [1].

Seyyide göre Muhammed’ ve Hakikatı Muhammediyye:

Muhiddin’ ve sâir sôfiyye ricali gibi Seyyit Muhammed Nur’ da peygamberi Taayyüni evvel ve makamı vâhidiyyet olarak kabûl ediyor. Bu takdirde Muhammed’, Allah’ın zuhuru; Allah’, Muhammed’in butunu ve sâir eşyâ ve mevcudât ta Hakikatı Muhammediyyenin tafsilen tazâhüründen ibârettir. Vâhidi zaman olan şahıs — Gays, hutup — ayniyyeti muhammediyyeye mazhardır. Binâenaleyh muhammedin kabri hakikisi, onun vücududur.

Seyyit’, Muhiddîn’in Salâtı feyziyyesini şerh ederken “hazreti nebî صلى الله عليه وسلم in taayyünâtın evveli olmasına gelince: Hak’, vücudi mutlak olduğundan ezelen ve ebeden taayyünden münezze ve mukaddesdir. Ve mutlak olarak ona taayyün yoktur. Hatta o, itlaktan da münezze olup aslan bilinemez. Bu taayyüni Muhammedî Allah’ın kavli sâbitiyle, vücudi Hak olan vücudunda isbat eitiği ilmullahtır ki ondan evvel asla taayyün yoktur ve o, her şeyi muhittir. Her şey hâlik olup ancak onun veçhi, ya’ni taayyün bulunmayan zâtı, hâlik değildir ve her şey fânidir; ancak rabbinin veçhi, ya’ni zuhurundan da mukaddes ve müteâl olan zâtı bâkîdir. Sonra hakkın ezeli tecellisi zâhir oldu ve taayyüni evvelde mûnderiç bulunan taayyünât, taayyüni evvelin zuhurundan sonra tezâhür eyledi,, [2] diyor. Muhiddîn’in «صلاة مطمئن» ını şerh ederken de bir mâhalde Muhammedi şu suretle tavsif eyliyor: “zâtî ilâhiyi dünyada ve âhirette görmek imkânsızdır. Ancak hicabı izzetle, ya’ni rububiyyetle görülebilir. Rububiyyetin etemmi mazharı efendimiz Muhammed’dir ki o, kemâlî sîfât ile zâhir olan zattan ibarettir [3].

[1] Mürşidül uşşak risalesi.

[2] ۱۲ وكون النبي صلى الله عليه وسلم اول التعينات لان الحق تعالى وهو الوجود المطلق منزه ومقدس ازلاً وابتداءً عن التعيين فلا تعين له مطلقاً حتى انه منزه عن تعين الاطلاق فلا يعرف اصلاً وهذا التعيين المحمدي اثبتته الله تعالى بقول الثابت في نفس وجوده تعالى الوجود الحق ولم يكن قبله تعين اصلاً وهو حضرة علم الله تعالى المحيط بكل شي كل شي هالك الا وجهه اى الا ذاته تعالى اى
مجالى الزهراء؛
Salâtı Feyziyye şerhi

[3] لا يمكن ان ترى الذات العلية دنيا وآخرة الا بحجاب العزة الذى هو الربوبية واتم مظهرها سيدنا محمد صلى الله عليه وآله وسلم فهو الذات الظاهر بكمال الصفات .

gayet güzel gösteren, kendi tertip ettiği ve bir çok risâlesinin sonuna dercettiği ve daima okuduğu şu kısa salavatı yazıyoruz: « اللهم صلى على سيدنا محمد في جميع المنابر الذي هو هيو لاها و اوجزها واقامها و اطبها و ارقاها وعلى آله و صحبه و سلم ... »

Merâtibi hakkiyye ve halkiyye :

Seyyid'in Allah'ı “Merâtibi hakkiyye ve halkiyyeyi mustagrik,, cümlesiyle tarif ettiğini görmüştük. Muhammed Nur' müteaddit eserlerinde bu merâtibi birer birer saymaktadır. Meselâ; Ahmedibni İdris'in salavatında « نقطة دائرة الكمال الا لآمى فى الغيب والشهود » cümlesinin şerhinde bu merâtibi berveçhi âti tadât ediyor.

“Ya'ni Rasûl صلى الله عليه وآله وسلم kemâlî ilâhî dâiresi olan merâtibi hakkiyye ve halkiyyenin aslı ve mazharıdır. Merâtibi halkiyye yirmi sekizdir:

Aklı evvel, Nefsi kül, Tabîat, Heyûlâ, Cismi kül, Şekil, Arş, Kürsî, Feleki atlas, Feleki kevâkip, Feleki keyvan, Felekül burüc, Feleki Behram, Feleki yuh, Feleki Zühre, Feleki kâtip, Feleki kamer, Feleki esîr, kürei hava, Kürei mâ', Kürei türap, Ma'den, Nebat, Hayvan, Melek, Cin, İnsan, İnsânî kâmil..

Merâtibi hakkiyye dahi yirmi sekizdir :

اسم بديع ، باعث ، باطن ، آخر ، حكيم ، ظاهر ، محيط ، شكور ، غنى ، مقدر ، رب ،
 علم ، قاهر ، نور ، مصور ، محصى ، مبين ، قابض ، حى ، محيى ، مميت ، عزيز ، رزاق ، مذل ،
 قوى ، لطيف ، جامع ، رفيع الدرجات ..

Merâtibi hakkiyye, Gayb ve merâtibi halkiyye, Şehâdet'tir. Nokta, hurûfun asıl ve maddesi olduğu gibi Nuri Muhammedî صلى الله عليه وآله وسلم de merâtibi hakkiyye ve halkiyye'nin menbaı va maddesidir „ .

Muhammed Nur', merâtibi halkiyye'den her birini merâtibi hakkiyyeden birinin zuhuru, tabîri aharla merâtibi halkiyyenin hakikatlarının merâtibi hakkiyyeden ibâret bulunduğunu “Salatı üsbûiyye „ şerhinde izah etmektedir [1].

Bu merâtibi « الانوار المحمدية » de mukabillerinde bulunan esmânın suretleri

[1] Rûhi Muhammedî hakikatu اسم بديع ve Nefsi Muhammedî hakikatu باعث اسم و Tabîat hakikatu باطن اسم ve Heyûlâ hakikatu آخر اسم

olarak bildirip “Magrîbî”, nin « جام جهان نما » sındaki « دائرة الوجود » u da aynen almıştır [1].

Bu dâirenin en dışı اللاتعین âlemi, ya’ni esmâ ve ef’âlin müstehlek bulunduğu “gaybi hüviyet,, tir. İkinci dâire “Taayyüni evvel,, ya’ni ilmi zâtî ve “Hakikatı Muhammediyye,, dir. Üçüncü dâire “Taayyüni sâni,, yâ’nî Sıfât ve Melekût âlemidir.

Görülüyorki H. Muhammed, Gaybı hüviyetle Esmâ ve Sıfât âlemi arasında bir Berzahtır. Dördüncü dâire, nâsût âlemidir ki artık burada dâire iki kavse ayrılmıştır. Bir tarafta merâtibi halkiyyenin hakayiki olan hak merâtibi; diğer tarafta merâtibi hakkiyyenin zuhuru olan halk merâtibi vardır. İç dâirenin bir tarafı bahri vücûp; diğer tarafı bahri imkân-dır. Fatihanın allaha ve abde ait âyâtı bu iki nısıf dâireye yazılmıştır. Ortadaki hat da قاب فوسين mucebince berzahıyyete bir delildir [1]. Seyyit Fatihâ tefsîrinde de bu meratipten bahseder.

[1] Magrîbî’nin (808 yahut 9) جام جهان نما sını Hâlet Ef. kütüphânesinde 800 numaralı mecmuada ve Ayasofya kütüphânesinde 2087 numaralı mecmuadadır.

Mısrî Niyâzî’nin « Devrei arşıyye » sinde de buna benzer bir dâire vardır.

“Magrîbî” (Muhammedibni Şîrin) için Mecmaul fusaha’ya bakınız! Cilt : 2 ; Sa : 30. Hazînetül asfıyâ’da da malûmat vardır. Cilt : 2 ; Sa : 303

Hey'et ve hikmeti kadime ve Seyyit Muhammed Nur:

Merâtibi hakkiyye ve halkiyyeyi anlatırken de tavazzuh etmiştir ki seyyit, eski hey'et nazariyelerini anâsırı erbaayı olduğu gibi kabul etmiştir. Bu hususta ayrıca «رساله دوائر الافلاك في بيان تصرفات الملك والاملاك» isminde türkçe bir risâlesi vardır.

Bu risâlede Feleküz zât tabir ettiği hüviyyeti mutlaka, feleki sâni ve sâlis dediği taayüni evvel (tecellîi sıfât) ve taayyüni sâni (tacellîi esmâ) âlemlerinden sonra Akli kül, Nefsi kül, Tabiat ve Heyulâ ile Şekil âlemlerini izâh ediyor. Heyulâ, Şekli kül ve Gismi kül, Seyyide nazaran umumiyetle ma'nevîdir. Meselâ; Heyulâ hakkında “malûm ola ki Heyulâ, eseri küllî ma'nevîdir ki kendisinde suver zâhir olmağa kabiliyeti vardır. Teknede hamur varken türlü türlü suret giymeğe kabildir. Ondan yapılan ekmek somunları nüdevver ve mürabba', arız ve tavil, türlü türlü suretlerde olabilir. Lâkin misâl olan hamur hissîdir; ما'nevîdir,, dediği gibi Şekli kül ve Cismi küllün de “ma'nevî,, olduklarını tasrih eylemektedir.

Bunlardan sonra “Cismi küllün cüz'iyatlarından cüz'i tabiidir ve şekli kürevîdir,, dediği feleki arşı, sekiz sûrî cennetin mahalli olan kürsîyi ve sonra da sırasıyla feleki menâzil, feleki zuhal, feleki müşterî..... yi bunların hakikatlarını, ya'ni bu suretlerle zâhir olan ismi ve bu isimden husule gelen tasarrufu anlatıyor. Meselâ; zuhal, ب isminin mazharı olup âlemdeki maddî ve ruhî rızıklar ve bekayı cismanî bu feleğin ruhâniyeti teveccühiyle olurmuş... Müşterî, علم isminin mazharı, Merrih, قاهر isminin mazharî olduğundan birincisinin teveccühiyle ulûm ve tedbirât, ikincisinin tasarrufiyle de muharebeler, zelzele ve sâire husule gelirmiş. ve hatta أولو العزم peygamberlerle muharebeye memur mülûkün tâlii de behram imiş. نو isminin mazharı olan شمس, her mevcudun ma'nevî ve hissî zuhuruna, مصور isminin mazharı olan zühre, ecsamın husulüne ve suveri haseneye meyle müvekkilmiş.. Feleki kâtip dediği Utârit, mevcudatın mahdut ve mahsur olmasına; kamer, mevâliidi selâsenin vücûda gelmesine mutasarrıf imiş.. Seyyit, Bunlardan sonra feleki nâr, feleki hava, feleki ma' ve felekî türabı ve bunların tasarrufatını, ruhaniyetlerini, izah eyliyor.

[1] مجالى الزهرء da da dâiretül vücûda ait şu sözleri okumaktayız:

اعلم ان الدائرة الشاملة للوجود تصفين نصفها الظاهر وهى مراتب الخلقية والنصف الاخر المراتب الحفية وكلها مائة والعشرون مرتبة ومركز النصف الباطن الاسم الجامع ومركز النصف الظاهر الانسان الكامل وهو واحد في العالم اعنى المصطفى صلى الله عليه وآله وسلم....

Hülâsa vazihan anlaşıyor ki seyyit, Batlamyos'un eflâkini, nevesini kadim yunan feylesoflarından alan anâsır ve tabâyii; tamamiyle kavramış ve bunları vahdeti vücuda tatbik ederek izah eylemiş İskolâtik ulûma vâkıf bir âlimdir. Fakat, milâdî 19 uncu asrın nısfı ahîrinde yaşadığı hâlde asrın yeni telakkilerine, yeni nazariyelerine bigânedir.

Seyyit Muhammed Nur'da devir ve tenâsuh:

Merâtipten ve dâiretül vücuttan anlaşılacağı veçhile Muhammed Nur', bütûn sôfilerle beraber devri kaildir. « الانوارالمحمدية » de bu dâireyi resmetmeden evvel meratibi, badehu devri izah ederken diyor ki:

“İnsanın maddesi, Zattan Esmâ ve Sifâta, İlim; ya'ni a'yanî sâbite mertebesine nüzûl eder. Oradan Akla, Nefse, Tabiat, Heyûlâ ve Cismi külle, ve sonra da sırasıyle diğer merâtibe nâzil olup nihayet Nebat ve Hayvan mertebesine kadar gelir. Allâhü taâlâ buyururki: (Allah, onun müstekar ve müstevdanı bilir), ya'ni insanın maddesi merâtibi ruhâniyede müstekar olup merâtibi cismâniyeye tevdi' edilmiştir. İnsanın esfeli sâfiline, ya'ni mevâlîdî selâseye kadar ruhanî ve cismanî seyri budur. İnsandan daha esfel yoktur. Çünkü; insanı biz, ahsenî takvimde yarattık. Sonra esfeli sâfiline reddettik. (Âyet) eğer insan ehadiyyüsseyyr olup nebat ve hayvanda eğleşmiyerek seyrederse allahtan vuslat hususunda da'vet, ve irşada mühtaç olmaz. Bu, mevhîbei ilâhiyyedir... Eğer gayri me'kül nebat haline gelir, yahut ta me'kül olurda ebeveyninden gayri, hayvânâtı me'küle yer ve bu hayvanı da ebeveyni yemezse; yahut ta çocuk halk edilmez ve halk edildiği taktîrde nefhi ruhtan evvel düşerse, bunların umumunda tekrar ma'dene avdet eder. Hülâsa; merâtipte eğleştiği derecede isti'dadı artar... » [1].

[۱] فإدأة الانسان تنزل من الذات الى الاسماء والصفات الى مرتبة العلم اعنى الاعيان الثابتة الى العقل الى النفس الى الطبيعة الى الهيولى الى الجسم الكلى وغير ذلك من المراتب الى ان تنزل الى مرتبة النبات والحيوان . قال الله تعالى والله يعلم مستقرها ومستودعها . فإدأة الانسان المستقر فى المراتب الروحانية والمستودع فى المراتب الجسمانية فهذا سير الانسان الروحانى والجسمانى الى ان تنزل الى اسفل السافلين يعنى مواليد الثلاثة اذ لا اسفل من الانسان ؛ لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم ثم رددناه اسفل سافلين . ثم انه اذا كان احدى السير ولم يتعوق فى النبات والحيوان والمعدن كان احدى السير فلا يحتاج الى دعوة ولا ارشاد فى وصلة الى الله وهذا هو المواهب الالهية وان

Seyyit bundan sonra “ona ruh nefhedilip nüshûri insanî tamam olur. Artık bir daha mevâlîde avdet yoktur. Tenâsuhiyye; tenâsuh, tefâsuh ve terâsuhu kail olmalarıyla dalâlete düştüler ve âhireti inkâr ile kâfir oldular,, [1] diyerek tenâsuhu reddetmektedir.

Vâridât şerhinde devri aynen izâh edip “Bu seyrinde eğleşmiyen, ta'vikata uğramıyan da'veti kabul eder. Çok ta'vikata uğrıyan da'vette riyâzât ve sâire gibi mücâhedelere muhtaç olur. Ta'viki ziyadeleştiğçe da'vette de şiddete ihtiyaç çoğalır; hatta nihâyet seyf ile d'vete lüzum görülür. İşte inzâlî kütüp ve irsâlî rûsûlün ve mürşidin irşâdının hikmeti budur. Daveti bu vücuttan bir veçh ile kabul etmiyenin, meratıpte eğleşmesi çok bulunduğundan isti'dadı vahdete bairtir ve halinde ma'zurdur. Binaenaleyh ona Allaktan re'fet olarak katil ve bünyanın tahribi yerine haraç vaz'edilir,, [2] diyor.

Hülâsa Seyyit'te sâir sôfiler gibi, devri kabul etmektedir. Şu hâlde insan, makamı ehadiyetten itibaren şu makamı geçmiştir:

Hakikati Muhammediyye, Alemi Sıfât, Eflâk, Anasır, Mevâlît [3]

تعوق بان ظهر في نبات غير مأكول ، او اكله غير ابويه من الحيوانات المأكولة ولم يأكل ابواه ، او اكلها حيوان غير مأكول ، او اكلها ابواه ولم يخاف من هذا النبي الولد ، او سقط قبل نفخ الروح في هذا كله يعود الى المعدن وكلما ازداد تعوقه ازداد استعداده ..

[۱] وقد يتفخ فيه الروح فقد تم النشور الانساني فلا يعود الى المواليد وضلت التناسخية بقولهم بالتناسخ والتناسخ والتفاسخ والتراسخ وكفروا بانكارهم الآخرة ..

Tenasuh, insanın ölümden sonra yine insan olarak dünyaya gelmesi; Temâsuh, meshedilip hayvan olması; Tefâsuh, insan suretinden nebata düşmesi; Terâsuh, ma'dene tenezzülüdür. İnsan suretinden hayvan, nebat, yahut ma'dene reddedilmesi, insan suretinde iken yaptığı amellere göredir.

[2] منهم من يكون احدى السير ولايتعوق في احد هذه العوالم بفساد يعرض له فيحتاج الى الدعوة والارشاد ومنهم من كثير تعوقه فيحتاج الى التشريد في الدعوة كالرياضات وغيرها من المجاهدات فكلما ازداد التعويق ازداد الدعوة شدة كانت بالسيف هذا حكمة انزال الكتب وارسال الرسل وارشاد المرشدين فن يقبل الدعوة بوجه من الوجوه لبعده استعداده، لكثرة تعوقه فهو معذور؛ بوضع عليه الحراج بدل القتل رافة من الله على تخريب بنيانه...

[3] Sofiyûn'un hemen hepsi Devre müteallik manzumeler yazmıştır ki bunlara (Devriye) denir. Mevlâgâ mesnevîde;

آدمه اول باقلم جاد	وزجمادى درنبانى اوفتاد
.....
ازجمادى مردم ونای شدم	وزنامردم بحیوان سرزدم
مردم از حیوانی وآدم شدم	پس چه ترسم کی ز مردن کشدم

Buraya kadar olan seyre “Devir,, denir ki bunda bütün Sôfiyyûn müttefiktir. Ölümden sonra tekrar devre düşmek ve kemâle erişinceye kadar rüc’at ettiği merâtibte muazzep olmak “Tenâsuh,, tur ki Sôfiyyûn, bunu kabul etmiyorlar. Seyyit te tenâsuhu reddediyor. Bu hususa oğlan şeyh İbrahim Ef. ve halifesi gaybî'nin tercemei hâllerinde biraz temas etmiştik.

Muhammed Nur, ölümden sonra kümmelinin “bir kevn ile mukayyet,, olmıyacaklarını, mü'mini takînin ruhunun illiyyîn ile mukayyet olup tecellî cemâlde; kâfiri şakînin kesbeylediği sıfat suretinde siccînde hapsedileceğini söyliyerek “tenâsuh, temâsuh, tefâsuh ve terâsuh deyu devri dâime kail olanların mezhepleri bâtıldır,, deyib bunları izah ve “bu kavli kail olanlar devriyye mezhepleridir. Anlar Yahudî, Mason ve Protestan ve gayrileridir ve bu mezhepçe tebdîli merâtip ve taayyünât lâzım gelir,, [1] sözleriyle akidesini olduğu gidi izhâr ediyor.

«كتابالرشاد في المبدأ والمعاد» da bu hususta daha ziyâde izâhat vardır. Küm-melîn, Etkiyâ ve eşkiyânın ölümden sonraki hâlâtını aynen yukardaki gibi anlatıp sonra diyor ki:

حمله دیکر بمریم از بشر
تا بر آرم از ملائک بال و پر
کل شیئی هالک الا وجهه
وزملاک هم بایدم جستن زجو

beyitlerle bunu gösterdiği gibi Dîvânı kebirde

بانه پدر در هر فلک یکچند دوران کرده ام
با اختران در بر جها دن سالها کرده ام

matla'lı gazelinde bu nazariyeyi anlatır. Dîvanında bn hususa temas eden diğer gazeller de olduğu gibi meşâyihi mevleviyye arasında Mevlâna'nın olup olmadığını şüpheli bulunan, fakat gerek lisânı, gerek mazmundaki cûş itibarile Mevlânâ'nın olduğu muhakkak olan

هر لحظه بشکلی دکران یار برآمد
دل بردو نهان شد
هر دم بلباسی دکران یار برآمد
که پیر وجوان شد

müstezâdında da bu nazariye şâirane bir surette ifâde edilmiştir.

Bektâşî Kaygusuz Abdal'ın "Budalânâme,, sinde “Devr,, tasrih edilmiş; Bektâşî — Kızılbaş şâirlerin de hemen hepsi gayet güzel, hece vezniyle Devriyeler yazmışlardır.

Tenâsuh akidesine felsefî bir telakki hâlinde Fisagor ve Eflâton'da ve nihâyet daha vâzih olarak Neveflâtûnilerde tesâdüf ediyoruz. Kabalistler de bu nazariyeyi ahlâkî bir surette almışlardır. Fakat Sofiyyûn'un Devir nazariyesinin esâsı «Allah'ın meylî zâtîsiyle zuhuru» olduğu gibi vahdeti vücutta hulûl ve ittînat ta bulunmadığından tenâsuh tamamiyle ayırıcıdır. Bilhassa, Sofîlerin bir çoğu, ölümden sonra tenâsuhu redd ve bedeni misâliyi kabul ederek bu iltibasa mahal bırakmamıştır. Buna mukabil Tenasuh, Bâtînî (Kızılbaş - Bektâşî, Hurûfî...) tarikâtlarda câyi kabul bulmuştur.

[1] Fâtiha tefsiri.

“Nâsihiyye, Tenâsuiyye, Terâsuiyye ve Tefâsuiyyenin ruh beden-
den infisâl edince diğerk bir insan bedenine ittisâl eder — bunlar Nâsi-
hiyyedir —, yahut hayvana — bunlar Temâsuiyyedir —, yahut nebat ve
ya ma'dene geçer — bunlar Terâsuiyyedir — ve orada ebediyyen kalır
yahut ta yine ma'dene, ma'denden nebata ve hayvna, nihayet insana
intikal eder ve böylece ilelebed devreder — bunlar Tefâsuiyyedir —
dedikleri iki veçhile bâtıldır:

Birinci vecih şudur ki: onlar ervah, binefsiha kaim olamaz: muhakkak
mabihil kıvam olan bir bedene mühtaçtır derler. Eğer ervahın binnefs
kıyıamları yoksa, bedenden naklederken mün'adim olmaları iktiza eder.

2 : Kıyıamları binnefs ise vücûdi Hakla kaim olmamaları icap eder [1],

Bu izahtan da anlaşılıyor ki Seyyit, ervahı da - tecelliyat ve şüuni
zâtta olmakla - zât ile kaim biliyor ve tenâsuhu ehemmiyetle reddediyor.
Bundan sonra bâd-ı mevt tereküp edecek cesedin surette kablel mevt
olan cesedin misli, mertebede aynı olduğunu söylüyor. Esâsen, Muhammed
Nur'un meâdı, cismanî olarak kabul etmediğini ve âlemi âhireti emri
melekûtî telâkki eylediğini Vâridât şerhinde etraflıca izâh etmiştik. Şu
hâlde meâdı cismânîyi kabul etmeyince tenâsuhu da kabul etmeyeceği
bedihîdir.

Seyyit Muhammed Nur'da Şîîlik:

Seyyit Muhammed Nur'u da Bayrâmî melâmîleri gibi Ali'ye karşı
diğerk sahabelerden ziyade hürmetkâr görmekteyiz. Ali'nin

وما الخلق في التمثال الا كشجة

mısraıyla haşlıyan şî'irini türkçe küçük bir risâle ile şerhettiği gibi

[1] ومقالة النا سخية والتبا سخية والتراسخية والنفا سخية مذ ان الروح اذا انفصلت عن البدن
تتصل ببدن انسان آخر ؛ وهم التنا سخية ؛ او بحيوان ؛ وهم التبا سخية ؛ او نبات ؛ وهم التراسخية
وسبق ابدأ او لايتقى ، بل ينتقل منه الى نبات وحيوان وانسان وهكذا الى الابد ؛ وهم التنا سخية ؛
فهذا باطل بوجهين :

الوجه الاول ، انهم قالوا ان الارواح لا قيام لها بنفسها بل تحتاج الى بدن تقوم ؛ وهذا تقتضى
عند النقل تنعدم اصلاً .. واما بنفسها يلزمهم عليهم انها لا تقوم بالوجود الخلق

كتاب الرشاد في المبدأ والمعاد

(الفصل الثاني في المعاد)

« العلم نقطة كثرتها الجامعون » sözünü de diğer türkçe bir risâle ile şerheylemiş ve hatta bunu Pirzerin'de okuttuğu için “Noktacı hoca,, namıyla şöhetlenmiştir.

Bunlardan başka « فضائل امام علي » isimli türkçe bir risalesinde de. H. Ali'nin hakkındaki bazı ayât ve ehadisi şerhederek Ali'yi Peygamberden sonra manevî hilâfetin sahibi ya'ni “Verâseti Muhammediyye,, ye mazhar göstermektedir. Ahmedibni İdrîs'in salavâtını şerhederken Âli Muhammed'in üç kısma ayrıldığını; birinci kısmın « عليه السلام » kelimesiyle tebtil ettiği Hasan ve Huseyn'e mensup evlâdi suriyye, ikinci kısmın ma'rifetullah tarikini ihtiyar ederek Peygamber'e nispeti olan evâldi ma'neviyye, üçüncü kısmın da “Hem hazreti Hasan veya hazreti Huseyne عليه السلام sürî mensup ve hem de hazreti Rasulullah'a marifeten vâsıl olanlardır. Kutup, bu kısımdan olur,, sözleri ile kendisi gibi hem neseben, hem de ma'nen seyyit olanları tekrim ediyor.

Menbaunnûr منبع النور da kendisine fenâ makamlarının EbuBekir' tarafından telkin edildiğini söylediği hâlde bir rü'yâsını naklederken Peygamber'in huzuruna girince kendi tabirince “Hazreti Şah,, ın ya'ni Ali'nin yanına oturduğunu ve hatta EbuBekir'in “Neye bu tarafa oturmadın?,, suâline karşı Ali'nin “Bu mecliste taraf yoktur,, dediğini ve “Hazreti Şah ile sırren mükâleme ettiğini anlatarak Ali'yi tafdil eylediğini anlatıyor. Yine “Menbaünnûr,, unda bir rü'yada kendisinin Ali' olduğunu ve Peygamber'in “ Ehli beytimdensin,, diye hitap ettiğini söylüyor.

Seyyit Muhammed Nur'un bütün bunlardan başka Ali Allahîlere de çok meyyâl olduğunu ve onların akideleri gibi Ali'nin hayatta bulunduğunu kabul ettiğini hayretle görmekteyiz. Seyyit, “Risâlei Saîdiyye,, sinde meâd ahvâlini anlatırken Vâridât şerhinde olduğu gibi nâsı üç kısma ayırıyor. Birinci kısım “Kümmelîn,, dir. İkinci kısım mü'mini taki, üçüncü kısım da kâfiri şaki olanlardır.

Seyyid'e nazaran birinci kısım da iki zümreye ayrılıyor. Birinci zümre, vefat ediyor ve vefatından sonra hiç bir kevn ile mukayyet olmuyor. İkinci zümre vefat etmeden Nâsût âleminde urûc ediyor. Bunların bir kısmı, yine kendi sûret ve hey'etinde tekrar dünyaya geliyor. Îsâ gibi ki son zamanlarda nüzûl edecektir. İkinci kısmı ise bir müddet sonra diğer bir surette yine dünyaya geliyor. Seyyit, bu ikinci kısma İlyâs'ı misâl gösteriyor. İdrîs' uruc ettikten bir müddet sonra Ba'lebek' şehrine İlyâs' olarak ba'sediliyor. Peygamber'de ان الالاس هو الادريس demiş; bu hususta Mu-hiddîn'in fütuhâtından da istişhat ediyor.

Seyyit', Ali'yi de bu kısma idhâl ederek diyor ki:

“Ali' عليه السلام da böyledir; vefat etmedi. Tûfan'dan sonra Nûh' عليه السلام ın

edip yine; fakat sizden birisi de beni sabah olmadan on iki kere inkâr edip kâfir olacaktır dedi. Yine biri, Yâ Nebiyallah; o benimiyim? dedi. İsâ, eğer bunu nefsinde hissediyorsan o sen olursun deyip umumuna; Benden sonra üç fırkaya ayrılacaksınız. İki fırka, Allaha müfteri olacaklardır ki bunlar cehennemdedirler. Şem'ün'a tabi' olan üçüncü fırka Allah'a sâdik olup cennettedir dedi. Sonra Allah, İsâ'yı, Havâriyyûn'da ona baktıkları, bu hâli gördükleri hâlde evin bir köşesinden ref' etti. (İmâm) sonra dedi ki: Hakikaten Yahudiler o gece İsâ'yı aramağa geldiler. İsâ'nın beni sizden birisi sabah olmadan on iki kere inkâr edecek dediği adamla İsâ' suretine ilka edilen genci tuttular. Bunu katil ve salbettiler. İsâ'nın sabahtan evvel on iki kere küfredeceksin dediği adam da kâfir oldu. „

Anlaşıyor ki Muhammed Nûr, ya Sâfi tefsirini görmüş, yahut ta bu hadîsi diğer bir mahalde okumuştur. Bu da bizim, Seyvid'in Şîf kitapla-riyle mütavaggil olduğu hakkındaki fikrimizi ispat eder.

Seyyit', esâsen Mehdi'nin kaim olduğuna da mü'mindir. Meselâ Niyâzi' şerhinde

سوف ترى النور قبل الا فول يهزم عيسى به اجناد غول
سوف ترى ظلمتهم تجلى به هلاكهم عليهم يحول
.....

beyitlerini şerh ederken “yakında görürsün; nûri şerfati Muhammediyye kavuşmağa yaklaşmış. Çünkü Hazreti Rasûlullah buyurmuştur: Sâlihler zamanı bir gün, fâsıklar zamanı yarım gündür. Yevmi ilâhînin bir günü

[1] والقى عن الباقر عليه السلام قال ان عيسى وعد اصحابه ليلة رفعه الله اليه فاجتمعت اليه عند المساوهم اثني عشر رجلا فادخلهم بيتاً ثم خرج عليهم من عين في زاوية البيت وهو ينفض رأسه من الماء فقال ان الله اوحى الى انه راغى اليه الساعة ومطهرى من اليهود فايكم يلقي عليه شحى فيقتل ويصلب فيكون فيها مى في درجتي فقال شاب منهم انا يا روح الله قال فانت هوذا فقال لهم عيسى اما ان منكم من يكفر بى قبل ان يصبح اثنتى عشرة كفرة فقال له رجل منهم انا هو يا نبى الله فقال عيسى اتحس بذلك في نفسك فلتكن هو ثم قال لهم عيسى اما انكم ستفتقرون بعدى على ثلث فرق فرقتين مفتريتين على الله في النار وفرقة تتبع شمعون صادقة على الله في الجنة ثم رفع الله عيسى اليه من زاوية البيت وهم ينظرون اليه ثم قال ان اليهود جاءت في طلب عيسى من ليلتهم فاخذوا الرجل الذى قال له عيسى ان منكم لمن يكفر بى قبل ان يصبح اثنتى عشرة كفرة واخذوا الشباب انذى التي عليه شحى عيسى فقتل وصلب وكفر انذى قال له عيسى يكفر قبل ان يصبح اثني عشرة كفرة ..

bin senedir. Yarım günü beşyüz senedir. Bu hadîsi şerîf hicret zamanında idi. Sâlihler zamanı şüphesiz asrı saâdette idi. Şimdiye kadar Hicreti nebeviyyenin 1299 senesi geçti. Demek kıyâmete daha 201 sene kaldı. H. İsâ'da ref'olunduğu vakit 2000 senede yine nüzûl ederim buyurmuştur. Hicreti nebeviyyeye kadar 500 sene idi. Hicretten sonra da 1500 sene ; tamam 2000 sene olur. 1400 den sonra artık âlâmâtı zuhûr görünür. Meselâ Mehdî عليه السلام elyevm zâhirdir. Ya'ni dünyâdadır. Mehdî, İmâm Hasanül Askerî'nin oğlu, İmâm Muhammedül Mehdî'dir. Hulefâyî Abbâsiyye geldiği vakit iptidâ hilâfete Ebu Ca'fer geçti. Nesli Rasulden olanlar kendusine müzâhim olmamak için katledilmeğe başlandı. Meselâ İmâm Aliyyür Rızâ' Horasan cihetine firar etti. Sonra İmâm Hasanül Askerî' Mekke'de gizlendi. İmâm Mehdî'de ol vakit sırroidu. Elyevm sırdır. Ekseri evkatı Medînei münevver'e'de geçirir. Cedleri yanında olur ve lâkin kimse tanıyamaz. İmamlardan yalnız dördü Medîne'de kalıp vefat etmişlerdir (Hasan, Zeynül Âbidîn, Muhammedül Bâkır, Ca'ferüs Sâdık) kubbei Abbas'ta medfundular. İkiisi Bağdat'ta (Müsel kâzım, Muhammedüt Takî), İmâm Hüseyin' Kerbelâ'da, İkiisi Samrâ'da (Aliyyün Nakî, Hasanül Askerî), biri Horasan'dadır. (Aliyyür Rızâ'). İşte 1400 den sonra ol vakıtın ehlullai Medînei münevver'e'de cem' olup artık İmâm Mehdî'nin zuhûrunu niyâz edeceklerdir. İmâm Mehdî, Medîne'den zâhir olup...», diyor.

Bu sözlere nazaran Seyyid'in tarihe vukufu pek az.. Meselâ ; Abbasîlerin ilk halifesinin Ebu Ca'fer olması, İmâm Rızâ'nın Horasan'a firârı, Hasanül Askerî'nin Mekke'de gizlenmesi; uydurmadır. Niyazî şerhinin diğer bir nüshasında da 12 İmâm'ın dördünün Mekke'de, altısının Safâ ile Merve arasında Medfûn olduğu yazılı.. Maamafih, Nivazî' şerhi, Seyyid'in tahrirlerinin zaptiyle meydana geldiğinden not tutanların yanlış tutmaları ihtimâli de vardır. Yalnız bize lâzım olan cihet şurası ki Seyyit 12 imâmı tasdik ediyor. Hatta bunların medfenlerini söylerken Aliyyibni Ebu Tâlib'in medfenini zikretmiyor. Bu suretle "Risalei Saîdiyye,, deki fikrini teyit etmiş oluyor. Bundan başka Mehdî'nin ekseriyâ Medîne'de bulunduğunu, fakat kimsenin tanıyamadığını söyliyerek zımnem kendisinin gördüğünü de anlatıyor. Fakat zannedirim ki Muhammed Nûr' Şîa'nın « من ادعى الرؤية بمدا القبية فقد كذب » hadîsini biliyor da bu rü'yeti açıkça anlatmıyor.

Yine Niyâzî'nin

Ben doğurdum atasız İsâ'yı hem ;
İttisâlim var ana, ayrılmazam ;
Sanmayın Mehdî' benim, Mehdî odur,
Adı Yahya'dır anın yanılmazam !

beyitlerini de şöyle anlatıyor :

“Niyâzi’ Ef. nin Hazreti İlsâ’ya ittisalim var demekten maksadını tasrîh ve takyît ile Mehdi’ olduğum anlaşılmasın, Mehdi’ odur. ya’ni İmâm Hasanül Askerî’nin oğlu Muhammed Mehdi’dir diyor. Çünkü dersi sabıkta da dedik. İmâm Mehdi’, Fâtıma evlâdından ve İmâm Hasanül Askerî’nin oğludur. On iki İmâm, müteselsilen İmâm Mehdi’ye münteki olur. . . . , Aynı gazelin

Vasfıdır esmâyi hüsnâ cümleten,
Bu sözü ispatta âciz kalmazam.
Sırrile bana içimden söylenür:
Misriyâ; ben doğmazam, ben ölmezem!

beyitlerinde de “Esmâyi hüsnâ, İmâm Muhammedül Mehdi’nin vasfıdır. Çünkü halifei Rasûldür. Halife, müstahlefin aynı olur. Müstahlefte olan kemâlât, halifeden zâhir olur. , dediği gibi diğer bir gazelin

Nedir kur’ânın esrârı, nedir esrârın envarî,
Nedir Mehdi’nin etvârî haber ver sırrı esradan!

beytinde de Mehdi’din etvarını zuhûruna âit alamât olarak şu suretle tevil ediyor:

“İmâm Hasanül Askerî’nin oğlu İmâm Muhammedül Mehdi, kıyamete yakın Medînei münevverê’den zâhir olur ve zuhûrunun üç alâmeti vardır. Biri Basra’yı Fırat nehri bütün bütün harap eder. İkinci ehli tevhit tekessür eder; Mehdi’nin zuhûrunda ehli tevhit anın askeri olur. Üçüncüsü müneccimînin kavline muhâlif olarak ay, 14 üncü ve 15 inci gecelerde mütetâbian tutulur; ya’ni husuf vaki’ olur. Kendine âit dahi üç alâmeti vardır: Biri orta boylu, ikincisi seyrek dişlidir. Üçüncüsü sağ yanağında büyük bir siyah beni vardır ,”

Hülâsa Seyyit Muhammed Nur’, Şiiyyetin bir şîârı olan ‘on birinci imam Hasanül Askerî’nin oğlu Mehdi’nin kaim’liğiyle Gaybetini ve zuhûrunu aynen kabul ediyor.

Seyyid’i, Yezit’ ve Maaviye’ye de çok aleyhdar görmekteyiz. Niyâzi’nin

Yezîdi bednâm idi, ilimde haham idi!
İt idi, Bel’am idi, taşra dili salındı!

beytini şerhederken Peygamber’in bir gece rü’yasında “Bni Ümeyye,,nin minberine çıkarak tebevül ettiklerini görüyor. Ertesi günü واذننا لك ان ربك احاط âyeti nâzil oluyor ki buradaki بالناس وما جعلنا الرؤيا التي اوتيتك الا فتنة للناس والشجرة الملعونة في القرآن den mürat “Beni Ümeyye,, oluyor [1]. Seyyit’, bunları anlattıktan

[1] Bu âyet Şîî tefsirlerinde de aynen böyle tevil ve tevehh edilmektedir. Yalnız Şîî

sonra “Bunu müeyyit bir kaç hadîsi şerif vardır. Ezcümle Münâvî’de
 اذا رأيت المماوية على منبري فالتلوه. Bir de Medînei münevvere’de mescidi şerif yapı-
 lırken” diye سنة تلك الفتحة لباغية وآخر شرايك من الدنيا ضياح من ابن
 hadîsini anlatıp Maaviye’nin mel’un ve bâgîlerin reisi olduğunu söylüyor.

Seyyit, Mısrîi Niyazî’nin İmâm Hasan’ ve Hüseyin’in nübüvvetleri ha-
 kkındaki risâlesini de tasvip ve buuu Mübüvveti ta’rifiye ile Nebî olduk-
 ları suretinde tevil ediyor ve hatta bu hususta şöyle bir vak’a da nak-
 lediyor : “Mısrî Ef. Üsküdar’da sâkin iken bir risâle telif etti. Bu risa-
 lesinde İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin عليهم السلام ın nübüvvetlerini kail
 oldu. Köstendil’li Mehmet ağa (?) İstanbul’da bir tarika dehâlet eder.
 Tekkeden o risaleyi alır. Köstendil’e götürür. Kösendil’de Şeyh Mus-
 tafa Ef. risaleyi görür. Der ki; Benim Mısrî Ef. ye hüsnü zannım vardı
 Bundan sonra yoktur. Ona da emniyetim kalmadı. Mehmet ağa ; niçin
 diye sorar. İşte İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin’in nübüvvetlerini kail
 olduğundan ; halbuki Nüdüvvet, Fahri kâinâtla hatmoldu ; der. Sonra
 Mehmet ağa der ; Ben bunu tekkeden aldım. Bu hususta tekke şeyhine
 şukka yollar. Nihayet münazaa ederler. Risaleyi leffen Üsküb’e tarafımıza
 göndermişler. Cevab verdik. Risâle doğrudur ve şerîata muafaktır
 dedik. Sonra Şeyh Mustafa Ef. ile de görüştük. Vâkıâ Hazreti Rasûl,
 hâtemdir, ama risâlet nebîlerinin hâtemidir. Şerîat nebîlerinin hâtemi
 değildir, Nübüvveti teşrîfiye bâkîdir. Ona نبى لولاى tabir olunur ; dedim.
 Sonra kandı.

Bir de fakiri Hüsü Paşa, İstanbul’a davet etti. Gittik. Bir gün Müs-
 teşarı Fikrî Ef. - Fikrî Paşa ; Şimdi Vezir olduya! - bir elinde bir risâle
 geldi. Bu risaleyi Paşa gönderdi; bir kere nazar edesin; dedi. Akşam
 Paşa, bunun için seninle sohbet edecek. Sonra baktım; Mısrî Ef. nin
 o risâlesil Sonra Paşa ile akşamı konuştuk....”

Seyyid’in bahsimizi tenvir edecek bir telakkisini daha yazacağım :

Kendisinden « رأيت ربي في ليلة المعراج على صورة شاب امرء » hâdisinin tevilini tahriren
 soruyorlar. Seyyit, ince uzun, âdetâ muska yazmak için kesilmiş bir kâğı-
 dın üstüne bizzat kendisi âtfdeki sözleri yazıyor. Bu kâğıt, el’an Sey-
 yid’in hulefasından kaymakam Ahmet B. mmerhumun kerimesindedir.
 Seyyid’in vefâtından sonra başından çıkarılan arakiye ile üstünden çıkarılan

rivâyetlerinde Beni Ümeyye’nin minbere çıkması varsa da tebevülleri yok.. “Sâfî tefsirine
 müracaat! Sürei Esrâ. Sa : 262-263,, Yine Şîa rivâyetine göre bu rü’yadan müteessir olan
 Peygamber’i tatyîp için bu âyetle beraber في ليلة القدر انا انزلناه في ليلة القدر sûresi de nâzil olmuştur Tefsîri
 Sâfî. Sa : 486,,

Eimmeden gelen hadislere nazaran Kadir gecesi Ramazan ayının 19, 21, 23 üncü
 gecelerinden biri, bazı hadislere göre 23 üncü gecesi, bazılarına göre de her üç gecedir.
 «من لا يحضره الفقه» Cilt : 2 ; Sa : 55-57. Kadir için امول كافي ye de bakınız ! Sa : 120-126..

entari de mumaileyhada bulunmaktadır. Bu mukaddes emanetleri havf boğçada hıfzedilen bu kâğıdın, muhteviyatı dolayisile fotoğrafını aldırmağa muvaffak olamadım.

“Malûm ola ki ismi Velî sureti hazeti Ali كرم الله وجهه hazretleridir. Velî demek mutasarrıf ve rabb demektir. İmdi Rasulullah صلى الله عليه وسلم ismi rabb müşâhede ekmeli mezâhirdé ve cemâli tamda olduğundan Şâbı emred suretinde rabbini gördü ve ol şâbı emred Ali suretinde idi. Zira ismi Velî zuhûra gelse Ali’ ruhaniyetiyle zuhur eder. Bundan «كنت يا علي مع الانبياء سرّاً وصرت مي جهرأ» varit oldu ve Endiya عليهم السلام hakkında Allahü taâlâ buyurdu: وجعلنا لهم لسان صدق علياً Lâkin Hazreti Ali’ sureti unsuriyesinde Rabb taâlâ ittihâdı oldu, yahut hulûlü oldu, yahut intibâı oldu demek değildir. Belki Hazreti Ali sureti Rabtaâlâ mazharıdır, tammıdır. Eğer suâl olunursa ki Fahri âlem dahi ismi Rabb taâlâ mazharı tammıdır; zira انا وعلى من نور واحد buyurdu. Niçin Rabbini kendi suretinde müşâhede etmedi; Ali’ suretinde müşâhede eyledi?

Cevap bu ki; Fahri âlem Rabb taâlâ mazharı tammıdır. Lâkin ismi Rabbi kendi suretinde müşâhede eylemeyten Ali’ suretinde müşâhede eylemek ekmeldir. Zira mir’atta müşâhede eylemek ziyade evzahtır. Bu sırrı azim eğer tafsil olunur ise sefki dimâya bâis olur.,,

*
*
*

Seyyit, Ali’ ve Ehli beyte bu kadar muhip ve Şifliğe bu kadar meyyâl olduğu hâlde diğer mezheplere ve Sünnî imamlarına hiç ehemmiyet vermemektedir. Yine Niyâzî’ şerhinde

Benim ilmim kıtında müçtehitler âciz oldular;
Velî ilmi ilâhînin deli divânesiyem ben!

beytini şerhederken “Ehli tevhidin ilminden müçtehitler âcizdirler. الجتهد يحطى ويصيب denilmiş. Çünkü ehli tevhidin ilmi, ilmi ilâhî ve ilmi zevkîdir. Müçtehidin ilmi ise ilmi naklî ve ilmi aklîdir. Hatta kendileri de demişlerdir ki مذهبنا صواب يتعمل الخطاء ومذهب الآخر خطأ يتعمل الصواب ya’ni İmamı a’zam der: Bizim mezhebimiz savaptır; hataya da ihtimali var. Sair mezhepler hatadır; savaba da ihtimali vardır. İşte İmâmı Şâfiî’ ve İmâmı Mâlik’ ve İmâmı Hanbel’, velhâsıl her birisi böyledir. Yekdiğerini tahtie ederler. Hiç birinin mezhebi mansus değildir. Ya’ni hiç biri hakkında nas yoktur. Anın için her kes muhayyerdir. Dilediği mezhebe tâbî’ olur.,,

Hak mezhebi mezhepleri, deryâyı zât meşrepleri;
Hâsıl kamu matlapları; kadriçredir her an kamu!

Yoktur bularda ihtilâf, günden iyandır bî hilâf;
Her işleri hakka muzaf, ruheylemiş Yezdan kamu!

Beyitlerinde de “Onlarda ihtilâf yoktur. Çünkü ehli hakikatta ihtilâf olmaz. Biri burada olsa, biri de Yemen’de olsa birbiriyle mülâkat ettikleri gibi anlaşrlar. Ama a’mâl mezhepleri beyninde ihtilâf çöktür. İmâmı a’zam bir türlü der, İmâmı Mâlik bir türlü der. Velhasıl birbirlerinin hilâfına belki kırk mezhep ve daha ziyâde var; hep birbirine muhalif.,,

Maamâfih Şiiyyete bu kadar meyyâl olan Seyyit’, Bâtınî’lerden hoşlanmıyor. Niyâzî’nin

Bu gün Ya’kubi kalbe Yusufu candan haber geldi;
Kamîsi pür nesîm ile o canandan haber geldi.

Beytini şerhederken Yusuf’ kissasını naklettikten sonra enfüse tatbik edib diyor ki: “Kur’an, enfüs ve âfâkı cami’dır. Fakat bir tâife var. Onlara Tâifei Bâtıniyye tabir olunur. Yalnız kur’anı enfüse hasreder. Meselâ, salâtı âfâkîyi tanımayız deyip salâtı, enfüse hasrederler. Savm keza.. Ferâizi sâireyi de öyle enfüse hasredip âfâka tatbiki inkâr ederler, Tâifei zanâdıkâ gibi ki bunlar kâfirdir. Hülâsa kur’anı enfüse hasretmek küfürdür.,,

Seyyit, esâsen Fâtiha tefsiriyle yine Niyâzî’ şerhinde Bektaşîlere de bu sebepten kızıyor.

Vâridât şerhinde Nasrânîlerle Gulâtı Şîayı da Hakk’ı takyit ettiklerinden hoş görmiyor [1].

Hülâsa Seyyit Muhammed Nûr’, her şeyi Hakkın tecellisi gören, muhammed ve 12 İmâmı “Cem’iyyeti esmâiyye., ye mazhar bilen “Şîai Mufaddıla شيعة مفضله dan bir Sôfidir.

Seyyit’te Hurûfilik :

Hurûfilîğin, Bektâşîliğe aslî bir umde olarak dâhil olduğunu ve Bektaşîliğin muhtelif akidelerinden bir tanesini teşkil ettiğini bildiğimiz gibi*

[1] فانهم قيّدوا الحق بهذا العالم وكان الله ولاعالم وكان نصرانية قيّدوا الحق بعيسى وكالرافضية قيّدوا الحق بالائمة الاثني عشر قال الشيخ الاكبر قدس سره في الفتوحات :
عقد الخلاق في الاله عقائدًا
وانا اعتقدت جميع ما اعتقدوا

bu mezhebin aynı zamanda bir çok büyük sofilere de nüfûz ettiğini ve bunlardan bir kısmının inanarak, bir kısmının da kalabalığa uyarak Hurûfî akidelerine temaslarda bulduklarını biliyoruz. Hurûfîliği şairlerinde terennüm eden sofî şâirlerden biri de Mısri Niyâzî'dir.

Esmâyi ilâhiyyede bîhat hünerim var ;
Her demde semâvâtı hurûfa seferim var !
Âlemlere ebcet hocası olmak olur âr,
Ednâ görünen ebcede âlî nazarım var !

Beytleriyle başlıyan gazeli ve

İki kaşın aresinde çekti hattı istevâ
Allemül esmâyı ta'lim etti ol hattan Hudâ

malta'lı gazeli mümkün mertebe Hurûfîliğe temas eder. Bilhassa

Aç gözün dildâra bak ; ref' oldu veçhinden nikâp,
Zulmeti sürdü çıkardı arâ yerden âftâp..

gazelindeki

otuz iki harfi bildik dört kitâbınl asıdır,
Safhai veçhinde yazılmış kamu biirtiyap.
Her ne okursan çün otuz ikiden hâlî değil,
Yüzünün metnini şerheder okunan faslu bap.

beytlerinde bilhassa sarahat vardır [1].

Seyyit, bunlardan birincisile ikincisini şerhetmiştir. Birinci gazeldeki

Esmâyi ilâhiyyede bîhat hünerim var,
Her demde semâvâtı hurûfa seferim var.

beytinde diyor ki "İsim üç kısımdır. Biri ehli sarfu nahvu maânî indinde olan isimdir. Ta'rifî âlet kitaplarında masturdur. Biri Ahmet, Mehmet, Hasan ve Hüseyin gibi isimlerden ibârettir. Biri dahi ehli hakikat indindedir ki bu cihetten isim taayyün demektir. Ya'ni insânın görünen vücuduna taayyün derler. İşte burada esmâyi ilâhiyyeden mürat, taayyü-nattır. Hurûf dahi üç kısımdır. Biri hurûfî resmiyedir.... ج ا ب ت ث ح gibi.. Biri hurûfî sûriyedir ki bu görünen kâinât ve cevâhirdir. Biri hurûfî ha-

[1] Maamafih bu sözlerine bakıp Niyâzî'yi Hurûfî addetmek tamamiyle yanlıştır. Oğlan şeyh İbrahim Ef. ve Gaybî'de bilmünasebe söylediklerimizi burada yine tekrar etmiyeceğiz. Yalnız şu kadar söyleyelim ki ; Niyâzî'yi ; Nesîmî', Muhîti', Arşî, ve sâir Hurûfî şâirleriyle karşılaştırsak hakikat meydana çıkar. Niyâzî'nin eserlerinde hurûfîliğin kokusu bile yoktur. Yalnız dîvânında birkaç gazelinin birkaç beytinde bu akîdeye de temas etmiştir. o kadar..

kikiyedir ki merâtibi ilâhiyedir. Nûri Muhammedî, Nefsi kül, Tabiât, Heyûlâ, Arş.....,,

Dağıla terkibin otuz iki harf ola tamam,
Noktai sırrım kamunun cevheirne kân ola!

beytinde de “Otuz iki harften mürat, merâtibi halkiyyedir ki yirmi sekizdir. Nûri Muhammedî, Nefsi kül, Tabiât..... Merâtibi hakkıyye de dördtür ki sûrei fâtihada mezkûrdur. İlâhiyyet, Rahmâniyyet, Rahîmiyyet, Mâlikiyyet. Yirmi sekiz, dört daha 32 olur. İşte bu 32 mertebe tamam olunca terkip dağılır. İnsan, her cevhere kân olur ,, diyor.

İki kaşın aresinde çekti hattı istevâ,
Allemül esmâyı ta’lim etti ol hattan Hudâ!

beytini şerhederken “ Hattı istevâ’dan mürat ; Nefsi nâtıka, ya’ni Hakikati insâniyye’dir ,, diyor. Biraz aşağıda da “Hurûfîler indinde Seddeyn iki kaşa derler. İki kaş ortasına İskender’ denilür ,, sözlerini ilâve ediyor. Seyyit Muhammed Nûr’un, Hurûfîlerin akîdelerine temas eden sözlerine nazaran Hurûfî kitaplarını okuduğu zannedilebilir. Fakat hiç bir eserinde bu akîdeleri söylememiştir. Binaenaleyh Hurûfîlerle hiç bir münâsebeti yoktur.

Seyyid’in kerâmetleri :

Muhammed Nur’un her hususta kerâmâtı kevnîyyeden ziyade kerâmâtı ilmiyyeye ve tasarrufi ahkâmıdan ziyâde tasarrufi kulûba ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır. منبع النور da kendisinin naklettikleri “Müşâhede,, sahasından harice çıkmamaktadır. Hatta kendisinin “İnsileh السلاخ diye naklettiği bile ancak bir müşâhededir [1].

Vefâtından sonra da kendisine harikulâde kerâmât isnat edilmemiştir. Bursa’lı Tâhir B. menakıb مناقب ında 1293 te İstirumça, İştîp, Koçana ve Üsküp havalisinin istilâya uğramıyacağını, 1871 de Almanyanın Fransaya galib geleceğini bildirmesi, trene yetişemiyen bir zâtın, ruhâniyetinden istimdat neticesi, kendisini trenin içinde bulması, Hacı Ahmet Baba’nın, Yemen’ çöllerinde yolunu kaybetmişken kulağına « لانخف » sesinin gelerek

[1] İnsilâh, ruhun bedenden ayrılmasıdır ki ruh, bu hâlde cesedini görür ; ba’zan diğer bir mazhardan da zâhîr olabilir.

oradan geçen bir arap tarafından kurtarılması gibi bir kaç kerâmet kaydetmekredir [1].

Melâmilerce maruf ve meşhurdur ki Seyyit, bir gün bir mahalle giderken yanındaki müridi “Efendim; evliyâullâha ba’zan tayyî mekân olurmuş,, deyince “İşte biz de yürüyoruz ya!,, diye mukabele etmiş ve bu suretle kerâmâta karşı fikrini bildirmiştir.

Vâridat şerhinde de “Kerâmâtı ilmiye, kerâmâtı kevnîyeye mümâsil bulunmayan kerâmâtı hakikiyedir. Kerâmâtı kevnîye, ancak zâhitlerden zâhir ve zühd, terkedilince meslûp olur. Halbuki kerâmâtı ilmiyenin zevâli yoktur,, diyor [2].

Seyyid'in lisânı :

Seyyit Muhammed Nur'un yalnız iki küçük manzumesi var. Bunlardan biri صلاة فيضيه şerhine yazdığı üç, diğeri لطائف التحقيقات a yazdığı beş beyitlik arapça birer tarihten ibârettir. Başka manzumesi yoktur.

Bu manzumelerde vezin ve kafiye kat'iyen bulunmadığı gibi fikri nazmen ifâde edebilmek sâikasıyla kaideler bile bozulmuş ve ma'na çok rekik bir hâlde gelmiştir.

Buna muhabil, nâtika ve takriri gayet kuvvetli olduğu mütevâtiren söylenen Muhammed Nur'un mensur risalelerinde lisânı ve ifâdesi selis ve muntazamdır. En muğlak fikirleri vuzuhla anlatır. Şerhlerinde de bu kudret görünmektedir. Türkçeyi, bilhassa Rumeli şivesini tamamiyle benimsemiş ve yazılarında kat'iyen araplığını belli etmemiştir.

Seyyit Muhammed Nûr ve Türklük :

•Muhammed Nûr', neslen arap olduğu hâlde türk harsini tamamiyle kabul etmiş ve benimsemiş, Rumeli'li bir türk hâline gelmiştir. Risâlele-

[1] Menâkibi Şeyh Seyyit hâce Muhammad Nûrül arabî نورالعرى محمد خواجه سيد خواجه سيد شيخ سید خواجه محمد نورالعرى arabî Sa: 61 - 65,

[2] الكرامات العلمية التي هي كرامات الحقيقية التي لا تأتلفها الكرامات الكونية لأنها تظهر

من الزهاد و تسلب بترك الزهد اما العلمية لازوال لها اصلاً . Sa: 60.

rinden ve zaptedilen takrirlerinden güzel türkçe bildiği ve bu lisanı istediği gibi tasarruf edecek derecede benimsediği anlaşılmakta olduğu gibi sohbet meclislerinde bulunanlar da bunu teyit etmektedirler.

Seyyit, 55 eserinden yalnız 17 sini arapça olarak yazmıştır. Her hâlde bu 17 kitabı da kendisinden evvelki ve zamanındaki âlimlerin isrine iktifâen arapça yazmıştır. Evrâdı üsbûiyye اوراد اسبوعيه ve Risâlei Gavsiyye رسالة شريخ رسلان دمشق ve Risâlei Şeyh Rislâni Dımışkî رسالة غوثيه ve Risâlei Şeyh Rislâni Dımışkî رسالة غوثيه , Fazâilî İmâm Ali' , فضائل امام علي , Şeyhi ehber'in kasîdesinin şerhi, Ahmedibni İdrîs'in salâtının şerhi gibi mühim kitapları ; Risâlei İsmâliyye رسالة اسماعيلية , Risâlei Sâlihiyye رسالة صالحيه gibi tarzı teslik ve tarikını irâe eden aslî risâleleri hep türkçedir. Hatta Vâridât şerhini arapça takrir etmiş ve takrirleri zaptedilerek natamam bir şerh maydana gelmişken ve الرضاد في المبدأ والمعاد ile كتاب بردان السالكين i arapça yazmışken Vâridât şerhile كتاب الرضاد i Ali Urfî' Ef. ye برهان السالكين i de Harîrî zade'ye terceme ettirmiştir.

Bütün bunlar, Seyyid'in tamamıyla türkleştiğini, türk diyârında asırlarca türkler tarafından temsil edilen ve esâsâtını türk ruhundan alan bir mesleğin hakikî bir müceddidi olduğunu ispat ve teyit ediyor.

Muhammed Nûr', bu türkleşmeyi yalnız âsâriyle değil, ef'âliyle de göstermiş ve türklerle izdivac ettiği gibi kızını da Pirzerin'li bir türke — Abdürrahim Ef. — vermiştir. Oğullarıyla torununa gelince; bunları görenler, tamamiyle Rumeli'li birer türk olduklarını söylerler.

Binnetice şunu söyleyebiliriz ki Muhammed Nur'da araplıktan yalnız isminin sonundaki « الرى » kelimesi kalmıştı. Fakat bu da ancak ve ancak Muhiddîn'e bir hürmet ve râbitayı irâe eder.

*
*
*

Âsarî; [Arapçalar]

1. — Mecâlizzehra alessalâtil kübra مجالى الزهرا على الصلوة الكبرى "Şeyhi ekber'in صلاة فيضيه sinin şerhi,,
2. — Elyâkutül hamra alessalâtis sugrâ اليقوت الحمراء على الصلوة الصغرى "Muhiddin'in صلاة بطاسم şerhi,,
3. — Merecün nusûs lişerhi Nakşil fusûs مرج العصوص لشرح نقش الفصوص "Muhiddin'in نقش الفصوص una şerh,,

4. — El'envârül Muhammediyye الاوارالمحمدية “Seyyit Şerifi Cürçânî'nin risâlesine şerh. 1279 da Üsküp'te yazmıştır. Bir nüshası Millet kütüphanesindedir. Arapçalar; No 1124,,

5. — Elletâifüt tahkikat fî şerhil varidât اللطائف التحقيقات في شرح الواردات

6. — Risâletül mukaddime limütâlîl fusûsil hikem رسالة المقدمه لطالع النصوص الحكم “Muhiddîn'in fusûsül hikemini telhis,,

7. — Risâleti beyânüttarik ve beyännüs sâliki vel meslûki vessülûk رسالة بيان الطريق وبيان السالك والمسلك والسلوك “Bu risâlenin bir nüshasında ismi Risâletül ahadiyyetil vücûtiyye رسالة الاحدية الوجودية dir. Sülûk ahvâlinden bâhis küçük bir risâledir,,

8. — Risâletün fî keyfiyyeti îmânîl Fir'avn رسالة في كيفية ايمان الفرعون “Fusûs'-taki Fir'avn'in îmânı bahsini tavzih eder.,,

9. — Risâletün fî kerâmâtîl evliya رسالة في كرامات الاولياء “Tasarruf, kerâmâtı kevnîyye ve ilmiyyeden bâhistir,,

10. — Şerhi hakayikil eşya' شرح حقايق الاشياء “Bu risâleyi görmedim,,

11. — Kenzül mahfi an ehil hicûb كز الخفي عن اهل الحجاب “Sülûk merâtibinden bâhis küçük bir risâledir,,

12. — Bürhanüs sâlikin برهان السالكين “kezâ sülûk merâtibini bildirir,,

13. — Meşâhidüt tevhîd مشاهدات التوحيد “Sâlikin sülûkünde fenâyi ef'âl, fenâyi sıfât, fenâyi zat'ta, İsâ ; Bekayi ef'âl, bekayi sıfât, bekazi zat'ta Mûsâ; Cem', Hazretül cem' ve cem'ul cem'de Muâammed' meşreplerine mazhar olacağını bildiren bir sahifelik muciz, fakat gayet vâzih ve müfit bir risâledir,,

14. — Seyrüt tevhîd سير التوحيد “Makamât ve meratibi sülûkten bâhistir,,

15.— Kitâbür reşâd kitab الرشاد في المبدأ والمعاد “Mukaddimesinde merâtibi, faslı evvelinde mebdei, faslı sânisinde meâdi, hatemesinde Bürüz'u anlatan ehemmiyetli bir kitaptır.,,

16.— Risâlei reddiye alâ irâdetil cüz'iyye رسالة ردیه علی ارادة الجزئية “Mevzuu isminden anlaşılır küçük bir risâledir,,

17.— Mürşidül uşşak مرشد العاشق “Tevhîdi ef'âl, sıfât ve zâtı anlatan bir risâledir,,.

Türkçe âsârı :

1.— Şerhi evrâdı üsbüiyye شرح اوراد اسبوعيه “Şeyhi ekber'in Salâtı üsbüiyye'sinin şerhi; büyükçe bir kitaptır.,,

2.— Eddü'tü'sseniyye fi şerhi risâletilgavsiyye الدوة الثبته في شرح رسالة الغوثيه “Şeyhi ekber'in Gavsiyye riâlesinin şerhidir; büyükçe bir kitaptır.”

3.— Şerhi kelâmı İmam kalam امام “Ali'nin kasidesinin şerhi.”

4.— Risâlei noktâtülbeyan العلم نقطة كثيرها الجاعلون Ali'nin رسالة نقطة البيان kelâmının şerhi.”

5.— Şerhi risâlei Şeyh Rıslânı Dımışkî (İhsarürrahman).

6.— Şerhi kasidetüş Şeyhul'ekber شرح قصيدة الشيخ الأكبر kaside-sinin şerhi.”

7.— Şerhi gazeli Hacı Bayram شرح غزل حاجي بايرام “Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde,”

8.— Niyâzi şerhi “Mısrîi Niyazi'nin bazı gazellerinin şerhi. Takrirle-rinden zaptedilmiştir.”

9.— Risâletün fi tefsîril Fâtiha رسالة في تفسير الفاتحة “Küçük bir risâledir.”

10.— Kitâbiddevâiri vel eflâk fi beyani tasarrvfâti sahibilmülki vel emlâk كتاب الدوائر والافلاك في بيان تصرفات صاحب الملك والاملاك “Metinde zikredilmiştir.”

11.— Delilül'uşşak دليل العشاق “Sülûk merâtibinden bahseden küçük bir risâledi.”

12.— Dâiretülvücut fi beyani mekamil Mahmud دائرة الوجود في بيان مقام محمود “Keza sülûkten bahseden küçük bir risâledir.”

13.— Eddürünnefis alâ salâti İbni İdris الدر المنقيس على صلوة ابن ادريس “Ahmedibni İdris'in Salât'ını şerheden selis ve vâzıh bir risaledir.”

14.— Risâlei tevhidülbehiyye رسالة توحيد البهيه “Tevhidi ef'al,sifat ve zattan bâhis bir sahîfelik bir risâledir.”

15.— Risâle fi beyani sülûki şerîat ve tarikat ve hakikat رسالة في بيان سلوك “Merâtıp ve makamattan bâhis bir risâledir.”

16.— Risâlei salûki hakikat رسالة سلوك حقيقته “Beka mekamlarından bâhis küçük bir risâledir.”

17.— Risâlei saâdet ve şekavet رسالة سعادت وشقاوت “Bu risâleyi gö:medim.”

18.— Delâilülhayrat دلائل الخيرات şerhi. Bir nüshası İstanbul Şehremâneti Mektupçusu Osman Bf. dedir. Büyük bir kitaptır. Seyyit bunu 1306 da Selânik'te yazmıştır.”

19.— Şerhi ezani Muhammedî شرح آذان محمدى “Ezanı, meratip ve mekâ-mâta tatbik eden küçük bir risâledir.”

20.— Sırrı ezanı Muhammedî alessalevâtıl hams سر آذان محمدى على الصلوة الخمس “Birincinin aynı bir risâlesidir.”

21.— Manzarülküfr منظر الكفر hadîsinin şerhi.”

22.— Ecvibetüllâzimetü fi es'iletüş Şeytaniyyetilmezkûreti fi Muham-mediyye اجوبة اللازمة في أسئلة الشيطانية المذكورة في محمديه “Küçük bir risâledir.”

23. — Hâdil'uşşak هادى العشاق "Mekamattan bâhistir.,,

24. — Tuhfetil Muhammediyye تحفة الحمدية

25. — Şerhi a'yani mümkinat شرح اعيان ممكنات

26. — Sırrünnebeilhak سر النبا الحق

27. — Fazaili İmâm Ali فضائل امام علي

28. — Tefsîri sûrei Yusuf تفسير سورة يوسف

29. — Tefsîri sûrei feth تفسير سورة فتح

Bunlar, bende
yoktur. Bir yerde
de bulamadım.

30. — Menbaunnur fi rü'yetir Rasûl منبع النور في رؤية الرسول "Kendi tercemei haline ait küçük bir risâledir.,,

31. — Risâlei ilmi hâl رسالة علم حال "Sifâtı sübûtiyyeyi tevhid veçhile bildiren bir risâledir.,,

32. — Şerhi akaidin Nesefiyye شرح عقائد النسفية "Matbu'dur.,,

33. — Risâletül İsmâliyye vel atiyetüddürriyyeti fi tarîkin Nakşiyeti vel Melâmiyye رسالة الاسماعيلية والعطية الدورية في طريق النقشية والملامية "Mürşidi kâmilî, râbita ve teveccühü, telkini zikri, yakin merâtibini, Vilâyet, Sıddikiyyet, Kurbet, Ubûdiyyet ve Ubûdet, makamlarını bildiren 12 bap üzerine yazılmış bir kitaptır.,,

34. — Risâletüs Salihyye رسالة الصالحية "Seyyid'in en mühim olan bu eseri hulefâsından Sâlih Ef. ye ithâfen yazılmış olup sâlike makamâtı telkin tarifâtını hâvidir. Mürşitlere yarar.,,

35. — İhtiyâr ve kıdem اختيار وقدم risâlesi. Bedreddîn'in ihtiyâr ve âlemin kıdemi fikirlerini teyit ve tavzih eder.,,

36. — Etmemiş alâ salâti İbni Meşîş التمشيش على صلوة ابن مشيش "Abdüsse-lâmibni Meşîş'in salâtını şerh.. Aynen İsmâil Hakkı'nın şerhidir. Yalnız bazı yerlerde tafsilatı havîdir. İsmâil Hakkı'nın şerhini takrir ve bazı yerlerini tafsil etmiştir.,,

37. — Risâlei Saîdiyye رسالة سعيدية "Mead ahvâlinden bâhistir. Seyyit, Ali'nin hayatta oldığını bu risâlede anlatıyor. 8 - 10 sahîfelik bir risâledir.,,

38. — Beyâni tecellil Hak al el merâtîp بيان تجلى الحق على المراتب "Devir merâtibinden bâhis küçük bir risâledir.,,

*
**

Seyyid'in bunlardan başka zaptedilmiş birçok takrirleri ve iki mektup sureti vardır.

IV

SEYYİD'İN TARZI TESLİKİ

Seyyit Muhammed Nur', sâliklerini zikir ve esmâ tarikiyle teslik etmezdi. Mürşidin telkini merâtipteki tarifatını mübeyyin "Risâlei sâlihiyye," sinde — ki bu risâle tarzı teslikini göstermek itibariyle çok ehemmiyetlidir — salike üç şey lâzım olduğunu, bunların birinin mücâhede, diğerinin zikri dâim, üçüncüsünün de esrarı hilkate agâh olup ikilik hicaplarını ref'etmek olduğunu söyleyip zikir hususunda şöyle diyor :

"Esrarı tarikat olan zikri dâimi tahsile çalışın ; zira gaflet, zikri dâim ile ref'olur. Bu zikri dâimin tahsili, ehli zikir olan kimesnenin talim ve telkinine mühtaçtır. Çünkü, cenabıhak kur'anda buyurur : فاستلوا اهل الذكر ان كنتم لاتعامون Bu âyetten anlaşılıyor ki meşayihî izâmın memuriyeti gerek celf ve gerek hafî, ancak keyfiyeti zikri talim ve beyandır. Yoksa zikri ilâhiyi adet ile kaydetmeğe hiç bir veçhile hak ve salahiyetleri yoktur. Şu kadar ki bazan mübtedilerin hallerine terahhümen ve istidatlarına nazaran yapılır,,

Vâridât şerhinde de ehli tarikın tevhidi, zikre müdâvemet neticesinde tahsil edilen bir hâldir; makam değildir. Bu, Leylâ'ya karşı Mecnun'un hâline benzer. Melik, Leylâ'yı ona arzyledi ve Leylâ ; ya kays, ben Leylâyım, bana bak ; dedi de Mecnun ; benden başka Leylâ olur mu ? deyüp dağa kaçtı. Bu mücerret hâlden ibarettir. Ehli zikir de böylece kendilerine zikir galip olunca ; zikir, zâkir, mezkûr, ittihad eder. Halbuki butevhîdi makam değildir,, [1] Söзlerini okumaktayız.

Seyyid'in tarikında râbîta da yoktur. Filvaki risâlei İsmailiyyede ikinci bapta uzun uzadıya râbitadan ve sureti icrâsından bahsederse de bu eser, "risâletül ismailiyye ve atiyetüd dürriye fi tarikin nakşiyeti velmalâmiyye,, ismiyle tevsim edilmesinden de anlaşıldığı veçhile nakşî

[1] توحيد اهل الطريق الذى اتجهوا وحصلوه من المداومة على الذكر فانه حال ، لامقام . كما هو حال مجنون بليلى ؛ فان الملك لما اعرض عليه ليلى فقالت له ليلى : يا قيس انا ليلى انظر الى ؛ قال : هل تكن ليلى غيرى وفر الى الجبل ؛ فهذا حال مجرد .. فكذلك اهل الذكر اذا غلب عليهم الذكر اتحد الذكر والذاكر والمدكور وليس التوحيد المقامى هذا Sa: 59

ve melâmî neşvelerini cami' olarak yazılmış bulunduğundan rabıtayı da mevzuu dahiline almıştır. Esâsen Seyyit te yedinci bapta muhasebe, mürakabe ve intikalâtı anlatıp bitirdikten sonra "sâdâtı nakşîyye sülûklerinin nihâyeti budur,, diyor ve merâtibi yakini; vilâvet, siddîkiyyet ve kurbeti; ibadet, ubudiyet ve ubudeti sekizinci baptan kitabın nihayeti bulunan 12 nci babın sonuna kadar olan kısmında anlatıyor ki buraları melâmete mahsus makamatı tevhit ve bakayı nâtıktır.

Halbuki salâtı üsbuiyye şerhinde havâtırın ref'ine imkân olmadığını kalbi seçde eden ve havâtırın Haktan geldiğini bilen kimseye bunların zarar vermiyceeğini anlatırken "bazı tarik ehli, havâtır ref'i için râbıta yaparlar ve şeyhlerini iki kaşları arasına alırlar; gûya ki hâtıra gelmesün deyu... halbuki daha büyük kusur ederler; çünkü şuhutlarında şeyh mukayyet olur. Zikir halinde de Allah derler; râbıta ile ülûhiyyeti şeyhe hasretmiş olurlar. Bu ise küfürdür. Ve hazreti Ömer zamanı hilâfetinde asakiri islâmın techizâtını namaz dahilinde dahi fikrederdi. Bundan malûm oldu ki kâmile efkâr ve havâtır, hatta ibadetlerinde de ibâdeti diğerdır; zira zevki hazrettir [1], diyor. Seyyid'e nazaran râbıta, mürşide mahabbeti kâmile ve mürşitte fenâyi tâm; zikir de, zikri dâim, ya'ni Hak'tan ademi gafletten ibarettir. Görmüşük ki bayrâmî melâmîleri ve eski melâmetiler de aynen bu fikirde idiler. Melâmî halifelerinin bizzat arap Hocadan, ya'ni Muhammed Nur'dan telakkun edip yetiştirdikleri salık ve halifelere telkin eyledikleri zikri dâim şudur:

Sâlik, her ne işle meşgul olursa olsun kendisine hangi makam telkin edilmişse kalben o hakikata teveccühle ismi celâli telâffuz ve tekellüm etmeksizin dâima fikrinden geçirir. Bu suretle, baktığı, gördüğü, söylediği konuştuğu, yürüdüğü, oturduğu yerlere, kimselere o isimle nazar eder, Meselâ; tevhidi ef'alde ise böylece konuşan, yürüyen, oturan, kalkan..... kâffeî ef'âli yapanın Allah ve bütün ef'âlin de ef'alullah olduğunu dâima hatırlar ve tevhidi ef'âlin zikri olan «لا فاعل الا الله» zikrini kalben ve şühûden zâkir olur.

Tabiatıyla kuvvetli bir "telkin binefsihi,, olan bu tahattur git gide kendisinin tevhidi ef'alde zevk ve tahakkuk sahibi olmasını badî olduğu gibi aynı zamanda Haktan gafleti ref'eder. Kuşadalı İbrahim Efendi de [2]

[1] ورد يوم الجمعة.

[2] Kuşada'lı İbrahim Efendi Halvetiyyei Şa'baniyye meşayihinden Melâmî meşrep bir zâtür. Hacca giderken "Rabıg,, da 1264 te vefat etmiştir. Mektûbatı ve eş'ârı vardır. Maşhur Hamâmî Bosna'lı Hacı Tevfik' ve Ömeri Halveti'nin şeyhidir. İhvanı, vefatını umumiyetle 1264 olarak kaydettikleri hâlde Sicilli osmanî'nin ve ondan naklen Osmanlı müelliflerinin 1262 göstermesi yanlışır. İbnül'Emin Mahmut Kemâl Beyefendi'nin de Bâbî âlî'de vesâik

mektuplarından birinde “ el işte gönül oynaşta gerek,, diyerek bu zikri dâimi tavsiye ediyor.

Zikri dâim, ilk zamanlarda bir külfet gibi görünür. Fakat bunda zikri dâimiden gafil olmamayı tasmin etmenin lüzumu yoktur. Yalnız mümkün oldukça hatırlamak kâfidir. Bu, yavaş yavaş bir rüsh haline gelir ve sâlik kendisinden ve muamelatta bulunduğu halktan gafil olmaya, her şeyin Hak’tan ibaret bulunduğunu zevketmeğe başlar.

Bu gün de melâmîlerin zikri dâimi bu, anlattığımız tarzdadır.

Makamatı tevhid ve ittihad (merâtibi fenâ ve beka) :

Melâmî sülûkü, altı makam üzeredir, Bunların üçü makamâtı tevhid, üçü makamâtı ittihad; tabiri âharla üçü makamâtı fenâ; diğer üçü makamâtı bekadır. Makamatı tevhit ve fenâ şunlardır: Tevhîdi ef’al, Tevhîdi sîfât Tevhîdi zât.

Melâmîlikte tekke, âyini duhûl ve sâir kuyut ve merâsim bulunmadığından bu mesleğe girecek sâliki mürşit; تنها bir mahalde, meselâ bir camide veya evinde kendisinin müvacehesinde diz dize oturarak evvelâ zikri dâimle beraber tevhibi ef’ali telkin, yani anlayacağı tarzda tarif eder. Ondan sonra sâlikin vazifesi Hak’tan gafil olmamak ve ihvanile sohbetlerde bulunmak suretile bu makamı zevketmekten ibârettir. Bayrâmî melâmîleri, bu hâle “gönül bekleme,, derlerdi. Mürşit salikin, makamını zevkettiğini anladıkça sırasıyle diğer makamâtı da birer birer telkin eder.

Seyyid’in Risalesinden bir çoğu bu makamattan bâhistir. Fakat “Risalei Sâlihîyye,, si bilhassa mürşitlerin telkinlerine esas olmak üzere yazılmış olduğundan bu makamların tarifâtını mezkûr risâleden aynen yazıyoruz:

1 — Tevhibi ef’âl: “Suveri berzahiyeden sâdir olan ef’âl, hakkın olduğu zevkan, ya’ni ilmi kuva ile şühut olunacaktır. Suveri berzahiyeye demek kablel biat görünen suyeri ekvandır ki ol suveri berzahiyeden meselâ bulut, bir suret; gök bir suret, dağlar bir suret, hayvanlar bir suret, insanlar dir suret... İşte bu suretlere Suveri berzahiyeye derler. Bu suretlerden zâhir olan işlerin cümlesi aleliltak hakkındır ve tevhibi ef’âlin

tetik ederken o zaman Hicaz vâlisi bulunan zâtın Bâbî âlî’ye vekayii mühimme miyânında Kuşadalı’nın vefatını da 1264 senesinde ihbarına âit evrâkı gördüğü Vassâf Beyefendi merhumun “Sefinei evliyâ,, sında masturdur. (Cilt : 3. Sa : 73 - 74).

edebi odur ki ef'âlin cümlesini, ya'ni bize nisbetle eyisini ve fenasını Hakka nisbet ede... Çünkü, ef'âlin eyiliği ve fenalığı bize nisbetledir. Yoksa Hakka nisbet olundukta cümlesi hayırdır ve isimlerden münezzehtir. Anın için Ehlullah, ef'âli, hakka isbat eder. Yine Allah zina etti demez. Zira zina ismini icad eden nisbettir. Eğer fi'l'in kula nisbeti olmamış olsa ol fi'l'in eyiliği ve fenalığı tayin olunamaz. Ve ef'âl sâlikinin esnâyi zikirde râbitası *لا اله الا الله* *لا فاعل الا الله* dir ve kur'anda delili *واالله خائفكم وماتعلمون* dur. Bir daha delii *والبحر وحملناكم في البر والبحر* ve bir daha delil *حب السموات* *زين للناس* *.....*, dir[1].

2. — Tevhîdi sifât: “Hayat, ilim, irâde, kudret, sem', basar kelâm; Hakkındır. Yani diri olan Allah'tır ve bilen Allah'tır ve kadir olan Allah'tır ve işiten Allah'tır ve gören ve söyleyen Allah'tır. Bu surette sâlik, zevkan bilecek ki bu sifât ile mevsuf olan Zatullah'tır. Ve bu sifâtle sâlike âyine olup ol ayinede hazreti mevsufu müşahede edecektir ve bu sifâtin kur'anda delilleri; evvelâ hayat Hakka mahsus olduğuna delil *لا اله الا الله واليه المرجع والمآب* âyeti kerimesidir. Yani, hayat ancak Hakka mahsustur; eşyâda görünen hayat hakkın hayatıdır. Zira şeriatta eşyanın hayatı ilâhiyye ile kaim olduğunda cümle ehli kelâm ittifak etmişlerdir ve ilim Hakkın olduğuna delil; *واالله يعلم واتم لاتعلمون* ve *قل انما العلم عندالله* olduğu *ان الفوتة جميعاً*, لاحول ولا قوة الا بالله العلي العظيم; *سبحان ربك رب العزة عما يصفون* olduğu *وربك بخلق ما يشاء ويختار ما كان لهم الخيرة* semi' ve basar Hakkın olduğu *لا موصوف* *لا موصوف* *.....* âyâtî kerimeleriyle sâbittir. Ve rabitası *لا اله الا الله* dir,,

3. — Tevhîdi zat: “vücut Hakkındır, gayrinin vücudu yoktur. Zira *كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام* ve *كل شيء هالك الا وجهه* demek eşya madum demektir. Ma'dumun ise vücudu yoktur. Ancak vücut Haktır. Bu makamın râbitası *لا موصوف* *لا موصوف* *.....* tır. Ve bu üç makam eshabına ehlullah ve ehli fenâ tesmiye ederler., [2]

[1] Söfiyyûn bu makama, mezlakai ekdam derler. Çünkü sâliki ibâhaya sevk edebilir. Fakat mürşidin sözünü dinlemek şartı esası bulunduğundan kâmil mürşitler, sâliklerini her şeyi hak göstermeye beraber (edebi mehammediye) tecavüzden meni' ve tecelliyatı hassai muhammediyyeye mazhar etmeğe muvaffak olurlar. Hakkıyla tevhidi ef'ali zevkeden sâlik her şeyi hoş görür ve bir şey'e itiraz etmez. Lâkin fevâhişe de meyledemez. Halbuki bunu ilmen bilenler, (istek hak'tır) diyerek ibahî oluverirler. Yalnız şu muhakkak ki ekseriyet bu ikinci kısımdadır.

[2] Ehli fenâ tesmiyesinde sebep ef'âli, ef'âli ilâhiyye; sifâtî, sifâtî ilâhiyye; zevâtî, zâtî ilâhîde ifna ettiklerindedir. Bundan sonraki makamlar, baka makamlarıdır. Çünkü bu makamlarda - sâlik evvelce Hakta fânî olduğu gibi - Hakla baki olur. Bu maiyyet te artık maiyyeti mekânîyye ve zamanîyye değil, maiyyeti zâtîyyeden ibarettir. Zikri dâim makamâtî fenâdîdır. Baka makamlarında zâkir, mezkûr olur; mezkûr ile birleşir (hulûl ve ittihatsız..) Seyyid'in Mürşidül uşşak, Hâdil uşşak, Sülûki hakikat, Meşâhidüt tevbihi, Tevhidül behiyye, Dâiretül yücut risâleleriyle; diğer âsârının makamattan bâhis kısımlarında da bu hususata ait kâfi, muhtasar, müfit malûmat vardır (müracaat!).

4. — Makamı cem' مقام جمع : Bu makamda sâlik Hakka kuvâ olur kuvâsında Hak zâhir olur ve kendisi bâtın olur. ان الله يصبر بالعباد âyeti kerimesiyle ان الله يقول بلسان عبده سمع الله لمن حمده eşya Hakta bâtın olur. Şöyle ki eşya denilen suveri ekvandır; suveri ekvan ise gözlerini kapadığım vakitte eşyanın suretleri insanın zihninde bâtın olduğu gibi makamı cemi'de dahi eşya, ilmi ilâhîde bâtın olur; zât ile zâhir görünür. Bu makam sâliki, eşyaya nazar eyledikte suveri ilâhiyyeye nazar eyler ve her ne ahkâm zâhir olursa cümlesini Hakka isnad eder ve bu ahkâma ahkâmı ilâhiyye tesmiye ederler. ان الله وملائكته يصلون على النبي âyeti kerimesi, bunu ifâde ve beyan eyler. Ya'ni Allah ve melekleri; ya'ni sıfâtı ilâhiyyenin cümlesi zâtı Hakta bâtın olduğu cihetle ahkâmın cümlesini icra eden Haktr. Anın için cenabı Allah, miraçta hazreti Peygambere buyurdu: „شهد الله انه لا اله الا هو“ ve „وقف يا محمد فان ربك يصلي“ bunu ifâde eder. Bu makamda sâlik, kesreti eşyadan mahcuptur. Bu kesret nedir? diye suâl olursa cevap vermekten acizdir ve bu makamda sâliki çok durdurmazlar. Zira Hakikatta makam değildir. Belki bir hâli istiğraktan ibârettir. Mecnun'un Leylâ benim, gayri Leylâ yoktur dediği gibi.. ve Makamı cemi' de eşyanın bâtına rücuunun bir diğer misâli, meselâ; düz bir ovada bir direk olsa, sabah güneşi, o direğe vurduktaki bir gölge çıkar. İşte o gölge mahluktur. O gölgeyi güneşin tulûu izhâr eyledi. Bir müddet sonra güneş yukarı çıktıkta ve zevâl vaktında ol gölgenin eseri kalmayup direkte bâtın olur. Sâlikte dahi, şühût ve zevk sebebiyle Hak' kemâliyle zâhir oldukta eşya, zâtı Hakta bâtın olur, gölgenin bâtın olduğu gibi; gölgenin vücudî haricîsi olmayıp ancak göze bir karaltı görünüp belki vücudî zillîsi olduğu gibi halkın dahi vücudî hakikîsi olmayup ve yalnız âlemde bir şey olup hariçte asla vücudü yoktur. Yalnız gölgenin inkârı kabil olmadığından halkı dahi inkâr kabil olamaz. Belki halk denilen, Hakkın ismi zâhirinin hükmüdür. Ve mutlaka tecelliyâtı hariciyyeden ibaret olup vücudî haricîsi yoktur. Anın için ehilullah buyurdular: ما شمت راحة الوجود a'yani sâbite vücut kokusu duymadılar. Nerede kaldı ki vücutları olsun! Bu makama kurbi farâiz derler.,,

5. — Hazretül cem' حضر قاطع : “Hazretül cem' demek, Hak bâtın; halk zâhir demektir. Hak' bâtın, halk zâhir ne demektir? Ya'ni ol halk ki zâtın ilminde bâtın olmuştu ve ilmi ilâhîde mahfuz olmuştu; o ilimde olan esmâyı, Hak, kendi vücudüyle izhâr edüp ve kendi hükmünü esmaya verüp esmâ izhâr eyledi. Ve zât kendi hükmünü esmâya nisbet eylediğinden esmâ zâhir; zât, bâtın oldu. Bu halde gören, işiten, söyleyen Haktr; lâkin abdin kuvâsiyle.. Bu makamda Hak, kulun kuvası olup kulun hayatı hakla, kudreti Hakla, sem'i Hakla, basarı Hakladır. Nitekim hadîsi kudsîde اذا احببت عبداً كنت له سمعاً وبصراً وبدلاً ولساناً ورجلاً، يسمع بي ويرى بي ويمسك بي“

«ويقول بي ويشي بي ya'ni; ben kuluma mahabbet eylediğim vakitte o kulumun sem'i ve basarı, yedi ve lisanı ve ricli olurum. Benimle iştir, benimle görür, benimle tutar, benimle söyler, benimle yürür. Bu makama ehlullah "kurbi nevâfil, tesmiye ederler. Bu makamın kemâline nâil kimesneler herkesin bildiğini bilir ve iştir ve görür. Ya'ni kerâmâtı ilmiyye ve kemâlâtı sıfâtiyye kendisinden sâdır olur...»,

6. — Cem'ül cem' جمع الجمع : "Sâlik bu makamda «هو الاول والاخر والظاهر والباطن» âyeti kerimesini bir nazarda müşâhede edecektir. Şöyle ki abidden zâhir ancak ef'âl ve sıfâtı ve vücudi Hak olduğundan abid evvel oldu ve ef'âli ilâhiyyenin zuhûru abdin azayı semâniyyesine mütevakıf olduğundan abid, âhir oldu ve abdin suretinde zâhir olan vücut, Hakkın olduğundan abid, bâtın oldu ve yine Hak, abid suretiyle zâhir oldukça mahlukat tesmiye olduğundan abid zâhir oldu. İşte bu makamda sâlik, suveri ekvandandan bir surete nazar eyledikte bu dört nispeti bir surette müşâhede edecek ve kendisinde dahi bu dört nispeti müşâhede eyliyecektir. Hatta bu şühût galebe eyledikte bir kimse kendisine suâl edecek olsa ki "«هو الاول والاخر والظاهر والباطن» âyeti kerimesinin ma'nası nedir? Ol dahi cevabında der ki: evvel benim, âhir benim, zâhir benim, bâtın benim... Yahut karşısında olan surete sensin evvel, sensin âhir, sensin bâtın, sensin zâhir, deyu cevap verir ve bu cevabında sadıktır ki onun şühûdunda Hak, bu suveri kendi vücudiyle izhâr eylemiştir.,

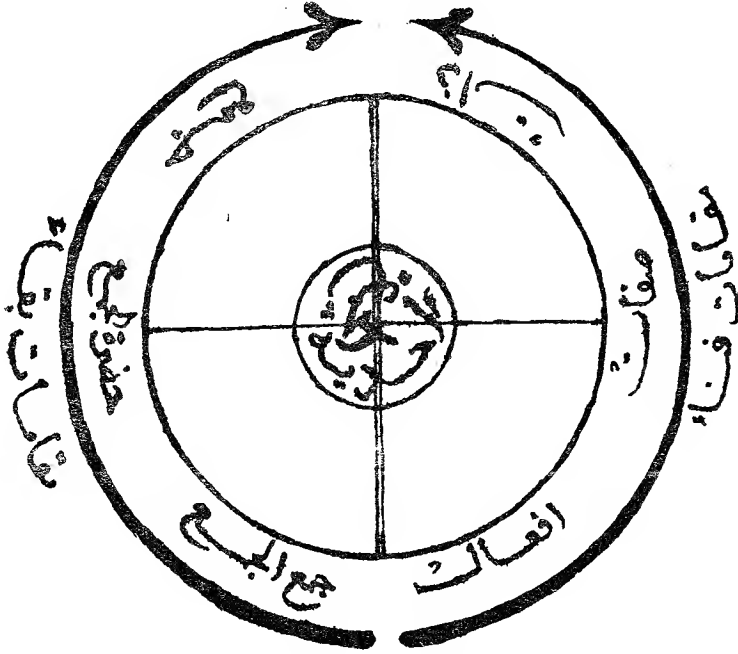
Muhammed Nur' bu altı makamdan sonra yedinci bir makam daha olduğunu, fakat bu son makamın, diğer makamlar gibi peyderpey mürşit telkiniyle zevkêdilemeyeceğini "Meşâhidüt tevhit, Hâdil uşşak, Mürşidül uşşak... " gibi makamattan bâhis risâlelerinin umumunda söylüyor: Hatta türkçe "Mürşidül uşşak,, ta diyor ki "bu makam, Ahadiyyetül cem', احادية vârit oldu ve وما ربيت اذ ربيت واكن الله وى makamıdır. Ve bu makamda مرأيت الا الله tır. Bادهu imanı, tahkikî olup Hakkalyakine dâhil olur. Hakkalyakin bir makamdır, ana مقام التمسكين في التلويح ve مقام الحتام ve مقام الاتحاد derler. Bu makamda ne kesret ve ne vahdet ve ne de tâi hitap sâbit olur. Bu makamın lisanı مرأى الله الا الله tır.

Risâlei sâlihiyyede de « احادية الجمع و احادية العين » makamı olan bu makam hakkında şu sözleri okumaktayız :

"Ve yine ma'lûm olsun ki bu makamdan sonra bir makam daha vardır ki o makamı takrir etmeğe ne bende kuvvet vardır ve ne de takrir edecek olsam sende kuvvei fehim vardır. Çünkü o makam احادية العين و احادية العين مقام olduğundan ancak gavsî a'zam olan zâtın mülkü olup teberrüken bize dahi ta'lim ederler. Lâkin, biz telkin edemeyiz. Zira kur'anda ولا تقرروا مال التيم ... deyu gelmiştir. Yetîmi hakikî hazreti Rasûli ekremdir ve anın

mâli ahadiyyettir. Biz andan nehyolunduk ki takarrüp edemiyelim. Eğer Rasulullah kendisi bizzât telkin ederse zevk alınır ve illâ zevk alınamaz.,,

“Dâiretül vücud fi beyanı makamil Mahmud., da makamâtı mücmelen ta’rif ettikten sonra şöyle bir dâire yapıyor :



bu dâirenin bir nısfı fenâ ve tevhîd, diğer nısfı Baka ve ittihat makam-ları olup ahadiyyetül cem' makamı merkezi dâiredir.

Görülüyor ki Seyyit Muhammed Nur'un vaz'ettiği tarzı teslik, doğru-dan doğruya iptidadan intihaya kadar “vahdeti vücud., esâsı üzerine mübtenidir. Bayramî melâmîlerinin sülûklerinde telkini meratip yoktu. Sohbet ve gönül bekleme ile sırrı vahdetin ma'nen tahakkukuna intizar ederlerdi. Seyyit Muhammed Nur' ise, melamî sülûkünü daha maddî ve ilmî bir tarza ifrağ etmiştir. Nihayet bu usûl, öyle bir hâle gelmiştir ki melâmîler, mürşitlerinden bu merâtibi peyderpey ders alır gibi alırlar ve sohbetlerinde, şühutlarında bunu zevketmeğe çalışırlar. Binnetice melâmî-lerde, diğer tasavvuf ehlinde ve bilhassa eski melâmîlerdeki işrâkîlik, tamamiyle kaybolmuş ve vahdet, bir “inkîşaf., bir “tecelli ve tahakkuk., hâlinde bir “ilim., hâline gelmiştir. Halbuki, bu ilim, kitaplardan da pek alâ öğrenilebilir. Muhammed Nur', “Şerhi kelâmı ilâmı Alî., risâle-

sinde “gerek tevhîdi ef’âl ve gerek tevhîdi sıfât ve gerek tevhîdi zât ile halk, zâib ذائب ve fânî; badehu zâti Hakki müşâhede ve hak nazarı ve sülûk ile halk fânî ve Hak baki olduğunu müşâhede eyleyüp cümle Hak zâhir olur. Ve lâkin süluki tevhîd olmaksızın halka Hak demek küfürdür. taifei Bektâşîyyeye kendilerini nisbet eden melâhîde gibi bilâ sülûki tevhîd, halka Hak demek ve nazarlarında halkın vücutları varken ana Hak ıtlak eylemek mücerret küfürdür...”, diyerek sülûkün, ya’ni mürşidin telkininden sonra sâlikin teveccüh ve ihvanla sohbet neticesinde makamâtı zevketmenin tevhitte şartı esâsî olduğunu söylüyorsa da, mürşit, kendi anlayışına göre sâlike makamâtı istediği vakit telkin edebileceğinden bu telkin mes’alesi; demin söylediğimiz gibi melâmîliği ma’nevî ve işrâkîlikten adeta tecrit etmiş ve melâmet ilmî ve usulî bir tarikat haline gelmiştir.

V

MELÂMİLİĞİN İNTİŞAR SAHALARI

“Nuriyye melâmîliği,, diyebileceğimiz son melâmîlerin, Anadolu’dan ziyade Rumeli’ ve İstanbul’a yayılmış olduklarını görüyoruz.

Esâsen Rumeli’de zuhûr ve intişar eden bu meslek; Selânik, Üsküp, Manastır ve hatta Bosna havalisini tamamen istilâsı altına almıştır. Bunun sebebini evvelce de söylemiştik. Bu havali, bayrâmî melâmîlerinden beri melâmetin en ziyade yayıldığı saha idi. Aynı zamanda, son zamanlarda arnavutlukta Bektâşîliğin ve daha evvelce Rifaîliğin intişarı da halkı vahdet telâkkilerine mümkün mertee âşinâ bir hale getirmişti. Seyyit Muhammed Nur’, bu havaliyi fa’aliyetine merkez etmekle isabeti fikrini isbat eylemişti.

Çok eski zamanlardanberi âsâyışsizliğe de bir merkez olan bu muhit, bilhassa son zamanlarda Sırların, Yunanlıların, Karadağlıların, hatta Arnavutların isyanlarıyla daimî bir keşmekeş içinde idi. Halkın tasavvufa meylinde, bu içtimaî halin de dahli vardır.

Muhammed Nur, her halde tek tük melâmî bendelerine, melâmî meşrep dervişlere kendisini tanıttıktan ve nüfuzunu zâhîrî ilmi ve müderisliği ile tezyit ederek erkâmî hükûmete de kolayca hulûl ettikten sonra acele etmeksizin yavaş yavaş tarikini kurmağa başlamıştı. Evvelâ nakşî dervişliği ve şeyhliği ile görünen, fakat kendisine müracaat edenleri melâmet sülûkü üzere teslik ve terbiye eyliyen Muhammed Nur, İstanbul’a da müteaddit seyahatlar icrasiyle merkezin meşayih ve ulemasiyle temas etmiş ve hatta Şeyhülislâm Molla Beyi Bektâşî olduğu hâlde kendisine dehalet ve bîata mecbur eylemişti. Mirefteli Abdullah’ ve harîrî zade Kemâl gibi bir çok fâzıl ve zinüfûz kimseleri tarikine alan Muhammed Nur’, İstanbul’da da nüfuzunu temin etmiş ve bir çok halife yetiştirmişti.

Bu suretle melâmîlik, mütekâsif merkezi -- arnavutluk müstesna, çünkü orada yerleşen Bektâşîliğe galebe müşkildi -- Selânik, Manastır, Üsküp ve havalisi olmak üzere cenuben Tırhala, şimalen Bosna havalisine kadar yayılmış ve şarkî Rumeli’de de Edirne vilâyeti dahilinde bir çok müride malik olmuştu. Garbî Rumeli’den sonra en ziyade İstanbul’da ve

Anadolu'da da Eskişehir', merkezi Tire olmak üzere İzmir', Bursa' ve Ankara'da intişar etmiştir.

Balkan harbinden sonraki muhaceretin de bu intişarda mühim bir âmil olduğu muhakkaktır. Son melâmîliğin de kızılbaşlığın aksine olarak daha ziyâde merkezlerde ve mümkün mertebe ehli ilim arasında intişarını görüyoruz. Bu hususta da aynen Bayrâmî melâmîlerindeki mülâhazatımızı serdedeceğimizden tekrarından sarfı nazar ettik.

*
*
*

MELÂMÎ TEKKELERİ

Eski melâmîlerle, bayrâmî melâmîlerinin tekkeleri olmadığını görmüş-tük. Seyyit' bir çok hususta — zikir, kiske, merasim ve âyin olmaması gibi — bunlara ittiba' eylediği hâlde bazı hususta da ayrı bir içtihat sahibi olduğunu göstermiştir. Telkini merâtip bayrâmî melâmîlerinde olmadığı hâlde Seyyit' tarafından ihtira' edilmiştir. Tekke yapılması da böyledir. Filvaki son melâmî tekkeleri, ta'biri ma'rufiyle birer tekke olmaktan ziyade içtima' mahallidir. Çünkü melâmilikte, diğer tarikatlardaki "derviş," sınıfı yoktur. Binaenaleyh bu tekkeler; mürşidin ailesiyle beraber oturduğu ev, ihvanın istedikleri zaman toplanıp sohbet ettikleri bir mecma'dan ibarettir. Yalnız diğer tarikatlara karşı, cuma günleri, cuma namazından sonra; bazan cuma geceleri yalnız ismi celâlle zikredilir.

Muhammed Nur', bu tekkeleri, her hâlde ihvanın yalnız oralarda sohbet etmeleri ve hariçte agyar içinde kakıkata âit bir şey konuşma-maları için açtırmıştır. Rumeli istilasından evvelki melâmî tekkeleri şunlardır:

İstrumça :

İki tane tekke vardı. Bir tanesi daha eski olup Seyyit Muhammed Nur', burada otururdu. Vefatında, vefat ettiği mahalle defnedilip oraya bir de muntazam ve mükellef türbe yapılmıştır. Seyyid'in hulefasından hacı Faik Bey şeyh olmuş, 1319 da 'Selânik'te vefat ettikten sonra Muhammed Nur'un son zamanlarında kız olarak aldığı "Hacı valde., [1]

[1] Hacı Valde el'an sağdır. Üsküdar'da ikamet etmektedir.

tarafından idare edilmiş ve bu suretle kadınlara mahsus bir tekke haline gelmiştir. Bu tekke, istilâda yanmışsa da Türbe yanmamış ve bilâhara ta'mir ve tecdit edilmiştir. El'an Melâmîlerin ziyaretgâhıdır. Mevkufatı ve türbedarı mevcuttur.

İkinci tekke, yine nefsi kasabada olup evvelâ oğlu Şerif Efendi tarafından idare edilmiş, Şerif Efendinin hicrî 1323 te vefatı üzerine Hulefadan Hacı Abış Efendi şeyh olmuş ve bunun zamanında istilâ vuku'bulurarak bu tekke kapanmıştır.

Selânik :

Ali örfî Efendi Muhammed Nur'a intisabından sonra yalılardaki evini bir tekke haline getirmişti. Burası istilâyâ kadar ihvanın bir içti-magâhı imiş..

Doyran kazası :

Nefsi kasabada doyranlı Şeyh Hamdî hoca Ef. tarafından idare edilen bir dergâh el'an mevcuttur. Doyran'a tabi dedeli karyesinde istilâdan evvel bir melâmî tekkesi vardı.

Köprülü :

Burada da bir tekke açılmıştır. Halâ mevcutmuş. Vaziyetini ve şeyhinin kim olduğunu öğrenemedim.

Tikveş :

Nefsi kasaba olan Gavadar'da bir tekke mevcuttur. Bu tekkeye evvelâ İstrumçalı Hacı Süleyman beyin biradarı Hacı kadri Bey şeyh olup Balkan harbinde tekkeyi yangın ve yağmadan kurtarmağa muvaffak olmuştur; Harpten sonra vefat etmiştir. Tekke hâlâ mevcut ise de kimin tarafından idare edildiğini ve şeyhini öğrenemedim.

İştîp :

Hulefadan iştipli Sâlih Rifat Ef. tarafından yaptırılmıştır. Bu tekkede kendisi şeyh idi. 1326 da vefatından sonra istilâ vuku'bulup tekke yandı.

Pizren :

Hulefadan Recep Ef. badehu Seyfettin Ef. şeyholmuşlardır. Recep Ef. tahminen 1316 da, Seyfettin Ef. de isltlâ seneni vefat etmiştir. Şon şeyh olan Ömer Lütfî Ef. nin 1927 de vefatından sonra kimin şeyh olduğunu öğrenemedim.

Avret hisara tabi İsnefçe karyesi:

Muhammed Nur'un emriyle burada da bir tekke yapılmıştır. Buraya evvelâ hulefadan Hacı İbrahim Efendi şeyh olmuş, 313 - 14 tarihlerinde vefatı üzerine Doyran'lı Mustafa Ef. şeyh olup 322 de vefat etmiş, bilâhara istilâda bu tekke yanmıştır.

Üsküp :

Buradaki tekkeye evvelâ Muhammed Nur'un damadı ve halifetülhulefâsı Abdürrahim Fedâî Efendi, ondan sonra Abdürrahim Ef. nin oğlu hacı Kemâl Ef. şeyh olmuştur. Kemâl Ef. İstanbul'a gedikten sonra -1328- oğlu Hakkı Ef. şeyh olmuştur. El'an mumaileyh tarafından idare edilmektedir.

Manastır:

Rifaî tekkesi iken şeyh Ali Rıza Ef. nin Muhammed Nur'a intisabı ve Sâfî Ef. den hilâfet ahzetmesi üzerine melâmî tekkesi olmuştur. Rıza Ef. 331 de vefat etmiştir. Tekke el'an mevcuttur. Fakat şeyhini öğreaemedim.

İstanbul :

Şhremini, saray meydanındaki rifaî tekkesi; şeyh ahmet Sâfî Ef. Muhammed Nur'a biât ettikten sonra haftadan haftaya Rifâî mukabelesi yapılmakla beraber bir melâmî tekkesi haline gelmiş ve Sâfî Ef. kendisine intisap edenlerin hemen hepsini melâmet neşvesiyle teslik eylemiştir.. Sâfî Ef. takriben 310 tarihlerinde yefat eylemiş ve tekke de 333 te fatih yangınında yanmıştır.

Mevlevihane kapısında tarsus Rifaî tekkesi :

Bu tekkenin şeyhi Abdülkerim Ef. de Muhammed Nur'un hulefasındandır. Burası da tamamiyle bir melâmî tekkesi olmuştu. Kerim Ef. nin Bursa'ya nefyinden sonra tekke âdeta kapanmış ve nihayet son icraatta bilfiil seddedilmiştir.

VI

SEYYİT MUHAMMED NUR'UN HALİFELERİ

Abdürrahim Fedâî :

Pizren'lidir. Seyyid'in halifetül hulefası ve damadı idi. Üsküp'te bir medresede müderris ve üsküp melâmî tekkesinde şeyh iken 1303 te seyyit'le beraber hactan evdet ederken vapur Süveyş kanalini geçtiği sıralarda vefat etmiş ve cenazesi vapurdan çıkarılıp "Aynı musâ,, nam mahalle defnedilmiştir. Vefatına muhiplerinden Hakkı şu tarihi söylemiştir:

Bu cihânın devrini hiç bilmediler şeyhu şâb,
Kimse fehmetmez acap seyreyleyüptür bu dolap !

Pirimiz kutbi cihân azmeyledi çün Mekke'ye
Bilesince yâr idi mürşidimiz âli cenap..

Avdet üzre der sefine azmi firdevs eyledi,
Vaslını arzu edenler ciğerin etti kebâb.

Cümle ihvan feyzalurdu bahri ilminden anın,
Canları yaktı firakı, çeşmimizden kan silâp !

Hayderiydi, almadı evlâdı kabrinden nişan,
Bahr idi bahrile bahroldu Fedâî'ydi lakab.

Edelim الحكيم الله erdi çün hükmi kader,
Hâkimi mutlak olur, hem cümleye hüsnî meâb.

Hüsni hatmine delildir tarihi «Hakkî» iyan,
«نور ادوب جسم جميلی روحه ابتدی انقلاب»

Abdürrahim Ef; âlim bir zât imiş. Bir defa ulumi resmîyyeden de icâzet vermiştir. 302 de Muhammed Nûr'un mahdumu hacı kemâl Ef. ye muazzam bir sünnet düğünü yapılmış ve bu düğüne, İstanbul'dan bile ihvan davet edilmişti. Melâmîler, sahalara yayılıp meselâ bir kısmı bir tarafta sohbet, diğer bir kitle başka bir tarafta zikrile meşgul iken bir kısımda başka bir tarafta davul, zurna ile icrayi aheng ederlermiş. Bu hâl, bazı mutaasıplar tarafından İstanbul'a "melâmîler davul zurna ile zikrediyorlar,, tarzında bildirilmiş ve istifsar için Muhammed Nûr, İstanbul'a davet edilmişti.

Muhammed Nûr' İstanbul'a Abdürrahim Ef. yi göndermiş ve Abdürrahim Ef. meclisi meşâyih reisinin melâmî sülûkünü sorması üzerine "ednâ sülûkümüz halktan hakka suut; âlâ sülûkümüz haktan halka nüzuldür,, deyip icap eden izahatı vermiş ve tekrar üsküb'e avdat eylemiştir. İstanbul'da Tarsus tekkesinde müsafir olmuştur.

Âsârı :

Tefsiri suretül kevser : Abdürrahim Ef. nin yegâne arapça eseridir. Bu risâlede sôfiyûnun vahdet telakkisini o kadar vuzuyla anlatıyor ki Muhammed Nûr' bile "makamı ahadiyyetül cem'den vârid olmuştur. İzhârî câiç değildir. Bulduğunuz yerde yakın; yahut ta saklayın,, demiştir. Abdürrahim efendi keşke bu risâleden baska risâle yazmasaydı; hele nazma hiç özenmeseydi... İlim ve ihâtası, tasavvuftaki rusûhu tamamiyle bu tefsirde görünüyor. Sonundan bir kısmını yazıyoruz. "ya Muhammed' Rabbine salat edüp aynı olduğun gibi enfüsü âfâk bûdününü, belki bûdünü vücûdunu kurban et; taki sen hakikatta benim aynı olduğun ve benim gayrim olmadığın gibi benim zâtımdan başka bir eseri mevhum da kalmasin.

Bûdün, nasıl arapların hiyari emvali ise, bütün ekvan da senin hiyari emvalindir. Onu tasadduk eyle ve benim vücûdumla cemii zerrâtta envai tecelliyat ve eltafû kemâlât ile bulun..... Kim, sana buğzeder, ve kadrini bilmezse ki o benim kadrim, ya'ni bu sûrede tafsîl ve işâret eylediğim senin kadrinden ibarettir, ebter dir. Ya'ni, bu müşrikin vücûdünün neticesi, hatta vücûdü yoktur. Belki hayali mahzdır ve gayri mevcuttur. Hali, gayri mevcut vehim ve şirk olduğu gibi mevcut olmasının da imkânı yoktur. İşte bu, ebterdir. Sen nasıl ebter olursun ki - ya Muhammed' - işâreti ahadiyyei zâtiyyei kur'aniyyede tafsîl olunduğu gibi

sen, benim hayat ve kayyumiyetimle hayyülkayyumsun. Nasıl ki انا اعطيتك
sözümüzle de bunu ta'bir ettik,, [1].

Abdürrahim Ef. risâlenin sonunda " هذا مالاحلى في عيد الاضحى من تفسير سورة الكوثر بلسان " ,,مقام الاحديه

Risâlei vehbiyye :

Bu risâle manzumdur. Fakat kafiye muarra acayip bir şeydir.
Lisan da gayet bozuktur. Misâl olmak üzere birkaç beytini yazıyoruz :

Hudâ'ya hamdü şükrolsun yarattı kudretinden ol,
Kamu eşyâ vü mevcudat anın emrin edüp makbul

Biküllî âlemi a'lâ, dahi esfelde kim vardır
Anı tesbih edüp cümle dahi secde kıluplardır !

İçinde nüshai insan ki zâtına olup mir'ât,
Kıluptur cümleye serdar ana olmuş delil bizzât.

Salât ile selâm olsun o Fahrül enbiyâya kim
Buyurmuştur hadîsinde bilen nefsin olur hem nam !!

.....

Bilürmisin nedir mürşit ? o bir mazharı küllîdir.
Annla bitti hep işler o mazharı Hak olmuştur !

Bu risâlede merâtibi tevhid ve ittihadı anlatıyor.

Kasîdei nuniyye :

Bin beyit kadar olup aynı tarz ve aynı vadîdedir. Bu eserle gûya
"Muhammediyye,, yi tanzire çalışmıştır !

[1] كما انت يا محمد صليت لربك وكنت عين ربك وانخر بدن الانفس والآفاق بل بدن وجودك
حتى لا يبقى اثر سوى ذاتي كما انت كنت في التحقيق لست سوائى وتصدق جميع الاكوان التي هي خيار
اموالك كما ان البدن خيار اموال العرب وجد مجودى على جميع الذرات بانواع التجليات والالطاف
والكمالات..... ان شائتك هو الابتر يعنى ان من شئتك ولم يدرك الذي
هو قدر الذي فصلته واشترته في هذه السورة المنيفة التي هي عبارة عن قدرك هو الابتر يعنى وجود
ذلك الشرك ليس له نتيجة ولا وجود بل هو خيال محض غير موجود لا يمكن ان يوجد كما ان حاله
شرك ووهم غير موجود هذا هو الابتر فكيف تكون ابتر يا محمد وانت الحى القيوم حيأتى وقيوميتى
كما عبرنا بقولنا انا اعطيتك الكوثر كما فصل بالاشارة الاحدية الذاتية القرآنية..

Şerhi Şafiye : bu da manzum.

Kasîdei tâiye : ” ”

Merâtibül vücüt : ” ”

Hediyetül Hac :

“Merâtibi fenâ ve bekayı anlatan ve bunları menasiki hacca tatbik eden küçük mensur bir risâledir. Sonunda seyyid'in İbni fâriz divânı okurken müzdelifede ervahı enbiyaya mülaki olup hacta o mahalli Abdürrahim Ef. ye irâe eylediği de yazılmıştır.”

Risâlei iradei cüz'iyeye,

şerhi sırrı ... انا الحق

Risâlei ruhi kızıl alâ esrârı mebzûl muammâyı sırrı ezel رساله رخ قزیل علی اسرار مبذول معمای سرازل

Abdürrahim Ef. bu acayip isimli risâlede Seyyid'in hulefâsından İştîp'li Sâlih Rifat Ef. nin 10 beyitlik vezinsiz, kafiyesiz, hatta manasız bir gaze-
lini nazmen şerhetmiş. Mukaddemede diyor ki

« فيقول الفقير خادم نعال الملامية السيد عبدالرحيم برزنجي الساكن في بلدة الاسكوب لما نظم
اخى وروحي ونورعيني صالح رفعت عشر ابيات المشتملات على احد عشر حضرات سوداء ستة
حضرات خمرآء ولكن اخي تلك الحضرات الخمرآء من الوزن ووجدتها في مرتبتها فارين وسئلت عن
عدم ظهورها في النقش والكتابة واجابوني كما قلت بالسنتها في مقامها اذا قرأتها وجدت حكمة
سرها وارسلها الى والتس منى كشف السنتها سودائية وخمرائية وكشفها بحمدالله ونظمتها بالسنتها
وسميتها برخ قزيل على اسرار مبذول لتكون تحفه ومحبة للاخوان وباللله التوفيق »

Bunları okurken bilâ ihtiyâr Ziyâ Pş. merhumun

Güşetmesin öyle söz kulaklar,

Âlûdesi olmasun dudaklar !

beytini hatırlıyorum.

Risâleden anlaşılıyor ki Abdürrahim Ef. adam akıllı meczup bir zât olduğu gibi Sâlih Rifat Ef. ye de pek meclûp imiş.. Esâsen Melâmîler de bunu söylemektedirler. Bu acâyip risaleden bir kısmını yazıyorum :

Beyti evvel

Dersimizdir ruhi mahbup dersi aşkı okuruz

İlimimize yok nihâyet suret ile mesturuz!

جواب دادن لسان عشق در مدرسه عرفان بان ناظم را

Rif'ata saldın cemâlin nurunu yaktın beni,
 Dersi aşkı mahvedüp nur eyledin, aldın beni!
 Cümle uşşak per açuben uçtular pervâneveş,
 Girdin aşkın aynına gayr kalmadı aldın beni!
 Sırrı şin hem sendedir hem cümle aynındır hemin
 Sırrı kaftan [1] bir haber ver sanma hem aldın beni!

در مصرع ثانی جواب دادن علم بان ناظم را

Hamdülillah ki cemâli Rif'at oldu can bana,
 Gam değil mahcub olanlar dimeyeler can bana!
 Âşıkın matlubu odur yar ile hemser ola;
 Ber mürad oldum bugün hem Rif'at oldu can bana!
 Ma'deni cümle avâlim olmuşam hem gelmişem
 Sanma ey zâhit beni sen oldun nihâyet bana!?

*
 **

Abdürrahim Ef. nin bu risâlelerden maada manzumeleri de vardır. Bunlarda "Fedâî,, mahlasını kullanır. Lisaânı ve şî'riyeti bertaraf, fikirleri hakkında bize bir malûmat verebileceğinden iki tanesini yazıyorum. Cezbesi bunlarda da görünmektedir :

Dalarken bahri vahdette
 Beni bu gün bulan sâlik
 Muhakkak nûri Hakkım ben
 Tecelli eyledi bedrim,
 Okundu Besmele ismim
 Göründü her benim cismim,
 Göründü dil bana mutlak,
 Muhakkak yüzüdür hem Hak,
 Adım şehri melâmette
 Okundu hutbede لولاء
 Niceler cehdederler hem
 Arınçün zâhidan bana
 Küfürdür sırrımım zülfü
 Bu gün tutmuş hep âfâkı
 قل الله ثم ذرهم
 Budur râhi hakikat bil;

Bu gün benden duyan Hak'tır,
 «Fedâî» şehri itlakta

Çıkardın türlü gevherler.
 Bulur ol türlü dilberler!
 O iklimi hakikatta;
 Göründü ruyi dildarlar.
 Verildi Fâtiha resmim;
 Bulan bu yüzü izzetler!
 Görenler buldular itlak;
 Bunu bulandı Kanberler!
 Duyulmuş ankayı mugrib,
 Bu sırdır Hakka çenberler!
 Göremezler bu gün veçhim;
 Dediler dahi ekferler!
 Dahi ol hâli ruhsârım;
 Budur sırrı peyemberler!
 Bu gün sırrı bana geldi,
 Sakın olma o serserler!
 Sakın sanma ki insandır!
 Kuruldu veçhe minberler!?



ان الله جميل يحب الجمال
 Kimdir ol kim ola sevmiye cemâl ?
 Mektebi irfana varmayan a'ma
 Ne bilür kim kimdir meclâ?
 Nüshai âdemi eyledi mir'ât;
 Tecelli eyledi nice zuhûrât.
 Ol sofo Şeytan secde etmedi,
 Tardoldu ebedî kurba yetmedi,
 Camii فاحببت nice der idi?
 Bâdei aşk ile hem harab idi.
 Ol sırrı şabbı ârife sor da bil;
 Mescudi melâik hem ol etmiş bill!
 İşbu gencin tılsımın bulmak muhâl;
 Ey «Fedâî» aşk ile sen buldun cemâl!

ABDÜRRAHİM E. HALİEFELERİ

Abdülehat Ef.

Üsküp'lüdür. Kurrâ hâfızlarındandır. Âsarı yoktur. Üsküp'te tahminen 1332 h. de vefat etmiştir.

Hacı Hâfız Abdürrauf Ef.

İcazetnameli hocadır. Bir müddet İstanbul'da da bulunmuştur. Be-yazıt camiinde va'zeder, va'zdan sonra cemaata zikrettirirmiş. 1340 ta Üsküp'te vefat etmiştir.

Yonus Ef.

Priştine'li olup cezbedâr bir zat imiş. Muhammed Nûr' Priştine'de bir düğüne davet edilmiş. Şehre girerken Yonus Ef, bir minareye çıkarak "Ey müslümanlar; Muhammet Rasulullah geliyor; istikbâl edin!," diye bağırmağa başlamış. Bunu duyan hucalar Müftüye müracaatla şikâyet etmişler. Nihayet yine hulefâdan Hacı Maksud Ef. Müftüye gidip "H.

Peygamberin vârisi ulûmu geliyor,, demek istediğini beyan ve ümmî ve cezbeli bir zat olduğundan kusruna bakılmamasını reca ederek mes'eleyi kapatmış. Piriştinede tahminen 1330 da vefat etmiştir.

Ismail Ef.

Koçana köylerinden Maya dağ'lıdır. Rumeli'nin bir çok yerinde Telgraf müdürlüklerinde bulunan bu zât takriben 1328 de vefat etmiştir. Nerede vefat ettiğini öğrenemedim.

ALİ URFÎ EFENDİ

Güricenin "Polyan,, karyesinde doğmuş ve ticaret için Mısır'a gidecek uzun müddet oturmuş, bilâhara Selâniğe gelerek orada tavattun etmiş olan Ali Urfî Ef. hakikatan âlim ve fâzıl bir zattır. Seyyit Muhammed Nur'a intisap ve ahzi hilâfet ettikten sonra Selânik'te yalıardaki evini bir tekke haline ifrağ eylemişti. 1305 te vefat ederek selânik mevlevihânesi civarına defnedilmiştir.

Asârı :

Şerhî divânı Niyazî Mısrî, tercemei hikemiAtâiye, tercemei maksadül aksa, tercemei insani kâmil, şerhi gazeli üftade, es'ile ve ecvibeî mutasavvifâne, Muhammed Nur'un varidât şerhinin tercemesi, kitabürreşat filmebdei velmead tercemesi [1].

Urfî Ef. nin manzumeleri de vardır. Bunlar vezin ve kafiye noktâ nazarından Abdürrahim Ef. nin manzumelerinden hallicedir; Bir gazelini yapıyoruz:

Sâliki tevhit olanda gaflet olmaz bir vakit
Allah illâ Hû diyende gaflet olmaz bir vakit.
Cümleyi Hak gözlemek ahkâmı zikrullahtır,
Zikrile illâ görende gaflet olmaz bir vakit.

[1] Bunların umumu türkçe ve gayri matbudur. Şerhi vâridat tercemesi millet kütüphanesinde "tasavvuf,, 983 numarada, kikemi âtâî tercemesi, darülfünun kütüphanesinde 16617 numaradadır. Diğerleri melâmî ihvanında ve müteferrik bir halde bulunmaktadır.

Geles de herdem havatır, cehlile varid değıl,
Geldiğın kanden bilende gaflet olmaz. bir vakit.

Bir kere bîdâr olan can dâimâ yakkândır,
Gayriyi mahveyleyende gaflet olmaz bir vakit.

Zevki Ürfî'dir bu, kasdın tecrübeyse bil ki sen
Varidi mevrut görende gaflet olmaz bir vakit,



Babamda ben baba iken babam doğurdu anamı,
Anamda meme emerken anam doğurdu babamı!

Beytiyle başlıyan ve abdürrahim Ef. nin bendegânından ve Kosva vilâyeti muhasebe memurlarından İsmail Hakkı Ef. tarafından şerhedilen bir de şathiyesi vardır.

Urfî Ef. nin nesirlerinde lisanı selis, ifâdesi vâzıh ve muntazamdır. Müritlerinden yenişehirli Vehbî Ef. ye yazdığı mektuptan bir kaç cümlesini naklediyoruz:

“Her ne dürlü sıfât irade olunsa, mevsuf hazretlerini beyan ve vasfettiğinden, sıfât, mevsufun aynıdır. Amma mevsuf, sıfâtın aynı olamaz. Zira mevsuf, mahsur olmadığı gibi sıfât kaim ve zâhir olmak için de mevsufa mühtactır. Meselâ, ilim, sıfâttan bir sıfattır. Ancak mevsuf, ya'ni âlim olmadan ilim bilinmez ve zâhir olmaz. Âlim, ilme ârif ve muhit olduğundan, ilim, âlimin aynıdır. Amma Âlim, ilmin aynı değildir. Zira âlim, ilmi ve her sıfatı camidir. İlim, âlimi cami' ve muhit olmadığı gibi, ilim, zâhir ve kaim olmak için de âlime mühtactır. Hulasai kelim; fiil, fâil ile zahir ve kaim olduğundan fâilin aynıdır. Fâil, fi'lin muzhiri ve mutasarrıfıdır. Sıfât dahi böyledir. Abdin ef'âle müdahalesi bahsine gelince: dersiniz لا فاعل ولا موصوف الا الله tır. لا فاعل ولا موصوف الا الله dersini daha görmediniz. Bu bahis, o mertebenin dersidir. Cebir, hulûl ve ittihat, ikilikte olur. لا فاعل ولا موصوف الا الله zevkine nâil olan haktan maada mevcut görmez. Var ve mevcut gayri olmayınca, cebir, hulûl, ittihat kimden kime olabilir ?

Tevhid, iskatı izâfâttır. İzâfât, Hak taalâ hazretlerinden maada vehmolunandır. İnsan, hayvan, kurt, kuş, hacir, şecer ve sâir mahsusât ve ma'kulât, mevhumâttır. Bunların kâffesi mahvolup « لمن الملك اليوم لله الواحد القهار » sırrına mazhar olan Hak'tan gayri görmez. »

Hulâsa Urfî Ef. nin bütün âsârı ilim ve temkinine bürhandır.

İştıpli Sâlih Rif'at Ef :

İştıplidir. Seyyit Muhammed`Nur'a intisabından sonra memleketinde

yaptırıldığı tekkede irşad ile meşgul iken 1326 tarihinde vefat ve tekkenin haziresine defnedilmiştir.

Istılahatı sofiiyeye dâir bir risâlesi ve divanı vardır. Şiirleri Abdürrahim Ef. nin manzumelerine benzer. Divanı darülfünun kütüphanesinde Harîrîzâdenin bir mecmuasında mevcuttur (M² 263).

İyice bir murabbandan üç parça ile bir bahâriyesinden iki beyit yazıyoruz :

Seyyidim Nuri Muhammed eyledi azmi hicaz
Nice evlâd ve hem iyâl ile revnak tıraz.
Ola meymunü mübarek ehli Hakka sâli hâl
Rehberi rahî hakikat eyledi azmi hicaz.

Hem rikâbında yürür eshabü erkânı edep,
Ol habîbin şem'ine cem' oldu bu pervane hep ;
Sayesi Dârül amandır şeyhimiz Nurül arab ;
Rehberi râhî hakikat eyledi azmi Hicaz.

.
Pîşevâyî Haknümâyâ her kim eyler ittiba',
Halk içinde yoksa kadri Hak'ta eyler irtifa'..
Cümle eshab ile etti Rif'atî de içtima'
Rehberi râhî hakikat eyledi azmi Hicaz !

*
*
*

Sevdiğim mahub cemâlin âşîka arzeyledi,
Nevbahar erdi yine azmi gülîstan eyledi.
Feyzini bârânî nîsân gibi îsâr eyleyip
Câmei hadrâyî melbus hoşça seyran eyledi!!

Rif'at Ef. nin Abdürrahim Ef. ile de hususiyeti vardır. Abdürrahim Ef. nin tercemei halinde yazdığımız veçhile رسالة و خبر فريد bu zatın bir gazeli-
lini şerhiçin yazılmıştır.

Üsküp'lü filintalı zade hoca Mahmut Ef.

Tasavvuf ve fıkhıta rüsuhi olan hoca Mahmut Efendi 1310 da hicazda vefat eylemiştir. Muhammed Nur'un hulefasından olan bu zatın âlim ve fâzıl bir zat olduğunu, yalnız Melâmîler değil, Üssküüp uleması da tasdik ediyorlar.

Risâlei ruh, şerhi kit'ayı İmâmı Ali gibi eserleri bulunduğunu Tâhir Bey merhum, menakibinde yazıyor.

Faik Mehmet Bey:

İstrumça'lıdır. Seyyit Muhammed Nur'a biât ve nâili hilâfet olan Faik bey, Muhammed Nur'un vefatından sonra dergâhına şeyholmuş ve 1319 da müsâfireten bulunduğu selânîk'te vefat eylemiştir. Muhyiddin'in Risâlei gasviyye'sini şerhetmiş olduğu gibi "شرح حديث 1 تعقيبات فائقه على عقائد النسفيه", "موتوا قبل ان تموتوا", evvibeî mutasavvifâne gibi tasavvufî eserleri ve şiirleri de vardır.

Tâhir bey merhum, bir na'tinden şu iki beyti almıştır.

Tâ ezelden Fâiki bîçare âşıktır sana.
Kıl şefâat, lutfedüp al kemteri senden yana!
Zâtı pâkin ehli aşkın sevgili cânânısın;
Ruzî mahşerde cemâli pâkini göster bana!

Bu beyitlere nazaran Faik B. vezin ve kafiyyeye agâh imiş..

Hacı Süleyman Bey:

İstrumca'lıdır. Seyyit, ekseriyetle eşrafı beldeden olan bu zâtın konağında oturmuş. Risâlelerinden bir çoğunu, bu konakta yazdığını sonlarında tasrih ederek kaydetmektedir. Âsarmı bulamadık. Seyyit'ten sonra tahminen 307 senesinde vefat etmiştir.

Hacı Abdülkadir Bey:

İstrumca'lı olup Hacı Süleyman Beyin biraderidir. Seyyit' bu zata "Şibli zaman,, dermiş. Tikveş'te merkezi kazada yapılan tekkeye Seyyit tarafından hilâfet verilerek gönderilmiş ve Abdülkadir Bey Balkad harbinde tekkeyi yağma ve ihraktan kurtarmağa muvaffak olmuştur. Harpten sonra 95 yaşlarında vefat ve tekkenin haziresine defnedilmiştir.

Abdülkadir Beyin eş'arı da vardır. Fakat melâmî hulefasından ekserisininin manzumeleri gibidir.

Gözün aç bak ki göresin
Güneştir kim ata tığın

Ne remzi var bu ekvânın?
Kamu ekvan alur feyzin!!

beyitleriyle başlayan manzumesini bizzat kendisi şerhetmiştir. Beyin bir de "Musahabeî maarif," isimli risâlesi vardır. Bu risale sual ve cevaplı bir risaledir. Muhtasar, fakat tasavvuf ve melâmet hususunda müfittir. Âtîdeki yazıları, mezkûr risaleden naklediyoruz:

" Suâl: Alemi ma'nada bir pîre varup sual ettim ki Hakka varmak isterim; yol göster.

Cevap: Yol senin nefsendendir.....

Suâl: Suret için acaba bir vücut varmı?

Cevap: Hayır, yoktur, kıyamı ise ilmin taallukundandır. emri Kün, ilmin taallukudur. cevabıyla cemii mevcudat, emri Kün'den, ya'ni ilmi ilâhinin taallukundan olduğunu anladım.

Suâl: Benim hayatım, ilmim ve iradem ve kudretim nedir?

Cevap: Buyurdu ki sıfâtı ilâhiyyenin aynıdır,, [1].

Hacı Abdülkadir B; H. Ali'nin

دوئك فيك وما أشعر ودائك منك وما تبصر

matla'lı meşhur şi'rini de şerhetmiştir.

Hacı Kânî B.

Hacı Süleyman' ve Abdülkadir B.lerin biraderi Mehmet B.in oğludur. Her iki amıcasından da sülûk görmüş ve Abdülkadir B. den hilâfet almıştır. 1341 de İstanbul'da vefat etmiştir. Âsârı yoktur.

Ali Rıza Vasfi Ef.

Manastır'lı ve Manastır rifaî tekkesi şeyhidir. Meratibi tevhidi sey-yitten, merâtibi ittihadı Şeyh Ahmet Sâfi Ef. den almıştır. Hilâfeti de Sâfi Ef. dendir. Kesreti müridaniyle meşhurdur. 331 de vefat ederek tekkesinde defnedilmiştir. Risâlelerini bulamadık.

Eskişehir mevlevîhanesi şeyhi Hacı Hasan dede Ef.

Eskişehir'lidir. Uzun müddet İstanbul'da oturmuş ve Seyyid'le İstanbul seyahatlarından birinde görüşerek melâmet almıştır.

[1] Bu risâle, Dârülfünun kütüphanesinde 16620 numaralı mecmuadadır.

Erbabı hâl ve temkinden bir zat imiş. Mevlevîlerin hiç biri melâmîliğini bilmiyor. Dede Ef. aynı zamanda tarikatı kadiriyyeden de müstahlef imiş. 1824 tarihinde 85 yaşlarında vefat etmiş ve mevlevîhânedeki türbeye defnedilmiştir.

Tire mevlevîhanesi şeyhi Hayrullah dede Ef.

Kadiriyye ve mevleviyyeden müstahleftir. Tire'de tevellüt etmiştir. Dersten mücaz olup müderrislikte bulunmuştur. Meşayihî mevleviyyenin ekserisi gibi bu zat ta Mesnevî okumuş ve okutmağa mezun olmuştur. 1333 de mevlevîhane yandıktan soura İzmir'de Karantinede oturmuş, tekke, muhibbanın dardimiyle tekrar yapılnca yine Tire'ye gelmiştir. Melâmîliği ve melâmet hilâfetini, mevlevî tarikinde de şeyhi olan Eskişehirli Hacı Hasan dede Ef. den ahzetmiştir. Mütevazî ve rind mesrep bir zat imiş... Mevlevîler Hayrullah dedenin de melâmîliğini bilmiyorlar. Yalnız mülğa Üsküdar mevlevîhanesi şeyhi ve Üsküdar kütüphanesi müdiri Remzi Ef. dedenin mührünü görmüş. Bu mühründe "Tire mevlevîhânesi şeyhi Hayrulla baba,, yazılı imiş. Hatta mevleviyyede baba ta'biri olmadığı halde bu ta'biri ihtiyâr etmesinin sebebini sorunca "o civarda bana öyle diyorlar,, demiş,,. Maamafih bununla melâmîliğini istidlâl edemeyiz. "Baba,, ta'biri melâmîlerde de yoktur. Bu mührün hakkine sebep yine her halde, Dede Ef. nin söylediği marufiyeti olsa gerek. Yahut ta Dede'nin Bektaşî babalığı da vardır.

Biz, Hayrullah Dede'nin melâmî halifesi olduğunu ve melâmeti eskişehir mevlevî şeyhi Hacı Hasan dede'den ahzettğini, kendisine müntesip bulunanların hemen hepsini melâmî yaptığını, kendisinden evvel vefat eden Ali Ef. ve Şefik Ef. isminde iki zâtı Melâmîlikte istihlâf ettiğini bizzât ihvanından öğrendik. Hicrî 1347 de vefat eden Hayrullah dede'nin Ödemiş'te el'an bir melâmî halifesi vardır,,.

Mirefte'li Hoca Abdullah Hulusî Ef.

Mirefte'lidir. İstanbul'da ikmalî tahsil ettikten sonra fatih civarında kadı çeşmesi medresesine müderris olarak elli seneden fazla bir müddet tedris ile meşgul olmuştur. Muhammed Nûr'a 1288 de İstanbul'da biât eylemiş ve bilâhara da hilâfete nâil olmuştur.

Gayet güzel ta'lik yazdığı cihetle taş basması matbaalarında hattatlık ta ederdi. Melâmî hulefası içinde hakikaten temkin ve irfan sahibi,

tarih ve ulumi sâirede bihakkin mütetebbi' ve âlim, şiir ve inşada mâhir, zevâhire riayetkâr, edebi Muhammedîyi hakkiyle gözeten bir zât imiş...

Camînin "Mir'atül akaid,, ini türkçe şerhedip tabettirmiş ve "Ta'rifâtı Seyyid,, i kendisi itmâm ederek tab'ına muvaffak olmuştur. Bunlardan başka Osmanlıların iptidayi saltanatından itibaren Abdülmecid'in zamanına gelinceye kadar gelip geçen Salâtinin, Sadriazam, Şeyhulislâm, kapudanı deryaların tarihi velâdet ve vefatlarını, cülus, tayin ve infisallerini birer cetvelde irae eden "esmerül hadaik,, isminde bir eseri de vardır ki kendi el yazısıyla taş basması olarak 1267 de tabettirmiştir [1].

Bu eserin baş tarafındaki methiyeden naklettiğimiz şu üç beyit, Ef. nin kudreti şiriyyesine ve lisanının selâsetine delildir :

Nızambahşâyî âlem hazreti Abdülmecit hanın
Zamanı adli revnak verdi evrenği Süleymane.

Sipihrârâyî şevket, pâdişâhi neyyiran tal'at;
Fürûgi nutku zînetsâzdır gülzârı devrane.

Odur sâhip kırân, âlîhimem Mehdî İsi dem ;
Adâlette nazîri gelmemiştir mülki imkâne.

Tahir B. merhum, "Osmanlı müellifleri,, nde "manzum ve mâtbu "Mantıkuttayr,, tercemesi de muhibbanından Fedâî mahlaslı bir şâir namına muharrerse de asıl terceme esâsen bu zatındır,, diyor.

1302 tarihinde vefat eden Abdullah Hulûsî Ef. vasiyyeti mucibince Sarı Abdullah Ef. nin ayak ucuna defnedilmiştir. Mezar taşı Hamzavî taşları gibi olup baş taşında girift sülüs ile

هوالباق
عارف حقایق ودل آگاه
عالم دقایق وواصل الى الله
مرفتوى الشيخ عبدالله
الملقب بخلوصى بن محمد نورى
افندى حضرتلرينك ضريح
انورلى ومضجع منورلريدنر

Ayak taşında:

روح شريفلىرى وكافه
اهل ايمان ارواح

شريفه سي ايچون رضاء
 لله تعالى الفائحہ

سنه ۱۳۰۲
 ۲۰ جمادى الآخر

yazılıdır.

Şeyh Ahmet Sâfi Ff.

İstanbul'ludur. Babası Müfti hamamındaki Rifâî tekkesinde metfun meşhur vâzi "Kara sarıklı şeyh,, tir [1]. İstanbul'da Şehremininde Saray meydanındaki Rifâî tekkesi şeyhi idi. 1288 de İstanbul'da Seyyit Muhammed Nûr'a mülâki olup bîat etmiş, bilâhara da Halife olmuştur. Âsârı yoktur. Takriben 1310 da vefat etmiştir. Tekkesinde medfundur.

Şeyh Kemâl Ef.

Balat şeyhi namıyla maruf olup, Balat'ta mahkeme altında Sünbülî tekkesi şeyhi idi. Babası, Sünbül Ef. tekkesi şeyhi Rızaeddin Ef. den müstahlef Mehmet Şakir Ef. dir.

Kemâl Ef. 1257 de doğmuş, Rızaeddin Ef. ye intisap ederek hilafet almıştır. 1288de İstanbul'da Muhammed Nur'a bîat etmiş, 1292 de hacca gidip yedi sene Emânâtı mübâreke hazinesi baş kitabeti hizmetini ifâ etmiş, 1300 de İstanbul'a gelmiş ve 1332 de vefat etmiştir. Melâmî sülûkünü Harîrî zade'den tekmil etmiş ve yine mumaileyhten Şa'bânî tarikine de intisab eylemişti. Âsârı yoktur.

Vehbî Ef.

Manastır'lıdır. Seyyit'ten hilâfet alan bu zâtın âlim ve fâzıl bir zât olduğunu Melâmîler rivâyet etmektedirler. Başına epeyce adam toblası istipdat hükümetini şüpheye düşürmekle Trablusgarb'a nefyedilmiştir. Menfasında 5 sene kadar kalup afvedilmiş ve İstanbul'a gelmiştir. Hicrî 1323 te İstanbul Beyoğlu Kamerhatun camii imamı iken vefat edip Kasımpaşada İdrîsi Muhtefî'nin sağ tarafına defnedilmiştir.

[1] Bu isimle maruf olan mumaileyhin asıl adını öğrenemedik.

Şeyh Abdülkerim Ruhî Ef. :

İstanbul'ludur. Gençliğinde enderona girmiş, bir müddet sonra çıkıp tütüncülük, badhu arzuhalcilik etmiştir. Tasavvufa merak ettiği cihetle bir çok meşayihle görüşmüş, nihayet Safî Ef. den tarikatı Rifaiyyeye sülûk edip hilâfet almıştır. 1288 de Safî Ef. ile beraber Boyacı köyünde harirî zade'nin yalısında seyyit Muhammed nûr'a mulâki olmuş ve melâmete sülûk eylemiştir.

Seyyit' rumeliye avdet ettikten sonra Abdülkerim Ef. muhtelif tarihlerde iki kere gidip kendisiyle görüşerek nihayet melâmî hilâfeti almıştır. Şehreminindeki Rifâi tekkesiyle melevîhâne kapusundaki Tarsus Rifâi tekkesi, Şeyh Şâfi Ef. nin uhdesinde olmakla Abdülkerim Ef. Muhammet nur'un emriyle Tarsus tekkesini Şâfi Ef. den alıp meclisi meşâyih tarafından kendisine tefviz ettirerek haftadan haftaya zâhiren bir Rifâi mukabelesi yapmak şartıyla melâmîliği neşre başlamıştır.

Abdülkerim, başına bir çok mürit toplamış ve bunlar melâmetle sermest olarak rast geldikleri kimselere vahdete âit laflar söylemeğe başlamışlar ve bendelerinin şer'an mubalâtsizlikleri görülmüştür. Esâsen kerim Ef. de zavâhire pek riayet etmezmiş. Kendisini bilenler, ekseri evkatının kahvede tavla oynamakla geçtiğini soyuyorlar. Nihâyet, bu ahvâl nûkbetini mucip olmuş ve bursa'ya nefyedilmiştir.

Bursa'da beş sene kalan Abdülkerim Ef. son zamanlarında bir az ateh getirmiş ve müvazenesizlik göstermiş, 1323 te mahalli mezkûrda 65 yaşlarında iken vefat etmiştir. Bursa'da Ya'kup Ef. isminde bir zâta hilâfet vermiş olduğunu ihvânından duydum.

Âsârı: Seyyid'in Niyâzi şerhini itmam ve tezyil etmiştir. «شهادة الحق» isminde Melâmî sülûküne âit küçük bir risâlesi vardır.

Abdülkerim Ef. şiir de söylemiş. Lisânı selis, efkârı muntazam olup diğer Melâmî halifeleri gibi vezin ve kafiyyeye bigâne değildir. Mahlası Ruhî'dir.

Melâmî, tahtı kenzin matları ma'nâyı insandır ;
Melâmî, huhbi zâtın mazharı mahbubi yezdandır.

Melâmî, tâîfânı kudsiyâna kıbledir cânâ,
Melâmî, ehli vicdâna muallâ Arçı Rahmandır.

beyitleriyle başhyan uzun bir manzumesiyle

Canlara canan olan Seyyit Muhammed Nur'dur ;
Dertlere derman olan Seyyit Muhammed Nur'dur.

matla'lı medhiyesi, ihvânı arasında meşhurdur. Bir na'ti ile bir gazelini yazıyoruz.

Ey vücud etvarına cevlân Habîbi kibriyâ,
Vey vücud esrârına seyran Habîbi kibriyâ !

Vâcidü mevcüd seni mir'ât edindi şüpheşiz,
Sîreti Hak, sûrati Rahman Habîbi kibriyâ !

Şanımlı tebcil içic geldi هو الحق المبين
İşte burhan ; şahidim Kur'an Habîbi kibriyâ !

Vasfı Kur'an, hulku Kur'an, sâhibi سمع المئان
Sırrı yezdan, zâhirin fûrkan Habîbi kibriyâ !

Veçhi pâkin nûri şemsi zâtı Hak meclâsıdır,
Cümle âlem hüsnüne hayran Habîbi kibriyâ !

Tahriü Hâdî vü Yâsın, Hâyi Hakkın mîmisin,
Nûnü Sâdû Kaf والقرآن Habîbi kibriyâ [1] !

Hubbî zâtın mazharı, kenzi vücudun matlavı,
Mebdei kül aslına burhan Habîbi kibriyâ !

Hâsılı Hak, zâtını mahbub edüp ba'seyledi,
On sekiz bin âleme sultan Habîbi kibriyâ !

من رأى ندى رأى الحق
Görünen, senden gören Sübhan Habîbi kibriyâ !

Hizmeti na'ti şerifin ile Rûhî' fahreder,
Mahzı lutfundan diler ihsan Habîbi kibriyâ.

*
**

Tahtigâhı dilde iclâs eyledi sultanı aşk'
Kürsîi sadra kuruldu bir azim evvânı aşk..

Reşşeder envârı aşkı mübtelâ uşşakına
Mestedip üftadegâmı oldular hayranı aşk.

Nevhai Nûh'a sebep oldiysa ger aşkın yeli,
Garkeder uşşakını baştan başa tufânı aşk !

.
Görmedinmi Mustafa'yi, rehnûması aşk idi ;

Leylei esrâ'da cilve eyledi Sübhânı aşk !

.
Bâi بِسْمِ اللّٰهِ i aşkı şerhedrsen Rûhiyâ,
Noktai Sırrı Ali'den faşolur Kur'anı aşk !

[1] ق والقرآن المجيد، ن والقلم وما يسطرون، حم، يس [1] Peygam-ber'in isimleri olduğunu anlatıyor.

ABDÜLKERİM EFENDİNİN HALİFELERİ

Kantarcı Aziz Baba:

Kantarcılıkla temini maîşet eden bu ümmî zatın birçok kerametleri söylenmektedir. 344 senesinde 52 yaşında olduğu hâlde föc'eten vefat etmiştir. Silivri kaposu mezarlığında medfundur.

Terlikçi Sâlih:

Abdülkerim Ef. nin dervişlerindendir. Şehzade başında dükânı vardı. İlmî olmamakla beraber bir çok tasavvuf kitapları okumuş, hafızası kuvvetli olduğundan bunları adeta ezberlemiş; bulunduğu sohbetleri de harfiyyen hafızasına almış olduğundan başına bir çok kimseleri toplamıştı. Natıkası hafızasından kuvvetli olan Sâlih Ef., yanına gelenleri bendetmek için "teşvik,, usulünü kullanırdı. Meselâ; «أَمَا يَخْشَى اللهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ» âyetini şâzzolarak okursak "allah, âlim kullarından korkar,, ma'nasına gelir. Ru ne dimektir? Melekler âyet mucbince isyan edemezler. Allah', Şeytanı da meleklerle zikr ediyor; «فَسَجِدُوا لِإِلَهِكُمْ» diyor. Melek ise ne için isyan etti? Kuldan teklif sâkıt olmaz. «وَاعْبُدْهُ بِكُلِّ قَلْبٍ مُنْقَلَبٍ» âyetine ne demeli? Şu hâlde teklif yine teklif ile sâkittir..... v. s. gibi.

Sâlih Ef. bilmiyerek benimsediği bu eski bâtnî usûlü sayesinde bir çok kimseleri hatta — çok gariptir — Mahmut Esat Efendi merhumu bile kendisine bendetmiştir.

Bu zat siyasete de karışmıştır. İttihadü terakki fırkasına girdiği ve hatta meb'usluğa namzet ilân edildiği hâlde bir müddet sonra muhalefete başlamış, nihâyet Sinob'a nefyedilmiştir. Avdetinden sonra 1341 de vefat edip merdiven köyüne defnedilmiştir. Tahsili olmadığından âsârı yoktur. Kardeşi Râşit Ef. el'an sağdır ve Göztepede terlikçilik etmektedir.

*
*
*

Şâir Ahmet Hamdî B. (Nâzimül hikem):

Terlikçi Sâlih Ef. nin müntesiplerinden olau Hamdî B. İstanbul'ludur. Babası Gureba hastanesi baş doktoru Ahmet B. dir. Türk, Arap ve Acem

edebiyatlarına vakıf olduğunu Tâhir B. merhum, yazmaktadır [1]. İstipdat devrinde Nâcî' taradarlarından olmakla mumaileyh tarafından "Nâzımül hikem,, lakabıyla tavsif edilmiştir. Bir müddet Sansurlukta bulunmuş, bir aralık ta Aksarayda¹ tesis ettiği "Medresei edebiye,, mektebinin müdür ve ders nazırlığını ifâ etmiştir. Son memuriyeti Meclisi kebîri maarif azalığıdır. Bu memuriyetten tekaüt olan Hamdî B. 1335 te vefat ederek Üsküdar'da Selâmî tekkesi haziresine defnedilmiştir.

Hamdî B. kakikaten kavî tabiat bir şâiri muktedirdir. Ekseri eş'arı Muallim mecmuasında intişar etmiştir.

Muallim Nâcî'nin Nazımül hikem tavsifine dâir şu kıt'ayı inşat etmiştir:

Hamdî' ; midâdi hikmet ile kilki mâhirim
Zînetliyor sahâfi i'câzı dembedem.
Etmektedir zaman seni bir şâiri hakîm,
İnvânın olsa hikmeti var Nâzımül hikem !

Oğlu Ali' beyin tevellüdü münasebetiyle de nevzada hitaben şu şi'ri söylemiştir :

Feyzi ruhâniyyeti Seyyid Muhammed Nûr' ile
Doğdu burci mes'adetten mihrî tâbânım Ali..
Eyledi nûri yakîn âsa münevver gönlümü,
Oldu didâriyle ruşen çeşmi im'ânım Ali..
Sende ben görmekteyim âsârı feyzi kudreti,
Çokmudur dersem sana mir'âtı yezdânım Ali ?
Bende ol bir ârifi billâha mânendî peder ;
Anla sultanlık nedir âlemde, sultânım Ali !
Yâdigârı ömrüsün Hamdî' gibi bir şâirin
Murisi şandır değilmi sence unvânım Ali ?

*

Hamdî'nin bir gazeliyle bir rubâisini de kaydediyoruz :

Sanmayın takdîre karşı arzı tedbîr eylerim ;
Arifim, ben inkiyâdi hükmi takdîr eylerim.

Destyârî kemalâtiyle feyzi akdesin
Kâ'betullahi dili vîrânı ta'mîr eylerim !

Ben Melâmî sîretim, meczubi şevki vahdetim,
Zühdi huşk erbâbın evzâmla dîlgîr eylerim.

[1] Osmanlı müellifleri. Cilt : 2. Sa : 157— 159.

Eylesem darbı asâyi cezbe vâdî dile
Ayni i'cazı Kelîmullahı tefeîr eylerim.

Mushafî rûyin kılıp her lahza derpîşi nazar
Beyyinâti hüsni yâri hüsni tefsîr eylerim.

Bir hitabullahı natıkdır vücudu âdemin,
Hak bilip ol nüshai kübrâyı tevkir eylerim.

Mihri pertevbârf aşkı, istesem Hamdî' bu gün
Lem'ai feyzimle çar aktârı tenvîr eylerim !

*
* *

RUBÂÎ

Ben rindi melâmetzedei meşhurum ;
Zühhâdile hembezm olamam, ma'zurum !
Rif'atta ne var çerha mübahat etsem ?
Hâki kademi Hâce Muhammed Nûr'um !

Seyyah Manaşır'lı Hacı Ahmet Baba :

Bu zat ta Muhammed Nûr'un hulefâsındandır. Erbâbı ittikadan olan Hacı Ahmet Baba 1308 tarihinde yaşı yüze yaklaşmışken Tarsus tekkesinde *يوم لا يشفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم* âyeti tefsir edilirken bir "Ah,, çekip füc'eten vefat etmiştir. İrak' ve Yemen' kıt'alarını yaya olarak dolaşmış olmakla "Seyyah,, lakabiyle şöhet bulmuştur.

Tarsus tekkesinin haziresinde medfundur. Mezar taşı Hamzavî taşları şeklinde olup kitabesi şudur :

هو
مرد خدا مناستری
الشیخ الحاج احمد
بابا حضر تلمینک
روحی چون فاتحه
۱۳۰۸
سنه

Etrafı demir parmaklıklarla çevrilip bir türbe hâline getirilen Ahmet Baba'nın kabrinin yanına Kerim Ef. için ne bir taş dikilmiştir.

Elmas Ef.

Doyran'a tabî' Dedeli' karyesindedir. Ulûmî resmîyeden icâzet almış, bilâhara Seyyit'ten de ahzi hilâfet ederek Dedeli' köyündeki tekkeye şeyh olmuştur. 1324 tarihinde vefat ederek hayatında ekseriya oturduğu bir mesire mahalline defnedilmiştir.

Cengârî Mustafa Ef.

İcâzetli hocadır. Doyran' tekkesine şeyh olmuş, 1325 tarihinde vefat ederek tekkeye defnedilmiştir. İhvanı, bu zâtın "Vâridât,, ı terceme ettiğini söylüyorlar; fakat biz görmedik.

Yakova'lı Hâfız Süleyman Baba :

Tahmînen 318 - 320 tarihlerinde vefat eden bu zat, Zeki, Pirzerin'li Hacı Âdem Ef. Hasan Ef. isminde üç zâta hilâfet vermiştir.

Zeki Ef; Seyfettin Ef. den sonra Pirzerin' tekkesine şeyh olup 1928 de vefat eden Ömer Lutfi Ef. ye hilâfet vermiştir.

Hacı Âdem Ef. de Hakkı Ef. isminde bir şeyhi ve Doyran' tekkesine şeyh olan Hacı Hamdî hoca'yı istihlâf etmiştir. Şey Hakkı Ef. el'an Üsküp' Melâmî tekkesi şeyhidir.

Hasan Ef. nin de Bosna'da Hayrullah Ef. isminde bir halffesi vardır ve henüz hayattadır.

Pirzerin'li Topal Recep Ef. :

Pirzerin'de Rüşdî muallimi olan bu zâtın fevkalâde nüfuzu olup o civarda Melâmîliği neşrettiği söyleniyor. Pirzerin'de yapılan tekkenin ilk şeyhidir. 1318 de vefat etmiştir.

Şey Hüseyin Sıdkı Ef. :

Mora Yenişehir'inde 1264 te doğmuştur. Babası Sa'dî tarikatından müstahlef ve Yenişehir Dergâhı atik şeyhi Hâfız Muhiddin' Ef. dir.

Tasilini Yenişehir medresesinde icâzet almak suretiyle ikmâl edip

Dergâhı atik şeyhi bulunan büyük biraderi şâir Mehmet Vehbî Ef. den Sa'dî tarikine intisap etmiş ve bilâhara mezkûr tarikattan hilâfet te almıştır.

Sıdkı Ef. Yenişehir'den İşkodra'ya giderek Rûsûmat memuriyetinde bulunmuş, sonra tekrar maskatı re'sine avdetle Cemaatı islâmiyye baş kâtibi olmuştur. İşkodra'da 14 sene kalan Sıdkı Ef. Muhammed Nur'a müntesip bir çok kimlelerle görüşmüş, bu suretle melâmete mahabbet ederek o sıralarda Doyran'da bulunan Seyyid Muhammed Nur'u ziyarete gidip mumaileyhe intisap etmiştir. Müteaddit def'alar Seyyid'in sohbetinde bulunup Melâmîlikten de hilâfet alan Sıdkı Ef. son zamanlarını zınır'de Düyûni umûmiye a'şar memurluğunda bulunarak geçirmiş ve 1337 senesi Muharrem'inin birinci günü vefat ederek Emir sultan tekkesinde biraderi ve ilk şeyhi Vehbî Ef. nin yanına defnedilmiştir.

Osman Zevkî Ef.

Bu zata Zevkî mahlası, bizzât Seyyit tarafından verilmiştir. Tahminen 1317 senesinde Selânik'te vefat etmiştir. Fâtiha'yı müfessir bir risâlesi varmış.

Mehmed B.

İstanbul'ludur. Sâfî Ef. den melâmet, Muhammed Nûr'un oğlu Şerif Ef. den hilâfet almıştır. 1343 Ramazan'ının 17 inci gecesini vefat etmiş, Edirnekapusu mezarlığına defnedilmiştir.

1334 te vefat eden Nurullah B. isminde bir zât ile Osan Şâdî Ef. ye hilâfet etmiştir.

Osman Şadi Ef.

1299 da İstanbul'da tevellüt etmiş, tahsilini Darülfünun'da ikmâl ederek Riyaziyât şubesinden mezun olmuştur.

Fransızca, İngilizce, İtalyanca bilirmiş. Mehmet B. e intisap etmiş ve mumaileyhten hilâfet almıştır.

Bir gün "Her ne yana eğilsem her şey o tarafa eğilir., deyip sağ tarafınan eğilmesi üzerine karşısiedaki servi ağaçının da sağ tarafa eğilerek kırıldığını ihvanından bir zât nakletti!

1338 senesinde vefat etmiş, Eyyup'ta Sâip Pş. türbesine defnedilmiştir.

Kaymakam Ahmet Bey.

Trablusgarp muhasebecisi Hâfız Hilmî B. in oğludur. İstanbul'da doğmuş, Askerî rüşdîsinde okuyup sonra Askerî Baytar mektebine girerek mektebi ikmâl etmiştir.

Bir çok tarikatlara girmiş, hatta meşhur Mehmet Ali Hilmî Dede baba'ya intisap ederek Bektaşî de olmuştur.

Nihâyet Selânik'te iken, taburunun binbaşısı Mahmut B. vasıtasile Seyyid'in hulefâsından Doyran'lı İbrahim Ef. ile görüşmüş, bilâhara Muhammed Nûr'a da mülâki olarak hilâfet almıştır. Seyyit bu zata "Yusufum," dermiş.

Ahmet B. Siyâsete de karışmış ve bu hâl, sebebi nükbeti olmuştur. İttihadü terakki hükûmeti tarafından Sivas'a nefyedilmiş, mütarekede İstanbul'a gelmiş, yine itilâfçılarla birleşmiş, nihâyet Hicaz'a oradan da Şerif Hüseyin'le beraber Kıbrıs'a kaçmış, 1341 de Kıbrıs'ta vefat etmiştir.

Harirî zade Seyyit Mehmet Kemâleddin Ef.

Melâmî halifeleri içinde âlim, ârif ve müttaki bir zattir. Bu itibarla Muhammed Nûr'un Hoca Abdullah Hulusî Ef. den sonra en temkinli ve fâzıl bir bendesidir.

1267 de İstanbul'da doğmuştur. Babası Halep'li şeyh Abdurrahman harirî' Ef. dir. Kendisi, neslen meşhur Türkmen şeyhi ve risâle sâhibi Şeyh Arslan'ın dervişlerinden şeyh alî'nin bendesi ve Rifaî tarikinde şu'bei mahsusa sahibi şeyh Bürhaneddin ebülhasan Aliyyül Harirî'ye mensuptur [1]. Tibyanın nihayâtinde mufassal tercemei hâlini yazmıştır [2]. Buna nazaran beş yaşında tahsile başlayıp mukaddemâtı ulûmu tahsilden sonra hafız şâkir Ef. nin derslerine devam etmiş ve babasından Rifâî ve Halvetî tariklerine sülûk eylemiştir. 1284 te babasının vefatı üzerine bir müddet ticaretle iştigal ve badehu terketmiş ve babasının şeyhi Şam'lı Mehmet Enis Ef. den Halvetî sülukünü itmam eyliyerek icâzet almıştır.

1286 de Haleb'e giderek dört ay oturup Abdüllatîfi Buhârî' ile İstanbul'a avdet etmiş ve mumaileyhten fıkıh ve hadîs tahsil ettiği gibi kadirî icâzeti de almıştır. Şeyh Kasım Mağribî'den de Buhârî okumuştur.

Harirî zade, 1288 nihayetlerinde İstanbul'a gelen Seyyit Muhammed Nûr'u Boyacı köyündeki yalısında müsafir etmiş ve mumaileyhe biât eyliyerek Melâmî olmuştur. Seyyit'ten İbni Fârız'ın Kasîdei tâiyye'sini, Muhiddîn'in Risâlei ahadiyye ve Fusûs'unu okumuş ve melâmî hilâfetnâmesi almıştır. Bilâhara 1290 da Rumeli'ye giderek üsküp'te Muhammed Nûr'u ziyaret eylemiş ve avdetinde Selânik'te şeyh Ali' isminde bir zattan Ramazaniyye, Şeyh Sâlih Lûtffî' isminde birisinden de Sinâniyye hilâfeti almıştır. 91 de Mısır'a gitmiş, bir çok ulemâ ve meşayih ile görüşüp İstanbul'a avdet eylemiştir.

Mısır'dan geldikten sonra Hırkai şerif'teki evine çekilip te'lifat ve irşat ile meşgul olmuş; 1299 zilkadesinin ikinci günü vefat ederek Eyyup'taki Rifaî âsitanesi haziresine defedilmiştir. Sengi mezarında şu kitabe vardır:

[1] Tibyân; Cilt : 1; Sa : 289. Dr. Prof. Köprülü zade Fuat B. Ef. nin "Türkiye tarihi dînsî," nde Şeyh Ali' ve tarikâtı hakkında îzahat vardır. Müracaat !

[2] Tibyân; Cilt : 3; Sa : 303 ten îtibaren. . خاتمة الخاتمة في ذكر الطريقة الكشافية .

عالم ازواجه اولمش شاهراه	نعمت اخرى ايجون بو كاشات
عمرني بي فائده قيلماز تباہ	آدم اولدر كه بقاي نام ايده
حاصل ايتشدى نيجه فيض اله	شيخ كمال الدين افندى كنج ايكن
ساحة عقباي قيلدى خانقاه	خلوتى و جلوتيدن فيض آلوب
ياد اوله دور ايلدكجه مهر وماه	علم وفضل رشدى تا يوم القيام

كلدى اوچلر سويله دى تاريخنى
 شيخ كمال الدين افندى كوچدى واه
 ۱۲۹۹ ۳ ذى القعدة

vefatında 32 yaşında idi.

*
*

Mirefte'li Hoca Abdullah Hulûsî Ef. nin, Harirî zade'den daha temkinli bir zat oldüğünü söylemiştik. Bu da Harirî zade'nin (Tarikati kemâliyye) isminde yeni bir tarikat kurmağa teşebbüs eylemesiyle sâbittir. Bunda her hâlde gençliğinin de te'siri vardır.

Tibyan'da "bu kitabı mubarek 41 inci kitabımdır," diyor. Tâhir B. âsârından 37 sinin isimlerini yazmıştır. Bunlardan yalnız *فتوح ورد الاستار شرح ورد الستار* ile *كلامه آل عبا* sı matbudur. Muhammed Nûr'un "mürşidül uşşak," ve "bürhanüssalikin,"ini türkçe şerhetmiştir. *عرفان العاشقين على بردان السالكين* ismindeki bu şerh Dârülfünun kütüphanesinde 16609 numaralı mecmuadadır. Bir kısım âsârı Yahya Efendi kütüphanesinde dir. *كنز الفيض في السلوك و آداب الطريق الخلوته* si hattı destiyle muharrer olarak Tâhir Bey merhum tarafından Üsküdar'da Nasuhî tekkesine vakfedilmiştir. (Şimdi Üsküdar kütüphanesinde dir). En ehemmiyetli eseri üç cilt arapça *تبيان وسائل الحقائق في بيان سلاسل الطرائق* dir ki bütün tarikatlardan bunların müessislerinden, silsilelerinden ve sülûklarından bâhistir. Fatih kütüphanesine vakfedilmiştir. Diğer âsârı müteferrik olarak melâmîlerdedir.

Harirî zâde de ekseri âsârını türkçe yazmıştır. İfâdesi muntazam, lisanı şelistir. Âsârının isimleri osmanlı müelliflerinde [1] ve Vassaf B. merhumun gayri matbu *سفينته اوليا* sında [2] vardır.

[1] Cilt: 1 ; Sa: 155 - 157

[2] Gilt: 3 ; Sa: 85 - 86

BURSALI TAHİR BEY

Harirî zade'den müstahleftir. Abdülmecit' devri ricalinden Mirlivâ Üsküdarlı Seyyit Mehmet Tâhir Paşa zade Rif'at Beyin oğludur. — Rif'at Bey, Pilevne şühedasındandır — 1278 de Bursa'da doğmuştur. İptidâî ve rüşdî tahsilini bitirdikten sonra askerî idâdisine dühûl ve mektepten 1296 da birincilikle neş'et edip Harbiyeye geçmiş ve 99 da piyade mülâzımı saniliği ile çıkıp Manastır' askerî rüşdîsine Coğrafya ve Hendese; mülkiye idâdisine Coğrafya ve Kavait hocası olmuştur.

Bundan sonra Manastır, Üsküp ve Selânik'te ekseriya maarife ait muhtelif memuriyetlerde bulunmuş, ilânı meşrutiyette Bursa meb'usu olmuştur. Melâmî ihvanına istinaden İttihadü terakki'den bir grup ayırmağa teşebbüs eylemiş ise de siyâset hayatında pek te mnevaffak olamıyarak dört sene sonra mebusluktan çekilmiş, 1329 da kaymakamlıktan tekaüt olmuştur. Son zamanlarda Topkapı sarayı kütüphanesi müdürlüğünde, Tarih encümeni muavinî azalığında, Millî tettebbu'lar komisyonu fahrî azalığında bulunmuştur.

Harirî zade'nin vefatından bir sene sonra Muhammed Nur'a da mü-laki olmuştur. Bilhassa tarih ve terâcimi ahvâl ile meşgul bulunan Tahir Bey "Osmanlı müellifleri," ni 15 senede yazdığını söyler; Arap ve Acem meşâhîrine âit te böyle bir eser yazmak niyetinde bulunduğunu ve bunun için çalışmakta olduğunu da ilave eylerdi.

Osmanlı müellifleri, yanlış ve kusurlarına rağmen bu hususta yazılmış iyi bir eserdir. Erbabı ittikadan olan ve kimseye boyun eğmeyen Tâhir Bey merhum, Çengel köyünde bir kira evinde otururdu. Son zamanlarında kuvvei dimağîyesine hâlel gelmiş, bir müddet üsküdar'da Zeynep kâmil hastahanesinde, bir müddet te Cerrahpaşada tedavi edilmişti. Nihayet 1343 rebiülâhırının 9 uncu ve 1341 teşrinî evvelinin 28 inci günü Zeynep Kâmil hastahanesinde vefat edip ertesi perşembe günü Hüdâî dergâhı hazîresine defnedilmiştir.

Vefatına Üsküdar mevlevîhanesi Şeyhi Remzî Ef. şu tarihi söylemiştir:

Bursalı Tâhir Beyin geldi zamanı rihleti;
İftirakı eyledi eshâbı ilmi derdnâk.

Namını âsârı ibka etti bu tarihte
 كتدى طاهر بك فنادن حقه الحق پيرپاك

۱۳۴۳

*
 * *

Âsârı (Matbu' olanlar) :

Delîlüt tefâsîr دليل التفاسير

Kibârı meşâyih ve ulemâdan 12 zâtın terâcimi ahvâli.

Meşâyihî osmaniyeden 8 zâtın terâcimi ahvâli.

Ulemâyî osmaniyeden 6 zâtın terâcimi ahvâli.

Aydın' vilâyetine mensup meşâyih, ulemâ, şuarâ, müverrihînin terâcimi ahvâli.

Nazarı İslâmda fakr, tercemei hâl ve fazâili Şeyhi ekber, Türklerin ulûm ve fûnuna hizmetleri, Kâtip çelevi, Menâkibi harp, Müverrihîni osmaniyeden Âlî ve Kâtip çelevî'nin tercemei hâlleri, Siyâsete müteallik âsârı islâmîye, Ahlâk kitaplarımız, Müntahabâtı mesârî' ve ebyâtı osmaniye, Hacı Bayramı velî, Osmanlı müellifleri..

Gayri matbu' âsârı :

Manastr'a mensup meşâyih ve ulemâyî şuarânın teracimi ahvâli.

Fazâili İmâm Ali' "H. Ali" hakkındaki ehâdîsi ve tercemelerini havi bir rişâledir. Zeylinde Muaviyye' aleyhindeki hadîsler de vardır..

Haseneyn' hakkında Bir risâle.

Menâkibi Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûrül Arabî ve beyanı Melâmet ve ahvâli Melamiyye.

Mecmuai Tahir "Bazı şiir ve nesirlerini havidir.."

*
 * *

Tahir B. arada şiir de söylerdi. Üsküp Rifâf şeyhi Sadeddin Sırrı, Alaşehir tahrirat kâtibi Enis, Bursa Mısrî şeyhi Mehmet Şemseddin B. ler tarafından tahmis edilen bir gazelini yazıyoruz :

Gâh rahîki neşvei tevhide meclâdır gönül ;
 Geh safâyi zevki vahdetle mücellâdır gönül.

Asımânı feyzi irfanda demâdem seyredir,
 مازانى نى mazharı mestana Musa'dır gönül..

Çokmudur söylerse bangi لا احب الا فلين ؟
Mazharı feyzi Muhammed Nûri mevlâdır gönül..

سَمِ وَجْهَ اللَّهِ a masdar ka'bei Rahman'dır,
Berkuru nûri ilâhî, Arşı a'lâdır gönül..

Sırrının idrâki ancak keşfü zevka münhasır ;
Bu sebepten hallolunmaz bir muammâdır gönül

Münkeşif olmaz rüsûm erbabına «Tahir» bu râz..
Neşveyâbı sahvei nûri tecellâdır gönül!

Ali Rıza Ef.

Akribasından Haseki eczahanesi Eczacı başışı Nazarettin B. Ef. nin verdiği malûmata göre Sadâttan olan Ali Rızâ Ef. nin babası, Rif'at Ef. isminde bir zattır. İstanbul'da doğmuştur. Talî tahsilini ikmâlden sonra "Mülkiye'ye girerek 305 te neş'et etmiş, 306 da Manastır vilâyeti vali maiyyetine tayin edilmiş 307 de Yanya, vilâyetine tabi' İskrapar' kazası kaymakamı olmuştur. 312 de Yanya'ya tabi' Pirmedi kaymakamlığına terfî'an tayin edilen Ali Rızâ Ef. 319 Nisanının 24 üncü Perşembe günü tedavi edilmek üzere geldiği İstanbul'da Sultan Selim'deki evinde vefat etmiştir,

Telifâtür Rızâ isminde bir mecmuai eş'ârı vardır. Mumaileyh, Arnavutluk'ta bulunduğu vakit evvelâ « Telifâtür Rızâ » daki hâşiyede « Bidâ-yeten muâşeretleriyle melûfiyetimden nâşi haklarında hüsnî zannı samîmî beslediğim Tarîki Nâzenin ricâline bîat edip » Bektaşî olmuşsa da « Bu mesleki enverde mürşidi ekberimden maadasının ahvalini ef'âline mutâbık ve ekseri atvâr ve harekâtını aklı şer'a muvâfık görmediğimden mürşidimin emrine tevfiakan bu müddeyanı bi iz'an ile ihtilâtı kalbîyi kestim » dediğine göre Bektaşilik, bu zâtı tatmin edememiş olacak ki bilâhara Melâmete intisab eylemiştir. Kendisi de bu hususta « Seyyidül evliyâ bulunan eâzımı muhakkikini Melâmiyyenin min gayri liyâkatin iltifâtı bende nevâzânelerine mazhar düşerek makamâtı ehlullahı telakkun, teyakkun, tahakkuk ile kesbi rûsuh » eylediğini yazıyor.

Melâmîliğe Bursa'lı Tâhir B. den intisap etmiştir. Manastır'lı İzzet Basrî Ef. isminde birisine. haşri cismânî ve vahdeti vücut hakkında yazdığı mektupta « Manastır'da ârifi hakikat hazreti Tâhir mevcut iken bundan ziyade söylemek bize düşmez » dediğine nazaran Tâhir B. e cidden merbuttur. Telifâtür Rızâ hâşiyesinden anlaşıldığına göre Medine'li Mehmet Zâfer Ef. nin hulefâsından Şeyh Seyyid Aliyyibni Sâlim'den Şâzelî tarikine de sülûk etmiştir. Maamafih Rızâ B. i, intisap ettiği tarikatlardan en ziyâde Melâmîlik cezbedebilmiştir. Seyyit Muhammed Nur' hakkında yazdığı ve aşağıya decettiğimiz kaside buna kâfi bir delil olduğu gibi mecmuai eş'ârında Melâmîliğe âit daha birçok medhiyeler de vardır.

Ali Rızâ' Ef, şiirlerinden anlaşıldığına göre lisânı selis, tab'ı metin bir şâirdir. Kendisi, malûmatının çok noksan olduğunu söylüyor. Eğer istediği

gibi kesbi malûmat edebilmiş olsaydı hiç şüphesiz üstâd bir şâir olurdu. Muhammed Nûr' hakkındaki kasîdesiyle [1] bir gazelini yazıyoruz :

Gün gibi tâb veren mâhi ruhi enverine
Nûri zâtiyle cilâ vermiş anm peykerine.
Şeyhunâ, Seyyidünâ Hâce Muhammed Nûr'un
Bağlıdır Hızır nebi kâkûli zi anberine.
Hüsnu mânendei şübbânı behiştîdir anm,
Düştü aşkı ruhu eshâbî dilin ekserine.
Şâhtır, âlemi ma'nîde o sırrı a'zam,
Dil verirmi dü cihan mâ meliki efkarine?
Pâdişâhâni zaman sâil olurdu andan
Rağbet etseydi cihânın hele sîmü zerine !
Zevkbağ olsa idi gönlüne mülki Nâsût
Çâkrûb eyler idi zülfi bütânı derine!
Buldu şaniyle şeref tahtigeği istidat;
Hâremin şâhıdır ol, kimseyi koymaz yerine!
Vârisi ekberi deyhîmi şehi Levlâkin,
Tâcı Gavsıyyeti izzetle urunmuş serine.
Kutbül agvâstir ol gavs değildir aslâ;
Konmadı rengi sivâ miskalei cevherine!
Cephesi maşrıkı nûr, âyinei بِسْمِ اللّٰهِ
Gün yüzü Fâtiha tefsîr ediyor haverine!
Şerhidir sırrı kaza nâtıkai efsahnın
Münceli nûri Hudâ bâsırai enverine!
Öyle sâkîi safâbahşi meânîdir ki
Teşne rûhul urefâ her kadehi kevserine!
Öyle Cemşîdi cihâni melekûtîdir ki
Kudsiyan desti tese'ûi uzatır sagarine!
Öyle sultânı haşemperveri lâhutî kim
Ceberûtîler olur ser bezemin ma'berine!
Öyle bir safşikeni âlemi kübrâdır ki
Cevelangâhi fezâ tenk gelür hançerine!
Öyle bir perdederi haclei vahdettir ki
Saldı tûfâni belâ savleti aşk kişverine!

[1] Tâhir B. bu kasîdeyi «Menakıb» inin nihayetine yazmıştır.

Kalmadı mülki vücûd içre hicâbü mâni'
Tarayan etti fenâ vechi ehad nazirine!

Mâhasal her neye olsa niğeran ol ârif
Vechi cânâne doğar mâh gibi manzarine!

Nürdur öyle ki tesfridir elhak var ise
Bahşı hâsiyyet eden mürğü hümâ şehperine!

Müftakir pertevi iclâline kursi hurşîd,
Müntezir aksi ruhu leyelelerin makmerine!

Sâyei pertevi iclâli cihâni azamût;
Kibriyâ zîver olursa ne acap efserine!

Feyzi hürriyyeti vicdan iledir mâhii kayd,
Hîç tenezzümü eder tab 'ı cihan ziverine?'

Halvetü kisvete mevkuf değildir feyzi;
İlmü irfan iledir rahnümâ kemterine!

Hacei rehberi üstâdı hakîkatdandır,
Aklı kül vâlih olur mantıkı vecd âverine.

Tılsımı râzi ilâhî idi Fahri âlem,
Bu da miftâhı mü'eyyed o cihan mefhûrine.

Şâhı merdân idi bir genci mutalsam hakka
Bu da miftâhı celîdir o vilâyet erine..

Açtı esrârı nübüvvâtü vilâyatı bütün,
Saçtı tevhîdi Hudâ nûrunu can ahterine...

Terzemânı haremi hâsi ilâhîdir bu,
Mahremi râzi derundur dü cihan daverine.

Dense şâyeste buna mazharı بحی المونی
Can bulur ölmüş eser düşse yedi akderine ..

Feyzi enfâsı Mesihâ görünür nutkunda,
Rûhi meryem' bile âşik demi canperverine!

İşte âsârı; alıp ur mihaki tecrübeye,
Nice îsârı füyûz etmede gör çâkerine!

Sensin ey hâtimei kümmeli ehli tahkik
Fer veren nûri basîretle gönül makberine!

Zâirim türbei kalbimde kemâlâtını hep,
Feyzbahş olmasın insü melek ma'şerine!

Seni mümkünmi senâ kalü kalemle hâşâ;
Ben senâhân olamam kenzi hafi masdarine!

Arzı deryûzedir ancak kereminden maksad,
Yoksa meddâh olamam sen gibi din serverine!

Feyz umup âtufetinden dili sûzânı Rızâ,
Yüz sürer şevhimizin dergehi devletlerine!

*
*
*

GAZEL

Sâyei servi revan düşmüş dili fevvâreye,
Servi sîmîn eylemiş peydâ miyâni hâreye!

Beyti ma'mûrun imâdı, ya yedi beyzâ gibi
Sâidi sîmîni dilber sâye salmış âreye!

Ravzai cennette açmış goncei ra'nâ sanur
Kim bakarsa çeşmi iffetle ruhi mehpâreye!

Cüstücü kıldım zemînü âsımanü cenneti;
Yârimin yokmuş nazîri; veh. dili bîçâreye;

Tesliyetyâb ol "Rızâ" kim her neye kılsan nazar,
Vechî dilberden nişandır âşıkı âvareye!

*
*
*

Ali Rıza B. "Telifâtür Rızâ,,nın dördüncü babına mensur makalelerini yazmış. Bu mahaleler, bilhassa lisan ve imlâ kavaidine âittir. Koca Melâmînin burada şayanı nazar fikirleri var.

"Bizde Edebiyat var mıdır?,, ünvanlı makalesinde eski şark ve yeni garp mukallitliğini mukayese edip her iki taklidi de lisan ve edebiyatın istiklâline münâfi addederek diyor ki:

"Bir vakıtlarda dînimizin dilidir diye Arapçaya düşüp Arab'ın sözlerini kendimize yine Arapça söyliyerek öğretmek istememiş miyiz? Hatta pek çok türk ulemâsının en çok ve en güzel eserleri Arapça yazılmamış mı? Bir aralık ta cennetliklerin dilidir diye Acemceye düşüp Acemin tatlı edalı sözlerini de lüzumlu, lüzumsuz yerlerde dilimize karıştırmamış mıyız? yalnız tek tük kelimelerini sokuşturmaktan ibaret kalsa ne ise... Usûli terkiplerini, şivei beyanlarını bile dilimize karıştırmak Türk olduğumuz halde Acem ağzı satmaktan kurtulmaz olmuş değilmiyiz?,, [1]

Yine bu makalede Arap ve Acem mukallitliği münâsebetiyle imlâ usûl ve kavâidine temas ederek "Harfleaimiz, Araçadan alındığı için Arap yolundan şaşmayız demek pek doğrudur. Fakat, biz Arabın yo-

lunda gidiyormuyuz? Bir kere burasını düşünelim: Arabın 28, Acemin 4 harfinin, bize lâzım imiş gibi hepsini almışız. „ deyip eski imlânın sakametini ispat için «و» harfini alarak şu misâlleri serdediyor:

“Olmak tan	اول
Ölmek ten	اول
Ârabin birinci ma’nasına	اول
Bulmak tan	بول
Bölmek ten	بول
Bolluk tan	بول
Aarabın sidik ma’nasına olan	بول» [1]

Bu hususta siyaku sibakı ileri sürmek isteyenlere de çocukların siyaku sibakı farkedemeyeceklerini söylüyor. Nihayet bize «ث، ذ، ح، هـ، ط، ظ، ع» harflerinin lüzumu olmadığını söyleyip imlânın bilhassa türkçedeki sâit harflerin, yani «ى، ة، ء، ا» nin muhtelif seslerinin tesbiti ile düzeleceğini, bunun için de Frenklerin Aksanlarına ihtiyacımız olmadığını, bu hususta da “Hazreti kur’anın müştemilâtı masturesi”ne müracaatın, bizi ihtiyaçtan varestede kılacağını anlatıp “Met, Hemze, büyük hemze, ötre, iki ötre, ters ötre, ters tenvin...,” gibi işaretlerin kabulünü isteyor[2].

Bu uzun makalede Araplar, nasıl Acemin “gülâb”ını, söyledikleri gibi “cüllâb” yapıp ta’rîb etmişlerse bizim de lisanımıza aldığımız gibi yazmamız lüzumunu izah edip Arap ve Firenk taklidi olmamak ve dilimizin bünyesine muvafık bulunmak şartıyla “Sarf, Nahiv, bedî, beyan yapmak ve Firenklerin klasik usûli tedris kaideleri altında bir lugat yazmak,, lâzım olduğunu anlatıp “Bunlar dururken Edebiyat ile oğraşmanın sırası değildir,, hükmünü veriyor.

“Dilimizi her kese öğretmekten ne çıkar?,, makalesinde de “عجائب و آجایب، اسباب، خاستاق، ایزین، قایب، هوجا» kelimelerini «ائبات، آزاد، خستاك، اذن، غائب، خواجه» şekillerinde yazmak lâzım geldiğini izah etmektedir.

“Soldan sağa yazılsa ne çıkar?,, makalesinde Rırâ B. Lâtin harflerine temas ediyor. Fakat bu hususta biraz ihtiyatkârdır. “Firenklerin ibadette şarka teveccüh ettiklerini, bizim cenuba müteveccih olduğumuzu [3], aramızda bu hususta bile fark bulunduğunu, bize göre güneş ve ayın şarktan garba, ya’ni sağdan sola gider gibi görüldüğünü, onların dînî günlerinin şemsî ve binaenaleyh arzın deveranına tabi’ olduğu hâlde bizim dînî senemizin kamerî bulunduğunu,, anlatmak suretile izharı garabet edip neticede “Yazılarımız sağdan gitmiş, soldan gitmiş; orası

[1] Sa. 320-321

[2] Sa: 324-325

[3] Her tarafta böylemi ?!

lâzım değil! İşimiz görülsünde büyüklerimiz nasıl münasip görürlerse öyle yazılsın!, [1] diye temayülünü bildiriyor.

Ali Rızâ B. in tanzimat şâir ve ediplerini de okuduğunu ve athta onların milliyet fikirlerine kendi düşüncelerini de ilâve ettiğini ispat eden bu yazıları, o zamana göre fikirlerinin yeniliği noktai nazarından bilhassa şayanı nazardır.

Hacı Maksut Ef :

Priştine'lidir. Seyyit Muhammet Nûr, oğlu Şerif Ef. ve Abdürrahim fidaî den sülûk görmüş ve Muhammed Nûr'dan hilâfet ahzetmiştir.

Erbabı takva ve azimetten olan Maksut Ef. Altı mermer imamı iken 1347 zilhiccesinde vefat ve Sarı Abdullah Ef. nin yanına defnedilmiştir. Dâimâ teheccüt namazı kılar ve ekseriya nâfile oruç tutardı. Tahsîli de vardı. Erbabı temkin ve irfandan bir zattı.

Ebu medyeni Magribî'nin

نزلنا في سطور سافلات لقد كنا حروفاً عالياً

matla'lı meşhur şi'rini ve Mevlânâ'nın

شد مملكت حسن تواطلاق حقيقى ای خستروخوبان دو عالم بحقيق

matla'lı gazelini şerhetmiştir.

Birinci risâlesinden ilk beytin şerhini aynen yazıyoruz :

« Nâzımı fâhim;

(لقد كنا حروفاً عالياً نزلنا في سطور سافلات)

ile kasideye bed'ediyor. Biz hurûfi âliyât idik; ya'ni mürekkep hokkasında hrûfi hattıyye bâtın ve mündemiç olduğu gibi biz, sıfâtı zatiyye ve esmâi Hakkiyye ve a'yânı ilmiyye, kablettaayyün, künhüzzât ve gaybül gayb mertebesinde bâtın ve mündemiç idik. Mürekkep hokkasından kalemi sûrî ile kâğıt zemini üzere isti'dâden birbirine mümtâz a'yâni ilmiyye ve müntehâyi merâtibi nüzûl olan sûreti insâniyye sutûrunda taayyün ve zuhûr eyledik demektir. »

Maksut Ef. nin Hulûsî mahlasıyla şiirleri de vardır. Bir tanesini derce-
diyoruz :

Cehlile sen olma dûr; Hak ile bak cümle nûr,	Her ne ki etti zuhur, Nuru göründü iyan..
Aldı hüviyyet nefes; Kendi olup bunca kes	Aynü iyan oldu pes; Gayri değil ol heman!
Çünkü "kün,, oldu beyan, Ayni göründü iyan,	Oldu o dem İnü ân; Gayri değil, ol heman!
Evvelü âhır odur, Nisbeti, yok, Hu odur,	Bâtınü zâhir odur; Arada yok adu san..
Surete baksan eğer Zâhir odur kıl nazar;	Oldu "Hulûsî,, eser; Zâtîdürür bînişan!

Hacı Cemâl B.

İstanbul'ludur. Sâfî Ef. den sülûk görmüş, Hacı Maksut Ef. den hilâ-
fet almıştır. Zonguldak' İş Bankası veznedarı iken 1930 da vefat etmiştir.
İhvâmı mahdut olduğu gibi halifesi de yoktur.

Seyyid'in diğer hulefâsı:

Muhammed Nûr', oğlu Şerif Ef. ve torunu — Abdürrahim Ef. nin
oğlu — Kemâleddin Ef. yi de istihlâf etmiştir. Fakat bunların ikisi de
adeta meczup bir hâlde bulduklarından eserleri yoktur. Şerif Ef. Hicrî
1326 da vefat etmiştir. Kemâl Ef. bir müddet Üsküp' tekkesinde şeyhlik
etmiş, 328 de oğlu Hakkı Ef. yi istihlâf ederek kendisi İstanbul'a gelmiş
ve burada irtihâl eylemiştir.

Şerif Ef. den sonra İstrumça tekkesine şeyh olan Hacı Abiş Ef,
Doyran' tekkesi şeyhi Hoca Hamdî Ef. İsnefçe tekkesi şeyhi Hacı İbrahim
ve doyranlı Mustafa Ef. ler de seyid'in halifeleridir. Fakat bu zevâtın
eserleri bulunmadığı gibi İstanbul'da ihvanları da yoktur. Haklarında bir
malûmat elde edemedik...

Her halifesi müteaddit zevatı istihlaf etmiştir.

Aşık Vasfî' :

Kitabımızı bitirirken bir de Melâmî halk şairinden bahsedeceğiz. "Âşık Vasfî", adıyla anılan bu zât, Avrethisar' kazasının "Maya dağ", karyesindedir.

Gençliğinde seyahata çıkıp Mısır'a gitmiş, bilâhara memleketine gelerek saziyle âşıklara meydan okumağa başlamış, nihayet 1297 de Seyyid'le beraber hacca giden kafiye karışıp Hicaz'a giderek Hacı olmuştur. Hac yolunda Seyyid'e biat etmiş ve huzurunda saziyle şu ilâhiyi söylemiştir :

Kapladı her yanı, doğdu Nûrullah,
Hidâyet askeri dedi hüvallah..
Can ile mürşide döndük eyvallah;
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللّٰهِ;
Keşfetti vücudu الْحَمْدُ لِلّٰهِ..

Bilindi esrâri ma'na yüzünden,
Seçildi ikrâri da'va yüzünden.
Tecellî eyledi esmâ yüzünden;
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللّٰهِ;
Keşfetti vücudu الْحَمْدُ لِلّٰهِ..

Erenler sancağın dikti meydane,
Derildi bakmayan canü cihâne..
Aşk şarabın içen oldu mestâne;
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللّٰهِ;
Keşfeiti vücudu الْحَمْدُ لِلّٰهِ..

Camii vahdette okundu ezan,
Hak salâta da'vet olundu insan..
Kıldı fedâiler cânını kurban,
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللّٰهِ;
Keşfetti vücudn الْحَمْدُ لِلّٰهِ..

Haccülekber deyu olundu ilân;
Ka'bei vashında donandık ehran.
Vasfî müezzindir, Muhammed imam;
Fethetti kulûbu sırrı بِسْمِ اللّٰهِ;
Keşfetti vücudu الْحَمْدُ لِلّٰهِ..



tekkesinde oturan Âşık Vasfî' eş'ârını bir dîvan halinde cem'etmiş ve tekkeye vakfeylemişse de bu dîvan, maalesef istilâda tekkede yarılmış ve şiirlerinin bir kısmı Melâmîlerde kalmıştır [1].

Âşık Vasfî' hürriyetin îlânından evvel vefat etmiştir. Bestelenmiş olup dâimâ söylenen şu nefesini de yazıyoruz:

Meyhânei aşk meykeşleriyüz,
Hu sağarının serhoşlarıyüz.
Çerhi feleğin cünbüşleriyüz,
Evlâdi Rasûl bendeleriyüz,
Şeyhul arab'ın dervişleriyüz..

Dil vermişüz ol dilârımıza,
Bülbül hased eyler zarımıza...
Erdik ereli gülzârımıza
Biz Âli Ali' bendeleriyüz,
Şeyhul arab'ın dervişleriyüz..

Ol Hayder' için çekti alemi [2]
Cem'eyledi eshâbüs selemi...
Kaldırdı çeragiyle zulemi .
Biz Âli Rasûlin bendesiyüz;
Şeyhul arab'ın efkendesiyüz..

Sultanı Melâm, hoş verdi selâm;
Şâdetti bizi esrârî kelâm [3].
İmdâda yetiştî hayrül enâm;
Biz Ali Rasûl bendeleriyüz;
Nûrül arab'ın dervişleriyüz...

Pir seyyidimiz Nûrül arabî ;
İrfan yürüdür esrârî lebi.
Vasfî' bulup erkânü edebi
Biz Âli Ali' bendeleriyüz,
Nûrül arab'ın dervişleriyüz...

Bitti

[1] Vasfî'nin 80 kadar şi'rini toplamağa muvaffak oldum.

[2] Yahut "Ol Hayderî çün çekti alemi,."

[3] Diğer bir mecmuada bu mısra' şu tarzdadır:

"Şadetti bizi ol nesli imam,,"

İLÂVE

1 — Kitabımızın ta'ının \hitamından evvel elde ettiğimiz şu mühim malûmâtı da ilâveten kaydediyoruz :

Ahmet Sârbân'ın Selim ağa kütüphanesinde 75 ve 82 numaralarda mukayyet ve aynı nüshadan istinsah edilmiş divanından başka Dârülfünun kütüphanesinde 802 numarada mukayyet ve 1180 de "Mustafa,, isminde biri tarafından yazılmış bir nüshasına yine aynı kütüphanede Hâlis Ff. kitapları arasında 7169 numarada mukayyet ve 1285 senesinde yazılmış diğer bir nâshasını bulduk. Bunlardan birincisinin üzerinde "Divânı Ahmet serbânî Hazretleri,, ikincisinin üstüde de "Divânı Ahmed Sârbân Dokakinzade,, yazılı... Bilhassa ikinci kayıt nazarı dikkatimizi celbetti. Millet kütühanesinde 16 numarada mukayyet istisnah tarihi meçul ve ancak "V,, harfine kadar olan kısmı mevcut, natamam bir nüsha daha var ki üstüne " Divânı Ahmedî ,, yazılmış. Emîri Ef. merhum, bu nüshanın iptidasına bir sahife ilâve ederek aynen şu malûmatı yazmış :

«Dokakinzade Mehmet Paşa 964 öenesinde ve pederi Ahmet paşa 920 senesinde vefat etmişlerdir. Şâhibi davan Ahmet B. in mahdumu şâiri meşhur Ahmet Fasih B. dir. Fasih'in dahi terki dünya edip dervişlik mesleğine sülûk etmesi ceddine ittibaendir. Sahibi divan Ahmet B. in vâlideşi Sultan Bâyezidi sâni'nin kerimesi Gevheri Mülûk Sultan olduğundan vâlide cihetinden Sultan Bâyezid Han H. nin hafîdi ve Yavuz Sultan Selim H. nin yeğenidir. ve hemşireleri de Neslişah Hanım sultan'dır. Gevheri Mülûk Sultan 657 senesinde vefat ederek Eyyup'ta Zâlpş. mektebinde defni hakı gufrandır. Şu halde Şâir Fasih'in silsilesi Fasih Ahmet B. ibni Mehmet B. ibni sahibi divan Ahmet B. ibni Ahmet Pş. ibni Dokakinzade vezir Mehmet Ps. dir. Bu silsilenin böyle alduğu merhum Fasih'in hattı destile bir mecmuai muteberede dahi manzurumuz olmuştur » [1]

Divan sahibi Ahmet B. den ziyade Fasih'e ait olan şu kısa malûmatta iki tenakuz var. Yukarda 920 de vefat eden Dokakinzade Ahmet Pş. yı 964

[1] Osmanlı müellifleri sahibi de her halde Emîri Efendi. nin bu haşiyesini görmüş, yahut Emîri Ef. den buna ait malûmat almış olacak ki Fasih'i yazarken «Dokakinzade» namıyla anıldığını söylüyor. Şuarâ tezkirelerinde Fasih'in Dokakinzadeliğine dair bir kayıt yoktur. Hatta, şâiri bizzat bilen ve menkabelerini kaydeden Sâlim bile böyle bir şey yazmıyor. Fasih'in hattı destile muharrer büyükçe bir mecmua Süleymaniye kütüphanesine mülhak Nâfiz Pş. kitapları arasında 1514 numaradadır. Bu mecmuada dahi böyle bir kayıt yoktur.

te vefat eden Mehmet Pş. nın babası olarak takdim ettiği hâlde aşağıda Fasih'in silsilesini yazarken

« Sahibi divan Ahmet B. ibni Ahmet Pş. ibni Dokakinzade vezir Mehmet Pş.» diyerek yukarıki ifadesini cerh ve babayı oğvl, oğlu baba yapıyor.

Emîrî Ef. bu derme çatma malûmatı “Sicilli Osmânî,, den almıştır. Sicilli Osmanî, Dokakinzade Ahmet B. e “Sultanzade,, ünyanın vererek Dokakinzade Mehmet Pş. nın oğlu olduğunu, Zaim ve müteferrika olup 964 te vefat ettiğini kaydediyor. [1] yine sicille nazaran Dokanizada Mehmet Pş. Gevheri mülûk Sultan'ın zevzi olup 964 te vefat etmiştir [2].

Mehmet Pş. da Arnavutluk'taki Menobor dokasının oğlu olup Fâtih zamanında kardeşi Mahmut'la İstanbul'a iltica ile müslüman olan ve ma-beynde terbiye edilerek Sultan Selim zamanında vezirlik eden ve niha-yet 920 de Amasya'da katledilen Ahmet Rş. nın oğludur [3].

Şemsettin Sâmî B. kamusül âlâm'da Dokakin ve daha doğrusu “Le duc jean,, ın fetihten evvel İşkodra cihetini zapteden Normandiya bey-lerinden olduğunu ve bilâhara bunların Arnavutlaştıklarını ve en meşhur-ları olan Lek yâni Aleksandır dokasının Arnavutlara bazı nizamlar ko-yup bu nizamların hâlâ Malisörler içinde mer'i ve Lek Dokakin kanunu diye maruf bulunduğu, sonra İskender B. e tabi olduklarını, Arnavutlu-ğun fethinden sonra da bu âilenin islâmı kabûl eylediğini yazıyor[4].

Dokainzade Ahmet Pş. Vezâreti sâniye rütbesini ihraz etmişken Çaldıran seferinden avdet ederken Bayburt'ta yahut Tayi şeyhi denilen mahalde Sadrı âzam Hersezkade Ahmet Pş. ile beraber gazaba ogriyor: Hatta Yrvuz, Cengiz türesince her ikisinin çadırının iplerini kestirerek çadırlarını başlarına yıktırıyor. Amasya'da da askerin vezir Pîrî Pş. ile Muallimî sultânî Halîmî çelebi'nin mallarını yağma et-mesi üzerine muharrik olduğu töhmetiyfe Dokakinzade, katlettiriliyor [5]. Amasya'da aşağı pirlerin garbı cenubîsinde yol kenarındaki mezarlık içinde Müftî ibni kemâl'in dedesi kemal Pş. türbesinde medfundur [6].

[1] Gilt: 1; Sa; 199.

[2] Cilt: 4; Sa; 114.

[3] Cilt: 1; Sa; 195.

[4] Cilt: 3; Sa; 2181.

[5] Tevârihi Âli Osman; Lutfi Pş. Sa: 238. Sahâifül ahbâr; Sa: 456-457 Tâcüttevârih. Cilt; 1; Sa: 285. Cilt; 2; Sa: 287. Solakzade ; Sa: 372-373. „Yalnız Müriüttevârih; Yavuz Selim, Cafer çelebi,yi katlettirdikten sonra nadim olup; niçin afvini reca etmedin? diye Dokakin Ahmet Pş. yi katlettirdi; diyorsa da Cefer çelebi'nin katli İstâbul'dadır: Halbuki Dokakinzade, Cafer çelebi'nin katlinden evvel Amasya'da katledilmiştir.

[6] Kitabeler: İsmail Hakkı; Sa: 123.

Tâhir B. Osmanlı müelliflerinde (Cilt; 1. Sa; 306) dokakinzade Osman B. in terce-

Mehmet Pş. ya gelince bu zat, kanunî devrinde Sadrı âzam olan ve 926 da idâm edilen vezir Ahmet Pş. nın akrabasındandır. Halep beyler beyliğinde bulunmuş ve 961 de Mısır valisi olmuştu. 963 te inifisâl ederek 64 te vefat etmiştir.

Kanûnî'nin veziri Ahmet Pş. nın Arnavut olduğunda bütün tarihler ittifak ettikleri gibi Hammer de Dokakinzadelerden bulunduğunu tasrih ediyor [1].

Dârülfunun kütüphanesindeki her iki divanda divan sahibinin Dokakinzade'lerden bulunduğuna dair sarahat vardır. 802 numarada mukayyet divanda şâirin, muhre hakkedilmek üzere yazdığı şöyle bir beyit var ;

Bendei mihri mühri dürci yakîn
Şüd Ahmet ibni Muhammed Dokakin

7169 numaradaki divanda bu beyit şu suretle muharrerdir:

Bendei mihri mühri dürci ayakîn
Şüd Muhammed bin Ahmedi Dokakin

İlk nüshadaki beyitte vezin düşüktür. Binaenaleyh doğrusu ikincisidir.

Her hâlde bu beyiti Dokakinzade Ahmet Pş. nın oğlu Mehmet Pş. ya söylenmiştir zannındayım. Şair, bundan başka bir kaç mühür beyti daha söylemiş. Bunların biri Yahya isminde bir zata ait :

Yazıldı hâtemi mühri Mücevher
Culâmi Hak be Yahyebni Sikededr

Acaba bu Yahya kim ? "Gencînei raz,, da

Arnavudun hasları, yeğleri
Nesli kadîmim Dokakin beyleri

mei hâlini yazdıktan sonra hâsiyede biraderi Dokakinzade Ahmet Pş. nın da «urefâyi şuarâdan» olduğunu ve Amasya'da medfun bulunduğunu kaydediyor. Tâhir B. in Dokakinzade vezir Ahmet Pş. ile divan sahibi Dokakinzade Ahmet B. i birbirine karıştırması tamamiyle yanlıştır.

Esrar dede'de Dokakinzade'nin

Ey şîri Hak ki nâmi şerifindürür Âlî
Kevser şarâbi sâkisidir himmetin eli

matlaiyle başlayan müseddesini Mora'lı Derviş Ahmed'e isnad ediyor. Bu zat, dördüncü Mürat zamanında yaşamış Bağdad'a şeyholmuş, bilâhara Tarabluşu şam'a hicretle Mevlevî hanede bir hücrede uzleti ihtiyar eylemiştir. Katiyen Dokakinzade Ahmet B. le münasebeti yoktur ve mezkûr müseddes, Dokakinzade divanının muhtelif nüshalarında mevcuttur.

Esrar dede, Mora'lı Ahmet dede hakkında Sefînei Mevlevîye'ye müracaatı tavsiye ediyor. Sefînede (Cilt; 2. Sa: 159-161). Bu müseddes mevcut değildir.

[1] Âlî. Peçevî; Cilt; 1. Sa: 24. Sahâifül ahbâr; Cilt; 3; Sa: 520. Süleymannâme. Solakzade; Cilt; 1.Sa: 534. Hammer tercemesi; Cilt; 6; Sa: 58-59.

beytiyle Dokakinzade'lerden olduğunu tasrîh eden Şâir Yahya' mı? Yahya B.in babasının ismini bilemiyoruz. Fakat bu tahminimiz belki de doğrudur ve Devşirme'den yetişen Yahya'nın babası da Dokakin ailesiyle beraber müslüman olmuştur.

Hülâsa Sicilli Osmanî'ye nazaran Dokakinzade Ahmet B.in şecersi budur :

Ahmet B. — Mehmet Pş. (Gevheri mülûk Sultan — Bâyezit II) —
Dokakinzade Ahmet Pş. — Menobor dokası.

*
* *

Latîfî; Ahmet B.in Dokakin oğullarından olup Süleyman devri şâir-
lerinden bulunduğunu “Tavrı dârât ve urfû izâfât kullanır ağır sipâhî ve
zeâmetle mutasarrıf sancak pâyesinde bendei şâhî,, iken fakrû fena
ve uzleti ihtiyar ederek derviş olduğunu kayıt ve “fakrû fenüya müteallik
eş'arı ve tarîkı hakikata münasip ve mülâyim güftârı vardır. Bu şiir,
anın eş'arındandır,, diyerek iki gazelinden şu:

Zeynetmek için cennete insan iledirler
Kulluğa ana hur ile gülman iledirler
Can yusufunu mısır vücûdunda bilürsen
Ken'an eline adını sultan iledirler
Vâiz bizi korutma cehennemde od olmaz
Yanmağa odun her kişi bundan ildirler

□

Her kim bize ta'neyler ise cinsi beşerden
Hak saklasun 'anı dilerim havfu haterden
Kim aybımızı söyleyüp eylerse mezemmet
Ya rabb püret ağzını anın şehdü şekerden
Kibr ile bize kin edene bâri teâlâ
Îman ile şefkat vere vü sürmeye derden

beytlerini alıyor [1].

Beyânî tezkiresi, şâirin yalnız ismini ve Dokakinzade olduğunu kayıt
ve Latîfî'nin aldığı birinci gazelin birinci beytini ilâve etmiş [2], Kınalı
zade Hasan çelehi ise “Ağır zeâmeti ve hayli şsvket ve riyâstî var iken
kûşei fenâ ve inzivada ihtiyârı kûşei kanaat etmekle sülûk,, ettiğini ve
“Fakrû fenâyâ müteallik eş'arı ve tasavvuf ve hakikata mülâyim güftârı,,
bulduğunu söyleyip Latîfî gibi mezkûr gazelin üç beytini almıştır [3].

[1] Sa : 87.

[2] Dârülfünun; Halis Ef. K. No. 1560; Varak : 110.

[3] Dârülfünun; Rızâ Pş. K. No. 1921.

Riyâzî; “Dokakin oğullarındandır. Devri Süleymânîde mutasarrıfı zeâmet iken ferağ edip ihtiyârı kûşei uzlet etmişti,, deyip dîvanından

Kûyi dildara varır soffiyi tesbîh ile gör
Benzer iblîse ki ol cennete mar ile gider [1]

□

Şevk erdüğünce çâk ederiz sabr hil'atin
Hurşit olursa tûğme ana, mâhu nev ilik

□

Bize geldikçe vefa câmı döner gayra sunar
Dâimâ aksinedir devri bu çerhi dúnun

□

Uçar can kuşu bu dâmi bedenden
Heman ol demde ki dükendi dâne

beyitlerini alıyor [2].

Kaf zade Fâizî'de “Zübdetül eş'âr,,ında bu şâirin bilhassa “Evâsıtı Süleymânîde fevt,, olduğunu tasrih ederek Riyâzî'nin aldığı beyitlerden ikinci ve üçüncü beyitleri almıştır [3].

Bu beyitlerin hepsi, Selim ağa, Millet ve Darülfünun kütüphanelerindeki dîvan nüshalarında vardır. Binaenaleyh hiç şüpheye mahal yoktur ki bu dîvanlar, tezkirelerde tercemesi mezkûu Dokakin zade Ahmet B. e âittir. Yine tezkirelerin Ahmet B. in dervişliğe sülükünden evvel ağır zeâmete ve şevketü riyasete sâhip olduğunu müttefikan beyanlarından anlaşılıyor ki bu zat. hakikaten Dokakin zabe Vezir Ahmet Pş. nin taallukatındandır ve her hâlde Dokakin zade Mehmet Pş. ile Gevheri mülûk Sultan'nın oğlu olduğu hakkında “Sicilli Osmânî,, nin verdiği malûmat itimada şayandır. Yalnız “Sicilli Osmânî,, nin bu bada oğlu aynı tarihte ; yâni hem Mehmet Pş. yı, hem de Sultan zade dediği Dokakin Ahmet

[1] Bu beyit, dîvand

Çün sabâ can eline nûkheti yar ile gelür
Ruma san hâcei Çin müşki tatâr ile gelür

matl'lı gazelde olup şöyledir :

Kûyi yârı dolandır soffivi teşbih ile gör
Benzer iblîse ki ol cennete mâr ile gelür

[2] Darülfünun: Yıldız. K. No. 2708.

[3] Darülfünun; Halis Ef. K. No 3409 Varak : 3. «Keşfüzzünun» Ahmet B. e âit malûmatı «Zübde» den almıştır. Cilt ; 1 : Sa : 503

B. yi 964 te öldürmesi mutlaka yanlıştır. Baba ile oğlun aynı tarihte ölmesi muhâl değilse de biraz müsteb'addir. Hele "Zübdetül eş'ar," in "evasıtı Süleymânîde,, öldüğünü tasrih etmesinden sonra vefatını 964 te kabûl etmek büsbütün güçtür. Çünkü bu tarih, 926 da cülus ve 974 te vefat eden Süleyman'ın ahdi saltanatının evâsıtı değil, evahıdır. "Zübde,, nin sarâhatına nazaran bu zat, her hâlde 950 — 955 senelerinde vefat etmiştir.

Şimdi gelelim Ahmedi Sarbân'a :

Arzettiğimiz gibi Selim ağa. K. sindeki dîvanla Dârülfünun. K. sindeki 802 numaralı dîvan, doğrudan doğruya Ahmedi Sârbân'a nispet edilmiştir. 7169 numaralı dîvanda ise "Dîvânı Ahmedi Sârbân Dokakin zade,, kaydı vardır. Her üç dîvan birbirinin aynıdır [1].

Sarı Abdullah ; "Semerâtül fuad,, ında Ahmedi Sârbân'ın tercemei hâlinde "ve sülükünde çok manzum ilâhiyât buyurup gâk kaygusuz ve gâh Ahmedî tahallus etmişlerdir. Bu şiir onların güftarbandır,, diyerek

Varımı ol dosta verdim hanümanım kalmadı
Cümlesinden el yudum pes dü cihanım kalmadı

matla'lı gazelini "Ahmedî,, mahlasıyla yazmıştır [2]. La'lî zade Abdülbâki' de sergüzeştinde bu gazelle :

Merd isen meydana aşkta can verüp cânânı gör
Sadık isen aşk içinde iste bul sultanı gör

matla'lı gazelini almıştır. Bu ikinci gazel, "Kaygusuz,, mahlasını hâiz olup yalnız Selim ağa. K. deki nüshada vardır. Müstakim zade de "kendilerinden eş'arı hakikat şiâr ve ledünnî güftâr sudur eyleyüp gâh Ahmed ve Ahmedî ve gâh Kaygusuz tahallus buyurmuşlar. Bunlardan başka bendegâni hâlisül cinanlarına ahyanen terbiyeyi müş'ir mekâtibi hakikat esalpleri zuhur eyleyüp ancak eş'arı merkumeden bazıı Şârihi Mesnevî Abdul-

[1] Terci, Murabba', Nüseddes, Mesnevî ve sâire itibariyle her üç dîvân bir birinin aynıdır. Ancak gazeller itibariyle Selim ağa. K. sindeki nüsha noksandır. Bu nüshada Ahmet mahlasile 183 gazel vardır. Halbuki 7196 numaralı nüshada 247 gazel, 2 natamam gazel, 2 kıt'a, 35 Tuyuğ, 17 Müfred (6 tanesi mühür için söylenmiş) vardır. 802 numaralı nüshada ise 263 gazel, 1 natamam gazel, 1 kıt'a, 7 Tuyuğ; hepsi mühür için söylenmiş; 4 müfred mevcuttur. Binaenaleyh 802 numaralı nüsha gazeliyat itibariyle en zengiu nüshadır ve Selim ağa. K. sindeki nüshada 79 gazel noksandır. Tuyuğ ve kıt'alarla müfredatta 7169 numaralı nüsha zengindir.

[2] Bu gazelin Sârbân Ahmed'e âdiyetine dair «Sohbetnâme» de de bir kayıt vardır. «Kitabımızın 95 inci sahifesine müracaat!»

lah Ef. nin Şerhi mesnevi'lerinde ve ahar teliflerinde ve gayri mhallerde mas-
tur ve sureti mekâtîp dahi sikattan bazı muhibbanının mecmualarında muhar-
rer bulunup bu fakiri kesîrüt taksîr destres olduğu mîkdarını işbu mecelede
azîzi müşarûniyleh tercemeleri zeyline terkim etmeği münasip fehmetti-
ğimden septü tahririne cesâret olundu,, deyip muhtelit vezinlerde (27)
gazel ve ilâhisini yazmıştır. Bu 27 gazelin ikisi "Semerâtül fuad ve Ser-
güzeşt,, teki gazellerdir. Diğerlerinin 8 tanesi "Ahmet,, mahlasıyledir ki
bu 8 gazel, gerek Selim ağa nüshasında, gerek Darülfünundaki iki nü-
hada mevcuttur. Bundan başka her üç nüshada mevcut olan ve Mevlânâ-
ya nazîre olduğu anlaşılan ve On iki İmam'ı medheden

Mazharı sırrı Hudâ Şâh selâmün aleyk
Kâşîfi kul innemâ Şâh selâmün aleyk

matla'lı ve 18 beyitlik medhiyesini de Müstakim zade "Kaygusuz,, mah-
lasile almıştır. 8 gazelin 7 tanesi "N,, harfinden evvelki harflerle kafiye-
dâr bulunduğundan Milet .K. sindeki noksan nüshada da vardır. Yalnız
27 gazelin 17 tanesi Hece vezniyle ve "Kaygusuz,, mahlasıyledir. Bunlar,
Darülfünun ve Millet. K. lerindeki nüshalarda yoktur. Yalnız Selim ağa
nüshasında mevcuttur.

Sarı Abdullah Ef. de Müstakim zade nin dediği gibi "Cevâhiri bevâ-
hiri Mesnevî,, sinde Ahmedî Sârbân, yahut Dokakin zade Ahmed B. in
muhtelif mesnevîlerinden, gazellerinden bazı beyitlerle [1] iki mahalde
bir mütezadını iki parçaya ayırıp tamam olarak almış [2], keza 3
gazelini yine tamam olarak, bir gazeli de noksan, fakat makta' beytiyle
derceylemiştir[3].

Sarı Abdullah, bu gazel ve beyitleri alırken Ahmed Sârbân, yahut
Dokakinzade Ahmed B. e âit olduklarını tasrih etmemiştir. Mevlânâ, Attâr,
Senâî, Magribî, Aşık Pş., Seyyid Nesimî ve şâir söfi şâirlerden aldığı
gazel ve beyitlerin başına şâirlerin isimlerini yazdığı hâlde Sârbân Ah-
med ve Hakikî B. den [4] aldığı gazel ve beyitlerde şâiri tasrih etmiyor.
Anlaşıyor ki makta' beyitlerindeki Ahmed ve Hakikî mahlaslarını kâfi
görüyor ve belki de bunları ihvanının malı olduğundan tasrihe hâcet
görmeden tasarruf ediyor. Yalnız Cevâhiri bevâhiri mesnevi'deki gazel
ve beyitlerin zikrettiğimiz muhtelif dîvan nüshalarının hepsinde aynen
mevcudiyeti ve Müstakimzade'nin Sârbân Ahmed'in tercemei halindeki

[1] Cilt; 3. Sa: 120. 123 - 143. 215.

[2] Cilt; 3. Sa: 122 - 123. 173.

[3] Cilt: 1. Sa: 49. Cilt; 3. Sa: 132. 133. 203.

4] Hakikî B. den beş gazel almıştır. Cilt; 3. Sa: 192. 215. 192. 219. 286.

“eş’ârı merkumeden bazıı Şârihi Mesnevî Abdullah Ef. nin şerhi mesnevîlerinde,, bulunduğu kaydı bize kat’iyetle ısbat ediyor ki bu gazel ve şüirler, dîvan sâhibi Ahmed B. e âittir ve Ahmed B. le Ahmedî Sârbân da aynı adamdır. Şimdi tekrar edelim :

Sarı Abdullah ve Müstakim zade’nin Sârbân Ahmed’e nisbet ettikleri eş’ârın aynen Dokakin zade’nin dîvânında bulunması, bu dîvanlardan birinin Ahmedî, ikisinin Sârbân Ahmed’e âit gösterilmesi, dördüncüsününde de “Dîvânı Ahmedî Sârbân Dokakinzâde,, kaydının mevcudiyeti, bunlardan başka Dokakinzade Aamed B. le Sârbân Ahmed’in isimlerindeki aynıyet. Sârbân Ahmed’in 952 de vefat ettiği hakkında Atâî’den itibaren bütün tarihî eserlerin ittifakiyle, Ahmed Beyin “evâsıtı Süleymânîde,, vefât ettiğine âit “Zübdetül eş’âr,, daki sarâhat, Ahmed B. in zeâmet ve şevketü riyâset sâhibi iken dervişliği ve uzleti ihtiyâr etmesi hakkında tezkirelerin verdiği malûmatın Şakayık, Semerat ve Següzeşti Melâmiye ile Melâmiyei Şattâriye’de Sârbân Ahmed’in “Ser Sârbânân,, iken terki memuriyetle fakrû fenâ tarikini ihtiyâr eylemesi hakkındaki rivayetin aynı olması, şuarâ tezkirelerinin Dokakinzade Ahmed B. den aldıklarını şüirlerin Ahmedî Sârbân’ın dîvanında aynen bulunması bize Sârbân Ahmed’in Dokakinzade Ahmed B. den başa bir zat olmadığını kat’iyet ve sarahatla ısbat etmektedir.

Esâsen şâirin Melâmîliği, rind ve hatta şâhid bâz meşrebi, aradadır çârdarb olduğu, hemen bütün gazellerinde izânene ve vâzihan görülmektedir [1].

[1] Bu gün meydânı aşk içre şu kim merdi melâmettir
Taalluktan halâs oldu yeri anın selâmettir.

□

Yar eşîğinde şu kim sengi melâmetten kaçar
Yokdürür başında devlet kim selâmetten kaçar

□

Kim Ki delk ile murakka’dan umar yevki huzur
Düştü gam kişverine görmedi bir lahza sürur

□

Âşıkı şûrîdeler âlemde şâhidbâz olur
Gördüğü kebki hırâmı saydeder şehbâz olur

□

Cehdedip Ahmet cihandr bir nigâra âşık ol
Kim hakikî aşka iltir âşıkı aşkı mecaz

□

Bütün bunlardan başka Dokakinzade Ahmedî Sârbân, divânında İsmâîl Ma'şukî'yi de bir medhiye ile medhü tebcil etmiştir. Bu şi'ri ay-
nen yazıyoruz :

Küntü kenzin gencine mâlik olan sultan dede,
Gevheri dürri hakayik silkine umman dede.

Her cihetten لآلئى'nın remzine vakif olup
Ma'nü zâtü sıfâtü fehmeden insan dede

Tekyeğahı ask içinde pâbirehne çârdarb,
Sırrı hakta sertırâşu vâlihü hayran dede.

Ruzü şeb fakrû fenâdan fahredüp abdâlveş,
Yek cihette dü cihâm eyliyen seyran dede.

Kendü nefsin kurtarup ktsretten âzâd eyliyen,
Bağı vahdet içre her dem gül gibi handan dede.

Hânei günci fenâda genci istiğnâ bulup
Bî beka âlemde bir kaç günlüğe mihman dede.

Bendei şâhı velâyettir muhıbbı hanidan,
Can ile Âli abâ'nın yoluna kurban dede.

Tığı şevk ile vücudun şerha şerha çâk edüp
Ateşi aşk ile yanup yakılan bîryan dede.

Pîr olup şekli beşerde ârifi rabbanidir
Ana rahminde velâyet gösteren *Oğlan dede*.

Hullei firdevsi neyer çâkedüp ten cübbesin
Hil'ati dünyi vü ukbîden kaçan uryan dede

Eylemez keşfü kerâmet ilmi ihfâdan kaçar [1]
Mahremi Hak olan eyler sırrını pinhan dede.

Tigu tîrine hasudun, münkirin karşı durup
Yüzünü döndürmez, eyler sînesin kalkan dede.

Mülki şâdî [2] âlemi tahkik imiş bil Ahmedâ
Dâri dünyaya demiştir külbei ahzan dede.

Görse bir mahbûb kalmaz ihtiyârı zerrec
Yâ ilâhi kimse Ahmet gibi mecbur olmasun

□

Olmasam çardarbu sâf tıraş
Her kıl olurdu çeşmime hançer

Bu misalleri istediğimiz kadar çoğaltabiliriz. Bilhassa son beyit, Kalenderlik'le Melâ-
mîliğin tedâhülünü göstermek itibarile şayanı nazardır.

[1] Geçer "Nüsha,,.

[2] Şâhî "Nüsha,,.

Hâlis Ef. deki nüshayı istinsah eden zat, çok doğru bir tahmin ile bu gazelin kenarına “Bu gazeli şerif, galiba İsmâîli Ma’sukî hazretlerinin hakkında buyurulmuştur,, kaydını yazmış. İhtimâl de bu kaydı istinsah ettiği nüshadan aynen almış.

Hakikaten, Süleyman devrinde bendei şâhi velâyet, muhibbi hânîdânı Ehli beyt olan, Âli abâ’nın yoluna canını kurban eden, genc olduğu hâlde Kemâl ve İrfan noktai nazarından bir pîri rabbânî addedilen, tigi şevk ile vücudunu şerha şerha eden, fânî dünyaya birkaç günlüğe mihman, Oğlan şeyh İsmâîli Ma’sukî’den başka bir “Oğlan dede,, yoktur. Kuvvetle muhtemeldir ki Dokakinzade Ahmedî Sârbân, bu şi’ri Oğlan şeyh’in şehâdetinden sonra yazmıştır. Hulâsa; Şu şiir de yukarıdaki sa- rahatı teyit etmekte ve Dokakin zade Ahmed B. in Sârbân Ahmed oldu- ğunu isbat eylemektedir. Anlaşıyor, ki tezkireler, şâirin ünvanını asâletini gözeterek, Ahmet B. menkabenâmeler ve umumiyetle tasavvufî eserler ise sôfliğini nazarı fîtibâra alarak Sârbân Ahmed olarak kaydetmişler ve bu suretle bu ikilik meydana çıkmıştır.

*

**

Bütün bu mülâhazattan sonra dikkati celbeden bir cihet var. “Kay- gusuz,, mahlesiyle söylenen ve ekserisi Hece vezniyle yazılmış bulunan şiirler, yalnız Selim ağa. K. sindeki nüshada vardır. Acaba “Kaygusuz,, mahlesiyle şiir söyleyen de Sârbân Ahmed’midir?

Tedkikatımızı bu cihetten yürütünce şu neticeyi bulduk :

İstinsah edilmiş bir sureti elimizde bulunan ve kitabımızın 205 — 216 ıncı sahifelerinde hakkında malûmat verdiğimiz mecmuada “Kaygusuz,, mahlesiyle 52 şiir vardır. Bunların ancak 10 tanesi aruzladır. Bu ilâhilerin 23 tanesi, yalnız Selim ağa. K. sindeki dîvanda vardır. Bu ilâhilerden birinde Kaygusuz; Sârbân Ahmed’i medhediyor [1]. Birkaç kıt’asını ay- nen yazıyoruz :

Bihamdillâh ki erdi bize devlet,
Anunla zâhir oldu Hakka vuslet

Hakikat Mehdîi sahib zaman ol;
Nişâmı bî nişan olan heman ol;

Göz uciyle uyarır dü cihânı,
Anın yüzün gören bulur imânı,

Bakarsan zâhirine evliyadır
Sorarsan zâtını sırrı Hudâdır,

Çü doğdu üstümüze nuri rahmet;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Nihan içre iyan olan heman ol;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Salar âlemlere emnû amân;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Dilersen bâtının nûri hafâdır;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

[1] Bu ilâhi, Selim ağak. deki dîvanda yoktur.

Anı sevenlere bildirdi Hakkı
Ölünce «kaygusuz» var medhin oku,

Kim anı sevmeyi ol oldu şaki;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Selim ağa K. sindeki dîvanla bu mecmuada kaydedilmiş olan diğer bir ilahisini de yazıyoruz :

Ezeli kalû beliden
Yoluna can kıldım fedâ

Kuluyum Sultan Ahmed'in
Kurbanıyım can Ahmed'in.

Bana feda kıldı özün,
Benim ile söyler sözün,

Sır içinde gödüm yüzün;
Diliyim sultan Ahmed'in

Her dem benim ile olur,
Benim ile alur, verir,

İnileyüp zari kılır;
Eliyim sultan Ahmed'in

Kaygusuz, bakma varına,
Yandım tecelli narına,

Düşegör dost dîdârına!
Nuruyum sultan Ahmed'in.

Bu ilâhiye na't diyemeyiz. Her hâlde bu da birinci ilahi gibi Sârbân Ahmed'e söylenmiş bir medhiyedir. Esasen şâir, mezkûr dîvanda ve mecmuada muharrer

Hamdülillah şimdi bir âlîcenâbım var benim
Evlîyânın himmetiyle fethi bâbım var benim

matla'lı gazelinin son beytinde de

Kaygusuz eder ilâyî sana şükrüm budüdür:
Ahmed'in gibi melâzım, hem meâbım var benim.

diyerek şeyhini tebcil ediyor.

Pîrim, sultanım evliya
Derd senindir, derman senin,

Mürşidsin, kutbi âlemsin;
Mürşidsin, kutbi âlemsin.

diye başlayan medhiye ile de mutlaka yine Sârbân Ahmed'e hitap ediyor. Kitabımızın 66ncı sahifesindeki birinci ilâhi de bu mecmuada şu suretle mukayyettir:

Hak yoluna giden gelsün
Hak keremi vardır bize

Yolumuz vusle voludur.
Bu yol hidâyet yoludur.

Bu yolu hut buldu bulan
Sırâtî müstakim olan

Bulmayandır mahrum kalan;
Şimdi bu *Ahmed yoludur*,

Bu yoldur hızır geldiği
Hızır âbî hayvan bulduğu

Gelüben beyan kıldığı;
Bu yol Muhammed yoludur.

Bu yuldur Ahmed'e gelen
Gerçeklerden bâkî kalan

Cümle yoldan muhtar olan,
Bu yol ol devlet yoludur.

Budur kaygusuz dedüğü,
Muhammed mîras koyduğu

Alemin kaydın yedüğü ;
Bu yol ol rahmet yoludur

Hiç şüphe yok ki bu şiirde de “Şimdi bu Ahmed yoludur,” demekle Sârbân Ahmed’i kasdetmektedir.

Esasen yine kitabımızın 215 inci sahîfesinde münderiç ilâhi de

Pir Ali sultan pîrimiz,
Nuri Hudâdır nurumuz,

Muhammed Ali sırrımız ;
Esrârî envâr ehliyüz.

diyen kaygusuz ; Şeyhi Ahmed B.in şeyhi Oğlan şeyhin babası ve kendi pîri Ali Bahâeddîni Aksarâî’yi de zikrediyor.

Hulâsa ; bütün bu mesrudattan anlaşılıyor ki ; Dokakinzade Ahmedî Sârbân, Kaygusuz, mahlesiyle şiir söylememiştir ve „Kaygusuz,, Ahmedî Sârbân’ın müridlerinden, ihtimâl halifelerinden bir zattır. Bilâhara bu zâtın şiirleri Ahmed B.in şiirlerine karıştırılmıştır. Maalesef şimdilik, kudretli bir mutasavvıf halk şâiri olan “Kaygusuz,, hakkında kat’î ve sarîh malûmatımız yoktur.

II — Kitâbımızın 50 - 51 inci saiffesinde İsmâîli Ma’şukî’ye atfolunan gazel, Eşref oğlu Abdullahî Rumi’nin dîvanında (Sa: 75) şu suretle muharrerdir :

Ey gönül bir derde düş kim anda derman gizlidir,
Gel karış bir katreye kim anda umman gizlidir.
Terkedüp cânü cihânı giy feragat cübbesin,
Bu feragat cübbesinde sırrı sultan gizli.
Değme bir horü hakire hor görüp hor bakma kim
Gönlünün her kûşesinde arşı Rahman gizlidir.
Muhîb ise canü dil bulur hayati câvidân,
Dervîşin her bir sözünde âbi hayvan gizlidir.
Gör bu Eşref oğlu Rumi’ bahri aşkla neyledi ?
Canü başı terkedüp canü cihanda gizlidir.

Hâlet Ef. K. sindeki 800 numarada mukayyet mecmuada bu gazel, من كلام چلی سلطان قدس سره, kaydiyle Oğlan şeyh’e ait gösterilmektedir. Mecmuadan naklettiğimiz şekli, vezin ve kafiye noktai nazarından daha mazbut ve mükemmeldir. Divanda biraz tahrif edilmiş benziyor. Bu gazel, X uncu asırdan evvelki bir mecmua ve ya dîvanda Eşref oğlu’na ait olarak görülmedikçe kat’î bir şey söylenemez..

III — Yine Halet Ef. deki mecmuadan naklen 53 - 54 üncü sahîfeye dercettiğimiz

Naklolur Şeyh Safî'den bu haber
Şam şehrinde zamanıyla meğher

matla'lı mesnevî, Hamse sahibi Dokakinzadelerden Taşlıca'lı Yahya B.in "Gencînei râz,, ında dîbâce ve tevhididen sonraki ilk hikâyedir; binaenaleyh İsmâîli Ma'sukî'nin değildir.

IV — Kitabımızın 123 - 128 inci sahîfeierlnde tercemei hâli yazılan İdrîsi Muhtefî'nin mezar taşının kitâbesini dercetmeyi unutmuşuz. Burada yazıyoruz :

رحلت ايتدى اول عزيز محترم
روضه جنات عدن آكا حرم
رحمت اولسون ديديلر جمله امم
ناميدر حاجى على على همم
همم ربيع الاول آيك آخرى
بيك يكرى درت ايدى سال رقم
فاتحه

V — Sa 179 da bahsettiğimiz İbrahim bâbâyi velî'nin Ramazan Ef. türbesi haziresindeki merkadinin kitâbeı sengi mezârı da şudur :

هوالباقى
جميع مؤمنين و مؤمناتك
و سابقا سپاه سلحدار
قلمى كتبه سندن
مرحوم ابراهيم افنديك
ارواح شريفة سنه
رضاء لله الفاتحه

۱۲۶۴

سنه

في رمضان

۲۰

BİBLİYOGRAFYA

1. *Abdullah Hulûsî* (Mirefteli) — Esmârül Hadâyık. «Taş basması. 1267» [Türkçe]
2. *Abdülbâkî* (La'lîza-de) — Serüüzeşt. «Matbu'; 1175 senesinde yazılan nüsha. Millet. K. No 1052, 1053» [Türkçe]
3. *Abdülkadir* — Müsahabai maarif. «Darülfünun; 16620» [Türkçe]
4. *Abdülkerim Ruhî* (Muhammed Nur'un halifelerinden) — İlahiyat mecmuası. «Terlikçi Raşit Ef. de.» [Türkçe]
5. — Surei Kevser tefsiri [Arapça]
6. — Risâlei vehbiyye [Türkçe manzum]
7. — Hediyyetül hac [Türkçe]
8. *Abdürrahim* (Fedâî) — Risâlei ruhi kızıl alâ esrârı mebzul muammayı sırrı ezel [Türkçe manzum]
9. *Âbidin* — Muhammed Nur'un Vâridat şerhi tercemesi «8 Ramazan 1272 de yazılmıştır. Darülfünun. K. 562» [Türkçe, manzum].
10. *Ahmed ibni İdrîs* — El'ikdün nefis fi nazmı cevâhirit tedsîs «العقد النفيس في نظم جواهر التدريس» Ahmed ibni İdrîs'in kelimâtını havi olan ve İbrizî'yi takliden yazılan bu kitap 1315 H. de Mısır, Bulak matbaasında tab' edilmiştir.» [Arapça]
11. — S>levat «1314 kânunuevvel. İstanbul; Mahmut B. matbaası.» [Arapça]
12. *Ahmed Naim* (Darülfünun müderrislerinden) — Sahîhi Buhâri muhtasarı Tecridi sarîh tercemesi «Evkaf matbaası; 926-928.» [Türkçe]
13. *Ahmed Remzî* (Üsküdar kütüphanesi müdürü) — Miftâhülkütüp ve esâmii müellifin fihristi. «İstanbul 1928-1346» [Türkçe]

Bu eserler hakkında me-
tinde malûmat vardır

14. *Ali kulu Han* (Muh-
birüd devle) — Mecmaul fusahâ مجمع الفصحاء «Tahran; 1295.» [Acemce]
15. *Ali Urfî* — Vâridat şerhi tercemesi. «Millet. K. 983» [Türkçe]
16. — Terceme ve şerhi kitâbü r reşâd fil mebdai vel mead والمعاد والمبدأ و شرح كتاب الرشاد فى المبدأ و شرح كتاب الرشاد فى المبدأ «Bende.» [Türkçe]
17. *Atâî* (Nev'izade) — Hadâikuhakayık fi tekmeletiş şakayık حدائق الحقائق فى تكملة الشكايك (Şakayiki no'maniye zeyli) «2 cilt; Matbaai âmire. 1286.» [Türkçe]
18. *Bedreddîni Sîmâvî* — Vâridat واردات [Arapça]
19. *Câmî* (Abdürrahman) — Nefehâtül üns نفحات الانس «Fatih Murat molla. K. No 1302. [Acemce]
20. — Men lâ yahzuruhul fakih من لا يحضره الفقيه «2 cilt. Matbaai Ca'feriye; Lekhno; 1302. H.» [Arapça]
- Ebu Ca'fer Muhammedîbni Aliyybni Huseynîbi Mûsebni Bâbrveyhil kum'î (Şeyh Saduk)*
ابو جعفر محمد بن علي بن الحسين بن موسى بن بابويه القمي (شيخ صدوق)
21. — Risâle fil îtikâdât رساله فى الاعتقادات «Îran; 1320. H.» [Arapça]
22. *Ferit* (Darülfünun müderrislerinden) — Vahdeti vücüt. «Matbaai âmire; 1331.» [Türkçe]
23. — Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. «Matbaai âmire; 1911.» [Türkçe]
24. — Türkiye tarihi dinîsi. «Mülkiye mektebi matbaasında taş basmasile matbu 1926-1927.» [Türkçe]
- Fuat* (Köprülü zade; M.)
25. — Anadoluda islâmiyet. «Darülfünun Edebiyat fakültesi mecmuası. 1922-1338. Sayı: 4-5.» [Türkçe]
26. — Enfluence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres Mystiques Musulmans. «İstanbul; 1929.» [Fransızca]

27. *Gulâmi Muhammed ibni müfti Rahîmul-lahî Lâhûrî* — Hazinetül asfiya خزينة الاسفيا «Lekhno ; 1920. H.» [Acemce]
28. *Hüseyn Vassaf* (Hacı) — Sefinei evliya «5 Cilt ; bilhassa müteahhürîni meşâ-yihin terâcimi ahvâlini ihtiva etmesi dolayisile çok kıymetli olan bu eserin tab'ı Türk tasavvuf edebiyatı için çok lâ-zımdır.» [Türkçe]
29. *İsmail Hakki* (Muhammd Nur'un der-vişlerinden) — Sandukatül maarif. «Seyyid Muhammed Nur'un risâ-lerini havi mecmua.»
30. *İbrahim* (Kuşadalı) — Mektubat. «Bendeki yazma nüsha.» [Türkçe]
31. *İsmail Hakki* (Bur-salı) — Lübbül lüb ve sırrussır لبالب وسر السر «Millet. K. ulu-mi şer'îye ; № 874.» [Türkçe]
32. *Kaygusuz Abdal* — Budalânâme. «Taş basmasile matbu'dur.» [Türkçe]
33. *Kemaleddin* (Harîrî zade) — Tibyanı vesâilül hakayık fi selâsilit tarâik تبيان وسائل الحقايق في سلاسل الطرائق «Bu kitap hakkında birinci kısmın Bibliyografyasında malûmat vardır.» [Arapça]
34. *Magrîbî* (Muhamme-dibni Şîrin) — Câmî cihannümâ. «Devir ve tevhit merâtibini dâire-lerle tavzih eden küçük, fakat çok güzel bir risâledir. Muhammed Mur 270 inci sahifedeki daireyi bu risâleden almıştır. Ayasofya. K. mecmua ; № 2087. Hâlet Ef. K. mecmua ; № 800. mezkûr kütüphane mecmuaları arasında 251 numarada bu risaleye âit kâtip ve şarihi belli olmyan bir şerhte vardı.» [Acemce]
35. *Mevlânâ Celâ-
leddini Rûmî* — { — Mesnevî. «1268; İstanbul : Matbaai âmire. Sâir matbu' ve yazma nüshalar.» [Acemce]
36. — { — Külliyyat. «Lekhno, 1302.» [Arapça ve Acemce]
37. — { — Dîvânî kebir. «Eski bir yazma ; Halet Ef. K. № 687.» [Acemce]
38. *Muhammed Abdür-rauf* (İmâm. Menâ-vî) — El kevakibüd dürrîyye fi terâcimis sâdetis so-fiyye الكواكب الدرر في تراجم السادة الصوفية «1274. H. de yazılmış nüsha. Dârülfünun ; Hâlis Ef. № 6495» [Arapça]

39. *Muhammed ibni Mürtezâ* (Mollâ

Feyz)

— Kitabüssâfi fi tefsiri kelâmullahil vâfi. كتاب الصافي في تفسير كلام الله الوافي «1286, İnan.» [Arapça]

- | | | | |
|---|---|---|----------|
| 40. | — | منبع النور في رؤية الرسول | [Türkçe] |
| 41. | — | الكنز المخبى عن اهل الحجاب | [Arapça] |
| 42. | — | لطائف لتحققات في شرح الواردات | [Arapça] |
| 43. | — | مجالى الزهراء على الصلوة الكبرى | [Arapça] |
| 44. | — | مرج النصوص لشرح نقش الفصوص | [Arapça] |
| 45. | — | الدر النقيس على صلوة ابن ادريس | [Türkçe] |
| 46. | — | كتاب الرشاد في المبدأ والمعاد | [Arapça] |
| 47. | — | رسالة في تفسير الفاتحة | [Türkçe] |
| 48. | — | شرح كلام امام على | [Türkçe] |
| 49. <i>Muhammed Nur</i>
(El'arabi, Seyyid) | — | مرشد العشاق | [Arapça] |
| 50. | — | شرح نطق حاجى بايرام ولى | [Türkçe] |
| 51. | — | الانوار الحمدية | [Arapça] |
| 52. | — | رسالة دوائر الافلاك في بيان تصرفات صاحب الملك والاملاك | [Türkçe] |
| 53. | — | رسالة الاسماعيليه والعطية الدرية في طريق النقشية والمامية | [Türkçe] |
| 54. | — | رسالة صالحيه | [Türkçe] |
| 55. | — | دايرة الوجود في بيان مقام المحمود | [Türkçe] |
| 56. | — | رسالة سعيديه | [Türkçe] |
| 57. | — | شرح اوراد اسبوعيه | [Türkçe] |
| 58. | — | Niyâzi şerhi | [Türkçe] |
| 59. | — | شرح عقائد آسفيه | [Türkçe] |
| 60. | — | İhtiyâr ve kîdem risalesi | [Türkçe] |

Bu eserlerin mevzulari hakkında kitapta kâfi malûmat verilmiştir. Akayit Şerhinden başkası gayri matbudur. İstinsah ettiğim bu kitaplar bendedir.

61. — Fütûhatı Mekkiyye. فتوحات مكيه «Mısır; 1293.» [Arapça]

62. *Muhiddini arabî*

— Fusûsül hikem. فصوص الحكم «İstanbul; 25 Zilka'de; 1287.» [Arapça]

63. — Nakşül fusûs. نقش الفصوص «Fusûsül hikemin telhîsi. [Arapça] Bu kitabı Mesnevî şârihi Ankara'lı İsmail Hakkı türkçeye terceme ve şerhetmiştir. Bu şerh 1328 de istanbul, Meftin matbaasında tab'edilmiştir. »

64. *Niyâzi* (Mısri)

— Dîvan. «1254. H. Bulak.» [Türkçe]

65. — Devrei arşiyeyi Mısriyye. «Bu kitap hakkında ikinci kısmın Bibliyografyasında malûmat vardır.» [Arapça]

66. *Recep* ^{III} *Vahyî*

— Bursalı Tahir Bey. «1334. İstanbul; Matbaai Orhaniye.» [Türkçe]

67. *Rıza* — Telifâtür Rızâ. «Akıncıbaşından Haseki hastanesi eczacı başısı Nazaretin B. deki müellifin yazdığı nüsha.» [Türkçe]
68. *Sadeddin* (Tefâtâzâ-zânî) — Şerhi Makasid. «İstanbul; 1305 Muharrem Ef. matbaası.» [Arapça]
69. *Sadeddin* (Müstakim zade) — Mektubâtı İmâm Rabbânî tercemesi. «3 Cilt. 1270-1277. İstanbul; Litografya matbaası.» [Türkçe]
70. — Mektubâtı İmâm Muhammed Ma'sum tercemesi. «3 Cilt. Birinci cilt Rakım hattıyla. İstanbul; 1277. Litografya matbaası.» [Türkçe]
71. *Seyyid Şerif* (Cür-câî) — Ta'rifât تعريفات «Matbaai âmire. 1269. H.» [Arapça]
72. *Süreyya* — Sicillî Osmânî. «5 Cilt; Matbaai âmire 1311.» [Türkçe]
73. *Şerefeddin* (Darülfünun müderrislerinden) — Simavne kadısı oğlu Şeyh Bedreddin. «Evkaf matbaası; 1925.» [Türkçe]
74. *Şerif* (M. Nur'un oğlu) — M. Nur'un tercemei haline ait risâle. [Türkçe] - Bendedir -
75. *Tahir* (Bursalı) — Menakıbı Şeyh Hâce Muhammed Nurül arabî ve beyânı Melâmet ve ahvâli Melâmiyye. «M. Nur'un muhtasar tercemei haliyle bazı eserlerinden bir kaç cümleyi ihtiva eden bu gayri matbu' eserin bir nüshası bendedir.» [Türkçe]
76. — Osmanlı müellifleri. «4 cilt. İstanbul; Matbaai âmire. 1333. «1343.» [Türkçe]
77. *Zafer* (Şeyh) — كتاب الانوار القدسية في تنزيه الطرق العلية «İstanbul; Taş basması. 1302.» - Şâzelî evrâdını da havidir. - [Türkçe]

ESÂMÎ FİHRİSTİ

— İSMİ HASLAR ALFABE SIRASIYLEDİR —

A

Aabaza Mehmet Pş 136

Abbas (Melamî mümessili) 178

Abbâsiler 169, 279

Abdallık, Abdallar 14

Abdal Musa 70

Abdullah (Seyyit) 181

Abdullah (Bosnalı, Fusus şârihi) 78,
79, 80, 94, 171, 172, 241, 246

Abdullah (Sarı, Mesnevî şârihi) 40,
42, 46, 48, 61, 69, 77, 79, 85, 86,
93, 94, 98, 114, 124, 132, 136,
137, 138, 139, 140, 141, 143, 149,
172, 174, 179, 180, 186, 192, 193,
196, 199, 202, 203, 204, 212, 345,
346, 347

Abdullah baba (Bektâşî) 70

Abdullah (Seyyit, La'li zade) 138

Abdullahîşarkavî 241, 242

Abdullahîl Ensârî (Şeyhulislâm) 5,
12, 14, 16, 26, 209, 213, 242

Abdullah Nâsîh (Himmetzâdelerden)
128, 129

Abdullah ibni menâzil 4, 11, 12, 13,
16, 24

Abdullahibni Muhammedil mürtaîş 6,
7, 14, 25

Abdullahibni Muhammedibni Abdür-
rahmânür râziyyüş şa'rânî 8

Abdullah Mehdiyyi Bâverdi 5

Abdullah Hulusî (Mirefteli) 138, 239,
244, 299, 315, 316

Abdullahil Mufaddil 181

Abdülahat (Şeyh) 309

Abdülahat Nurî 90, 131

Abdüllatîfi Buhârî 326

Abdüllatîfi Halebî 241

Abdülaziz (Şâir Tiflî'nin babası) 130

Abdülazîzüddebbâğ 247

Abdülaziz (karaçelebizâde) 43

Abdülaziz (Sultan) 73, 180, 182,
238

Abdülbakî (La'li zade) 36, 37, 38,
40, 42, 43, 46, 48, 49, 50, 56, 71,
72, 73, 119, 128, 136, 137, 142,
151, 161, 163, 164, 165, 166, 170,
173, 174, 175, 192, 193, 194, 195,
196, 198, 200, 202, 203, 204, 212,
213, 214, 345

Abdülbakî (Darülfünun muallimlerin-
den) 73

Abdülhaccam 23

Abdül ganiyyün Nablusî 242

Abdülhalik (Şeyh. kazanlı) (235, 236,
241

Abdülkadir (Hacı) 313, 314

Abdülkadir (Seyyit, Gulâmı Kadir,
Belhî) 178, 179, 181, 182, 183,
184, 185, 186, 202, 213, 215, 239

Abdülkadir (Geylânî) 15, 20

- Abdülkerim (H. Husnü Pş. nın babası) 179, 238
 Abdülkerim (Şeyh, İştîp'li) 236
 Abdülkerim Ruhî (Şeyh) 180, 239, 303, 318, 322.
 Abdülmecid (Sultan) 238
 Abdülmecid (Şeyh Sıvasî) 79, 124
 Abdülvehhâbüş şa'rânî (İmâm) 12, 62, 63, 242, 247
 Abdür-rauf (Hacı. Hafız) 309
 Abdür-rahim (Fedâî) 240, 287, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 336
 Abdür-rahman (Şeyh. Harîrî) 324
 Abdür-razzakî Kâşânî 262
 Abdüssamedî Şebüsterî 242
 Abdüssamed (Nureddin) 262
 Abdüsselâmibni Meşîşül Hasenî 247
 Abdi Pş. (Nişancı) 146
 Âbidin (Manastırlı) 249, 250
 Abiş (Hacı) 301, 337
 Âdem (Hacı) 323
 Âdile (Sultan) 73
 Ahmed (Dokakinzade. Sarbân) 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 349
 Ahmed (Müfti. Gaybî'nin babası) 114
 Ahmed (Şeyh) 232
 Ahmed Said (Seyyit) 181
 Ahmed (Seyyid) 181
 Ahmed (Seyyid) 181
 Ahmed (Seyyid. Paşmakçı zade) 164
 Ahmed (Bolulu. Bayramî) 128
 Ahmed (Doktor) 320
 Ahmed (Kaymakam) 281, 325
 Ahmed (Şeyh. Kalburcu zade) 114
 Ahmed (Sultan. I.) 61, 113, 136, 137
 Ahmed (Sultan. III.) 142, 163, 165
 Ahmed Abdal 13
 Ahmed A'rac (Seyyid) 181
 Ahmed baba 285, 322
 Ahmedî bican 39
 Ahmedî Çeştî 13, 14
 Ahmed Dede (Peçevî) 25, 175, 176
 Ahmedî Fârûkî (İmâmı Rabbânî) 170, 233, 241, 262, 263, 264
 Ahmed (Gazâlî) 9
 Ahmed Hamdi (Nâzımülhikem) 320
 Ahmedî Horasânî 37
 Ahmedî Mekkî 241
 Ahmed Pş. (Dokakinzade. Yavuz vezirlerinden) 340, 341, 342, 343, 344
 Ahmed Pş. (Dokakinzade.) Kanûnî Süleyman vezirlerinden) 342
 Ahmed Pş. (Girit fâtihi) 146
 Ahmed Remzi (Üsküdar kütüphanesi müdürü) 162, 315
 Ahmedî Rûmî 87, 88
 Ahmed Sârbân 45, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 81, 83, 90, 91, 95, 98, 103, 104, 163, 171, 172, 174, 198, 199, 202, 204, 208, 213, 214, 215, 236, 340, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351
 Ahmedüzzâhidî 242
 Ahmed Yesevî 168
 Ahmedibni Abdülkuddus (Ebülmevâhib) 242
 Ahmedibni Hamdan 14
 Ahmedibni Hanbel (İmâm) 99, 282
 Ahmedibni Hudreveyh 5, 6, 7, 11, 25
 Ahmedibni İdris (Şeyh. Seyyid) 247, 248, 249, 267, 268, 276
 Ahmedibni İsmâil 24
 Ahmed Sâfî (Şeyh) 239, 302, 314, 317, 318, 320, 337

Ahmedibni Yahyelcell â7, 25, 27
 Ahî, Ahîlik, Ahîler 167, 168, 170
 Ak bıyık 39
 Aksaray (Konya) 43, 45, 46
 Ak Şemseddin (Şemseddin Muhammedibni Hamza) 39, 40, 41, 42, 170
 Akkâ 237
 Aleksandır Dokakin 341
 Âli (Gelibolu'lu) 13
 Alâeddin (Vize'li) 67, 68, 92, 171, 208
 Alâeddini Aksarayî (Şeyh) 45, 46
 Alâeddîni Attâr (Hâce) 241
 Alâeddîni Erdebîlî (Hâce) 33, 38
 Alâüddevle (Rüküddin) 170, 262, 264
 Ali (Fâzıl İznîkî) 124, 136, 172
 Ali (Gedâî. Şair) 161
 Ali (Hafız. Melâmî mümessillerinden) 178
 Ali (Seyyid) 231
 Ali (Seyyid. Pamakçı zade Şeyhülislâm) 161, 163, 164, 165, 174, 175, 180, 196
 Ali (Şeyh) 232, 233
 Ali (Şeyh) 326
 Ali B. (Nazımulhikem Hamdi'nin ađlu) 321
 Ali (Tabur imamı) 237
 Ali (Zeynül'âbidinibnil Huseyn. İmâm) 38, 182, 231, 279
 Ali Burhaneddin (Ebül Hasanül Harîrî) 326
 Ali Abo 8, 15, 25
 Ali Ayni (M. Darülfünun müderrislerinden) 35, 38, 63, 107
 Ali Cânîp 165
 Ali dede (Paşmakçı) 69
 Aliyyibni bindâribnil Hasanüssayrafi 7

Aliyyibni Ebu Tâlib (İmâm) 38, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 84, 98, 99, 168, 182, 190, 191, 197, 198, 199, 212, 213, 231, 235, 240, 241, 242, 250, 265, 275, 276, 277, 279, 281, 282
 Aliyyibni Osmanibni Ebu Aliyyül Gaznevî 3
 Aliyyibni Sehlîbni Ezheri İsfihânî 7, 8
 Aliyyi Kürdî 15, 26
 Ali Nutki dede (Seyyid) 187
 Ali Pş. (Şehid. Sadrı âzam) 165, 166, 173, 178
 Ali Rızâ (Şeyh) 302
 Ali Rızâ (Kaymakam) 331, 334
 Ali Rıza Vasfî (Şeyh) 314
 Ali Şermî (Nakşî) 74, 126
 Ali Urfî (Şeyh) 250, 287, 301, 310, 311
 Aliyyül atval (Karabâşı velî) 241
 Aliyyül Havvâs 62
 Aliyyün Nakî (ibni Muhammedül Takî. İmâm) 279
 Aliyyür Rıza (ibni Mûsel Kâzım. İmâm) 62, 182, 279
 Aliyyüş şenâvî 242
 Aliyyüttavfî 241, 242
 Alp tekin 24
 Amasya 341
 Amribni Müslime (Ebu Hafsül Had-dâd) 5, 6, 7, 12, 14, 22, 24, 25
 Anadolu 16, 26, 33, 34, 39, 109, 165, 167, 168, 169, 184, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 299, 300
 Ankara 33, 34, 35, 37, 40, 71, 109, 123, 133, 169, 300
 Antalya 234, 235
 Arabistan 79, 171
 Arâyîş 247

Ârif (a'yandan) 138
 Ârif (Muallim) 182
 Arslan (Şeyh Raslânı Dımışkî) 249, 326
 Arşî 102, 284
 Askeribnil Huseyn (Ebu türâbî Nahşebî) 3, 5, 6, 7, 10, 11, 24
 Âşım (Zeyli Zübde sâhibi) 143.
 Âşık Paşa (Şeyh, Şâir) 346
 Atâî (Nev'î zade) 41, 42, 43, 44, 46, 48, 55, 68, 76, 78, 123, 124, 125, 213
 Attâr (Feridüddin) 3, 5, 11, 12, 179, 346
 Avnî (Yenişehirli) 101
 Avnî (İstanbul Posta müdür muavin). 205
 Avrethisar 302, 338
 Ayaş 42
 Ayhan bibi (Seyyide) 181
 Aynülkuzâtı Hemedânî 7
 Aynî Mûsâ 304
 Ayşe (Binti Ebu Bekir) 82
 Ayvansarâyî (Hüsezin) 84, 209
 Azizi Horasânî 190
 Aziz baba (Kantarıcı. Şeyh) 320
 Aziz Mahmud Hüdâî 39, 90, 136, 137, 141, 245
 Azîzi Neseîfî 176

B

Ba'lebek 276
 Baba (Seyyid) 171
 Bâbâî, Bâbâîlik 167
 Baba Nehhâsî 39
 Baba Yusufu Hakîkî 39
 Bağdâd 7, 25, 85, 137
 Bahaeddin (Sultanül ulemâ) 9, 25
 Bâlî (Sofyalı) 76, 245
 Balikesir 216

Bâlî (Gazanfer E. ihvanından) 68, 69
 Barak baba 167
 Basra 280
 Başçı İbrahim 45
 Batlamyos 272
 Bâtınîlik, Bâtınîler 16, 25, 26, 99, 167, 197, 204, 283
 Batom 237
 Bayburt 341
 Bâyezîdi Bistâmî 5, 6, 7, 14, 20, 37, 242, 263
 Bâyezid (Sultan. II.) 340
 Bayramiyei şemsiye 248
 Bedr (Seyyid) 231
 Bedrüddîni Sîmâvî 170, 238, 244, 245, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 264
 Bedrül veli (Seyyid) 231
 Beğpazarı 40
 Bektâşîler 26, 42, 49, 60, 69, 99, 103, 104, 128, 167, 168, 170, 171, 181, 191, 197, 203, 206, 274, 283, 298, 299, 300, 325, 331
 Bekir Reşad 178, 179, 180, 182, 238 4
 Belgrat 82, 123, 141, 165, 201, 238
 Belh 181, 182
 Benî nicran 99
 Benî ümeyye 280, 281
 Beşir (Kalburcu Şeyh) 114
 Beşir ağa (Lebenî, Sütçü) 93, 94, 128, 141, 161, 163, 172, 173, 174, 188, 196, 201, 204
 Beyânî (Tezkireci) 343
 Bibi Sâcîde 181
 Bibi Saide 181
 Bibi Seyyide 181
 Biga 238

Binyamin (İbni Yâmin) 42, 43, 48,
91, 170, 174
Bizagu 167
Bizans Bizanslılar 167, 169
Bıstam 6
Bolu 43
Bosna 72, 76, 79, 133, 236 238,
241, 299, 323
Buhara 10
Burhâneddin kılıç (Aylık hanlardan)
181
Burhâneddin kılıç 181
Bursa 33, 35, 39, 40, 42, 45, 75,
78, 109, 124, 161, 171, 172, 182,
206, 214, 238, 300, 328

C

Ca'fer (Şeyh: Seyyid) 76
Ca'ferî — İmâmî 197
Ca'ferüssadık (ibni Muhammedül-
bâkır. İmâm) 37, 38, 62, 64, 68,
182, 279
Ca'fer Çelebi 341
Câmî (Abdürrahman) 4, 16, 19, 26
Celâl (Muallim) 216
Celâleddini Devvânî 251, 262
Celâleddin Rûmî (Mevlânâ) 9, 25,
34, 58, 60, 67, 104, 108, 143,
146, 167, 168, 191, 197, 199, 262,
264, 273, 274, 346
Celvetî, Celvetiye 39, 194
Cemâl (Hacı. Şeyh) 337
Cemâl (Köprülüzade) 13
Cemâleddini (Seyyid) 181
Cemâleddin Tebrîzî 38
Cevdet 45
Cevrî 25, 142, 149, 172, 206
Cezayiri bahri sefid 238
Ceyhun 25
Cibâl (Kuhistan ve Hemedan) 6

Cübeyribni Mut'im (Sahabeden) 10
Cüneyd 4, 6, 7, 8, 9, 25, 38, 242.

Ç

Çatalca 238
Çeşti, Çeştiler 16, 263
Çubuk suyu 33

D

Dâvud (Peygamber) 240
Dâvudî Tâî 38
Dedeli (Köy) 301, 323
Deli orman 170
Demir Han (Hamza Bâl'nin oğlu)
76
Demir Hisar 234
Derviş Ahmet (Morah) 342
Derviş Hasan (Husâmî) 85
Derviş Mehmet (Hoca) 241
Di'bili Huzâî (Şair) 60
Dorsun fakih 169
Doyran 233, 234, 301, 302, 337

E

Ebu Abdullahissecizî 6
Ebu abduallahilbüsrî 7
Ebu abduallah Muhammedibni Âli-
yyüttirmizî 7
Ebu abdurrahmanissülemî 7, 8, 12,
13, 14, 22, 23, 24
Ebu Ali Fuzeylibni İyâzil Kûfî 10
Ebu Ali Keyyâl 13
Ebu Ali Muhammedibni Abdülveh-
hâbüssakafî 11, 12, 13, 16, 24
Ebu Anrül İstahrî 242
Ebu Amr Muhammedibni İbrâhîm-
üzzücâcî 7
Ebu Amribni İsmâilibni Nüceyd
Ahmedüssülemî 7
Ebu AliŞakîkibni İbrâhîmül Belhî
11

- Ebu Bekr (İbni Ebu Kahafe) 10, 20, 84, 198, 235, 241, 276
 Ebu Bekir dede (Seyyid) 25, 178, 187, 206
 Ebu Bekr Muhammedibni Amrülver-râkuttirmizî 6
 Ebu Bekr Muhammedibni Ahmedibni Hamdünil ferrâ 12, 13
 Ebu Bekribni Müslimibni Abdullahi-zzeherî 10
 Ebu Bekri Nessâc 9
 Ebu Bekri Şiblî 12, 13
 Ebu Hanife (İmâmı Âzam) 98, 100, 282, 283
 Ebu İshak İbrâhîmibni Yusufibni Muhammedüzzücâcî 6, 7
 Ebu İshak Safiyüddin 37
 Ebu İsmâil Ahmedibni Hamza 12, 13
 Ebu İyâzibni Mansûri Kûfî 10
 Ebu Ca'fer (Abdullah. Halife) 279
 Ebu Ca'ferül Haddâd 242
 Ebu Hamzai Horâsânî 6, 7
 Ebu Kasımı Gürgânî 9
 Ebül Fazlibni Hasan 3
 Ebül Fazlibni Hasanisserahsî 8, 13
 Ebül Hasan Aliyyil Harîrî 25
 Ebül Hasanı Cürcânî 37
 Ebül Hasanüşşâzeli 247
 Ebül Hüseyin Sâlimülbârûsî 10, 24
 Ebülkasrı Büstî 13
 Ebu Muhammed Abdullahibni Muhammedibni Abdürrahmanür-râzî 8
 Ebu Muhammed Abdullahibni muhammedül Harrâzürrâzî 6, 7
 Ebu Muhammed Haddâdül Haccâm 6
 Ebu Nasrı sirâc 8
 Ebu Osmânı Magribî 9
 Ebu Osmânı Hıyrî 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14
 Ebu Saïdülharrâz 20
 Ebu Said Ebühayr 8, 12, 13
 Ebu Tâlibi Mekki 250, 251
 Ebu Yusuf (İmâm Muhammed) 98, 100
 Ebün Necfibi Sühreverdî 9, 38, 242
 Ebüs Suud 50, 68, 72, 86
 Ebüs Suudibniş Şibl 20
 Eflâkî (Ahmed Dede) 9
 Eflâtun 274
 Edebâlî 136, 169
 edirne 34, 46, 48, 55, 85, 88, 109, 143, 170, 206, 215, 299
 Eğri dere 90
 Ekberiyye 233, 241
 Elmas (Seyh) 323
 Elvanı Şîrâzî (Şeyh. Şâir) 346
 Emin (Hacı) 235
 Emîri Sikkînî (Ömer dede) 37, 39, 40, 41, 42, 76, 91, 142, 170, 174, 191, 196
 Emir Sultan 33
 Emîrî 340, 341
 Enver 144
 Enis 329
 Erdebil 38
 Erzurum 136
 Esat Dede (Mesnevihan. Şâir) 205
 Eskişehir 300, 314
 Esrar Dede (Şair. Tezkireci) 144, 186, 342
 Eşrefi Rûmî (Abdullah) 19, 21, 168
 Evhadeddîni Kirmânî 34, 167
 Evliya Çelebi 80, 124, 131
- F**
- Fâik Mehmet (Hacı. Şeyh) 300, 313
 Fâik Reşad 144
 Fâik Süleyman (Ruznamçeci) 124, 132, 156, 174, 188

Fâizî (kaf zâde) 344
 Fahreddîni İrâkî 167
 Fahri 215
 Fas 247, 248
 Fasih (Dede. Şâir) 25, 186, 340
 Fâtıma (Binti Muhammed) 62, 63, 99, 280
 Fâtıma (Ahmedibni Hudreveyh'in zevcesi) 6
 Fâtıma (S. Abdülkadir'in kardeşi) 181
 Fazlullahi Hurûfî (Fazlı yezdan) 100, 101, 103, 128
 Fazlullahi Rahîmî 202
 Fehim (Şâir) 143
 Ferhad Pş. (İran serdari) 81
 Fethibni Aliyyil Mavsılî 10
 Feyzî (Simkeş zade) 162, 205
 Feyzullah (Şeyh Mürad tekkesi şeyhi) 182
 Fikrî Pş 281
 Filibe 123, 201
 Fir'avn 244
 Fisagor 274
 Fuad (Köprülüzade, Dr. Prof.) 131, 132, 169, 198
 Fuzeylibni İyâz 11

G

Gâlib (Şeyh. Şair) 88, 187
 Gazalî 8, 9, 76, 251, 262
 Gazanfer (Şeyh) 67, 68, 69, 75, 91, 171
 Gazanferi sâni (Şeyh) 69
 Gazne 24
 Gaybî (Sun'ullah) 45, 55, 91, 92, 103, 105, 111, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 172, 193, 194, 199, 205, 215, 216, 274
 Gelenbevî 251, 262

Gelibolu 34, 234
 Gevheri Mülûk (Sultan) 340, 341, 343, 344
 Girit 179, 238
 Gradas (Köy) 235
 Göynük 40, 41, 42
 Gulâmeddin (Seyyid) 181
 Güftî (Şâir. Tezkire sâhibi) 85, 86, 131, 143
 Gülşenî (İbrâhim) 85
 Gürice 310

H

Habîbi A'cemî 38
 Habîbullahu Buharî 241
 Hacı Bayramı velî 26, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 91, 93, 133, 142, 169, 170, 189, 207, 208, 247
 Hacı Bektâşi velî 151
 Hacı Keyvan Kabâî (Hacı Bayram) 74, 93, 94, 421, 40, 141, 172, 174, 196, 201
 Hâcegii Semerkandî 241
 Hacı Hasan (Şeyh) 314, 323
 Hacı Vâlîde (M. Nur'un zevcesi) 240, 300
 Hâdî (Şâir) 80, 88, 89
 Hâdî (Bursalı) 88
 Hâdî (Edirneli) 88
 Hafız Mehmed 10
 Hâksârı 197
 Hakkı (Şeyh) 302
 Hakkı (Kalkandelen'li) 941
 Hakikî B. 133, 192, 193, 198, 201, 202, 203, 204, 211, 212, 21-, 245
 Halep 25, 326, 342
 Halil (Emir. ağâ) 175, 176, 178
 Halil (Hacı. Mora Yenişehir'li) 190
 Halil (Alay emini) 239

- Halil Pş. (Sadri âzam) 124, 136, 137, 141
Halim (Şair) 56
Halîmî Çelebi (Muallimi Sultânî) 341
Halvetî, Halvetiye, Halvetîlik 34, 79, 90, 91, 128, 141, 194, 233, 241
Hamdûni Kassâr (Ebu Sâlih) 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 20, 22, 23, 24
Hamdî (Şeyh) 301, 323, 337
Hamdî 69
Hamid (Alay imamı) 237
Hamîdeddin (Şey Hâmîdi velî. Ebu Hâmîd. Somuncu Baba) 33, 34, 37, 38, 39
Hammer 132
Hamza Bâlî (Bey. Kara Bâlî. Hâce Hamza) 45, 69, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 106, 124, 131, 133, 164, 171, 176, 178, 188, 213, 946, 263
Hartman 13, 14, 22, 26
Hârezm 25, 179, 197
Harîriyye 25
Hasan 242
Hasan (İrakî zade) 48, 49
Hasan Çelebi (kınalı zade). Tezki-reci) 343
Hasan (Şeyh) 46
Hasan (Şeyh) 242
Hasan (Şah) 181
Hasan Âlî 70
Hasanî Bısrî 38, 241
Hasanî Esterabâdî 37
Hasan (İbni Ali. İmâm) 99, 276, 279, 281
Hasanibni Muhammed (Mecmua sâhibi) 81
Hasanî Kabâdûz 75, 77, 78, 79, 80, 83, 94, 114, 123, 124, 171, 172, 196, 201, 204, 209, 213, 214
Hasanî Şebüsterî 242
Hassân (İbnia Sâbit) 211
Hasanül Arîzül ekber (Seyyid) 231
Hasanül Askerî (İbni Ali. İmâm) 61, 62, 63, 202, 279, 280
Hasanül Kuveysnî (Şeyh) 232, 233, 234, 235, 236
Hasene binti Ali 49
Hânkah (Belh muzâfâtından) 181
Hârûn (Peygamber) 198
Hâşim (Seyyid. Bursalı) 161, 163, 172, 173, 174, 196, 203
Hâşim Baba (Üsküdarlı) 19, 21, 69, 97, 239 *
Hâşimî Osman (Seyyid Osmânî Hâşimî) 69, 70
Hâşim Pş. (Kütüphâne sâhibi) 56
Hâşimiyye (Bayrâmî kolu) 171, 188
Hâtemi Asam 6, 11
Havâriyyun 277
Hayreddin (Şeyh) 45
Hayrabolu 55, 171
Hayrullah (Şeyh) 41
Hayrullah Dede (Tire Mevlevî şeyhi) 315, 323
Hayyâm (Ömer) 100
Hazmî B. 129
Helvayî Baba (Şeyh Ya'kub) 46
Hemdem Said Çelebi 190
Herat 25
Hicaz 325, 338
Hilmi (Hafız) 325
Himmat (Şeyh) 128
Himmetiye 128
Hıfzı Tevfik 70
Hıfzı Pş - 234, 235, 237
Hızır Dede 39
Horasan 8, 14, 24, 25, 26, 168, 279
Horpeşte 80

- Hoy 33
Hulefâyi râşidîn 64, 98, 142
Hudâ kulu 241
Hudeybiye 193
Husâmeddîni Ankaravî 64, 67, 71, 72, 78, 106, 114, 123, 133, 171, 174, 201, 204
Husâmeddin Çelebi 168
Husâmeddîni Uşşâkî 85
Husamî (Şair) 30, 85, 86, 139, 140
Husâmî Ahmed 85
Hurûfî, Hurûfîlik, Hurûfler 99, 100, 101, 102, 103, 119, 120, 128, 283, 284
Huseynibi Aliyyibni Ebu Tâlib (İmâm) 38, 62, 63, 99, 182, 231, 234, 276, 279, 281
Huseynibni Muhammed (Sülemî) 12
Hüseyin (Ağa. Sarı Abdullah Ef. nin babalığı) 136, 137, 279
Hüseyin Dede (Işık) 175, 196
Hüseyin (Şah) 181
Hüseyin Bey (İhtisap ağası) 179, 180
Hüseyin Fahreddin Dede (Bahariye Mevlevî şeyhi) 102, 191
Hüseyin Husnû Pş. 179, 238, 281
Hüseyin (Şeyh. Gaybî'nin oğlu) 118
Hüseyin (Lâmekânî) 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 107, 110, 113, 124, 133, 171, 172, 209, 211, 212, 213
Hüseyin Sıdkî (Şeyh) 323
Hüseyin (Şerif) 325
Hüseyin Vassaf (Hacı) 112, 126, 205
Hüsnu (Muhasebeci) 128
Hüsnu (Ruznamçeci) 238
- İ
- İbni Kemâl (Kemâl Pş. zade) 45, 72, 171
İbni Sînâ 251
İbni Fârız (Hamevî) 240
İbrâhim (Şeyh) 43
İbrâhim (Peygamber) 198, 251, 252
İbrâhim (Cülşenî) 86
İbrâhim (Hace. Seyyid) 181
İbrâhim (Hacı. Şeyh) 302, 337
İbrâhim (Kuşadalı) 292
İbrâhim (İbni Demir Han ibni Hamza) 76, 77
İbrâhim Pş. (Nevşehi.li) 173
İbrâhim Pş. (Sadrı âzam. Kapudan) 165
İbrâhim (Seyyid) 231
İbrâhim (Seyyid) 181
İbrâhim (S. Osmanî Haşimî'nin oğlu) 69
İbrâhim (Sultan. I.) 138, 146
İbrâhim (Şeyh Şah) 38
İbrâhim Babâyi velî (Ef.) 178, 179
İbrâhim ibni Edhem (Ebu İshak) 6, 11, 43, 242
İbrâhim Hakkt (Erzrum'lu) 217
İbrâhim ibnil Huseynül Kürdiyyül Medeniyyül Melâmî 241, 242
İbrâhimi Hindistânî 37
İbrâhimi Zâhidi Geylânî 38
İbrâhim (Oğlan Şeyh) 45, 50, 55, 74, 77, 81, 86, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 122, 124, 128, 151, 172, 192, 194, 196, 198, 201, 204, 210, 211, 212, 213, 245, 274, 284
İbrâhîmül Bısrî 37
İbrâhîmüş Şamârikî (Şeyh) 233, 234, 241, 242
İdris (Peygamber) 276
İdris Ali (İmâm) 248

- İdrîsi Muhtefî 74, 77, 93, 94, 106,
114, 123, 124, 125, 127, 128, 130,
132, 134, 136, 137, 140, 142, 163,
172, 174, 176, 179, 180 187, 196,
201, 212, 213, 239, 317
- İdrîsiler 248
- İgnaz Goldziher 26, 33, 36, 38
- İhsan (Hamamîzâde) 70, 131, 134
- İlyas (Peygamber) 120, 276
- İlkas Mirza 123
- İmâmîyye (Şîai İsnâ Aşeriyye, Ca'feriyye) 61, 63, 99, 198, 233
- İnce Bedreddin 39
- İrak 4, 45, 55, 182, 322
- İrân 136, 137, 167, 168, 169, 182,
197
- İsâ (Peygamder) 62, 63, 99, 198,
255, 256, 258, 277, 278, 279,
280
- İshâkı Hârezmî 37
- İskenderiye 232, 234
- İsmail (Baygın) 176
- İsmail (Şeyh) 310
- İsmâîlî 197
- İsmail Pş. (Çerkes) 238
- İsmâîli Çorumû 241
- İsmail Hakkı (Bursalı) 21
- İsmâîli Ma'sûkî (Oğlan Şeyh. Çelebi Şeyh) 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
50, 55, 56, 58, 67, 68, 69, 72,
85, 91, 95, 98, 103, 106, 124,
170, 171, 174, 195, 215, 348,
349, 351
- İsmâil ibni Hacı Ali (İdrîsi Muhtefî'nin oğlu) 124
- İsmâîlüzzebeydî 242
- İsmetî 146
- İsnefçe 302, 337, 338
- İstanbul 43, 44, 46, 48, 55, 68, 71
75, 79, 90, 109, 114, 128, 136
137, 138, 139, 141, 165, 166, 170,
171, 176, 179, 181, 182, 188, 206,
215, 232, 237, 238, 239, 244, 248,
299, 302, 317, 318, 325, 326
- İstirumça 179, 234, 239, 240, 241,
285, 300, 305, 309, 313, 314, 337
- İskrapar (Yanya muzafatından) 331
- İşkodra 179, 237, 324
- İştîp 235, 285, 301, 311
- İzzeddin 39
- İzmit 238
- İzmir 238, 300, 324
- K**
- Kabalistler 274
- Kadri (Hacı. Şeyh) 301
- Kâdirî Kâdirîler 49,50, 263, 315, 326
- Kadîbülbânî Mavsîlî 15, 25
- Kalender ibni Hacı Ali (İdrîsi Muhtefî'nin oğlu) 124
- Kalenderî, Kalenderlik 14, 15, 16,
26, 85
- Kalkandelen 235, 241
- Karahânîler 25
- Kassâriyye 3
- Karaman 45
- Kasımı Magrîbî 326
- Karasi 238
- Kastomonu 237
- Kaygusuz (Ahmet Sârbân'ın derviş-
lerinden) 348, 349, 350
- Kaygusuz Abdal 70, 103
- Kayseri 33
- Kâbil 25
- Kâmil (Molla) 239
- Kânî (Hacı. Şeyh) 314
- Kâtip Çelebi 72, 77, 78, 81, 123,
213
- Kemâl (Hacı. Muhammed Nur'un
toronu) 240, 302, 337

Kemâl (Hacı. M. Nur'un oğlu) 305
 Kemâl (Balat şeyhi) 317
 Kemâleddin (Harîrîzade) 74, 231, 232,
 233, 235, 239, 244, 248, 287,
 299, 317, 318, 326, 327
 Kemâleddin (Seyyid) 181
 Kıbrıs 238, 325
 Kızılca Bedreddin 39
 Kızılbaşlar, Kızılbaşlık 26, 203, 260,
 274, 300
 Koçana 234, 235, 285
 Konya 45, 79, 128, 167, 182, 237,
 238
 Kosva 240
 Koyunluca Ahmed 33
 Köprülüzade Fuat (Dr. Porf) 169,
 301
 Köstîndil 281
 Kudüs 231
 Kunduz 181
 Kuşeyrî (Ebulkasım Abdülkerîm) 3,
 4
 Kutbüddini Ebherî 38
 Kutbu han 71, 123
 Kübreviyye 9, 14
 Lâlâhaya 42, 43, 114, 120, 216, 217

L

Lâl Şebâz Kalender 15,16,26
 Latîfî (Tezkireci) 343
 Lût (Peygamber) 198

M

Mahfuz ibni Mahmud 6
 Magribî (Muhammedibni Şîrin) 269,
 346
 Mahmud (Binbaş) 325
 Mahmud (Filintalı zade. Hoca. Şeyh)
 312
 Mahmud (Sultan. II.) 188

Mahmudi Bısrî 37
 Mahmudi Gaznevî (Sultan) 24
 Mahmudi İsfihânî 242
 Mahmudi Kefevî 40, 41
 Mahmud Kemâl (İbnül' Emin) 181
 Mahmudi Kerhî 37
 Mahmudi Kürdî 241, 242
 Mahalletül Küberâ (Mısır köylerin-
 den) 231
 Maksud (Hacı. Şeyh) 138, 309, 336,
 337
 Maleş 234
 Malik (İmâm) 282, 283
 Manastır 179, 238, 299. 302, 314,
 317, 322, 328, 331
 Mansur (Huseynibni Hallâc) 204,
 263
 Ma'rufi Kerhî 38
 Maraş 237
 Maverâeünnehir 24, 25, 169
 Maya dağ 338
 Medîne 235, 237, 247, 279, 280,
 281
 Mehdî (Muhammedibni Hasanül As-
 kerî. İmâm) 43, 60, 61, 62, 63,
 64, 202, 257, 258, 261, 277, 278,
 279, 280
 Mehmedi Rûmî (Şeyh) 76
 Mehmed Dede (Ağa zâde) 143
 Mehmed (Hıfzı Abdülbâkî) 138
 Mehmed Bey (Şeyh) 324
 Mehmed (Kadı. La'lîzâde) 138
 Mehmed (La'lî. Şeyh) 141, 161,
 196, 205
 Mehmed (Paşmakçı zade) 164
 Mehmed (Seyyid) 137
 Mehmed (Sultan. III.) 81
 Mehmed (Sultan. IV.) 146
 Mehmed Ali (Seyyid) 181
 Mehmed Ağa 281

- Mehmed Ağa (Dârüssaâde Ağası) 128
- Mehmed Ali Hilmî Dede Baba 325
- Mehmed Ali Pş. (Kapudanı deryâ) 73
- Mehmed Amikî 76
- Mehmed B. (Dokakinzade) 340
- Mehmedî Bıcan (Yazıcı zade) 34, 39
- Mehmed Dede (Nalıncı) 46
- Mehmed Emin (Hâlidî) 175, 176, 207
- Mehmebi Kırîmî (Şâir, Meddah) 131
- Mehmed Niyaz kulu 241
- Mehmed Simâr (Sultânî Dîvânî) 25, 102, 190
- Mehme Pş. (Dokakinzade) 340, 341, 342, 343, 344
- Mehmed Pş. (Vezir) 113
- Mehmed Pş. 137
- Mehmed Şemseddin (Şeyh) 241, 242
- Mehmed Şemsedbin (Şeyh) 329
- Mehmed Tâhir Pş. (Seyyid) 328
- Mekke 34, 231, 232, 233, 236, 240, 247, 248, 297
- Melike Hatun 34
- Meryem 62
- Menobor Dokası 341, 343
- Menâvî (İmâm) 247
- Mevleviyye, Mevlevîlik. Mevlevîler 9, 14, 25, 73, 88, 128, 141, 170, 171, 172, 186, 187, 190, 191, 194, 197, 205, 206, 314, 315
- Meysur 248
- Mihaliç 39
- Mimşâdı Dîneverî 38, 242
- Mîrei Nişââbûrî 8, 15
- Mirefte 239, 244
- Mısır 77, 79, 231, 233, 234, 237, 238, 247, 248, 320, 338, 342
- Molla Bey (Mîr Ahmed Muhtar. Şevhulislâm) 239, 299
- Molla Fenârî 33
- Molla Gûrânî 41
- Molla İdris 241
- Molla Zeyrek 39
- Molla Muhammed Abd 241
- Mogol 169
- Mora 165, 179, 190, 238, 323
- Muaviye 329
- Muhammed (Derviş. Melâmî) 233, 236, 237, 248, 249
- Muhammed (Mustata Rasûl. Peygamber) 11, 17, 20, 38, 64, 98, 182, 190, 191, 198, 199, 204, 209, 212, 234, 235, 237, 240, 241, 242, 266, 267, 269, 283, 296
- Muhammed (Seyyid) 231
- Muhammed (Seyyid) 231
- Muhammed (Seyyid) 234
- Muhammed (Seyyid) 181
- Muhammed Bahâeddin Bâbül Hak (Sevyid) 181
- Muhammed Bahâeddin (Nakşbend) 241
- Muhammed Bâkî Billah (Hâce) 241
- Muhammed (Ebünnücebâ) 241, 242
- Muhammed Ma'ruf (Seyyid) 181
- Muhammed Ma'sûki Tûsî 8, 15, 25
- Muhammed Ma'sûmi Serhendî 241, 262, 264
- Muhammed Nur (El'arabî) 36, 73, 97, 118, 138, 188, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 953, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287,

- 290, 291, 292, 297, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 310, 311, 312, 313, 317, 318, 322, 324, 326, 328, 332, 336, 337, 338
- Muhammed Zahidi Bedahşî 241
- Muhammedibni Abdür Rasûl (Seyyid. Şeyh) 63
- Muhammedibni Cübeyr (Sahâbeden) 10
- Muhammedi Dîneverî 38, 242
- Muhammedibni Fazlül Belhî 8
- Muhammedibni İdris (Şâfiî. İmâm) 282
- Muhammed(Ebu Ca'fer. Küleynî) 98
- Muhammedül Beblâvî (Mısır Nakibül eşrâfî) 234
- Muhammedi Bekrî 38, 242
- Muhammedül Büdeyrî 241
- Muhammed Hamûye 8 11
- Muhammedüs Sünûsî 247
- Muhammedüt Takî (İbni Aliyyür Rızâ. İmâm) 62, 181, 182, 279
- Muhammedül Vâsıtî 242
- Muhammediyye- (Tarikat) 247, 249
- Muhîttî (Şâir) 102, 284
- Muhyî (Şâir. Bezci zâde) 128, 129, 130, 205
- Muhyiddîni Arabî (Şeyhi ekber) 12, 16, 19, 20, 21, 22, 34, 45, 62, 63, 79, 98, 108, 119, 139, 142, 167, 170, 182, 205, 240, 242, 243, 244, 249, 254, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267
- Muhyiddin (Kastomonu'lu) 241
- Muhtar (Seyyid) 178, 179, 180, 184, 185, 213, 246
- Mûsâ (Peygamber) 198
- Mûsel Kâzım (İbni Ca'ferüs Sâdik. İmâm) 62, 182, 279
- Mûsel Müberka' (Seyyyid) 181
- Muslihuddin 241
- Mustafa (?) 340
- Mustafa (Bey.) 55
- Mustafb (Cengârî. Şeyh) 323
- Mustafa (Doyranlı. Şeyh) 337
- Mustafa (Halep vâlisi) 173
- Mustafa (Sinan zade. Şeyh) 124
- Mustafa (Sultan. I.) 136
- Mustafa (Sultan. II.) 165
- Mustafa (Şeyh. Çerkeşi) 188
- Mustafa (Şeyh. Tirabzon'lu) 237, 241
- Mustafa (Şeyh) 302
- Mustafa (Şeyh. Köstendil'li) 281
- Mustafa (Şeyhulislâm) 124, 135
- Mustafa Doğan (Şeyh) 241
- Mnstafa Pş. (Kara) 94
- Mustafa Pş. (Musahip) 146
- Mustafel Bekrî 241, 242
- Musul 25
- Mutahhar (Seyyid) 231
- Münir (Belgırat'lı) 82
- Mürat (Sulnan. II.) 34
- Mürat (Sultan. IV.) 124, 131, 132, 136, 137, 141, 146, 342
- Mürat (Şeyh. Nakşbendî) 164, 181, 182
- M. Süreyya 69
- N**
- Nâbî (Şâir) 165
- Nâcî (Muallim) 321
- Nahîfî (Şâir) 25, 186, 206
- Nâilî (Şâir. Kadîm) 131, 132, 139, 143
- Nakşbendî, Nakşbendilik 34, 126, 141, 182, 206, 232, 233, 235, 236, 237, 241, 349, 263, 291, 299
- Nâsır Abdülbâkî Dede (Şeyh. Seyyid) 187
- Nâsirüddin (Seyyid) 181

- Nâsîrüddin Ubeydullahı Ahrâr (Hâce) 241
 Nasr Âbâdî 12
 Nazîm (Şâir) 143, 144, 145
 Nâzım Pş. 183
 Nazmî Mehmed (Şeyh. Şâir) 131, 132
 Nazîf Hasan Dede (Şeyh. Şâir. Yenîşehirli) 190
 Nebî (Hacı) 235, 236
 Necmüddin Aliyyi Şîrâzî 242
 Necmüddîni Kübrâ 9, 25
 Necmüddin Dâye 167
 Nedim (Şâir) 134, 144, 165
 Nef'î (Şâir) 102, 143
 Neslişah (H. Sultan) 340
 Nesîmî (Seyyid, Sâir) 52, 102, 168, 214, 248, 346.
 Neşâtî Ahmed Dede (Şâir. Şeyh) 25, 143, 144, 145, 146, 172, 206
 Nezip 238
 Ni'metî, Ni'metiyye 197
 Nisârî (Şâir) 139
 Nişâbur 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 25
 Niyâzî (Mısırî. Şeyh. Şâir) 62, 97, 168, 245, 246, 249, 258, 261, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 310
 Nizâmeddin (Seyyid) 90, 102
 Nuh (Peygamber) 127, 276
 Nureddin (Koca Mustafa Pş. Şeyhi) 175
 Nureddin Aliyyibni Abdül Kuddus 242
 Nureddin zade (Şeyh Muslihuddin) 69, 75, 192, 201, 205
- Ö**
- Ömer (Şeyh) 123
 Ömer Abdür Rasûl (Şeyh) 84; 198, 233, 234
 Ömer (İbnül Hattâb. Halife) 84, 198, 235
 Ömer Lutfî (Şeyh) 305
 Ömerül Fuâdî (Şeyh) 241
 Ömer Vahîd (Dilâver Ağa zade) 175, 178
- P**
- Pertev Pş. (Çukadar) 44
 Peşte 80
 Pîr Ali Bahâeddin (Aksarâyî) 43, 44, 45, 46, 48, 55, 91, 170, 171, 174, 196, 213, 215, 351
 Pir Ahmed 46, 47
 Pir Ahmed (kalburcu şeyh) 114
 Piriştine 309, 310, 336
- O**
- Oniki İmâm (Eimmei İsnâ aşer) 58, 59, 60, 61, 64, 98, 141, 199, 279,

Pirzerin 237, 287, 302, 304, 323
Polyan (Gürice köylerinden) 310

R

Rados 42, 43
Ragıp Pş. (Sadri âzam) 175
Rahimî (Habeşî zade Abdür Rahim. Şâir) 164, 173, 174, 175, 178, 215
Ramazan (Şeyh. Halvetiyeden Ramazâniyye kolu müessisi) 179
Râmiz (Tezkire sâhibi) 85, 88
Raslân (Şey Arslan. Dımışkî) 25, 247
Râşid (Müverrih) 165, 166
Recep (Şeyh. Topal) 302, 323
Recep Pş. 234
Reffî (Şâir) 102
Reşit (Mustafa. Şeyh Galib'in babası) 187
Rey 6, 7
Reyhan (Şeyh) 15, 26
Rifâî, Rifâîler, Rifâîlik 25, 197, 239, 299, 302, 303, 314, 317, 318, 326
Rif'at 331
Riyâzî (Tezkire sâhibi) 88, 344
Rızâ (Tezkire sâhibi) 85, 131, 135, 143
Rızâ Tevfik 100, 101, 102, 103, 118, 119, 120
Rızâeddin (Şeyh) 317
Rieu 132
Rum diyarı (Anadolu) 234, 235, 246
Rumeli 16, 26, 46, 109, 170, 171, 188, 206, 236, 237, 238, 286, 299
Rüknüddin Muhammedi Nahnâsî 38
Rüstem Pş. (Vezir) 123
Rüsûhî İsmail Dede (Mesnevî şârihi. Ankaravî) 187

S

Sabyâ 247
Sa'dî (Şeyh) 324
Sabrı (Baygın) 176
Sadeddin (Müstâkim zâde) 42, 43, 45, 46, 47, 49, 56, 67, 68, 69, 71, 81, 90, 124, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 137, 141, 159, 161, 162, 175, 178, 180, 196, 203, 204, 211, 212, 245, 346, 347
Sadeddîni Bağdâdî 37
Sadeddin Sırrı (Şeyh) 329
Sadeddîni Teftâzânî 262
Sâdik Vicdânî 37
Sadreddîni Konevî (Şeyhi kebîr) 9, 34, 63, 79, 168, 262
Sadreddin Mûsâ 38
Safâî (Tezkireci) 131, 130, 132, 143
Safiyüddîn Ahmedül Medenî 242
Safvet (Şeyh) 112
Salâhaddîni Tavîl (Şeyh) 38
Salâhaddin Zerkûbi Konevî 168
Sâlih (Terlikçi) 320
Sâlihul Berberî 20
Sâlih Rif'at (Şeyh) 301, 307, 311, 312
Sâlim (Tezkireci) 131
Sâlim (Seyyid) 231
Sâlimül Bârûsî 3, 10
Sâmânîler 24, 25
Sâmî (Şâir) 165
Sarı Saltık 42
Saydâ 237
Sehli Tüsterî 4
Selânik 179, 183, 234, 238, 239, 299, 300, 310, 326, 328
Selçûkîler 167, 169
Selim (Sultan. Yavuz. I.) 340, 341
Selim (Sultan. III.) 170

- Selmânı Fârisî (Sahabeden) 20, 60
 Selim Pş. (Servili) 237
 Serdâb (Mehdî'nin mahalli gaybeti) 61
 Semendî (Neşâtî Ahmed Dede) 143
 Senâî (Hakim. Şâir) 346
 Serez 139, 170, 234, 244
 Seriyi Sakatî 38
 Seyfeddin (Şeyh) 302
 Seyfullah (Şeyh. Seyyid) 90, 102
 Seyyid Şerif (Cürçânî) 16, 19, 91, 239, 244, 262
 Simavne 244, 245
 Sinâniyye 326
 Sinan Ümmî 97
 Sivas 167, 325
 Solfasil (Solfasol, Zülfazl. köy) 33
 Sofya 123, 201, 245
 Sultan Veled (Bahâeddin Muhammed) 9, 168, 191
 Suriye 25, 167
 Sübkî (İmâm) 247
 Süfyânî Sevrî 3
 Süleyman (Hacı. Şeyh) 301, 313, 323
 Süleyman (Kanûnî. Sultan) 42, 43, 44, 45, 46, 55, 103, 123, 254, 342, 343, 344, 345, 348
 Süleyman (Seyyid. Şeyh) 181, 182, 202
 Süleymânî Buhârî 37
 Süleyman ibni Hacı Ali (İdrîsî Muh-tefî'nin oğlu) 124
 Süleymânî İskenderânî 37
 Süleymânî İsfihânî 37
 Süleymânî Türkmânî 15, 25
 Sünbülî 317
 Sünüsîler 247
 Süveyş 240, 304
- Ş**
- Şa'ban (Hoca) 237
 Şa'bânî 317
 Şa'bânî velî (Şeyh) 241
 Şâdiyyi Rûmî 37
 Şâfilik 233
 Şah Ali (Tap tab) 90, 91
 Şah Şücâi Kirmânî 5, 7
 Şakîki Belhî 11, 242
 Şâkir Mehmed (Şeyh) 317
 Şâkir (Hafız, Hoca) 326
 Şam 5, 7, 34, 79, 247
 Şâmî zade 146
 Şâzeliyye 247, 248
 Şekûrî (Şeyh) 128
 Şem'un (Havâriyyundan) 277
 Şemseddin Sâmi 341
 Şemseddîni Sivâsî 79, 124, 127
 Şemseddîni Tebrîzî 9, 25, 198
 Şerefeddin (Darülfünun müderrislerinden) 63
 Şerif (M. Mur'un oğlu) 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 240, 301, 336
 Şerif Ağa (Hacı) 238
 Şerif Ahmed 36
 Şeyh Amu 12, 13, 14
 Şeyh Aliyyi Semerkandî 45
 Şeyh Ahmed 46
 Şeyhî Kirmânî (Şâir) 39
 Şeyhî (Zeyli Şakayık sahibi) 79, 86, 87, 88, 90, 95, 97, 111, 112, 129, 131, 134, 162, 164
 Şeyh Süleyman 43
 Şîa, Şîî, Şîilik 59, 60, 61, 64, 65, 98, 99, 197, 198, 216, 217, 277, 279, 280, 281, 282, 283
 Şîai Mufaddile 99, 198, 199
 Şîhâbeddîni Sühreverdî 15, 242
 Şîhâbeddin Muhammedi Tebrîzî 38

T

- Tâib (Osmanzade. Şâir) 142, 165
 Tâif 247
 Tal'at (Şeyh) 232, 233
 Tâlib (Seyyid) 181
 Tal'atî Hüseyin (Şâir) 94, 112
 Tâhir (Bursai) 13, 33, 35, 39, 45,
 80, 87, 113, 231, 242, 285, 328,
 329, 331, 341
 Tâhir Pş. (Kethudâ) 180
 Tâhirül Medenî 242
 Tarablus garp 317, 325
 Tarablus Şam 342
 Tayî Şeyhi (Amasya yolunda bir
 mahal) 341
 Tekir dağ 55
 Tefvik (Hacı) 239
 Tikveş 239, 301, 313, 315
 Timur leng 169
 Tire 300
 Tiflî Ahmed Çelebi (Şâir) 130, 131,
 132, 133, 134, 135, 172, 211, 212
 Tırabzon 130
 Tırhala 123, 179, 238
 Torlak Kemâl 244
 Tuna 238
 Tursun Bâkî (Seyyid) 181
 Türkistan 14, 168, 197
 Türkmenler 8, 25

U

- Ubeydullah (Seyyid) 191
 Ulu Ârif Çelebi 191
 Urfa 181

Ü

- Üftade (Şeyh) 39
 Üsküp 179, 234, 235, 237, 238, 239,
 248, 281, 285, 299, 302, 304, 312,
 328

- Üveysiyye 233, 242
 Üveysül Karenî 242

V

- Va'dî (Bursalı) 86, 87
 Va'dî (Ââir) 86, 87
 Vasfî (Âşık) 338, 339
 Vasiyyüddînül Kadî 38, 242
 Varadin 165
 Vecdî (Şâir) 144
 Vehbî (Şeyh) 317
 Vehbî Mehmed (Şeyh. Şâir) 324
 Veled (Sipâhî zade. Hamzavî) 76
 Vize 67, 68, 171

Y

- Ya'kub (Kermiyânî) 75, 188
 Ya'kub (Seyyid) 231
 Ya'kub (Şeyh) 46
 Ya'kubi Çerhî (Hâce) 231
 Yahûdâ 277
 Yahya (Şeyh. Beşiktaşlı) 41
 Yahya (Hamse sahibi. Dokakinzade)
 343
 Yahya (Peygamber) 198
 Yakova 323
 Yanya 179, 232, 233, 238, 331
 Yusuf (Seyyid) 231
 Yusuf (Şeyh) 232, 233
 Yusuf (Peygamber) 283
 Yusufî A'cemî 242
 Yusufibni Huseynür Râzî 6, 7
 Yusufî Sineçâk 101, 102
 Yusuf Sinan (Koca Mustafa Pş.
 seyhi) 75, 188
 Yemîni (Agriboz'lu. Hurûfî Şâir) 60
 Yemen 247, 248, 283, 285, 322
 Yenbu' 237
 Yenişehir (Mora) 190, 324
 Yezid (İbni Muâviye) 280

Yıldırım Bayezid (Sultan) 33, 37	Zâfer (Şeyh) 247, 248
Yonus Emre 35, 102, 109, 125, 168, 170	Zâl Pş. 46, 340
	Zeyd (Seyyid) 231
	Zeyd (Seyyid) 231
	Zekerîyyel Ensârî 242
Z	Ziya (İhtifalci) 175
Zaim Ali Ağa (Habeşî zade) 178, 187	Zonguldak 337

UMUMÎ FİHRİST

İlk devre melâmîleri

(Melâmetîler)

Mukaddime

Sahife

II

Melâmî Kutubları

I		Melâmî pîri Ömer dede (Emiri Sikkîni)	40
Ebu Sâlih Hamdûn ibni Ahmed ibni Ammârülkassâr . . .	3	Ayaşlı Binyamin	42
II		Aksaraylı Pîr Ali	43
Hâmdûni Kassârdan başka ve kısmen ondan mukaddem melâmetîler	5	Çelebi Şeyh İsmaili Ma'sukî (Oğlan Şeyh)	48
III		Sârbân Ahmet	55
Hamdûnun silsilei tarikati ve kendisinden sonra Melâmet mümessilleri	10	Sârbân Ahmedin meşhur derişleri	67
IV		Hâşimî Seyyit Osman	68
Sofiyenin Melâmet ve Melâmîler hakkında iki zıt telâkkileri	17	Ankaralı Husameddin	71
V		Hamza Bâlî	72
Melâmetîliğe ve tarihçesine umumî bir nazar	22	Bursalı Hasan Kabâdûz	78
**		Fusûs Şârihi Bosnalı Abdullah	79
Bibliyografya (Birinci kısma ait)	27	Lâmekânî Hüseyin	80
		Husâmî	85
		Va'dî	86
		Ahmedi Rûmî	87
		Hâdî	88
		Oğlan Şeyh İbrahim	90
		Gaybî (Sun'ullah)	114
		İdrisî Muhtefî	123
		Bezci zade Muhiddin (Muhyî)	128
		Tıflî Ahmet Çelebi	130
		Şeyhulislâm Mustafa (Ebülme-yâmin)	135
		İznıklı Fazıl Ali	136
		Sadri âzam Halil Pş.	136
		Hacı Hüseyin Ağa	136
I			
Hacı Bayrâmı Velî	33		
Hacı Bayrâmı Velînin silsilei tarikati	37		

İkinci devre melâmîleri (Bayramîler)

Sarı Abdullah	137
Neşâtî Mhmed Dede	143
Cevrî	148
Mustafa Resmî	151
Işık Hüsey Dede	151
La'lî Şeyh Mehmet	151
La'lî zâde Abdülbâkî	153
Hacı Kabâyî (Hacı Keyvan. Bayram)	156
Beşir Ağa	158
Seyyid Hâşim	161
Şeyhülislâm Paşmâkızade Ali	163
Sadır âzam Şehit Ali Pş.	165

III

Bayrâmî Melâmîliğinin tarihçesi	167
Anadoluda Sofîliğin inkişafı .	167
Bayrâmîliğin zuhuru	169
Bayrâmî Melâmîliğinin zuhuru ve tarihçesi	170
Seyyit Bekir Reşat	179
İbrahim Bâbâyi Velî	179
Seyyit Abdülkadırî Belhî	181

IV

Melâmîlik

Melâmîlik ve diğer tarikatlarla münasobeti	190
Melâmîliğe dühûl	192
Melâmîlikte usuli teslis ve zikir	194
Melâmîlerde kerâmet	195
Melâmîlikte Şîliğe temayül . .	197
Melâmîlikte dünyâyaya nazar . .	199
Melâmî - Hamzavilikte teşkilât ve mütabaat	201
İlâve	207
Bibliyöürafya	218

Üçüncü devre melâmîleri

I

Muhammed Nur (Maddî ve	
------------------------	--

mânevî hayatı)	231
Seyyit M. Nur'un Nakşbendî sililesi	241
Halvetî - Şa'banî sililesi	241
Ekberîyye sililesi	241
Üveysiyye sililesi	242

II

— Seyyidin üzerinde müessir olan söfler —	
Muhiddîni Arabî ve Seyyit M. Nur	243
Seyyide diğer soflerin tesiri .	244

III

Seyyidin tasavvufî fikirleri (Varîdât şerhi) Âhiret, melek ve Meâd	250
Îrâde ve ihtiyâr	253
Hayâtı İsâ	255
Âlemin kıdemi ve Kıyâmet . .	257
Seyyit M. Nur'da Vahdeti vücûd	261
Seyyid'e göre Muhammed ve hakikatı Muhammediyye . . .	266
Merâtibi hakkiyye ve halkiyye	268
Hey'et ve Hikmeti kadîme ve M. Nur	271
M. Nur'da devir ve tenâsuh .	272
M. Nur'da Şîlik	275
M. Nur'da Hurûflik	283
M. Nur'un kerâmetleri	285
M. Nur'un lisânı	286
M. Nur ve Türklük	286
M. Nur'un âsârı	287
Seyyid'in tarzı tesliki	291
Makamatı tevhid ve ittihad . .	293

V

Melâmîliğin intişar sahaları . .	299
Melâmî tekkeleri	300

VI

Seyyit M. Nur'un Halifeleri		Ahmet Hamdî (Nazımül hikem)	320
Abdürrahim Fedâî	304	Seyyah Hacı Ahmet Baba . . .	322
Abdürrahim'in Halifeleri . . .	309	Elmas	323
Abdül Ahat	309	Cengârî Mustafa	323
Hacı Hafız Abdürrauf	309	Yakovalı Hafız Süleyman Baba	323
Yonus	309	Pizrenli Topal Recep	323
İsmail	310	Şeyh Hüseyin Sıdkî	323
Ali Urfî	310	Osman Zevkî	324
Sâlih Rif'at	311	Mehmet B.	324
Filintalı zade Mahmut	312	Osman Şâdî	324
Fâik Mehmet	313	Kaymakam Ahmet B.	325
Hacı Süleyman	313	Harîrî zade Seyyit Mehmet	
Hacı Abdülkadir	313	Kemâleddin	326
Hacı Kânî	314	Bursalı Tâhir B.	328
Ali Rızâ Vasfî	314	Ali Rızâ	331
Hacı Hasan Dede	314	Hacı Maksut	336
Hayrullah Dede	315	Hacı Cemâl B.	337
Mirefteli Abdullah Hulûsî . . .	315	Seyyid'in diğ er hulefası . . .	337
Şeyh Ahmed sâfî	317	Âşık Vasfî	338
Şeyh Kemâl	317	İlâve	340
Vehbî	317	Bibliyografya	353
Şeyh Abdülkerim Rûhî	318	Esmânî fihristi	358
Kantarıcı Aziz Baba	320	Resimler (20 tanedir. 12 yaprak)	
Terlikçi Sâlih	320	Haritalar (4 tanedir. 4 sahife)	
		Notalar (8 tanedir. 6 sahife)	

YANLIŞLAR

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
3	1	Hmdûn	Hamdûn
4	7	Sehli Testerî	Sehli Tüsteri
5	19	Kesif	Keşif
5	20	Nazisiz	Nazirsiz
7	6	Hudreviye	Hudreveyh
7	27	Eb Hamza	Ebu Hamza
8	11	Sarhasî	Serahsî
8	27	Hameviys	Hamûye
9	3	Süherverdî	Sühreverdi
11	9	Hudreviyye	Hudreveyh
11	28	olan	olarak
15	16	Süherverdî	Sühreverdi
21	3	icabâti	icâbeti
23	7	umbesinden	umdesinden
24	24	vâdisi	vâlisi
25	13	şeyler	şeyhler
38	23-24	Süherverdî	Sühreverdi
41	14	giremezdi	girmezdi
44	10	oğlunun	oğlumun
48	24		“Bu satırın sonuna [3] işareti konacak,,
53	17	sursti	sureti
06	11	Ahmeef	Ahmedî
57	10	Çeşmi	Çeşmei
57	17	el	al
59	20	Kalın isyan	Kaldı misyan
60	10	nazımdan	nazımda
63	38	المهدى فليبلغه	المهدى عليه السلام فليبلغه
68	36	Hâlvî	Hulvî
75	30	Keremyanî	Kermiyânî
107	20	ahvâl	akvâl

110	21	redgten	rengten
114	1	İbranîm	İbrahim
114	1	Snn'ullah	Sun'ullah
128	14	eeyzalanlar	feyzalanlar
132	1	و	او
144	12	duysun	dönsün
144	23	garra olursam	garralanırsam
164	2	Aavs	Gavs
167	5	Ssfiliğın	Sôfiliğın
167	25	Burak	Barak
168	35	hocası	kocası
179	37	[1]	[2]
180	15	[1]	[2] 179 uncu sahifeye aittir.
181	8	سليمان النخي	سليمان البني
181	24	viladetleriyle	vefatlarıyla
182	16	1441	1341
185	19	Sâfi	Sôfi
196	4	atfediliyor	atfedilmiyor
198	11	zamda	zamanda
199	36	ولعليه	ولعليه
201	32	olunur	ol nur
204	23	safiyanesiyle	sofiyânesiyle
205	29	[1]	[2]
205	31	[1]	[3]
224		Mısîri	Mısriî
227	6	1 Murabba, 199 gazel	1 Murabba, 2 Müstezâd, 199 gazel
228	6	Hâlet Ef.	Beşir Ağa
232	3	[2]	[1]
232	37	ان الله	ان الله
233	17	رجاور	وچاور
245	19	يس	ليس
247	18	[1]	[2]
247	18	[2]	[3]
247	20	[1]	[4]
247	22	[1]	[2]
247	25	Münâvî	Menâvî
247	28	[2]	[3]
247	32	[1]	[4]

248	26	Ahmedi	Mehmedi
249	18	Muhammedibni	Ahmedibni
250	2	Şerni	Şerhi
251	26	Devânî	Devvânî
251	36	کال	کا
266	1	lâi	tâi
273	30	بوضع	بوضع
248	16	kitabını asıdır	kitabın aslıdır

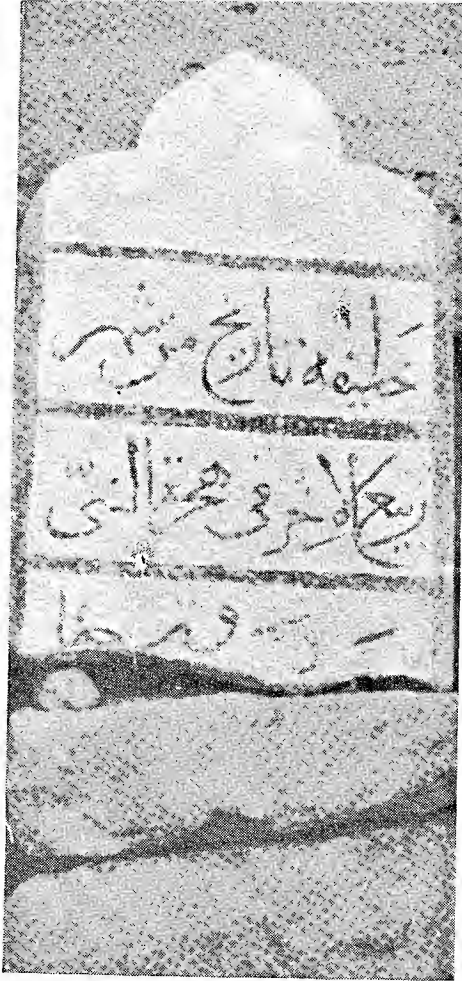




I. Ömer dede' (Emîri Sikkîni) nin türbesi
İzmit-Göynük







.III. Pîr Ali'nin ayak taşı





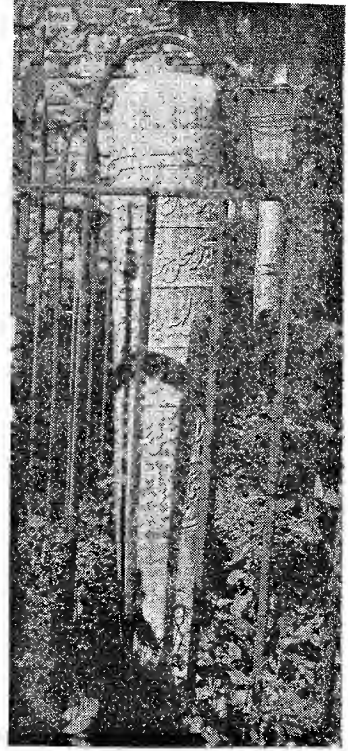
.I.V Pîr Ali' nintürbesinin dışında kapının üstündeki kitabe



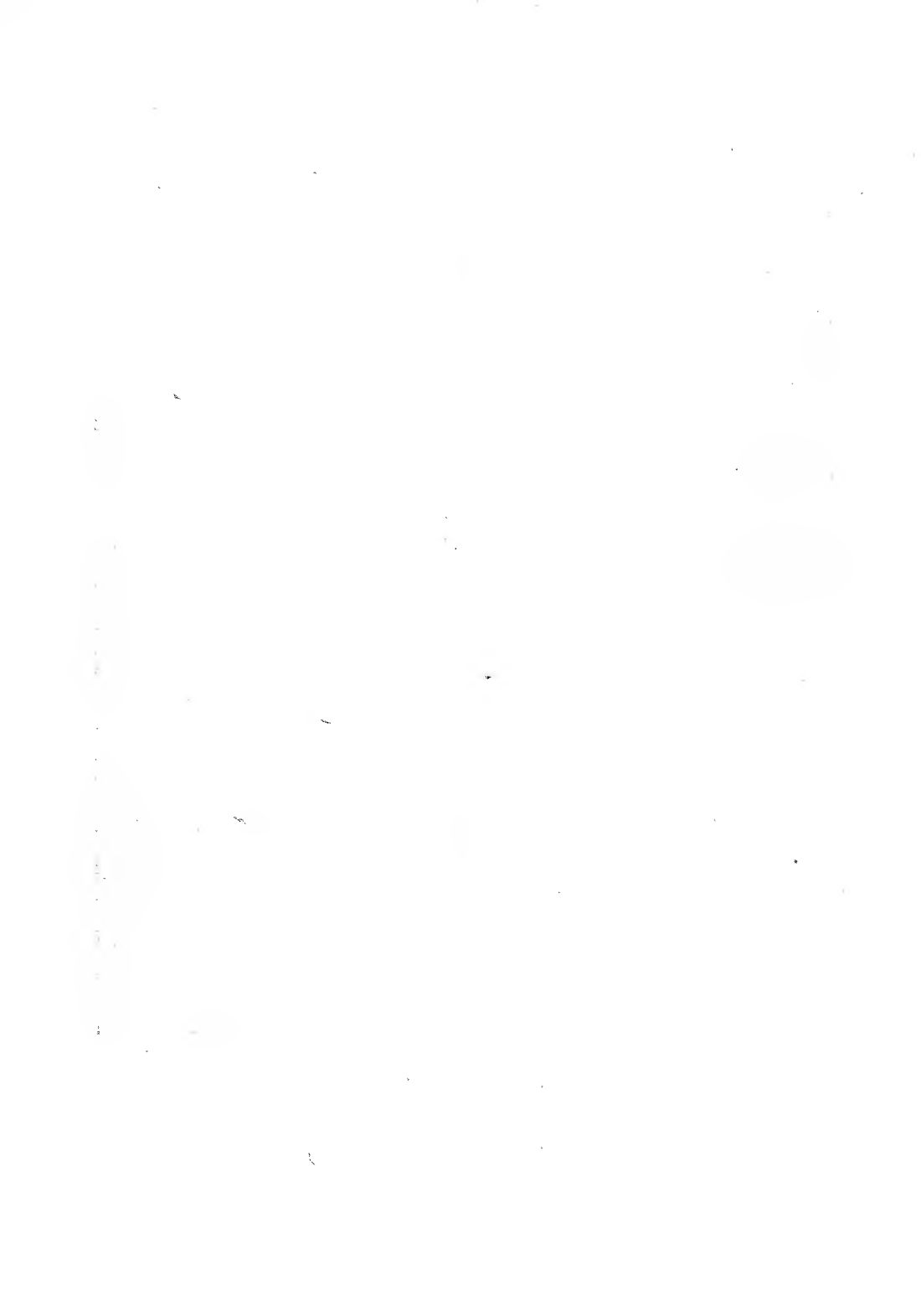
.V. Pîr Ali'nin türbesimin haricî manzarası

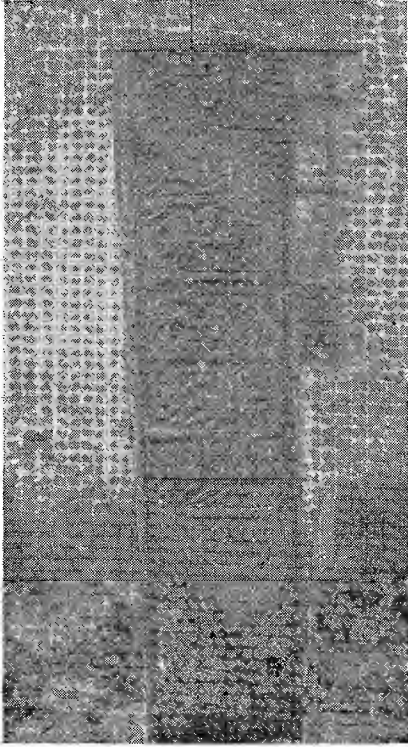


.VI. Oğlan Şeyh İsmaili Ma'ŕuki'nin merkadi
İstanbul-Rumelihisarı
Kayalar camii

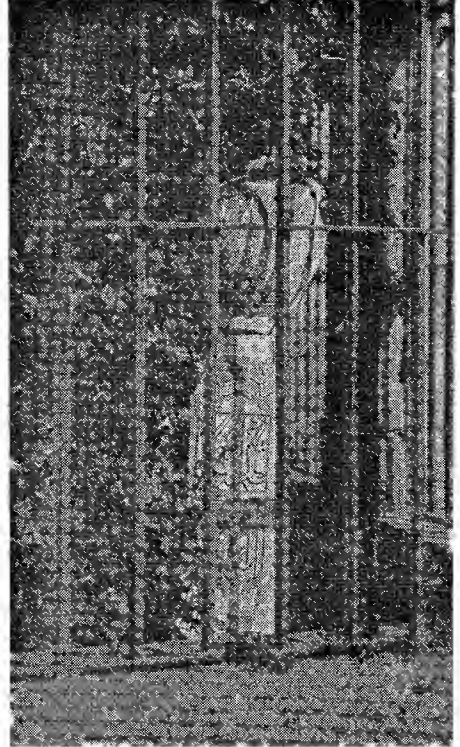


.VII. Oğlan Şeyh İsmaili Ma'ŕuki'nin
meŕhedii
İstanbul-S.Ahmet

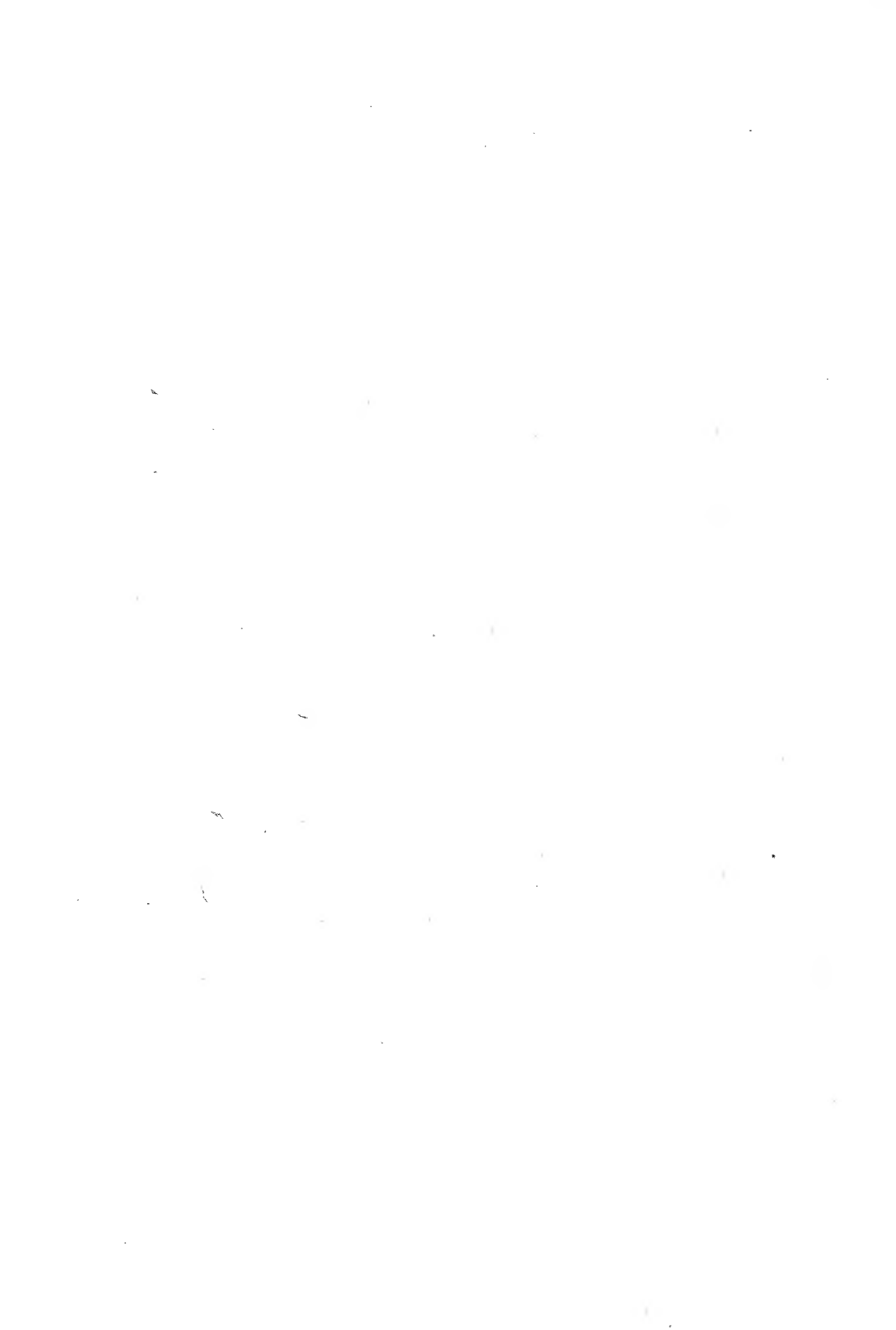


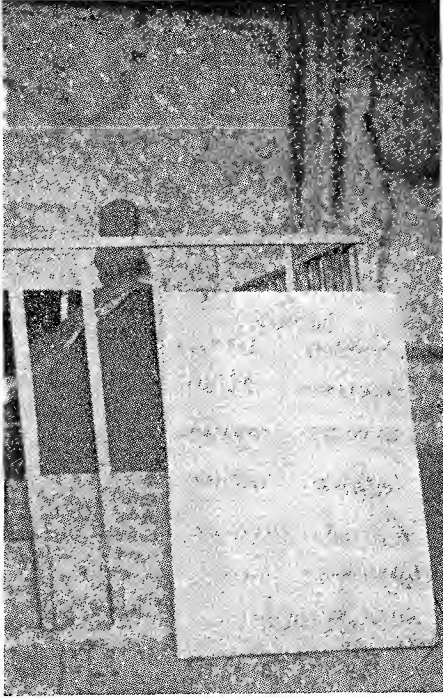


.VIII. Hamza Balı'nın meşhedi
İstanbul-Deveoğlu
camii avlusu

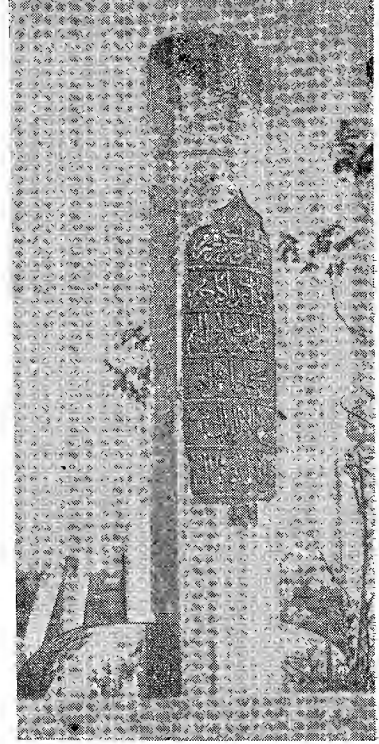


.IX. Hamza Balı'nın merkadi
İstanbul-Silivri kapısı

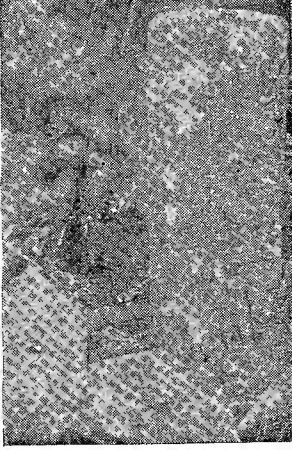




.X. Sârbân Ahmed'in türbesi
Hayrabolu



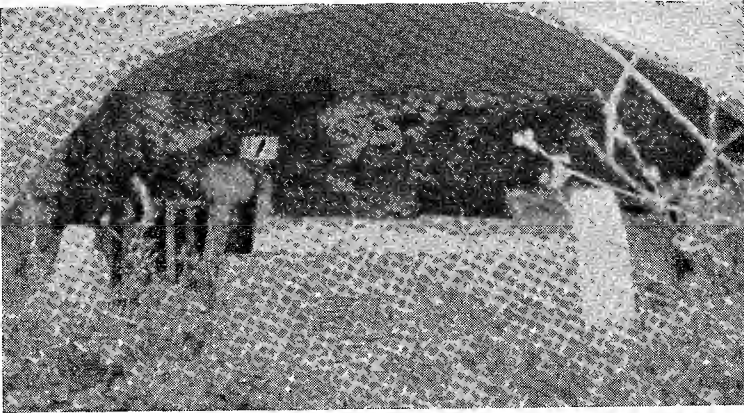
.XI. İdrîsi Muhtefî'nin merkadi
İstanbul-Kasım Pş.



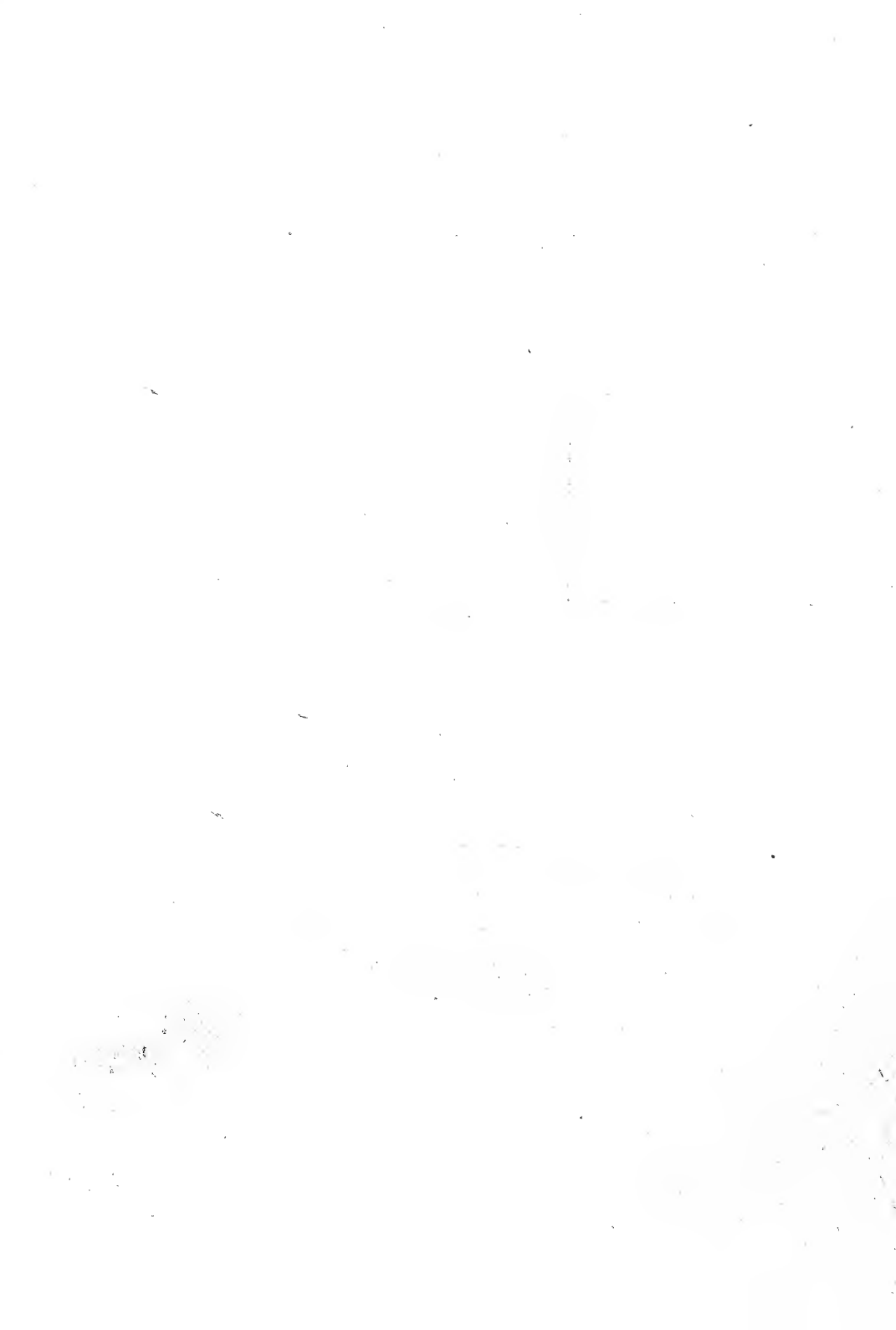
.XII.
Lâmekâni Hüseyin Ef. nin merkadi
İstanbul; Davut Pş-Şah sultan
camii avlusu

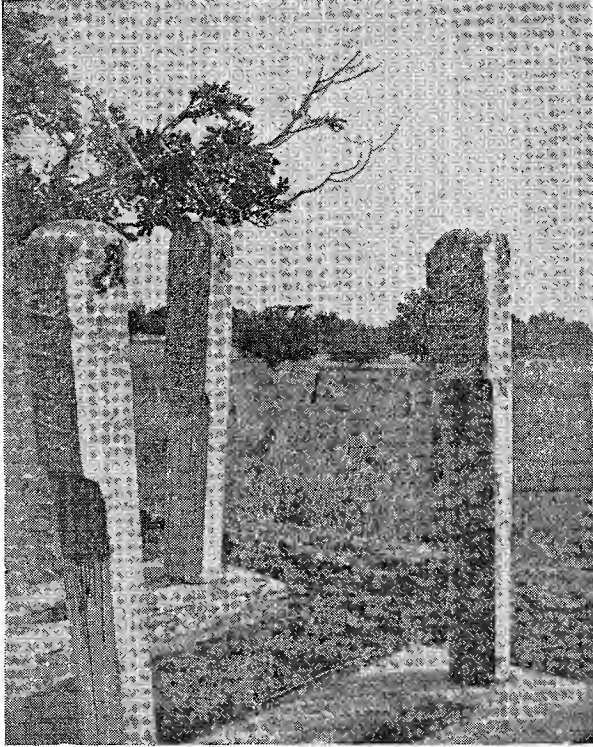


.XIII. Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin türbesi
İstanbul; Aksaray-Oğlanlar
tekkesi



.XIV. Gaybî'nin merkadi

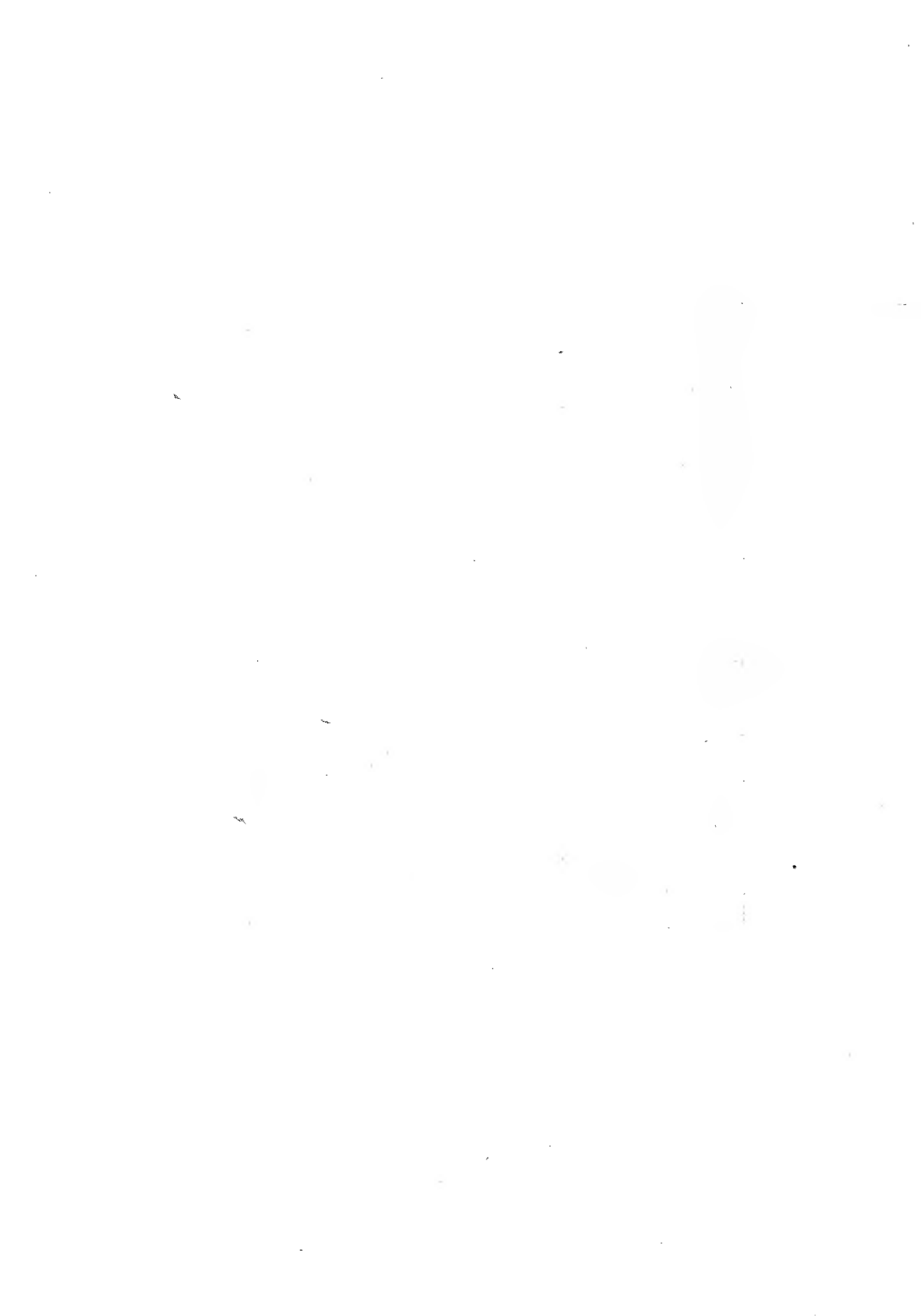




.XV.

Sarı Abdullah'ın merkadi

Istanbul-Maltepe



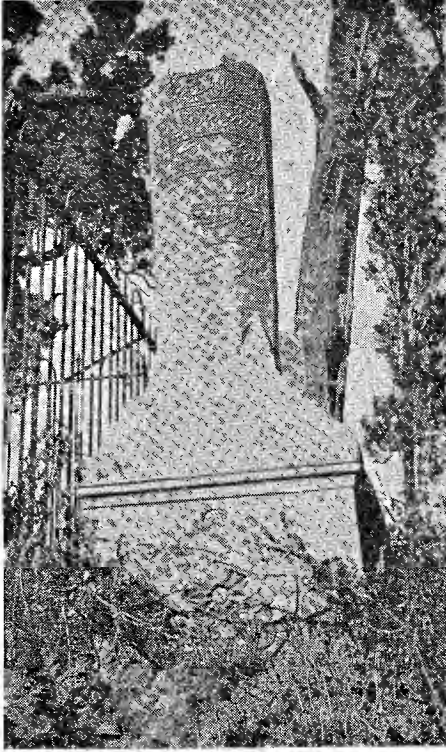


.XVI.

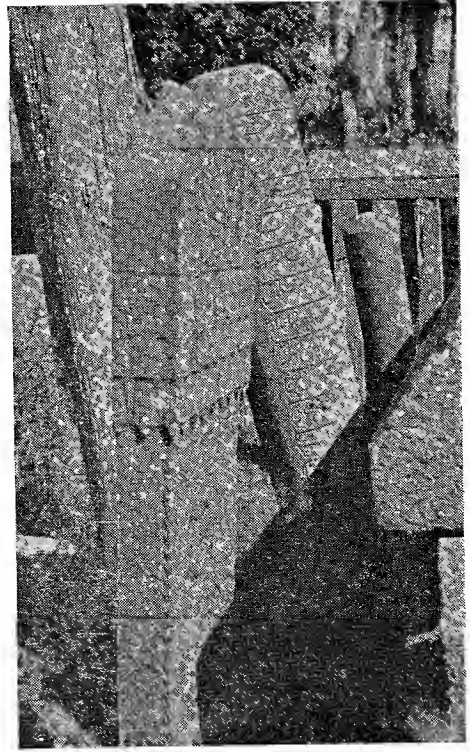
Hacı Kabaf'nin mezarı

İstanbul-Topkapı

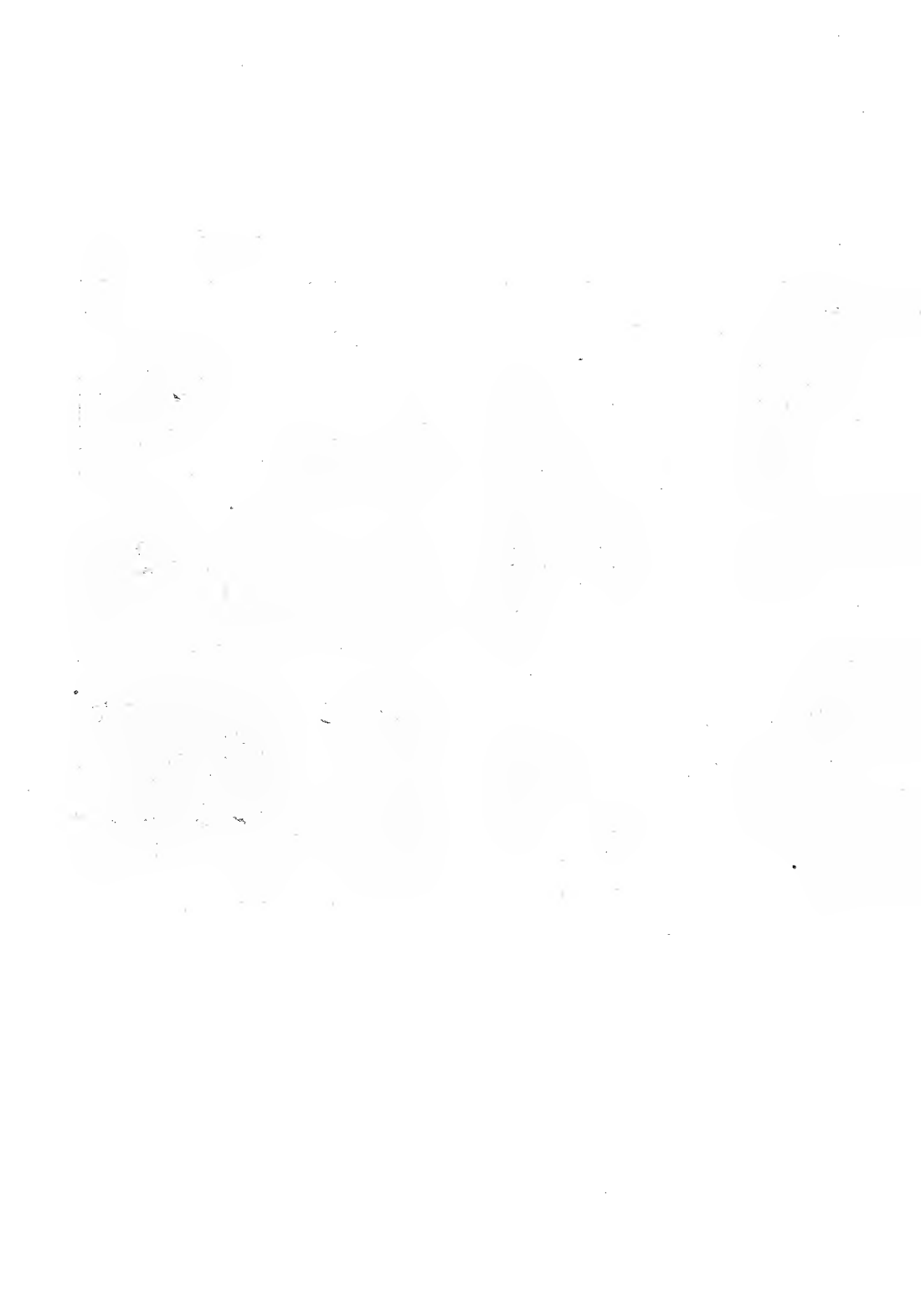


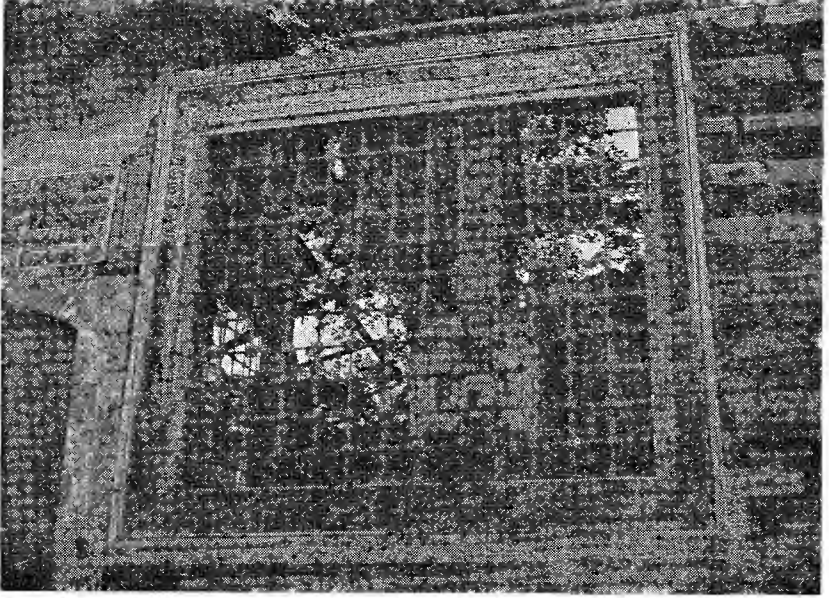


.XVII. Seyyit Haşim'in kabri
İstanbul-Edirne kapısı



.XVIII. Şeyhulislâm Paşmakçı zade Seyyit
Ali'nin mezarı (Ortada.. Nihayetdeki küçük
taş Hacı Osman ağa'nındır)
İstanbul - Edirne kapısı





.XIX.

La'li zade Abdalbâki'nin merkadi

İstanbul-Eyup

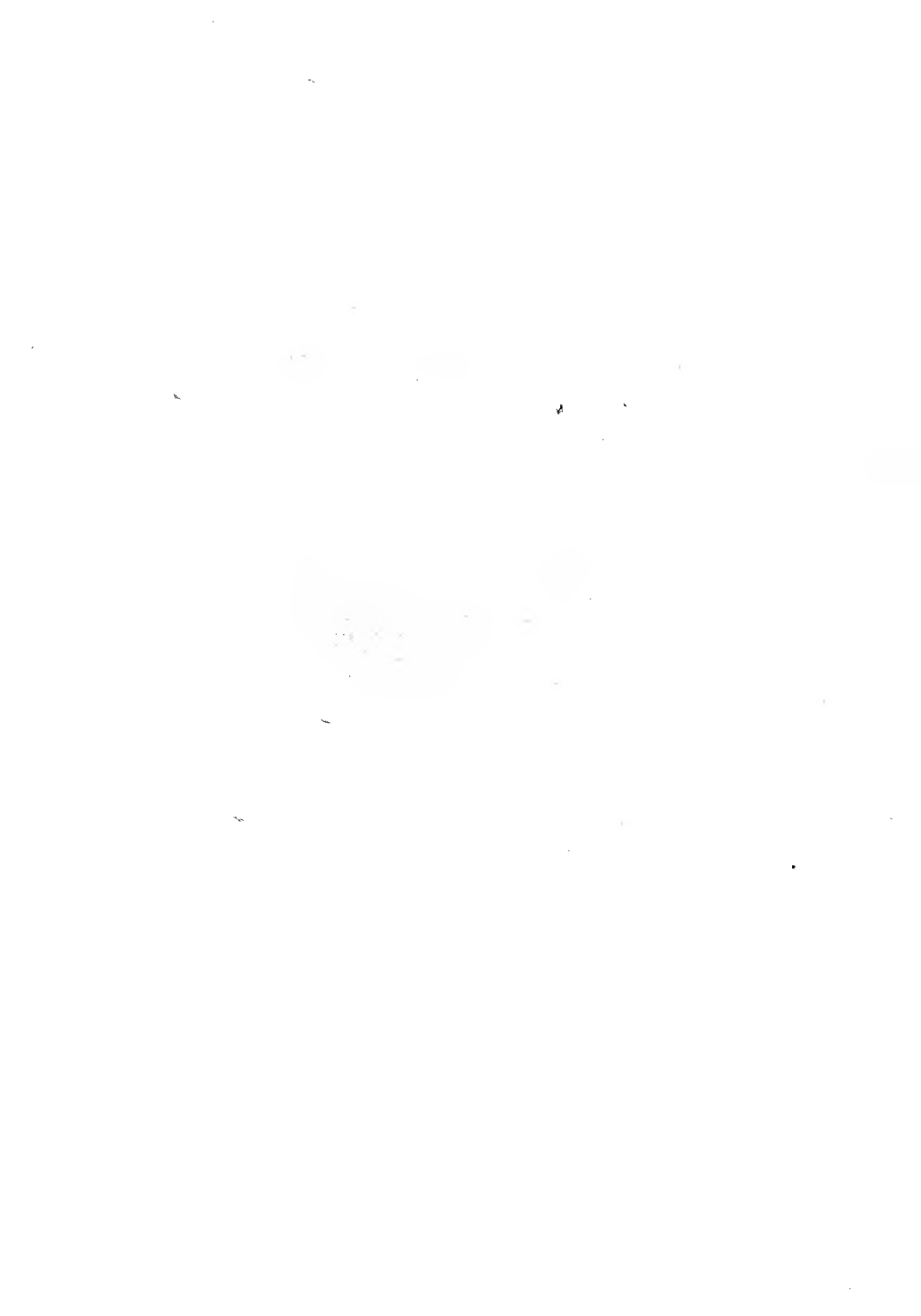


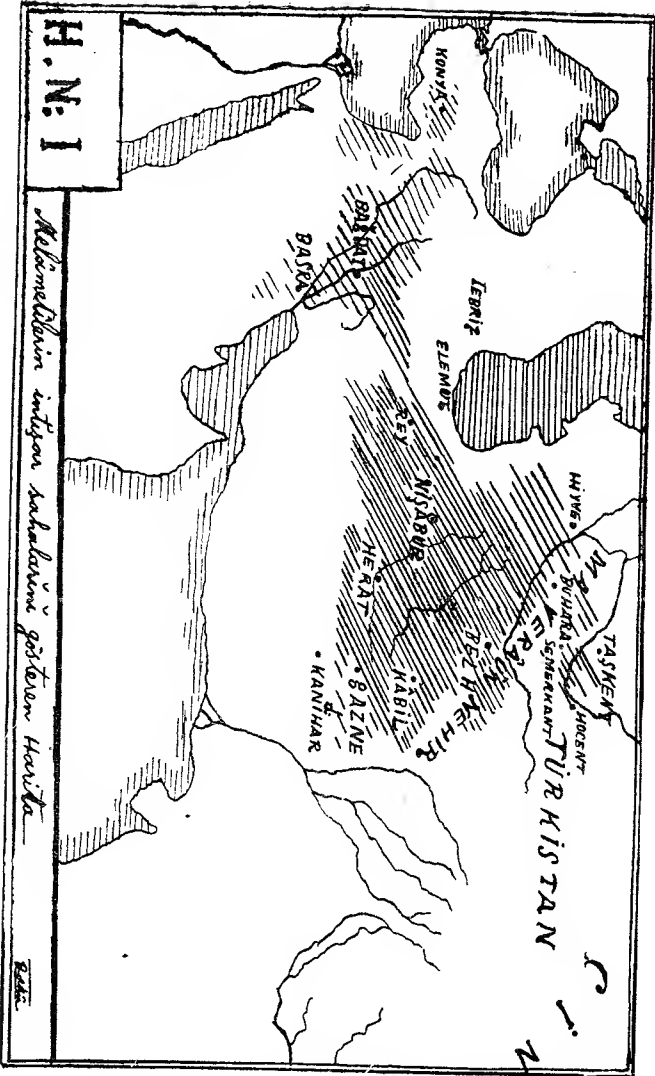


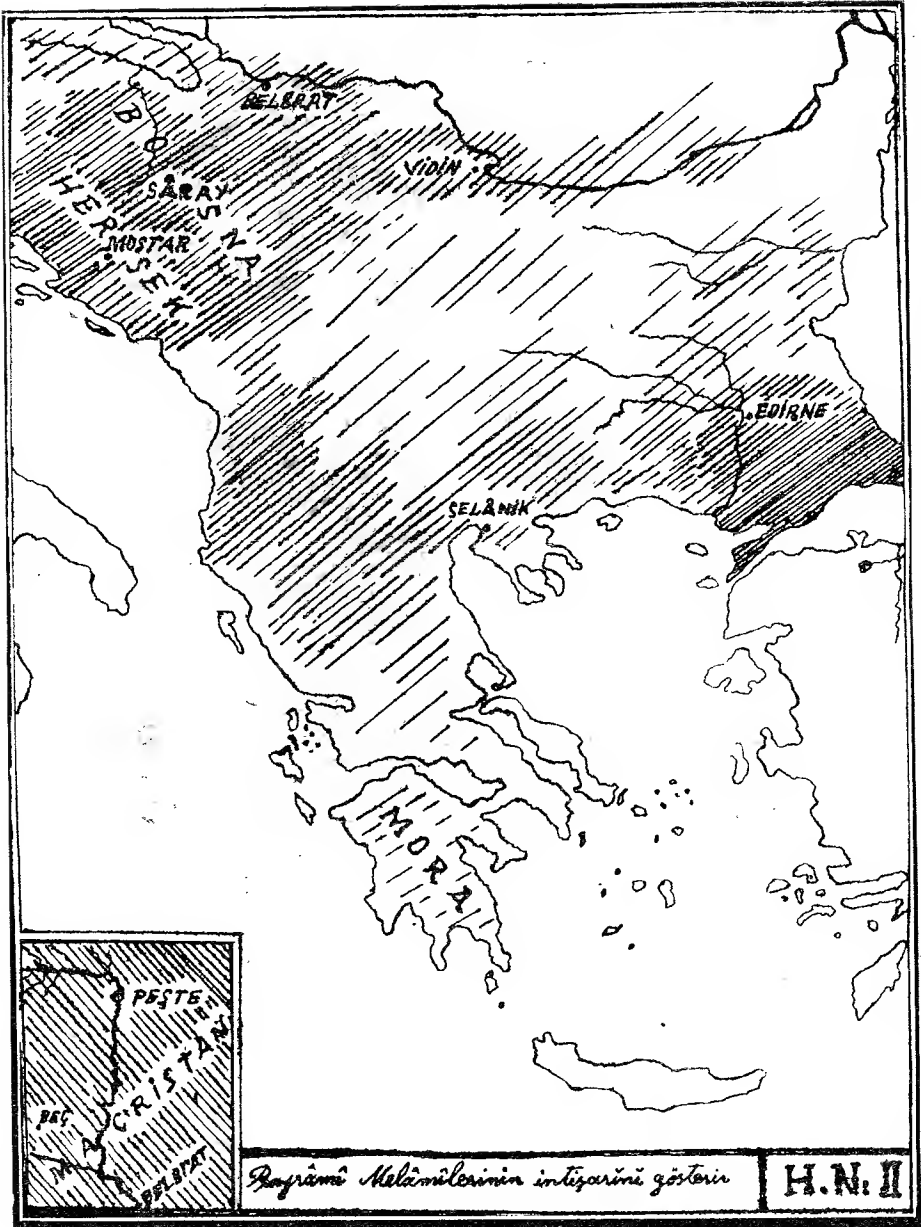
.XX.

Muhammed Nur'un el yazısı

Hıfzı Pş. ya mektup







Rayâmî Mâlâmîlerinin intişarını gösterir



Bayramî melâmîlerinin
Anıddı' da intişarları
rını gösteren Harita

Lon Melâmîlerin intişar
satholara da hemen
hemen aynı olduğund
an ayrıca Harita yapı
mıdır ..

H.N: III



Bu Harita İhtimalen intiharını gösteren Harita
 Mektup Akademi'nin bulunduğu mahaller

H.N: N

I

NEVA İLAHİ

DÜYEK

No l du bu gön lü m nol du bu gö n lü m

der di ga min la do l du bu gö n lü m yan dı bu go n

lü m ya n dı bu gön lü m yan ma da der

ma n bu l du bu gön lü m

yan ma da der ma n bu l du bu gö n lü m

II

Aynı ilâhînin diğ er bir tarzı

UŞŞAK İLAHİ

SOFYAN

Nol du bu gön lü m nol du bu go n lü m

der di ga min la e fen dim dol du bu gö n lü m

Noldu bu gönlüm Noldu bu gönlüm
 Dördü gamınla Doldu bu gönlüm
 Metin; Sa: 207-208

III

H İ C A Z M A K A M I N D A N E F E S

S O F Y A N

Hak gı ^{ka} de n yo l bu $\$$ yo $\$$ l dur

des ta gi de n yo l bu $\$$ yo $\$$ l dur

tev hi di $\$$ de n gör ne ku $\$$ l dur

tev hi di $\$$ de n gö r ne ku $\$$ l dur

Hakka giden yol bu yoldur Tevhid eden gör ne kuldur
Cümlenin maksudu oldur Böyle bir Allahımız var
Metin; Sa: 46

IV

BEYAT İ MAKAMINDA NEFES AĞIRDÜYK

Za hid bi zi ta ney le me a l lah

hak is min o kur di li miz il lal la h hu

V

A YNİNEFESİN BAŞKABİRTARZI

Za hid bi zi ta ney le me a l lah

hak i s mini o kur di li niz e y val lah hu

hak i s mini o kur di li miz e y val lah hu

Zahit bizi ta'neyleme Hak ismin okur dilimiz
 Sakın efsâne söyleme Hazrete varır yolumuz
 Metin; Sa: 130

VI

SARAH İLAHI

EVSAT

Bilme ye nca n yu su fi ke n
 ni bi lmez kande di r
 öz vü cu du n mi sı rı mı n su l
 ta ni bi lmez ka n de di r

Görmiyen can Yusufun ken'ânı bilmez kandedir
 Öz vücudu mısırının sultanı bilmez kandedir

Cehdebip tavrı beşerden çıkmayan talib bu gün
 Kaldı nişyan içre ol nişyanı bilmez kandedir

Cîsmü canın sırrını fehmetmeyen âvâreler
 Gerçi âşıktır veli cananı bilmez kandedir

İçmiyen vuslet şarabın yar elinden her zaman
 Benzer ol mahîye kim ummanı bilmez kandedir

Sırrı canı bilmeyip seyreyliyen sergeşteler
 Devreder devran ile deyranı bilmez kandedir

Mübtelâyi aşk olup cânânesini bilmiyen
 Derd ile dermandadır dermanı bilmez kandedir

Can kulagiyle işit Ahmet, Muhammed nutkudur
 Kendi nefsin bilmiyen Rahmanı bilmez kandedir

"Sarban Ahmed,,

VII

ARAK İLAHİ

EVSAT

Pa ke y le go nü i çe
 çe ş i me si ni ta ta
 du ru lu nu ça ça n i ni I
 ca II ca ni ni F y lâ e yi lâ i
 me kâ n i m se ni be n ço ço
 k a ra di m ço
 k ço ca ni mi Son

S E Â H İ L A H İ

EVSAT

Pâkeyle gönül çeşmesini ta durulunca
 Dik dur gözünü gönlüne gönlün göz olunca
 Metin; Sa: 83

VIII

HÜSEYİNİ MAKAMINDA NEFES SENGİNSEMAİ

Mey haneî a ş k me yi ke ş le ri yi
hu sa ga ri ni n se ri ho ş la ri yız hu sa
ga ri m n se ri ho ş la ri yız

Meyhaneî aşk meykeşleriyüz,
Hu sağarınım serhoşlariyüz
Çerhi feleğin cümbüşleriyüz
Evlâdı Rasûl bendeleriyüz
Şeyhul arabın dervişleriyüz.
Metin: Sa: 336

Bu ilâhileri, İstanbul Konservatuvarı Türk musikişi tasnif hey'e'ti reisi Rauf Yekta Bî notaya almışlardır

Istanbul Darülfünunu
Türkiyat Enstitüsü

Kurulduğu tarih : 1924



Istanbul : Evkaf Matbaası
1931



Türkiyat Enstitüsü

Türkiyat Enstitüsü, vekiller heyetince tanzim edilerek yüksek tas-tike iktiran eden 12 Kânunuevvel 1340 (1924) tarihli talimatname ile kurulmuştur. 1926 danberi hususî bütçeye malik olmuş ve hakiki faa-liyeti ozamandan başlamıştır . Gayesi Türk tarihinin muhtelif şubeleri (medeniyet tarihi, Hukuk tarihi, iktisat tarihi, din tarihi, vesaire), Türk edebiyatı, Türk lisanıyatı, Türk etnografyası, Türk coğrafyası sahala-rında yeni tetkikat ve neşriyatta bulunmak, memleket dışındaki sair mümasil müesseselerle münasebata girişerek beynelmilel bir ilmî mer-kez vazifesini ifa etmektir . Kurulduğu zaman 7000 cilt olan enstitü Kitapları bugün 11000 cilde erişmiştir, günden güne de zenginleşmekte-dir . Mecmualar bundan hariçtir . Enstitü müdürlüğü Türkiyeden ve dışardan gelecek her türlü ilmî müracaatları ve yardımları memnuniyetle kabul eder . Enstitü „Türk edebiyatı tarihi” müderrisi Köprülüzade Mehmet Fuat-Bey tarafından idare edilmektedir. Avrupadaki beynel-milel şöhreti haiz müsteşrikler müesseseleriyle daimî münasebatta bulunmaktadır .

Neşriyat :

Türkiyat Enstitüsü aşağıdaki seriler dahilinde neşriyat yapmaktadır:

Mecmualar :

- 1 — Türkiyat Mecmuası (iki cilt çıkmıştır.Üçüncü hazırlanmaktadır).
- 2 — Türk Hukuk ve iktisat tarihi Mecmuası (ilk sayısı yakında çıkacaktır) .

Diğer silsileler :

- 1 — Türk halk hikâyelerine ve sazşairlerine ait metinler ve tetkikler . (Altı tanesi çıkmıştır) .
- 2 — Tetkikler (iki tane çıkmıştır) .
- 3 — Tercüme eserler (beş tane çıkmıştır) .
- 4 — Lisanî eserler (iki tane çıkmıştır) .
- 5 — Anadolu Türklerine ait tarihî menbalar (bir cilt çıkmıştır) .

- 6 — Anadolu Türklerinin Halk edebiyatı (bir cilt çıkmıştır).
7 — Vesikalar (iki tane çıkmıştır).
8 — Muhtıralar (Fransızca olarak bir tane çıkmıştır).

* * *

Türkiyat Mecmuası I

Müdür: Köprülüzade Mehmet Fuat

350 sayfa; İstanbul: Matbaa-i Âmire 1925; eski harflerle; fiatı 140 kuruş.

Birinci cildin münderecatı beş kısımdan ibarettir: tetkikler, notlar ve vesikalar, tenkit ve tahlil, kitabiyat tenkitleri, türkiyat haberleri. Ayrıca metinden hariç olarak üç tane fotoğrafı vardır.

Tetkikler kısmındaki makaleler şunlardır: 1) Köprülüzade Mehmet Fuat: Meddahlar (1-45). 2) Barthold: Orta Asyada Mogol fütuhatına kadar hıristiyanlık (47-100). 3) Mehmet Şerefeddin: Selçukîler devrinde mezâhib (101-118). 4) Köprülüzade Mehmet Fuat: Lûtfi Paşa (119-150). 5) Friedrich Giese: Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü meselesi (151-171). 6) Ali Canip: Nedîmin hayatı ve muasırılarının telâkki-leriyle yaşadığı devirde edebî mevkii (173-184). 7) Köprülüzade Mehmet Fuat: Oğuz etnolojisine dair tarihî notlar (185-211). 8) Abdülkadir: Kitab-ı Dede Korkud hakkında (213-219). 9) Barthold: Kutadgu-bildiğin zikrettiği Boğra Han kimdir? (221-226). 10) Necibasım: Hibbetülhakaikin diğer bir nüshası (227-233). 11) Ludvig Liketi: "Kırgız," kavim isminin menşei (235-249).

Notlar ve vesikalar kısmında şunlar vardır: 1) Köprülüzade Mehmet Fuat: Hârezmşahlar tarihine ait (251-254). 2) Köprülüzade Mehmet Fuat: aybetülhakaika dair (255-257). 3) Abdülkadir: Türk kabile isimlerine dair (258-265).

Tenkit ve tahlil kısmında (267-289): Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin "İlk Mutasavvıflar,"ı hakkında C. Huart, Mordtmann ve J. Nemeth'in tenkit ve tahlilleri.

Kitabiyat tenkitleri kısmında (291-326): C. Huart'ın "Les Saints des Derviches tourneurs,"ü, Bedros Keresteciyan'ın "Dictionnaire étymolog. d. la langue Turque,"ü, Rauf Yekta'nın "Türk musiki tsrihi,"ü, J. Laurent'ın "Garbî Asyada Bizans ve Selçuk Türkleri,"ü, Sadri Maksudî'nin Huey-hu'lar hakkındaki makalesinin Köprülüzade Mehmet Fuat Bey tarafından; A. Krause'nin "Çengiz Han,"ının Von Rastarn tarafından; Lud-

wig'in "Rüstem Paşanın Osmanlı tarihi,"nin Mordtman tarafından; J. We-
ladimirtsov'un "Çengiz Han,"ının N. Poppe tarafından tenkitleri vardır.

Türkiyat haberleri kısmında(327-350). Türkiye, Fransa, İngiltere, Al-
manya, Macaristan, Çek-İslovakya, Bulgaristan, Belçika, Rusya Azer-
baycan ve Türkistandaki türkiyat faaliyeti hakkında kitabiyat malûmatı
vardır .

Türkiyat Mecmuası II

639 sayfa; İstanbul : devlet matbaası 1928 ; eski harflerle fiatı 250 kuruş.

Makaleler : 1) Köprülüzade Mehmet Fuat : Anadolu beylikleri tari-
hine ait notlar (1-32) . 2) W. Thomsen : Şarkî Türkistanın mazisine
dair (33-59) . 3) Ahmet Zeki Velidi: Oğuzların hıristiyanlığı meselesine
ait (61-67) . 4) W. Barthold : Orta Asyada islâmiyetin intişar ettiği za-
mana ait bir âbide (69-74). 5) Abdullah Battal: Sâhib Giray Han'yarlığı
(75-101) . 6) Ali Canip : Osmanzade Ahmet Tâ'ib Efendi (103-129) .
7) Abdülkadir : Türk Rivayetlerinde „Boz Kurt,, (131-137) . 8) Kiragos:
Mogollar (139-217) . 9) Köprülüzade Mehmet Fuat : Tuyug (219-242).
10) H. Nihâl- Ahmet Naci : Anadoluda Türklere ait yer isimleri (243-259)
11) Caferoğlu Ahmet : Mirza Şeff' hakkında notlar (267-271) . 12) Tes-
chner: Osmanlılarda coğrafya(271-314). 13)Ahmet Zeki Velidi: Hârezm-
de yazılmış eski türkçe eserler (315-345) . 14) Mubarek Galip : Mentеше
Oğulları devrine ait bazı kabir taşları (347-363) . 15) Hâmit Zübeyir:
Hacı Bektaş tekkesi (365-382).

Notlar ve vesikalar : 1) W. Barhold: Radloff'un lûgatini yeniden ne-
şir meselesi (385-387) . 2) Necibasım : "Kırgız,, kelimesinin iştikakına
dair (387-390) . 3) Necibasım : Türkçede "q,, nın "t,, ye ve "t,, nin "d,,ye
inkılâbı ve kırk sayısının aslı (390-392) . 4) Ahmet Zeki Velidi : Kert
mi-Kürt mü? (392-396) . 5) Hamit Hamdi : "Korkud,, a ait (396-397) .
6) Abdülkadir : "Boz Kurt,, hakkında (397) . 7) Hasan Fehmi : San'at tar-
ihimize ait bazı notlar 398-401) . 8) Kilisi Rifat : "Süheyl ü Nevbahâr,,a
dair (401-409) . 9) Köprülüzade Mehmet Fuat : ilk osmanlı sikkeleri hak-
kında (410-412) . 10) Köprülüzade Mehmet Fuat : "Germiyan Beyliği,,
tarihine ait (412-414) . 11) Köprülüzade Mehmet Fuat : Pinti Hamit(415-
416) . 12) Köprülüzade Mehmet Fuat : "Aydın Oğulları,, tarihine ait
(417-426) . 13) Köprülüzade Mehmet Fuat : "Osman Zade Tâ'ib,,e dair
(427-430) . 14) Köprülüzade Mehmet Fuat : "Meddahlar,, makalesine ait
(430-434) . 15) Köprülüzade Mehmet Fuat : "Füzulî,, ye ait bazı notlar
(434-436) . 16) Köprülüzade Mehmet Fuat : Klâsik Türk nazmında "rübâf,,

şeklinin eskiliği (437-440). 17) Köprülüzade Mehmet Fuat : Hârezmşahlar devrinde bir Türk lisancısı (441-444) . 18) Abdülkadir : “Umay, ilâhesi hakkında (444-446) .

Garpta Şark eserleri : tenkit ve tahlil (449-462). Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin “Türk edebiyatı tarihi,, hakkında Profesör Krelitz ve Mordtmann'ın makaleleriyle Necibasım² Bey tarafından neşredilen Hibbetülhakayik hakkında Kovalski'nin tenkitlerini ihtiva ediyor.

Kitabiyat tenkit ve tahlilleri : 1) Ahmt Zeki Velidi : “Şeyh Muhsin Fânî,, (Hüseyin Kâzım Bey) Tarafından neşredilen “Mahdumkulu Divanı,,nın tenkidi (466-471). 2) Köprülüzade mehmet Fuat : “Dîvân-ı türki-i Sultan Veled,,in tenkidi (475-481). 3) Köprülüzade Mehmet Fuat : “Ferhengnâme tercümesi,, ve “Süheyl ü Nevbahâr,, hakkında (481-479) . 4) Köprülüzade Mehmet Fuat : İbn Xatîb'in “Ferahnâme,,si hakkında tenkit (479-496) . 5) Köprülüzade Mehmet Fuat : İsmail Hakkı Bey tarafından neşredilen “Kitabeler,, hakkında tenkit (497-501) . 6) Köprülüzade Memet Fuat : Sadettin Nüzhet Bey tarafından neşredilen “Karaca Oğlan,, hakkında (502-505). 7) Köprülüzade Mehmet Fuat : “Pirî Reis,,in Paul Kale tarafından neşredilen “Bahriyye,,si hakkında (506-508) . 8) Köprülüzade Mehmet Fuat : A. Godard,, tarafından nssredilen “Gazne ve Gazne abidelerindeki kitabeler,, hakkında (509-512). 9) Köprülüzade Mehmet Fuat : “Jean Deny” tarafından neşredilen “on sekizinci asır sonunda Cezayir Türk yeniçerilerinin türküleri,, hakkında (512-518). 10) Abdülkadir : “A.W. Anoxin,,in “Altay şamanlığına ait mevat,,ı hakkında (518-522) . 11) Caferoğlu : “Profesör Kozma,,nın “Hakaslar,,ı hakkında (522-525). 12) Caferoğlu : “Şamailoviç,, tarafından neşredilen “muasır Osmanlı lisanının muhtasar sarf ve nahvi,, hakkında (525-526) . 13) Caferoğlu : Orientalia,, hakkında (526-528) . 14) Barthold : “M. T. Czaplikca,,nın “Orta Asya Türkleri” hakkında (528-534) [Akdes Nimet bey tarafından türkçeye çevrilmiştir]. 15) Kont Stephan Ziçy : “Marquart”ın “Şimal kutpu havalisi” hakkında milâdî onuncu asra ait arapça bir tezker” hakkında (535-538) [Ragıp Hulûsi Bey tarafından türkçeye çevrilmiştir].

Türkiyat haberleri kısmında (541-639) : Türkiye, Almanya, İsveç, Belçika, Macaristan, İngiltere, Şura Cumhuriyetleri İttihadı, Yugoslavya, Fransa, Çek-İslovakya, ve Danimarkadaki Türkiyat faaliyeti hakkındaki bütün malûmatı muhtevidir.

Türk halk hikâyelerine ve Sazşairlerine ait meitnler ve tetkikler

1 — Gevheri

Köprülüzade Mehmet Fuat

99 sayfa; İstanbul : Yeni Matbaa 1929; 75 Kuruş.

Türkiyat Enstitüsü tarafından neşredilmeye başlanan "Türk Sazşairlerine ait metinler ve tetkikler" külliyyatının birincisidir. En meşhur Sazşairlerimizden olup 17 nci asırda yaşayan Gevheri'nin san'atı hakkında malûmatla şimdilik neşrolunmayan 176 parça şiirini muhtevirdir.

* * *

2 — Erzurumlu Emrah

Köprülüzade Mehmet Fuat

39 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1929. 30 Kuruş.

Bu külliyyatın ikincisidir. 19 uncu asırın meşhur Sazşairlerinden Emrahın hayat ve san'atı ile 13 parça şiirini ve ilâhilerinden birinin notası ile Emrahın Niksardaki mezarının resmini muhtevirdir. Sonunda yine şarkî Anadolu'ya mensup diğer bir Emrah ile şiirleri hakkında söylenen rivayetler vardır.

* * *

3 — Pir Sultan Abdal

Sadettin Nüzhet

75 sayfa İstanbul: Evkaf Matbaası 1929; 60 Kuruş.

Külliyyatın üçüncüsüdür. 17 nci asırın Sazşairlerinden ve batınî babalarından olup idam olunmak suretiyle ölen Pir Sultan Abdalın hayatı, şöhreti, batınî şahsiyeti, eserleri ve edebî şahsiyetini gösteren ve 105 parça nefesiyle nefeslerine ait 6 notayı ihtiva eden bir eserdir.

* * *

4 — 16 nci asır sonuna kadar Türk Sazşairleri

Köprülüzade Mehmet Fuat

70 sayfa; İstanbul : Evkaf Matbaası 1930; 60 Kuruş.

Külliyyatın dördüncüsüdür. Tarihi menşei beşinci asra kadar çıkan

ilk sazşairlerimizden itibaren 16 ncı asıra kadarki Sazşairlerinin tarihini ve 16 ncı asırda yaşayan 4 sazşairi ile ele geçen şiirlerini muhtevidir.

* * *

5—Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman hikâyesi

Köprülüzade Mehmet Fuat

80 sayfa; İstanbul : Evkaf Matbaası 1930; 60 Kuruş.

Külliyatın beşincisidir. 17 nci asır sazşairlerimizden Kayıkçı Kul Mustafanın hayatıyla, tarihi türkü ve destanlarından, san'atından bâ-histir. Ayrıca Kayıkçı Kul Mustafanın eseri olan Genç Osman hikâyesinin muhtelif Anadolu rivayetlerini de tespit ve mukayese eden bu eserin sonuna Kul Mustafanın 32 parça şiiri ilâve edilmiştir.

* * *

6 — Köroğlu Destanı

Edebiyat asistanlarından Pertev Naili

İstanbul 1931; Evkaf Matbaası;

Bu kitap, darülfünun mezuniyet tezi olmak üzere yazılmış bir tetkikle buna ilâve edilmiş metinlerden teşekkül ediyor. Metinler 145 tane şiirle 3 tane mensur mukaddemeden ibarettir . Münderecatı şunlardır:

Mukaddeme . Başlangıç : Türk destanları ve destanî mahiyette halk hikâyeleri-Köroğlunun bunlar içindeki mevkii ve ehemmiyeti . I) Köroğlu rivayetleri . 1-rivayetlerin mevzuu (1-Paris (Xodzko) rivayeti; 2-Özbek rivayeti; 3-Istanbul rivayeti; 4-Holoflu rivayeti; 5-Urfa rivayeti; 6-Yalvaç rivayeti; 7-Elâziz rivayetleri; 8-Samailoviç rivayetleri; 9-Von Haksthasen rivayeti; 10-Maraş rivayeti) 2-muhtelif rivayetlerin mukayesesı (ilâve-Köroğlunun Ermeni rivayeti) . 3-Köroğlu destanı muhtelif unsurlarının tahlili . 4-Köroğlu rivayetlerinin eskiliği ve yeniliği meselesi . II) Muhtelif rivayetlere göre Köroğlu destanının ideolojisi destan kahramanı hakkında halk telâkkileri . III) Köroğlu destanının tesirleri: I-Köroğlu şiirleri-yeni ve eski olanları . 2-on altıncı asır sazşairlerinden köroğlu. 3-Sazşairleri . Klasik şairler ve Köroğlu . 4-halk edebiyatında Köroğlu destanının izleri. Türklerden başka milletlerde Köroğlu . 6-bugün Köroğlu an'anesi . 7-Köroğlu destanının coğrafi isimlerde izleri-destanın intişar sahası. IV) Köroğlu destanının menşei meselesi . Zeyil: metinler: I) maraş metinleri (ilâve: bir cönkten alınmış iki parça ile Maraşta yazılmış bir parça) . II) Elâziz rivayetleri . III) Yalvaç rivayeti . IV) Urfa rivayeti .

Tetkikler

1 — Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler

W. Barthold

222 sayfa; İstanbul Evkaf matbaası 1927; eski harflerle; 120 kuruş.

Orta Asya Türk tarihinin en büyük mutahassıslarından biri olan merhum Profesör Barthold tarafından Türkiyat Enstitüsünün davetiyle İstanbul Darülfünununda verilmiş olan 12 dersten ibarettir. Barthold bu eserinde Türk tarihi hakkında nasıl bir usul takip edilmesi icap ettiğini kısaca anlatmış ve Orta Asya Türk tarihi hakkında ilmin en son neticelerini terkibî bir surette ortaya dökmüştür. Eserin başında kısaca Bartholdun hayatı ve eserleri zikrolunmuş, sonuna da 20 sayıfalık bir endeks ve bibliyografi ilâve olunmuştur. 12 dersin mevzuları şunlardır: 1) Gök-Türkler; 2) Kun, Siyanpi, Juan-juan (Avar) gibi kavimlerin ırkı meselesi; Orhon abidelerinde zikrolunan kabileler: 3) Uygurlar, Şarkî Türkistanın tamamen türkleşmesi; 4) Türkler arasında islâmiyetin intişarı; Hazarlar, Bulgarlar, Karahanlılar; 5) İslâm Türklerin İslâm ülkelerinde fütuhâtı; 6) Selçukîler ve Kıpçaklar; 7) Karahitaylar ve Türklerin şark ve garp ile medenî münasebetleri; 8) Hârezm ve Sir-derya havzasının Türk tarihindeki ehemmiyeti, Çingizin zuhuru; 9) Türkistanın Mogollar tarafından zaptı; 10) Altın Orduda Mogolların türkleşmesi meselesi; 11) on dördüncü asrın ilk yarısında Türkistanın sukutu-Çağatay Devleti-Aksak Temürün zuhuru; 12) Aksak Temürün devleti-Özbek Hanları devri ve bu devrin medenî hayatı.

*
**

2—Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Dîvân-ı türkî-i basît

Köprülüzade Mehmet Fuat

79+83 sayfa; İstanbul: Devlet Matbaası 1928; eski harflerle; 100 Kuruş.

Bu kitap millî edebiyatımızın şimdiye kadar zannolunduğu gibi on dokuzuncu asırda değil, çok daha eski zamanlarda başladığını ispat eden ve bu cereyanın 16 ncı asırdaki mümessillerinden “Edirneli Nazmi,,nin hayat ve eseri hakkında malûmat veren bir eserdir. Eserin sonuna “Nazmi,,nin saf türkçe ile yazdığı şiirlerden mürekkep “Dîvân-ı türkî-i basît,, ilâve olunmuş ve bütün eser büyük türkçü “Gök Alp,,ın maneviyetine ithaf olunmuştur.

Tercüme eserler

1 — Bektaşılık tetkikleri

F. W. Hasluck-türkçeye çeviren: Ragıp Hulûsi

141 sayfa; İstanbul: Devlet Matbaası 1928; eski harf lerle; 100 kuruş.

Türkiyat Enstitüsünün kurduğu "Anadolunun dinî tarih ve etnografiyasına dair tetkikat merkezi," tarafından yapılacak neşriyatın ilk sayısını teşkil eden bu eser genç yaşında ölen ve "Yunan,Roma,Bizans, Cenova, Venedik,Türk," tarih,coğrafya, arkeoloji ve halkiyatına ait birçok mühim tetkikler neşreden müellifin "Atina İngiliz mektebi senelik mecmuası"nın 19,20 ve 21 inci ciltlerinde çıkan muhtelif makalelerinin Ragıp Hulûsi Bey tarafından yapılmış tercümelerinden ibarettir. Başta Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin küçük bir mukaddemesi olup metinden hariç üç harita ve iki levhası vardır. Münderecatı şunlardır: Bektaşlıların coğrafi tevezzüü (1-52); iki taraf ı perestişgâhlar ve beктаşı propagandası (42-84); beктаşılık ve sünni müslümanlık-Anadoluda beктаşılık ve hristiyanlık-Avrupada beктаşılık ve hristiyanlık-siyasî gizli avamil. Notlar: Haydar, Hoca Ahmet ve Karaca Ahmet hakkında (85-87) Anadoludaki Arap mezarları (88-98); Türk tarih ve halk menkbesine ait tetkikler (99-135); Kara Osmanoğlunun zuhuru-kırklar-Sarı Saltık rivayeti-sultanların kılıç kuşanması; Konya Sultanları zamanında hristiyanlık ve islâmiyet (136-141).

* * *

2 — Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu

H. A. Gibbans-türkçeye çeviren: Ragıp Hulûsi

281 sayfa; İstanbul: Devlet matbaası 1928 (metinden hariç 6 harita); eski harflerle; 150 kuruş.

Bu eser, kuruluşu meselesi ilim âlemince henüz malûm olmıyan Osmanlı İmparatorluğunun teessüsü hakkında en son (1915 te) yazılan eserdir. Eserde umumiyetle yanlış bir nokta-i nazar takip edilerek Giese ve Köprülüzade Fuat Bey tarafından tenkit edilmişse de bir bakımdan yine kıymetli bir eserdir. Bilhassa Osmanlıların Avrupaya geçtikleri zaman Balkan yarımadasının dahilî vaziyetini tasvir etmek itibarıyla tarihin bir cihetini aydınlatmaktadır. Eserin fihristi şudur: Birinci mephas. - Osman: tarihte yeni bir ırk zuhur ediyor (1-38); ikinci mephas. - Orhan: yeni bir millet teşekkül ediyor ve garp âlemiyle te-

masa geliyor (39-91); üçüncü mephas. - Murat: Osmanlılar Avrupada bir imparatorluğun temellerini kuruyorlar (92-157); dördüncü mephas. - Bayazıt: Osmanlılar Bizans İmparatorluğuna tevarüs ediyorlar (158-236); lâhika a: Osmanlıların menşei ve saltanatları hakkındaki an'anevi yanlış telâkkiler (237-252); lâhika b: on dördüncü asır zarfında Anadolu'daki emaretler (253-376); müstakil hristiyan devletleri ve harici devletlere tâbi arazi (277-280); netice (280-281).

*
* *

3 — Uluğ Bey ve zamanı

W. Barthold-türkçeye çeviren: Tahiroğlu Akdes Nimet

165 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 150 kuruş.

Profesör Barthold gibi kıymetli bir tarihçi tarafından 1918de yazılan bu eser adeta bir Temürlüler Devleti tarihidir. Eski telâkki ile yalnız siyasî değil, medenî tarih hakkında da malûmat vermesi itibarıyla biz Türkler için ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Eser yedi baptan mürekkep olup şunlardır: 1) Mogol İmparatorluğu ve Çağatay Devleti; 2) Ulus emîrleri. Temürün saltanatı; 3) Uluğ Beyin çocukluğu; 4) Hâkim sıfatıyla Uluğ Bey, haricî vak'alar; 5) Uluğ beyin Maverâünnehirdeki icraatı; 6) Uluğ Beyin ilmî meşguliyeti ve hususî hayatı; 7) Uluğ Beyin hayatının sonu ve Türkistan tarihinde yeni bir devrin başlangıcı. Eserin sonuna isimler cetvelinden başka Uluğ Beyin hayatının kronolojisini gösteren bir cetvel de ilâve olunmuştur.

*
* *

4 — Orta Asyada Arap fütuhâtı

H. A. R. Gibb-türkçeye çeviren: M. Hakkı

85 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 60 kuruş.

Arap fütuhâtı münasebetiyle garbî Gök Türkler hakkında yazılmış olan en son (1922 de) eserdir. Fihristi şudur: 1. - methal: Oksus havzası; eski tarihi (3-6); siyasî tefrikalar (6-11); Arap menbaları (11-14); 2. - ilk akınlar: Aşağı Toharistanın fethi (14-16); Soğd ve Buharanın ilk istilâsı (16-21); Arapların çekilmesi (21-25); 3. - Kuteybenin fütuhâtı (25-27); Aşağı Toharistanın istirdadı (27-28); Buharanın fethi (29-31) takviye ve ileri hareket (32-41); Yaksart vilâyetlerine seferler (41-49); 4. - Türklerin mukabelesi (49-72); 5. - Maverâünnehirin istirdadı (72-82); Bibliyografi (83-85).

5 — Venedik Menbalarına nazaran Şark Meselesi

Max Silberschmidt-türkçeye çeviren: Köprülüzade Ahmet Cemal

203 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 135 kuruş.

Osmanlı İmparatorluğunun zuhuru zamanındaki şark meselesini tafsil eden bu eser bilhassa şimdiye kadar terkibî eserler için istifade edilmemiş olan Venedik hazine-i evrakına istinat ettiği için Türkiye'nin siyasî tarihi bakımından fevkalâde mühimdir.

Anadolu Türklerine ait tarihî metinler

I — بزم و رزم

عزیز بہ اردشیر استرابادی

591 sayfa metin; İstanbul: Devlet matbaası 1928; 450 Kuruş.

Türkiyat Enstitüsü tarafından neşrine başlanılan "Anadolu Türklerine ait tarihî menbalar,, külliyyatının birinci cildi olan bu çok mühim farişî metin İstanbul kütüphanelerinde mevcut dört nushayı karşılaştırmak suretiyle Kilisli Rifat Bey tarafından hazırlanmış ve eserle müellifi hakkında Köprülüzade Fuat Bey tarafından 17 sayfalık bir mukaddeme yazılmıştır. Ayrıca eserin sonuna mufassal bir fihristle bir endeks ve nusha farklarıyla yanlış-doğru cetvelini havi 75 sayfalık bir lâhika konulmuştur. Bizzat Anadolu'da, Anadolunun 14 üncü asırına ait olarak yazılmış olan bu eser sayesinde tarihimizin bu devri oldukça aydınlanmış oluyor.

Lisanî eserler

I — القوانین الکلیه لضبط اللغة التركية

Müellifi meçhul: 94 sayfa; İstanbul Evkaf: Matbaası 1928; 100 Kuruş.

Yegâne nushası İstanbul'da şehit Ali Paşa kütüphanesinde bulunan bu eser 15 inci asır başlarında veya 14 üncü asır sonlarında Mısrıda yazılmıştır. Eser hakkında Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin mukaddemesini muhtevidir. Eser Kıpçak türkçesi hakkında olup Türk lisanıyatı bakımından çok mühimdir. Eserin istinşahı ve basımı Kilisli Rifat Bey tarafından yapılmıştır.

2 — الادراك لسان الاتراك

الرحيبه

metin 155 sayfa ; lûgatçe ve grameri 186 sayfa; İstanbul : Evkaf Matbaası 1931; 400 Kuruş.

14 üncü asrın lisaniyat âlimlerinden Abû Hayyânın 1312 milâdîde Mısrda vücude getirdiği bu eser şimdîye kadar yalnız bir defa olarak İstanbulda bir tek nushaya istinaden ve gayri ilmî bir surette basılmıştı. Ahiren İstanbul Darülfünununda lisaniyat müderris muavini Caferoğlu Ahmet Bey tarafından yeni bir nushası bulunan bu eser mumaiyleh tarafından iki nusha üzerine mukayeseli bir surette bastırıldığı gibi Türk elifbesine göre lûgatçesi de hazırlanmış ve grameri de ilâve olunmuştur. Bugün elde bulunmayan birçok lisani eserlerden istifade ettiği anlaşılan Abû Hayyânın bu eseri Türk Lisaniyatı bakımından çok mühimdir.

Anadolu Türklerinin halk edebiyatı

I — Mâniler

270 sayfa; İstanbul : Devlet Matbaası 1928; eski harflerle; 120 Kuruş.

Türkiyat Enstitüsü tarafından neşrine başlanılan “Anadolu Türle rinin halk edebiyatı,” külliyyatının birinci cildir. Mâni tarzının menşee ve tekâmülü hakkındaki mufassal bir mukaddeme lâhika olmak üzere Köprülüzade Mehmet Fuat Bey tarafından yazılacaktır. 1760 mâniyi ihtiva eden bu cilt Kilisli Rıfat Bey tarafından hazırlanmış olup sonu-44 sayfalık bir de lûgatçe ilâve olunmuştur.

Vesikalar

I — Anadolu da Türk Aşiretleri

Ahmet Refik

236 sayfa; İstanbul : Devlet Matbaası 1930; 200 kuruş.

Anadoluda ve Rumelide yaşayan Türk aşiretlerine dair divan-ı hümayun mühimme defterlerinde bulunan ve hicrî 966-1200 yılları arasına ait bulunan 244 hükmü muhtevîdir. Sonuna bir endeks ilâve olunan bu eser o devrin etnografisi ve içtimai hayatı hakkında mühim bir menbadır. Başına Ahmet Refik Bey tarafından on sayfalık bir mukaddeme ilâve olunmuştur.

2 — Osmanlı devrinde Türkiye madenleri

Ahmet Refik

60 sayfa; İstanbul : Devlet Matbaası 1931; 60 kuruş .

Türkiyede çıkan madenlerle bu madenlerin işletilmesine dair divan-ı hümayun mühimme defterlerinde bulunan ve hicri 967-1200 yıllarına ait olan 73 tane hükmü muhtevidir. Başında Ahmet Refik Beyin 11 sayfalık bir mukaddemesi ve sonunda endeksi bulunan bu eser Türk medeniyeti hakkında şimdiye kadar hiç istifade edilmeyen vesikalardan mürekkep olup etnografi itibarıyla da ehemmiyeti haizdir.

Muhtıralar

I — Influence du chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques musulmans

Köprülüzade Mehmet Fuat

19 sayfa; İstanbul : Zelliç matbaası 1929; 30 kuruş.

İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü muhtıraları serisinin birinci kitabı olup "Lund," dinler tarihi kongresinde okunmuştur. Bu küçük muhtıra Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin hazırladığı Türk diniyatına ait büyük eserden bazı kısımlarının bir hülâsası sayılabilir.

Basılmakta olan kitaplar

Melâmîler

Konya lisesi edebiyat muallimi Abdülbaki beyin edebiyat Fakültesinden mezun olurken yaptığı tezdır. Şimdiye kadar 13 forması basılmıştır. 13 formanın münderecatı şunlardır: I) ilk devre melâmîleri (bu kısımda, bazı melâmî şairleriyle melâmîliğin tarihi ve mahiyeti hakkında malûmat vardır); II) ikinci devre melâmîleri = Bayramîler. (bu kısımda da yine şairler ve eserleri hakkında malûmat verilmiştir).

* *

Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası

Türkiyat Enstitüsü tarafından memleketimizdeki büyük bir boşlu-

ğu doldurmak için her yıl neşredilecek olan bu mecmuadan şimdiye kadar 14 forma basılmıştır . Mecmua 20 forma olacaktır. 14 formanın münderecatı şunlardır : Ahmet-Zeki Validi : Mogollar devrinde Anadolunun iktisadî vaziyeti (1-42) ; Dr. Ciro Truhelka : Bosnada arazi meselesinin tarihî esasları (43-60) ; Dr. Hâmit Sadi : Paşaeli [Şarkî Trakyanın coğrafyasına ve iktisadî tarihine dair notlar] (71-104) ; Dr. A. Cafferoglu : Tukyü ve Uygurlarda Han Unvanları (105-119) ; Abdülkadir : “Orun„ ve “Ülüş„ meselesi (121-133) ; Prof. W. Barthold : İlhanlılar Devrinde Malî vaziyet (135-159) ; Dr. P. Wittek : Ankarada bir İlhanî kitabesi (161-164) ; Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat : Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında bâzı mülâhazalar (165-224) . Bu makale daha bitmemiştir .

* * *

Türkiyat Mecmuası III

Türkiyat Enstitüsünün birçok kitaplarının birden basılması dolayısıyla geçiken bu cildin şimdiye kadar 8 forması basılmıştır : Josef Strzygowski : Türkler ve Orta Asya San'atı Meselesi(1-80) . W. Thomsen : Moğolistandaki Türkçe kitabeler (81-118) .

